

**Число вийшло
за участю
Фонду Гайнріха Бьолля
(Берлін)
та Управління культури
м.Фрайбурга**

**In Zusammenarbeit mit der:
Heinrich Böll Stiftung (Berlin)
und Kulturamt der Stadt
Freiburg**

РЕДАКЦІЯ ЧИСЛА

Тарас Возняк (головний редактор)
Андрій Павлишин
Софія Онуфрив (куратор номера)
Вальтер Моссманн (куратор номера)
Юрій Бабік
Андрій Кирчів
Вальтер Кауфманн
Станіслав Стемпень

Адреса редакції:
e-mail: ji@litech.lviv.ua
www.ji-magazine.lviv.ua

© Редакція журналу «І», 2001

РОЗМОВА ПРО КОРДОНИ III

Спершу, від 1989 року, – звичайне партнерство міст між Фрайбургом у Брайзгау (тоді ще Західна Німеччина) та Львовом (тоді ще СРСР), пізніше, упродовж 90-х років, після того, як впала «залізна завіса», – навдивовижу жвавий культурний обмін між двома містами – дискусії, ошелешення, спантеличення, розгубленість, але, незважаючи на все це, – продуктивна та вдячна співпраця, і врешті – проект «Розмова про кордони», гаслом якого стала зустріч двох європейських прикордонних регіонів, німецько-французького на Верхньому Райні та польсько-українського над річками Сян і Буг. Дві перші зустрічі, 1997 року у Фрайбурзі та 1998 року у Львові, були організовані середовищем українського культурологічного часопису «І» та фрайбурзьким

GESPRÄCH ÜBER GRENZEN III

Zunächst (1989) eine simple Städtepartnerschaft zwischen Freiburg im Breisgau (damals noch BRD) und Lemberg (damals noch UdSSR), dann im Laufe der 90er Jahre, als der Eiserne Vorhang aufgezogen wurde, ein erstaunlich reger Kulturaustausch zwischen den beiden Städten – Diskussionen, Befremdungen, Staunen, Verwirrung, Missverständnisse und trotz alledem auch lustvolle und produktive Zusammenarbeit – und schließlich das Projekt «Gespräch über Grenzen», will sagen: zwei europäische Grenzregionen begegnen sich, die deutsch-französische am Oberrhein und die polnisch-ukrainische an den Flüssen San und Bug. Die beiden ersten Meetings 1997 in Freiburg und 1998 in Lwiw wurden organisiert von der Gruppe um die ukrainische Kulturzeitschrift «І» und der freiburger West-Ost-Gesellschaft und gefördert von der Heinrich-Böll-Stiftung und dem Kulturamt der Stadt

товариством «Вест-Ост» за підтримки фонду Гайнріха Бьолля та управління культури Фрайбурзької міської Ради. Матеріали цих двох конференцій були опубліковані у двох числах «І» двома мовами.

Наприкінці 90-х акценти змістилися. Йдеться вже не просто про зустріч східного та західного регіонів, а про центральний та маргінальний регіони, про регіон максимально інтегрований та регіон розділений, цим разом новим зовнішнім кордоном ЄС. Саме тому актуальні проблеми розширення ЄС на схід визначають нашу роботу та тему «Третьої розмови про кордони» 22-25 травня 2001 року: «Розширення ЄС на схід: випадок Польщі та України».

З нагоди цієї зустрічі ми підготували чотиримовне видання частини матеріалів попередніх конференцій як підґрунтя для сьогоднішньої дискусії.

Freiburg. Die Materialien veröffentlichte «І» in zweisprachigen Sonderheften.

Im Laufe der späten 90er Jahre verschoben sich die Akzente. Nicht mehr bloß eine *östliche* und eine *westliche* Region begegnen sich, sondern eine *zentrale* und eine *marginal*, eine grenzenlos *integrierte* und eine aufs neue, diesmal durch die EU-Außengrenze, *zerschnittene*. Die aktuellen Probleme also der EU-Osterweiterung bestimmen inzwischen unsere Arbeit und das Thema des dritten «Gesprächs über Grenzen» – 22. bis 25. Mai 2001: «WAS FOLGT AUF DIE OSTERWEITERUNG DER EUROPÄISCHEN UNION? – DER FALL UKRAINE/POLEN».

Für dieses Meeting haben wir einen Teil der Materialien von 1997 und 1998 – verstanden als Vorarbeiten für die heutige Debatte – zusammengestellt und in die vier Konferenzsprachen übersetzen lassen.

Als Einführung in die Ost-West-

Вступом до теми послужать есея Миколи Рябчука «За огорожею Меттерніхового саду» та «Розмови з Юрком», у яких німець покоління 68-го року та молодий український націоналіст намагаються знайти спільну мову. Результат знаходимо у Рябчука: схоже, для Європи її східна частина і далі залишається «пустельним берегом Богемії»; цілком незнана, вона чудово надається для всіляких проєкцій, і це доволі стара звичка, як свідчать німецькі образки поляків з XIX сторіччя (Август фон Пляттен, Гайнріх Гайне).

Станіслав Стемпень, Анна Роговська, Тадеуш Анджей Ольшанські та Клаус Бахманн розглядають питання минулого та майбутнього статусу польсько-українського кордону із точки зору поляків, вірш Адама Загаєвського показує Львів як уособлення «втрачених східних околиць», а на обкладинці розміщено портрет відомого польського видавця та публіциста Єжи Гедройця (1906-

2000), людини, котра була посередником і авторитетом по обидва боки кордону. Вже у 1946 році, на еміграції, Єжи Гедройць розпочав польсько-український діалог і таким чином підготував сучасну східну політику Польщі.

Анна Вероніка Вендланд з Ляйпцига пише про видатного українського діяча XX сторіччя, авторитетного і для поляків, і для українців, – митрополита Української греко-католицької Церкви Андрія Шептицького. Олесь Пограничний з Дрогоби́ча описує абсурдні, але свого часу цілком звичні реалії совецького кордону, яких ми на Заході ніколи не знали, бо наш погляд на схід впирався у монструальну Берлінську Стіну. Львівський історик Андрій Павлишин розглядає перспективи порозуміння на кордоні.

Представник західного європейського прикордонного регіону, фрайбурзький журналіст Вольфганг Гайденрайх, пише про суперечність між

культурним та політичним аспектом транскордонного регіоналізму («Моя Алеманія»), а ельзасець Жан-Жак Реттіґ описує драматичні події 70-х років, коли на Верхньому Райні зародився європейський екологічний рух. Ці тексти проілюстровані оповіданням Йоганна Петера Гебеля та віршами поетів Ельзасу трьома тутешніми мовами: Ганса Арпа – французькою, Івана Голя – німецькою та Андре Векманна – ельзасською. Львівський мовознавець Емілія Огар у своїй статті «До питання про сучасну мовну ситуацію в Україні» показує, що проблему багатомовності в Україні жодним чином не можна порівняти із існуванням багатомовності в Ельзасі.

І на завершення – стаття Тараса Возняка «Україна – підсумок десятиріччя», присвячена сучасній Україні, яка для західного спостерігача все ще залишається Великим Невідомим.

Вальтер Моссманн

Problematik ein Essay von Mykola Rjabtschuk «*Der Zaun von Metternichs Garten*» und «*Gespräche mit Jurko*» – ein deutsche Alter-68er und ein junger ukrainischer Nationalist versuchen, eine gemeinsame Sprache zu finden. Ergebnis bei Rjabtschuk: Es scheint so, als ob für Europa sein Osten immer noch «A desert shore» sei, sehr unbekannt und hervorragend geeignet für allerlei Projektion, eine alte Gewohnheit, wie schon die deutschen Polenbilder aus dem 19. Jahrhundert (August von Platen, Heinrich Heine) mit ganz unterschiedlichen Färbungen zeigen.

Mit der Vergangenheit und Zukunft der polnisch-ukrainischen Grenze beschäftigen sich aus polnischer Sicht Stanislaw Stepień/Anna Rogowska, Tadeusz Olschanski und Klaus Bachmann, Adam Zagajewski's Poem thematisiert Lemberg als Inbegriff der «verlorenen Ostgebiete», und auf dem Cover zeigen wir das Portrait eines bedeutenden polnischen Grenzgängers, des Verlegers und Publizis-

ten Jerzy Giedroyc (1906-2000), der als Emigrant schon seit 1946 in Paris den polnisch-ukrainischen Dialog begann und somit auch die heutige polnische Ostpolitik vorbereitete.

Über einen ukrainischen Grenzgänger des 20. Jahrhunderts, den berühmten Metropoliten der griechisch-katholischen Kirche Andrej Schepetyckyj, schreibt Anna Veronika Wendland aus Leipzig, Oles Pohranytschnyj aus Drohobytz über die absurden und seinerzeit alltägliche Erfahrungen an der sowjetischen Grenze, die wir Westler nie wahrgenommen haben, weil uns das Monstrum der Berliner Mauer die Sicht nach Osten versperrt hatte, und der Iwiger Historiker Andrij Pawlyschyn untersucht Perspektiven für eine Verständigung an der Grenze.

Aus dem anderen, dem westlichen europäischen Grenzland schreiben der freiburger Journalist Wolfgang Heidenreich über die widersprüchliche kulturelle und politische Dimension des grenzüberschreitenden Regionalismus («Mein Alemannien») und

der Elsässer Jean Jacques Rettig über die dramatischen Ereignisse der 70er Jahre, als am Oberrhein die Geburt der europäischen Ökologie-Bewegung zu studieren war. Dazu eine Kalendergeschichte des regionalen Klassikers Johann Peter Hebel und Poeme von drei Dichtern in den drei Sprachen des Elsass: Hans Arp französisch, Yvan Goll deutsch und André Weckmann elsässisch. Dass andererseits das Problem der Vielsprachigkeit in der Ukraine mit der Vielsprachigkeit im Elsass überhaupt nicht zu vergleichen ist, zeigt die Iwiger Linguistin Emilja Ohar in ihrer Untersuchung «Zweisprachigkeit in der Ukraine heute».

Schließlich über die heutige Ukraine, jenes große europäische Land, das sich für westlichen Beobachter immer auch als die große Unbekannte darstellt, ein Essay von Taras Wozniak: «Das Projekt Ukraine – Bilanz eines Jahrzehnts».

1.3.2001

Walter Mossmann

20 ЗМІСТ

6	Адам Загаєвскі	ЇХАТИ ДО ЛЬВОВА
10	Микола Рябчук	ЗА ОГОРОЖЕЮ МЕТТЕРНІХОВОГО САДУ
23	Анна Роговска, Станіслав Степень	ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ КОРДОН В ОСТАННІ ПІВСТОЛІТТЯ
41	Олесь Пограничний	ОПОВІДЬ ПОГРАНИЧНОГО З КОРДОНОМ НА ШИЇ
49	Юліуш Словацкі	БУЛИ МИ ВЕЛИКИМИ Й БУЛИ МИ СМІШНИМИ...
51	Гайнріх Гайне	ДВА ЛИЦАРІ
54	Андрій Павлишин	ПЕРСПЕКТИВИ ПОРОЗУМІННЯ НА ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКОМУ КОРДОНІ
61	Тадеуш Анджей Ольшанскі	ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ КОНФЛІКТ 1943-1947
89	Георг Тракль	ГОРОДОК
90	Анна Вероніка Вендлянд	МИТРОПОЛИТ
99	Тарас Возняк	«ПРОЕКТ УКРАЇНА». ПІДСУМКИ ДЕСЯТИРІЧЧЯ
127	Вальтер Моссмани	РОЗМОВИ З ЮРКОМ (ФРАЙБУРГ – ЛЬВІВ 1997)

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> — <http://www.ji-magazine.lviv.ua> —

6	Adam Zagajewski	NACH LEMBERG FAHREN
10	Mykola Rjabtschuk	DER ZAUN VON METTERNICHS GARTEN
23	Anna Rogowska, Stanisław Stępień	FÜNFZIG JAHRE POLNISCH-UKRAINISCHE GRENZE
41	Oles Pohranytschnyj	KONZERT FÜR EINER GRENZER MIT DER GRENZE
49	August Graf von Platen-Hallermünd	VERMÄCHTNIS DES STERBENDEN POLEN AN DIE DEUTSCHEN
51	Heinrich Heine	ZWEI RITTER
54	Andriy Pawlyschyn	PERSPEKTIVEN FÜR EINE VERSTANDIGUNG AN DER GRENZE
61	Tadeusz Andrzej Olszański	DER POLNISCH-UKRAINISCHE KONFLIKT 1943-1947
89	Georg Trakl	GRODEK
90	Anna Veronika Wendland	DER METROPOLIT
99	Taras Wozniak	«PROJEKT UKRAINE». BILANZ EINES JAHRZEHNTS
4 127	Walter Mossmann	GESPRÄCHE MIT JURKO (FREIBURG/LVIV 1997)

20 ЗМІСТ

140	Вольфганг Гайденрайх	МОЯ АЛЕМАНИЯ	5
154	Йоган Петер Гебель	ГУСАР У НАЙСЕ	
157	Жан Жак Реттіг	РЕГІОНАЛІЗМ 70-Х РОКІВ (ВЕРХНІЙ РАЙН: РЕГІОН-МАЯК ЕКОЛОГІЧНОГО РУХУ)	
169	Ганс Арп	ТРОЯНДИ КРОКУЮТЬ БУЛЬВАРАМИ ІЗ ПОРЦЕЛЯНИ	
171	Іван Голь	НІЧ НАША ШОРСТКА ШКАРАЛУЩА	
172	Андре Векманн	ВІРШІ	
174	Емілія Огар	ДО ПИТАННЯ ПРО СУЧАСНУ МОВНУ СИТУАЦІЮ В УКРАЇНІ	
181	Клаус Бахманн	УКРАЇНА, ПОЛЬЩА ТА ДЕБАТИ ПРО МАЙБУТНЄ ЕС ЧИ ПОЛЬСЬКИЙ МІСТ ПРОВАДИТЬ В НІКУДИ?	
191	Галина Петросаняк	ВІРШІ	
193	Станіслав Єжи Лец	НЕПРИЧЕСАНІ ДУМКИ, ПРОЧИТАНІ У ЗАПИСНИКАХ І НА СЕРВЕТКАХ ЧЕРЕЗ ТРИДЦЯТЬ РОКІВ	

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

140	Wolfgang Heidenreich	MEIN ALEMANNIEN
154	Johann Peter Hebel	DER HUSAR IN NEISSE
157	Jean Jacques Rettig	DER REGIONALISMUS DER 70ER JAHRE.
169	Hans Arp	STRASSBURGKONFIGURATION
171	Yvan Goll	DIE ASCHENHÜTTE
172	André Weckmann	GEDICHTE
174	Emilia Ohar	ZWEISPRACHIGKEIT IN DER UKRAINE HEUTE
181	Klaus Bachmann	UKRAINE, POLEN UND DIE DEBATTEN ÜBER DIE ZUKUNFT DER EU FÜHRT DIE POLNISCHE BRÜCKE INS NICHTS?
191	Halyna Petrosaniak	GEDICHTE
193	Stanisław Jerzy Lec	NEUE UNFRISIERTE GEDANKEN

загаєвскі

dam

їхати до львова

<http://www.i-magazine.lviv.ua>

nach lemborg fahren

dam

zagajewski

Батькам

Їхати до Львова. З котрого двірця їхати до Львова, якщо не вві сні, вдосвіта, коли на валізках роса і родяться власне експреси й торпеди. Зненацька виїхати до Львова, серед ночі, вдень, у вересні чи в березні. Якщо Львів існує, під пологами кордонів і не тільки в моєму новому пашпорті, якщо маївці дерев, ясени й тополі все ще дихають голосно як індіянці а струмки белькочуть своїм темним есперанто а вужі як м'який знак у російській мові зникають серед трав. Спакувати речі й виїхати, ні з ким не попрощавшись, ополудні, зникнути так як зомлівали панни. І лопухи, зелена армія лопушшя, а під ними, під парасолями венеційської каварні, слимаки розмовляють про вічність. Але катедра підноситься пам'ятаєш так прямовисно, прямовисно

<http://www.iivv.ua> <http://www.iivv.ua>

Den Eltern

Nach Lemberg fahren. Von welchem Bahnhof nach Lemberg, wenn nicht im Traum, bei Tagesanbruch, wenn Tau die Koffer bedeckt und Schnellzüge und Expresse eben geboren werden. Plötzlich nach Lemberg fahren, um Mitternacht, tags, im September oder im März. Wenn es Lemberg gibt, unter dem Schonbezug der Grenzen und nicht nur in meinem neuen Paß, wenn die Wimpel der Bäume, die Eschen und Pappeln immer geräuschvoll atmen, wie Indianer, und Bäche ihr dunkles Esperanto stammeln und Ringelnattern wie Weichheitszeichen der russischen Sprache in Gräsern verschwinden. Packen und fortfahren, ganz ohne Abschied, mittags, untertauchen wie in Ohnmacht fallende Fräulein. Und Kletten, die grüne Armee der Kletten, und unter ihnen, unter den Sonnenschirmen

як неділя і серветки білі і відро що стояло на підлозі повне малини і моє прагнення, якого ще не було, тільки сади й бур'яни і бурштин черешень і Фредро неподобний. Завжди забагато було Львова, і ніхто не вмів зрозуміти всі дільниці, почути шепіт кожного каменя, спаленого сонцем, церква вночі мовчала зовсім інакше, ніж катедра, езуїти хрестили рослини, листок за листком, але вони росли, росли без пам'яті, а радість крилася всюди, в коридорах і в млинках до кави, які оберталися самі, в голубих чайниках і в крохмалі, який був першим формалістом, у краплях дощу і в шпичках троянд. Під вікном жовкли замерзлі форсиції. Дзвони били й дрижало повітря, чепці черниць наче шхуни пливли під театром, світу було так багато, що мусив виступати на біс нескінченну кількість разів, публіка шаліла й не хотіла

des venezianischen Cafés, sprechen Schnecken von Ewigkeit. Aber die Kathedrale erhebt sich, weißt du noch, senkrecht, so senkrecht wie Sonntag und die weißen Mundtücher und der Eimer voll Himbeeren auf dem Fußboden und mein Verlangen, das noch nicht da war, nur Gärten und Unkraut und nur der Bernstein der Süßkirschen und der unanständige Fredro. Immer gab's zuviel Lemberg, niemand konnte alle Stadtteile kennen, das Flüstern von jedem Stein erlauschen, den die Sonne versengt hat, die orthodoxe Kirche schwieg ganz anders nachts als die Kathedrale. Die Jesuiten taufte die Pflanzen, Blatte für Blatt, aber die wuchsen, ohne Besinnung, und Freude versteckte sich überall, in Korridoren und in Kaffeemühlen, die sich selbständig drehten, in blauen Teekannen und in Stärkemehl, das der erste Formalist war, in Regentropfen und in den Stacheln der Rosen. Unterm Fenster welkten erfrorene Forsythien.

покидати залу. Мої тітки ще не знали, що я колись їх воскресу, і жили довірливо і так поодинокі служниці бігали по свіжу сметану, чисті й випрасувані, в домах трохи злоти і велика надія. Бжозовський приїхав на лекції, один з моїх дядьків писав поему під назвою *Чому*, подаровану всемогутньому і було забагато Львова, він не вміщався в посудині, розчахував склянки, виливався зі ставів, озер, димів з усіх коминів, перекидався у вогонь і бурю, сміявся блискавками, тихомирнів, вертався додому читав Новий Завіт, спав на тапчані під гуцульським килимом, було забагато Львова, а тепер нема його зовсім, він ріс нестримно а ножиці тяли, холодні садівники як завжди в травні безошадно, безоглядно ах почекайте хай прийде теплий червень і м'які папороті, безкрас

поле літа себто дійсности. Але ножиці тяли, вздовж лінії й почерез волокна, кравці, садівники і цензори тяли тіло і вінки, секатори невтомно працювали, як у дитячій витинанці, де треба вистригти лебедя чи сарну. Ножички, цизорики і леза драпали, тяли і вкорочували пишні ризи прелатів і майданів і кам'яниць, дерева падали безголосо як у джунглях і катедра дрижала і прощалися ви зраненька без хустинок і без сліз, такі сухі губи, ніколи тебе не побачу, стільки смерти чекає на тебе, чому кожне місто мусить стати Єрусалимом і кожна людина євреєм і тепер тільки поспіхом пакувати речі, завжди, щодня і їхати без передиху, їхати до Львова, адже він існує, супокійний і чистий як брослива. Львів є всюди.

Переклав Андрій Шкраб'юк

Die Glocken schlugen und die Luft bebte, die Hauben der Nonnen segelten wie Schoner vor dem Theater, es gab so viel Welt, er mußte endlos oft Zugaben geben, das Publikum raste und wollte den Saal nicht verlassen. Meine Tanten wußten noch nicht, daß ich sie einmal wiederbeleben würde, sie lebten so zuversichtlich und derart einzeln, die Dienstmädchen liefen frische Sahne holen, so rein und gebügelt, in den Häusern gab's etwas Wut und die große Hoffnung. Brzozowski traf zu Vorlesungen ein, einer von meinen Onkeln schrieb ein Gedicht betitelt Warum, dem Allmächtigen gewidmet, und es gab zuviel Lemberg, es paßte in kein Gefäß, sprengte die Gläser, ergoß sich aus Teichen, Seen, rauchte aus allen Schornsteinen, wurde zu Feuer und Sturm, lachte mit Blitzen, besänftigte sich, kehrte nach Hause zurück, las im Neuen Testament, schlief auf dem Liegesofa unterm Huzulenkelim, es gab zu viel Lemberg, und jetzt gibt's die Stadt überhaupt nicht, sie wuchs unaufhaltsam, und

die Scheren schnitten, die kalten Gärtner waren erbarmungslos lieblos, wie immer im Mai ach wartet, bis der warme Juni kommt und die weichen Farne, das endlose Feld des Sommers, das heißt der Wirklichkeit. Aber die Scheren schnitten, längs der Linie und quer durchs Gewebe, Schneider, Gärtner und Zensoren schnitten an Körpern und Kränzen, die Gartenscheren arbeiteten unermüdlich, wie an Ausschneidebildern der Kinder, wo man ein Reh oder einen Schwan herauschneiden muß. Scheren, Taschenmesser, Rasierklingen kratzten, schnipseelten, kürzten die molligen Kleider der Prälaten und der Plätze und der Häuser, die Bäume fielen lautlos wie im Urwald und die Kathedrale zitterte, und man nahm gegen Morgen Abschied ohne Taschentücher und Tränen, die Lippen so trocken, ich werde dich nie wieder sehen, so viele Tode warten auf dich, warum muß jede Stadt

ADAM
ZAGAJEWSKI
NACH
LEMBERG
FAHREN

Микола
Рябчук за
огорожею
меттерніхового саду

© Микола Рябчук, 1998

<http://www.i-magazine.lviv.ua> <http://www.i-magazine.lviv.ua>

der
zaun
von
metternichs
garten
Mykola
Rjabtschuk

© Mykola Rjabtschuk, 1998

Коли в 1949-му році канцлер Західної Німеччини Конрад Аденауер заявив, що «Азія зупинилася на Ельбі», він усього лиш перефразував, свідомо чи несвідомо, слова свого австрійського колеги, канцлера Меттерніха, котрий ще в минулому столітті жартома стверджував, що Азія починається за огорожею його саду, тобто десь неподалік від східної околиці Відня. Для обох них «Азія» означала щось вороже, варварське, загрозове для самих підвалин їхньої, себто європейської, цивілізації. Імпліцитно, для Меттерніха весь простір на схід од Відня був культурно неповноцінним і підозрілим: як і більшість мешканців Заходу, він вірив, що межі цивілізації збігаються загалом із межами романо-германського світу.

Для Аденауера, однак, «Азія» означала дещо інше: все-таки він чудово знав, що на схід від Ельби знаходиться Східна Німеччина, котра – принаймні в той час – не так уже й суттєво відрізнялася від Західної. Під «Азією, що зупинилася на Ельбі» Аденауер, безумовно, розумів передусім певну політичну реальність, принесену вглиб Європи совецькими танками і накинуту на «визволені» народи гру-

Als der deutsche Bundeskanzler Konrad Adenauer im Jahre 1949 sagte, Asien stünde schon jenseits der Elbe, hat er nur einen alten Gedanken neu formuliert, nämlich die Idee seines österreichischen Kanzler-Kollegen Metternich, der ein Jahrhundert zuvor halb scherzhaft meinte: «Asien fängt gleich hinter meinem Gartenzaun an» – also hinter den östlichen Vorstädten von Wien. Für beide bedeutete «Asien» etwas Fremdes, Barbarisches, eine Bedrohung der europäischen Zivilisation. Für Metternich war der ganze Raum östlich von Wien kulturell minderwertig und verdächtig. Wie die meisten seiner Zeitgenossen war er davon überzeugt, dass die Grenzen der Zivilisation mit den Grenzen der romano-germanischen Welt identisch seien.

Für Adenauer bedeutete «Asien» jedoch noch mehr. Er wusste ja ganz genau, dass östlich der Elbe Ostdeutschland liegt, das sich – damals jedenfalls noch – kaum von Westdeutschland unterschied. Mit «Asien jenseits der Elbe» meinte Adenauer vor allem eine politische Realität, die mit den sowjetischen Panzern ins Innere Europas eingedrungen und den «befreiten» Völkern mit Gewalt,

бою силою, шантажем і шахрайством. «Азія» означала для нього не просто іншу цивілізацію – хоч би яку чужу й неповноцінну, як для Меттерніха, – а, радше, відсутність будь-якої цивілізації, свого роду «антицивілізацію», ворожу найпідставовішим цінностям західного світу.

Від того часу західне сприйняття Східної Європи фактично на різні лади поєднує в собі обидва погляди, Меттерніхівський та Аденауерівський. З одного боку, Захід завжди усвідомлював, що на схід від Ельби й Меттерніхового саду лежить також Європа, дарма що значно бідніша й упосліджена. Вони знали, що ця Європа не прийняла свого «азіатського» статусу добровільно, навпаки – вона раз-у-раз намагалася цього статусу позбутися всіма можливими засобами. Але, з іншого боку, Захід завжди відчував, що щось із цією частиною Європи не гаразд, раз вона дозволила себе проковтнути советам, і не лише советам – упродовж усієї своєї невольничої історії. Скоріш за все, вона була сама в тому винна: вона була, правдоподібно, сама схильна до поневолення, а отже й приречена на перманентні політичні згвалтування. Словом, вона не була «як ми», щасливі й везучі мешканці Західної Європи: вона не була повноцінна, достатньо європейська. Ця «недо-Європа», чи «напів-Європа», мала приблизно однакові шанси дотягну-

тися до правдивої «європейськості» або ж розчинитися в ентропійній «азіатськості». Вона втратила перший шанс, дарований їй після I Світової війни, і тепер мусить за це розплачуватися. Нема на кого нарікати, крім як на себе.

Такою приблизно була логіка багатьох людей Заходу, в якій слушні аргументи химерно поєднувалися з сумнівними, щоб не сказати расистськими спекуляціями. Нечисте сумління здебільшого винахідливе. Меттерніхівський погляд дає людям по другий бік загорожі чудове виправдання для свого зверхнього статусу, він чудово примирює їх із Мюнхенською зрадою, із Ялтинською, він дає справді гарні підстави не втручатися у совєцькі «внутрішні справи» – чи то йдеться про знищення української, вірменської, грузинської незалежності, як це було на початку 1920-х; чи про вторгнення до Будапешту й Праги, як це сталося 1956-го та, відповідно, 1968-го років. Цей підхід блискуче відбито у давній репліці Ллойда Джорджа про готовість Британії торгувати з будь-ким, навіть із канібалами (гроші не пахнуть), як і в рішенні Рузвельта встановити дипломатичні стосунки з Росією 1933-го року, якраз під час голодомору, зорганізованого в Україні кремлівськими «канібалами» чи, краще сказати, «перспективними торговими партнерами» підприємливого Заходу.

<http://www.iimagazine.lviv.ua>

Erpressung und Betrug aufgezwungen worden war. «Asien» bedeutete für ihn nicht bloß eine andere Zivilisation – wenn auch fremd und minderwertig wie für Metternich – sondern gar keine Zivilisation, beziehungsweise eine Art Anti-Zivilisation, die den Grundwerten der westlichen Zivilisation fundamental entgegenstand.

Seither verschmolzen in der westlichen Wahrnehmung von Osteuropa beide Standpunkte, der von Adenauer und der von Metternich. Einerseits hat der Westen immer gewusst, dass östlich der Elbe und hinter Metternichs Garten durchaus auch Europa liegt, wenn auch ein wesentlich ärmeres und vernachlässigtes. Man wusste, dass dieses Europa seinen «asiatischen» Status nicht freiwillig akzeptierte, ganz im Gegenteil, dass es immer wieder mit allen erdenklichen Mitteln versuchte, diesen Status loszuwerden. Aber andererseits hatte der Westen immer so ein Gefühl, dass mit diesem östlichen Europa nicht alles in Ordnung sei, da es ja zugelassen hatte, von den Sowjets verschlungen zu werden, und nicht nur von den Sowjets – immer wieder im Laufe seiner langen Sklavengeschichte. Wahrscheinlich war es selber daran schuld, möglicherweise hatte es eine perverse Neigung zur Unterjochung und war deshalb naturgemäß dazu verurteilt, permanente

politische Gewalt zu erleiden. Jedenfalls war es nicht «so wie wir», die Westeuropäer, sondern minderwertiger und keinesfalls europäisch genug. Möglicherweise würde dieses östliche Europa eines Tages ein echtes «Europäertum» erreichen, vielleicht würde es sich aber auch irgendwann im Sog Asiens ganz und gar auflösen. Eine Gelegenheit hatte Osteuropa nach dem Ersten Weltkrieg verpasst, jetzt musste es dafür büßen – selber schuld.

So etwa sah die Logik der Westler aus, ein komisches Gemisch aus nüchternen Erwägungen und fragwürdigen, wenn nicht gar rassistischen Spekulationen. Ein schlechtes Gewissen ist sehr erfinderisch. Die Haltung Metternichs gibt den Menschen jenseits des Zaunes eine gute Rechtfertigung für ihre Überheblichkeit, versöhnt sie mit dem Münchner Verrat und mit Jalta, liefert eine bequeme Ausrede für die Nichteinmischung in die sowjetischen «inneren Angelegenheiten», ganz gleich ob es sich wie Anfang der 20er Jahre um die Vernichtung der ukrainischen, georgischen und armenischen Unabhängigkeit handelte, oder um den Einmarsch in Budapest (1956) oder in Prag (1968). Diese Haltung hat Lloyd George sehr drastisch ausgedrückt, als er meinte, Großbritannien sei bereit, mit jedem Handel zu betreiben, notfalls auch mit Kannibalen (Geld

Цей підхід афористично відображено в секретній записці британського міністерства закордонних справ з того ж таки 1933-го року: «Якщо по правді, то ми, звісно, маємо певну інформацію про голод на півдні Росії (так британські добродії називали тоді Україну. – М.Р.), подібну до тої, що з'являється в пресі... Однак ми не хотіли б її розголошувати, оскільки це може викликати роздратування совєцького уряду і наші стосунки можуть зіпсуватися».

Звісно, Східна Європа – це не віддалена територія на кшталт Чечні чи Грузії, чи Вірменії. Попри всю свою «неповноцінність» і «недоевропейськість», вона розташована все-таки у Європі, а тому, хоч її існування завжди було головним боєм для Заходу, її зникнення могло виявитися ще небезпечнішим. Спільна загроза зі «Сходу» об'єднувала східних і західних європейців куди дужче, ніж т.зв. спільна культурна спадщина. «Азія» – цей могутній і загадковий «Інший» – великою мірою прислужила формуванню «спільної» європейської ідентичности. І хоч західні європейці знали, що «справжня» Європа кінчається десь за Віднем та Ельбою, «несправжня» Європа була для них усе-таки кращим сусідом, ніж «щонайсправжнісінька» Азія.

Відповідно й політика Заходу щодо Східної Європи завжди була амбівалентною, щоб не сказати двозначною.

З одного боку, західні європейці завжди вважали, що їхні східні сусіди тією чи іншою мірою заслуговують своєї долі (кожен народ, зрештою, заслуговує на той уряд, який має): але з іншого боку, вони не могли не відчувати, що східні європейці, котрі відчайдушно опираються домінуванню «Азії» на своїх теренах, є корисними, і вже тому заслуговують на симпатію й допомогу – бодай у рамках, визначених свого часу міністерством закордонних справ Великої Британії: не дратувати совєцький уряд і не псувати стосунків з ним. Себто – аби не надто зашкодити подальшій «торгівлі з канібалами».

Безумовно, на Заході ніколи не бракувало інтелектуалів, пов'язаних професійними, дружніми, або й родинними зв'язками зі «Сходом», – котрі трактували Східну Європу як справжню і, навіть, «справжнішу» від Західної. Вони мітингували перед совєцькими посольствами, організували різноманітні комітети для захисту східноєвропейських дисидентів з невимовними іменами, підписували заяви й друкували статті, відвідували східноєвропейські столиці й перевозили нелегальну літературу; часами вони ставали більшими східноєвропейцями, ніж самі східноєвропейці – такі собі білі перекинчики в табір індіан. Дехто з них навіть вірив, що саме «ця частина континенту була колись своєрід-

stinkt nicht), und auch Roosevelt lag auf dieser Linie, als er ausgerechnet 1933 beschloss, diplomatische Kontakte zu Russland aufzubauen, ausgerechnet in der Zeit der großen Hungersnot, die in der Ukraine von den Kreml-»Kannibalen« beziehungsweise von den künftigen Handelspartnern des Westens organisiert worden war.

Diese Haltung ist quasi aphoristisch dokumentiert in einem Geheimbericht des britischen Außenministeriums von 1933: «In der Tat verfügen wir über gewisse Informationen bezüglich einer Hungersnot im südlichen Teil Russlands (so nannten die britischen Herren die Ukraine), die auch in den Zeitungen erwähnt wird... Wir möchten sie aber ungern preisgeben, da dies womöglich die sowjetische Regierung irritieren könnte, was dann zu einer Verschlechterung unserer Beziehungen führen müsste».

Natürlich ist Osteuropa kein abgelegener Ort wie beispielsweise Tschetschenien, Georgien, Armenien oder Kurdistan. Ungeachtet seiner «Minderwertigkeit» liegt es immerhin in Europa, und seine Nichtexistenz wäre weitaus gefährlicher, auch wenn seine Existenz dem Westen immer Kopfschmerzen bereitet hat. Denn nicht ein wie auch immer geartetes gemeinsames Kulturerbe, sondern die «Gefahr aus dem Osten» hat West- und Osteuropäer immer

wieder geeint. «Asien» – das geheimnisvolle Andere – förderte die Ausbildung der gemeinsamen europäischen Identität. Und obwohl die Westler immer wussten, dass das echte Europa hinter Wien und jenseits der Elbe endet, war ihnen ein unechtes Europa als Nachbar allemal lieber als das allerechteste Asien.

Dementsprechend war die westliche Politik in bezug auf Osteuropa immer ambivalent, wenn nicht gar zweideutig. Einerseits waren die Westeuropäer immer davon überzeugt, dass ihre östlichen Nachbarn ihr Schicksal verdienten (jedes Volk hat bekanntlich die Regierung, die es verdient), aber andererseits haben sie auch durchaus gespürt, dass die Osteuropäer, die einer «asiatischen» Dominanz verzweifelt Widerstand leisteten, auch nützlich sein könnten und schon deshalb Sympathie und Hilfe verdienten – zumindest im Rahmen dessen, was seinerzeit das britische Außenministerium festgelegt hatte: die sowjetische Regierung darf nicht gereizt, die Beziehungen mit ihr nicht gestört, der künftige Handel mit den «Kannibalen» darf nicht beschädigt werden.

Keine Frage, im Westen fehlte es derweil nie an Intellektuellen, die sich dem Osten durch Beruf, Freundschaft oder Familie eng verbunden fühlten. Ihnen war das östliche

<http://www.i-m-a-g-a-z-i-n-e.lviv.ua>

ним раєм культурної, мовної, етнічної багатоманітності та сумісності, витворюючи небувалі культурні й інтелектуальні скарби» і що, попри тоталітарний гніт чи, навіть, завдяки йому (себто завдяки силі опору) Східна Європа була краєм «дивовижної духовної напруги». Але ці переконання ніколи не виходили поза вузьке коло східноєвропейських «діаспорників» та їхніх західних симпатиків.

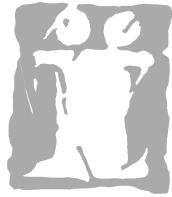
Двоїсте ставлення Заходу до Східної Європи завжди зумовлювалося геополітикою, себто холодним розрахунком і давнім англосаксонським принципом «charity begins at home». Позиція загалом слухна, і нічого осудливого в ній немає. Неприємно вражають, однак, ті подвійні стандарти, що їх Захід застосовує до себе й до інших. (Американські націоналісти можуть боротися проти утвердження іспанської мови у США і ніхто їх за це не вважає націоналістами. Зате кожен українець, який не хоче, щоб у його країні панувала російська мова, – це воістину печерний націоналіст і ворог прогресу!) Схоже, що американське мірило має різний калібр для різних випадків (німці, зрештою, теж не поспішають визнавати у себе турецьку мову другою офіційною, ані французи – арабську).

На жаль, далеко не всі східноєвропейці здають собі справу з цієї західної двоїстости: багато хто приймає там-

тешню ліберально-демократичну риторичку за щиру правду і, відповідно, сподівається від Заходу значно більше, ніж той може і хоче дати. А не діставши сподіваного, впадає у протилежну крайність – антизахідну ксенофобію, ізоляціонізм, автаркію.

Питання про переваги західної цивілізації над усіма іншими, безумовно, не є таким простим, як це видавалося ще кілька десятиліть тому найзатятішим європоцентристами, як от, хоч би, натхненному Дені де Ружмоніві.

Апостоли постколоніальних студій успішно ревізували цю точку зору, небезгідставно ототожнивши крайні форми європоцентризму з расизмом, колоніалізмом та прагненням «Окциденту» домінувати над демонізованим і маргіналізованим «Орієнтом». Заходоцентризм у чистому, «ружмонівському» вигляді опинився, по суті, поза межами панівної в інтелектуальних колах «політичної коректності», проте суперечки довкола взаємин «Сходу» і «Заходу» чи, як тепер дедалі частіше пишуть, «Півночі» й «Півдня» не вщухли. Апологети європоцентризму дещо змінили тактику, ловлячи своїх опонентів на всіляких крайнощах і пересадах, відвертих безглуздях і прихованій параноїдальності. А головне – вони не без слухности вказують на небезпеку релятивізму, що криється у визнанні «рівности»

МИКОЛА РЯБЧУК
ЗА ОГОРОЖЕЮ
МЕТЕРНІХОВОГО
САДУ

<http://www.iiv.uamagazine.com>

Europa ein ganz echtes, echter vielleicht sogar als das westliche. Sie veranstalteten Demonstrationen vor den sowjetischen Botschaften, sie gründeten verschiedene Komitees zum Schutz von osteuropäischen Dissidenten mit unaussprechlichen Namen, sie unterzeichneten Aufrufe und veröffentlichten Artikel, sie besuchten osteuropäische Hauptstädte und schmuggelten subversive Literatur; sie wurden osteuropäischer als die Osteuropäer selbst – white indians sozusagen. Einige von ihnen glaubten sogar, dass dieser Teil des Kontinents vormals ein Multi-Kulti-Paradies der sprachlichen und ethnischen Vielfalt und Verträglichkeit war, das ungeheure kulturelle und intellektuelle Schätze hervorgebracht hat, und dass Osteuropa trotz Totalitarismus, oder vielleicht gerade deswegen (als Reaktion auf Unterdrückung), ein Land mit «großartiger geistiger Spannung» sei. Diese Ansichten allerdings gingen niemals über den engen Kreis von Spezialisten und Mitgliedern der osteuropäischen Diaspora hinaus.

Die zweideutige Haltung des Westens gegenüber Osteuropa war immer bestimmt von der Geopolitik, d.h. von kühler Berechnung nach dem uralten Grundsatz «charity begins at home». Eine ganz verständliche Position und keineswegs tadelnswert. Wirklich übel allerdings ist eine

Art «liberal-demokratische» Heuchelei auf westlicher Seite und die Anwendung von zweierlei Maßstäben: Die amerikanischen Nationalisten dürfen beispielsweise gegen das Vordringen der spanischen Sprache in den USA kämpfen, und keiner wird sie deshalb anklagen. Hingegen gilt jeder Ukrainer, der nicht möchte, dass in seinem Land die russische Sprache herrscht, als Steinzeit-Nationalist und Fortschrittsfeind. Die Deutschen beeilen sich ja auch nicht gerade, der türkische Sprache einen offiziellen Status zu verleihen, und die Franzosen verhalten sich ähnlich reserviert den arabischen Sprachen gegenüber... Leider erkennen viele Osteuropäer diese westliche Doppelzüngigkeit nicht und nehmen die liberal-demokratische Rhetorik für bare Münze. Dementsprechend erwarten sie vom Westen viel mehr, als dieser geben kann und will. Und wenn die enttäuschten Liebenden dann das nicht bekommen, was sie begehren, verfallen sie ins andere Extreme, in antiwestliche Xenophobie, Isolationismus, Autarkie-Fantasien.

Die Frage, ob die westliche Zivilisation allen anderen Zivilisationen überlegen sei, ist nicht ganz einfach zu beantworten, und die Apostel des Post-Kolonialismus revidieren zur Zeit erfolgreich diesen Standpunkt. Mit gutem Grund haben sie die extremen Formen von Eurozentrismus

всіх культур і цивілізацій, на загрозу хаосу й ентропії, що її тягне за собою відмова від оцінкових критеріїв та ціннісних ієрархій.

Це справді складна проблема, варта окремого обговорення. Я пропоную її обминати, обмежившись визнанням цілком очевидного факту, що Україна є частиною Європи і, ширше, модерного світу та що повернутися з цього світу назад, у якусь «золоту добу» домодерности, – неможливо. Цей світ є великою, визначальною мірою витвором «Окциденту» і, незалежно від того, чи вважаємо ми західну цивілізацію «вищою» й «кращою» за інші, а чи тільки більш динамічною, агресивною й здібною в утвердженні свого домінування, мусимо визнати, що саме вона нав'язала світові свої правила гри і, головне, унеможливила вихід із цієї гри, повернення до «втраченого раю» традиціоналістичних суспільств. Усі спроби такого повернення (як природна реакція на нег'ативні аспекти модернізації) виявились у кращому разі (в теорії) зворушливими утопіями, а в гіршому (на практиці) кривавими карикатурами на самих себе і, з іронії долі, патологічним продовженням тієї ж таки «окцидентальної» модерности, проти якої вони начебто повстали, – у квазі-«орієнтальних», депотичних формах.

Модернізований Захід у певному сенсі позбавив світ традиціоналістичної «невинности», вивів його з циклічно повторюваного біологічного чи, радше, мітологічного часу в час історичний, змусив скуштувати плід дерева пізнання й зіткнутися з проблемою індивідуального, практично нічим не обмеженого, раціонального вибору. Хоч би як ми ставилися до цього модерного світу, до всіх його плюсів і мінусів, мусимо визнати принаймні дві речі. По-перше, що цей світ є глобальним і від нього неможливо ані ізолюватися, ані, тим більш, радикально йому протиставитися; шукати свій шлях, безумовно, можна і навіть треба, але – в рамках цього модерного, «окцидентального» світу, на основі його здобутків і його правил – хоч би якими великими були наші сумніви й застереження щодо цих правил і хоч би якими радикальними були наші спроби їх ревізувати. Ревізіонізм, отже, є цілком допустимим і навіть бажаним, але радше в японському сенсі, ніж в іракському, іранському чи північнокорейському.

А по-друге, мусимо усвідомити, що хоч би якою невдалою і безперспективною видавалася нам ця глобальна цивілізація, ми не можемо ані вискочити з неї кудись назовні, щоб рятуватися самотужки, ані вплинути на неї якимось суто зовнішнім способом. Будь-які кардинальні зміни якщо

mit Rassismus, Kolonialismus und dem Streben nach Dominanz des Westens über einen dämonisierten und marginalisierten Osten gleichgesetzt. Ein reiner Westzentrismus à la Denis de Rougemont befand sich außerhalb der «political correctness», aber der Streit um die Beziehungen zwischen Osten und Westen hörte nicht auf. Die Apologeten des Eurozentrismus haben die Taktik etwas geändert, sie ertappten ihre Widersacher bei verschiedenen Übertreibungen, offenen Dummheiten und verborgener Paranoia. Und das Wichtigste – sie haben nicht ohne Grund auf die Gefahr des Relativismus hingewiesen, die in der Anerkennung der «Gleichberechtigung» aller Kulturen und Zivilisationen steckt, auf die Gefahr von Chaos und Entropie, die der Verzicht auf Wertkriterien und Werthierarchien nach sich zieht.

Es ist in der Tat, ein kompliziertes Problem, das einer besonderen Diskussion bedarf. Ich möchte mich an dieser Stelle auf eine einfache Feststellung beschränken: Die Ukraine ist ein Teil Europas und der modernen Welt, es gibt keine Rückkehr in irgend ein «Goldenes Zeitalter» der Vormoderne. Die heutige Welt wurde maßgeblich vom «Okzident» geprägt, und ganz unabhängig davon, ob wir die westliche Zivilisation für «größer» oder «besser» hal-

ten als andere, oder vielleicht nur nur für dynamischer, aggressiver und sehr geeignet, Dominanz zu etablieren, müssen wir zugeben, dass gerade der Westen weltweit die Spielregeln bestimmt, und dass es aus dieser Welt keinen Ausgang mehr gibt, der einen Weg öffnen würde zurück zum «verlorenen Paradies» der traditionellen Gesellschaften. Alle Versuche in dieser Richtung (als ein natürlicher Reflex auf negativen Auswirkungen der Modernisierung) erwiesen sich im besten Fall (in der Theorie) als rührende Utopien, im schlechten Fall (in der Praxis) als blutige Selbstkarikaturen und als eine pathologische Fortsetzung derselben «okzidentalen» Modernität, gegen welche sie gerade protestiert hatten – in quasi-«orientalen», despotischen Formen.

Der modernisierte Westen befreite in gewissem Sinne die Welt von der traditionellen «Unschuld», führte sie heraus aus einer sich zyklisch wiederholenden biologischen oder mythischen Zeit in eine historische Zeit, brachte sie dazu, die Früchte vom Baum der Erkenntnis zu kosten und sich mit dem Problem der individuellen, praktisch unbegrenzten, rationalen Wahl auseinanderzusetzen. Wie immer auch unsere Einstellung zu dieser modernen Welt sein mag, wir müssen zweierlei akzeptieren:

h t t p : / / w w w . i i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . i i - m a g a z i n e . l v i v . u a

й можливі, то лише зсередини, спільними зусиллями і в рамках, які існують.

У цьому контексті, отже, тверезе ставлення східноєвропейців до Заходу не повинне бути ані ворожим, ані рожево-оптимістичним. Воно повинне бути, фактично, таким самим двоїстим, як і ставлення Заходу до Східної Європи. Захід не є «добрим дядечком» і, взагалі, не є «добрим». По суті, він є лише «меншим злом», ніж та «Азія», яка маячить на сході. І саме на цьому тверезому усвідомленні й тверезому розрахунку повинні будуватися відносини східних європейців, зокрема українців, із Заходом. Інакше – східні європейці завжди ризикуватимуть опинитися в ролі зрадчених коханців, як це вже не раз було в історії.

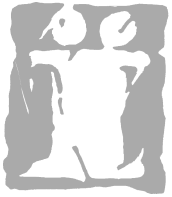
Захід, безумовно, завжди був і буде для східних європейців стратегічним союзником – принаймні тією мірою, якою інтереси Східної й Західної Європи збігаються. Наївно, однак, сподіватися, що ці інтереси коли-небудь збігатимуться цілковито. Покладання на Захід не повинне бути сліпим і беззастережним – інакше східні європейці знову можуть стати жертвами нової Ялти, Мюнхену чи пакту Молотова-Ріббентропа. Захід завжди знайде безліч виправдань, щоб зрадити своїх східноєвропейських союзників, якщо в цьому буде потреба, вигода, або й просто примха

кількох «русофільствующих» президентів. «Might makes right» – цю англосаксонську приказку східноєвропейцям теж варто запам'ятати.

Що, власне, привабливого може запропонувати Заході Східна Європа? Геополітичну стабільність? До певної міри – так, хоч головним гравцем у регіоні все одно залишатиметься Росія: саме від тамтешніх подій визначальною мірою залежатиме безпека й стабільність європейського континенту. Русоцентризм, отже, й далі домінуватиме в західноєвропейській політиці, відводячи Східній Європі традиційну роль «санітарного кордону», переміщеного, що правда, трохи на схід, до України й Прибалтики.

Можливо, Східна Європа здатна привабити Захід економічно? Навряд, адже тут немає жодних важливих сировинних ресурсів (порівняно, знову ж таки, з Росією), споживчі ринки для західних товарів і виробництв тут доволі обмежені через низьку купівельну спроможність населення, місцеві виробни неконкурентоздатні, а дешева східноєвропейська робоча сила, здається, потрібна західним європейцям ще менше, ніж дешеві східноєвропейські товари.

То, може, їх зацікавить культура – ця остання, якщо не єдина фортеця, в якій східні європейці ховалися від істо-

<http://www.iiv.uamagazine.com>

Erstens: diese Welt ist global, niemand kann sich von ihr isolieren, oder mehr noch: sich ihr radikal entgegenstemmen; natürlich wird jeder seinen Weg suchen, aber im Rahmen dieser modernen, «okzidental» Welt, wie groß auch immer unsere Zweifel und Vorurteile ihren Regeln gegenüber sein mögen, und wie radikal auch immer unsere Versuche seien, diese zu revidieren. Revision der Regeln ist durchaus zulässig und wünschenswert, aber eher im japanischen Sinne als im irakischen, iranischen oder nordkoreanischen.

Zweitens müssen wir einsehen, dass, wie perspektivlos und gescheitert uns auch diese globale Zivilisation erscheint, wir nicht irgendwohin «hinaus» fliehen können, um uns vor ihr zu retten oder auf sie von außen einzuwirken. Alle prinzipiellen Veränderungen sind nur von innen heraus möglich, gemeinsam und im vorgegebenen Rahmen.

In diesem Kontext also wird eine nüchterne Einstellung der Osteuropäer dem Westen gegenüber weder feindselig noch pink-optimistisch sein. Sie sollte ebenso ambivalent sein wie die westlichen Haltungen uns gegenüber. Der Westen ist kein «Guter Onkel», er ist überhaupt nicht «gut». Er ist das «kleinere Übel» verglichen mit dem asia-

tischen, das von Osten herüber schimmert. Und auf dieser Grundlage von Nüchternheit und Berechnung sollten die Beziehungen der Osteuropäer (also auch der Ukrainer) zum Westen aufgebaut werden. Andernfalls müssten die Osteuropäer (wie schon so oft in ihrer Geschichte) die undankbare Rolle der verratenen Geliebten spielen.

Der Westen war und bleibt immer ein strategischer Partner für die Osteuropäer – jedenfalls soweit sich die Interessen von Ost- und Westeuropa entsprechen. Es wäre aber sehr naiv, zu hoffen, dass diese Interessen identisch sein könnten. Man darf sich nicht blind und ohne Vorbehalt auf den Westen verlassen – sonst werden die Osteuropäer wieder zu Opfern eines neuen Jalta, München oder eines neuen Molotow-Ribbentrop-Paktes. Der Westen findet immer jede Menge Rechtfertigungen, um seine osteuropäischen Verbündeten zu verraten, wenn es ihm nötig oder profitabel erscheint, oder wenn irgend ein «russophiler Präsident» eine Laune hat. «Might makes right» – diese angelsächsische Spruchweisheit sollten sich auch die Osteuropäer merken.

Was hat Osteuropa dem Westen zu bieten? Geopolitische Stabilität? Bis zu einem gewissen Grade – ja, obwohl der wichtigste Spieler in der Region zweifellos Russland

ричних поразок, плакаючи там свою уявну державність, уявну європейськість, уявну – «внутрішню» – свободу? Справді, в цій галузі вони можуть запропонувати чи не найбільше: останні десятиліття «загниваючого» комунізму ознаменувалися в цих країнах небувалим культурним піднесенням, як у легальних, так і в напівлегальних і, навіть, цілком нелегальних формах. «Совецька Росія, – писав 1984 року польський письменник Адам Загаєвські, – витворила чимало дивних речей у нашій частині Європи. Вона витворила донощиків, цензорів, брехунів, ледарів. Але водночас, усупереч власній волі, вона витворила й цілком інші речі – у людях, які, дякувати Богові, виявилися сильнішими й поряднішими. Без власного бажання, вона пробудила в них гостру спрагу до правди, свободи, гідности, до книжок і картин... до Європи. Так ото Європа й існує у нас – як Європа уяви, ілюзій, надії, спраги... Загострене відчуття культурної приналежности до Європи – один із парадоксальних наслідків здійснюваної у нас «советизації»».

І все ж усі ці незаперечні здобутки – це передусім висока культура, здатна зацікавити на Заході хіба що вузьке коло гурманів-інтелектуалів. Сприятлива політична кон'юнктура 1970-1980-х років, безумовно, посприяла про-

никненню східноєвропейських книжок, фільмів, образотворчих робіт на західні ринки; не менше посприяла цьому й значна еміграція на Захід східноєвропейських інтелектуалів. Декотрі імена зробилися навіть модними – завдяки виступам у газетах, журналах, телепрограмах. Проте на популярність їхніх творів це вплинуло мало – за винятком тих нечисленних митців, на зразок Кундери, Формана чи Поланського, котрі швидко засвоїли місцеві правила гри й віддали помітну данину маскультові.

Симптоматично, що ще в 1989 році, у сам розпал «східноєвропейської моди» на Заході, один із проникливих фахівців нарікав, що «вся справа залишається в руках Zivilisationsliterati, східних і західних», не надто виходячи за їхні межі. «Зрештою, – заспокоював він себе, – мода мине, а книжки у м'яких обкладинках залишаться – ціла бібліотека авторів, живих і покійних, про яких західні читачі не мали до цього часу жодного уявлення».

Чудові бібліотеки, однак, неогляно поєднуються у Сполучених Штатах із чудовим невіглаством. Я зустрів чимало американських студентів, котрі не мали уявлення, хто такий Гоголь, Гете чи, скажімо, Фауст. Тож і про Бродського, Мілоша, Павича та Шимборську їхнє уявлення не набагато ширше – попри справді вражаючу кількість книжок у м'яких,

ist und bleiben wird. Aber von dem, was hier geschieht, hängt auch in Zukunft Sicherheit und Stabilität des europäischen Kontinents ab. Der Russozentrismus wird also auch weiterhin in der westeuropäischen Politik dominieren und wird weiterhin Osteuropa die traditionelle Rolle eines «cordon sanitaire» zuteilen, wenn auch um einige Kilometer weiter nach Osten verlegt, zur Ukraine und Baltikum.

Hat Osteuropa dem Westen wirtschaftlich etwas zu bieten? Kaum, hier gibt es (verglichen mit Russland) keine wichtigen Rohstoffe, der Markt für westliche Produktion ist begrenzt durch niedrige Kaufkraft, die lokale Produktion ist nicht konkurrenzfähig, und die billige osteuropäische Arbeitskraft brauchen die Westeuropäer ebenso wenig wie die billigen osteuropäischen Produkte.

Vielleicht könnten wir den Westen für unsere Kultur interessieren? Diese letzte, wenn nicht die einzige Festung, in die sich die Osteuropäer nach den jeweiligen historischen Niederschlägen zurückgezogen haben, um ihre imaginäre Staatlichkeit zu pflegen, ihr imaginäres Europäertum, ihre imaginäre – «innere» – Freiheit? Und in der Tat, in diesem Bereich können sie das Maximum anbieten: die letzten Jahrzehnte des «verfaulten Kommunismus» zeichneten sich in diesen Ländern durch einen unerhörten

kulturellen Aufschwung aus, in legalen, halblegalen und illegalen Formen. «Sowjetrussland, – schrieb 1984 der polnische Schriftsteller Adam Zagajewski¹, – hat in unserem Teil Europas die verschiedensten Dinge entstehen lassen. Es hat Spitzel, Verräter, Lügner, Zensoren und Faulpelze hervorgebracht, die nicht arbeiten wollen. Aber es hat, ganz ohne es zu wollen, bei stärkeren, von Gottes Gnaden edleren Menschen auch wunderbare Dinge gezeitigt, hat ihnen einen Heißhunger nach Wahrheit, Freiheit, Würde, nach Büchern und Bildern, nach Europa geweckt. Und genau so existiert Europa in Mitteleuropa – in der Phantasie, der Hoffnung, der Illusion – und im Hunger... Die große Sehnsucht nach Kultur, die in unserem Teil Europas so stark spürbar ist, gehört zu den paradoxen Folgen der Sowjetisierung».

Natürlich können die Produktionen unserer Hochkultur im Westen nur für einen begrenzten Kreis von Intellektuellen interessant sein. Eine günstige politische Konjunktur beförderte in den 70er und 80er Jahren allerlei osteuropäische Bücher, Filme, Gemälde auf den westlichen Markt. Allerdings förderte dieselbe Konjunktur auch bei den osteuropäischen Intellektuellen die Tendenz zur Auswanderung. Einige Namen kamen dank der Medien sogar in

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a

MYKOLA
RJABTSCHUK
DER ZAUN VON
METTERNICHS
GARTEN

і не тільки м'яких, обкладинках. (Здається, лише Гавел спромігся на ширшу популярність – головним чином завдяки ще одній, новонабутій професії). Зрештою, навіть ця, доволі обмежена популярність східних європейців на Заході, схоже, занепадає. Російські танки вже не стоять на Ельбі, ні навіть на Віслі, тож і нема про що говорити у масовій пресі зі східноєвропейськими інтелектуалами. Та й нових якихось зірок після 1989 року у Східній Європі не видно (коли не вважати такими зірками Зюганова, Лебедя, Жириновського чи Лукашенка). Схоже, що дикий капіталізм у Східній Європі виявився ще менше сприятливим для вільних мистецтв, ніж ветхий, перестарілий комунізм.

Неважко помітити, що ледь не всі найкращі східноєвропейські режисери подалися на Захід – робити кар'єру в Голлівуді чи мирно керувати за добру платню гуртками художньої самодіяльності; туди ж подалися й художники – малювати картини, вітрини, рекламні щити і стіни помешкань; туди ж кинулися й музиканти, одні – виступати у Карнегі-голі, інші – у церквах і ресторанах; до Заходу прибиваються поступово й усі більш-менш путні письменники й науковці – викладати хто що здатен (один популярний російський поет нещодавно зізнався у New York Times, що

він не має спеціальної академічної підготовки, щоб викладати Пушкіна, проте він любить цього поета і, отже, навчатиме своїх студентів любови).

Здається, Адам Загаєвські мав рацію, прозираючи кільканадцять років тому майбутнє, яке йому самому видавалося малоімовірним: «Що трапиться одного дня – одного чудового дня, – запитував він риторично, – коли Польща здобуде нарешті політичну свободу? Невже та дивовижна духовна напруга, яка характеризує сьогодні польську доволі численну демократичну еліту, раптово зникне? Невже костюли спорожніють? Невже поезія зробиться усього лиш предметом для змучених фахівців, як це маємо у щасливих західних країнах? Невже кіно стане лиш галуззю розважальної індустрії? Невже всі ті речі, які виникли в Польщі як реакція на загрозу тоталітаризму – речі, врятовані від потопу, захищені від деструкції, піднесені над небезпекою, немов над високим муром, – припинять своє існування в той самий день, коли та небезпека зникне?»

Зрозуміло, це не суто польська, а – східноєвропейська проблема. «Дивовижна духовна напруга», витворена східноєвропейськими інтелектуалами в процесі опору совецькому тоталітаризмові та відстоювання своєї внутрі-

17

МИКОЛА РЯБЧУК
ЗА ОГОРОЖЕЮ
МЕТЕРНІХОВОГО
САДУ

<http://www.iimagazine.lviv.ua>

Mode, aber das hat ihre Werke selbst kaum populär gemacht, ausgenommen bei einer kleine Zahl von Künstlern wie Kundera, Forman oder Polianski, die sehr schnell die Spielregeln lernten und sich der Massenkultur zuwandten.

Symptomatisch, dass noch 1989/1990, als die osteuropäische Mode im Westen ihren Höhepunkt erreichte, Tony Judt darüber klagte, dass «die ganze Sache in den Händen von östlichen und westlichen Zivilisationsliteraten bleibt, aber letztendlich – so beruhigte er sich dann wieder – geht die Mode vorüber, und die Paperback-Übersetzungen bleiben – eine ganze Bibliothek lebender und toter Autoren, von denen die westliche Leser bisher keine Ahnung hatten».

Aber die phantastischen Bibliotheken in den USA verbinden sich auch mit phantastischer Ignoranz. Ich habe viele amerikanische Studenten getroffen, die keine Ahnung hatten, wer Goethe, Faust oder Gogol ist. Ihre Ahnung von Brodski, Milosz, Pawytsch und Szyborska ist nicht größer – ungeachtet der überraschend großen Menge von Paperbacks... (Anscheinend ist es nur Havel gelungen, berühmt zu werden, was er aber wohl vor allem seinem neuen Beruf zu verdanken hat). Aber sogar diese begrenzte Popularität der Osteuropäer im Westen, nimmt

schon wieder ab. Die russischen Panzer stehen nicht mehr an der Elbe und auch nicht an der Weichsel, also sehen die westlichen Massenmedien keinen Grund, Gespräche mit osteuropäischen Intellektuellen zu veranstalten. Und es gibt auch keine neuen Stars nach 1989 in Osteuropa (es sei denn, man nimmt Siuganow, Lebed, Schirinowski oder Lukaschenko für Stars!). Anscheinend hat der wilde Kapitalismus in Osteuropa die Freien Künste noch weniger begünstigt als der veraltete Kommunismus.

Die meisten guten osteuropäischen Regisseure sind nach Westen gegangen, die einen, um Karriere in Hollywood zu machen, die anderen um für gutes Geld eine Laienspielschar zu leiten; dann gingen die Maler, und sie bemalten alles, auch Schaufenster, Zäune und Mauern; dann die Musiker – die einen (wenigen) in die Carnegie Hall, die anderen (die Mehrheit) in Kirchen und Kneipen; in die westlichen Universitäten gehen immer mehr gute Schriftsteller und Wissenschaftler aus Osteuropa und unterrichten, was dort gefragt ist (Jewgenij A. Jewtuschenko hat neulich in der New York Times eingestanden, dass er zwar keinerlei fachliche Ausbildung habe, um Puschkina unterrichten zu können, aber dass er diesen Dichter liebe. Also wird er wohl seinen Studenten die Liebe lehren).

шньої свободи, проминула, стала історією. Посткомуністичні країни вступили в нову, принципово негероїчну добу, в якій старі навики опору й боротьби перестали бути потрібними, а нові навики повсякденної, педантичної праці ще не набули поширення. Ветерани затьожної антикомуністичної боротьби мають досить підстав почуватися розчарованими; вони все ще надіються на магичну силу старої риторики (одним із фрагментів якої є їхній улюблений міт про «Центрально-Східну» Європу), – але посткомуністичні суспільства їх мало слухають, повертаючись дедалі охочіше до реформованих, а часом і не реформованих, комуністів.

Мілан Кундера колись дотепно окреслив Центральну Європу не як «край», а як «культуру або долю». «Її кордони, – писав він, – уявні, вони змінюються за кожної нової історичної ситуації. Вона не може бути означена, ані окреслена політичними кордонами... лише – великими спільними подіями, які заторкують усіх мешканців регіону, перегруповують їх новим чином – відповідно до уявних і постійно змінюваних кордонів, які окреслюють територію, заселену тими самими спогадами, тими самими проблемами і конфліктами, тими самими спільними традиціями».

Розгортаючи ефектні поетичні метафори, Кундера намагається з'ясувати, чому цей міт (цей «уявний простір», у його термінах) не захоплює західних європейців, чому він видається їм «перестарілим і незрозумілим». Річ у тім, з гіркою пише Кундера, що Західна Європа сама вступила в «процес втрати своєї культурної ідентичності», «вона вже не відчуває своєї єдності як єдності саме культурної», а отже й «сприймає Центральну Європу лише як певну політичну реальність, тобто бачить у ній усього лише «Східну Європу»».

Не заглиблюючись тут у проблему європейської ідентичності, заснованої на спільній релігії та культурі (цих «визначальних цінностях, кризь які європейці себе усвідомлюють, якими себе окреслюють та з якими ідентифікують свою європейськість»), звернемо увагу на типову для багатьох східноєвропейців помилку, що її припускається зокрема й Кундера. Ця помилка полягає не в твердженні, що з якогось моменту західноєвропейська ідентичність змінилася, зазнала, сказати б, корозії, втративши культурний компонент на користь ринку, технічних здобутків, мас-медій та політики. У чомусь він має рацію, а в чомусь ні. Трагічна помилка Кундери полягає в іншому: він переконаний, що до певного моменту було інакше, що в якійсь

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a

Vermutlich hatte Adam Zagajewski mit seinem Blick in die Zukunft, dem er seinerzeit selbst kaum trauen mochte, recht: «Was würde geschehen, wenn Polen eines Tages – eines schönen Tages – seine politische Freiheit zurückgewänne? Würde jene großartige geistige Spannung, die sicher nicht das ganze Volk, aber doch immerhin seine recht zahlreiche und demokratische Elite auszeichnet, erhalten bleiben? Würden die Kirchen sich leeren? Würde sich an der Poesie – wie es in den glücklichen Ländern der Fall ist – eine Handvoll gelangweilter Kenner goutieren, während das Kino zu einer kommerzialisierten Unterhaltungsbranche wird? Würde das, was es in der Situation Polens zu bewahren gelang, vor Hochwasser und Vernichtung zu schützen und sogar über die Bedrohung zu erheben, wie eine hohe und schöne Mauer, würde das, was als Erwiderung auf die gefährliche Herausforderung des Totalitarismus entstanden war, am selben Tag verschwinden, an dem dieser Herausforderung aufhörte?»¹

Offensichtlich handelt es sich nicht um ein spezifisch polnisches, sondern um ein osteuropäisches Problem. Jene «großartige geistige Spannung», die die osteuropäischen Intellektuellen entwickelt haben, um dem sowjeti-

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a

schen Totalitarismus widerstehen zu können und die eigene innere Freiheit zu bewahren, ist passé, das ist Geschichte. Diese Region trat in eine neue nicht-heroische Ära ein, die alten Fertigkeiten des Kampfes und des Widerstandes wurden nicht mehr gebraucht, und die neuen Fertigkeiten der gründlichen Alltagsarbeit waren noch nicht erlernt. Die Veteranen des antikommunistischen Kampfes haben Grund genug, schier zu verzweifeln, sie hoffen immer noch auf die magische Kraft der alten Rhetorik (der «Mittel- und Osteuropa»-Mythos gehört dazu), – aber die postkommunistischen Gesellschaften hören ihnen kaum zu. Sie wenden sich lieber den gewendeten (und manchmal noch nicht mal gewendeten) Kommunisten zu.

Milan Kundera² hat einmal Mitteleuropa nicht als «Staat», sondern als «Kultur oder Schicksal» bezeichnet: «Seine Grenzen, – schrieb er, – sind imaginär, sie ändern sich mit jeder neuen historischen Situation. Mitteleuropa kann nicht durch politische Grenzen bestimmt oder umrissen werden (...) sondern nur durch große gemeinsame Ereignisse, die alle Bewohner des Region berühren, sie auf neue Weise umgruppieren – entsprechend den imaginären und ständig veränderbaren Grenzen, die das Territorium bestimmen, das von denselben Erinnerungen, den-

попередні (воістину «золоті») часи Східна Європа сприймалася західними європейцями як інтегральна частина континенту, елемент єдиного культурного континууму.

Історія дає мало підтверджень такому поглядові. Скоріш навпаки, відомі слова Шекспіра із «Зимової казки» («Богемія. Пустельна країна біля моря») можуть служити чудовим епіграфом до всієї історії сприйняття Східної Європи західними європейцями. «Пустельна країна біля моря» – це лише інший термін на означення тієї самої чорної діри за огорожею Меттерніхового саду.

Сьогодні східноєвропейці отримали непоганий шанс посунути загорожу трохи на схід – до західних, а може, й до східних кордонів України. А отже й шанс стати просто «Європою», без додаткових епітетів і принизливих суперечок, хто більш «Центральний» і «Європейський». (Подібно як мешканці Бенілюксу не дискутують, чи вони належать до «Західної» Європи, чи до «Центральної», а чи до «Центрально-Західної»).

Як і будь-який міт, концепт «Центрально-Східної» Європи не щезне миттю. Він існуватиме доти, доки Східна Європа зберігатиме свою все ще відчутну посткомуністичну специфіку і доки підступна і загадкова, непередбачувана «Азія» стоятиме за Бугом чи за Дніпром, чи ще десь

поблизу. Як і кожен міт, він має власну енергію – адже творився як парафраза класичних мітів – про втрачений рай, про обіцяну землю. Тим «утраченим раєм» була, вочевидь, імперія Габсбургів та «культурна єдність», а «обіцяною землею», слід гадати, є НАТО, ЕС та, знову ж таки, «культурна єдність». У внутрішньому обігу цей міт забезпечував масову антисоветську та антикомуністичну мобілізацію, у зовнішньому – обґрунтовував перед Заходом вимогу додаткової підтримки та визнання.

Від самого початку, однак, цей міт був позначений ексклюзивністю, а отже й ущербністю. Його негативний побічний ефект полягав не лише у містифікації східних європейців занадто рожевими візіями їхнього минулого і майбутнього, а й у встановленні вельми сумнівної (з етичного погляду) ієрархії «більш» і «менш» європейських народів у Східній Європі. Адже в тому політичному контексті «приналежність до Європи» була чимось набагато більшим, ніж суто географічним чи культурологічним поняттям; вона була також імпліцитним нагадуванням про випадковість і ненормальність свого тимчасового перебування в «Азії», своєрідним сигналом SOS, енергійним нагадуванням про своє інше цивілізаційне підданство, інше громадянство, а відтак і вимогою першочергової допомоги з боку своєї

19

МИКОЛА РЯБЧУК
ЗА ОГОРОЖЕЮ
МЕТТЕРНІХОВОГО
САДУ

<http://www.iiv.u>

selben Problemen und Konflikten, denselben gemeinsamen Traditionen bewohnt ist».

Kundera versucht, indem er seine eindrucksvolle poetische Metapher entfaltet, zu klären, warum der Mythos Mitteleuropa (dieser «imaginäre Raum» in seiner Terminologie) die Westeuropäer nicht begeistert, warum sie ihn für «veraltet und unverständlich» halten. Die Sache ist die, – schreibt Kundera mit Bitterkeit, – dass Westeuropa seinerseits dabei ist, seine kulturelle Identität zu verlieren. Westeuropa spürt seine Einheitlichkeit als kulturelle Einheitlichkeit nicht mehr», und daher empfindet es auch Mitteleuropa nur noch als eine politische Realität, nämlich als «Osteuropa».

Ohne dass wir uns weiter vertiefen wollen in das Problem der europäischen Identität, die auf gemeinsamer Religion und Kultur (diese «bestimmenden Werte, durch die sich die Europäer identifizieren») gründet, richten wir unsere Aufmerksamkeit auf einen für viele Osteuropäer typischen Fehler, den auch Kundera macht. Ich meine nicht seine Feststellung, dass sich die westeuropäische Identität von einem bestimmten Moment an geändert habe (ererbte Korosion sozusagen), als die kulturelle Komponente verloren ging an den Markt, an die techni-

schen Errungenschaften, an die Massenmedien und an die Politik. Hier hat er teils recht, teils auch nicht. Nein, der tragische Fehler von Kundera liegt woanders: er ist nämlich davon überzeugt, dass die Verhältnisse bis zu einem bestimmten Moment ganz anders gewesen seien, dass in einem früheren (nun in der Tat «goldenem») Zeitalter Osteuropa von den Westeuropäern als ein integraler Teil des Kontinents empfunden worden sei, als ein Element eines einheitlichen kulturellen Kontinuums.

Die Geschichte liefert allerdings kaum Belege, die eine derartige Vermutung stützen könnten, ganz im Gegenteil. Die berühmte Ortsangabe aus Shakespeare Wintermärchen («Bohemia. A desert shore.») kann als ein wunderbarer Epigraph dienen: So wird Osteuropa im Westen wahrgenommen. «A desert shore» – eine andere Bezeichnung für das immergleiche Schwarze Loch – hinter Metternichs Gartenzaun...

Heute haben die Osteuropäer eine gute Chance, den Zaun ein Stück weiter nach Osten zu verschieben – bis an die westliche oder vielleicht sogar an die östliche Grenze der Ukraine, oder sie könnten ganz einfach «Europa» werden, ohne irgendwelche Vorsilben oder erniedrigende Streitereien um einen Platz auf der Rangliste, wer nun

«справжньої» вітчизни – Європи. Фактично це скидалося на малосимпатичну суперечку між в'язнями, хто з них звичніший до свободи, і хто, таким чином, заслуговує визволення в першу чергу.

Ексклюзивність, виявляється, притаманна східним європейцям не меншою мірою, ніж західним: сьогодні вже ті щасливчики, що проскочили в Меттерніхів сад із першою хвилею розширення НАТО, переконані, що «Азія» починається десь на східних кордонах Польщі та південних кордонах Угорщини, і що всі ото македонії, білорусі, чечні, вірменії – це такі собі «пустельні країни на березі моря».

Всі наші балачки про «культурну єдність» є маловартісні, доки ми нехтуємо албанцями – бо вони бідні, білорусами – бо вони «майже росіяни», лужицькими сербами – бо вони нечисленні, а грузинами й вірменами – бо вони надто далеко від наших садочків. Тут можна було б багато чого сказати про давню вірменську (чи грузинську) державу, яка була християнською й мала свою писемність, свою культуру ще тоді, коли про жодну з сьогоднішніх європейських націй не було й згадки – але кого це цікавить? Кого у так званій «Європі» цікавить першорядне грузинське кіно (цілком «європейське», до речі, за своєю стиліс-

тикою і водночас цілком самотутне); першорядна грузинська проза (принаймні з двома авторами, здатними прикрасити список нобелівських лауреатів), першорядний грузинський театр, живопис?.. «Дивовижна духовна напруга», «гостра жага Європи», явлена маленькою нацією, що плекає свою європейськість усупереч найнесприятливішим обставинам, цікавить празьких співвітчизників Кундери так само мало, як і паризьких. То на що, власне, нарікають наші брати-східноєвропейці?

Я зумисне узяв тут за приклад Грузію, а не ближчу мені Україну – принаймні таким чином моя позиція не виглядатиме «вузкопартійною». Хоч так само тут можна було б говорити про українську поезію – «європейськішу» й цікавішу від багатьох «європейських»; про українське малярство, музику, декоративне мистецтво, але, знову ж таки, – кого це цікавить? Тут можна було б згадати, що Україна (принаймні її західна частина) є не менш «центральноєвропейською», ніж, скажімо, Польща або Словаччина, і що «габсбурзький» міт живий в українському Львові не менше, ніж у чеській Празі (невипадково, гадаю, культурологічний часопис «Ā», присвятив кілька років тому своє перше число саме цій, «центральноєвропейській», спадщині – помістивши класичний есей Кундери «Трагедія Центральної

«europäischer» sei oder «zentraler». (In Benelux z.B. gibt es ja auch keine Diskussionen darüber, ob man nun zu West-, oder zu Mittel- oder zu Mittel-West-Europa gehört).

Wie jeder anderer Mythos wird auch das Konzept Mittel- und Osteuropa nicht sofort verschwinden. Es wird solange existieren, wie Osteuropa seine immer noch spürbaren postkommunistischen Eigenheiten hütet und solange das heimtückische und geheimnisvolle, unberechenbare «Asien» hinter Bug oder Dniepr oder sonst irgendwo im Osten stehen wird. Wie jeder Mythos, hat auch dieser eine gewisse Macht – er entstand als Paraphrase über klassische Mythen – vom verlorenen Paradies, vom verheißenen Land, wobei als «Paradies» wahrscheinlich das Habsburger Reich fungiert nebst seiner «kulturellen Einheitlichkeit», und als «Verheißung» vermutlich EU, NATO und wiederum deren «kulturelle Einheitlichkeit». Nach innen hat dieser Mythos seinerzeit eine gewisse anti-sowjetische und anti-kommunistische Mobilisierung erleichtert, nach außen hat er Forderungen an den Westen um Anerkennung und Hilfe untermauert.

Aber von Anfang an haftete an diesem Mythos der Geruch der Exklusivität. Seine schädliche Nebenwirkung lag nicht nur in der Mystifizierung von «Mittel»-Osteuropa

und seiner ganz in Rosa getauchten Bilder von Vergangenheit und Zukunft, sondern auch in der Festlegung einer fragwürdigen (vom ethischen Standpunkt her) Hierarchie von «mehr» oder «weniger» europäischen Völkern in Osteuropa. Im politischen Kontext bedeutete «Zugehörigkeit zu Europa» viel mehr als nur eine geographische oder kulturelle Zuordnung; es war ein ganz eigentliches SOS-Signal, es sollte daran erinnern, dass der provisorische Aufenthalt mancher osteuropäischer Länder in «Asien» nur dem Zufall und dem Irrsinn geschuldet sei und mahnte Hilfe an von der eigentlichen Heimat – Europa. Das alles hatte eine gewisse Ähnlichkeit mit dem Streit unter Gefangenen, wer denn wohl mehr an die Freiheit gewohnt sei und infolgedessen Befreiung zuallererst verdiene.

Bedauerlicherweise versuchen heute die Östler genauso exklusiv zu denken wie die Westler. Die Glückspilze, die soeben mit der ersten EU-Erweiterungswelle Metternichs Gartenzaun übersprungen haben, sind sofort der festen Meinung, dass «Asien» irgenwo östlich von Polen und südlich von Ungarn beginnt, und dass alle diese makedonischen, weissrussischen, tschetschenischen, armenischen Flecken nichts anderes seien als sozusagen böhmische Dörfer, nämlich «A desert shore».

<http://www.i-magazine.lviv.ua> <http://www.i-magazine.lviv.ua>

MYKOLA
RJABTSCHUK
DER ZAUN VON
METTERNICHS
GARTEN

Європи», оповідання Шульца, «галицькі образки» Захер-Мазоха і, звичайно ж, портрет цесаря Франца-Йосифа на обкладинці).

Безумовно, Західна Україна – це порівняно невелика частина краю, більшість населення якого справді мало переймається своєю «європейськістю» чи «східно-центральністю». За даними Центру «Демократичні ініціативи», 1994 року лише 15% опитаних громадян воліли б, щоб Україна розвивала стосунки головно з країнами Заходу. У Західній Україні, щоправда, ця цифра удвічі вища, зате в Криму вона ледве сягає трьох відсотків. Натомість 17% громадян України вважає, що урядові слід орієнтуватися передусім на Росію – цифра загрозлива й малоприємна, проте не така вже й велика, коли взяти до уваги, що в Україні проживає 22% етнічних росіян і ще приблизно стільки ж так званих «російськомовних» (інакше кажучи, далеко не кожен росіянин чи зрусифікований українець хоче зближення з Росією).

Близько 14% опитаних стверджує, що Україні слід покладатися передусім на власні сили, тим часом як переважна більшість (40%) воліє, щоб Україна розвивала взаємини передусім у рамках СНД. Така орієнтація населення є, безумовно, консервативною і не надто сприятливою для

зміцнення української незалежності та «інтеграції у Європу», задекларованої обома президентами. Вона відображує боязнь будь-яких рішучих змін, що можуть порушити наявний статус-кво і спричинити конфлікти в суспільстві. З одного боку, українці явно не довіряють Заходові – і мають, зрештою, для того чимало підстав з близької й віддаленішої історії; а з іншого боку, вони так само не надто покладаються на Росію.

Орієнтація на СНД у такому контексті є свого роду компромісом між почуттями й здоровим глуздом, між проросійськими симпатіями одної частини населення і проєвропейськими настроями іншої. Фактично, вона є частковим виявом загальної амбівалентності українського суспільства, помітної геть в усіх сферах і слушно означеної соціологами як головна причина його стагнації чи, коли хочете, «стабільності» (в амбівалентній країні всі явища є двоїстими й двозначними).

Сумніваюся, щоб Україна могла чого-небудь навчити Захід. Не думаю, щоб це було до снаги й іншим східним європейцям. Ще менше я вірю, щоб Захід цього потребував. Безумовно, східно- і західноєвропейські інтелектуали можуть обговорювати подібні питання на своїх високочених форумах – цілком у стилі давнього есею Карла

21

МИКОЛА РЯБЧУК
ЗА ОГОРОЖЕЮ
МЕТЕРНІХОВОГО
САДУ

<http://www.iimagazine.lviv.ua>

Unsere Rede von der «kulturellen Einheitlichkeit» ist wertlos, solange wir die Albaner missachten – weil sie arm sind, die Weißrussen – weil sie russifiziert sind, die lausitzer Sorben – weil sie so wenige sind, und die Georgier und Armenier – weil sie weit entfernt sind von unseren Gärten. Man könnte an dieser Stelle einiges sagen über den alten armenischen Staat, der christlich war und eine Schrift-Kultur hatte zu einer Zeit, als noch keine Rede war von irgendeiner der heutigen europäischen Nationen – aber wen interessiert das? Wen im heutigem Europa interessiert der georgische Film, wen diese hervorragende georgische Prosa (zumindest zwei Schriftsteller, Otar Chiladze und Chabua Amiredjibi, könnten durchaus die Liste der Nobelpreisträger schmücken, wenn sie denn jemand lesen würde, und sei es auch nur in russischer Übersetzung!), wen interessiert das erstklassiges georgisches Theater, die georgische Malerei? – Nein, dafür interessiert man sich nicht, weder in Prag noch in Paris.

Ich habe mit voller, wenn auch durchsichtiger Absicht von Georgien gesprochen und nicht von der Ukraine, damit man nicht auf die Idee kommt, hier predige einer pro domo. Aber natürlich könnte ich auch über ukrainische Lyrik sprechen – europäischer und interessanter als man-

ches, was in Europa hochgehalten wird; über ukrainische Malerei, Musik, angewandte Kunst, aber wiederum – wen interessiert es? Ich könnte darauf hinweisen, dass die Ukraine (zumindest die westliche) nicht weniger «mitteleuropäisch» ist als – sagen wir mal: Polen, oder die Slowakei, und dass der Habsburger Mythos nicht schlechter lebt im ukrainischen Lwiw als im tschechischen Prag. (Es war kein Zufall, dass vor einigen Jahren die lwiwer Kulturzeitschrift «İ» ihr erstes Heft dem «mitteleuropäischen Erbe» widmete, mit einem Essay von Kundera «Ein geraubter Westen oder Die Tragödie Mitteleuropas», mit Erzählungen von Bruno Schulz, mit «Galizische Gestalten» von Sacher-Masoch und natürlich mit dem Portrait von Kaiser Franz Josef auf der Titelseite!).

Ohne Zweifel ist die Westukraine kein großer Teil des Landes, und die meisten Einwohner der Ukraine beschäftigen sich recht selten mit dem Problem «Mitteleuropa» oder «Europäertum». Ich glaube nicht, dass die Ukraine den Westen irgendetwas lehren könnte. Auch ganz Osteuropa könnte das nicht. Ich glaube nicht, dass sich der Westen von irgendjemandem belehren lassen will. Natürlich können Intellektuelle aus Ost- und Westeuropa zusammensitzen und über derartige Fragen spekulieren – ganz

Юнгґа під назвою «Чого нас навчає Індія?» Юнгґ чудово пояснив – «чого», але ні слова не сказав про «нас». Як і Юнгґ, я вірю в «що», але щодо всіх отих «нас» – маю великі сумніви.

Процеси, що відбуваються нині у Східній Європі, я назвав би нормалізацією. Вони, безумовно, цікаві для експертів, але не для ширшої публіки, спраглої справжніх розваг. Вони не лишають особливого місця для «центрально-східноєвропейської» унікальності і, безперечно, розчаровують місцевих інтелектуалів, ветеранів антикомуністичної боротьби, не здатних задовільнити свої ексгібіціоністські комплекси. У найкращому випадку – якщо «Азія» не повернеться і нова Боснія де-небудь не вибухне – Східна Європа успішно змарґіналізується і привертатиме у майбутньому не більше уваги, ніж яка-небудь Греція, Португалія чи Ісландія. Чи це так уже й кепсько? Для старих ветеранів – можливо, так. Для більшості людей – навряд. Адже більшість не думає про загрозу – чи вона східна, центральна, а чи південно-східна. Більшість думає про сад. І, можливо, українцям теж варто закотити нарешті рукави і взятися його обробляти – в ім'я своєї європейськості, чи євразійськості, чи хоч би навіть австралійськості.

© Anna Rogowska, Stanisław Stępień, 1997

im Stil von C.G.Jung, der vor Jahrzehnten einen Essay veröffentlicht hat mit dem Titel « Was lehrt uns Indien?» – Jung hat sehr schön erklärt, «was» Indien lehren könnte, aber er hat kein Wort darüber verloren, wen er eigentlich mit den zu Behlehrenden, also mit «uns» meint. Ähnlich wie Jung glaube ich durchaus an ein «was», aber was das «uns» betrifft – da kommen mir ernsthafte Zweifel.

Die Prozesse, die heute in Osteuropa stattfinden, würde ich als Normalisierung bezeichnen. Ohne Zweifel sind sie für Experten interessant, aber nicht für ein breites Publikum, das wirkliche Unterhaltung sucht. Sie lassen keinen Platz für «mitteleuropäische» Einzigartigkeit, und sie enttäuschen die lokalen Intellektuellen, die Veteranen des antikommunistischen Kampfes, die ihre exhibitionistischen Komplexe nicht befriedigen dürfen. Im besten Fall – wenn «Asien» nicht zurückkommt und auch kein neues Bosnien irgendwo explodiert – wird sich Osteuropa erfolgreich marginalisieren und nicht weniger Aufmerksamkeit finden als Griechenland, Portugal oder Island. Wäre das denn so schlimm? Für alte Veteranen – vielleicht, ja. Für die meisten Leute – kaum. Aber die meisten denken gar nicht an den Gartenzaun – weder an den östlichen noch den mittel-östlichen noch an den mittel-süd-östlichen.

Die meisten Leute denken an den Garten. Und vielleicht sollte die Ukraine ganz einfach die Ärmel hochkrempeln und sich an die Arbeit machen – im Namen von Europaertum, oder Eurastiatentum, oder meinetwegen auch von Australiertum.

¹ Adam Zagajewski, Die hohe Mauer, in: Solidarité et Solitude, Paris 1986.

² Milan Kundera, in: «New York Review of Books» April 1984, dann in «I» Heft 1/1995, Lwiw.

aus dem Ukrainischen von Sofia Onufriw

MYKOLA
RJABTSCHUK
DER ZAUN VON
METTERNICHS
GARTEN

anna
rogowska

Нинішній польсько-український кордон ані не є історичним продуктом, ані не був демаркований на підставі етнічного критерію. В передоснові його лежали політичні рішення, до того ж прийняті поза Польщею і без участі легальної державної влади. Проте, не можна сказати, що його творці цілковито зігнорували матеріал історичного характеру, хоча певним є те, що при усталенні перебігу кордону вони не рахувалися з національним заселенням аналізованого регіону польсько-українського етнічного пограниччя. В тому останньому випадку чинником, який до певної міри виправдував такі дії, може бути факт, що на теренах, які вважалися «спірними», не існувало національно одноцільного ареалу заселення, це був радше – з погляду національної приналежності – мішаний терен з перевагою українського елемента на селах, а польського – в містах. У цій ситуації вже на початку дискусії на тему майбутнього кордону – в той час совєцько-польського, – який мав розділяти український і польський етноси, передбачалося, що буде проведено обмін населен-

Станіслав Стемпень

Польсько- український кордон в останні півстоліття

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

Stanislaw Stępień

fünfzig jahre polnisch- ukrainische grenze

© Anna Rogowska, Stanislaw Stępień, 1997

Die derzeitige polnisch-ukrainische Grenze ist nicht «*historisch gewachsen*», und sie wurde auch nicht nach ethnischen Kriterien festgelegt. Zugrunde lagen ihr politische Entscheidungen, die außerhalb Polens und ohne Beteiligung der legalen polnischen Behörden gefasst wurden.

Man kann allerdings auch nicht behaupten, ihre Schöpfer hätten die historischen Tatsachen völlig außer Acht gelassen, obwohl sie sich bei der Festlegung des genauen Grenzverlaufs nicht an der nationalen Besiedelung des analysierten polnisch-ukrainischen ethnischen Grenzgebiets orientierten. Als Rechtfertigung dafür mag die Tatsache gelten, dass es sich bei den umstrittenen Gebieten um kein einheitliches Siedlungsgebiet handelte, sondern um ein national gemischtes Gebiet mit einer überwiegend ukrainischen Besiedelung auf dem Land und einer überwiegend polnischen Besiedelung in den Städten. Deshalb ging man bei der Debatte um die damalige polnisch-sowjetische

ня, себто переселення поляків із Совецької України до Польщі, а українців із Польщі – на Україну.

Тогочасні дисиденти, які творили післявоєнний політичний лад у Середній Європі, не були в стані заапелювати безпосередньо до історичної аргументації, позаяк ніколи, навіть у часи удільного роздроблення середньовічної руської державності, границя між польським і українським етносами не мала тривкого характеру, тим-то дані про її перебіг не тільки не устійнилися в суспільній свідомості, але й просто не були в обговорюваному періоді відомі. Тож вирішено було заапелювати до почуття власності на отчу землю, яке зродилося на початку ХХ століття в націоналістичних колах обох народів. В українському середовищі це почуття проявлялося в гаслі «Ляхи – за Сян!», особливо сильно пропагованому в міжвоєнний період, а надто в період Другої Світової війни, гаслі, яке закликало викинути польський первень із земель, що вважалися українськими, на лівий (західний) берег річки Сян. Територіальні апетити польських націоналістів були в тому часі значно більшими, бо, зважаючи на те, що наявні на терені спірного регіону міста були сильними осередками польськості, пропагувалося гасло «Українці – за Збруч!»,

домагаючись таким чином, щоб на польському боці залишилася вся колишня Східня Галичина. Навіть якщо певні інтелігентські середовища в Польщі й усвідомлювали собі факт, що землі на схід від Сяну та середнього Бугу (старовинна укр. назва – Бог; А. Д.) в ранньодержавному періоді були українські, то все ж таки вважалося, що вони повинні залишитися в Польській державі з огляду на її великий цивілізаційно-культурний внесок у їхній розвиток, а також під приводом вимог державної безпеки. Одним із головних центрів польського політичного й культурного життя вважалося місто Львів, ставлене безпосередньо третім після Варшави і Кракова.

Совети висували територіальні претенсії на землі Східньої Галичини й Волині, які залишалися в межах Польщі, вже в міжвоєнні роки. Ці претенсії обґрунтовувалися доконечністю возз'єднання земель Західньої України з «невнокою», себто з Совецькою Україною. Одначе, позаяк після підписання в 1921 р. Ризького мирного договору, який завершив польсько-більшевицьку війну, такі домагання не могли бути висловлювані офіційно, їх пропаговано за посередництвом польського й міжнародного комуністичного руху. Парадоксально, що і польська і совєцька комуні-

Grenze von vornherein davon aus, daß die Trennung der polnischen und ukrainischen Ethnien durch einen Bevölkerungsaustausch werde stattfinden müssen, also durch die Umsiedlung der Polen aus der sowjetischen Ukraine nach Polen und der Ukrainer aus Polen in die Sowjetukraine.

GRENZLAND ZWISCHEN SAN UND ZBRUCZ

Die damaligen Entscheidungsträger, die die politische Nachkriegsordnung schufen, waren nicht imstande, sich direkt auf historische Argumente zu berufen, weil die Grenze zwischen dem polnischen und dem ukrainischen Ethnos selbst zur Blütezeit der mittelalterlichen ruthenischen (*ruski*) Staatlichkeit keinen dauerhaften Charakter gehabt hatte und Informationen über ihren Verlauf nicht nur im gesellschaftlichen Bewußtsein keineswegs verankert, sondern damals einfach überhaupt nicht bekannt waren. Somit berief man sich auf das zu Anfang des 20. Jahrhunderts in den nationalistischen Kreisen beider Völker entstandene *Eigentumsgefühl für Heimerde*.

– Die ukrainische Seite drückte dieses Gefühl mit dem besonders während der Zwischenkriegszeit und im II. Weltkrieg lancierten Slogan «*Die Lachy über den San!*» («Lachy» synonym für Polen). Gemeint war damit die Vertreibung der polnischen Bevölkerung aus den als ukrainisch betrachteten Gebieten östlich des San auf das westliche Ufer.

– Die territorialen Ansprüche der polnischen Nationalisten gingen zu dieser Zeit sehr viel weiter. Mit Blick auf die Tatsache, dass die Städte des umstrittenen Gebiets polnisch dominiert waren, forderten sie, «*die Ukrainer hinter den Zbrucz!*» zu werfen, was bedeutet hätte, ganz Ostgalizien polnisch zu belassen. Denn obwohl in weiten Kreisen der polnischen Intelligenz klar war, daß die Gebiete östlich des San und des mittleren Bug zu Zeiten der frühen Staatlichkeit ukrainisch gewesen waren, so reklamierte man diese Gebiete trotzdem für den polnischen Staat, einerseits wegen des großen polnischen Beitrags zu ihrer zivilisatorisch-kulturellen Entwicklung, andererseits aus Gründen der äußeren Sicherheit. Als eine der Hauptzentren des polnischen politischen und kulturellen Lebens sah

<http://www.i-magazine.lviv.ua> <http://www.i-magazine.lviv.ua>

ANNA
ROGOWSKA,
STANISŁAW
STĘPIEŃ
FÜNFZIG
JAHRE
POLNISCHE-
UKRAINISCHE
GRENZE

стичні партії взяли собі за підставу націоналістичне гасло «Ляхи – за Сян!», стверджуючи, що це – vox populi, одвічний постулат українського народу, постулат, який може бути зреалізований, як це подавалося, лише тоді, коли держава робітників і селян – Союз Совецьких Соціалістичних Республік – візьме під опіку споконвіків утискуваний «панською Польщею» український народ. Спроба реалізувати згадане гасло на практиці мала місце в 1939 р., коли Червона Армія без оголошення війни 17 вересня зайняла територію східних пограничних областей О («кресів») Другої Речі Посполитої, себто міжвоєнної Польської держави, спираючись на укладений 23.VIII 1939 німецько-совецький договір про ненапад, відомий в історії під назвою пакту Ріббентропа-Молотова [1]. Встановлений у той час кордон між Українською Совецькою Соціалістичною Республікою і Генеральним Губернаторством на значному відтинку проходив по річці Сян, від її витоків аж до середньої течії.

Коли, однак, у 1944 р. справа польсько-совецького кордону знову стала актуальною, для московських чинників, від яких залежало її вирішення, було ясно, що на такий перебіг польсько-совецького кордону, який існував

у 1940–1941 роках, не зможе погодитися ані польський уряд, навіть васальний, ані польська громадськість. Тому знову було піднято проєкт, який походив з 1919 р. і функціонував під назвою «лінії Керзона».

То був аргумент виключно політичного характеру, адже:

– по-перше, ота лінія Керзона мала бути у своїх засновках не лінією кордону, а наданим у 1919 р. Верховною радою держав-переможниць дозволом Польщі організувати на теренах, що лежать на захід від цієї лінії, нормальну державну адміністрацію, тоді як терени на схід від неї мали поки що залежати від подальших рішень Верховної ради, яка вважала за доцільне прийняти їх у залежності від політичної ситуації на тих теренах;

– по-друге, на південному відтинку лінія Керзона мала два різні варіанти, т. зв. «лінію А», яка пролягала бл. 80 км на захід від Львова, з тим, що Перемишль залишався на польському боці, та «лінію Б», яка залишала на польському боці не тільки Львів, але й терени нафтової промисловости з Бориславом і Дрогобичем.

Як відомо, лінія Керзона не відіграла жодної ролі в остаточному становленні польського східного кордону

25

АННА РОГОВСКА,
СТАНІСЛАВ
СТЕМПЕНЬ
ПОЛЬСЬКО-
УКРАЇНСЬКИЙ
КОРДОН
В ОСТАННІ
ПІВТОЛІТТЯ

<http://www.iimagazine.lviv.ua>

man die Stadt Lemberg an, die gleich nach Warschau und Krakau kam.

Die sowjetischen Ansprüche auf das damals bei Polen verbliebene Territorium Ostgaliziens und Wolhyniens waren schon in der Zwischenkriegszeit erhoben worden. Begründet wurden sie mit der angeblichen Notwendigkeit, die Gebiete der Westukraine mit dem Mutterland, also der Sowjetukraine, zu vereinigen. Da solche Ansprüche aber nach dem Abschluss des Vertrags von Riga, der den polnisch-sowjetischen Krieg beendete, nicht mehr offiziell erhoben werden konnten, wurden sie über die kommunistische Bewegung (die polnische und die internationale) propagiert. Paradoxerweise griffen ausgerechnet die Kommunistischen Parteien in Polen und in der Sowjetunion die ukrainisch-nationalistische Parole *Polen über den San!* auf und behaupteten, dies sei die Stimme des Volkes, ein uraltes Postulat des ukrainischen Volkes, das nur dann verwirklicht werden könnte, wenn der Arbeiter- und Bauern-Staat, also die UdSSR, das ukrainische Volk unter seinen Schutz nähme gegen die Unterdrückung durch das «*Polen*

der Gutsherren» Praktisch wurde dieses Postulat dann verwirklicht im Jahre 1939, als die Rote Armee ohne vorherige Kriegserklärung die östlichen Gebiete der Zweiten Polnischen Republik unter Berufung auf den deutsch-sowjetischen Nichtangriffspakt vom 23.8.1939 (*Molotow-Ribbentrop-Pakt*) besetzte. Die damals festgelegte Grenze zwischen der Ukrainischen Sozialistischen Sowjetrepublik und dem deutschen Generalgouvernement folgte zu weiten Teilen dem San von seiner Quelle bis zu seinem Mittellauf.

DIE WIEDERKEHR DER CURZON-LINIE

Als 1944 die Grenzfrage zwischen Polen und der UdSSR erneut auf die Tagesordnung der Entscheidungsträger in Moskau kam, wurde bald klar, daß der Grenzverlauf von 1940/41 nicht einmal für die polnische Vasallen-Regierung und erst recht nicht für die polnische Gesellschaft akzeptabel sein würde. Deshalb berief man sich auf das Projekt von 1919, die sogenannte CURZON LINIE. Allerdings war damals die CURZON-LINIE gar nicht als Grenze entworfen worden, sondern als Demar-

в 1919–1921 роках, однак вона послужила серйозним аргументом для московських чинників, від яких залежало рішення, в 1942–1945 роках. Причому відносно південного відтинку майбутнього кордону в тому випадку було прийнято – як таку, що не підлягає дискусії – невідгудну для Польщі «лінію А». Вперше справу свого кордону з Польщею Совецький Союз висунув у 1942 р., під час міждержавних розмов, ведених з Великобританією [2]. А незабаром – ще в тому самому році – це питання виринуло під час польсько-совецьких контактів. Совецька сторона, попри польські протести, рішуче стояла на тому, що терени, зайняті в 1939 р., належаться їй, хоча підкреслювалося, що основою для такої позиції є не пакт Ріббентропа-Молотова, а право білоруського й українського народів на самовизначення, висловлене в жовтні 1939 р. під час плебісциту [3]. Польські протести мало на що здалися, бо наступного року під тиском совецької дипломатії дійшло до укладення неформального таємного британсько-американського порозуміння, силою якого великої держави визнали право СРСР включити до складу його державного організму Литву, Латвію й Естонію, а також віддати йому східні землі Польщі по лінію Керзона [4].

Мілітарні успіхи СРСР в 1943 р. мали наслідком те, що позиції великодержав – Великобританії та Сполучених Штатів – ставали щораз більш поступливими супроти вимог Совецького Союзу. Вповні явним це стало на конференції в Тегерані. Там-таки було в принципі узгоджено перебіг польсько-совецького кордону, в т. ч., на українському його відтинку, приймаючи за вихідний пункт лінію Керзона [5]. В кінцевому документі, однак, не уточнювалося, чи відносно Східної Галичини то буде версія лінії А, чи Б, а отже, це давало можливість по-різному інтерпретувати державну приналежність Львова [6]. Тегеранські рішення відносно кордонів не були повністю розголошені і не були офіційним шляхом доведені до відома польського уряду, що безсумнівно утруднювало йому ведення реалістичної політики щодо СРСР. Британський уряд до того ж вдаввся, до низки натисків на польський еміграційний уряд з метою змусити його погодитися на лінію Керзона. Подавано при цьому аргументацію, що ця лінія для Польщі значно вигідніша, ніж границя, встановлена після захоплення східних «кресів» в 1939 р., крім того, Польща отримує відшкодування коштом Німеччини у вигляді західних і північних земель, а отже, встановить польсько-німецький

kationslinie des Obersten Rates der Entente, die es Polen erlauben sollte, in den Gebieten westlich der Linie eine normale Zivilverwaltung aufzubauen, während der Aufbau im Osten noch von weiteren Entscheidungen des Rates je nach Entwicklung der politischen Lage abhing. Außerdem hatte die CURZON-LINIE in ihrem südlichen Teil zwei Varianten, die sogenannte Linie A, die 80 km westlich von Lemberg verlief und Przemysl auf der polnischen Seite ließ, und die Linie B, die nicht nur Lemberg, sondern auch das Bergbaugebiet von Boryslaw und Drohobycz Polen zuschlug.

Bekanntlich hat in den Jahren 1919-1921 die CURZON-LINIE für die Festlegung der polnischen Ostgrenze letztlich dann doch keine Rolle gespielt, aber in den Jahren 1942-45 kam sie wieder auf und wurde zu einem ernsthaften Argument für die Moskauer Entscheidungsträger. Diesmal wurde allerdings die Linie A, also die für Polen weniger vorteilhafte Variante, gewählt, was keiner weiteren Debatte unterlag. Erstmals brachte die UdSSR im Jahr 1942 die Frage der polnischen Ostgrenze in Gesprächen mit Großbritannien aufs Tapet. Im sel-

ben Jahre kommt sie dann auch bei den polnisch-sowjetischen Verhandlungen zur Sprache. Trotz der polnischen Proteste beharrte die sowjetische Seite auf dem Standpunkt, dass die 1939 besetzten Gebiete an die Sowjetunion gehen sollten. Allerdings berief man sich nicht mehr auf den Molotow-Ribbentrop-Pakt, sondern auf das Selbstbestimmungsrecht des weißrussischen und des ukrainischen Volkes und die Plebiszite vom Oktober 1939. Die polnischen Proteste halfen nicht viel, und im folgenden Jahr kam es auf sowjetischen Druck zu einem britisch-amerikanischen Geheimabkommen, in dem die Großmächte das Recht der Sowjetunion anerkannten, Litauen, Lettland, Estland und die Ostgebiete Polens in ihren Staatsorganismus einzugliedern.

Die militärischen Erfolge der UdSSR von 1943 führten dazu, daß Großbritannien und die Vereinigten Staaten gegenüber den sowjetischen Forderungen immer nachgiebiger wurden, was dann bei der Konferenz von Teheran voll ans Licht kam. Dort wurde in den Grundzügen auch der Verlauf der polnisch-sowjetischen Grenze (auch der ukraini-

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

ANNA
ROGOWSKA,
STANISŁAW
STĘPIEN
FÜNFZIG
JAHRE
POLNISCHE-
UKRAINISCHE
GRENZE

кордон на Одрі й Нисі Лужицькій. Польський уряд рішуче опирався цим натискам. Він не міг сприйняти їх хоч би з огляду на свій політичний склад. Його-бо творили як схильні до певних поступок соціалісти, так і тверді обстоювачі засад територіальної непорушності Польщі – національні демократи. Притому треба було рахуватися з думкою польської громадськості в окупованій країні, польського населення, яке у значній частині проживало на теренах, що мали опинитися поза кордонами визволеної держави, і яке жодною мірою не було схильне добровільно підтримати невідгідні для Польщі зміни східного кордону. Історичні події, особливо в 1944 р., стали причиною того, що під британським і американським натиском, супроти просування у наступі совєцьких військ та вступу їх на давню територію Польщі, позиція поляків втратила свою міжнародну вагомість. Тим більше, що з інспірації Москви почали утворюватися, спершу в ССРСР, а пізніше і в окупованій країні, політичні осередки, готові беззастережно підтримати совєцьку позицію у справі східного польського кордону. На початках до них належали: Польська Робітничая Партія [7], яка діяла в країні з 1942 р., Союз Польських Патріотів [8], який виник у

Москві в 1943 р., а також командування Польського Народного Війська [9], яке воювало при боці Совєцької Армії. То власне вони в 1944 р., здобувши невелику підтримку інших політичних сил, готових до лояльної співпраці з совєцьким урядом, доводять з інспірації Сталіна до утворення спершу політичного представництва під назвою Крайової Національної Ради (Krajowa Rada Narodowa), з якої своєю чергою виник узурпаційний виконавчий орган – Польський Комітет Національного Визволення (Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego, PKWN), трактований комуністами як польський народний уряд. Власне оцей Комітет у днях від 22 до 27 липня 1944 р. провів офіційні розмови з совєцькою стороною на тему східного польського кордону. Після деяких дискусій було остаточно узгоджено його перебіг. На українському відтинку він мав проходити «від річки Сян на схід від поселення Мичківці, далі на схід від Перемишля на захід від Рави Руської до річки Солокії та річки Західній Буг на Немирів і т. д.» [10].

Слід підкреслити, що оте порозуміння між Комітетом і урядом ССРСР цілковито розсуджувало справу перебігу східного польського кордону. Помимо пізніших відомих

27

АННА РОГОВСКА,
СТАНІСЛАВ
СТЕМПЕНЬ
ПОЛЬСЬКО-
УКРАЇНСЬКИЙ
КОРДОН
В ОСТАННІ
ПІВТОЛІТТЯ

h t t p : / / w w w . i i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . i i - m a g a z i n e . l v i v . u a

sche Abschnitt) festgelegt, wobei man von der CURZON LINIE ausging. Im Schlussdokument wurde allerdings nicht exakt definiert, ob Linie A oder Linie B gelten sollte, womit den unterschiedlichen Interpretationen über die Zukunft Lembergs Tür und Tor geöffnet waren. Die Teheraner Entscheidungen wurden weder vollständig veröffentlicht, noch wurden sie der polnischen Regierung auf offiziellem Weg übermittelt, was dieser eine realistische Politik gegenüber der UdSSR erschwerte.

Die britische Regierung setzte die polnische Exil-Regierung mehrfach unter Druck, um ihr eine Zustimmung zur CURZON-LINIE abzurufen. Dabei bediente man sich auch der Argumentation, diese Linie sei doch für Polen sehr viel vorteilhafter als jene Grenzlinie, die nach der Besetzung der polnischen Ostgebiete durch die Sowjetunion im Jahr 1939 gezogen worden war. Außerdem erhalte Polen ja zum Ausgleich die Westgebiete bis zur Oder-Neiße-Linie. Die polnische Regierung widerstand dem Druck. Sie konnte diese Vorschläge nicht annehmen, und sei es auch nur mit Rücksicht auf die eigene Regierungskoalition, die von den

zu Zugeständnissen bereiten Sozialisten bis zu den Nationaldemokraten reichte, die nun ganz entschieden das Prinzip der territorialen Unversehrtheit Polens verteidigten. Auch musste man mit der herrschenden Meinung bei der polnischen Bevölkerung im besetzten Polen rechnen, einer Bevölkerung, die größtenteils auf Territorien außerhalb der für ein befreites Polen geplanten Grenzen lebte und die nicht bereit sein würde, Änderungen der Ostgrenze zuzustimmen.

Die Geschichte fügte es aber, daß der polnischen Haltung bald keinerlei internationale Bedeutung mehr zukam, denn der britische und amerikanische Druck nahm zu, die Rote Armee rückte vor und marschierte in früheres polnisches Gebiet ein. Zudem begann man auf Inspiration von Moskau – zuerst in der UdSSR, dann auch im besetzten Polen – mit der Gründung von politischen Institutionen, die ohne Vorbehalt bereit waren, den sowjetischen Standpunkt in der Frage der polnischen Ostgrenze zu unterstützen. Dazu gehörten ganz zu Anfang:

– die seit 1942 im Land aktive *Polnische Arbeiterpartei*,

історичних фактів, пов'язаних з веденими у Москві офіційними розмовами між легальним польським урядом у Лондоні і совєцьким керівництвом, з конференцією в Ялті, з кінцем війни і конференцією в Потсдамі, кордон цей не зазнав суттєвих змін. Польський уряд у Лондоні та громадськість у країні повністю його не приймали, піддаючи сумнівові його правову силу й підкреслюючи, що порозуміння було досягнуте під московським диктатом. Це вважалося приневоленням народу і зневаженням легальної державної влади. Однак мілітарні успіхи совєцьких військ, повна підтримка, виявлена Сталіну в питанні кордону з Польщею Черчиллем і Рузвельтом, – все це спричинялося до того, що на польські протести ніхто не зважав, тим більше, що терени, визволені совєцькою армією, були передані під адміністрацію РКWN. У цій ситуації прем'єр-міністр еміграційного уряду Станіслав Міколайчик [11], на якого весь час тиснув Черчилль, змушений був шукати порозуміння зі Сталіном, причому він, приймаючи лінію Керзона на північному й середньому відтинках, найдовше впирався при такому спрямуванні південного її відтинку, при якому Львів залишався на польському боці (пор. «лінія Б») [12]. У самій Польщі були поривання вплинути на

перебіг кордону, м. ін. через підняття Варшавського Повстання та проведення т. зв. акції «Буря», які мали зміцнити польський еміграційний уряд. Та, на жаль, поразка цих поривань, а також повне схвалення лінії Керзона британським урядом, – усе це вирішувало справу. В результаті дійшло до офіційного міжнародного прийняття лінії Керзона, звісно, без польської участі, на конференції трьох великих наддержав у Ялті, яка відбулася в дні від 4 до 11 лютого 1945 р. У виданому після її закінчення комюніке стверджувалося, що «... східній кордон Польщі повинен бігти вздовж лінії Керзона з відхиленням у певних околицях від п'яти до восьми кілометрів на користь Польщі» [13]. Звичайно ж, мова йшла про «лінію А» на півдні, з тим, що Львів залишався в ССРСР [14].

Ці рішення не були переглянуті на конференції в Потсдамі, а в білятеральному – польсько-совєцькому – значенні вони були докладно уточнені на конференції в Москві, де 16 серпня 1945 р. був підписаний польсько-совєцький прикордонний договір, який визначав перебіг спільного кордону [15]. Договір цей був ратифікований спершу Союзом ССР і лишень пізніше – 31 грудня 1945 р. – узурпаційною Крайовою Національною Радою (Krajowa Rada

– der 1943 in Moskau entstandene *Bund der polnischen Patrioten*, und

– die Führung der an der Seite der Roten Armee kämpfenden *Polnischen Volksarmee*.

Sie gründeten 1944, ermutigt von Stalin und den der Sowjetunion gegenüber loyalen Parteien, zunächst eine politische Vertretung in Gestalt des *Landesnationalrats*, aus dem ein selbsternanntes Exekutivorgan hervorging, das *Polnische Komitee der nationalen Befreiung* (PKWN), das von den Kommunisten als polnische Volksregierung behandelt wurde. Dieses Komitee verhandelte dann zwischen dem 22. und dem 27. Juli 1944 offiziell mit der sowjetischen Seite über die polnische Ostgrenze. Nach einigen Verhandlungsrunden wurde ihr Verlauf vereinbart. Im ukrainischen Bereich sollte sie «vom Fluß San östlich der Siedlung *Myczkowce*, weiter östlich von *Przemysl* und westlich von *Rawa Ruska* zum Fluß *Solokija* und zum westlichen *Bug* nach *Niemirow* und weiter» führen.

Es muss betont werden, daß diese Übereinkunft zwischen dem Komitee und der sowjetischen

Regierung letztendlich und definitiv über den Verlauf der polnischen Ostgrenze entschied. Trotz späterer Verhandlungen zwischen der legalen polnischen Exil-Regierung in London mit der sowjetischen Regierung, der Konferenz von Jalta, dem Kriegsende und der Potsdamer Konferenz – diese Grenze unterlag keinen wesentlichen Verhandlungen mehr.

Die polnische Regierung in London und die Bevölkerung in Polen selbst akzeptierten sie allerdings überhaupt nicht und zogen auch ihre rechtliche Gültigkeit in Frage, indem sie darauf hinwiesen, dass die Grenzvereinbarung unter Moskauer Diktat zustande gekommen sei. Man betrachtete dies als Versklavung des polnischen Volkes und als Missachtung der legalen polnischen Behörden. Doch die militärischen Erfolge der Roten Armee und die volle Unterstützung, die Stalin von Seiten Churchills und Roosevelts genoss, hatten zur Folge, daß sich niemand um die polnischen Proteste kümmerte, umso mehr, als die von der sowjetischen Armee befreiten Gebiete der Verwaltung des PKWN unterstellt wurde.

<http://www.i-magazine.lviv.ua> <http://www.i-magazine.lviv.ua>

ANNA
ROGOWSKA,
STANISŁAW
STĘPIEŃ
FÜNFZIG
JAHRE
POLNISCHE-
UKRAINISCHE
GRENZE

Narodowa), яка, певна річ, не мала конституційної санкції. За тогочасним горезвісним звичаєм, його було прийнято одностайно, без дискусій. Усвідомлюючи, що в той час народ не визнає такої лінії кордону, її справу ніколи не виносили на громадське обговорення, навіть у сталінський період, коли влада вільно фальсифікувала результати виборів чи референдумів. На т.зв. «народному референдумі» 1947 р. було винесено на голосування лише справу західного кордону по Одрі і Нисі Лужицькій.

Після ратифікації східньої лінії кордону було створено мішану Польсько-Совецьку Делімітаційну Комісію, яка в період від 7 березня 1946 р. до 27 квітня 1947 р. визначила на місці перебіг кордону. Було зроблено лише дрібні корективи відносно його проекту, наміченого в Москві на карті.

Польсько-совецький кордон на українському відтинку залишався незмінним до 1951 р. Бо 15 лютого 1951 р. було підписано договір про взаємний обмін територіями. Польща змушена була віддати 480 кв. км, т. зв. «коліно Бугу», себто територію на лівобережжі Бугу на захід від Соколя між Солокією і Бугом, а взамін отримала терито-

рію такої самої площі в районі Бещадів з малим містечком Устрики Долішні. Причиною цього обміну було відкриття на польській території покладів кам'яного вугілля. Після здобуття згаданого ареалу Совецький Союз вибудував там кілька вугледобувних шахт із середньорічною видобувною потужністю бл. 15 млн. тон. До того ж ново-здобуті землі відзначалися добрими ґрунтами. Польща, натомість, отримала гористий терен з кепськими ґрунтами й вичерпаними родовищами нафти. Після освоєння протягом років він став, однак, вельми привабливим для туристики, а з часом там було побудовано ще й греблю на Сяні в Солині, яка також має господарське значення з огляду на розміщену там гідроелектростанцію.

Як могли б ми оцінити демаркацію польсько-совецького кордону з точки зору польського державного права? Так от, не підлягає сумніву, що кордон цей був накинений Польщі силою, і в перші повоєнні роки його повністю схвалював лише нелегальний режимний осередок влади. Польська громадськість освоювалася з новим кордоном поступово. Примирення з ним, хоч закоріювалося дуже повільно, все ж таки постійно зростало. Серед чинників, які на це впливали, можемо вирізнити суспільні факти як неґа-

АННА РОГОВСКА,
СТАНІСЛАВ
СТЕМПЕНЬ
ПОЛЬСЬКО-
УКРАЇНСЬКИЙ
КОРДОН
В ОСТАННІ
ПІВСТОЛІТТЯ

<http://www.iimagazine.lviv.ua> <http://www.iimagazine.lviv.ua>

Der Premierminister der polnischen Exilregierung, Stanislaw Mikolajczik, ständig von Churchill unter Druck gesetzt, sah sich also gezwungen, eine Verständigung mit Stalin zu suchen. Er akzeptierte zwar die CURZON-LINIE im nördlichen und im mittleren Abschnitt, kämpfte aber immer noch um eine andere Grenzregelung im Süden, die Lemberg auf der polnischen Seite belassen würde. Im Lande selbst versuchte man, auf die Grenzziehung mit dem *Warschauer Aufstand* und mit der *Akcja Burza* («Aktion Gewitter») Einfluß zu nehmen. Beide Aktionen sollten die Exil-Regierung stärken. Leider aber entschied schließlich über den weiteren Lauf der Dinge einerseits das Scheitern beider Aktionen, andererseits die Zustimmung der britischen Regierung zur CURZON-LINIE.

So kam dann also auf der Jalta-Konferenz der drei Großmächte, die vom 4. bis zum 11. Februar 1945 (ohne polnische Teilnahme) stattfand, die offizielle internationale Zustimmung zur CURZON-LINIE zustande. In dem Communiqué, das nach Abschluss der Konferenz veröffentlicht wurde, heißt es: «...die Ostgrenze Polens sollte entlang

der Curzon-Linie verlaufen, wobei in bestimmten Bereichen von dieser Linie fünf bis acht Kilometer zum Vorteil Polens abgewichen werden kann.» (Selbstverständlich handelt es sich dabei um die Linie A, die Lemberg auf die Seite der UdSSR schlug.)

Diese Beschlüsse wurden auch auf der Konferenz von Potsdam nicht mehr geändert, und auf der bilateralen Konferenz in Moskau wurde der polnisch-sowjetische Grenzvertrag, der den Verlauf der gemeinsamen Grenze definierte, am 16. August 1945 unterschrieben. Ratifiziert wurde dieser Vertrag zuerst von der UdSSR und erst danach, am 31. Dezember 1945, vom selbsternannten polnischen Landesnationalrat, der über keinerlei verfassungsrechtliche Legitimität verfügte. Wie es den damaligen Gebräuchen entsprach, wurde der Vertrag einstimmig und ohne Debatte verabschiedet. Und da man wusste, daß diese Grenze unter den damaligen Bedingungen niemals vom polnischen Volk akzeptiert werden würde, verzichtete man von vornherein darauf, sie überhaupt öffentlich zur Debatte zu stellen, obwohl es doch im Stalinismus

тивного, так і позитивного характеру. До найважливіших із них належали:

1) почуття безсилля супроти московського режиму, підтримуваного у справах кордонів Сполученими Штатами й Англією;

2) міжнародне визнання васального відносно ССРСР польського крайового уряду, який твердо став на позицію нових кордонів;

3) обмін населенням, після якого відпав аргумент, що, мовляв, польська людність залишається на українській території;

4) розпалення місцевим режимом у перших роках після війни масованої пропаганди, яка зображала українців як одвічних ворогів Польщі, винних, зокрема, у влетенських злочинствах проти поляків під час Другої Світової війни; польське населення, яке далі жило б серед українців, завжди почувало б себе непевно, тому що українці, мовляв, завжди об'єднувалися б із ворогами Польщі в боротьбі за території, що їх вони вважають українськими, напр., ніколи б не подарували полякам приналежності Львова до Польської держави;

5) розгортання у школах і засобах масової інформа-

ції низки освітніх програм, які говорили про території, що залишилися на українському боці, як про історично українські землі. Цей аргумент поєднувано, як правило, з наведенням позитивів, які випливають з факту, що Польща отримала відшкодування у вигляді західних і північних земель, а отже, говорилося про «повернення до неньки-Польщі прастарих п'ястівських земель». Підкріпленням цієї аргументації дуже часто слугувало й економічне обґрунтування. Вказувалося на сировинне убозтво і погану якість ґрунтів східних земель та на велику вартість західних і північних земель, м. ін., на багатство покладів кам'яного вугілля в Силезії, а також на широкий доступ до моря. Часом додавалися також аргументи про характер безпеки кордонів: говорилося, що тепер Польща має безпечні кордони, базовані на природних географічних умовах, таких як гори Судети і Карпати, ріки Одра і Ниса Лужицька, а також Балтійське море.

Велике значення для визнання польською громадськістю українсько-польського кордону мали діалоги і контакти польської й української діаспори на Заході, певну роль відіграли там також контакти інтелектуалів, статті й публікації, що друкувалися в паризькій «Культурі» та «Історич-

kein Problem gewesen wäre, Wahlen und Abstimmungen beliebig zu fälschen. In einem sogenannten Volksreferendum wurde dann im Jahre 1947 nur die Westgrenze zur Abstimmung gestellt.

DIE NORMATIVE KRAFT DES FAKTISCHEN

Nach der Ratifizierung des Grenzvertrags wurde eine gemeinsame polnisch-sowjetische Delimitierungs-Kommissions gebildet, die in der Zeit vom 7.März 1946 bis zum 27.April 1947 den genauen Grenzverlauf im Grenzgebiet festsetzte. Dabei wurden nur kleine Korrekturen an dem in Moskau beschlossenen Projekt vorgenommen. Bis 1951 blieb diese Grenze am ukrainischen Abschnitt unverändert. Am 15.Februar 1951 wurde dann vertraglich ein Gebietsaustausch festgelegt, d.h. Polen wurde gezwungen, 480 Quadratkilometer des sogenannten Bug-Knies abzugeben, also eines Gebiets auf dem linken Bug-Ufer, westlich von Sokal zwischen Solokija und dem Bug. Im Gegenzug erhielt Polen ein Territorium gleicher Größe in der Region der Bieszczady mit der Kleinstadt Ustrzyki Dolne. Grund für den Gebietsaustausch: Auf dem

(vormals) polnischen Gebiet waren Steinkohlevorkommen entdeckt worden. Nach dem Tausch errichtete die Sowjetunion dort einige Steinkohlegruben mit einer jährlichen Förderquote von ca. 15 mio Tonnen. Außerdem gab es dort fruchtbaren Ackerboden. Polen dagegen erhielt eine Gebirgs- gegen mit schlechtem Ackerboden und bereits ausgebeuteten Ölvorkommen. Mit der Zeit – d.h. in dem Maße, wie die Region bewirtschaftet wurde – erwies sich das Gebirge allerdings als attraktiv für den Tourismus, und zudem entstand ein großes Staubecken nebst Wasserkraftwerk am San bei Solina...

Wie sieht nun die polnisch-sowjetische Grenz- ziehung aus der Sicht des polnischen Rechts aus? Es gibt keinen Zweifel daran, dass diese Grenze in den ersten Nachkriegsjahren Polen aufoktroiert worden ist. Voll akzeptiert hat sie nur das illegale Regime, während die polnische Bevölkerung einige Zeit brauchte, um sich daran zu gewöhnen. Die Akzeptanz nahm sichtlich zu, obwohl dieser Prozess langsam verlief, begleitet von verschiedenen positiven und negativen Erscheinungen:

<http://www.ji-magazine.tviv.ua> <http://www.ji-magazine.tviv.ua>

ANNA
ROGOWSKA,
STANISŁAW
STĘPIEN
FÜNFZIG
JAHRE
POLNISCH-
UKRAINISCHE
GRENZE

них Зошитах», а до того ж деякі передачі радіо «Свобода – Вільна Європа». Під кінець сімдесятих років заініційовано було розмови між польським та українським урядами, що діяли в еміграції. Щоправда, ті інституції не мали міжнародного визнання і діяли в рудиментарних формах, та все ж таки їхній авторитет в обидвох країнах був значущим. Розмови ті завершилися підписанням у Лондоні 28 листопада 1979 р. польсько-української декларації про співпрацю. Це мало великий вплив на демократичну опозицію в Польщі, яка, особливо у вісімдесятих роках, на сторінках видаваних у другому обігу публікацій трактувала польсько-український кордон як справедливий і як такий, що не підлягає дискусії. Ця позиція підтверджувалася під час нелегальних зустрічей з українською опозицією.

Як можна оцінити функціонування польсько-українського кордону протягом останніх 50 років? Після остаточної його демаркації в 1947 р., упродовж кількох десятиліть він фактично став кордоном, який було дуже важко перетнути. Вийхати з Польщі на Україну до 1991 р., себто в період її приналежності до ССРСР, можна було лише на підставі запрошення з метою залагодження родинних справ, причому польські паспортні органи намагалися

максимально обмежувати такі виїзди. В залежності від того, який період тривав у ССРСР, – відлиги чи зміцнення режиму, – їх було більше або менше. Найважче було перетнути польсько-совецький кордон у сталінський період. У той час кожного, хто виїжджався на Совецьку Україну, прискіпливо перевіряли органи безпеки, а дозвіл на виїзд здобути було надзвичайно важко. Пізніше, попри те, що приписи стали трохи ліберальніші, все одно кожен громадянин Польщі після приїзду до даної української місцевості зобов'язаний був відмітитися в місцевому відділку міліції, перебувати мусів лише в місці запрошення, подорожувати – виключно визначеними для цього дорогами і покинути ССРСР саме в той день, у який закінчувалося його запрошення. В той період особами, які перетинали польсько-український кордон, найчастіше були польські громадяни української національності, бо передусім вони могли обґрунтувати свій виїзд доконечністю відвідати рідних або залагодити важливі родинні справи. Натомість без особливих перешкод виїжджали на Україну представники польських державних і партійних органів під час офіційних візитів або, напр., для проведення спільного партійно-політичного вишколу; виїжджала в рамках обмі-

АННА РОГОВСКА,
СТАНІСЛАВ
СТЕМПЕНЬ
ПОЛЬСЬКО-
УКРАЇНСЬКИЙ
КОРДОН
В ОСТАННІ
ПІВСТОЛІТТЯ

<http://www.iimagazine.lviv.ua>

1. Das Gefühl der Ohnmacht gegenüber dem Moskauer Regime, das in der Grenzfrage unterstützt wurde von Großbritannien und den USA.

2. Die internationale Anerkennung der prosovjetschen Vasallenregierung in Polen, die sich zu der neuen Grenze bekannte.

3. Der Bevölkerungsaustausch, der das Problem einer großen polnischen Minderheit in der Ukraine gegenstandslos machte.

4. Die in den ersten Nachkriegsjahren beginnende Propaganda des Regimes, das versuchte, die Ukrainer als Erbfeinde Polens und Urheber von Massenmorden an Polen im II. Weltkrieg darzustellen. Die polnische Bevölkerung, die unter Ukrainern lebte, habe sich ja doch schon immer unsicher gefühlt, weil die Ukrainer sich im Kampf um ihr vermeintlich eigenes Territorium mit den Feinden Polens verbündet hätten, und sie würden es den Polen niemals verzeihen, sollte Lemberg einmal wieder zu Polen gehören.

5. Der Erziehungsprozess in den Schulen und Massenmedien, der versuchte, die auf der ukrainischen Seite verbliebenen Gebiete als historisch

authentisch ukrainisch zu zeigen. Dieses Argument verband sich meist mit dem Hinweis auf die positiven Folgen, die mit dem Gebietsausgleich im Westen und im Norden einhergingen. Man sprach von der «Heimkehr in alte piastische Gebiete». Häufig bediente man sich auch ökonomischer Argumente: So wurde z.B. auf die Rohstoffarmut und die schlechte Bodenqualität im Osten hingewiesen und gleichzeitig der große wirtschaftliche Wert der West- und Nordgebiete hervorgehoben, die reichen Steinkohlevorkommen in Schlesien, der Zugang zum Meer. Gelegentlich wurde auch angemerkt, daß die Grenzen dank der Neuregelung sicherer geworden seien. So kam z.B. die Rede auf, Polen habe nun endlich Grenzen, die auf natürlichen geographischen Fakten beruhten: Das Riesengebirge und die Karpathen, die Flüsse Oder und die Lausitzer Neiße, und die Ostsee.

Eine große Bedeutung für die steigende Akzeptanz der polnisch-ukrainischen Grenze in der polnischen Gesellschaft hatten der Dialog und die Kontakte zwischen der polnischen und der ukrainischen Diaspora im Westen. Eine gewisse Rolle

ну також молодь, згуртована в соціалістичних організація. Допіру в сімдесятих та вісімдесятих роках зросло число екскурсій, організованих польськими туристичними бюро, але можливість участі в них розглядалася за принципом відзначення за громадську роботу, добру успішність у навчанні або в професійній праці. Обмін молоддю мав невеликий засяг і, організовуваний соціалістичними союзами молоді, завжди був поєднаний з ідеологічним вишколом та тісними контактами з тамтешнім комсомолом. Для багатьох пересічних польських громадян єдиною можливістю виїхати на Україну без запрошення були т. зв. «потяги дружби», тобто зорганізовані залізничні екскурсії, які відбувалися по наперед запланованих маршрутах і за строго визначеною програмою, що мала показати її учасникам досягнення соціалістичного будівництва в СРСР, вишість устрою, який там панує. Такі екскурсії були, однак, заманливі для польських громадян з іншого огляду, а саме, вони давали нагоду закупляти дефіцитні або дорогі в Польщі товари, великою популярністю користувалася, зокрема, вироблена із золота біжутерія. Таким робом учасники тих екскурсій спробаглися не тільки повернути собі кошти подорожі, але й на-

віть непогано заробити. Зовсім не існувала в той період індивідуальна туристика. До т. зв. «ущільнення» польсько-совецького кордону дійшло в 1980 р., після виникнення в Польщі «Солідарности», і воно тривало майже до середини вісімдесятих років, причому найбільший контроль польських громадян тривав у період воєнного стану в Польщі, тобто від 13 грудня 1980 р. до 22 липня 1983 р. Певна лібералізація у виїздах до СРСР настала під кінець вісімдесятих років, у період здійснюваної тодішнім генеральним секретарем Комуністичної Партії Совецького Союзу Міхаїлом Горбачовим «перебудови» [16]. Тоді можна було вже більш вільно подорожувати по Україні. В 1990 р. на виїзд достатньо було запрошення будь-якої з діючих в Україні громадських організацій. В ширшому масштабі розпочався тоді польсько-український культурний обмін, хоч він і далі мав офіційний характер і контролювався державним апаратом. До того ж у той час масовими стали виїзди польських громадян на Україну з метою закупівлі дешевших на тамтешньому ринку промислових і продовольчих товарів. Це будило протести українських громадян, позаяк на українському ринку відчувалася недостача згаданих товарів. У зв'язку з цим

spielten dabei auch die Kontakte der Intellektuellen, die Veröffentlichungen der Pariser Zeitschriften *Kultura* und *Zeszyty Historyczne*, sowie einige Sendungen von *Radio Free Europe*. Ende der 70er Jahre kam es auch zu Kontakten der polnischen mit der ukrainischen Exilregierung. Beide Institutionen waren zwar international nicht anerkannt und waren nur teilweise funktionsfähig, aber in ihren Ländern besaßen sie bedeutende Autorität. Diese Gespräche führten dann zu einer Erklärung über polnisch-ukrainische Zusammenarbeit, die am 28. November 1979 in London unterzeichnet wurde. Das wiederum hatte Auswirkungen auf die demokratische Opposition in Polen, die dann in den 80er Jahren die polnisch-ukrainische Grenze als gerecht und unverrückbar darstellte. Diese Haltung wurde auch bei illegalen Kontakten mit der ukrainischen Opposition bekräftigt.

legung im Jahre 1947 wurde sie schnell für einige Jahrzehnte zur faktischen, sehr undurchlässigen Grenze. Eine Fahrt aus Polen in die Ukraine konnte bis 1991 (also bis zum Ende der Sowjetunion) nur auf der Grundlage von Einladungen zur Erledigung von Familienangelegenheiten erfolgen, wobei sich die polnischen Passbehörden bemühten, solche Kontakte nach besten Kräften einzuschränken. Je nachdem, ob in der UdSSR gerade Tauwetter oder Eiszeit herrschte, waren diese Einschränkungen schwächer oder stärker. Am schwierigsten war es in der stalinistischen Periode, die Grenze zu überqueren. Jeder Reisewillige wurde sehr genau vom Geheimdienst überprüft und erhielt nur unter großen Schwierigkeiten eine Ausreisegenehmigung.

Später wurde die Praxis dann zwar vergleichsweise liberaler, doch immer noch war jeder polnische Bürger verpflichtet, sich nach seiner Ankunft an seinem ukrainischen Reiseziel bei der Miliz zu melden. Er durfte sich nur dort aufhalten, wohin er eingeladen war, durfte nur auf genau festgelegten Trassen reisen und musste das Land an dem Tag verlassen, an dem seine Einladung endete.

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

ANNA
ROGOWSKA,
STANISŁAW
STĘPIEŃ
FÜNFZIG
JAHRE
POLNISCHE-
UKRAINISCHE
GRENZE

REISEN IM SOZIALISMUS

Wie kann man nun das Funktionieren der polnisch-ukrainischen Grenze in den letzten fünfzig Jahren bewerten? Nach ihrer endgültigen Fest-

чинився тиск на державні органи і митне управління, щоб максимально обмежити вивіз товарів з України. До дальшого пом'якшення контролю Української держави над питанням проникності державного кордону доходить після проголошення 16 липня 1990 р. Деклярації суверенітету України, а відтак, 24 серпня 1991 р. – Акту державної незалежності. Польща тоді першою визнала незалежність України. Це сталося вже на другий день після проведеного в тій державі 1 грудня 1991 р. народного референдуму [17]. З того часу польська сторона при кожній нагоді, – як в офіційних контактах, так і під час зустрічей з українськими політиками, – підкреслювала непопушність існуючого польсько-українського кордону. Це мало місце, зокрема, в розмовах, які відбувалися під час візити до Польщі прем'єр-міністра українського уряду Вітольда Фокіна 4 жовтня 1991 р., візити міністра оборони України ген. Костянтина Мороза 14 січня 1992 р. [18]. На міжнародному рівні офіційна позиція у справі польсько-українського кордону була висловлена в підписаному у Варшаві 18 травня 1992 р. «Договорі між Польською Республікою та Україною про добросусідство, дружні взаємини і співпрацю», який містив засвідчення, що

«існуючий і демаркований на місці кордон між Польщею й Україною сторони вважають непорушним і водночас підтверджують, що не мають одна супроти одної територіальних претенсій і не будуть їх висувати в майбутньому» [19].

Слід підкреслити, що цей договір був увінчанням процесу, що вже раніше здобув підґрунтя в польському суспільстві, яке, як ми згадували, поступово щораз більше визнавало перебіг державного польсько-совецького, а надто, після 1991 року, польсько-українського кордону. Нині в Польщі не існують політичні сили, які б домагалися перегляду польсько-українського кордону. Практично не трапляються навіть публічні виступи, які б негували його перебіг. Цього немає навіть у т.зв. «земляцьких» середовищах, які, натомість, часто подають голос у справі потреби охорони польської культурної спадщини та історичних пам'яток на Україні. Зате в Польщі існують, особливо в середовищах менш освічених людей, певні острахи перед українським територіальним ревізіонізмом. Тому трапляється, що політично менш грамотні кола, а також другорядні регіональні часописи, роздувають спорадичні антипольські виступи на Україні. Так було, напр., кілька

33

АННА РОГОВСКА,
СТАНІСЛАВ
ПЕЛЬПЕНЬ
ПОЛЬСЬКО-
УКРАЇНСЬКИЙ
КОРДОН
В ОСТАННІ
ПІВТОЛІТТЯ

<http://www.iimagazine.lviv.ua> <http://www.iimagazine.lviv.ua>

Zur damaligen Zeit waren es meistens polnische Bürger ukrainischer Nationalität, die die Grenze überschritten, weil vor allem sie ihre Ausreise mit der Notwendigkeit von Familienbesuchen und der Erledigung von familiären Angelegenheiten begründen konnten.

Ohne größere Probleme reisten die Vertreter der staatlichen Behörden und der Partei zu ihren offiziellen Besuchen und gemeinsamen Parteischulungen, und verhältnismäßig leicht hatte es auch die Jugend, wenn sie sich im Rahmen des sozialistischen Jugendaustauschs ins jeweils andere Land begab. Erst in den 70er und 80er Jahren nahm die Anzahl der von polnischen Reisebüros organisierten Ausflüge zu, doch nur diejenigen konnten davon Gebrauch machen, die es sich durch «gesellschaftliche Arbeit», gute Noten im Studium oder ein gutes Arbeitszeugnis verdient hatten.

Für viele polnische Normalbürger bestand die einzige Möglichkeit, ohne Einladung in die Ukraine zu kommen, in der Teilnahme an einem der sogenannten *Freundschaftszüge*, also an organisierten Eisenbahnfahrten, die auf genau vorher definierten

Trassen und mit einem festgelegten Programm stattfanden und die dazu dienen sollten, den Reisenden die Errungenschaften des sozialistischen Aufbaus in der UdSSR und die Höherwertigkeit des dort herrschenden Systems vor Augen zu führen. Für die meisten polnischen Bürger waren diese Reisen allerdings aus anderen Gründen attraktiv, weil sie nämlich eine Möglichkeit boten, Waren zu kaufen, die in Polen mangelten oder zu teuer waren. Ein sehr populäres Mitbringsel war damals z.B. Goldschmuck. Auf diese Weise finanzierten sich die Reisenden nicht nur die Reisekosten, sondern verdienten auch noch etwas dazu. Individueller Tourismus existierte damals überhaupt nicht.

Nach dem Entstehen der *Solidarnosc*-Bewegung 1980 wurde die polnisch-sowjetische Grenze vollständig abgeschottet. Diese Sperre (am schärfsten während des Kriegszustandes vom 13.12.81 bis zum 22.7.83) dauerte fast bis Mitte der 80er Jahre. Erst in der zweiten Hälfte der 80er kam es unter Gorbatschows Perestrojka zu einer gewissen Liberalisierung der Reismöglichkeiten in die

років тому, коли на з'їзді Народного Руху України з'явилися герби Перемишля і Холма. Неприязні до України політичні кола в Польщі намагалися надати цьому широкого розголосу, попри те, що назагал у Польщі добре відомо, що Народний Рух України – далеко від націоналізму й ревізії кордонів політичне угруповання. Більш небезпечні були, натомість, статті, публіковані на шпальтах таких українських часописів, як «Націоналіст» чи «Український Час». Цей останній, напр., опублікував у 1991 р. мапу, на якій українська територія сягала далеко вглиб Польщі. Публіковані там статті намагалися розповсюдити погляд, що повна українська державність буде досягнена лише тоді, коли Україна охопить усі ті території, на котрих у минулому жило українське населення [20]. Попри те, що обидва ці часописи були малотиражні і мали мінімальний політичний вплив, все-таки їхні публікації призводили до того, що в не вельми політично грамотної частини польського населення, яка за ними стежила, складалося переконання, що українці не визнають існуючого нині кордону з Польщею. Ці острахи, однак, ніколи серйозно не бралися до уваги тими, хто вирішував польське політичне життя, та інтелектуальними середовищами.

На польсько-українське зближення і співробітництво, а почерез це також і на функціонування кордону, мали вплив, крім того, угоди і порозуміння, що уклалися на льокальному рівні представниками місцевої і самоврядної адміністрації прикордонних регіонів. Перше таке порозуміння було підписане вже через неповних три тижні після референдуму у справі незалежності України. А саме, 18 грудня 1991 р. в Томашові Любельському з польської сторони чотири воеводи, холмський, замойський, перемиський і кросненський, підписали з двома головами українських обласних Рад народних депутатів, волинським і львівським, «Порозуміння про співпрацю прикордонних воеводств і областей Польщі та України». Метою підписаного порозуміння було створення умов, які сприяли б розвиткові багаторівневої співпраці згаданих прикордонних регіонів. З цією метою утворена була Мішана Комісія, завданням якої було проаналізувати правові приписи, що регулюють діяльність економічних суб'єктів, поліпшити телекомунікацію та рух через кордон. Великі надії на поживавлення контактів прикордонних регіонів пов'язувалися з утворенням 14 лютого 1993 р. Міжрегіонального Союзу «Карпатський Єврорегіон», сторонами-учасницями якого, крім

UdSSR, und man konnte sich in der Ukraine einigermaßen frei bewegen. 1990 genügte bereits eine Einladung irgendeiner in der Ukraine aktiven gesellschaftlichen Organisation. So konnte auch ein breiterer polnisch-ukrainischer Kulturaustausch stattfinden, obwohl er natürlich immer noch offiziellen Charakter trug und vom Staatsapparat kontrolliert wurde. Auch reisten viele Polen damals in die Ukraine, um sich dort mit den billigeren Konsum- und Industrie-Artikeln einzudecken, was wiederum Proteste der Ukrainer zur Folge hatte, für die solche Waren knapp wurden, und man übte Druck aus auf die Zollbehörden, um die Ausfuhr ukrainischer Produkte möglichst einzudämmen.

NACH DER WENDE

Nach der ukrainischen Unabhängigkeitserklärung (16.7.1990) und dem staatlichen Unabhängigkeitsakt (24.8.1991) kommt es zu einer weiteren Liberalisierung der Grenzkontrollen. Polen hat damals als erstes Land die Ukraine anerkannt, und zwar schon am zweiten Tag nach dem Referendum, das am 1.12.1991 durchgeführt wur-

de. Seither bestätigt die polnische Seite bei jeder Gelegenheit, sowohl bei offiziellen Anlässen, als auch bei Begegnungen mit ukrainischen Politikern die Unveränderbarkeit der polnisch-ukrainischen Grenze, so z.B. während des Polenbesuchs des ukrainischen Premiers Witold Fokin am 1.10.1991 oder auch beim Besuch des ukrainischen Verteidigungsministers Konstantyn Moroz am 14.1.1992. Schließlich wurde dann am 18.Mai 1992 in Warschau ein *Vertrag über gutnachbarschaftliche Beziehungen und Zusammenarbeit* zwischen Polen und der Ukraine geschlossen, in dem es wörtlich heißt, dass «*die bestehende und im Gelände delimitierte Grenze von beiden Seiten als unverletzlich anerkannt wird. Beide Seiten bestätigen gleichzeitig, daß sie keinerlei territoriale Ansprüche erheben und auch in Zukunft nicht erheben werden*».

Dieser Vertrags-Passus bezeichnet nicht den Beginn, sondern den Abschluss eines Prozesses, der längst in der polnischen Gesellschaft Wurzeln geschlagen hatte. Polen hat den Grenzverlauf der polnisch-sowjetischen, und dann vor allem (seit 1991) der polnisch-ukrainischen Grenze mit der

<http://www.i-magazine.lviv.ua> <http://www.i-magazine.lviv.ua>

ANNA
ROGOWSKA,
STANISŁAW
STĘPIEŃ
FÜNFZIG
JAHRE
POLNISCHE-
UKRAINISCHE
GRENZE

Польщі й України, є Словаччина й Угорщина. На жаль, у Польщі та Словаччині ця ініціатива наштовхнулася на певні суспільні опори, підживлювані правими партіями, які утворенні понаднаціональних структур, що охоплювали частини територій згаданих держав, вбачали загрозу територіальній інтегральності держави. До того ж у випадку Польщі й України в рамках євро регіону в той час не існувала спільна лінія кордону, що змінилося допіру останнім часом, коли до євро регіону приєдналася Львівська Область України. Відтак підписано було два порозуміння, які унормували вибрані царини суспільного життя. А саме, 28 червня 1993 р. між перемиським воеводою і начальником штабу Цивільної оборони Львівської області було підписане порозуміння про співпрацю у сфері ліквідації загроз мирного періоду та стихійних лих, а 24 листопада 1994 – угода у справі польсько-української транскордонної співпраці у сфері туризму. Черговим етапом у царині розвитку руху через кордон було укладення низки угод про комплексну співпрацю між воеводами і головами прикордонних областей [21]. Услід за цим ідуть порозуміння, між органами самоврядування. Таке порозуміння підписали, напр., 10 червня 1995 р. мери Перемишля і Львова.

Оцінка реалізації підписуваних порозумінь і угод залишає, однак, бажати кращого, бо, здається, вони надто повільно впливають на таку переміну функціонування польсько-українського кордону, яка елімінувала б його позицію, сформовану в часи комуністичного режиму, на користь максимального спрощення особистого руху і перепливу матеріальних благ згідно з європейськими стандартами. Причин такого стану справ багато. До них належать, безперечно, психологічно-соціальні бар'єри. Обидва народи, польський і український, упродовж майже половини століття були призвичаювані до того, що співпраця між прикордонними регіонами може відбуватися виключно за посередництвом центральної влади. Адже будь-які льокальні ініціативи піддавалися рестрикціям з боку державного апарату. Прикордонні служби проходили такий вишкіл, щоб кожного, хто перетинає кордон, трактувати як потенційного злочинця, тим більше, що нестаток благ в обох країнах призводив до того, що кожен перетинач кордону ввозив товари, котрих бракувало в країні, до якої він прямував, і вивозив такі, дефіцит яких існував у його країні. Ці навики, які часом межують із браком особистої культури митних служб та військовиків-охоронців

35

АННА РОГОВСКА,
СТАНІСЛАВ
СТЕМПЕНЬ
ПОЛЬСЬКО-
УКРАЇНСЬКИЙ
КОРДОН
В ОСТАННІ
ПІВСТОЛІТТЯ

<http://www.iimagazine.lviv.ua> <http://www.iimagazine.lviv.ua>

Zeit akzeptiert. Öffentliche Äußerungen, die den Grenzverlauf in Frage stellen, kommen praktisch nicht vor, nicht einmal in den sogenannten *Landsmannschaften*, die gern das Wort ergreifen, wenn es um den Schutz des polnischen Kulturerbes und der historischen Monumente in der Ukraine geht.

Es gibt in Polen allerdings bei Leuten mit geringem Bildungsniveau gewisse Ängste vor einem ukrainischen Revisionismus. So kommt es dann, dass politisch schlecht informierte Kreise oder zweitrangige Provinz-Zeitungen Nachrichten aus der Ukraine von sporadischen polenfeindlichen Zwischenfällen hochspielen. So z.B. als vor einigen Jahren auf dem Kongreß der ukrainischen Nationalbewegung RUCH die Wappen von Przemysl und Chelm gezeigt wurden. Anti-ukrainische politische Kreise in Polen haben versucht, diesen Vorfall aufzubauschen, obwohl man auch in Polen weiß, dass RUCH eine weit vom Grenzrevisionismus entfernte Gruppierung ist. Gefährlicher waren da schon einige Artikel, die in ukrainischen Zeitschriften wie NAZIONALIST und UKRAIJINSKYJ TSCHAS veröffentlicht wurden. Die letztere veröffentlichte 1991 eine

Landkarte, auf der das ukrainische Territorium bis tief nach Polen hinein reicht. Der begleitende Text propagierte die Idee, die Ukraine könne ihre volle Staatlichkeit erst dann erreichen, wenn sie sich die noch fehlenden Territorien einverleibt hätte, auf denen in der Vergangenheit einmal Ukrainer gelebt haben. Obwohl beide Zeitschriften nur kleine Auflagen und eine minimale politische Bedeutung haben, trug das Echo ihrer Publikationen in Polen – besonders bei schlecht informierten Lesern – zur Überzeugung bei, die Ukraine akzeptiere die Grenze mit Polen nicht. Diese Meinung wurde und wird allerdings weder von den Entscheidungsträgern des polnischen politischen Lebens noch von den Intellektuellen geteilt.

Auf die neuen Entwicklungen im Grenzgebiet hatten auch Vereinbarungen und Verträge Einfluss, die auf lokaler Ebene zwischen Vertretern der Gebietskörperschaften und der Selbstverwaltung geschlossen wurden. Das erste Abkommen dieser Art wurde bereits nicht ganz drei Wochen nach dem Referendum über die Unabhängigkeit der Ukraine unterzeichnet, und zwar am 18. Dezember

кордону, елімінуються дуже повільно, тим більше, що в переважній більшості ці люди виконували свої функції ще в комуністичний період. З українського боку ще далі функціонують совєцькі правові приписи. Не можна, напр., перевезти навіть одного примірника словника чи енциклопедії, куплених для власних потреб.

Польсько-український кордон страждає від браку прикордонних переходів. Ті, що існують, потребують модернізації. Позаяк вони виникали в період, коли перетинання кордону мало обмежений характер, тепер вони не в стані справно пропускати постійно зростаючу кількість осіб і товарів, а митний і паспортний перегляд відбувається дуже довго. Наявні переходи – це, згідно з приписами, переходи виключно для транспортного руху, їх не можуть перетинати пішоходи, що в нинішній день видається абсурдом. Це значне ускладнення особливо для тих осіб, які проживають у безпосередньому сусідстві з кордоном. Важка фінансова ситуація в обох державах є причиною того, що вже розроблені пляни збільшення кількості прикордонних переходів та модернізації тих, які нині діють, здійснюються дуже повільно. Певні сподівання на поліпшення руху через кордон пов'язуються з пляно-

ваною будовою автостради Захід – Схід. Перемицьке воеводство, через яке мала б проходити автострада, пов'язує з нею пляни економічного пожвавлення в регіоні. З думкою про це в 1995 р. була створена Вільна Митна Зона Перемишль – Медика.

Незважаючи на згадані невігоди й ускладнення, проведена після 1989 р. в Польщі, а відтак після 1991 р. в Україні, лібералізація правил видавання паспортів, що дають право виїжджати за кордон, а також правил про прикордонний рух, привела до велетенського, більш спонтанного й індивідуального руху громадян обох країн через кордони. У переважній більшості він пов'язаний з т.зв. базарною торгівлею.

З польського боку практично немає тенденцій обмежувати приїзд українських громадян до Польщі. Щоправда, в минулі роки такі голоси появлялися з боку локальних діячів Християнсько-Національного Союзу (Związek Chrześcijańsko-Narodowy), але як головну мотивацію такої позиції вони подавали не політичні міркування, а факти коєння чужоземцями повсякденних злочинів. Чинилися також спроби піднімати цю проблему в період, коли в Україні реєструвалися випадки захворювань на холеру.

1991 in Tomaszow Lubelski zwischen den vier Woiwoden von Chelm, Zamosc, Przemysl und Krosno auf der einen, sowie den beiden Vertretern der ukrainischen Regionalratsvorsitzenden (Obwod) von Lemberg und Wolhynien auf der anderen Seite. Ziel des Abkommens *Über die Zusammenarbeit zwischen den grenznahen Wojwodschaften und den Regionen (OBWOD) Polens und der Ukraine* war es, Rahmenbedingungen für eine grenznahe Kooperation auf allen Ebenen zu schaffen. Zu diesem Zweck wurde eine gemischte Kommission gebildet, deren Aufgabe es war, die Vorschriften für Wirtschaftsbetriebe zu analysieren, die Telefonverbindungen zu verbessern und den Grenzverkehr zu erleichtern.

Große Hoffnungen auf eine Belebung der Kontakte in der Grenzregion verband man auch mit der Gründung des INTERREGIONALVERBANDES EUROREGION KARPATHEN am 14. Februar 1993, dessen Signatäre Polen, die Ukraine, Ungarn und die Slowakei wurden. Leider stieß diese Initiative in der Slowakei und in Polen auf gewisse Widerstände bei der Bevölkerung, die von den

Rechtsparteien noch angeheizt wurden, da diese in den übernationalen Strukturen, die nur Teile der beteiligten Länder einschlossen, eine Bedrohung für die Integrität ihres staatlichen Territoriums sahen. Außerdem hatten anfänglich Polen und die Ukraine gar keine gemeinsame Grenzlinie im Rahmen der Euroregion – dazu kam es erst, als dann auch der Oblast Lemberg beiträt.

Weiterhin wurden zwei Abkommen zur Regelung bestimmter Bereiche des gesellschaftlichen Lebens abgeschlossen:

- am 28. Juni 1993 über die Bekämpfung von Gefahren nach Naturkatastrophen (zwischen dem Woiwoden von Przemysl und dem Chef der Zivilverteidigung der Lemberger Region), und
- am 21. November 1994 über polnisch-ukrainische Zusammenarbeit im Bereich des Tourismus.

Die nächste Etappe im grenzüberschreitenden Verkehr war eine Reihe von Verträgen zwischen den Woiwoden und Regionchefs der Grenzregion. Dem folgten Vereinbarungen zwischen den Kommunen, wie z.B. am 10. Juni 1995 zwischen den Bürgermeistern von Przemysl und Lemberg.

<http://www.ji-magazine.tviv.ua> <http://www.ji-magazine.tviv.ua>

ANNA
ROGOWSKA,
STANISŁAW
STĘPIEŃ
FÜNFZIG
JAHRE
POLNISCH-
UKRAINISCHE
GRENZE

Практично ці постулати ніколи серйозно не бралися до уваги, а польське Міністерство Закордонних Справ рішуче стояло на позиції впровадження на східньому кордону – в міру можливості – європейських стандартів. Досі приїзди громадян України до Польщі та польських громадян – на Україну відбувалися на підставі індивідуальних або службових запрошень, причому ці останні можна було здобути дуже легко, позаяк вистачало печатки будь-якої правно зареєстрованої організації, щоб запрошення було дійсне. Однак найпростішим способом перетнути кордон була купівля ваучера, ціна якого була настільки низькою, що її можна назвати символічною.

Черговим заходом, який, цього разу, вже цілковито лібералізує рух через кордон, є впровадження 17 вересня поточного року польсько-української безвізової угоди. Громадяни обох держав на основі чинних правил можуть перетинати кордон без віз, якщо мають дійсні закордонні паспорти, і перебувати на території сусідньої держави до 90 днів або подорожувати через цю країну транзитом. На довше перебування потрібна віза.

Аналізуючи польсько-український прикордонний рух в останні роки, варто звернути увагу на помітний спад

виїздів польських громадян на Україну і постійно зростаюче число приїзду українських громадян до Польщі. Напр., у 1995 р. найбільший прикордонний українсько-польський перехід у Медиці перетнуло в обидвох напрямках 3 млн. 400 тис. осіб. З цього числа до Польщі в'їхало 1 млн. 500 тис. чужоземців і тільки 100 тис. поляків, а з Польщі виїхало 1 млн. 700 тис. чужоземців і також лишень 100 тис. поляків. Подібно було на решті польсько-українських прикордонних переходів. У 1996 р. їх перетнуло в сумі аж 10 млн. 600 тис. осіб. То був, як ми вже раніше згадували, постійно зростаючий рух, бо в 1996 р. відсоток осіб, що перетнули польсько-український кордон, порівняно з 1995 р. зріс на 10,4%, а порівняно з 1994 р. – аж на 60,5% [22]. Так само і в поточному році утримується постійна тенденція до зростання кількості осіб, що перетинають міждержавний кордон.

Підсумовуючи оцей наш огляд, можемо дійти до наступних висновків:

1) Попри те, що польсько-український кордон був силоміць накинений Польщі державами антигітлерівської коаліції в обхід легальної польської влади, сьогодні цей кордон – повністю визнаний польською громадськістю.

37

АННА РОГОВСКА,
СТАНІСЛАВ
СТЕМПЕНЬ
ПОЛЬСЬКО-
УКРАЇНСЬКИЙ
КОРДОН
В ОСТАННІ
ПІВСТОЛІТТЯ

<http://www.iimagazine.lviv.ua>

Die abgeschlossenen Verträge lassen allerdings einiges zu wünschen übrig. Sie wirken sich zu langsam aus und haben es bisher noch nicht geschafft, die aus sowjetischen Zeiten stammenden Relikte zu beseitigen und an der Grenze einen den europäischen Normen entsprechenden Personen- und Warenverkehr zu etablieren. Die Gründe dafür sind vielfältig:

– Sowohl Ukrainer als auch Polen haben sich in den vergangenen Jahrzehnten daran gewöhnt, dass auch die grenznahe Zusammenarbeit nur über den Umweg zur Zentralmacht stattfinden kann und darf, denn damals wurden alle lokalen Initiativen von der Zentralmacht in ihrer Bewegungsfreiheit eingeschränkt.

– Die Grenzbehörden wurden darauf getrimmt, in jedem Grenzgänger einen potentiellen Verbrecher zu sehen, umso mehr, weil die Versorgungsmängel in jedem Land dazu führten, dass jeder Reisende Waren einfuhrte, die im Einreiseland eben Mangelware waren.

Diese Angewohnheiten, dazu der häufige Mangel an Höflichkeit und Korrektheit von Seiten der Zöllner und Grenzschützer, verschwinden nur sehr

langsam, da ja viele der Beschäftigten ihren Beruf in den kommunistischen Zeiten gelernt hatten. Auf der ukrainischen Seite sind bis heute noch zahlreiche Bestimmungen aus den sowjetischen Zeiten in Kraft.

Die polnisch-ukrainische Grenze leidet auch an einem Mangel an Grenzübergängen. Die bestehenden Übergänge bedürfen dringend der Erneuerung, weil sie zu Zeiten entstanden sind, als der Grenzverkehr sehr eingeschränkt war. Heute sind sie nun nicht mehr imstande, den mächtig angeschwollenen Reiseverkehr problemlos zu bewältigen. So dauern die Zoll- und Einreiseformalitäten sehr lange. Zudem gelten alle bestehenden Übergänge ausschließlich als Kontrollpunkte für den rollenden Verkehr. Daß man sie bis heute noch nicht zu Fuß überqueren kann, erscheint geradezu absurd. Besonders für Menschen, die in der unmittelbaren Grenzregion leben, ist das eine einschneidende Behinderung. Die schwierige finanzielle Lage beider Staaten hat dazu geführt, daß die bestehenden Pläne zur Erweiterung und Modernisierung der Grenzübergänge nur sehr langsam verwirklicht werden. Gewisse Hoffnungen setzt man auf die

Серед багатьох чинників, які на це склалися, до найважливіших належать, безсумнівно: переселення поляків з українських теренів до Польщі, а українців з Польщі – на Україну та обґрунтування перебігу кордону міркуваннями історичного й етнографічного характеру. Крім того, на це визнання безпосередній вплив мали: співпраця польської й української антикомуністичної опозиції та здобуття обома державами незалежності від московської опіки;

2) В совєцькі часи польсько-український кордон був бар'єром, який утруднював і унеможлилював вільну транслюацію людей і матеріальних благ;

3) У 1989–1991 роках було започатковано процес перебудови функціонування кордону між Польщею й Україною, який характеризувався поступовою лібералізацією правил, аж до впровадження останнім часом безвізового руху;

4) З метою дальшого поступу у справі швидшого перетинання кордону необхідно збільшити кількість прикордонних переходів, модернізувати ті, що нині існують, і краще вишколювати прикордонні служби;

5) В майбутньому польсько-український кордон буде відігравати одну з найважливіших ролей у комунікації й

економічній співпраці між Європейським Союзом і Східною Європою.

Переклав Андрій Доместик

Примітки авторів:

[1] Див. *Nazi-Soviets Relations 1939–1941. Documents from the Archives of the German Foreign Office*, Вашингтон 1948; *Білі плями. СССР–Німеччина. Документи і матеріали щодо совєцько-німецьких стосунків у період від квітня 1939 р. до липня 1941 р.*, Вільнюс 1990.

[2] J. Karski, *Wielkie mocarstwa a Polska od września do Jajty*, «Zeszyty Edukacji Narodowej» KOS, 1987, с. 30.

[3] P. Eberhardt, *Polska granica wschodnia (1939–1945)*, Warszawa, b.r.w., с. 100–105.

[4] J. Karski, op. cit., с. 36–37.

[5] W. Kowalski, *Walka dyplomatyczna o miejsce Polski w Europie (1939–1945)*, Warszawa 1979, с. 426.

[6] P. Eberhardt, op. cit., с. 112.

[7] Polska Partia Robotnicza (PPR) – комуністична партія сталінського типу, що була зорганізована комуністичними діячами, присланими в часі війни з СССР, а також представниками польських комуністів, членів розпущеної Комінтерном

geplante Ost-West-Autobahn, und die Woiwodschaft Przemysl rechnet für den Fall, daß das Projekt realisiert wird, mit einer wirtschaftlichen Belebung. Deshalb wurde 1995 auch die ZOLLFREIE ZONE MEDYKA-PRZEMYSL ins Leben gerufen.

Ungeachtet der oben angeführten Probleme haben die Liberalisierung an der Grenze und die vermehrte Ausgabe von Reisepässen in der Ukraine zu einem dramatischen Anwachsen des individuellen Reiseverkehrs geführt, der zum größten Teil von den Kleinhändlern genutzt wird. Auf der polnischen Seite gibt es praktisch keine Beschränkungen für die Einreise von Ukrainern. Zwar wurden in den letzten Jahren Stimmen laut (vor allem aus dem Lager der polnischen Christnationalen), die sich für eine Begrenzung der Einreise aussprachen, doch entsprang das nicht politischen Überlegungen, sondern ganz allgemein der Furcht vor Straftaten, die von Ausländern begangen werden. Ähnliche Stimme konnte man auch hören, als in der Ukraine eine Cholera-Epidemie ausbrach.

Die Forderungen nach neuerlichen Einschränkungen an der Grenze wurden bisher nicht berücksichtig

sichtigt, denn das polnische Außenministerium steht auf dem Standpunkt, dass auch an der Ostgrenze möglichst westeuropäische Regelungen gelten sollten.

Bisher fanden die individuellen Reisen von Ukrainern nach Polen und von Polen in die Ukraine auf der Grundlage von individuellen oder dienstlichen Einladungen statt. Die letzteren waren leicht zu erhalten, es genügte der Stempel irgendeiner legalen Organisation. Außerdem konnte man zu einem geradezu symbolischen Preis eine getürkte Einladung kaufen. Am 17. September 1997 trat nun das *Abkommen über den visafreien Reiseverkehr zwischen Polen und der Ukraine* in Kraft, d.h. die Bürger beider Staaten können die Grenze ohne Visa mit einem gültigen Reisepass überschreiten und sich danach maximal 90 Tage im anderen Land aufhalten oder im Transit weiterreisen. Nur noch für längere Aufenthalte sind Visa vorgeschrieben.

Analysiert man den Reiseverkehr in den letzten Jahren, so fällt ein starker Rückgang der Reisen polnischer Bürger in die Ukraine auf, während die Zahl der nach Polen einreisenden Ukrainer ständig

<http://www.ji-magazine.tviv.ua> <http://www.ji-magazine.tviv.ua>

ANNA
ROGOWSKA,
STANISŁAW
STĘPIEŃ
FÜNFZIG
JAHRE
POLNISCHE-
UKRAINISCHE
GRENZE

у 1938 р. Польської Комуністичної Партії. PPR зорганізувала власні збройні сили – Народну Гвардію (Gwardia Ludowa), перетворену в січні 1944 р. в Народну Армію (Armia Ludowa). PPR була також головною організаторкою комуністичних осередків влади – Крайової Національної Ради (Krajowa Rada Narodowa) та Польського Комітету Національного Визволення (Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego, PKWN). Після визволення польських земель вона відіграла головну політичну роль у керуванні державою та її органами. В 1948 р. вона об'єдналася з лівим крилом Польської Соціалістичної Партії (Polska Partia Socjalistyczna, PPS), утворюючи таким чином Польську Об'єднану Робітничу Партію (Polska Zjednoczona Partia Robotnicza).

[8] Związek Patriotów Polskich – утворена в ССРСР польська організація, в якій домінували комуністи і яка була цілковито підвладна Сталіну. Патрунувала утвореному в ССРСР Польському Народному Військові (Ludowe Wojsko Polskie). [9] Ludowe Wojsko Polskie – мілітарна сила, зорганізована в ССРСР польськими комуністами в 1943 р., після виведення з ССРСР Польської Армії ген. Владислава Андерса на Близький Схід. Ludowe Wojsko Polskie спільно з Совецькою Ар-

мією брало участь у визволенні польських земель від німецької окупації.

[10] Цит. за П. Ебергардтом, op. cit., с. 156.

[11] Станіслав Міколайчик (1901–1966) – політик, діяч селянського руху; в часі Другої Світової війни – в еміграції; XII 1939 – IX 1941 заступник голови Національної Ради Польської Республіки на Чужині; IX 1941 – VII 1943 віце-прем'єр і міністр внутрішніх справ уряду ПР в еміграції; після смерті прем'єр-міністра ген. Владислава Сікорського, від 14. VII 1943 до 24. XI 1944 прем'єр-міністр уряду ПР; VIII і X 1944 провадив під британським натиском розмови в Москві на тему східного польського кордону, не отримав, однак, згоди уряду на компроміс і подав у відставку; в VI 1945 учасник московських розмов зі Сталіним та польськими комуністами в справі утворення Тимчасового Уряду Національної Єдності; після його виникнення, від 28. VI 1945 до 8. II 1947 другий віце-прем'єр і водночас міністр рільництва та земельних реформ; творець і лідер Польської Селянської Партії (Polskie Stronnictwo Ludowe) – легальної опозиційної партії, яка виступала проти васального відносно ССРСР правління польських комуністів; після поразки своєї партії у сфальси-

39

АННА РОГОВСКА,
СТАНІСЛАВ
СТЕМПЕНЬ
ПОЛЬСЬКО-
УКРАЇНСЬКИЙ
КОРДОН
В ОСТАННІ
ПІВТОЛІТТЯ

<http://www.iimagazine.lviv.ua> <http://www.iimagazine.lviv.ua>

steigt. 1995 überquerten 3.400.000 Menschen den größten Grenzübergang in Medyka in beide Richtungen. Bei der Einreise wurden 1.500.000 Ausländer und 100.000 Polen gezählt, bei der Ausreise 1.700.000 Ausländer und ebenfalls 100.000 Polen. Ähnliche Relationen finden wir an den anderen Übergängen. Im Jahr 1996 betrug die Gesamtzahl der grenzüberschreitenden Personen 10.600.000. Der Reiseverkehr nimmt ständig zu. Im Verhältnis zu 1995 um 10,4%, im Verhältnis zu 1994 um 60,5%.

SCHLUSSFOLGERUNGEN

1. Obwohl die polnisch-ukrainische Grenze Polen durch die Staaten der Anti-Hitler-Koalition unter Umgehung der legalen polnischen Regierung aufgezwungen worden ist, wird sie heute von der polnischen Gesellschaft ohne Einschränkung akzeptiert. Unter den zahlreichen Faktoren, die zu dieser Akzeptanz geführt haben, sind hervorzuheben insbesondere die Umsiedlung der Polen aus den ukrainischen Gebieten nach Polen und die Umsiedlung der Ukrainer aus Polen in die Ukraine,

sowie die Begründung des Grenzverlaufs mit historischen und ethnographischen Argumenten. Außerdem sorgte die Zusammenarbeit der anti-kommunistischen Opposition beider Länder und die Loslösung beider Staaten aus der Moskauer Abhängigkeit für eine Akzeptanz dieser Grenze.

2. Zu sowjetischen Zeiten war die polnisch-ukrainische Grenze eine Barriere, die den freien Austausch von Menschen, Waren und Gedanken behinderte.

3. In den Jahren 1989 bis 1991 begann die Funktionsveränderung der Grenze, von einer schrittweisen Liberalisierung bis zum visafreien Reiseverkehr heute.

4. Um weitere Fortschritte zu erreichen, ist es notwendig, die Zahl der Grenzübergänge zu erhöhen, die bestehenden Übergänge zu modernisieren und die Grenzbehörden besser auszubilden.

5. Die polnisch-ukrainische Grenze wird in der Zukunft eine bedeutende Rolle für Kommunikation und wirtschaftliche Zusammenarbeit zwischen der Europäischen Union und Osteuropa spielen.

(aus dem Polnischen von Olha Sidor)

фікованих виборах до Законодавчого Сейму в 1947 р. таємно покинув країну.

[12] Причому варто зазначити, що згода на лінію Керзона означала для Польщі відмову від близько 45% власної території, на якій перед війною проживала 1/3 населення держави. Згідно з чинною тоді в Польщі Конституцією таке рішення міг прийняти лише парламент.

[13] Цит. за П. Ебергардтом, *op. cit.*, с. 187.

[14] Польща втрачала бл. 180 тис. кв. км на Сході, а взамін здобувала бл. 100 тис. кв. км на Заході.

[15] Див. *Dokumenty i materiały do historii stosunków polsko-radzieckich. Styczeń 1944 – grudzień 1945*, t. VIII, Warszawa 1974, с. 582–583.

[16] Започатковані Горбачовим реформи відомі під російськими назвами «перестройка» і «гласность».

[17] Сейм ПР підтвердив це визнання 6 грудня 1991 р. – див. «Monitor Polski» ч. 45 за 1991, поз. 316.

[18] Див. W. Gill, N. Gill, *Stosunki Polski z Ukrainą w latach 1989–1993*, Toruń – Poznań 1994, с. 21–24.

[19] Див. «Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej» ч. 125 за 1993 р., поз. 573.

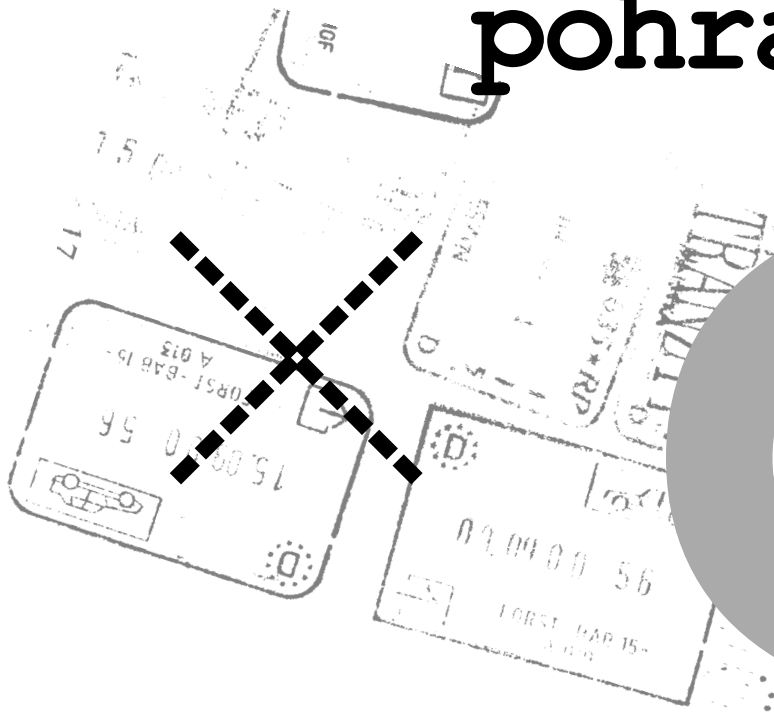
[20] «Український Час» 1991, ч. 1(8), с. 2; пор. також S. Stępien, *Echo 17 września 1939 r. na Ukrainie – współczesne rozumienie nacjonalizmu w ukraińskim życiu politycznym*, в: *Rozprawy Wydziału Historyczno-Filozoficznego Polskiej Akademii Umiejętności*, том 78, Краків 1994, с. 195–204.

[21] Приміром, 15 травня 1997 р. таке порозуміння було підписане між перемиським воеводою і головою Львівської обласної державної адміністрації.

[22] Дані, отримані у воеводській адміністрації в Перемишлі.

<http://www.i-magazine.lviv.ua> <http://www.i-magazine.lviv.ua>

pohranytschnyj

* Der Name
des Autors heißt übersetzt:
Der Grenzer.

© Oles Pohranytschnyj, 1997

les

© Олесь Пограничний, 1997
* Cordon (франц.) –
мотузок.

лесь

ПОГРАНИЧНИЙ ОПОВІДЬ ПОГРАНИЧНОГО З КОРДОНОМ НА ШИІ*

<http://www.i-magazine.lviv.ua> <http://www.i-magazine.lviv.ua>

konzert
für einen
grenzer
mit
der grenze*

UKR

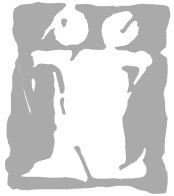
В час, коли міжнародний імперіалізм нарощує воєнну потугу, щоб знищити нашу молоду державу, щоб знищити першу у світі країну соціальної справедливості, щоб перекреслити втілення віковичного прагнення трудящого люду жити вільно і працювати тільки на себе, деякі люди у цьому залі на догоду зажерливим капіталістам підривають віру радянського народу у святість та справедливість нашої справи і непорушність наших кордонів... Приблизно так, не далі як 9 років тому, у Львівському університеті розпочала свій виступ на закритих зборах викладач факультету журналістики. Щоправда від такої патетики засовався на кріслі навіть парторг нашого факультету.

Прецінь то був 1988 рік...

Однак пригадайте собі: щовечора після Вечірньої казочки у колисанці співалося про те, що

*Прикордонник наш не спить,
Мирні сні охороняє,
Рідну землю сторожить.*

41

«In einer Zeit, da der Weltimperialismus sich rüstet und anschickt, unseren jungen Staat, das erste Land in der Geschichte der Menschheit, in dem soziale Gerechtigkeit herrscht, zu vernichten und die Werktätigen daran zu hindern, ihr immerwährendes Verlangen nach einem freiem Leben und nach nichtentfremdeter Arbeit zu stillen, in dieser Zeit also versuchen gewisse Leute in diesem Saal – den unersättlichen Kapitalisten zuliebe – den Glauben des sowjetischen Volkes an die Heiligkeit und Gerechtigkeit unserer Sache und an die Unverletzlichkeit unserer Grenzen zu unterminieren... »

So oder ähnlich begann vor gerade erst neun Jahren eine Lektorin der journalistischen Fakultät ihre Rede in der geschlossenen Versammlung an der Lviver Universität. Ein derartiges Pathos brachte damals allerdings sogar den Parteigruppenorganisator («Partorg») unserer Fakultät in Verlegenheit. Immerhin schrieb man schon das Jahr 1988 ...

Aber bitte, erinnert euch doch selbst zurück an jene Zeit: Abend für Abend wurden die Kleinen in den Schlaf gesungen mit einem TV-Wiegenlied über unseren Grenz-

Усім ставало лагідно на серці від цієї колисанки, дівтора мирно засипала. Батьки витягували свої натруджені тіла перед телевізором і вже вкотре переглядали героїчний серіал «Державний кордон» з циклу «Ми наш, ми новий».

Йшов 3 рік перебудови...

Я, Пограничний Олександр Олександрович, народився на 49 році нової ери, на нещасливому 13 році після смерті нашого любимого вождя Йосифа Віссаріоновича Сталіна, на 2 році правління вічного Леоніда Ілліча Брежнєва. Народився я майже на краї світу, бо за якихось 15 кілометрів від села, де мене виховувала бабуся, колючим дротом було позначено його межу. Деколи здавалося, що за дротом починалася страшенна яма, куди, якщо надто наблизитися, можна було впасти. Але ніхто до неї не наближався, бо чого туди ходити?

На шістнадцятому році мого життя сталася якась страшенна «непонятка». Чомусь, досі незрозуміло чому саме, взяв, і раптово, несподівано та передчасно помер Леонід Ілліч Брежнєв. Увесь відомий тоді нам, шістнадцятилітнім, світ засмутився. Потім

один за одним почали приходити видатні і кожен по своєму говорив: «Щось недобре діється в нашому королівстві, панове!».

ХОР

На границе тучи ходят хмуры,

Край суровый тишиной объят.

Увысоких берегов Амура

Часовые Родины стоят.

Отож злая доля вчинила так, що я дуже полюбив гори, проте зробила дивний жарт, розмістивши усі ці гори понад краєм світу, тобто попри кордони ССРСР. Одного світлого йорданського дня вирушаю я зі своїм братом — брат у мене орнітолог (орнітологи — це такі люди, які підглядають за птахами) — отож вирушаємо ми на обліки птахів у передгір'я біля Добромила. Паспортів ніяких зі собою не беремо, навіщо птахам наші паспорти. На вечір твердо обіцяємо батькам бути вдома, бо ж вечеряти у нас, посполитих галичан, на Йордан заведено разом. Погода видалась доброю, птахи були активні, я фотографую навколишні біотопи, брат розглядає усе це в бінокль. Аж тут на лісовій дорозі з розгону

soldaten, der nicht schläft, weil er unseren friedlichen Schlaf beschützen und die Heimat bewachen muss. Nach diesem Wiegenlied wurde allen warm ums Herz, die Kinder schliefen friedlich ein, die Eltern streckten die müden Leiber vor dem Fernseher aus, um wieder einmal das Heldenepos DIE STAATSGRENZE aus der Serie «Wir baun uns unsre eigene, wir bauen uns eine neue Welt!» anzuschauen. Manche brave Kindchen hatten allerdings recht unartige Eltern, die unter der Couch eine nicht registrierte Schreibmaschine hervorzogen und sich an die Vervielfältigung antisowjetischer Verleumdungsliteratur machten. Zum Glück gab es nicht viele Elemente dieser Art, und ein einziger Wermutstropfen sollte den proletarischen Freudenbecher keinesfalls verderben...

Die Perestrojka ging schon ins dritte Jahr...

PRELUDE

Ich, POHRANYTSCHNYJ, OLEXANDR OLEXANDRO-WYTSCH; wurde im 49. Jahr der neueren Zeitrechnung, im 13. Jahr nach dem Tode unseres geliebten Führers Jossif Vissarionovitsch Stalin, im 2. Regierungsjahr des unsterblichen Leonid Illitsch Breshnev geboren. Und ich wurde geboren quasi am Ende der Welt, denn keine 15

Kilometer hinter dem Dorf, wo mich meine Oma großgezogen hat, entfernt, markierte der Stacheldraht nun mal das Weltende. Manchmal schien es, dass jenseits des Drahts eine abgrundtiefe Grube begänne, in die man, käme man ihr zu nah, hineinfallen könnte. Doch keiner näherte sich der Grube – wozu denn auch? Als ich sechzehn wurde, fand ich mich konfrontiert nicht nur mit meiner Volljährigkeit, sondern auch mit einem unlösbaren Rätsel: Aus irgendeinem Grunde, es bleibt mir bis heute ungreiflich, aus welchem, ist urplötzlich, völlig unerwartet und vorzeitig Leonid Illitsch Breshnev gestorben. Die ganze uns, den Sechzehnjährigen, bekannte Welt verfiel in Trauer. Dann traten einer nach dem anderen jene hervorragenden Persönlichkeiten auf und wiederholten, jeder auf seine Weise, den Refrain: «Etwas ist faul in unserem Königreich, meine Herren!»

TUTTI

«Über der Grenze graue Wolken. Stille im rauhen Land. Hoch überm Amur-Ufer stehn die Beschützer auf Posten.»

Das Schicksal wollte es, dass ich die Berge liebte. Aber offenkundig wollte mir das Schicksal übel, denn diese Berge erhoben sich am Ende der Welt, d.h. an der

<http://www.ji-magazine.tviv.ua> <http://www.ji-magazine.tviv.ua>

OLEX
POHRANYTSCHNYJ
KONZERT FÜR
EINER GRENZER
MIT DER
GRENZE

зупиняється машина, з неї вискакують люди в зелених кашкетах, з автоматами напереваги, з рацією і псом. Оскільки таких птахів ми ще не бачили зблизька, то, природно, розгубилися. Однак ті не розгубилися, позаяк діяли згідно з інструкціями.

— Паспорт и разрешение в погранзону имеется?

Ми зніяковіло потиснули плечима. Пес присів на задні лапи.

— Фамилия? — спитав у мене молодший лейтенант.

І тут я відчув усю маразматичність ситуації. Глупувато усміхаючись, кажу ватяним язиком:

— Пограничний... Прикра пауза. Пробую подразнити ковтком слинну залозу, повторюю голосніше.

— Пограничний моє прізвище...

Тут вже розгубився і лейтенант. Пес привстав на усі чотири і вишкірив зуби. Лейтенант швидко взяв себе в руки і запропонував прикладом допомогти згадати мені своє справжнє прізвище. Я гречно відмовився...

Подібний діалог відбувся між лейтенантом та моїм братом. Ситуація набирала вигідного для молодшого офіцера забарвлення. Він багатозначно оглянув нашу фотоапаратуру, заглянув до наплічника, подивився на нашу розмальовану різними орнітологічними позначками карту. В якусь мить я зауважив, як він розправив плечі. Здається молодший лейтенант уже відчував радість нової зірочки на погонах...

Уся ця авантюра закінчилася для нас не так вже й зле. Я би сказав, що вона була навіть пізнавальною. Все таки, як не як, ми побували на самій заставі, на самому краї світу. Два місяці згодом, з нагоди третьої річниці прийняття Закону «Про державний кордон СРСР» в багатотиражній газеті Львівського університету було опубліковано статтю під заголовком: «ОХОРОНА КОРДОНУ — СПРАВА ВСІХ». Стаття переконувала, що закон виражав «основні принципи радянської зовнішньої політики, готовності Союзу РСР зробити все можливе для підтримання на кордоні обстановки добросусідства, взаєморозуміння та довіри... Однак поряд з тим, з

43

ОЛЕСЬ
ПОГРАНИЧНИЙ
ОПОВІДЬ
ПОГРАНИЧНОГО
З КОРДОНОМ
НА ШИІ

<http://www.iimazine.lviv.ua> — <http://www.iimazine.lviv.ua>

Grenze der UdSSR. Es war zu Johannis, an einem heiteren Tag, als ich mich zusammen mit meinem Bruder, einem Ornithologen (ein Mensch halt, der die Vögel beobachtet), ins Vorgebirge bei Dobromyl begab, um Vögel zu registrieren. Wir hatten keine Ausweise bei uns, wozu auch, die Vögel fragten nicht danach. Unseren Eltern hatten wir fest versprochen, am Abend zuhause zu sein, denn bei uns, den biedereren Bewohnern Galiziens, ist es üblich, an Johannis gemeinsam eine festliche Abendmahlzeit einzunehmen.

Wir machen uns also auf den Weg, das Wetter ist gut, die Vögel sind lebhaft, ich fotografiere, mein Bruder macht seine Beobachtungen mit dem Fernglas. Plötzlich kreischen auf der stillen Waldstrasse die Bremsen eines Wagens. Heraus springen Männer mit grünen Hüten, MG im Anschlag, Sprechfunk am Hals, Hund an der Leine. Keine Frage, wir sind verwirrt. Aus solcher Nähe haben wir solchen Vögel noch nie gesehen. Aber diese sind überhaupt nicht verwirrt, ganz im Gegenteil, denn sie handeln nach Vorschrift: — «Ausweiskontrolle!» (sagen sie auf Russisch) und «Personalausweis! Und die Genehmigungsscheine zum Betreten der Grenzzone!» Wir zuckten verlegen die Achseln. Der Hund bewegt sich. —

«Familiennamen?» fragte der Unterleutnant. Erst jetzt kommt mir die Absurdität der Situation zu Bewusstsein. Albern grinsend und mit steifer Zunge antworte ich: «Pohranytschnyj ...» Darauf folgt eine lastende Pause. Ich schlucke, räuspere mich, versuche es noch einmal, etwas lauter: «Mein Familienname lautet Pohranytschnyj...» Der Leutnant scheint verunsichert. Der Hund erhebt sich langsam und bleckt die Zähne.

Der Leutnant hat sich aber rasch wieder gefasst und mir angeboten, er könne ja meinem Gedächtnis mit dem Gewehrkolben etwas nachhelfen. Ich lehne das Angebot höflich ab. Mit meinem Bruder führte der Leutnant dann einen ganz ähnlichen Dialog, und allmählich schienen sich ihm, dem Leutnant, interessante Perspektiven zu öffnen. Er betrachtete mit vielsagenden Blicken unsere Kamera, steckte seine Nase in unseren Rucksack, studierte unsere Landkarte, die bunt verziert war mit diversen ornithologischen Zeichen, und plötzlich bemerkte ich, wie sich seine Brust wölbte, wie sich der ganze Unterleutnant schon auf ein neues Sternchen auf den Schulterklappen zu freuen begann...

Das Abenteuer ging dann für uns gar nicht so schlecht aus. Ich würde sogar sagen, es war recht lehrreich.

урахуванням напруженої міжнародної обстановки, викликаної агресивним курсом імперіалістичних кіл, посиленням з їх боку гонки ядерних озброєнь, таємною підривною діяльністю спеціальних служб США і їх союзників, цей Закон покликаний закріпити недоторканість наших рубежів».

Отож ми з братом майже впритул, бо ж на кілька кілометрів, наблизилися до свята святих, до кордону, за що й були тут же покарані. Я, на той час працівник заводу, заплатив штраф у повному обсязі, тобто 10 карбованців, брат – студент університету – заплатив штраф по-студентському, 5 карбованців. Надходив вечір, нас випустили з КПЗ. Совецькі люди мирно сіли споживати кутю, молодший лейтенант, втративши надію на лейтенантські пагони, міцно обнімав на заставі санітарку Раю. Кордони ССРСР були надійно захищені.

Перш ніж говорити про сам кордон, ми мусимо пробратися через прикордонну зону. В одній з публікацій того періоду про цю смугу землі говориться так: «Прикордонна зона встановлюється, як правило, у межах території району, міста, селища,

сільради, яка прилягає до державного кордону СРСР. Встановлення прикордонної зони покликано попередити можливі порушення державного кордону СРСР, а також зв'язаних з цим інших особливо небезпечних злочинів і ворожих підривних акцій, скерованих проти Радянської держави. Саме тому в'їзд у прикордонну зону громадян, які там не проживають, категорично заборонений. Спеціальну перепустку на прибуття у прикордонну зону, якщо на це є поважна причина, видають паспортні відділення райвідділів міліції за місцем проживання громадян. За порушення правил прикордонного режиму передбачено адміністративну та кримінальну відповідальність». До речі, стаття 196 Кримінального Кодексу УССР гласила: «Порушення правил в'їзду, проживання чи прописки в прикордонній смузі чи забороненій зоні, якщо за такі ж дії протягом року було застосоване адміністративне стягнення – карається позбавленням волі на термін до одного року, або штрафом у розмірі до ста карбованців». Тут можна роздути ще один аспект: рік волі совецької людини виражався еквівалентом

Immerhin haben wir von Angesicht zu Angesicht die Grenzposten am Ende der Welt gesehen.

Zwei Monate später erschien – anlässlich der Verabschiedung des Gesetzes ÜBER DIE STAATSGRENZE DER UDSSR – in unserer Universitätszeitung ein Artikel mit der Überschrift: AN DER GRENZE DIE WACHE IST JEDERMANNS SACHE! Der Artikel wollte den Leser davon überzeugen, dass dieses Gesetz die wichtigsten Grundsätze der sowjetischen Außenpolitik ausdrücke, und die Bereitschaft der Sowjetunion, an der Grenze alles zur Erhaltung eines Klimas der guten Nachbarschaft, des gegenseitigen Verständnisses und des Vertrauens zu tun, aber das Gesetz sollte auch («...angesichts der gespannten internationalen Lage, hervorgerufen durch den aggressiven Kurs gewisser imperialistischen Kreise, der Verstärkung des nuklearen Wettrüstens und der subversiven Tätigkeit der Sicherheitsdienste der USA und ihrer Alliierten...») die Unantastbarkeit unserer Grenzen bekräftigen.

Aber ich und mein Bruder, wir hatten uns zu nahe an das Heiligtum der Grenze, herangemacht. Es fehlten ja nur noch ein paar Kilometer... Demensprechend wurden wir auch sofort bestraft: Ich, damals ein Werkstätiger,

entrichtete die volle Strafe, nämlich 10 Rubel, und mein Bruder, der Student, die Studentenstrafe, 5 Rubel. Dann brach die Abenddämmerung herein, und wir wurden aus der Zelle für Untersuchungshäftlinge («KPS») entlassen. Die Sowjetmenschen verzehrten friedlich ihr traditionelles Festmahl Kutja. Der Unterleutnant, nunmehr aller Hoffnung auf neuen Schmuck der Schulterklappen beraubt, blieb gleichwohl wachsam und umschlang die Krankenschwester Raja. Die Grenzen der UdSSR waren gut und sicher geschützt.

Bevor wir nun die Grenze selbst ins Auge fassen können, müssen wir durch die Grenzzone hindurch schleichen. Über diesen Streifen Land steht in einer Publikation aus jener Epoche folgendes zu lesen: «Die Grenzzone entsteht in der Regel im Bereich des Gebiets-, Stadt-, Siedlungs-, Dorf-, also irgendeines Sowjet-Territoriums, welches der Staatsgrenze der UdSSR anliegt. Die Festlegung einer Grenzzone soll eventuelle Verletzungen der Staatsgrenze der UdSSR, sowie andere damit verbundene, besonders gefährliche Verbrechen verhindern. Deshalb ist die Einreise in die Grenzzone denjenigen Bürgern, die dort nicht wohnhaft sind, strikt verboten. Eine besondere Einreiseerlaubnis für die Grenzzone wird,

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

OLEŚ
POHRANYTSCHNYJ
KONZERT FÜR
EINER GRENZER
MIT DER
GRENZE

«до ста карбованців». Але про це колись іншим разом.

Дивний цей світ, сказав би сотник Микита Уласович Забрюха. З одного боку, все на цій землі суще потребує визначення, окреслення, омовлення. Тобто, до певної міри обмеження і розмежування. З іншого боку, існує в цьому світі і непереборна тяга до інтеграції та до спілкування. Проте наразі нас цікавить перший бік цієї справи. Тобто потреба розмежування між людьми та між спільнотами. «І промовив до Лота Авраам: «Нехай сварки не буде між мною та тобою, і поміж пастухами моїми та пастухами твоїми, бо близька ми рідня. Хіба не весь Край перед обличчям твоїм? Відділися від мене! Коли підеш ліворуч – то я піду праворуч, а як ти праворуч – то я піду ліворуч» (Буття, 13,8). Так розмежували свої володіння Авраам та Лот, бо ж обидва ходили в Бозі. Рано чи пізно потреба розмежування мала настати, бо «не вмещала їх та земля, щоб їм разом пробувати, бо великий був їхній масток, і не могли вони разом пробувати» (Буття, 13,6). Запорукою мирного розмежування роду

Авраамового з родом Лотовим була їхня добра воля. Бо ж обидва були праведні.

У «Законах» Платона устами Зевса, хранителя кордонів, сказано: «Ніхто не може зрушувати каменя, який відокремлює його власність від власности сусіда». З певними застереженнями можна сказати, що кордони, як форма розмежування, існують віддавна. Інша справа, в якому вигляді існують ці кордони. У випадку Авраама і його небожа Лота це було добровільне розмежування. В елліністичному світі (і аж до новіших часів) це було звичаєве розмежування. Перша у світі держава робітників та селян витворила принципово новий тип розмежування – «державний кордон СРСР».

Появу такого витвору можна трактувати по-різному. Можна припустити, що «молода Країна Рад» захлинулася у своїй ідеї всесвітньої революції, і, щоб закріпити вже здобуте перед новим походом на світовий імперіалізм, відгородила чисті пролетарські душі від бруду імперіалістичного світу міцним частоколом. Приблизно таке бачення пропонує

45

ОЛЕСЬ
ПОГРАНИЧНИЙ
ОПОВІДЬ
ПОГРАНИЧНОГО
З КОРДОНОМ
НА ШИІ

<http://www.i-magazine.lviv.ua>

falls triftige Gründe vorliegen, von den Meldeämtern am ständigem Wohnsitz erteilt. Die Verletzung der Vorschriften des Grenzregimes zieht administrative und strafrechtliche Maßnahmen nach sich».

Apropos: Artikel 196 des Strafgesetzbuches der Ukrainischen Sozialistischen Sowjetrepublik (USSR) besagt: «Für die Verletzung der Einreise-, der Aufenthalts- und der Melde-Bestimmungen im Grenz- bzw. Sperrgebiet wird, falls derselbe Verstoß im Laufe des Jahres schon einmal administrativ bestraft worden ist, eine Freiheitsstrafe bis zu einem Jahr oder eine Geldstrafe bis zu 100 Rubeln verhängt».

Natürlich könnte man nunmehr Betrachtungen anstellen über die merkwürdige Tatsache, dass den Sowjetmenschen ein Jahr Freiheitsentzug nur 100 Rubel wert gewesen sein soll, aber dazu vielleicht ein andermal mehr.

ZWEITER SATZ

«Wunderbar ist diese Welt!» würde der Kosakenhauptmann MYKOLA ULASSOWYTSCH ZABRJOCHA sagen. Einerseits bedarf alles, was es auf dieser Erde gibt, einer Definition, Erläuterung, Ausdeutung, d.h. einer ge-

wissen Ab- und Umgrenzung. Andererseits kennen wir gleichzeitig den unstillbaren Drang nach Integration und Kommunikation. Für unsere Zwecke interessiert allerdings nur der erste Teil des Problems, das Bedürfnis des Menschen nach Abgrenzung.

«Da sprach Abraham zu Lot: Lass doch nicht Zank sein zwischen dir und mir und zwischen meinen und deinen Hirten; denn wir sind Gebrüder. Stehet dir nicht alles Land offen? Scheide dich doch von mir. Willst du zur Linken, so will ich zur Rechten; oder willst du zur Rechten, so will ich zur Linken» (1. Mose, 13,8).

Also haben ABRAHAM und LOT ihre Besitztümer gegeneinander abgegrenzt. Beide ruhten in Gottes Hand, aber früher oder später musste das Bedürfnis nach einer Scheidung aufkommen, denn «das Land mochte es nicht ertragen, dass sie bei einander wohnten; denn ihre Habe war groß, und konnten nicht bei einander wohnen» (1.Mose, 13, 6). Die einzige Garantie für eine friedliche Abgrenzung den Sippen des Abraham und des Lot war der gute Wille der beiden Männer. Aber sie waren ja bekanntlich Gerechte.

In PLATONS weisem Alterswerk DIE GESETZE sagt Zeus, der Hüter der Grenzen: *Keiner darf den Stein*

безумовний авторитет у цій справі Йосип Віссаріонович: «Существование советских республик, хотя бы и самых незначительных по размерам, представляет смертельную угрозу империализму. Угроза эта заключается не только в том, что советские республики, порвав с империализмом, превратились из колоний и полуколоний в действительно самостоятельные государства и тем самым лишили империалистов лишнего куска территории и лишнего дохода, но прежде всего в том, что самое существование советских республик, каждый шаг этих республик по пути к подавлению буржуазии и укреплению диктатуры пролетариата является величайшей агитацией против капитализма и империализма... Отсюда неизбежность борьбы «великих» империалистических держав с советскими республиками, стремление «великих» держав уничтожить эти республики...»

Вже в липні 1921 року Сталін у статті «О политической стратегии и тактике» пропонує прийняти тактику оборони «как необходимое средство для сохранения кадров и накопления сил в ожидании

грядущих боёв»... А у статті «Перспективы», грудень 1921 року «батько народів» говорить, що «Буржуазия знает, что ей не сломить «своих» рабочих без обуздания России. Отсюда всё усиливающаяся работа буржуазии по подготовке нового наступления на Россию, более сложного и основательного, чем все предыдущие наступления». І хоча всі ці аргументи «горянина-1» висувались задля обґрунтування конечности створення ССРСР, певною мірою вони показують атмосферу середовища, яке згодом було окреслене колючим дротом державного кордону.

Внаслідок репресій 30-40 років, виселення українського населення з Польщі і польських громадян з України, операції «Вісла» на українсько-польському пограниччі було створено «зону відчуження», своєрідну «стерильну прокладку» по обидва боки кордону, яка значною мірою мінімізувала взаємопритягальні тенденції. Окрім того, в ССРСР підживлювались відштовхувальні тенденції: фізичний кордон у 20-30-их роках підсилював міт «буржуазної Польщі» (для пролетарськи настроє-

berühren, der sein Eigentum von dem des Nachbarn trennt. Mit gewissen Einschränkungen könnte man behaupten, dass es die Grenze als eine Form der Abgrenzung in unterschiedlicher Gestalt schon immer gegeben hat. Im Fall von Abraham und Vetter Lot handelt es sich um eine freiwillige Abgrenzung. In der hellenischen Welt (und das gilt bis heute) haben wir es mit einer herkömmlichen Abgrenzung zu tun. Aber der erste Arbeiter- und Bauernstaat hatte eine grundsätzlich neue Form der Abgrenzung herausgebildet, nämlich DIE STAATSGRENZE DER UDSSR. Dass eine derartige Kreation in die Welt kam, kann man so oder so erklären, zum Beispiel auch so: Als «das junge Sowjetland» an seiner Idee von der Weltrevolution fast schon erstickt wäre, hat man, um das bereits Erworbene zu festigen, die reinen Seelen des Proletariats mit Hilfe eines undurchlässigen Zauns vom Schmutz der imperialistischen Welt geschieden, bevor dann der nächste Marsch gegen den Weltimperialismus angetreten werden konnte.

Eine ganz ähnliche Interpretation des Sachverhaltes bietet auch die unbestreitbare Autorität des Jossif Vissarionovitch Stalin an: «Die Existenz selbst der unbedeutenden Sowjetrepubliken, stellt für den Imperialismus

eine tödliche Bedrohung dar... Hieraus ergibt sich die Unvermeidbarkeit des Kriegs zwischen den großen imperialistischen Staaten und den Sowjetrepubliken...» Und in seinem Artikel PERSPEKTIVEN vom Dezember 1921 meint der VATER DER VÖLKER, die Bourgeoisie könne «ihre» Arbeiter nicht brechen, solange Russland nicht gezähmt sei. Die Bourgeoisie bereite sich gründlicher als jemals zuvor auf eine neuerliche Offensive vor, weshalb der Aufbau und der Schutz der UdSSR unbedingt notwendig seien. Stalin selbst hat am klarsten die inneren und äußeren Motive dargelegt, die das Regime (das gleichzeitig die Überwindung aller bisherigen Grenzen proklamierte!) zur globalen Autarkie und zum Abbruch aller Beziehungen mit der Außenwelt bewegen haben.

DRITTER SATZ

Nach all den Repressalien der 30er und 40er Jahre und den «ethnischen Säuberungen» in der Nachkriegszeit wurde schließlich im ukrainisch-polnischen Grenzgebiet eine ENTEIGNUNGSZONE gebildet. Beiderseits der Grenze entstand eine sogenannte STERILE DICHTUNG, welche die gegenseitige Anziehung auf ein Minimum reduzieren sollte. Außerdem pflegte das Sowjetregime

них, а для національно заангажованих достатньо було згадки про польсько-українську війну 19-20 року, та пізніші «санацию» і «пацифікацію»), у 40-50-их роках кордон підсилювала пам'ять про воєнні та повоєнні польсько-українські конфлікти і операцію «Вісла». Зрештою, складно говорити про пошук порозуміння, коли усе мисляче з українського боку, люди, здатні до рефлексії, які змогли б шукати шляхів до порозуміння та зближення, були або фізично знищені, або вивезені і нейтралізовані. Не так просто було пересічному українцеві зорієнтуватися у тодішній ситуації. З одного боку, пресинг совєцької пропаганди (магнат на українських землях — це як правило поляк, в козацьких війнах поляки (пани) це «найзапекліші вороги», пізніше «білополяки») з іншого боку — старші люди, близькі до партизанки чи до підпілля, мали чітку уяву про поляків, як про людей вороже настановлених до українства, та й чітке переконання, що «поляки забрали нам Перемишль і Ярослав».

Російський публіцист Андрій Фадін згадує, що коли майже тридцять років тому тисячі совєцьких

військових, зовсім не освідмлених ні з політичною ситуацією, ні просто навіть з життям, підкорившись владному, але недоладно вмотивованому наказові, переїхали кордон тодішньої Чехословаччини (яку, до речі, з дитячих років їх привчали вважати дружньою та союзницькою), то основним аргументом політпрацівників, щоб хоч якось зліпити до купи ідеологічну герметичність і мінімалізувати саму можливість сумнівів у справедливості наказу була навіть не теза про «захист соціалізму», а набагато дієвіша настанова — «як не ми, то вони». Солдатам з першого ешелону говорили, що вже під Прагою вони можуть зіткнутися з західнонімецькими і американськими танками. Учасники тих подій згадують, що цей аргумент діяв безвідмовно...

Клімат інтернаціонального порозуміння й толерантності формується упродовж багатьох поколінь. Проте достатньо кількох необдуманих кроків, щоб повністю знищити досягнуте. Тоді, власне, виявляється, що чудова інтернаціональна дружба була Колосом на глиняних ногах.

47

ОЛЕСЬ
ПОГРАНИЧНИЙ
ОПОВІДЬ
ПОГРАНИЧНОГО
З КОРДОНОМ
НА ШИІ

<http://www.i-magazine.lviv.ua> — <http://www.i-magazine.lviv.ua>

zur psychologischen Unterstützung der gewaltigen Grenzbefestigungen sorgsam die alten hässlichen nationalen Klischees: Für Ukrainer mit mehr proletarischer Gesinnung wurde der Mythos vom BOURGEOISEN POLEN aus den 20er und 30er Jahren aufbereitet; für die mehr national engagierten Ukrainer genügte schon die Erwähnung des Krieges von 1919/20 und der späteren SA-NIERUNG und PAZIFIZIERUNG. In den 40er und 50er Jahren hat man dann den Stacheldraht an der Grenze zusätzlich mit Erinnerungen an die polnisch-ukrainischen Kriegs- und Nachkriegs-Kämpfe und an die Operation WEICHSEL noch einmal psychologisch aufgeladen. Nicht zu vergessen, dass sehr viele Menschen, die kraft ihrer intellektuellen Potenz und Beweglichkeit nach Wegen zu Verständigung und Annäherung hätten suchen können, entweder getötet oder deportiert waren und also spürbar fehlten.

Für einen Durchschnitts-Ukrainer war es nicht leicht, in der damaligen Situation klare Orientierung zu finden. Einmal hörte er von der üblichen Sowjetpropaganda, die Polen seien Feinde, weil HERREN, SCHLACHTA, GROSSGRUNDBESITZER oder auch einfach WEISSE und also KONTERREVOLUTIONÄRE, ein andermal erfuhr er von

seinen älteren Landsleuten (meistens Sympatisanten der ukrainischen nationalistischen Guerilla- und Untergrundbewegung), die Polen seien uns prinzipiell feindselig gesonnen und überhaupt, sie hätten uns doch «*Peremyschl und Jaroslav weggenommen...*»

CODA

Als vor beinahe dreißig Jahren, so erinnert sich der russische Publizist Andrej Fadin, Tausende Sowjetmenschen ohne die geringste Ahnung von der politischen Situation, ja, vom Leben überhaupt, einem herrschen, aber kläglich begründeten Befehl gehorchend, die Grenze der damaligen Tschechoslowakei (die man von Kind auf als *brüderlich* und *verbündet* kannte) überschritten, diente den Polit-Offizieren (die eine hermetische Ideologie zusammen zu flicken und mögliche eventuelle Zweifel an Befehlen zu zerstreuen hatten) als Hauptargument weniger die übliche These vom SCHUTZ DES SOZIALISMUS, als vielmehr die knallige Formel: «*Wenn wir es nicht tun, dann machen es die anderen!*».

Man sagte den blutjungen Soldaten aus der vordersten Staffel, sie würden schon bei Prag auf westdeutsche und amerikanische Panzer stoßen. Alle Zeugen der

Ю

ліуш

словацкі

<http://www.i-magazine.lviv.ua> <http://www.i-magazine.lviv.ua>

damaligen Ereignisse bestätigen, dass die Formel ihren Zweck durchaus erfüllte.

Ein Klima von internationaler Verständigung und Toleranz wird über viele Generationen hin herausgebildet, aber es genügen dann wenige unüberlegte Schritte, um das Erreichte wieder zugrunde zu richten. Da zeigt sich dann, was für eine wunderbare INTERNATIONALE FREUNDSCHAFT das war – ein Koloss, hohl, und auf tönernen Füßen.

OLES
POHRANYTSCHNYJ
KONZERT FÜR
EINER GRENZER
MIT DER
GRENZE

(aus dem Ukrainischen von Chrystyna Nazarkewytsch)

ugust

a
graf
von

platen-hallermünde

**були ми
великими
й були ми
смішними...**

Були ми великими й були ми смішними,
Дух Божий пили ми і стали хмільними;
Могили отецькі, підгір'я і скали
Під поклики флейт нам, як вівці, скакали,
А в горах танцюючих і понад ними
Стояли титани – меча херувими,

Годин ми не знали, жили як жовніри;
Дух часу не мав, а час не мав міри,
Дух сам блискавицею йшов до порога
Вічності – й вічністю став біля Бога;
Правду кажу вам, брати знамениті,
Що духом священним ми перепиті!

Тепер ми тверезі, розумні і вчені,
Цінителі хліба, ковбас і печені;
У головах – ясно, і флейти не грають,
Одвічні могили і гори дрімають;
Свій час ми узгодили навек з дзиґарями;
Спимо ми, і світ спочиває під нами.

Переклав Дмитро Павличко

49

<http://www.i-magazine.lviv.ua> <http://www.i-magazine.lviv.ua>

**vermächtnis
der
sterbenden polen
an die deutschen**

Wir gehn zu Grab erschöpft und laß
Nach manchem kühnen Strauß
Und atmen unsern Russenhaß
In eure Seelen aus.

Ihr mögt erwerben unsern Mut,
Und erben unser Schwert,
das triefend von Barbarenblut
Barbarenblut begehrt.

Es zwang uns Übermacht ins Joch,
So treu wir uns verschantz;
Doch weht die weiße Fahne noch,
Auf unser Grab gepflanzt!

Ergreift sie einst, und liebevoll
Gedenkt an unsre Pein:
Der ungeheure Frevel soll
Mit Blut gerochen sein!

Тайніх Гайне

два
лицарі

<http://www.i-magazine.lviv.ua> <http://www.i-magazine.lviv.ua>

Wir neiden unsern Sieger nicht,
Ihn trifft der Zeiten Fluch:
Von ihm und seinem Alba spricht
Das allerspätste Buch.

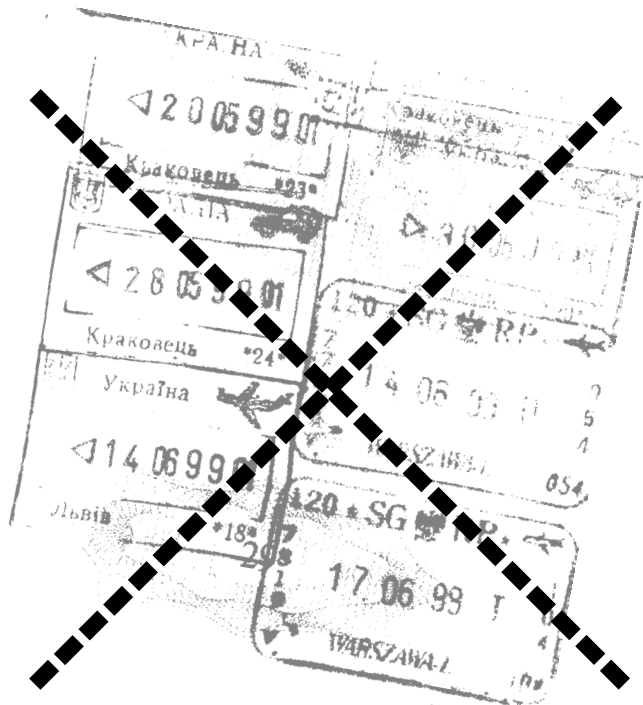
Stets waltet glücklich ein Tyrann,
Das ist der Menschheit Los;
Was bleibt dem unterdrückten Mann?
Ein Grab im Erdenschoß.

Doch ihr, gewarnt durch unser Qual,
Seis morgen oder heut,
O, seid nur noch ein einzig Mal,
Das alte Volk des Teut!

aus den Polenliedern, 1831

AUGUST GRAF
VON PLATEN-
HALLERMÜNDE
VERMÄCHTNIS
DER
STERBENDEN
POLEN AN DIE
DEUTSCHEN

Крапелинські і Стришмацкі,
Ляхи з Польщі хвацькома
Волю вийшли здобувати
З московитського ярма.

Здобували відчайдушно,
Врятувалися в Париж –
Жити, рівно як і вмерти,
За вітчизну – дивовиж.

Мов Ахіл і мов Патрокл,
Мов Давид і Йонатан,
Так любились обидвоє,
Цьомкались: «Кохан! Кохан!»

Жодний іншому ніколи
Підло зради не вчинив,
Бо були то славні ляхи,
Ляхи із Поляччини.

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

heine
zwei
ritter
einrich

Crapülinski und Waschlapski,
Polen aus der Polackei,
Fochten für die Freiheit, gegen
Moskowiter-Tyrannei.

Fochten tapfer und entkamen
Endlich glücklich nach Paris –
Leben bleiben, wie das Sterben
Für das Vaterland, ist süß.

Wie Achilles und Patroklos,
David und sein Jonathan,
Liebten sich die beiden Polen,
Küßten sich: «Kochan! Kochan!»

Keiner je verriet den andern,
Blieben Freunde, ehrlich, treu,
Ob sie gleich zwei edle Polen,
Polen aus der Polackei.

Мешкали в одній кімнаті,
Навіть в ліжку спали вдвох;
Спільні воші і сумління
Непокоїли обох.

Їли разом в одній кнайпі,
Не хотівши, щоб за нього
Заплатив його товариш,
Не платив ніхто нічого.

Та саменька Анрієта
Прала нашим славним ляхам
І щомісяця ходила
Забирати їхні лахи.

Так, білизну справді мали,
Дві сорочки кожний з них,
Бо були то славні ляхи,
Ляхи із Поляччини.

Посідали до каміна,
Де шпаркий вогонь фурдичив;
Зовні ніч і хуртовина
І деренькотіння бричок.

Гарячесенького пуншу
(Ясна річ, аби був гойний,
Не солодкий і не кислий)
Вволю вихилили щойно.

Й опосіла раптом скруха
Їхнє серце і сльоза
Покотилася щокою
Й Крапелинські проказав:

«Мав би я оце в Парижі
Ту ведмежу шкуру нині,
Шлик мій любий і шляфрочок,
Що десь там на батьківщині!»

<http://www.ji-magazine.tviv.ua> — <http://www.ji-magazine.tviv.ua>

Wohnten in derselben Stube,
Schliefen in demselben Bette;
Eine Laus und eine Seele,
Kratzten sie sich um die Wette.

Speisten in derselben Kneipe,
Und da keiner wollte leiden,
Daß der andre für ihn zahle,
Zahlte keiner von den beiden.

Auch dieselbe Henriette
Wäscht für beide edle Polen;
Trällernd kommt sie jeden Monat, —
Um die Wäsche abzuholen.

Ja, sie haben wirklich Wäsche,
Jeder hat der Hemden zwei,
Ob sie gleich zwei edle Polen,
Polen aus der Polackei.

Sitzen heute am Kamine,
Wo die Flammen traulich flackern;
Draußen Nacht und Schneegeästober
Und das Rollen von Fiakern.

Eine grosse Bowle Punsch
(Es versteht sich, unverzückert,
Unversäuert, unverwässert)
Haben sie bereits geschluckert.

Und von Wehmut wird beschlichen
Ihr Gemüte; ihr Gesicht
Wird befeuchtet schon von Zähnen,
Und der Crapülinski spricht:

«Hätt ich doch hier in Paris
Meinen Bärenpelz, den lieben
Schlafrock und die Katzfell-Nachtmütz,
Die im Vaterland geblieben!»

Відповів йому Стришмацкі:
«Єстесь вірний, друже, шляхтич,
Пам'ятаеш батьківщини
Шкуру і шляфрочок свято.

Єще Польска не згінєла,
Наші жони родять воїв
І паняночки так само
Понароджують героїв.

Славних, наче наш Собескі,
Як Шельмуфскі і Умінскі,
Єскрокевич і Шубяскі
І великий Єселінскі».

З «Романсеро», 1851

З німецької переклав Тимофій Гаврилів

53

ГАЙНРІХ ГАЙНЕ
ДВА ЛИЦАРІ

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

Ihm erwiderte Waschlapski:
«O, du bist ein treuer Schlachzitz,
Denkest immer an der Heimat
Bärenpelz und Katzfell-Nachtmütz.

Polen ist noch nicht verloren,
Unsre Weiber, sie gebären,
Unsre Jungfrau tun dasselbe,
Werden Helden uns bescheren,

Helden, wie der Held Sobieski,
Wie Schelmufski und Uminski,
Eskrokewitsch, Schubiaski,
Und der grosse Eselinski».

aus dem Romancero, 1851

a © Андрій Павлишин, 1998 андрій павлишин

перспективи порозуміння на польсько- українському кордоні

<http://www.i-magazine.lviv.ua> <http://www.i-magazine.lviv.ua>

a © Andrij Pawlyschyn, 1998 andrij pawlyschyn

perspektiven für eine verständigung an der grenze

Упродовж кількох останніх років ми аналізуємо на наших семінарах стан україно-польських стосунків як у минулому, так і нині, і це дозволяє зробити певні узагальнення, які стосуються сучасного стану і перспектив порозуміння. Одразу зазначу, що за фахом та способом мислення я історик, тому цей, радше аналітичний та узагальнювальний текст, був для мене доволі складним, отож відразу перепрошую шановне товариство за формальні недоліки, які, без сумніву, йому притаманні.

Загальновідомо, що прикордоння є зоною не лише взаємопереплітання культур, діалогу держав, символом межі – певного формотворчого елемента, який, передусім завдяки дії психологічних механізмів, надає сенсу багатьом фантазіям, ілюзіям, даремним сподіванням, притаманним людині, як істоті, здатній до самоомани. Прикордоння водночас несе у собі баласт пам'яті про за давнені історичні конфлікти і стереотипи, які сформувалися об'єктивно, природним шляхом, але відживають у масовій свідомості ситуативно, діють у межах конкретного контекс-

Nachdem wir seit einigen Jahren die verschiedenen Aspekte der ukrainisch-polnischen Beziehungen sowohl aus der Vergangenheit als auch aus der Gegenwart analysiert haben, können wir nunmehr einige Schlussfolgerungen und Verallgemeinerungen wagen. Allerdings möchte ich darauf hinweisen, dass ich der Ausbildung und der Denkweise nach Historiker bin, für den ein derart analytischer und verallgemeinernder Text sich als recht komplizierte Aufgabe darstellt. Die zweifellos vorhandenen Mängel bitte ich also zu entschuldigen.

Aber zur Sache. Ohne Zweifel ist ein Grenzland nicht nur eine Zone der Kulturverflechtungen und eines Dialogs zwischen den Staaten. Es ist nicht nur definiert durch das Symbol der Grenzlinie, die dank der Wirkung gewisser psychologischer Mechanismen zahlreichen Phantasien, Illusionen und vergeblichen Hoffnungen, die dem Menschen als einem zur Selbsttäuschung neigenden Wesen eigen sind, einen Sinn zu geben scheint, das Grenzland trägt zugleich auch die Last der Erinnerungen an die verdrängten historischen Konflikte und an die Stereotypen, die je nach Situation im Massenbewusstsein immer wieder aufbrechen und in einem neuen konkreten Kontext wirksam werden. Die Dämonen der Feindlichkeit können jahrzehntelang in den Höhlen des kollektiven Unbewußten dösen, Seite an Seite mit den (genauso inadäquaten) positiven Vorurteilen.

ту. Дияволи неприязні можуть десятиліттями мирно куняти в глибоких печерах колективного несвідомого, як також безболісно сусідувати із такою ж неадекватною упередженістю із знаком «плюс».

ВІДСТУП ПСИХОЛОГІЧНИЙ

Упродовж кількох останніх семінарів ми аналізували функціонування стереотипу в україно-польських стосунках. Для цього був залучений етнографічний, літературний, документальний матеріал, а інструментарій включав насамперед психоаналіз, але також інші засоби (тут хочу подякувати Ю. Прохаськовій та О. Кісь за цікаві судження). Наш висновок такий – існуючий у свідомості українця стереотип поляка є компенсаторною реакцією на усвідомлені, а ще частіше неусвідомлені, але від того не менш обтяжливі, наші власні національні вади. Скажімо, осуд підступності чи зрадливості – реакція на відсутність мислення категоріями великих спільнот, непередбачливості, непослідовності в діях, схильності до анархістичного індивідуалізму, стихійності у прийнятті рішень (усі ці явища добре проглядаються в історії України); неприязнь до «панської» пихи породжена неповагою до легітимізму,

супільних ієрархічних структур, заздрощами до тих, хто мав власні державні інститути, на відміну від нас, які таких інститутів не мали. Стереотипність усунути неможливо, вона складається століттями, міцно пов'язана з психічними механізмами, є частиною колективного несвідомого. Отож, можна і треба мінімалізувати дію негативних стереотипів поширенням інтелектуальної та емоційної освіти, осягненням позитивних цілей насамперед у ділянці громадського життя. Мій власний досвід говорить, що це реально – у львівській групі Міжнародної Амністії склалися дуже приязні стосунки із варшавською групою, а через неї і з іншими колегами у Польщі (Сувалки, Лодзь, Гданськ), взаємні контакти та спільні акції тривають уже близько 3 років. Молоді люди стають професіоналами, отож цього року ми виходимо на новий рівень – нам запропонували виступати у варшавських ліцеях з розповідями про Україну і стан правозахисного руху в нас, ми восени організуємо аналогічні заходи у Львові, можливо й у інших містах України.

Одразу відзначу, що післявоєнне десятиліття ліквідувало цілий ряд передумов для конфлікту. Я оминаю емоційну оцінку цього факту, хоча мені, безумовно, шкода

55

АНДРІЙ
ПАВЛИШИН
ПЕРСПЕКТИВИ
ПОРОЗУМІННЯ
НА ПОЛЬСЬКО-
УКРАЇНСЬКОМУ
КОРДОНІ

<http://www.iimagazine.lviv.ua> <http://www.iimagazine.lviv.ua>

PSYCHOLOGISCHER EXKURS

In unseren letzten Seminaren haben wir untersucht, wie die Stereotypen in den ukrainisch-polnischen Beziehungen funktionieren. Dabei haben wir ethnographische, literarische und historische Dokumente herangezogen. Als Methode diente uns vor allem die Psychoanalyse, aber auch andere wissenschaftliche Instrumente (an dieser Stelle möchte ich J.Prochasko und O.Kis' für ihre interessanten und anregenden Beiträge danken). Wir sind dabei zu folgenden Schlussfolgerungen gekommen:

Das bestehende Stereotyp des Polen im Bewusstsein eines Ukrainers läßt sich beschreiben als kompensatorische Reaktion auf unsere eigenen nationalen Fehler, bewusste und noch öfter unbewusste, die ja nicht weniger bedrückend sind. So lasten wir beispielsweise den Polen als angeblich typische Eigenschaften Niedertracht und die Neigung zum Verrat an – eine Reaktion auf die Tatsache, dass bei uns die verbindlichen Denkkategorien einer großen menschlichen Gemeinschaft fehlen, eine Reaktion also auf unsere eigene Unberechenbarkeit, unser inkonsequentes Handeln, unseren Hang zum anarchistischen Individualismus, zur Spontaneität beim Treffen von Entscheidungen (all diese Phänomene sind in der Geschichte der Ukraine nicht zu übersehen). Ein anderes Beispiel: Die Abneigung gegen den angeblich typisch polnischen herrschaftlichen Hochmut wird hervorgerufen durch die Erfahrung, dass bei uns Legitimität

und die gesellschaftlichen hierarchischen Strukturen nicht respektiert werden, durch die Erfahrung unserer Mängel also verbunden mit dem Neid auf die anderen (die Polen), die im Gegensatz zu uns schon seit langem übere eigene staatliche Institutionen verfügen.

Das Denken in Stereotypen kann man nicht abschaffen, es wird im Laufe von Jahrhunderten herausgebildet, es ist eng mit unserem psychischen Apparat verbunden und bildet einen Teil des kollektiven Unbewussten. Aber man kann die Wirkung der negativen Stereotypen durchaus verringern. Meine persönliche Erfahrung zeigt, dass das möglich ist: die Lwiwer Gruppe von Amnesty International hat sehr gute Beziehungen zu der Gruppe in Warschau aufgebaut und über diese auch zu den anderen Kollegen in Polen, in Suwalki, Lodz, Gdansk. Die Kontakte und gemeinsame Aktionen dauern schon über drei Jahre. Die jungen Menschen werden zu Profis, und in diesem Jahr gehen wir einen Schritt weiter. Man hat uns nämlich angeboten, in den Warschauer Oberschulen mit Vorträgen über die Ukraine und die Situation der Menschenrechtsbewegung bei uns aufzutreten. Im Herbst veranstalten wir dann entsprechende Aktionen auch bei uns in Lwiw und möglicherweise zusätzlich in anderen Städten der Ukraine.

Im ersten Jahrzehnt nach dem Kriege wurde eine ganze Reihe von Konfliktfaktoren abgeschafft. Ich unterlasse hier die

лемківського всесвіту, – духовної батьківщини моїх предків, яка вже ніколи не буде розвиватися так, як це було в минулому, а наявні можливості: або резервація для абorigенів, або штучне, «інтелігентське» конструювання місцевої ідентичності, – це незле, але аж ніяк не природно. Ні, я лише констатую цей факт, як теоретик, який схилився над картою, тримаючи в руках жмуток газетних вирізок, статистичних зведень та розробок соціологічних лабораторій. Отож, прикордонні зони з обох боків були «вичищені» від «чужинських» етнічних елементів, носії конфліктного менталітету 20-30-х років були розпорознені як у межах власних національних держав, так і на еміграції, далі їх почав підточувати час – вони фізично вимирають, а штучно прищеплена молодшим поколінням ксенофобія щодо історичних кривдників набуває інших форм, видозмінюється, і при належних зовнішніх умовах ця мутація може вигинути цілком природним шляхом (вигинути у фігуральному сенсі, як інтелектуальний та психологічний феномен).

Зник також цілий ряд політичних передумов конфлікту, особливо коли йдеться про останнє десятиліття. Покоління польських та українських інтелектуалів, виховане

у протистоянні з тоталітарним совєцьким режимом, дуже давно усвідомило згубність взаємного антагонізму. Коли у 90-х роках воно стало політичним класом та опінієтворчим середовищем у своїх країнах, на офіційному рівні було досягнуто доволі високого ступеню взаєморозуміння, і тут не буде лишнім нагадати (бо згадувати добро ніколи не буває зайвим), що саме Польська Держава першою в світі визнала незалежність молодшої Української Держави. Добросусідські стосунки були закріплені у міжнародно-правових документах, які, зокрема, зафіксували непорушність існуючих кордонів та відсутність взаємних чи односторонніх претензій. Геополітична реальність така, що обидві країни зацікавлені у регіональній співпраці (і економічній, і в справах безпеки), причому Польща це демонструє значно більшою мірою. Не треба вбачати в цьому ознаку нашої слабкості. Радше це свідчення вищого рівня кваліфікації польських державних службовців усіх рівнів. Наша номенклатурна братія *en masse* у вмінні оцінювати ситуацію, моделювати її розвиток та діяти адекватно значно поступається.

emotionale Bewertung dieser Tatsache, obwohl es mir um den Lemken-Kosmos (die geistige Heimat meiner Ahnen) natürlich sehr leid tut. Nie mehr wird sich diese Welt so entwickeln können, wie es in der Vergangenheit war, und die zwei heute existierenden Möglichkeiten – entweder ein Reservat für Eingeborene oder eine künstliche intellektuelle Konstruktion der lokalen Identität – sind zwar nicht schlecht, aber alles andere als natürlich. Wie dem auch sei, ich werde mich nunmehr jeder emotionalen Bewertung enthalten und mich stattdessen wie ein Theoretiker nur den Tatsachen zuwenden, über eine Landkarte gebeugt, mir einem Bündel von Zeitungsausschnitten, Statistiken und soziologischen Studien in der Hand. Das Grenzgebiet wurde also beiderseits von jeweils fremden «ethnischen Elementen gesäubert». Die Träger der Konfliktmentalität der zwanziger und dreißiger Jahre wurden in alle Welt zerstreut, sowohl in den eigenen Nationalstaaten, als auch im Exil. Schließlich hat auch die Zeit ihre Arbeit getan: sie sterben aus, und die der jüngeren Generation eingepimpfte Xenophobie sucht sich andere Feindbilder.

Es verschwand auch eine Reihe von politischen Konfliktvoraussetzungen, besonders in den 80er Jahren. Die ukrainischen und polnischen Intellektuellen jener Periode, aufgewachsen in der Konfrontation mit dem sowjetischen Totalitarismus, erkannten schon früh die schädlichen Folgen des

gegenseitigen Antagonismus. Als sie dann in den 90er Jahren zu einer politischen Klasse und zu einem meinungsbildenden Milieu in ihren Ländern herangewachsen waren, erreichte man auch auf der offiziellen Ebene ein ziemlich hohes Maß an gegenseitiger Verständigung. An dieser Stelle möchte ich daran erinnern, daß Polen der erste Staat der Welt war, der die Ukraine anerkannte. Die freundschaftlichen Beziehungen wurden in internationalen Dokumenten verankert, unter anderem auch die Unverletzlichkeit der heutigen Grenzen und der gegenseitige Verzicht auf Gebietsansprüche. Beide Länder sind, sowohl was die Wirtschaft als auch die Sicherheitspolitik betrifft, an einer regionalen Zusammenarbeit interessiert. Daß dabei Polen sein Interesse sehr viel deutlicher artikuliert, darf nicht als Zeichen der Schwäche mißverstanden werden. Ganz im Gegenteil spricht diese Tatsache vielmehr für die höhere Qualifikation der polnischen Beamten auf allen Ebenen. Unsere Nomenklatura-Clans dagegen stehen den polnischen Kollegen nach, sowohl was die Einschätzung von Situationen und Entwicklung von Szenarien, als auch, was angemessenes Handeln betrifft.

KONFLIKTOLOGISCHER EXKURS

Ein ukrainischer Historiker, Dr. Jaroslaw Hryzak, hat vor kurzem bemerkt, daß man nach Lektüre der polnischen und ukrainischen Zeitungen im Grenzgebiet (gemeint war die

ВІДСТУП КОНФЛІКОЛОГІЧНИЙ

Український історик, доктор Я.Грицак зауважив нещодавно, що коли почитати пресу прикордоння з обох боків, а також такий різновид преси, як емігрантська (вона має дуже великий вплив на праві середовища і у Польщі, і в Україні), то може скластися враження, що триває польсько-українська війна. Основні лінії фронту:

– польськість (чи українськість) Львова й Перемишля (насправді можна говорити про мультикультуралізм цих міст);

– катедральний собор у Перемишлі (тут католики-націоналісти не послухалися навіть Папи Римського), доля польських католицьких храмів у Галичині;

– поховання українських і польських вояків часів Першої та Другої Світових воєн (польський військовий меморіал у Львові, могили вояків Української Галицької Армії та Української Повстанської армії);

– проблема висвітлення етнічних чисток на Волині і в Галичині під час Другої Світової війни та одразу після неї; проблема масових депортацій;

– доля колекції Оссолінеуму та українських культурних цінностей у Польщі.

У мене особливе обурення викликають саме останні конфлікти, тому що суб'єктами їх є люди освічені та культурні, які не можуть не усвідомлювати згубності своїх дій та фальшивості мотивації.

Як ви помітили, природа цих конфліктів стосується переважно інтерпретації історичного минулого, яке варто досліджувати в тиші бібліотек та архівів, а не на площах і мітингах. Характерно, що особливої гостроти дискусії набувають під час виборів, що свідчить про імагінальний, а то й кон'юнктурно-інструментальний характер цих конфліктів.

Брак адекватної картини україно-польських стосунків у мас-медіа України – наслідок відсутності справді вільних засобів масової інформації, відсутності журналістів європейського класу, які б сумлінно розробляли цю проблематику, не нагинаючи факти до власних переконань чи замовлення господарів.

Водночас на сцену історії поступово виходять інші чинники, здатні захмарити прийдешність україно-польських стосунків. Коріння цих нових явищ радше соціальне. Уже зараз дається взнаки суттєва різниця між темпами економічних перетворень у державах-сусідах. Вищий

57

АНДРІЙ
ПАВЛИШИН
ПЕРСПЕКТИВИ
ПОРОЗУМІННЯ
НА ПОЛЬСЬКО-
УКРАЇНСЬКОМУ
КОРДОНІ

<http://www.i-magazine.lviv.ua> <http://www.i-magazine.lviv.ua>

Exilpresse der jeweiligen Minderheiten, die einen großen Einfluß auf die rechten Milieus in beiden Ländern ausübt) den Eindruck gewinnen könnte, der polnisch-ukrainische Krieg sei immer noch in vollem Gange. Dabei liefert man sich die erbittertsten Wortgefechte um folgende Fragen:

– *ist Lwiv nicht eigentlich eine polnische bzw. Przemysl eine ukrainische Stadt? (Vernünftigerweise sollte man lieber über die Multikultur in diesen beiden Städten reden);*

– *was geschieht mit den römisch-katholischen Kirchen in der Westukraine, was mit der griechisch-katholischen Kathedrale in Przemysl? (in dieser Frage hören die polnischen Nationalisten noch nicht einmal auf den Papst);*

– *wie werden die Friedhöfe der ukrainischen und polnischen Soldaten des 1. und 2. Weltkrieges gepflegt? Hier die polnischen Krieger-Gedenkstätte in Lwiv, dort die Soldatengräber der Ukrainischen Galizischen Armee und der Ukrainischen Aufstandarmee in Polen;*

– *wie soll man heute das Problem der ethnischen Säuberungen in Wolhynien und Galizien während des 2. Weltkrieges sowie das der späteren Massendeportationen interpretieren?*

– *was geschieht mit der Ossolineum-Bibliothek in Lwiv, was mit Zeugnissen der ukrainischen Kultur in Polen?*

Meine persönliche Empörung gilt ganz besonders den letztgenannten Streitereien, weil es sich bei den streitenden

Personen durchaus um gebildete und kultivierte Menschen handelt, die eigentlich die Heillosigkeit ihres Handelns verstehen und die Verlogenheit der Motivationen durchschauen müssten.

Wie Sie schon bemerkt haben, entzündeten sich diese Konflikte vorwiegend an der Frage, wie die Geschicht richtig zu interpretieren sei. Sinnvollerweise sollte man diese Frage doch wohl besser in der Stille von Bibliotheken und Archiven untersuchen als auf den öffentlichen Plätzen und im Lärm der Demonstrationen. Bezeichnenderweise verschärfen sich solche Diskussionen in jedem Wahlkampf, was vom imaginären, ja auch vom konjunkturabhängigen instrumentalen Charakter dieser Konflikte zeugt.

In den ukrainischen Medien fehlt durchaus noch immer ein angemessenes Bild der ukrainisch-polnischen Beziehungen. Das liegt ganz einfach daran, dass es bei uns noch keine wirklich freie Presse gibt und keine Journalisten von internationalem Format, die diese Probleme sorgfältig bearbeiten würden, ohne die Tatsachen nach eigenen Gusto oder gar im Auftrag der Mächtigen zurecht zu biegen.

Zugleich kommen neuerdings ganz andere, nämlich soziale Faktoren ins Spiel, die künftig die ukrainisch-polnischen Beziehungen erheblich belasten könnten. Schon jetzt macht sich der Unterschied im Transformationstempo zwischen den beiden Ländern deutlich bemerkbar. Die höheren Einkommen in Polen

рівень прибутків поляків є великим стимулом для розвитку польської ж економіки, а також усєї духовної інфраструктури, яка з цією економікою взаємодіє. Стрімкий поступ у якості життя поляків потенційно закладає під стосунки двох народів міну сповільненої дії – потенційний конфлікт багатого Заходу (а отже кращого і вищого у культурно-цивілізаційній сфері) і бідного Сходу (відповідно, кандидата на резервуар сировини, робочої сили та *soldiers of fortune* усіх можливих ґатунків). Це вже зараз видно на нашому прикордонні.

Типова сцена при перетинанні кордону: кожним автобусом чи поїздом в Україну повертаються заробітчани-земляки, яких польські прикордонники нещадно штрафують за порушення термінів перебування в Польщі. Українців, переважно галичан, використовують у Польщі як некваліфікованих робітників, що не завжди відповідає статусові цих осіб у них удома. Але роками не платять зарплату, немає роботи, – і вчителька стає прибиральницею у будинку «нових поляків», інженер високої кваліфікації місить на новобудові розчин, а лікар працює в полі на сезонних роботах. Польська держава вимагає від цих людей, аби вони дотримувалися закону, а він доволі су-

ворий для таких шукачів роботи. Незадоволення штрафами та іншими санкціями переноситься на тих, хто їх від імені держави накладає, а пізніше і на саму державу та загал її мешканців. Фантазія та власний життєвий досвід дозволять вам легко домалювати картину самозародження стереотипів на цьому ґрунті.

Соціальним явищем по обидва боки кордону є також криміналітет. Відомо, що бандити не мають ані батьківщини, ані моральних переконань. Але їм буває вигідно створювати тло для своїх дій, особливо коли йдеться про широкоссяжний і розгалужений підпільний бізнес, з елементів існуючих стереотипів і упереджень, а також інспірувати нові девіантні форми стереотипних уявлень. Зрозуміло, саме криміналітет певною мірою взаємодіє з частиною працівників правоохоронних органів, державних службовців тієї країни, де «працює». Однак весь «праведний» гнів суспільства спрямований переважно проти того місця, звідки злочинці прибули. Психологічний механізм утворення такого конфліктогенного чинника схожий на механізм виникнення упереджень стосовно біженців чи національних меншин: у їхньому середовищі не надто вищий відсоток кримінальних злочинців, аніж у решти суспільства, в

fördern dort durch Stärkung der Binnen-Nachfrage nicht nur die Entwicklung der polnischen Wirtschaft, sondern auch die Entwicklung der kulturellen Infrastruktur. Ein schneller Zuwachs des polnischen Wohlstands könnte sich als Bombe mit Zeitzunder herausstellen, als potentielle Ursache für künftige Konflikte zwischen einem reichen, besseren, kultivierteren (polnischen) Westen und einem armen (ukrainischen) Osten, dessen Rolle dann als Lieferant von Rohstoffen und Arbeitskraft festgeschrieben würde.

Ein Vorspiel zu einer derartigen Entwicklung erleben wir heute schon in der Grenzregion. Ein typisches Bild: In jedem Bus oder Zug, der an der Grenze gestoppt wird, sitzen Gastarbeiter, unsere Landsleute, und sie werden gnadenlos bestraft, wenn sie ihre Aufenthaltserlaubnis um ein geringes überstrapaziert haben. Sehr viele Ukrainer (vorwiegend aus Galizien) werden als unqualifizierte Arbeitskräfte eingesetzt, was selten dem Status entspricht, den sie zuhause hatten. Aber wenn die ukrainische Lehrerin jahrelang kein Gehalt bekommt, wird sie eben Putzfrau im Haus eines polnischen Neureichen, ein Ingenieur wird Maurer, ein Arzt Saisonarbeiter auf dem Land. Der polnische Staat verlangt von diesen Menschen, dass sie sich an die Gesetze halten, und für Arbeitssuchende gibt es sehr strenge Gesetze. Diese Gesetze erzeugen Unzufriedenheit, diese richtet sich auf die Gesetzgeber und später auf den Staat

samt seinen Bürgern. Mit etwas Phantasie und einer gewissen Lebenserfahrung kann sich jeder dieses Bild einer klassischen Stereotypen-Autogenese selbst weiter ausmalen.

Rechts und links der Grenze existiert Kriminalität. Zwar haben Banditen bekanntlich weder Heimat noch moralische Grundsätze, aber gelegentlich erscheint es ihnen opportun, einen background für ihre Aktivitäten zu konstruieren, besonders dann, wenn umfängliche und weitverzweigte illegale Geschäfte anstehen, einen background also, zusammengesetzt aus Elementen der vorhandenen nationalen Klischees, die geeignet sind, abzulenken vom tatsächlichen Charakter ihres Tuns.

Keine Frage, daß diese international organisierten (externen) Kriminellen teilweise mit den (internen) Sicherheitsorganen zusammenarbeiten, d.h. mit bestimmten bestochenen Beamten des jeweiligen Landes, wo sie tätig sind». Trotzdem richtet sich der wohlfeile sogenannte gerechte Zorn der Gesellschaft ausschließlich gegen das andere Land, das Ausland, aus dem die Verbrecher kommen. Die Fremdenfeindlichkeit geht ihren gewohnten bequemen Gang wie z.B. auch gegen Flüchtlinge oder nationale Minderheiten. Zwar ist der Anteil der Kriminalität in diesen Milieus nicht signifikant höher als im gesellschaftlichen Durchschnitt, aber sie sind im Vornherein stigmatisiert und geraten infolgedessen viel schneller ins Fadenkreuz der öffentlichen Aufmerksamkeit.

<http://www.ji-magazine.tviv.ua> <http://www.ji-magazine.tviv.ua>

ANDRIJ
PAWLYSCHYN
PERSPEKTIVEN
FÜR EINE
VERSTÄNDIGUNG
AN DER
GRENZE

якому вони живуть, але вони швидше потрапляють у фокус суспільної уваги у випадку якихось негараздів.

ВІДСТУП СОЦІОЛОГІЧНИЙ

Соціологічні дослідження статусу поляка у сприйнятті українців показали переважно безсилля науки соціології, коли вона має справу з українськими респондентами. Провідний соціолог Євген Головаха виразно артикулював це: один і той же респондент, залежно від формулювання питання може висловлюватися за вільний ринок і державне регулювання цін, свободу пересування і обов'язкову реєстрацію місця проживання у поліції, незалежність України і повернення начебто ситих часів Совецького Союзу. Отож такі, непевні та неповні соціологічні дані, свідчать про те, що до поляків у сучасній Україні загалом ставляться так добре як до американців, краще тільки до росіян і білорусів, після поляків ідуть за прийнятністю німці, євреї, румуни, цигани тощо. Інтерпретація фактажу свідчить, що ставлення до сучасної Польщі та поляків формується шляхом перенесення політичних переконань опитуваних (насамперед ставлення до економічних реформ у Росії) на Польщу-символ (символ успіху в еконо-

мічних реформах і символ антитези Росії, Совецькому Союзу). Характерно, що найнижчий рівень ксенофобії (зокрема у ставленні до поляків) виявлено у Галичині, найвищий – у переважно російському Криму.

Культурна нівеляція сучасного світу значною мірою зняла потенціал напруги в суперечностях, які могли б виникати внаслідок культурних відмінностей. Однак є певний виняток, а саме релігія. Здавалося б, дві структурні одиниці однієї Церкви, очолюваної одним главою – Папою (мова про римо-католиків та українських католиків греко-візантійського обряду) можуть легко порозумітися. Але власне над ними найбільшою мірою тяжать задавлені історичні суперечності, а також хибна, як на мене, практика ідентифікації церковної організації у певній країні з «національною Церквою». Лєвова пайка скандалів і непорозуміння у взаємних стосунках сучасних України та Польщі інспірована власне химерною конкуренцією двох католицьких спільнот за прихильність віруючих по обидва боки кордону, а точніше, політичними іграми правих політиків, які охоче експлуатують карту віри у своїх комбінаціях.

59

АНДРІЙ
ПАВЛИШИН
ПЕРСПЕКТИВИ
ПОРОЗУМІННЯ
НА ПОЛЬСЬКО-
УКРАЇНСЬКОМУ
КОРДОНІ

<http://www.iimagazine.lviv.ua> <http://www.iimagazine.lviv.ua>

SOZIOLOGISCHER EXKURS

Die soziologischen Untersuchungen den Status der Polen in der ukrainischen Wahrnehmung betreffend bezeugen vor allem die Ohnmacht der Meinungsforschung, sofern diese es mit ukrainischen Befragten zu tun hat. Der Soziologe Jęwehen Holowacha meinte, ein Befragter in der Ukraine kann sich – je nachdem, wie die Frage formuliert ist – sowohl für die freie Marktwirtschaft als auch für eine staatliche Preisregulierung aussprechen, für die Freizügigkeit als auch für eine obligatorische polizeiliche Anmeldung, für die ukrainische Unabhängigkeit als auch für die Wiederkehr der Sowjetunion.

Bei aller Vorsicht also im Umgang mit unsicheren und unvollständigen soziologischen Daten kann man dennoch folgendes konstatieren: In der heutigen Ukraine rangieren die Polen auf der Skala der Wertschätzung ziemlich weit vorn, in etwa auf einer Höhe mit den Amerikanern. Besser schneiden nur noch die Russen und Weißrussen ab, schlechter liegen die Deutschen, Juden, Rumänen Zigeuner usw.

Bei genaueren Nachfragen erweist sich dann, dass das heutige Polen und die Polen in der Ukraine geschätzt werden, weil die Befragten ihre politischen Überzeugungen, vor allem die Haltung gegenüber den politischen Reformen und die Einstellung zu Russland, auf diese Nachbarn projizieren, d.h. Polen gilt quasi als Symbol für erfolgreiche Wirtschaftsreformen und

als symbolischer Gegensatz zu Russland bzw. zur Sowjetunion. Es ist bemerkenswert, dass das niedrigste Niveau der Xenophobie (auch in der Einstellung zu Polen) in Galizien festgestellt wurde, das höchste dagegen – auf der russifizierten Krim.

Die allgemeine kulturelle Nivellierung der modernen Welt hat zum Teil für eine Entspannung bei den Gegensätzen gesorgt, die als Folge der kulturellen Differenz entstehen könnten. Allerdings gibt es im polnisch-ukrainischen Grenzgebiet eine Ausnahme, nämlich die Religion. Nun könnte man zwar meinen, zwei große Organisationen wie die römisch-katholische und die griechisch-katholische Kirche mit ein und demselben Oberhaupt, dem Papst, müßten sich doch leicht verständigen können. Aber ganz im Gegenteil, gerade diese Kirchen werden am stärksten durch verdrängte historische Gegensätze bedrückt, auch und vor allem infolge der m.E. falschen Praxis, daß sie als nationale Kirchen angesehen werden. Die meisten Skandale und Missverständnisse zwischen Polen und der Ukraine erwachsen heutzutage aus dem unsinnigen Konkurrenzkampf der beiden katholischen Gemeinden um die Sympathie der Laien verbunden mit den politischen Spielereien der rechten Politiker, die nur allzugern die Karte der Rechtgläubigkeit ausspielen.

Können wir jetzt oder in der nahen Zukunft eine wirkliche Verständigung erreichen und so die Gefahr künftiger Konflikte

Чи зможемо ми тепер або в недалекому майбутньому досягнути повне порозуміння та усунути потенційну небезпеку усіх конфліктогенних чинників?

Думаю, що це залежатиме насамперед від 2 груп чинників.

Перша: стан економіки України й Польщі, а також загальна конфігурація цього простору в європейському контексті. Надії на діалог «рівних з рівними, вільних із вільними» надовго відкладуться, коли з цієї моделі випаде якийсь з елементів, скажімо, Україна потрапить під владу червоного двоголового орла або Польща та її європейські сусіди відгородяться від «дикого Сходу», себто нас, золотим муром паневропеїзму. І навпаки, найсприятливішим для майбутнього українсько-польських стосунків буде сценарій, за яким Україна розглядатиметься як частина центральноєвропейського простору (про що йшла мова під час недавнього візиту групи експертів на чолі із Збігневом Бжезінським до Києва), а політична еліта України генерує із свого середовища достатньо сильну групу службовців і політиків, які будуть здатні завершити еволюцію української економіки в напрямку ринкових механізмів, і зроблять це швидше і краще, ніж сукупність

владоможних на сьогодні політиків і державних службовців.

Не менш важлива друга група чинників. Я глибоко переконаний, що єдина реальна протидія потенційній реанімації негативних елементів стереотипу у взаємних стосунках – поширення знань одне про одного, культурна відкритість і діалог, насамперед інтелектуалів. Сьогодні цього катастрофічно бракує. Польща практично відсутня у культурній свідомості більшості українців. І тут не допоможуть парадно-репрезентаційні заходи із обмеженою кількістю учасників. Потрібні широка масова клопітка робота, потрібна зміна законодавства у належному напрямку, потрібен час спокійного розважання над генезою і природою немилих нам конфліктів. Але ця група чинників невідривно пов'язана і має за доконечну умову першу, згадану вище, групу.

<http://www.i-magazine.lviv.ua> ausschließen? Ich denke, das hängt vor allem von zwei Gruppen von Faktoren ab:

Die erste: die wirtschaftliche Situation in der Ukraine und in Polen sowie die Gesamtkonfiguration dieses Raumes im europäischen Kontext. Die Hoffnung auf einen Dialog der Gleichen mit den Gleichen, der Freien mit den Freien wird auf lange Zeit aufgeschoben, wenn aus diesem Modell ein Element herausfällt, wenn z.B. die Ukraine unter die Macht des roten doppelköpfigen Adlers geraten sollte oder Polen und seine westeuropäischen Nachbarn sich vom wilden Osten, d.h. von uns, hinter der goldenen Mauer des Paneuropäismus abgrenzen würden. Sehr günstig hingegen für die ukrainisch-polnischen Beziehungen wäre ein Szenario, in dem die Ukraine als Teil des mitteleuropäischen Raumes angesehen würde (wie es z.B. kürzlich beim Besuches einer Expertengruppe mit Brzezinski an der Spitze in Kiew formuliert wurde), und wenn die politische Elite der Ukraine aus ihrem Milieu eine ausreichend kräftige Schicht von Beamten und Politikern hervorbrächte, die instande wäre, den Umbau der ukrainischen Wirtschaft in eine Marktwirtschaft zu vollenden, und zwar schneller und besser, als es die jetzigen Politiker und Beamten tun.

Nicht weniger wichtig ist die zweite Gruppe von Faktoren. Nach meiner tiefsten Überzeugung gibt es nur ein wirkliches Gegenmittel gegen eine mögliche neuerliche Vergiftung der

<http://www.i-magazine.lviv.ua> Beziehung zwischen den beiden Ländern, nämlich Verbreitung von Wissens über die jeweils Anderen, kulturelle Offenheit und ein Dialog, den vor allem die Intellektuellen zu eröffnen hätten. Zur Zeit fehlt das alles, und zwar in einem katastrophalen Ausmaß. Im kulturellen Bewusstsein der meisten Ukrainer ist Polen praktisch abwesend. Und hier helfen auch keine repräsentativen Alibiveranstaltungen mit einer begrenzten Teilnehmerzahl. Uns steht eine mühsame Arbeit mit breiten Bevölkerungsschichten bevor, Gesetze müssen verändert werden, es braucht Zeit, damit in aller Ruhe die Entstehung und Natur der unerwünschten Konflikte analysiert werden kann. Und selbstverständlich ist diese Gruppe von Faktoren mit der ersten der politisch-ökonomischen Faktoren untrennbar verflochten.

aus dem Ukrainischen von Olha Sidor

ANDRIJ
PAWLYSCHYN
PERSPEKTIVEN
FÜR EINE
VERSTÄNDIGUNG
AN DER
GRENZE

Тадеуш
андежей
© Tadeusz Andrzej Olszański, 1991
Ольшанскі
польсько-
український
конфлікт 1943–1947

<http://www.ji-magazine.lviv.ua>

der polnisch-
ukrainische
konflikt 1943–1947

© Tadeusz Andrzej Olszański, 1991

tadeusz
andrzej
olszański

61

Криваве протистояння між поляками та українцями у 1943-1947 рр. нерідко в літературі називають польсько-українською війною. Ми не будемо тут аналізувати, наскільки слушно вести мову про ці події у категоріях «самостійної» війни, обмежимося нарисом її перебігу¹.

Глибоко вкорінений [польський] стереотип цього конфлікту говорить про «волинську різанину», обертається навколо масових убивств польського цивільного населення, що їх на Волині, у Східній Галичині, а також на захід від Бугу і Сяну, чинили колаборуючі із німцями «бульбівці», «бандерівці», або ж просто «українці». В ході цих екстермінаційних акцій, які здійснювалися методично і з рафінованою жорстокістю, загинуло, мовляв, кількасот тисяч жертв. Поляки ж, щонайбільше, вдавалися до самооборонних заходів у обмежених формах.

Аналогічний український стереотип стверджує, що то «поляки», котрі співпрацювали як із німцями,

Die blutigen Auseinandersetzungen zwischen Polen und Ukrainern 1943 bis 1947 nennt man in der Literatur gewöhnlich den polnisch-ukrainischen Krieg. Wir werden hier nicht analysieren, inwieweit es Sinn macht, über diese Ereignisse in den Kategorien eines «Unabhängigkeits»-Krieges zu sprechen und beschränken uns auf die Nachzeichnung des Verlaufs¹.

Das tief eingewurzelte Stereotyp dieses Konfliktes dreht sich um die Massenmorde an der polnischen Zivilbevölkerung, die in Wolhynien und Ostgalizien sowie westlich von Bug und San von den mit den Deutschen kollaborierenden «Bulbiwci», «Banderiwci» oder auch einfach von «den Ukrainern» verübt worden seien. Bei diesen Vernichtungsaktionen, methodisch und mit raffinierter Grausamkeit durchgeführt, seien einige Tausend Opfer ums Leben gekommen. Die Polen hätten darauf allenfalls mit Selbstverteidigungsmaßnahmen in begrenzten Formen geantwortet.

так із советами, вчинили у ті часи, передовсім на лівому березі Бугу, масові убивства українського цивільного населення, а українські акції супроти поляків, якщо такі й траплялися, мали відплатний характер. Обидва стереотипи містять численні елементи правди, однак загалом вони фальшиві, хоча польський дещо ближчий до справжньої картини подій.

Головним джерелом цих стереотипів є ідеалізація власного народу і його ставлення до німецького окупанта. Період окупації зображається часом «святої національної згоди» та солідарної боротьби із нападниками, з процесу якої випадали тільки окремі перекинчики. Цей стереотип, який підтримала пропагандистська література усіх політичних орієнтацій, навіть не допускає думки про те, що під час окупації тривало звичайне життя, виявом чого було, поряд із іншим, і те, що бандити грабували, а убивці убивали, не усвідомлюється також факт дійсних обсягів колаборації з окупантом, ані розміри моральних спустошень, які несла зі собою ця війна. Цей основний стереотип відіграв засадничу роль у

затіненні дійсного перебігу останнього польсько-українського конфлікту.

Однак він не з'явився, як *deus ex machina*, він був результатом давніших подій, а найбільшою мірою початкової фази II Світової війни. Варто нагадати, що в демократичній польській державі перед початком цієї війни український рух міг розвиватися порівняно вільно навіть у крайніх формах, таких, що вдавалися до терору, а з іншого боку, — держава не зуміла розв'язати проблем, пов'язаних із співіснуванням поляків та українців ув одній державі, що підштовхнуло українську громадськість в обійми націоналістичного, а частково й комуністичного, руху.

Події осені 1939 року, яких ми не обговорюватимемо докладно, мали для підготовки наступних подій передовсім те значення, що перебільшені у плітках випадки українських диверсій, нападів на втікачів та вояків, а також, напевне найбільшою мірою, видач польських вояків советам, роздмухали нову хвилю ненависти до українців у польському суспільстві, а ще сильніше перебільшені звістки про

Das entsprechende ukrainische Stereotyp behauptet, dass «die Polen», die sowohl mit den Deutschen als auch mit den Sowjets zusammen gearbeitet hätten, in der fraglichen Zeit vor allem am linken Bug-Ufer Massenmorde an der ukrainischen Zivilbevölkerung begangen hätten, und dass die ukrainischen Aktionen gegen Polen, wenn es denn überhaupt welche gegeben habe, Vergeltungscharakter gehabt hätten.

Beide Stereotype beinhalten zahlreiche Elemente der Wahrheit, aber im allgemeinen sind sie verfälscht, obwohl die polnische Version ein bisschen näher am wirklichen Sachverhalt steht.

Die Hauptquelle dieser Stereotype ist die Idealisierung des eigenen Volkes und seiner Einstellung zu den deutschen Besatzern. Die Besatzungszeit wird gerne als die Zeit der «heiligen nationalen Einheit» und des solidarischen Kampfes gegen die Eroberer dargestellt, wobei einzelne Überläufer nur Ausnahmen gewesen seien. Dieses Stereotyp, das in der Propagandaliteratur aller politischen Schattierungen ausgebreitet wird, lässt nicht mal den Gedanken zu, dass während der Okkupation

ein normales Leben stattfand. Das wirkliche Ausmaß der Kollaboration mit den Besatzern wird nicht bewusst, auch nicht das Ausmaß der moralischen Verwüstung, die dieser Krieg mit sich brachte. Dieses Grundstereotyp spielt eine grundsätzliche Rolle, wenn wir den tatsächlichen Verlauf des letzten polnisch-ukrainischen Konfliktes betrachten.

Er brach nicht aus, er war kein *deus ex machina*, er war vielmehr ein Ergebnis früherer Ereignisse, vor allem aus der Anfangsphase des Zweiten Weltkrieges. Ich erinnere daran, dass sich die ukrainische Bewegung im demokratischen polnischen Staat vor Kriegsbeginn relativ frei entwickeln konnte, sogar in extremen Formen, die sich des Terrors bedienten, allerdings – der Staat konnte die Probleme nicht lösen, die das Zusammenleben von Polen und Ukrainern in einem Staat hervorrief, was die ukrainische Öffentlichkeit in die Arme der nationalistischen und zum Teil auch der kommunistischen Bewegung trieb.

Die Ereignisse des Herbstes 1939 werden wir hier nicht detailliert erörtern. Wir halten fest, dass verschiedene Ereignisse wie die im Gerücht aufge-

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

польські відплатні заходи зміцнили ненависть на українському боці.

Значно більшу вагу мала дворічна совєцька окупація. Усе ще небагато відомо про потворне варварство НКВД у ті часи, а особливо про садистичну жорстокість, сліди якої носили на собі тіла в'язнів, закатованих у 1941 р. У ті часи все це було широко розпропагандоване як «запроданською» пресою, так і пресою українського підпілля, мимоволі вказуючи «пересічній людині», до якого ступеня можна сваволити з людською істотою. Елементом подібної науки були також депортації поляків (і не лише поляків), які чинилися під час найбільших морозів, а також інтенсивна, тріумфальна комуністична пропаганда, яка культивувала ненависть до «панів», а поляк був «паном» із причини національної приналежності. Напевне доречно нагадати тут, що совєцькі листівки вже в 1939 році закликали до розприви із поляками «вилами й сокирами».

Наступний етап деструкції суспільної моралі, зокрема молодого, підрастаючого покоління — німецька окупація. Спочатку винищення голодом сотень

тисяч совєцьких військовополонених, пізніше — екстермінація гебреїв, здійснювана, зокрема на Волині, при більш-менш примусовій участі місцевого населення, врешті, масовий набір на примусові роботи, в ході якого окупанти неодноразово палили села і винищували населення, а також антипартизанські акції, під час яких цілі населені пункти вирізувано до ноги. Варто також згадати про бездумну поведінку самих німців, про численні убивства «недолюдей», чинені в білий день, нерідко без окресленої причини. Все це неминуче призводило до послаблення почуття святости, ба навіть, будь-якої вартості людського життя, і торувало дорогу свавільним злочинам.

До того ж на селі бракувало поліції. Колишню державну поліцію ліквідували совєти, створена ж німцями «поліція» була допоміжним військовим формуванням. Боротьба із злочинністю не входила до її компетенції, а тим більше, цим не займалася німецька адміністрація. Отож ширився бандитизм, тим грізніший, що, властиво, кожен міг здобути вогнепальну зброю, а володіючи нею — убивав при

ТАДЕУШ АНДЖЕЙ
ОЛЬШАНСКІ
ПОЛЬСЬКО-
УКРАЇНСЬКИЙ
КОНФЛІКТ
1943-1947

<http://www.iimagazine.lviv.ua>

bauschten ukrainischen Sabotageakte, die Überfälle auf polnische Flüchtlinge und Soldaten, sowie vor allem die Auslieferung von polnischen Soldaten an die Sowjets in der polnischen Gesellschaft eine neue Welle des Hasses auf die Ukrainer aufspülten, während die noch stärker übertriebenen Nachrichten über polnische Vergeltungsmaßnahmen den Hass auf der ukrainischen Seite verstärkten. Von größerer Bedeutung ist die zweijährige sowjetische Okkupation. Immer noch wenig bekannt ist die schreckliche Barbarei des NKWD, besonders jene sadistische Grausamkeit, deren Spuren die Leichen der Häftlinge aufwiesen, die 1941 umgebracht worden sind. Die nächste Etappe in der Destruktion der gesellschaftlichen Moral war die deutsche Besatzung: zuerst die Vernichtung von Hunderttausenden sowjetischer Kriegsgefangenen durch Hunger, später die Auslöschung der Juden unter mehr oder weniger erzwungener Teilnahme der Einheimischen, schließlich die massenhafte Verschleppung zur Zwangsarbeit, während der die deutschen Besatzer oft ganze Dörfer verbrannten und die Bevölkerung vernichteten, und auch die

deutschen Antipartisanen-Aktionen, als ganze Ortschaften bis zum letzten Menschen vernichtet wurden. Wir erinnern auch an zahlreiche Morde an «Untermenschen» am helllichten Tage, nicht selten ohne jeden Anlass. Das alles führte unvermeidlich zur Schwächung des Gefühls der Heiligkeit, sogar jeglichen Wertes des menschlichen Lebens und bahnte den Weg für willkürliche Verbrechen.

Außerdem mangelte es auf dem Land an Polizei. Die ehemalige staatliche (polnische) Polizei wurde von den Sowjets abgeschafft, und die von den Deutschen gegründete «Polizei» war eine militärische Hilfsformation. Der Kampf gegen die Kriminalität gehörte nicht zu ihren Aufgaben. Folglich verbreitete sich das Banditentum, praktisch jeder konnte an eine Feuerwaffe herankommen und sie beim kleinsten Anlass einsetzen. Somit gab es eine große Verführung, die militärische Verwirrung zu benutzen, um mit Nachbarn oder Verwandten abzurechnen (und Konflikte gab es nicht selten zwischen Vertretern verschiedener Nationalitäten), und solche Morde wurden dann oft irrtümlich als «politischer Terror» qualifiziert.

найменшому опорі. Таким чином, існувала величезна спокуса, аби скористатися воєнним сум'яттям для зведення сусідських чи родинних поррахунків (а конфлікти нерідко траплялися між представниками різних національностей), і такі убивства часто кваліфікували як вияв політичного терору.

Українські землі II Речі Посполитої німці поділили. Східна Галичина увійшла до складу Генер-Губернаторства, де завдяки діяльності Українського Центрального Комітету, який співпрацював із німцями, а також тому, що бандерівська ОУН трактувала цю територію як запілля, де не велася активна боротьба, довго панував відносний спокій. Натомість Волинь і частина Полісся увійшли до складу Райхскомісаріату Україна. На цих територіях німецька окупація набула значно брутальніших форм.

Власне тут навесні 1942 року розпочалося масове вивезення на роботи до Німеччини. Ця незмірно брутальна акція спричинила масову втечу молоді, і польської, і української, до лісу та виникнення активного партизанського руху, пізніше опанованого політичними організаціями. З іншого боку, чима-

ло людей рятувалися від вивозу у лавах шуцманшафтів², що радо віталось окупантами, позаяк збільшення фронтових втрат змушувало їх обмежувати кількість німців, заангажованих до окупаційної адміністрації.

Німців у цих краях, аж до часу наближення фронту, було небагато, і в пацифікаційних операціях вони загалом виконували командні функції, використовуючи колаборантські формування, ті ж самі шуцманшафти, які, зазвичай, називали «польськими» чи «українськими», хоча до складу цієї частини збройних сил Райху входили не лише поляки та українці, але й росіяни, латиші, узбеки та представники багатьох інших національностей.

Тут варто зазначити, що в українських колабораційних формаціях спочатку опинилося багато людей із щиро патріотичними переконаннями, позаяк українці змушені були обирати поміж двома ворогами, причому німці видавалися їм меншим злом. До того ж ОУН певний час схвалювала цю процедуру, завдяки якій чимало молодих українців здобували основи військової підготовки та отримували

Das ukrainische Territorium des II. Rzecz Pospolita wurde von den Deutschen aufgeteilt. Ostgalizien ging an das Generalgouvernement, wo dank der Tätigkeit des «Ukrainischen Zentralkomitees», das mit den Deutschen zusammenarbeitete, lange Zeit eine verhältnismäßige Ruhe herrschte, u.a. auch deshalb, weil die Bandera-OUN dieses Territorium als ihr Hinterland betrachtete, wo kein aktiver Kampf geführt wurde. Wolhynien mit einem Teil von Polissia wurden dagegen ins Reichskommissariat Ukraine eingegliedert. Auf diesem Territorium nahm die deutsche Okkupation sehr brutale Formen an, und hier begann auch im Frühjahr 1942 die Massendeportation zur Zwangsarbeit nach Deutschland. Diese brutale Aktion führte zu einer Massenflucht der jungen Menschen (sowohl der polnischen als auch der ukrainischen) in die Wälder und zur Entstehung einer Partisanenbewegung, die später von verschiedenen politischen Organisationen beherrscht wurde. Andererseits retteten sich viele junge Männer vor der Deportation durch Eintritt in die Schutzmannschaften², was von den Besatzern begrüßt wurde, denn die

wachsenden Verluste an der Front zwangen sie dazu, die Zahl der Deutschen in der Okkupationsverwaltung zu verringern.

Solange die Front noch weit entfernt war, gab es in diesen Regionen nur wenige Deutsche, vor allem in Kommandofunktionen. Ausführende waren die Kollaborationsformationen, jene Schutzmannschaften, die man gewöhnlich «polnisch» oder «ukrainisch» nannte, obwohl zu diesem Teil der Reichs-Truppen nicht nur Polen und Ukrainer gehörten, sondern auch Russen, Letten, Usbeken und die Vertreter vieler anderen Nationalitäten.

In die ukrainischen Kollaborationsformationen traten zunächst viele Menschen mit aufrichtig patriotischen Überzeugungen ein. Denn die Ukrainer waren gezwungen, zwischen zwei Feinden zu wählen, wobei ihnen die Deutschen als das kleinere Übel vorkamen. Außerdem erlaubte die OUN eine Zeit lang die deutsche Anwerbung, weil so immerhin viele junge Ukrainer eine militärische Grundausbildung an der Waffe erhielten. Die Polen hingegen, die zu den Schutzmannschaften gingen, waren mit Ausnahme von wenigen aus dem Untergrund

зброю. Натомість, поляки, які вступали до таких формацій, окрім нечисленних агентів, спрямованих туди Підпільною Польщею, були найгіршим шумовинням та відвертими зрадниками, — ніхто з поляків не міг мати жодних сумнівів щодо того, що головним ворогом Польщі у цій війні є Німеччина. Ситуація певною мірою змінилася після вибуху масового терору, коли поляки, котрі вступали до шуцманшафтів, шукали порятунку від смерті.

На хвилі вивезень на роботи та масових втеч у лісах зростала кількість учасників дуже численної у 1942 р. «першої» УПА Тараса Бульби-Боровця, а пізніше — бандерівської Української Повстанської Армії. Той сам процес полегшував розбудову Армії Крайової та інших польських формувань, а також совецьких партизанських загонів, якими зазвичай керували кадрові енкаведисти. Виникла також значна кількість «диких» підрозділів, нікому не підпорядкованих і не раз мало чим відмінних від грабіжницьких банд. Із ними боролися всі «регулярні» партизани, що посилювало їхню жорстокість, позаяк переслідувані усіма «дикі» опинилися в найгіршій

ситуації. По лісах теж ховалися банди дезертирів різних армій, а також доведені до відчаю, готові на все групи втікачів. Усі вони жили коштом сіл, у випадку опору грабуючи, гвалтуючи та вбиваючи. І всі вони називали себе «арміями», навіть звичайнісінькі розбишаки, а переляканий селянин — і польський, і український — не був у стані відрізнити партизана від бандита.

Наприкінці 1942 р. на Волині виникли перші підрозділи бандерівців, які навесні наступного року перейняли від бульбівців назву УПА та більшість лісових підрозділів. Тоді ж близько половини українських шуцманів, виконуючи наказ ОУН, пішли до лісу, створюючи зав'язок збройних сил УССД³ на Волині. Невдовзі УПА стала найбільшою після німців збройною силою Волині. Бандерівська ОУН тоді висунула гасло боротьби як із німцями, так і з советами, подекуди слушно вважаючи польських партизанів за союзників Совецького Союзу, члена антигітлерівської коаліції. На практиці головним суперником УПА були совецькі партизани, наступним — польська громада.

65

ТАДЕУШ АНДЖЕЙ
ОЛЬШАНСКИ
ПОЛЬСЬКО-
УКРАЇНСЬКИЙ
КОНФЛІКТ
1943-1947

<http://www.iimagazine.lviv.ua>

delegierten Agenten die schlimmsten Lumpen und offensichtliche Verräter – kein Pole konnte Zweifel daran haben, daß der Hauptfeind Polens in diesem Krieg Deutschland war. Später, nach der Explosion des Massenterrors, änderte sich die Situation, als die polnischen Männer, die zu den Schutzmannschaften gingen, dort nur noch die Rettung vor dem Tod suchten.

Während der Deportation zur Zwangsarbeit und der darauf einsetzenden Massenflucht in die Wälder wuchs die Zahl der Mitglieder der «ersten» UPA (1942) von Taras Bulba-Borovec', und später der Bandera-UPA (Ukrainska Povstanska Armija – die Ukrainische Aufständische Armee). Ähnlich profitierten die Armia Krajowa (= Heimat-Armee, in der Folge: AK) und andere polnische Formationen von den Aushebungen zur Zwangsarbeit, ebenso die sowjetischer Partisanen, die gewöhnlich von NKWD-Leuten geführt wurden. Gleichzeitig entstand eine große Zahl von «wilden» Einheiten, die niemandem unterstanden und kaum von Räuberbanden zu unterscheiden waren. Gegen sie kämpften wiederum alle «regulären» Partisanen, was ihre

Grausamkeit verstärkte, denn verfolgt von allen gerieten die «Wilden» in die schlimmste Situation. Zudem versteckten sich in den Wäldern unterschiedliche Banden, Deserteure verschiedener Armeen, sowie die zur Verzweigung getriebenen, zu allem bereiten Gruppen von Flüchtlingen. Sie alle lebten auf Kosten der Dörfer, bei Widerstand raubten sie, vergewaltigten und mordeten. Und sie alle nannten sich «Armeen», und der eingeschüchterte Bauer, ob polnisch oder ukrainisch, war nicht imstande, die Partisanen von Banditen zu unterscheiden.

Ende 1942 formierten sich in Wolhynien die ersten Einheiten der Bandera-Leute, die im Frühjahr des nächsten Jahres von den «Bulbiwci» den Namen UPA und die meisten Waldgruppen übernahmen. Zu gleicher Zeit desertierte ungefähr die Hälfte der ukrainischen Schutzleute bei den Deutschen und ging auf Befehl der OUN in den Wald und bildete den Keim der Streitkräfte USSD³ in Wolhynien. Bald wurde die UPA nach der deutschen die zweitgrößte Armee in Wolhynien. Die Bandera-OUN rief zum Kampf auf sowohl gegen

Не цілком зрозуміло, коли керівництво бандерівської УПА прийняло рішення про «деполонізацію» Волині й Полісся, однак це трапилось не раніше кінця 1942 р., а ще певніше — після закінчення Сталінградської битви. Сама директива про початок операції досі не опублікована, немає також доказів її існування, однак плановий характер цієї операції не викликає сумніву. Усунення з Волині польського населення дозволило б українцям ліквідувати польських партизанів, котрі наприкінці 1942 р. розпочали співпрацю із совєцькими партизанами, і створити сильну базу власних партизанських дій.

Однак ця акція, напевне, пов'язувалася також із іншим, далекоюсяжним політичним розрахунком. Українське політичне керівництво, так само як і польське, розраховувало на повторення наприкінці війни становища 1918 р. — краху обидвох суперників на Сході. У такій ситуації поляки й українці знову мали б розпочати дипломатичну і збройну боротьбу за державне буття й кордони. У цій боротьбі українське керівництво прагнуло володіти аргументом доконаного факту: відсутності польського

населення і польської військової активності на спірних територіях. У нас немає підстав стверджувати, що метою операції було винищення польського населення, про це не свідчить і перебіг подій. Метою було вигнання поляків з Кресів — однак це повинно було трапитися за всяку ціну, будь-якими засобами. А прецінь також вогнем і залізом.

Кровопрлиття між поляками та українцями розпочалося вже раніше, і значною мірою лилался українська кров. Ще восени 1941 р. боївки ендеків почали ліквідацію українських громадських діячів у Генерал-Губернаторстві, а восени 1942 р. на Холмщині трапилися сутички й убивства, жертвами яких стали бл. 400 українців. Подібні акції, спершу пов'язані із німецьким виселенням поляків Замойщини, продовжувалися і далі, уже під гаслом «помсти за Волинь».

Період волинського терору можна поділити на декілька фаз. До грудня 1942 р. траплялися вбивства окремих осіб чи родин, які загалом важко приписати політичним організаціям (такого типу випадки, як це впливає із опублікованої останнім часом документації волинського терору⁴, нерідко трапляли-

die Deutschen als auch gegen die Sowjets. Man hielt – manchmal zu Recht – die polnischen Partisanen für Verbündete der Sowjetunion. In der Praxis waren die Hauptgegner der UPA die sowjetischen Partisanen, der zweitwichtigste Feind war die polnische Gemeinschaft.

Es ist nicht ganz klar, wann die Führung der Bandera-UPA die Entscheidung über die «Entpolonisierung» Wolhyniens und Polissias traf, aber gewiss nicht vor Ende 1942, vermutlich nach dem Ende der Schlacht von Stalingrad (2.2.43). Die UPA-Direktive selbst ist bis jetzt nicht publiziert worden, es gibt auch keine Beweise für ihre Existenz, aber der planmäßige Charakter dieser Operation läßt keine Zweifel zu. Die ukrainische politische Führung rechnete (die polnische übrigens auch) für die Nachkriegszeit mit einer Wiederherstellung des *staus quo ante*, d.h. also mit dem politischen und militärischen Kampf zwischen Polen und Ukrainern um den Staat und um die Grenzen. Die ukrainische Führung wollte vollendete Tatsachen schaffen: keine polnische Bevölkerung und keine polnischen Militärraktivitäten auf

den umstrittenen Territorien. Wir haben keinen Grund zu behaupten, dass das Ziel der Operation die Ausrottung der polnischen Bevölkerung war, davon zeugt auch der Verlauf der Ereignisse nicht. Das Ziel war die Vertreibung der Polen aus «Kresy» (die früheren Randgebiete Polens, heute: ehemalige polnische Territorien – Anmerkung des Übersetzers) – mit allen Mitteln, um jeden Preis.

Zum Blutvergießen zwischen Polen und Ukrainern war es schon früher gekommen, und zumeist war es ukrainisches Blut. Schon im Herbst 1941 begannen die Kampfgruppen der polnischen NDK (Volksdemokraten – Anm. Üb.) mit Attentaten auf ukrainische Politiker im Generalgouvernement, und zur selben Zeit fanden im Gebiet Chelm Kämpfe und Morde statt, denen etwa 400 Ukrainer zum Opfer fielen. Ähnliche Aktionen, als Reaktion auf die deutsche Deportationspolitik gegen die polnische Bevölkerung aus dem Gebiet Zamojszyna deklariert, wurden später fortgesetzt, dann aber schon unter der Parole «Vergeltung für Wolhynien!».

Die Zeit der wolhynischen Terrors kann man in mehrere Phasen unterteilen. Bis Dezember 1942

<http://www.i-magazine.lviv.ua>

<http://www.i-magazine.lviv.ua>

TADEUSZ
ANDRZEJ
OLSZAŃSKI
DER POLNISCHE
UKRAINISCHE
KONFLIKT
1943-1947

ся упродовж усього періоду терору). Від початку 1943 р. антипольські виступи наростають, при чому виразним поворотним пунктом є березень, відколи можна говорити про масовий терор. Пік терору припадає на липень і серпень, коли українці нападають уже й на стабільні, здатні до результативного захисту, польські загони самооборони. Влітку терор поширюється на північні повіти Східної Галичини. Від вересня натиск терору спадає, а україно-польські сутички набувають щораз більше регулярного, військового характеру.

Убивство в Обірках, яке історики, зазвичай, називають початком терору, було справою рук колаборантської поліції, воно трапилося під час антипартизанської операції — отож це був німецький злочин, не перший, і не останній. Адже постійним тлом антипольського терору були німецькі пацифікації сіл — як польських, так і українських, іноді надзвичайно криваві, здійснювані головним чином силами шуцманшафтів.

У березні 1943 р. розпочалася «деполонізація». Операція охопила спочатку повіти вздовж східного

кордону II Речі Посполитої: Сарненський, Костопільський, Рівненський і Здолбунівський. У червні терор поширився на Дубненський та Луцький повіти, у липні — на Горохівський, Ковельський і Володимирський, врешті у серпні — на найзахідніший Люблінський повіт. Як бачимо, операцію розгортали так, що польське населення неначе «виштовхували» на захід. Однак ніколи терор не перейшов кордону II Речі Посполитої, хоча й на схід від нього діяла УПА, а польське населення там було доволі численне. Позаяк ці території уже не могли стати предметом україно-польської суперечки (Річ Посполита зрелася прав на них у Ризькому договорі), то не потрібен був аргумент їх цілковитої деполонізації.

Антипольська операція, зазвичай, розпочиналася ультимативною вимогою до поляків негайно покинути рідні місця і виїхати за Буг. Підкреслюємо — рідні місця, позаяк із колоністів міжвоєнного періоду практично ніхто не пережив совєцького терору, отож удар завдавали по поляках, які мешкали на Волині багато поколінь поспіль. Нерідко вже на цьому етапі убивали польських громадських діячів.

67

ТАДЕУШ АНДЖЕЙ
ОЛЬШАНСКИ
ПОЛЬСЬКО-
УКРАЇНСЬКИЙ
КОНФЛІКТ
1943-1947

<http://www.iimagazine.lviv.ua>

fanden Morde an einzelnen Familien oder Personen statt, die man im allgemeinen schwerlich politischen Organisationen zuschreiben kann (derartige Zwischenfälle gab es, wie es aus einer kürzlich veröffentlichten Dokumentation des wolhynischen Terrors⁴ zu ersehen ist, während der gesamten Terror-Periode). Seit Beginn 1943 nehmen die antipolnischen Aufstände zu, wobei der März einen Wendepunkt markiert: von nun an kann man von Massenterror sprechen. Der Höhepunkt des Terrors fällt auf Juli und August, als die Ukrainer auch schon stabile, verteidigungsfähige polnische Selbstverteidigungsgruppen überfielen. Im Sommer griff der Terror auch auf die nördlichen Gebiete Ostgaliziens über. Ab September läßt der Terror nach, und die ukrainisch-polnischen Kämpfe bekommen immer mehr einen regulären, militärischen Charakter.

Den Mord in Obórky nennt man in der Literatur gewöhnlich als den Beginn des Terrors. Täter war die Kollaborations-Polizei, und zwar im Rahmen einer Antipartisanenoperation – demzufolge war es ein deutsches Verbrechen, nicht das erste und nicht das letzte. Denn den permanenten Hinter-

grund für den antipolnischen Terror lieferte die deutsche Pazifizierung der Dörfer (sowohl der polnischen, als auch der ukrainischen), z.T. waren sie äußerst blutig und wurden hauptsächlich durch Schutzmannschaften durchgeführt.

Im März 1943 begann die «Entpolonisierung». Die Operation umfasste zuerst die Gebiete entlang der östlichen Grenze der II. Rzecz Pospolita: Sarny, Kostopil, Riwne und Zdolbuniw. Im Juni weitete sich der Terror auf die Gebiete Dubno und Luck aus, in Juli auf Horochiv, Kovel' und Wolodymyr, und schließlich im August auf das westlichste Gebiet Lublin. Offensichtlich war die Aktion darauf angelegt, die polnische Bevölkerung sozusagen nach Westen abzurängen. Allerdings überschritt der Terror nie die Grenzen der II. Rzecz Pospolita, obwohl ja weiter östlich die UPA agierte und die polnische Bevölkerung dort ziemlich groß war. Aber da diese Territorien nicht mehr Gegenstand künftiger ukrainisch-polnischer Auseinandersetzungen sein würden – die Rzecz Pospolita hatte auf sie im Vertrag von Riga verzichtet – brauchte man dort auch keine vorsorglichen Entpolonisierung.

У низці випадків, особливо, коли виявлялося, що українські погрози серйозні, поляки їм корилися. У випадку ігнорування ультиматуму українці чинили пацифікацію за німецьким зразком, убиваючи більшу чи меншу кількість мешканців села (це залежало від ступеня опору та гостроти місцевих міжнаціональних конфліктів), палили будівлі, що відтинали полякам можливість повернення.

Всупереч твердженням еміграційних українських авторів, факт української ініціативи (тобто неспровокований характер усієї операції) однозначно підтверджують німецькі документи, натомість суперечливою залишається проблема, яке з українських формувань розпочало убивства. Бандерівці й бульбівці, якщо загалом визнають, що таке траплялося, навзаєм звинувачують одні одних. Однак це має лише другорядне значення, позаяк організована «деполонізація» — на сумлінні бандерівської УПА, адже у 1943 р. на Волині тільки німці й бандерівці були здатні здійснити таку операцію.

Особлива ескалація терору припадає на липень 1943 р. «Zbrodnie...» зафіксували упродовж цього

місяця аж 300 антипольських акцій з 900 упродовж усього року. Ба більше, аж 100 з них припадає на проміжок між 10 і 15 липня, в т.ч. 57 акцій 11 липня, 22 — наступного дня. Насправді кількість нападів на польські села у ці дні була ще вища, оскільки багато подібних випадків не мають окресленої дати, а лише місяць. У серпні число нападів сягає 135, тоді як у червні їх було 78, а вже у вересні — лише 39⁵.

Така операція не могла бути випадковою. Туровський пише про концентричний марш підрозділів УПА з трьох напрямків⁶, упродовж якого вони масово спалювали села й убивали населення. Зараз уже мова не йшла про ультиматуми, і часу на втечу не давали. Сама УПА була не в стані здійснити таку операцію — із цією метою було здійснене широкомасштабне формування загонів ополчення із селян, що мало якнайгірші наслідки. Причини такого кроку видаються очевидними: поляки дедалі більше концентрувалися у загонах самооборони, а сили АК зростали. Ба більше — наближалися жнива, під час яких не так легко було мобілізувати селян, до того ж УПА пізніше мала б зосередити свої зусилля про-

Eine antipolnische Operation begann in der Regel mit einer ultimativer Forderung an die Polen, ihre Heimat zu verlassen und hinter den Bug auszuwandern. Wir betonen – ihre Heimat, denn von den dort angesiedelten polnischen Kolonisten der Zwischenkriegszeit hatte praktisch niemand den sowjetischen Terror überlebt, also waren vor allem solche Polen betroffen, die in Wolhynien seit mehreren Generationen lebten. Nicht selten wurden die polnischen Politiker schon in dieser Anfangsphase der Aktion getötet. In vielen Fällen, besonders nachdem sich die Ernsthaftigkeit der ukrainischen Drohungen erwies, fügten sich die Polen in ihr Schicksal. Falls ihr Ultimatum ignoriert wurde, handelten die Ukrainer nach dem deutschen Muster, d.h. sie töteten eine bestimmte Anzahl von Dorfbewohnern und verbrannten die Häuser, um den Polen eine Rückkehr unmöglich zu machen. Entgegen den Schutzbehauptungen der ukrainischen Emigrationsautoren wird die Tatsache der ukrainischen Initiative (das heißt des nicht provozierten Charakters der ganzen Operation) eindeutig von deutschen Dokumenten bestätigt; strittig

bleibt hingegen die Frage, welche von den ukrainischen Gruppierungen mit dem Morden angefangen hat, «Banderiwci» oder «Bulbiwci»; beide Gruppen beschuldigen sich gegenseitig, wenn sie überhaupt zugeben, dass derartige Greuel vorgekommen sind. Fest steht jedenfalls, dass die Verantwortung für die organisierte «Entpolonisierung» bei der Bandera-UPA liegt, denn 1943 waren in Wolhynien nur Deutsche und Bandera-Leute imstande, eine solche Operation durchzuführen.

Im Juli 1943 kam es zu einer Intensivierung des Terrors. «Zbrodnie...» zählt in diesem Monat 300 antipolnische Aktionen (insgesamt im Jahr 1943: 900). Über 100 davon fallen in die Zeit zwischen dem 10. und 15. Juli, davon 57 Aktionen am 11. Juli, und 22 am nächsten Tag. In Wirklichkeit war die Zahl der Angriffe auf polnische Dörfer an diesen Tagen noch höher, denn viele ähnliche Vorfälle sind nicht nach dem Datum, sondern nur nach dem Monat registriert. Im August wurden 135 Übergriffe gezählt, zum Vergleich: im Juni waren es 78 und im September nur 39.⁵

Turowski berichtet von einem konzentrierten

<http://www.i-m-a-g-a-z-i-n-e.lviv.ua> <http://www.i-m-a-g-a-z-i-n-e.lviv.ua>

TADEUSZ
ANDRZEJ
OLSZAŃSKI
DER POLNISCHE
UKRAINISCHE
KONFLIKT
1943-1947

ти німців (головним чином шуцманшафтів), які збирали продуктовий контингент (за урожай 1943 р. на Волині було здійснено формально військову кампанію, в принципі корисну для українців), а також проти совєцьких партизанів, які з голодного Полісся тягнули руки по збіжжя Волині.

На «очищених» територіях УПА провадила аграрну реформу, формально надаючи селянам у власність фільваркові та залишені польськими селянами землі. Лише на південному сході Волині до осені 1943 р. було таким чином наділено півтори тисячі господарств. Це черговий доказ того, як сильно прагнули українці поставити світ перед доконаними фактами. Позаяк волинське село було перенаселене, а вигнання польських селян дозволяло набути жадану землю, важко дивуватися тому фактові, що «деполонізація» користувалася масовою підтримкою українського села. Масову участь селян у антипольських виступах (спільно із підрозділами УПА чи самостійно) стимулювали бандерівські агітатори, а на півночі Волині — також комуністична агентура.

Міцно вкорінене у польському стереотипі посвячення православними священиками зброї та господарських знарядь «на смерть» документально підтвердилося на сьогодні лише в одному випадку⁷, але оскільки подібні випадки обурливого святотатства набули б широкого розголосу і були б перебільшені плітками, маємо підстави гадати, що це був єдиний, чи один із нечисленних випадків⁸. Однак таким чином до вбивств спонукано не вояків УПА чи шуцманів, а звичайних селян. Це їм було потрібне своєрідне заохочення, це вони, не маючи вогнепальної зброї, вдавалися до вил, кіс і сокир. Власне селяни, прості люди, втягнуті у події, сенсу яких вони не усвідомлювали, люди, які глушили самогоном і рафінованою жорстокістю, простісінько із оповідок про гайдамаків, неспокій сумління, чинили тоді найжахливіші речі, які нечувано міцно запали у польську колективну свідомість. Таких випадків, із певністю, було менше, аніж назагал вважають, але вочевидь саме ці пекельні убивства стали найголоснішими, — однак немає підстав, аби твердити, що їх не

ТАДЕУШ АНДЖЕЙ
ОЛЬШАНСКІ
ПОЛЬСЬКО-
УКРАЇНСЬКИЙ
КОНФЛІКТ
1943-1947

<http://www.iimazine.lviv.ua> <http://www.iimazine.lviv.ua>

Vormarsch der UPA-Truppen aus drei Richtungen⁶, man habe diesmal kein Ultimatum gestellt, die Menschen hatten keine Zeit zur Flucht – sehr viele Dörfer wurden verbrannt, die Einwohner getötet. Die UPA allein wäre nicht imstande gewesen, derartige Operationen durchzuführen, aber man hatte zuvor zu diesem Zweck bei den Bauern neue Mannschaft rekrutiert. Die Gründe für die Verschärfung des Terrors sind offensichtlich: die Polen konzentrierten sich zunehmend in den Selbstverteidigungsgruppen, und die Kräfte der AK nahmen zu. Zudem: Die UPA wollte zuschlagen, bevor die Bauern zur Erntearbeit weggelaufen wären. Außerdem plante die UPA, spätere Angriffe gegen die Deutschen (Schutzmannschaften) zu richten sowie gegen die sowjetischen Partisanen, die aus dem hungernden Polissia ihre Hände nach dem Getreide Wolhyniens ausstreckten.

In den «gesäuberten» Gebieten führte die UPA dann eine Agrarreform durch, indem sie den ukrainischen Bauern die verlassenen Grundstücke der polnischen Dorfbewohner und die Ländereien der (polnischen) Großgrundbesitzer überschrieb. Allein

im Südosten Wolhyniens wurden so bis Herbst 1943 insgesamt 1.500 Bauernhöfe umverteilt, eine Tatsache, die deutlich macht, wie sehr die Ukrainer danach strebten, die Welt vor vollendete Tatsachen zu stellen. Da die wolhynische Dörfer überbevölkert waren, nimmt es nicht Wunder, dass die «Entpolonisierung» massenhafte Unterstützung bei den ukrainischen Bauern fand. Im Norden Wolhyniens wurde die Bauern übrigens auch von kommunistischen Agenten zu antipolnischen Operationen aufgehetzt.

Das in der polnischen Überlieferung fest eingeprägte Stereotyp des ukrainischen Waffens segens durch orthodoxe Priester wurde bisher dokumentarisch nur in einem Fall⁷ bestätigt, und wir haben gute Gründe anzunehmen, dass es sich tatsächlich nur um einen Einzelfall oder höchstens um einzelne wenige Fälle gehandelt hat⁸. Gleichwohl zeigt das Beispiel, dass die einfachen Bauern (im Gegensatz zu UPA-Leuten oder Schutzmannern) eine zusätzliche Motivation wie etwa die religiöse brauchten. Die da mit Mistgabeln, Sensen und Äxten kamen, einfache Menschen, die in die

Через Волинь тягнулися на захід валки втікачів. Сотні тисяч поляків сховалися за Бугом, у Східній Галичині та у містах, багато з них утекли, перш ніж до їхніх місць дійшли «деполонізатори». Багато втікачів гинули дорогою від насильницької смерті чи голоду й виснаження, інші падали під кулями прикордонної сторожі (німці охороняли рубіж Бугу), а решта переважно потрапили на роботи до Німеччини, де рясно помирали від виснаження чи бомб альянтів. Небезпечно було й у містах. Певна кількість поляків шукала порятунку у польських селах Житомирщини — про їхню долю відомо найменше.

Втікачі несли в душі спогади про палаючі села, убитих і катованих людей. Водночас загальна паніка перебільшувала масштаб подій — спалене село перетворювалося у вирубане до ноги, кожен із розпрошених втікачів був свято переконаний, що він один уцілів, усні перекази роздувають число жертв понад усяку міру. Так (зокрема на лівому березі Бугу) зміцнювалося переконання про огром жертв різанини, яке існує дотепер і процвітає у сучасній публіцистиці у вигляді найфантастичніших цифр.

Не усі могли чи бажали утікати. У низці водинських місцевостей виникли центри самооборони, навколо яких гуртувалися поляки. Німці неодноразово виявляли толерантність щодо них, навіть допомагали, однак траплялося й таке, що відбирали їм зброю, а провід арештовували. АК, що керувала загонами самооборони, міцніла завдяки підкріпленню із Генерал-Губернаторства, а також завдяки щораз ближчій співпраці із совєцькими партизанами. Найбільший центр самооборони, Пшебраже (або Пребраже, тепер Гайове), витримав атаки УПА лише завдяки допомозі советів. За оцінками дослідників, у центрах самооборони Волині й Східної Галичини пережили період терору бл. 70 тис. осіб.

Відповідальність за терор обтяжує насамперед українське політичне керівництво, точніше — бандерівську ОУН. Її керівники розпочали широкою операцією, вони й припинили її, коли визнали за необхідне: виразне послаблення терору восени 1943 р. напевне пов'язане із директивами керівництва ОУН, прийнятими у жовтні цього року. Значна відповідальність лягає також на німців, не

Ereignisse hineingezogen worden waren, ohne ihren Sinn zu verstehen, Menschen, die mit Wodka (ganz wie in den alten Geschichten der Hajdamaken) die Unruhe des Gewissens betäubten, und gerade sie verübten damals die schrecklichsten Greuelthaten, die sich dann tief in das polnische kollektive Bewusstsein eingepägt haben. Solche Fälle gab es mit Sicherheit weniger, als gewöhnlich angenommen wird, aber selbstverständlich erinnert man besonders heftig diese makabren Morde, und es gibt andererseits auch keinen Grund, sie nachträglich abzuleugnen.

Durch ganz Wolhynien zogen von Osten nach Westen die Flüchtlings-Kolonnen. Hunderttausende Polen versteckten sich hinter dem Bug, in Ostgalizien und in den Städten, viele flohen, noch bevor die «Entpolonisierer» ins Dorf kamen, viele kamen noch unterwegs ums Leben, gewaltsam oder durch Hunger und Erschöpfung, andere wurden von den deutschen Grenztruppen am Bug erschossen, der Rest kam größtenteils zur Zwangsarbeit nach Deutschland, viele starben dort vor Erschöpfung oder unter den Bomben der Alliierten.

Auch die polnischen Stadtbewohner sahen sich in Gefahr, viele suchten Rettung in polnischen Dörfern des Oblast Zhytomyr – über ihr Schicksal weiß man am wenigsten.

Die Flüchtlinge trugen in ihrer Seele die Erinnerungen an brennende Dörfer, an ermordete und gefolterte Menschen. Gleichzeitig übertreibt die allgemeine Panik das Ausmaß der Ereignisse – ein verbranntes Dorf verwandelt sich in ein bis auf den letzten Menschen vernichtetes, jeder einzelne der weitverstreuten Flüchtlinge ist fest davon überzeugt, der einzige Überlebende zu sein, die mündlichen Erzählungen blasen die Zahl der Opfer über jedes Maß auf. Auf solche Weise verfestigte und erhielt sich bis auf den heutigen Tag (insbesondere am linken Bug-Ufer) das überdimensionierte Bild von ukrainischen Massakern in Wolhynien mit ganz und gar phantastischen Opferzahlen.

Nicht alle konnten oder wollten fliehen. In einigen Ortschaften Wolhyniens entstanden sogenannte «Zentren für Selbstverteidigung», wo sich die Polen sammelten. Häufig tolerierten die Deutschen das, manchmal halfen sie sogar, aber es

лише тому, що вони, як окупанти, відповідали за стан безпеки на цих територіях і стимулювали злочинну діяльність шуцманшафтів, але й тому, що вони чинили безпосередні провокації, удаючи злочини то поляків, то українців⁹.

Однак терористична акція таких обсягів, зокрема криваве шаленство липня, не була б можлива без масової підтримки українського села. Підрозділи УПА не були б у стані самі провести настільки напружену операцію. Важко заперечувати часту, ба, навіть масову, участь українських селян у погромних акціях, а також те, що власне їхня поведінка була особливо жорстокою.

Криваве шаленство гостро засуджував митрополит Шептицький, але на православній Волині його голос мало важив, та й Галичина не надто прислухалася до свого Архипастиря. Треба, однак, нагадати, що значна частина українців (передовсім старшого покоління, менш заторкнутого воєнною деморалізацією) рішуче засуджувала вбивства, хоча не завжди мала відвагу протистояти їм, частина також засуджувала вигнання поляків. Дуже багато поля-

ків врятувалися завдяки остовам чи навіть діяльній допомозі своїх українських сусідів, а навіть зовсім сторонніх людей. Дані про ці факти можна знайти практично у кожному польському спогаді з тих років. Варто нагадати, що українці, котрі допомагали полякам, наражалися на страхітливую помсту своїх земляків.

Роль советів у цих подіях недостатньо ясна. Відомо, що совецькі партизани були безкомпромисними ворогами УПА, з якою вони воювали навіть інтенсивніше, ніж із німцями, брутально паціфікуючи при цьому українські села і винищуючи населення. Водночас АК була для них лише тимчасовим, тактичним союзником. Адже СРСР був до Польщі вороже налаштований. Окрім того, усунення з Кресів Польської держави польського населення було на руку Москві, оскільки зменшувало майбутні проблеми на територіях, які вона й не думала повертати Польщі після війни.

У територіальні організації ОУН на Волині неодноразово проникали комуністи; на думку польської розвідки, це власне від них найчастіше виходило

ТАДЕУШ АНДЖЕЙ
ОЛЬШАНСКИ
ПОЛЬСЬКО-
УКРАЇНСЬКИЙ
КОНФЛІКТ
1943-1947

<http://www.iimagazine.lviv.ua>

kam auch vor, dass sie die Waffen beschlagnahmten und die Anführer verhafteten. Die Armia Krajowa, der die Selbstverteidigungsgruppen unterstanden, wurde immer stärker durch Zulauf aus dem Generalgouvernement und durch die immer engere Zusammenarbeit mit den sowjetischen Partisanen. Das größte Zentrum der Selbstverteidigung, Przebrazce, stoppte die Angriffe der UPA nur mit sowjetischer Hilfe. Man schätzt, dass etwa 70.000 Polen die Zeit des Terrors in den Selbstverteidigungszentren Wolhyniens und Ostgaliziens überlebten.

Die Verantwortung für den Terror liegt vor allem bei der ukrainischen politischen Führung, genauer gesagt: bei der Bandera-OUN. Große Verantwortung tragen auch die Deutschen, nicht nur, weil sie als Besatzungsmacht für die Sicherheit auf diesen Territorien verantwortlich waren und weil sie die verbrecherische Tätigkeit der Schutzmannschaften förderten, sondern auch, weil sie immer wieder unmittelbare Provokationen inzenierten, indem sie sich als polnische oder ukrainische Partisanen ausgaben.⁹

Den blutigen Wahnsinn verurteilte auf schärfste der Metropolit der griechisch-katholischen Kirche Andrij Graf Scheptyckyj, aber im orthodoxen Wolhynien hatte seine Stimme kein Gewicht, und auch in Galizien war seine Autorität geschwunden. An diese Stelle soll allerdings erwähnt werden, dass sehr viele Ukrainer, vor allem die ältere Generation, die nicht in den Strudel der Kriegsdemoralisierung hineingezogen worden war, die Morde verurteilten, obwohl sie nicht immer den Mut hatten, dagegen offen aufzutreten. Teilweise verurteilten sie auch die Vertreibung der Polen. Sehr viele Polen wurden dank den Warnungen oder sogar der tätigen Hilfe ihrer ukrainischen Nachbarn gerettet. Diese Fakten kann man praktisch in jedem polnischen Erinnerungsbuch über jene Jahre finden. In diesem Zusammenhang muss man daran erinnern, dass Ukrainer, die den Polen halfen, die schreckliche Rache ihrer Landsleute riskierten.

Die Rolle der Sowjets während dieser Ereignisse war zweideutig. Einerseits kämpften die sowjetischen Partisanen absolut kompromisslos gegen die UPA, noch erbitterter als gegen die Deutschen,

заохочення до убивств. Відомо також, що низка совєцьких підрозділів видавали себе за УПА і вбивали польське населення, аби пізніше уже в ролі совєтів знаходити підтримку поляків на цих територіях. Відомо також про подібні акції НКВД у післявоєнний період, як на території Польщі, так і України, де псевдобандеріці убивали також і українців. Нам не відомі факти, щоб совєцькі партизани видавали себе іноді за польські підрозділи у акціях проти українських сіл. Загалом є підстави вважати, що певна частина пролітої на Кресах польської крові лежить на сумлінні совєцьких партизанів. Видається також, що їхні операції були найкривавішими — адже вони не могли залишати свідків, здатних демаскувати провокацію.

Польські загони самооборони також чинили активні заходи — превентивні та відплатні. Вони сплювали українські села, сусідні із центрами самооборони або визнані за «націоналістичні гнізда», без сумніву при цьому траплялися убивства цивільного населення¹⁰. Однак українські джерела, які повідомляють про випадки польських пацифікацій,

згадують загалом настільки малу кількість жертв, що важко оцінити, чи це були убиті, чи радше полеглі в сутичках. Задokumentовані випадки масових убивств обтяжують виною майже виключно шуцманшафти, сформовані з поляків.

Незважаючи на сувору заборону Підпільної Польщі, поляки доволі часто вступали до шуцманшафтів¹¹. Одні шукали тут порятунку, інші — помсти за кров ближніх. Ці останні, які мали сильнішу мотивацію, задавали тон. Польські поліцейські батальйони квартирували у Кобрині, Ковелі, Ружичах і Клевани. Німці також перекинули на Волинь допоміжний поліцейський батальйон із Генерал-Губернаторства, що у викладі автора рапорту АК «надало чинним звірствам характеру польської помсти». Саме ці формації найгірше запам'яталися українцям, тим більше, що і їхні вчинки перебільшувала панікерська плітка, яка у польській пам'яті перебільшувала українські злочини. Тим не менше, українські автори тільки зрідка розрізняють колаборантів та підрозділи АК, пишучи про «поляків» та «польських злочинців». Зрештою, й польські автори лише у ви-

sie zerstörten die ukrainischen Dörfer und vernichteten die Bevölkerung. Andererseits war ihr Bündnis mit der AK nur provisorischer, taktischer Natur. Denn Moskau hatte ja durchaus ein Interesse daran, dass die Polen aus den polnischen Grenzgebieten verschwinden, die sich die UdSSR später als Westukraine einverleiben wollte. Die Kommunisten infiltrierten häufig die lokalen Organisationen der OUN und agitierten dann besonders heftig für den Mord an Polen. Es ist auch belegt, dass sich sowjetische Truppen als UPA ausgaben und besonders brutal gegen die polnische Bevölkerung vorgingen, in der Hoffnung, dass dann später die Rote Armee als Befreier vom UPA-Terror auftreten könnte. Ähnliche Aktionen fanden sowohl in Polen als auch in der Ukraine in der unmittelbaren Nachkriegszeit statt, wo sowjetische Einheiten als angebliche Bandera-Leute die Bevölkerung terrorisierten.

gruppen lagen, oder solche, die sie als «nationalistische Nester» erklärten, zweifellos kam es dabei auch zu Morden an der Zivilbevölkerung¹⁰. Aber die ukrainischen Quellen, die über polnischen Pazifizierungsaktionen berichten, nennen im allgemeinen eine so kleine Zahl von Toten, dass es schwer einzuschätzen ist, ob es sich um Mordopfer oder um Gefallene handelte. Die eindeutig dokumentierten Massaker hingegen belasten mit Schuld fast ausschließlich die Schutzmannschaften, in denen vor allem Polen dienten. Denn trotz der strenger Verbote aus den Kommandozentralen des Untergrunds gingen ziemlich viele junge polnische Männer in die Schutzmannschaften der Deutschen¹¹. Die einen suchten dort die Rettung, die anderen – Rache für das Blut der Verwandten. Diese letzteren hatten eine größere Motivation und gaben den Ton an.

Die polnischen Polizeibataillone der Deutschen lagen in Kobryn, Kowel, Ruzhytschi und Klewan'. Die Deutschen brachten noch ein zusätzliches Polizeibataillon aus dem Generalgouvernement, das, wie es in einem Bericht der AK heisst: «den

няткових випадках розрізняють українські незалежницькі формування та колаборантів.

Керівництво Підпільної Польщі не мало достатньої інформації про становище на Кресах, і вибух волинського терору став для нього цілковитою несподіванкою. Переговори між Делегатурою Уряду та бандерівською ОУН йшли дуже важко, вони ні до чого не могли привести і, по суті, не привели. Польща послідовно наполягала на інтегральній цілісності територій II Речі Посполитої, що було абсолютно неприйнятно для бандерівців – представників відновленої у 1941 р. Української держави. Нічого не врегулювало й підписання в березні 1944 р. не позбавленого розбіжностей польсько-українського протоколу – Польща однозначно стояла на боці союзників, підтвердивши це співпрацею із Совецькою Армією в ході операції «Буря». Тимчасом УПА водночас із вигнанням німців з українських земель повернула зброю проти Совецького Союзу, таким чином об'єктивно ставши на бік держав Осі.

У Східній Галичині довго панував спокій. Лише пізнім літом 1943 р. терор охопив прикордонні з

Волинню повіті, однак його масштаби були значно меншими (попередні убивства на цих теренах були радше кримінальними злочинами, хоча вже навесні 1943 р. траплялися колективні убивства на політичному ґрунті). Лише взимку 1944 р. під натиском фронту з Волині підтягувалися щораз численніші підрозділи УПА, а разом з тим зростав терор.

Однак ще перед тим спокій у Галичині зруйнував рейд совєцьких партизанів Ковпака, котрий пробився з-під Сарн у Карпати, а на зворотному шляху був розбитий не стільки німцями, скільки загонами УПА (формально тоді УНС – Українська Народна Самооборона). Під час цих боїв німці масово паціфікували села, що збільшило престиж і силу бандерівців, тимчасом колаборанти цілковито втратили авторитет, позаяк німці зазнавали все нових і нових поразок, а війна наближалася до меж Галичини.

На початку 1944 р. антипольські виступи поступово охопили усю Львівщину, а також, хоча й значно меншою мірою, – Станіславщину й Тернопільщину. Лише в нафтовому басейні не відбулися терористичні операції – він працював для потреб

ТАДЕУШ АНДЖЕЙ
ОЛЬШАНСЬКИЙ
ПОЛЬСЬКО-
УКРАЇНСЬКИЙ
КОНФЛІКТ
1943-1947

<http://www.iimazine.lviv.ua>

zahlreichen Grausamkeiten den Charakter der polnischen Rache verliehen hatte». Gerade diese Gruppen blieben den Ukrainern am schlimmsten in Erinnerung, um so mehr, als auch in diesem Fall die Panik und das Gerücht deren Taten übertrieb. Nichtsdestotrotz unterscheiden die ukrainischen Autoren nur sehr selten zwischen den Kollaborateuren (Schutzmannschaften) und den AK-Truppen, wenn sie von «Polen» und «polnischen Verbrechern» schreiben. Schließlich unterscheiden auch polnische Autoren nur in Ausnahmefällen zwischen den ukrainischen UnabhängigkeitsKämpfern und den Kollaborateuren.

Die polnische Untergrundführung hatte unzureichende Informationen über die Lage in Kresy, und der Ausbruch des Terrors in Wolhynien kam für sie völlig überraschend. Die Verhandlungen zwischen den Regierungsvertretern und den Delegierten der Bandera-OUN gingen schleppend und letztendlich ergebnislos voran. Polen bestand auf einmal auf der Ganzheit des Territoriums der II. Rzecz Pospolita, was für die Bandera-Leute, die sich als Vertreter des 1941 wiederhergestellten

ukrainischen Staates verstanden, völlig inakzeptabel war. Es wurde zwar im März 1944 ein polnisch-ukrainisches Protokoll unterzeichnet, in dem es auch an Widersprüchen nicht fehlte, aber der Verhandlungsweg führte zu nichts. Polen stand eindeutig auf Seite der Alliierten, was es auch durch seine Zusammenarbeit mit der Sowjetarmee in der Operation «Buria» («Sturm») bestätigte. Umgekehrt richtete die UPA während des deutschen Rückzugs die Waffen gegen die Rote Armee und stellte sich so auf die Seite der Achsenmächte.

In Ostgalizien herrschte lange Zeit Ruhe. Erst im Spätsommer 1943 griff der Terror auf die Gebiete über, die an Wolhynien grenzten, wenn auch in geringerem Ausmaß. Erst im Winter 1944 wurden die UPA-Truppen durch die heranrückende Front von Wolhynien abgedrängt, und sofort nahm der Terror in der Region zu.

Seit Anfang 1944 kam es allmählich im ganzen Oblast Lviv zu antipolnischen Aufständen, in geringerem Ausmaß auch in den Oblast Stanislaw und Ternopil. Nur im Erdölbecken (Drohobytsch) fanden keine Terrorakten statt, dort hielten die

фронту, і німці до кінця утримували його залізною рукою. Також у самому Львові траплялися численні вбивства поляків від рук інфільтрованої ОУН української поліції та польські відплатні акції. Одні й другі часто скеровувалися проти окреслених, загальновідомих постатей.

На початку 1944 р. УПА вирішила створити (ще під німецькою окупацією) визволені території, видимий світові доказ існування Української держави та базу формування регулярного українського війська. До складу цих територій мали увійти Бібрський, Перемишлянський, Рогатинський і Бережанський повіти. Це творило, — ясна річ, не випадково, — досконалу базу для атаки на Львів. Німці швидко втратили контроль над цим простором, Бережани були заблоковані, єдиним серйозним противником УПА зосталася АК, в ході сутичок із якою загинуло дуже багато місцевих поляків, однак більшість із них врятувалися втечею (скажімо на Перемишлянщині з-поміж 20 тис. місцевих поляків загинули 800, а бл. 15 тис. втекли на захід, але головним чином — до Львова).

У Східній Галичині також виникли сили самооборони, однак вони були незначними і порівняно слабкими, тут, частіше, ніж на Волині, вони використовували підтримку німців, які, скажімо, на Жовківщині роздавали полякам зброю, аби хоч якось стримати анархію у дедалі ближчому до фронту запіллі. Найвідомішими осередками самооборони тут були Ганачів, Білка Королівська та гути Верхньобузька, Бродівська і Пеняцька. Частина цих осередків була знищена УПА та німцями (там, де вони співпрацювали із совєцькими партизанами), а в операціях цих також брали участь сформовані пронімецько налаштованими українськими угрупованнями та самими німцями загони дивізії СС «Галичина»¹², спочатку у формі використовуваної переважно для «поліцейських» функцій т.зв Кампфgruppe Байєрсдорф¹³, а пізньою весною та влітку 1944 р. — у формі власне підрозділів дивізії. Схоже, що увесь час тривали убивства цивільного населення (і польського, і українського), чинені власне німецькими загонами.

Польська відсіч у Східній Галичині була рішучішою та кривавішою, аніж на Волині. Українська опе-

Deutschen ihre Ordnung (im Interesse der kriegswichtigen Produktion) mit eiserner Hand aufrecht. In Lviv begingen in die ukrainische Polizei infiltrierte OUN-Mitglieder zahlreiche Morde an Polen, es kam zu polnischen Vergeltungsschlägen, in beiden Fällen handelte es sich um Anschläge auf prominente Persönlichkeiten.

Anfang 1944 beschloss die UPA noch unter der deutschen Besatzung sogenannte befreiten Territorien zu bilden, als sichtbaren Beweis für die Existenz des ukrainischen Staates und als Basis für die Gründung einer regulären ukrainischen Armee. Zu diesem Gebiet sollten die Kreise Bibrka, Peremyschlany, Rohatyn, und Berezhany gehören, was – gewiss nicht zufällig – eine perfekte Ausgangsbasis für einen Angriff auf Lviv darstellte. Die Deutschen verloren dann auch schnell die Kontrolle über diesen Raum, als einzig ernstzunehmender Gegner der UPA blieb die AK. In den Kämpfen kamen sehr viele dort wohnhafte Polen ums Leben, im Peremyschlany z.B. 800 von 20.000 Einwohnern – 15.000 konnte flüchteten, hauptsächlich nach Lviv.

Infolge dieser Entwicklung entstanden auch in Ostgalizien polnische Selbstverteidigungsgruppen, aber sie waren unbedeutend und relativ schwach. Hier nahmen die Polen häufiger als in Wolhynien die Unterstützung der Deutschen in Anspruch, so z.B. im Kreis Zhovkva, wo die deutschen Besitzer die Polen bewaffneten, um so der Anarchie hinter der immer näher rückenden Front Einhalt zu gebieten. Die bekanntesten Zentren der Selbstverteidigung waren hier Hanatschiv, Bilka Korolviska und Hutas, Verchniebuzka, Brodiwska und Peniac'ka. Ein Teil dieser Zentren wurde von der UPA und den Deutschen vernichtet, beteiligt waren auch Truppen der SS-Division Galizien¹², zuerst die für «Polizeifunktionen» bestimmte Kampfgruppe Beyersdorf¹³, später dann (Frühjahr/Sommer 1944) auch reguläre Truppen der Division. Während dieser Aktionen kam es ständig von deutscher Seite zu Morden in der polnischen wie in der ukrainischen Zivilbevölkerung.

Der polnische Widerstand in Ostgalizien war entschiedener und blutiger als in Wolhynien, denn die ukrainischen Angriffe begannen hier später,

рація тут розпочалася пізніше, тому поляки добре підготувалися до неї, а Львів надав АК кадри, про які й мріяти не могла Волинь. Операції помсти були як самодіяльними, так і чиненими з наказу командування АК. З-поміж цих останніх брутальна операція львівського Кедиву [«Керівництва Диверсії» в АК — *перекл.*] у квітні 1944 р. була покликана надовго припинити терор, однак вона допровадила до цілковито протилежних наслідків, — як тільки це угруповання повернулося до Львова, загинуло ще більше поляків, аніж перед тим. Хвиля терору спала лише в червні, водночас із наближенням фронту, — УПА була змушена готуватися до зміни умов дії, а колаборанти утікали на захід.

На початку 1944 року відбулися також драматичні події на лівому березі Бугу, у Томашівському та Грубешівському повітах. Коріння драми сягало трагедії Замойщини, коли німці, виселяючи поляків та українців, останніх перемістили до польських сіл Грубешівщини, попередньо вигнавши звідтіля місцеве населення. Отож пізніші польські відплатні заходи були скеровані як на німецьких колоністів, так

і на українських селян. Тут поляки були сильнішими, і лише великі загони УПА, перекинуті сюди восени 1943 р. з Волині, змусили АК-ВСх відступити на захід і частково евакуювати місцеве населення. У березні 1944 р. в свою чергу розпочався польський наступ, скоординований з операціями 27 Волинської Дивізії АК за Бугом. Під час цієї акції масово палили українські села, а жертви серед цивільного населення сягнули, як припускають, кількох тисяч осіб. Протидія УПА та колабораційних українських формацій була сильною, і після затятих, ведених із обопільною жорстокістю боїв поляки зі значними втратами, також і з-поміж цивільного населення, відступили за Гучву, а мало не усе польське населення відступило разом із військовими.

Далі на південь панував відносний спокій. На Надсянні не було ані масових убивств, ані спроб «деполонізації». Натомість польську сторону охопила відчутна паніка. Окремі випадки політичних убивств не міняють цієї оцінки. Натомість у цих місцях траплялися численні сутички поміж АК та українськими шуцманшафтами, у ході яких, як завжди, коли війна

75

ТАДЕУШ АНДЖЕЙ
ОЛЬШАНСКИ
ПОЛЬСЬКО-
УКРАЇНСЬКИЙ
КОНФЛІКТ
1943-1947

<http://www.iimagazine.lviv.ua>

infolgedessen war die polnische Seite vorbereitet, und besonders aus Lviv liefen der AK hochmotivierte und gut ausgebildete Kämpfer zu, aber die Schraube der Gewalt war endlos: So versuchte z.B. der Iviver KEDYW (Sabotage-Kommando in der AK) im April 1944 mit einer brutalen Aktion den Terror langfristig zu stoppen, aber sobald diese Gruppe nach Lviv zurückkehrte, mussten noch mehr Polen sterben als vorher. Die Terrorwelle legte sich erst in Juni, als die Front schon nahe war und die UPA neu disponieren musste – die Kollaborateure unterdes flohen in den Westen.

Nachdem die Sowjets die Deutschen als Besatzungsmacht abgelöst hatten, stellte die UPA ihre Tätigkeiten keineswegs ein, aber die Situation der Polen war nun schlechter als zuvor, denn ihre Zentren der Selbstverteidigung existierten nicht mehr, die Einheiten der AK konnten nicht mehr eingreifen, und infolge der Deportationen nach Osten und der Rekrutierung für die Rote Armee schmolzen die aktivsten polnischen Gruppierungen auf ein Zehntel der früheren Stärke. Zwar ging ein großer Teil der Zivilbevölkerung (vor allem aus

Wolhynien) mit der Armee nach Westen, aber sehr viele Polen sind auch in den östlichen Gebieten geblieben. In dieser Zeit vermied die UPA zunächst noch offene Kämpfe mit der Sowjetarmee, rüstete stattdessen auf und verstärkte sich durch den Zulauf aus den Kollaborations-Formationen (Schutzmänner und Reste der SS-Division «Galizien»).

Im Herbst 1944 und im Frühjahr 1945 kam es zu einer neuen Welle des antipolnischen Terrors, diesmal offenkundig ungeplant und nicht koordiniert. Zuerst Überfälle auf Dörfer, wo die Bauern, um der Deportation nach Sibirien zu entgehen und Schutz vor der UPA zu bekommen, Sympathie für die Sowjetmacht geäußert hatten. Dort, wo die AK nicht wirkte (z.B. Kreis Rava-Rus'ka), und an Orten, wo die polnische Bevölkerung die sowjetische Verwaltung nicht unterstützte, wurden mit großer Wahrscheinlichkeit viele Verbrechen, die man der UPA zuschreibt, in Wirklichkeit vom NKWD begangen.

Da die Sowjetmacht nicht genug eigene Kräfte zur Verfügung hatte, um das Hinterland zu kontrollieren, organisierte sie Pazifizierungsgruppen¹⁴,

точиться у заселеній місцевості, гинули випадкові люди. Аж до 1945 р. на цих теренах поряд із німецьким терором панувало засилля криміналітету. Події на захід від Бугу і Сяну становили маргінес конфлікту, а обопільні твердження про десятки тисяч жертв на Холмщині, які лунали час від часу, малоімовірні.

Зміна окупації Кресів з німецької на совєцьку не поклала краю (всупереч тому, що пишуть більшість сучасних польських дослідників) ані діяльності УПА, ані убивствам польського цивільного населення. Але тепер становище поляків значно погіршилося — осередки самооборони припинили існування, перестали діяти загони АК, а нові депортації на схід та мобілізація до війська здештакували найактивніші польські середовища. Водночас із військом, зокрема з Волині, на захід відступила значна кількість цивільного населення, однак і надалі на сході залишалось чимало поляків. Тимчасом УПА уникла деконспірації та фронтальних сутичок із Совєцькою Армією, а під час перекочування фронтів значно доозброїлася і зміцнилася допливом шуцманів та решток дивізії «Галичина».

Восени 1944 та навесні 1945 рр. розлилася нова хвиля антипольського терору, цим разом безплатно, ніким не керована. Спочатку напади відбувалися передовсім на села, які виявили симпатію до нових окупантів (а виявляли її головним чином задля того, аби уникнути депортації до Сибіру та здобути захист власне від УПА). Там, де ще діяла АК (ск., повіт Рава-Руська), а також там, де польське населення не виявляло підтримки совєцькій адміністрації, схоже, значна кількість злочинів, які приписують УПА, насправді були справою рук НКВД. Це рівняння з багатьма невідомими напевне ніколи не вдасться розв'язати.

Совєцька влада не мала достатніх сил, аби встановити контроль у глибокому запіллі, отож тут розпочалося створення паціфікаційних підрозділів¹⁴, схожих на німецькі шуцманшафти, хоча й більшою мірою складені із людей, непридатних до служби у регулярному війську. У цих загонах, передовсім на Львівщині, значний відсоток становили поляки, яких совєцька влада не могла запідозрити у співпраці з УПА, і які погоджувалися на будь-які умови, аби лиш

ähnlich den deutschen Schutzmannschaften, allerdings waren diese sehr viel weniger schlagkräftig. Vor allem im Oblast Lviv stellten die Polen einen bedeutenden Anteil dieser Truppe, da sie von der Sowjetmacht nicht der Kollaboration mit der UPA verdächtigt werden konnten. Diese Leute akzeptierten jede Bedingung, nur um in solchen Zeiten nicht waffenlos zu bleiben. Somit dauerten die Kämpfe zwischen Polen und Ukrainern an, sie hörten erst auf, nachdem die Polen aus Kresy deportiert worden waren.

In der jüngsten Zeit wurden gelegentlich Artikel publiziert, die besagten, dass die Morde an den der Kollaboration mit der Sowjetmacht verdächtigten Polen in der Ukraine bis Anfang der 50er Jahre andauert hätten. Aber die Geschichte der Polen unter der zweiten sowjetischen Besatzung ist noch wenig bekannt und bedarf gründlicher Untersuchungen¹⁵.

So endete die erste, die wichtigste und blutigste Periode des polnisch-ukrainischen Konflikts der 40er Jahren. Die Zahl der Opfer ist strittig, verschiedene Autoren bieten unterschiedliche

Zahlen. Aber es bleiben uns nur Schätzungen, da es keine Möglichkeit gibt, die genaue Zahl der Opfer festzustellen, allein schon deshalb nicht, weil niemand weiß, wie viele Polen zu Beginn der «Entpolonisierung» in Kresy lebten.

Die höchste unter den seriösen Einschätzungen, die schon 1944 geboten wurde, die von Studnicki, nennt 200.000 Opfer¹⁶. Neuerdings werden in Polen sehr viel höhere Zahlen publiziert, 400.000 oder 600.000, aber das sind völlig unbewiesene Behauptungen. Die meisten der seriösen Einschätzungen nennen um die 100.000 gefallene und ermordete Polen, die nicht die Opfer des deutschen Terrors waren. Dabei wird allerdings die Zeit der sowjetischen Besatzung nicht berücksichtigt.

Zu dieser letzten Zahl (unter 100 000, in Wolhynien maximal 35 000) neigt auch der bedeutendste polnische Sachkenner, R. Torzecki, Autor einer auf Quellenforschung gegründeten Monographie. Seine auf Wolhynien bezogene Zahl¹⁷ entspricht in etwa der tatsächlich dokumentierten Zahl der Opfer, die in «Zbrodnie...» angegeben wurde. Die Autoren dieser Publikation merken zu Recht an, dass ihr

не зостатися безборонними. Отож, сутички між поляками та українцями продовжувалися надалі, вони припинилися тільки після виселення польського населення з Кресів. Останнім часом з'явилися, хоча й не надто докладні, повідомлення про те, що убивства поляків, зокрема пов'язаних з совєцькою владою, тривали в Україні до кінця періоду діяльності УПА, тобто до початку 50-х рр. Однак історія поляків під другою совєцькою окупацією малознана і вимагає ретельних досліджень¹⁵.

Так закінчився перший — найважливіший і найкривавіший — етап польсько-українського конфлікту 40-х років. Число жертв цього періоду дискусійне, окремі автори пропонують розбіжні підрахунки. Однак ми приречені на оцінні цифри, позаяк немає жодної змоги встановити докладну кількість жертв, хоча б тому, що ніхто не знає, скільки поляків мешкало на Кресах на момент початку «деполонізації».

Найвища з поміж серйозних оцінок — запропонована ще у 1944 р. Студніцким — кількість 200 тис. жертв¹⁶. Вища цифра, яка сягає 400, навіть 600 тис.,

з'явилася останнім часом у польській публіцистиці, але вона цілком безпідставна, отож не заслуговує на полеміку. Більшість серйозних оцінок коливається навколо цифри бл. 100 тис. полеглих та убитих поляків, які не були жертвами німецького терору, однак тут не враховано періоду совєцької окупації.

До цього останнього числа (менш, ніж 100 тис., на Волині щонайбільше 35 тис.) схиляється найвидатніший польський дослідник проблеми доц. Тожецький¹⁷, автор заснованої на джерелах монографії, яка аналізує цю проблему. Друга з-поміж запропонованих Тожецьким цифр близька до дійсно задокументованої кількості жертв волинського терору, поданої у «Zbrodnie...». Автори цієї публікації, не без рації, зазначають, що їхній матеріал не вичерпний, однак довільне збільшення кількості жертв на більш ніж 100%¹⁸ неприпустиме, воно серйозно підважує вірогідність цієї публікації.

Це число охоплює не лише жертви УПА, селянського ополчення та українських шуцманшафтів, але й совєцьких партизанів, «диких» загонів та лі-

<http://www.iimagazine.lviv.ua> — <http://www.iimagazine.lviv.ua>

Material keineswegs erschöpfend ist, aber eine willkürliche Verdoppelung der Zahl der Opfer¹⁸ vermindert dann doch die Glaubwürdigkeit dieser ansonsten wertvollen Publikation.

Diese Zahl schließt nicht nur die Opfer der UPA, der Bauerngruppen und der ukrainischen Schutzmannschaften ein, sondern auch die Opfer der sowjetischen Partisanen, der «wilden» Gruppen und Waldbanden, Deserteure und der einfachen Kriminellen. Ohne Zweifel sind auch viele vor Hunger und Erschöpfung auf der Flucht gestorben – wir werden nie genau feststellen können, wie viele Opfer auf wessen Konto gehen.

Auch die andere Seite zählt ihre Toten. Die 1990 erschienene Monographie über die Kämpfe in Wolhynien nennt ca. 2.000 Ukrainer, die im Laufe der Vergeltungsaktionen (das heißt von der AK) getötet wurden, sowie mehrere hundert Gefallene in den 150 Kämpfen zwischen der AK und der UPA in Wolhynien¹⁹. Wahrscheinlich sind die ukrainischen Verluste noch höher, aber wesentlich kleiner als die polnischen. Ich nehme an, dass sie etwa ein Drittel der polnischen Opfer ausmachen,

d.h. insgesamt etwa 30.000 auf dem gesamten in den Konflikt einbezogenen Territorium bis zum Ende der deutschen Besatzung, und unter Einschluss aller Täter-Kategorien, ausgenommen bleiben der offenkundig deutsche Terror und die direkten Aktionen der sowjetischen Partisanen. Diese Zahl widerspricht nicht den Einschätzungen von Turowski. Jedoch beim jetzigen Forschungsstand kann weder diese Zahl noch irgendeine andere verifiziert werden.

Polnische Autoren qualifizieren ziemlich einstimmig die antipolnische Aktion der UPA als Völkermord. Diese Behauptung scheint mir nicht begründet zu sein. Wenn Völkermord eine geplante und systematisch durchgeführte Aktion mit dem Ziel der physischen Vernichtung einer bestimmten Gruppe von Menschen ist, dann müssen wir feststellen, dass die ukrainische «Entpolonisierung» nicht den Charakter eines Genozids hatte. Ihr Ziel war die Vertreibung und nicht die Vernichtung der polnischen Bevölkerung. Kein Zweifel, während dieser Aktion sind große Verbrechen begangen worden, und sie hatte insgesamt einen verbreche-

сових банд, дезертирів і звичайних кримінальних злочинців. Напевне було немало й таких, хто помер від голоду та виснаження на шляхах утечі. Ми ніколи не зможемо докладно встановити, скільки жертв на чийому рахунку.

На іншому боці також падали численні жертви. Найновіша монографія боїв на Волині подає цифру бл. 2 тис українців, убитих в ході відплатних акцій (а отже АК), а також кількасот полеглих у 150 боях між АК і УПА на Волині¹⁹. Українські втрати напевне вищі, адже Волинь становить лише частину земель, охоплених конфліктом, поза АК тут діяли також польські шуцманшафти, дезертири, бандити і совєцькі партизани, які вбивали українців. Але втрати ці значно менші за польські. Дії поляків, за винятком лівого берега Бугу, мали оборонний характер, вони, постійно слабша сторона, ніколи не мали й не могли мати таких можливостей, як українці. З іншого боку, УПА забезпечувала українському населенню значно кращий захист від «неполітичних» убивць, позаяк українці ніколи не мушили далеко втікати із атакованих сіл, а отже, поміж

ними не траплялися випадки смерті від виснаження. Врешті, у польських середовищах до 1945 р. ніколи не поставало питання про «деукраїнізацію» будь-якої території.

Досі немає вірогідних оцінок українських жертв, однак автор цих міркувань припускає, що вона могла сягати 1/3 польських жертв, тобто бл. 30 тис. осіб на всій території, охопленій конфліктом, до кінця німецької окупації та від рук усіх категорій убивць, поза відвертим німецьким терором та явними, не провокаційними заходами совєцьких партизанів. Ця кількість не суперечить оцінкам Туровського. Однак, за сучасного стану досліджень ні ця кількість, ані жодна інша, не піддається верифікації, так само як неможливо реально оцінити розміри польських втрат періоду другої совєцької окупації.

Польські автори доволі одностайно кваліфікують антипольську операцію УПА, як геноцид. Твердження це не видається обґрунтованим. Якщо геноцидом є (а саме така дефініція, всупереч газетярським калькам, які застосовують таке визначення для побоїща демонстрантів у Бухаресті тощо) запланована і сис-

rischen Charakter, aber sie war nicht ein Verbrechen gegen die Menschlichkeit wie die Taten des deutschen Reiches, die die völlige Vernichtung der Juden und Zigeuner und zum Teil auch der slawischen Völker zum Ziel hatten. Und kein Zweifel, es waren die Kollaborationsformationen aller Nationalitäten, die sich oftmals an diesen deutschen Verbrechen gegen die Menschlichkeit beteiligt haben.

Im Herbst 1944 begann westlich von San und Bug eine neue Etappe des Konflikts. Die UPA kämpfte mit einer auf diesen Territorien bisher noch nie gekannten Heftigkeit gegen den NKWD und später dann auch gegen die immer stärker werdenden Verbände des kommunistischen Polen sowie gegen den polnischen bewaffneten Untergrund.

Das Organisationsnetz der UPA in Polen reichte von Kodnia im Norden bis Wisłok Wlk. im Südwesten, somit umfasste es nicht den ganzen ethnographischen Teil Polens, wo Ukrainer lebten. Die Landesorganisation der UPA zählte 1945 etwa 2.400 Kämpfer in den Partisanengruppen und eine

ungefähr gleichgroße, aber ständig wechselnde Zahl von Personen, die in den Kampfgruppen der ländlichen Selbstverteidigung (Vereinen) eingesetzt wurden.

Das PKWN (das Polnische Komitee der Nationalen Befreiung) wollte die ukrainische Frage durch eine vollständige Umsiedlung der Ukrainer lösen, wie es auch die Vereinbarung mit der Regierung der UdSSR vorsah. Die Freiwilligkeit dieser Umsiedlungen war mehr schlecht als recht eingehalten, und das auch nur im Anfangsstadium, als ca. 150.000 Menschen in die Sowjetukraine übersiedelten, von insgesamt ca. 600.000 Ukrainer, die sich in den «Jalta»-Grenzen Polens befanden. Im Sommer 1945 begann dann die Zwangsumsiedlung unter Einsatz der Armee.

Im Laufe dieser Operation begingen die Einheiten des Innenministeriums (später KBW), sowie die Polizei und die Truppen der polnischen Armee zahlreiche Morde, darunter auch Massaker an der Zivilbevölkerung. Die Absicht war, die Ukrainer einzuschüchtern und sie zu zwingen, auszuwandern, nicht anders hatten die Deutschen im Oblast

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

TADEUSZ
ANDRZEJ
OLSZAŃSKI
DER POLNISCHE
UKRAINISCHE
KONFLIKT
1943-1947

тематично здійснювана акція з метою екстермінації (фізичного знищення) окресленої людської спільноти, то мусимо ствердити, що українська «деполонізація» не мала характеру геноциду. Її метою було вигнання, а не винищення польського населення. Безсумнівно, упродовж цієї операції вчинено великий злочин, і сама вона мала злочинний характер, однак вона не була таким геноцидом, як дії Райху, спрямовані на цілковите знищення гебреїв і циганів, а частково — слов'янських народів. І, поза сумнівом, участь у цьому німецькому геноциді неодноразово брали колабораційні формації (усіх національностей).

***

Новий етап конфлікту розпочався на захід від Сяну і Бугу восени 1944 р. УПА з небаченою раніше на цих теренах силою діяла проти НКВД, а відтак проти дедалі сильніших збройних сил комуністичної Польщі, а також проти польського збройного підпілля. Звичайно, не бракувало всілякого роду банд і бандитів.

Організаційна мережа УПА у Польщі сягала від Кодні на півночі до Віскола Великого на південному заході, отож вона не охоплювала всієї етнографічно української частини Польщі. Після відступу на схід узимку 1945 р. численних підрозділів із Східної Галичини крайова організація УПА нараховувала у 1945 р. бл. 2400 осіб у партизанських підрозділах та близьку до цієї, але постійно змінну, кількість залучених до боївок сільської самооборони (кущів).

ПКВН (Польський Комітет Національного Визволення) прагнув розв'язати українське питання в Польщі шляхом цілковитого виселення українців згідно із укладеною у цій справі угодою з урядом ССРСР. Добровільність цих виїздів була сьак-так дотримана лише у початковій фазі, коли Польщу покинули бл. 150 тис. з числа бл. 600 тис. українців, які опинилися у «ялтинських» кордонах Польщі. Влітку 1945 р. розпочалося примусове виселення силами війська, внаслідок чого в Україну були переміщені ще бл. 300 тис. осіб.

Упродовж цієї операції Внутрішні Війська (пізніше KBW), а також поліція та підрозділи Війська

79

ТАДЕУШ АНДЖЕЙ
ОЛЬШАНСКИ
ПОЛЬСЬКО-
УКРАЇНСЬКИЙ
КОНФЛІКТ
1943-1947

<http://www.iimagazine.lviv.ua>

Zamosc und die Bandera-Leute in Wolhynien gehandelt. Zahlreiche Morde begingen auch polnische unabhängige Gruppen, sowie ad hoc formierte Banden, die nicht selten von Milizfunktionären (häufig ehemaligen AK-Leuten) angeführt wurden. Der Terror jener Jahre ist bis heute im Gedächtnis der Ukrainer präsent und, extrapoliert in die Vergangenheit, überschattet und deformiert er das Verständnis der Ereignisse von 1942-44 genau so, wie das polnische Bild der Ereignisse von 1939 und 1944-47 durch die Extrapolierung des Wolhynier Terror deformiert wird.

Die UPA tat ihr Bestes, um dem Umsiedlungs-Terror zu widerstehen, aber sie war nicht imstande, einen regulären Krieg gegen die polnische Armee zu führen. Die «selbsttätigen» Terrorakte von 1945 hingegen zogen entschiedene Vergeltungsmaßnahmen nach sich, die zahlreiche Opfer unter der Zivilbevölkerung zur Folge hatten, darunter im San-Gebiet, wo der gegenseitige Terror gerade zu jener Zeit seinen Höhepunkt erreichte, und die Propaganda und Ausweitung des kommunistischen Terrors beeinflussten bis zu einem bestimmten

Grad den Wandel der Einstellung der polnischen Bauern zu Ukrainern. 1946 kam es öfter vor, dass Polen ihren ukrainischen Nachbarn halfen und sie vor der Deportation versteckten.

Es ist nicht auszuschließen, dass der NKWD zunächst versuchte, die UPA zum Kampf gegen die polnischen «Selbstständigkeitsgruppen» zu bewegen, und erst als es misslungen war, begann der NKWD die UPA auch in Polen zu bekämpfen. Aus zahlreichen Zeugnissen folgt, dass zu Beginn, obwohl auch unter Angriffen der UPA leidend, die sowjetischen Einheiten die UPA einigermaßen tolerierten. Bis jetzt ist auch die Frage nicht geklärt, wie weit der NKWD in die Führung der OUN-UPA in Polen eingedrungen war, aber wir wissen, dass ihm in der Ukraine die Infiltration recht gut gelungen ist. In diesem Kontext sei daran erinnert, dass der Familienname eines UPA-Chefs in den Beskyden («Stach») selbst den ukrainischen Emigrationsautoren unbekannt ist²⁹. Im Frühjahr 1945 griffen Einheiten des NKWD Dyniw an und gaben sich dabei zuerst als UPA aus. Dieses und andere Beispiele legen uns nahe, vorsichtiger mit der

Польського чинили численні, в т.ч. масові убивства цивільного населення. Метою цього було залякування українців і змушення їх до виселень, достоту як у випадках німецької пацифікації Замойщини чи бандерівської – Волині. Численні убивства чинили тоді також польські незалежницькі формування, а також формовані *ad hoc* банди, керовані нерідко функціонерами міліції (нераз колишніми аковцями). Терор тих років, донині живий у пам'яті українців, екстраполюючись у минуле, деформує їхнє бачення подій 1942-1944 рр., так само як польське бачення 1939 та 1944-1947 рр., деформоване інтерполяцією волинського терору.

УПА як могла протистояла переслідуванню, однак вона не в стані була вести регулярну війну з Польським військом. Натомість «самодіяльні» терористичні акції середини 1945 р. призвели до рішучих відплатних кроків, які потягнули за собою численні жертви з-поміж цивільного населення, зокрема у Надсянні, де саме тоді обопільний терор сягнув піку, а пропаганда і розростання терору комуністичного керівництва певною мірою вплинули на зміну став-

лення польського села до українців. У 1946 р. вже трапляються численні випадки допомоги українським сусідам у переховуванні від виселення.

Не виключено, що спершу НКВД намагалося підштовхнути УПА до боротьби із польським самостійницьким підпіллям, і коли це не вдалося, також і у Польщі почало поборювати її. Із численних свідчень випливає, що на початку, хоча й зазнаючи нападів УПА, совєцькі формації ставилися до неї з певною толерантністю. Не вирішена до кінця також справа можливого проникнення НКВД до керівництва ОУН-УПА у Польщі, але відомо, що у післявоєнний період в Україні таке проникнення було доволі глибоким. У цьому контексті варто нагадати, що прізвище одного з сотенних УПА у Бескидах, «Стаха», невідоме навіть українським еміграційним авторам²⁰.

Варто також нагадати про напад військ НКВД на Динів навесні 1945 р., коли вони спочатку подали себе за УПА, але, наштовхнувшись на рішучий опір, «уявнилися» як совєцький підрозділ. Не виключено, що ця операція пов'язана із ранішим погромом піддінівської Павлокоми польською «самооборо-

Schuldzuweisung an die UPA umzugehen, in manchen Fällen könnte es sich auch um sowjetische Provokation gehandelt haben.

Nicht nur Panik und Gerücht sorgten dafür, dass die Ausmaße der Bluttaten übertrieben wurden, sondern auch bewusste Manipulation durch Propaganda, denn die Nachrichten von echten oder erfundenen Grausamkeiten lenkten die Aufmerksamkeit der polnischen Gesellschaft von den Verbrechen des sowjetischen und des «polnischen» NKWD ab, deren Verbrechen die Taten der UPA westlich von San und Bug um einiges überstieg.

1945 war die UPA in Prinzip auf dem von ihr kontrollierten Territorium Herr der Lage, aber mit der Zeit verlor sie die Kontrolle unter dem immer stärker werdenden Druck der Armee und infolge der Umsiedlung von immer mehr ukrainischen Dörfern. Politisch befand sich die UPA in einem Dilemma. Einerseits war sie an der Bildung einer gemeinsamen polnisch-ukrainischen Front gegen die sowjetische Besatzung interessiert, andererseits verzichtete sie auch weiterhin nicht auf territoriale Ansprüche auf Kosten Polens in seinen «Jal-

ta»-Grenzen. Es kam zu Kontakte zwischen der UPA und der polnischen Gruppe «Freiheit und Unabhängigkeit», zu einer taktischen Vereinbarung und einigen gemeinsamen Operationen gegen NKWD und UBP (Innere Sicherheit) im Gebiet Lublin – die bekannteste und größte war der Angriff auf Hrubesziw am 26.Mai 1946 – das alles hatte jedoch keine große Bedeutung, denn die polnische Führung wollte die Waldtruppen auflösen, und die grundsätzlichen politischen Gegensätze zwischen den polnischen und ukrainischen Unabhängigkeitsbewegungen schienen unüberbrückbar.

Bis Ende 1946 sah die KP-Führung Polens im polnischen Untergrund den Hauptfeind, infolgedessen wurden nicht ausreichend Truppen eingesetzt, um die entschlossenen und gut geschulten Partisanen der UPA zu bekämpfen. Im Herbst 1946 wurde die UPA merklich schwächer – die Waffen- und Munitionsvorräte gingen aus, und die Perspektive eines Dritten Weltkrieges begann zu schwinden. Gleichwohl gelang der polnischen Armee bis zur «Aktion Weichsel» kein einziges Mal ein entscheidender Schlag gegen ein UPA-Kommando. Die

ною». Факт цей змушує обережніше ставитися до звинувачень УПА в убивствах польського населення за тих часів, позаяк могли трапитися не викриті випадки совецької провокації.

Масштаби пролитої крові у тих роках перебільшує уже не лише плітка, але й свідомо пропагандистська маніпуляція. Справжні чи вигадані жорстокості УПА блискуче відвертали увагу польського суспільства від злочинів совецького та «польського» НКВД, на сумлінні яких у багато разів більше жертв, аніж у діючої на захід від Бугу й Сяну УПА.

У 1945 р. УПА в принципі була господарем становища на контрольованій нею території, однак із плином часу вона втрачала контроль внаслідок щораз сильнішого натиску війська і виселення все більшої кількості сіл. Характерна обставина – у цей період на польських землях зафіксовано незначну кількість убивств польського населення, окрім випадків акцій помсти там, де поляки нападали на українські села, а також «ліквідації» окремих функціонерів чи агентів нової влади. Керівництво УПА значно жорсткіше, аніж «за німців», підтримувало

порядок як у лісових підрозділах, так і у цивільному середовищі, тепер воно було зацікавлене у створенні спільного польсько-українського фронту проти совецької окупації. Інша річ, що УПА і далі не відмовлялася від територіальних претензій, які виходили поза межі «ялтинської» Польщі.

Контакти між УПА та АК-WIN, увінчані укладенням тактичного порозуміння та кількома спільними операціями проти НКВД та УВР на Люблінщині (найголосніша і найбільша – напад на Грубешів 26 травня 1946 р.), не мали, однак, великого значення. Польське керівництво прагнуло розпустити лісові підрозділи, а не розвивати їх, та ще більшу вагу мали засадничі політичні суперечності поміж польським та українським незалежницьким рухами, які й надалі залишалися нерозв'язаними.

До кінця 1946 р. головним ворогом польського комуністичного керівництва було польське підпілля, а для подолання УПА спрямовувалися далеко не достатні сили, аби перемогти рішучих і добре вишколених партизанів. До того ж, військо було втолене боями на фронті, у ньому служили численні

ТАДЕУШ АНДЖЕЙ
ОЛЬШАНСКИ
ПОЛЬСЬКО-
УКРАЇНСЬКИЙ
КОНФЛІКТ
1943-1947

<http://www.iimagazine.lviv.ua>

ukrainischen Partisanen behielten bis zuletzt eine erstaunliche Entschlossenheit – Fahnenflucht kam selten vor, und Gefangennahme nur in Ausnahmefällen (die meisten von Polen gefangenen ukrainischen Partisanen waren entweder verwundet oder in einer Falle überrascht worden). Selbstmord in auswegloser Lage war nicht nur bei Offizieren die Regel. Und wie auch immer man die Motive der UPA-Taten bewerten will, wir müssen zugeben, dass diese Kämpfer nicht nur gegen andere, sondern auch gegen sich selbst gnadenlos sein konnten.

Die Amnestie von 1947 schloss (wie schon eine vorhergegangene) OUN und UPA aus, die als «Verbündete von Hitlerdeutschland» der SS-Division Galizien gleichgestellt und den verbrecherischen Organisationen zugerechnet wurden, strafbar war schon allein die Zugehörigkeit. Diese Ausnahmestellung hatte eine eindeutig nationalistische Ausrichtung – auf solche Weise wurden die Ukrainer aus der Zivilgesellschaft des polnischen Staates und aus dem damaligen Prozess der «nationalen Versöhnung» ausgeschlossen.

Infolge der Amnestie löste sich der polnische Untergrund praktisch auf, und somit blieb nur noch die ukrainische Partisanenbewegung als Hauptproblem der Inneren Sicherheit des Landes übrig. Aber die polnische Regierung hatte keineswegs vor, dieses Problem mit politischen Mitteln zu lösen. Wir haben Anlass zu glauben, dass ein bedeutender Teil der UPA-Mitglieder (darunter die Neurekrutierten und Mitglieder der Selbstverteidigungsgruppen) die Amnestie angenommen hätten. In den Wäldern wären einige Unversöhnliche übrig geblieben, und die Dörfer wären gezwungen gewesen, bei der Armee um Schutz vor der Rache der «Waldmensen» nachzusuchen. Das hätte sehr viele Opfer erspart, sowohl auf polnischer als auch auf ukrainischer Seite. Aber Warschau (und anscheinend auch Moskau) verfolgte ein anderes Ziel.

Eine große Operation gegen die UPA und den Rest der ukrainischen Bevölkerung Polens (ca. 150.000 Menschen) wurde schon 1946 vorbereitet. Als Muster diente die stalinsche Praxis «der Lösung der nationalen Probleme»; die Schulung der Sicherheitskräften und der Armee übernahm-

ветерани АК і тут відчувалися сильні впливи WIN, тож солдати не надто поспішали загинути у боротьбі з «бандами». Тому аж до смерти ген. Свєрчевського головним ворогом УПА залишалися WOP і KBW. Але й вони не вмiли боротися з партизанами — тому так люто мстилися за невдачі на місцевому цивільному населенні.

Восени 1946 року УПА виразно ослабла — запаси зброї та амуніції почали вичерпуватися, натомість перспективи Третьої Світової війни щораз виразніше танули. Однак, аж до акції «Вісла» армії не вдалося розгромити жодної сотні УПА. Українські партизани до самого кінця зберегли дивовижну рішучість — дезертирство було рідкісним явищем, а полон, навіть у безнадійній ситуації — винятком (більшість полонених поляками партизанів були поранені чи схоплені із засідки). Самогубства у ситуації безвиході, і то не лише серед офіцерів, були правилом, як ні в якій армії цієї війни. І хоча можна по-різному оцінювати мотиви таких вчинків, але треба віддати належне українським воякам, які вмiли бути безжалісними не лише до інших, але й до себе.

Амнестія 1947 р., як і попередня, не охопила ОУН і УПА, які вважалися союзниками гітлерівської Німеччини, при чому УПА, як і дивізія СС «Галичина», зараховувалася до злочинних організацій — покаранню підлягала сама приналежність до неї. Цей виняток мав однозначно націоналістичне спрямування — у такий спосіб українців було виключено із громадянського суспільства Польської держави та із тогочасного процесу «національного примирення».

Наслідком цієї амнесії стала практична ліквідація польського підпілля, водночас український партизанський рух став пріоритетною проблемою сил внутрішньої безпеки країни. Але польський уряд не бажав розв'язувати цієї проблеми політичними засобами. Ми маємо доволі приводів уважати, що значна частина вояків УПА (зокрема новобранці та члени загонів самооборони) скористалися б із амнесії. У лісі залишилася б жменя непримиренних, а село змушене було б шукати захисту війська від помсти «лісовиків», а не навпаки, як це було досі. Це заощадило б багато крові, як польської, так і української. Але у Варшави (і, схоже, у Москви) мета була іншою.

men die sowjetischen Instruktoren. Aber noch bevor die Vorbereitung der Operation abgeschlossen war, kam in einer Falle bei Jablonki in den Beskyden der überaus populäre General Swierczewski ums Leben²¹.

In dieser Situation bekam die Operation «Aktion Weichsel» eine große Resonanz, denn man konnte sie nun als Rache für den Tod, Swierczewskis darstellen, obwohl das eigentliche Ziel der Aktion die Umsiedlung der ukrainischen Bevölkerung war und erst in zweiter Linie die Vernichtung der ukrainischen Partisanenbewegung. Die Umsiedlung fand unter großer Brutalität statt, begleitet von vielen Morden. Die Ausgesiedelten wurden weit verstreut in die westlichen und nördlichen Territorien des Landes gebracht, wodurch die traditionellen Beziehungen von Dorfgemeinschaft und Familie zerrissen wurden. Bei dieser Gelegenheit wurden alle Formen des ukrainischen Lebens zerstört, die es in Polen noch gab. Kurz: Das unausgesprochene Ziel war: Liquidierung der ukrainischen Gemeinde in Polen mit den Mitteln der Zwangspolonisierung modo sovietico.

Im Frühjahr 1947 zählte die UPA in Polen noch ca. 1.800 Personen, die in den Wäldern lebten. Von den vielen кушовиків stärkten einige Hundert die Partisanenbewegung – die Mehrheit ließ sich widerstandslos deportieren. Gegen die UPA wurden 20.000 Militärs eingesetzt, und da die Operation stufenweise durchgeführt wurde, war die situative Überzahl der Armee noch größer. Da es offenkundig keinen Sinn mehr machte, den Kampf fortzusetzen, nachdem die Bevölkerung schon deportiert worden war, befahl die Führung der UPA den Truppen, sich in andere Gebiete zurückzuziehen – hauptsächlich in die Ukraine oder nach Deutschland, in die amerikanische Besatzungszone. Aber die Verluste waren sehr groß, und im Herbst 1947 hörte die ukrainische Partisanenbewegung in Polen zu existieren auf. Noch einige Zeit existierten die Überreste der zerschlagenen Truppen und das Konspirationsnetz, einige Partisanen versteckten sich verzweifelt in den «Waldbunkern» bis zu der Amnestie 1956.

Die Verluste in diesen Kämpfen waren nicht hoch, besonders im Vergleich zu dem Wolhyner Terror. Nach offiziellen Angaben haben die UPA-

Велика операція проти УПА та решти українського населення Польщі (бл. 150 тис. осіб) була підготовлена ще у 1946 р. За зразок було взято сталінську практику «розв'язання національних проблем», вишкіл у силах безпеки та у війську взяли на себе совєцькі інструктори. Однак, перш ніж підготовка до операції закінчилася, у засідці під Яблонками в Бескидах загинув ген. Свєрчевський, напевне, найпопулярніший у той час командувач Війська Польського²¹. До речі, його інспекційна поїздка бескидськими гарнізонами була пов'язана власне із приготуваннями до акції «Вісла».

У новій ситуації операція набула широкого розголосу, її представляли помстою за смерть Свєрчевського. Однак метою акції було передовсім виселення українського населення, а лише відтак – знищення українського партизанського руху. Виселення відбувалося із великою брутальністю, супроводжувалося численними вбивствами. Виселених скеровували на західні та північні землі, прагнучи (без сумніву, свідомо) до розриву парафіяльних та сусідських, ба, навіть родинних зв'язків. Принагідно були

ліквідовані всі форми українського національного життя, які ще існували. Важко заперечувати висновок, що прихованою метою цього розселення була ліквідація української громади в Польщі засобами вимушеної колонізації *modo sovietico*.

Навесні 1947 р. УПА нараховувала у Польщі бл. 1800 осіб, зосереджених у лісових загонах. Із великої кількості кущовиків лише кількост зміцнили партизанський рух – більшість пасивно піддалися виселенню. Проти УПА було кинуте 20 тис. вояків, а позаяк операція відбувалася поетапно, то перевага армії була ще більшою. Враховуючи те, що не було сенсу продовжувати боротьбу після того, як населення було виселене, командування УПА наказало загонам відступити на інші території – головним чином в Україну чи до Німеччини, у американську окупаційну зону. Однак втрати були величезними, а восени 1947 р. український партизанський рух у Польщі перестав існувати. Ще певний час діяли рештки розбитих загонів і конспіраційна мережа, деякі партизани розпочали переховувалися у лісових «бункерах» аж до амністії 1956 р.

ТАДЕУШ АНДЖЕЙ
ОЛЬШАНСКІ
ПОЛЬСЬКО-
УКРАЇНСЬКИЙ
КОНФЛІКТ
1943-1947

<http://www.iimagine.lviv.ua>

Leute 2.200 Menschen umgebracht, darunter nicht mehr als 690 Zivillisten (unter ihnen gab es auch einige Ukrainer, nach einigen Angaben – bis zur Hälfte). Auf der ukrainischen Seite sind 5.500 Personen umgekommen, davon 1.500 während der «Aktion Weichsel». Die Verluste des NKWD sind unbekannt. Diese Daten schließen nicht die Ukrainer ein, die in den Kämpfen gegen den polnischen «Selbständigkeitsuntergrund» fielen sowie von ihm ermordet wurden – wahrscheinlich erreichte die Zahl der ukrainischen Opfer in Polen 8-10.000 Personen, im wesentlichen Zivilisten.

1947 war das letzte Jahr des blutigen polnisch-ukrainischen Konflikts, aber noch einige Jahre danach starben die Ukrainer in den Gefängnissen. Es wurden insgesamt ca. 300 Personen hingerichtet, der letzte Urteil wurde 1950 ausgeführt.

Dieser Konflikt endete mit einer schrecklichen Niederlage der Ukrainer und einem sehr fragwürdigen polnischen Sieg. Der einzige wirkliche Sieger war Moskau. Man muss aber darauf hinweisen, dass der letzte Akkord in dem Konflikt eine große Schuld des polnischen Staates und des Volkes war.

Denn es stimmt nicht, dass nur Stalin und die Kommunisten an allem schuld sind und dass die Verantwortung nur auf Bierman, Gomulka und Konsorten fällt. Es erhob sich kein Protest, als 150.000 unserer Mitbürger aus ihrer Heimat vertrieben und in die Fremde verbannt wurden, verdammt zum Umherirren, wo sie bestenfalls bei den neuen polnischen Nachbarn freundliche Gleichgültigkeit fanden. Und die polnische Armee, obwohl sie fremden Befehlen folgte, bestand aus Polen, vom Soldaten bis zum General (darunter auch General Mossor, dem Leiter der «Aktion Weichsel», der ein Berufsoffizier der Vorkriegsschule war). Auch wenn es uns peinlich ist, können wir diese Last nicht einfach wegschieben. Genauso wie die Ukrainer die Last der in den 40er Jahren an Polen begangenen Verbrechen nicht beiseite schieben können.

Втрати у цих боях не були високими, зокрема якщо прикладати мірку волинського терору. Згідно із офіційними даними, від рук УПА загинуло 2200 осіб, в тому числі не більше 690 цивільних (серед них була певна кількість українців, за деякими оцінками — до половини). З українського ж боку полегло 5500 осіб, у т.ч. 1500 під час акції «Вісла». Втрати НКВД невідомі. Ці дані не включають українців, які загинули у сутичках із польським самостійницьким підпіллям, а також убитих ним — правдоподібно, що число полеглих українців у Польщі сягнуло 8-10 тис. осіб, значною мірою — цивільних.

Чи й справді акція «Вісла» була неминучою? Для ліквідації українського партизанського руху — безсумнівно, позаяк жодна держава не може терпіти на власній території збройної ірреденти. Однак така необхідність не може виправдати застосованих під час її проведення методів, а точніше — виселення. Коли б навіть і справді неминучим було усунення з охоплених боями районів цивільного населення, його можна було б сконцентрувати у пильно стежених селах-таборах, а після закінчення війни

відпустити домів. Однак такої необхідності не було, адже, скажімо, у боротьбі із загоном «Огня», який користувався значно сильнішою підтримкою земляків і діяв у значно важчій, хтозна чи не складнішій за Бескиди, місцевості, ніхто не вдавався до виселень.

1947 рік став останнім роком кривавого польсько-українського конфлікту, але ще декілька років українці гинули у в'язницях. Було страчено у цілому бл. 300 осіб, останній вирок виконано у 1950 р.

Конфлікт цей закінчився страхітливою поразкою українців і дуже проблематичною польською перемогою. Єдиним справжнім переможцем була Москва. Варто, однак, зазначити, що останнім акордом конфлікту стала важка провина Польської держави і народу. Бо це не так, що у всьому винні Сталін і комуністи, що відповідальність спадає лише на Бермана, Гомулку *et consortes*. Жоден голос протесту не пролунав, коли 150 тис. наших співгромадян були викинуті з материзни та заслані на чужину, приречені на поневір'яння, де вони дуже рідко натрапляли принаймні на зичливу байдужість своїх нових сусідів — поляків. А Військо Польське, хоча й виконува-

¹ Dieser Aufsatz wurde in der Zeitschrift *Wież*, 11/12, 1991 veröffentlicht. Der ganze Text mit dem wissenschaftlichen Apparat war in der *Zeszytów Historycznych* Nr.90 unter dem Pseudonym Jan LukaszŹw veröffentlicht worden. Hier werden die Anmerkungen der gekürzten Version beibehalten.

² Mit diesem allgemeinen Begriff bezeichnen wir die unterschiedlich benannten deutschen Hilfstruppen, die man aus der Bevölkerung der besetzten Gebieten rekrutierte.

³ wörtlich: Der Ukrainische Unabhängige Vereinte Staat, ausgerufen im Juni 1941.

⁴ Zbrodnie nacjonalistów ukraińskich dokonane na ludności polskiej na Wołyniu 1939-1945 / Główna Komisja Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce Instytut Pamięci Narodowej (i) Środowisko żołnierzy 27 Wołyńskiej Dywizji Armii Krajowej w Warszawie, Warszawa 1990 (Weiter: Zbrodnie...).

⁵ Zbrodnie... – S. 74-116; Olszański T.A. Pierwsza próba dokumentacji terroru wołyńskiego (1939-1945) // *Obóz*. – 1990. – Nr. 19. – S. 117-118.

⁶ Turowski J. *Pożoga*. Walki 27 Wołyńskiej Dywizji AK. – Warszawa, 1990. – S. 48.

⁷ Zbrodnie... – S. 121; Dorf Sztun im Kreis Lubomył

⁸ Die von Alexander Korman in der Broschüre «Das fünfte Gebot Gottes: Du sollst nicht töten!» genannten Fälle (Korman A. *Piąte przykazanie: nie zabijaj!* – London: Koło Lwowian, 1990. – S. 8-9, 34), sind wegen des propagandistischen Charakters der Arbeiten dieses Autors schwer zu bewerten.

⁹ Über Ostgalizien: Polak E. *Baza «Topór» i sowieckie łagry*. – Świdnica: Wyd. Narodowe Reduta, 1991. – S. 45.

¹⁰ Romanowski W. *Kainowe dni*. – Warszawa: IWZZ, 1990. – S. 82, 147-48, 189-90.

¹¹ Diese Truppen liefen dann Ende 1943 / Anfang 1944 zur AK über, als die Front heranrückte; vergl.: Turowski J. *Op. Cit.* – S. 112; Polak E. *Op. Cit.* – S. 30 (Fußnote).

¹² Diese Division war dem SS-Kommando untergeordnet, wie auch gegen Kriegsende die anderen «Fremdarmeen – Ost», war aber keine vollwertige Abteilung der Waffen-SS, und ihre Mitglieder sind nach den deutschen Kriterien keine SS-Leute.

¹³ Torzecki R. *Sprawy polsko-ukraińskie podczas II wojny światowej // Zustriczy*. – 1990. – Nr. 3-4 (zeszyt polskojęzyczny). – S. 114.

ло чужі накази, складалося однак із поляків, від рядового до генерала (в т.ч. і ген. Моссора, командувача операцією «Вісла», який був кадровим офіцером довоєнного вишколу). І, хоч би як це було для нас прикро, ми не можемо відкинути цього тягаря. Так, як і українці не можуть відкинути тягаря злочинів, вчинених проти поляків у сорокові роки.

¹ Стаття опублікована у журналі Więź. – 1991. – 11-12. Розширений текст з повним науковим апаратом був опублікований у ч. 90 Zeszytów Historycznych під псевдонімом Ян Лукашув. Зберігаємо тут примітки скороченої версії статті.

² Цим загальним поняттям ми називаємо німецькі допоміжні підрозділи, які формували з населення окупованих територій. Насправді вони мали різні назви.

³ Українська Самостійна Соборна Держава, назва Української держави, проголошеної у червні 1941 року.

⁴ «Zbrodnie nacjonalistów ukraińskich dokonane na ludności polskiej na Wołyniu 1939-1945», Główna Komisja Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce Instytut Pamięci Narodowej (i) Środowisko żołnierzy 27 Wołyńskiej Dywizji Armii Krajowej w Warszawie, Warszawa 1990 (Далі: Zbrodnie...).

⁵ Zbrodnie... – S. 74-116; Olszański T.A. Pierwsza próba dokumentacji terroru wołyńskiego (1939-1945) // Obóz. – 1990. – Nr. 19. – S. 117-118.

85

ТАДЕУШ АНДЖЕЙ
ОЛЬШАНСКИЙ
ПОЛЬСКО-
УКРАЇНСЬКИЙ
КОНФЛІКТ
1943-1947

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

¹⁴ Auf Russisch «истребительные отряды» (Vernichtungstruppen), die ukrainische deformierte Form – «стрибки», «яструбки».

¹⁵ Zbrodnie... berichten über dieses Problem nicht, sie schließen die Chronik mit dem Juli 1945 und erwähnen nur einige Dutzend Opfer (S. 156-157), während eine Reihe von sowjetischen Arbeiten 2.000 polnische Opfer der UPA in Wolynien nach dem Februar 1944 zählen.

¹⁶ Einige nicht verständliche Momente eines Gesprächs zwischen Studnicki und Wächter habe ich ausführlicher in dem in Anmerkung (1) erwähnten Aufsatz analysiert.

¹⁷ Torzecki R. Op. Cit. – S. 114.

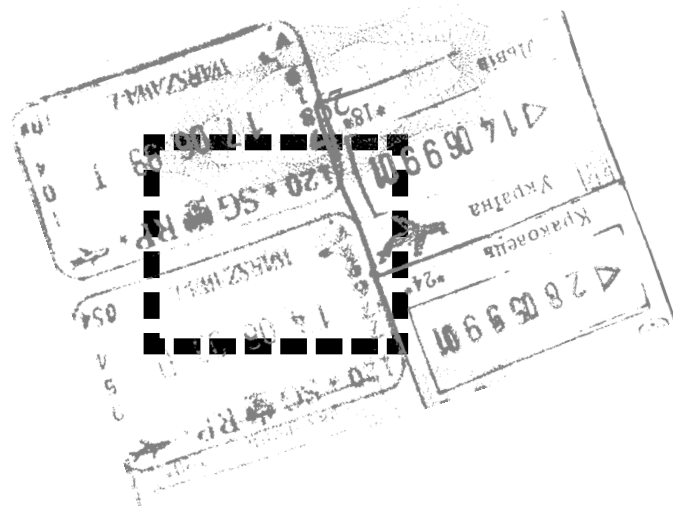
¹⁸ Zbrodnie... – S. 158, 160-165; vergl.: Olszański T. Op. Cit. – S. 126.

¹⁹ Turowski J. Op. Cit. – S. 513.

²⁰ Wenn sie über diese Tatsache wüssten, so hätte sie gewiß Sztendera in seiner Rezension der Monographie von Szczesniak und Szota «Der Weg ins Nichts» erwähnt. Siehe: Sztendera E. Badania nad dziejami UPA w PRL // Suczasnist'. – 1985. – Lato.

²¹ Eine Reihe nicht ganz klarer Momente, die mit dem

Verlauf dieser Auseinandersetzung verbunden sind, sind zwar erklärungs-wert, betreffen jedoch nicht das hier erörterte Thema.

⁶ Turowski J.: «Pożoga – Walki 27 Wołyńskiej Dywizji AK», Warszawa 1990, s. 48.

⁷ Zbrodnie... – S. 121; село Штунь Любомльського повіту.

⁸ Перелічені Александром Корманом у брошурі «П'ята заповідь Бога: Не убий!» випадки (Korman A. Piąte przykazanie boskie: nie zabijaj! – London: Koło Lwowian, 1990. – S. 8-9, 34), які стосуються Східної Галичини та греко-католицького кліру, важко оцінити з огляду на пропагандистський характер робіт цього автора.

⁹ Про Східну Галичину у кн.: Polak E. Baza «Topór» i sowieckie lagry. – Świdnica: Wyd. Narodowe Reduta, 1991. – S. 45.

¹⁰ Romanowski W. Kainowe dni. – Warszawa: IWZZ, 1990. – S. 82, 147-48, 189-90.

¹¹ Ці підрозділи перейшли до АК на межі 1943/44 років, тобто під впливом наближення лінії фронту; пор.: Turowski J. Op. Cit. – S. 112; Polak E. Op. Cit. – S. 30 (примітка).

¹² Ця дивізія була підпорядкована командуванню СС, як і решту «Чужинських армій – Схід» наприкінці війни, однак не була повноцінним підрозділом

Ваффен-СС, а її службовці за німецькими критеріями не були есесівцями.

³ Torzecki R. Sprawy polsko-ukraińskie podczas II wojny światowej // Zustrzici. – 1990. – Nr. 3-4 (zeszyt polskojęzyczny). – S. 114.

¹⁴ Рос. мовою «истребительные отряды» (винищувальні загони), українська деформована форма – «стрибки», «яструбки».

¹⁵ Zbrodnie... оминають цю проблему, закінчуючи календар липнем 1945 р. і згадуючи лише про кільканадцять жертв (с. 156-157), у той час як низка совєцьких праць говорить про 2000 польських жертв УПА на Волині після лютого 1944 р.

¹⁶ Окремі незрозумілі моменти, пов'язані з розмовою між Студницьким і Вехтером, я докладніше проаналізував у статті, згаданій у примітці 1.

¹⁷ Torzecki R. Op. Cit. – S. 114.

¹⁸ Zbrodnie... – S. 158, 160-165; пор.: Olszański T. Op. Cit. – S. 126.

¹⁹ Turowski J. Op. Cit. – S. 513.

²⁰ Коли б вони знали про цей факт, то напевне про нього згадав би Штендера у своїй рецензії на монографію Щесняка і Шоти «Дорога в нікуди».

<http://www.ji-magazine.lviv.ua>

<http://www.ji-magazine.lviv.ua>

P.S.

(Kommentar des Autors 10 Jahre später:)

Dieser Aufsatz wurde 1991 geschrieben. Ihm lag meine Publikation in der Pariser Zeitschrift «Zeszyty Historyczne» (Nr.90/1989, Pseudonym Jan Lukaszów) zugrunde, und schon damals musste ich jedoch eine Reihe von Thesen korrigieren, da die Forschungen der Geschichte der polnisch-ukrainischen Beziehungen Fortschritte machten, die sich im Laufe des letzten Jahrzehntes noch beschleunigten – vor allem im Bereich der militärhistorischen Untersuchungen – sodass mein damaliger Aufsatz heute nur noch als ein historiographisches Faktum gelten kann, da er sich nicht mehr auf dem aktuellen Stand der Geschichtswissenschaft befindet.

Hier besteht keine Möglichkeit, diesen Fortschritt in der Untersuchung des polnisch-ukrainischen Konfliktes, hauptsächlich dank der Eröffnung des Zugangs zu den polnischen und ukrainischen Archiven sowie der Ameisenarbeit der Historiker in diesen Archiven, zu analysieren. Ich halte es allerdings für meine Pflicht, meine Ansich-

ten von vor zehn Jahren zu bewerten. Eine Reihe von Feststellungen dieses Textes wurde durch den Fortschritt des Wissens über die damalige Ereignisse korrigiert, aber die meisten grundsätzlichen, «konzeptuellen» Thesen dieses Aufsatzes halte ich für immer noch aktuell, sogar mehr – sie fanden neue Bestätigungen.

Es gibt aber eine wesentliche Ausnahme. 1991 äußerte ich in meinem Artikel die Ansicht, dass die große ethnische Säuberung in Wolhynien und in Ostgaliziens (Entpolonisierung) von 1943-1944 keine Züge vom Völkermord aufwies. Heute muss ich mit Bedauern gestehen, dass ich mich getäuscht habe. Immer mehr publizierte Dokumente zeugen nicht nur davon, daß die Entpolonisierungsoperation den Charakter einer geplanten Militäroperation hatte und dass ein entsprechender Befehl der Führung der OUN-UPA existierte (obwohl der Text des Befehls selbst immer noch nicht gefunden wurde), aber auch davon, dass das Ziel dieser Operation die physische Vernichtung zumindest der Mehrheit der polnischen Bevölkerung dieser Gebiete war, und nicht nur – wie ich

Див.: Sztendera E. Badania nad dziejami UPA w PRL // *Suczasnist'*. – 1985. – Lato.

²¹ Низка не цілком зрозумілих моментів, пов'язаних із перебігом цієї сутички, варті того, щоб їх пояснити, однак вони не мають відношення до теми, яка тут розглядається.

P.S.

Авторський коментар через 10 років

Ця стаття була написана в 1991 р. В її основу була покладена моя голосна публікація у паризькому журналі «*Zeszyty Historyczne*» (ч.90 за 1989 р., підписана псевдонімом Ян Лукашув), і вже тоді я, однак, мусив коригувати низку тез, у зв'язку із поступом досліджень історії польсько-українських стосунків. Упродовж останнього десятиліття цей поступ – зокрема досліджень воєнної історії цих стосунків – відбувався дуже стрімкими темпами, отож моя стаття сьогодні уже стала тільки історіографічним фактом, текстом, який фіксує неактуальний на сьогодні стан наукового знання.

Тут немає змоги проаналізувати поступ, який відбувся у дослідженні польсько-українського конфлікту, насамперед завдяки відкриттю доступу до польських і українських архівів, а також мурашиній праці в цих архівах численних істориків. Натомість, вважаю своїм обов'язком оцінити мої погляди десятирічної давности. Низка окремих констатацій цього тексту була скоригована посту-

87

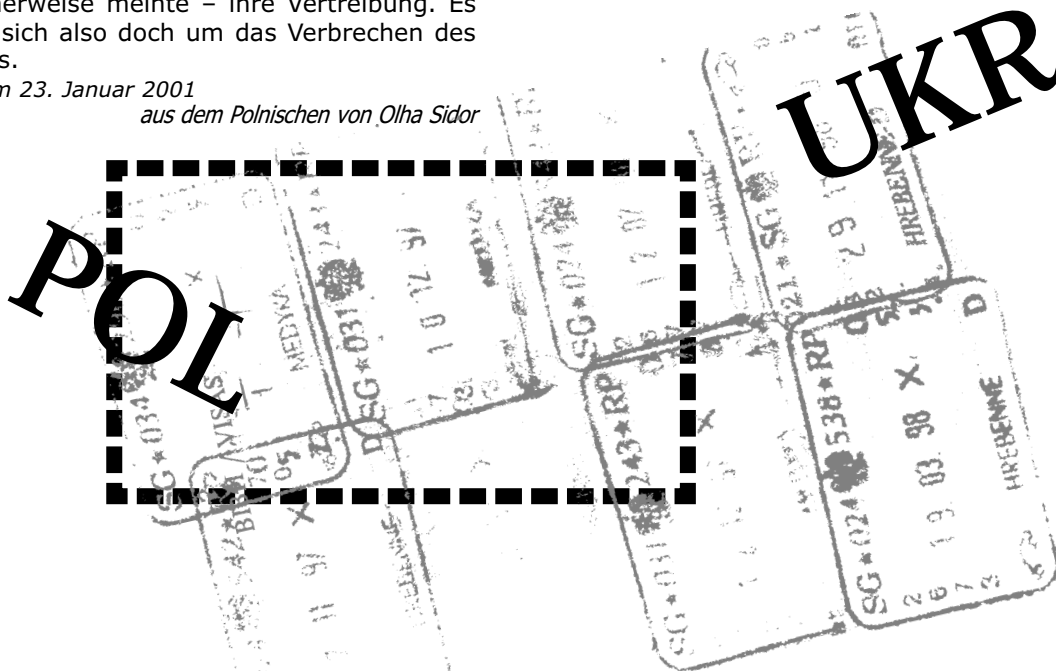
ТАДЕУШ АНДЖЕЙ
ОЛЬШАНСКИ
ПОЛЬСЬКО-
УКРАЇНСЬКИЙ
КОНФЛІКТ
1943-1947

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

irrtümlicherweise meinte – ihre Vertreibung. Es handelte sich also doch um das Verbrechen des Genozides.

T.O. am 23. Januar 2001

aus dem Polnischen von Olha Sidor

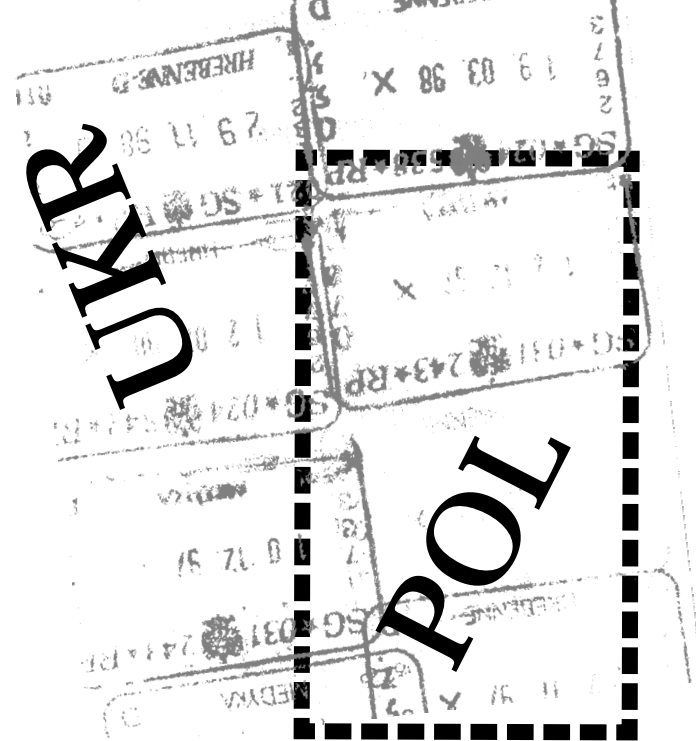

пом знань про тогочасні події, але більшість принципів, «концептуальних» тез цієї статті я вважаю актуальними й надалі, ба більше — вони знайшли нові підтвердження.

Однак є один, дуже істотний виняток. У 1991 р. у своїй статті я висловив погляд, наче велика етнічна чистка на Волині та у Східній Галичині (деполонізація) у 1943-1944 рр. не мала рис геноциду. Сьогодні зі смутком мушу визнати, що помилявся у цій справі. Дедалі більше опублікованих документів свідчать не лише про те, що операція деполонізації мала характер запланованої військової операції та що існував відповідний наказ керівництва ОУН-УПА (хоча сам текст наказу досі не знайдений), але також і про те, що метою цієї операції було фізичне знищення принаймні більшості польського населення цих земель, а не лише — як я помилково вважав — його вигнання. Отож, це таки був злочин геноциду.

23 січня 2001 року

Переклав Андрій Павлишин

<http://www.i-magazine.lviv.ua> — <http://www.i-magazine.lviv.ua>

georg
traki
grodek

Георгі Траклъ Городок

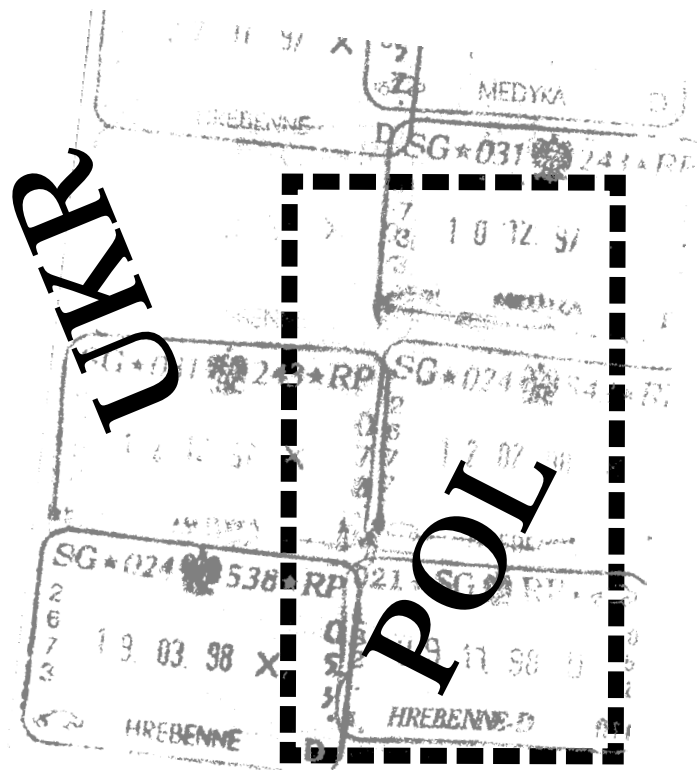
89

Увечері бряжчать ліси осінні
Зброєю смерти, злочені рівнини
Й блакитяні озера, зверху сонце
Хмурніше котиться; вгортає ніч
Вмирущих воїв, дикий зойк
Їх уст калічних.
Та тихо збирається на верболознім тлі
Червоне хмар'я, де гнівливий бог,
Пролита кров, схолода місяцева;
Усі шляхи ведуть у чорний тлін.
Під злоченим гіллям зірок і ночі
Сестрина тінь іде німотним гасм
Звитяжців духи, їх криваві глави вітати;
І зглушено звучать в очеретах флюяри осени.
О гордший смутку! Крицевий олтаре,
Днесь живить біль огненний пломінь духу,
Ненароджених онуків.

Переклав Тимофій Гаєрліє

<http://www.i-magazine.lviv.ua> <http://www.i-magazine.lviv.ua>

Am Abend tönen die herbstlichen Wälder
Von tödlichen Waffen, die goldnen Ebenen
Und blauen Seen, darüber die Sonne
Düstrer hinrollt; umfängt die Nacht
Sterbende Krieger, die wilde Klage
Ihrer zerbrochenen Mäuler.
Doch stille sammelt im Weidengrund
Rotes Gewölk, darin ein zürnender Gott wohnt,
Das vergossne Blut sich, mondne Kühle;
Alle Straßen münden in schwarze Verwesung.
Unter goldnem Gezweig der Nacht und Sternen
Es schwankt der Schwester Schatten durch den
schweigenden Hain,
Zu grüßen die Geister der Helder, die blutenden
Häupter;
Und leise tönen im Rohr die dunklen Flöten des
Herbstes.
O stolzere Trauer! ihr ehernen Altäre,
Die heiße Flamme des Geistes nährt heute ein
gewaltiger Schmerz,
Die ungebornen Enkel.

анна вероніка

© Anna Veronika Wendland, 1997

вендлэнд митрополит

<http://www.i-magazine.lviv.ua> <http://www.i-magazine.lviv.ua>

anna veronika

© Anna Veronika Wendland, 1997

wendland der metropolit

Колосальний, подібний до замку, фортеці, але водночас легкий, сповнений грації, майже летючий цей Святий Юр. І пливе він над нашим містом, і пливе над нашою юністю, як весільний корабель над хмарами. Особливо він захоплює навесні, здіймаючись над зеленню парку і квітучими садами, які оточують на м'яких схилах невисокі мури собору.

Овіяний усіма запахами щедрої львівської primavera, здіймається цей храм до хмар, як символ небесного триумфу над турботами земного буття...

І тут же, на траві катедрального пагорба весело іржуть коні. Я подумав, що то, певно, коні самого Св. Юра, патрона собору, які відпочивають на міському лузі, але я помилився. Це були коні з єпископської стайні, вони возять екіпаж його світлості митрополита Шептицького, внука Александра Фредро.

Юзеф Віттлін, Мій Львів (1946).

Kolossal, burgähnlich, festungsartig, gleichzeitig aber leicht, voller Grazie, fast schwungvoll ist dieser Heilige Jur. Und er schwimmt über unserer Stadt und schwimmt über unserer Jugend wie ein über den Wolken segelndes Hochzeitschiff. Besonders begeistert er im Frühling, wenn er das üppige Grün der Parks und blühenden Obstgärten überragt, die an sanften Hängen die niedrigen Geschosse der Kathedrale umgeben. Beweihräuchert mit allen Düften der freigebigen Lemberger Primavera, schwingt sich dieser Tempel zu den Wolken empor wie ein Symbol himmlischen Triumphes über die Plagen irdischen Daseins... Und dicht daneben, auf dem Rasen des Kathedralenhügels weiden fröhlich die Pferde. Ich dachte mir, das seien die eigenen Rosse St.Jurs, des Patrons der Kathedrale, sie stärken sich auf der städtischen Wiese, doch ich irrte mich. Es waren Pferde aus dem erzbischöflichen Stall, sie zogen die Equipage Seiner Eminenz des Metropoliten Szeptycki, des Enkels von Aleksander Fredro.

Józef Wittlin: Mein Lemberg, 1946.

«Мій» Львів, у якому я прожила добрих півтора року, вже давно переріс межі Святоюрської гори. Але якщо дивитися на центр міста з протилежного боку, з Замкової гори, то маємо перед очима все ту ж накреслену Віттліном картину: собор Св. Юра, єпископський центр греко-католицьких митрополитів Галичини, здіймається над містом, все ще відмежовуючись від суєти вузеньких вуличок середмістя. Той, хто не полінується піднятися на Святоюрський пагорб, знайде тут ще залишки садів, над якими, однак, домінує військова радіовежа, подарована містові совєцькими владарями. Барокова споруда собору – «символ небесного тріумфу» на околиці міста – довгий час була символом складної земної ситуації львівських українців: у місті, яке вони колись заснували, протягом століть панування польських королів і австрійських імператорів їх відсунуто на периферію. Як інакомислячим, схизматикам їм можна було селитися лише у передмісті і не дозволялося займати вищих посад у місті. Від кінця XVI століття вони були «уніатами», які, хоча формально і підлягали Ватикану, але залишалися вірними православному обрядові і через це не мали рівних прав з католи-

ками. До Другої Світової війни українські мешканці Львова були меншиною в польському місті.

Але цей польський «Львув», був водночас і їхнім українським «Львовом», старовинним княжим містом «їхньої» Східної Галичини, з 1772 року частини австрійської провінції, в якій вони були більшістю. В процесі поступового піднесення церковного і релігійного життя з кінця XVIII століття Львів перетворюється на їхню безперечну столицю, і вони раз у раз заявляють про свої претензії на нього. Тут концентрувався негустий прошарок української інтелігенції, тут знаходилися осередки важливих українських закладів. У революційному 1848 році не лише польські, а й українські патріоти домагалися тут своїх громадянських і національних прав. Східногалицькі сільські священики несли львівські гасла у провінцію, виголошували промови перед селянськими громадами, в яких вони прославляли Франкфуртський парламент – що злостило і привело до розпач польських панів. Отож історія цього нібито «позбавлено-го історії» народу починається не 1991 роком.

Львів завжди був релігійним центром галицьких українців. У часи, коли прошарок освічених україн-

91

АННА ВЕРОНІКА
ВЕНДЛЯНД
МИТРОПОЛИТ

<http://www.i-magazine.lviv.ua> <http://www.i-magazine.lviv.ua>

«Mein» Lemberg, die ukrainische Großstadt L'viv, in der ich gut eineinhalb Jahre gewohnt habe, ist längst über den Sankt-Jur-Hügel hinausgewachsen. Blickt man aber vom gegenüberliegenden Schloßberg über das Stadtzentrum hinweg, so hat man Wittlins Bild unverändert vor Augen: Die dem Heiligen Georg geweihte Kathedrale, die Bischofskirche der griechisch-katholischen Metropolen von Galizien, schwebt über der Stadt, hält immer noch Distanz zum Getriebe der engen Straßen in der Stadtmitte. Wer sich aufmacht und den Sankt-Georgs-Berg besteigt, wird dort auch einen Teil der Obstgärten noch vorfinden, nun allerdings überragt von einer militärischen Antennenanlage, die die sowjetischen Herrscher der Stadt beschert haben. Der Barockbau der Kathedrale, das «Symbol himmlischen Triumphes» an der städtischen Peripherie war lange Zeit auch Symbol für die prekäre irdische Lage der Lemberger Ukrainer: in der Stadt, die sie einst gegründet hatten, waren sie unter der Herrschaft polnischer Könige und österreichischer Kaiser im Lauf der Jahrhunderte an den Rand gedrängt worden. Als Andersgläubige, «Schismatiker», mußten sie in den Vorstädten siedeln und durften keine hohen Ämter in der Stadt bekleiden; ab dem späten sechzehnten Jahrhundert waren sie «Unia-

ten», die zwar formal dem Vatikan unterstellt waren, aber ihrem orthodoxen Ritus treu blieben und aus diesem Grunde nie die gleichen Rechte genossen wie die Katholiken. Bis zum Zweiten Weltkrieg waren die ukrainischen Bewohner Lembergs eine kleine Minderheit in einer polnischen Stadt. Aber dieses polnische Lwów war auch ihr ukrainisches L'viv, die alte Fürstenstadt «ihres» Ostgalizien, dem Teil der seit 1772 österreichischen Provinz, in dem sie die Bevölkerungsmehrheit stellten. Lemberg wurde im Zuge des allmählichen Aufschwungs ihres kirchlichen und kulturellen Lebens seit Ende des 18. Jahrhunderts zu ihrer unbestrittenen Hauptstadt, auf die sie immer wieder Anspruch erhoben. Hier konzentrierte sich die schmale ukrainische Intelligenzschicht, hier hatten die wichtigsten ukrainischen Institutionen ihren Sitz. Hier brachten im Revolutionsjahr 1848 nicht nur polnische, sondern auch ukrainische Patrioten ihre Forderungen nach Bürger- und Nationalitätenrechten vor. Ostgalizische Dorfpfarrer trugen die Lemberger Parolen in die Provinz, hielten vor ihren Bauerngemeinden Reden, in denen sie das Frankfurter Paulskirchen-Parlament rühmten – zum Ärger und Entsetzen der polnischen Grundherren. Die Geschichte jener angeblich «geschichtslosen» Nation beginnt eben nicht erst 1991.

ців на 90% складався з духовних осіб, греко-католицька Церква, яка називалася так від часів Марії Терезії і Йосифа II, відіграла центральну політичну роль. Митрополит, який одночасно був львівським єпископом, був найвищим представником русинів, як називали тоді українців. Духовенство відіграло важливу роль в українському національному русі аж до XX століття, спочатку як політична провідна сила, а потім, коли світська інтелігенція почала відділятися від кліру, – насамперед як розповсюдjuвач ідей руху по цілому краю. Молоде покоління українських активістів теж походило з греко-католицьких священницьких родин. Відповідно, українські священники і церковне керівництво часто конфліктували з адміністрацією та з галицькими поляками, які найбільше скористалися з оголошеної 1867 року фактично автономії коронної землі Галичини. Цей конфлікт загострився вперше у 80-х роках минулого століття, коли галицькі краєві адміністративні органи і віденський центр звинуватили політично активних діячів у зраді батьківщини, притягнули їх до суду і у спілці з Ватиканом провели широкоюсяжну чистку української Церкви, мотивуючи це необхід-

ністю боротьби з «небезпечними для держави» русофільськими тенденціями. Особливо тривожило адміністрацію те, що в межах Церкви утворився рух, який виступав за явно східноцерковний напрям для того, щоб протистояти зростаючому тискові з боку привілейованого польського католицизму. Метою «обрядового руху», як його тоді називали, було створення сильної, незалежної української національної Церкви, яка би відстоювала інтереси своєї безправної на власній землі пастви. Досить-таки претензійний проєкт, адже греко-католицька Церква сама була двоїстим утворенням: підпорядкована західній Церкві, за обрядом східна, на початку – продукт контрреформації польської шляхетської республіки, нав'язана вогнем і мечем православним східним слов'янам; проти неї боролися предки тих селян і священників, які тримаються за неї тепер, як за останній національний бастион. Більшість політично заангажованих українців, яка до речі, на той час була настроєна радше антиросійсько, ніж русофільсько, сприйняла державну інтервенцію як брутальне втручання з метою полонізації і латинізації цього бастиону, а слідом за ним і школи, мови та письма. У цьому вбача-

Lemberg war aber auch immer der religiöse Mittelpunkt der galizischen Ukrainer. In einer Zeit, in der die ukrainische gebildete Schicht zu neunzig Prozent aus Geistlichen bestand, spielte die «griechisch-katholische» Kirche, wie sie seit den Zeiten Maria Theresias und Josephs II. hieß, eine zentrale politische Rolle. Der Metropolit, der gleichzeitig Bischof von Lemberg war, fungierte als höchster Repräsentant der «Ruthenen», wie die Ukrainer damals genannt wurden. Geistliche spielten bis ins zwanzigste Jahrhundert eine wichtige Rolle in der ukrainischen Nationalbewegung, zunächst als politische Führer, später, als die weltliche Intelligenz die Kleriker abzulösen begann, vor allem als Multiplikatoren und Fußsoldaten der Bewegung auf dem flachen Lande. Auch die jüngere Generation ukrainischer Aktivisten stammte zumeist aus griechisch-katholischen Pfarrhäusern. Entsprechend gerieten die ukrainischen Pfarrer und ihre Kirchenleitung des öfteren in Frontstellung zu den Behörden – und zu den galizischen Polen, die am meisten von der seit 1867 geltenden Quasi-Autonomie des Kronlandes Galizien profitierten. Dieser Konflikt eskalierte erstmals in den achziger Jahren des vorigen Jahrhunderts, als die galizischen Landesbehörden und das Wiener Zentrum

führenden politischen Aktivisten einen Hochverratsprozeß anhängten und im Verein mit dem Vatikan eine großangelegte Säuberungsaktion in der ukrainischen Kirche vornahmen – mit der Begründung, «staatsgefährliche» russophile Tendenzen bekämpfen zu müssen. Insbesondere beunruhigte die Behörden, daß sich innerhalb der Kirche eine Bewegung gebildet hatte, die für ein ausgeprägtes ostkirchliches Profil stritt, um dem übermächtigen Druck des privilegierten polnischen Katholizismus entgegenzuwirken. Die Zielvorstellung der «Ritusbewegung», wie man sie damals nannte, war die Schaffung einer starken, unabhängigen ukrainischen Nationalkirche, die Fürsprecherin ihres im eigenen Land rechtlos gemachten Kirchenvolkes sein sollte. Ein zugegebenermaßen ehrgeiziges Projekt, war doch die griechisch-katholische Kirche selbst ein Zwitterwesen, eine grenzgängerische Institution: der Westkirche unterstellt, dem Ritus nach ostkirchlich; zunächst ein Produkt der Gegenreformation in der polnischen Adelsrepublik, mit Feuer und Schwert den orthodoxen Ostslawen aufgezwungen, einst erbittert bekämpft von den Vorfahren jener Bauern und Priester, die ihr jetzt als letzter nationaler Bastion die Stange hielten. Die Mehrheit der politisch engagierten Ukrainer, die übrigens zu

<http://www.i-magazine.lviv.ua> <http://www.i-magazine.lviv.ua>

ANNA
VERONIKA
WENDLAND
DER
METROPOLIT

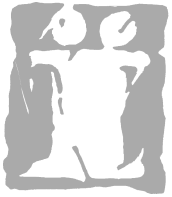
лося велику загрозу в той час, коли українське представництво в парламенті було мінімальним через класове виборче право, а вибори, як правило, маніпулювалися безсоромним альянсом великих землевласників, поліції, юстиції та чиновництва. Звичайно не на користь українців.

Так виглядала ситуація в країні в той час, коли граф Роман Шептицький, нащадок польської шляхетської родини українського походження, доктор права і офіцер запасу, на превелике здивування рідних вирішив стати священником, до того ж греко-католицької Церкви, тобто перейти у «віру предків». Предків? Саме це викликало суперечки у сім'ї Шептицьких. Мати Романа була дочкою видатного польського драматурга Александра Фредра, ім'я якого і нині носить одна з львівських вулиць; один з його братів став польським генералом. Однак по батьківській лінії Роман мав блискучі зразки для наслідування: ще у XVIII столітті родина дала визначних діячів руської Церкви. Пізніше митрополит казав, що постійно жив в обох світах: у шанованій і звичній польській культурі безпосередньо його родини та в українській його східногалицького оточення і «його» паст-

ви. Знову ж таки, українці, в коло яких Роман Шептицький повернувся в результаті навернення, зустріли його спочатку з недовірою. «Польський граф» називали вони його, коли він, уже прийнявши ім'я Андрея, розпочав свою кар'єру в чині оо. Василян, у віці 34 років уже був призначений єпископом і, нарешті, 1901 року зайняв посаду митрополита. Пізніше один впливовий російський націоналіст з Петербурга писав у лондонській «Таймс», що галицький митрополит – «колишній кавалерійський офіцер». Титул і біографія згадувалися не випадково: Шептицький багатом видавався на початку польським агентом, який мав завдання, діючи зсередини, надати лінії української Церкви бажаного католикам напрямку.

Невтомно виступаючи за українські інтереси, Шептицький довів, що здатний приймати рішення на користь своєї пастви, проти родинної та класової солідарності. З іншого боку, його ставлення до українського національного руху перед Першою Світовою війною було дуже неоднозначним. Митрополит не бажав свої цінності, що ґрунтувалися на глибокій релігійності, приносити в жертву національній ідеї. Коли в квітні 1908 року молодий український

93

АННА ВЕРОНІКА
ВЕНДЛЯНД
МИТРОПОЛИТ

<http://www.iimagazine.lviv.ua>

jenem Zeitpunkt eher antirussisch als russophil eingestellt war, empfand die staatliche Intervention als brutale Einmischung mit dem Ziel, diese Bastion – und in ihrem Gefolge auch Schule, Sprache, Schrift – zu polonisieren und zu latinisieren. Dies wurde als große Bedrohung empfunden in einer Zeit, als die ukrainische Parlamentrepräsentanz durch ein Klassenwahlrecht kleingehalten wurde und die Wahlen in der Regel durch eine unheilige Allianz aus Großgrundbesitz, Polizei, Justiz und Beamenschaft zuungunsten der Ukrainer manipuliert wurden.

So sah die Situation im Lande aus, als Roman Graf Szeptycki, Sproß einer ukrainischstämmigen polnischen Adelsfamilie, Doktor der Rechte und Reserveoffizier, sich zur Verwunderung seiner Verwandtschaft entschloß, Priester zu werden – und außerdem zur griechisch-katholischen Kirche, zum «Glauben der Vorfahren» zu konvertieren. Der Vorfahren? Genau das war der Streitpunkt in der Familie Szeptycki. Romans Mutter war eine Tochter des berühmten polnischen Dramatikers Aleksander Fredro, nach dem übrigens bis heute in Lemberg eine Straße benannt ist; einer seiner Brüder wurde polnischer General. Väterlicherseits allerdings konnte sich Roman auf leuchtende Vorbilder berufen: schon im achtzehnten

Jahrhundert hatte die Familie hohe Würdenträger der ruthenischen Kirche hervorgebracht. Der spätere Metropolit sagte stets, er habe zeit seines Lebens in beiden Welten gelebt: in der geliebten und vertrauten polnischen Kultur seiner unmittelbaren Familie, in der ukrainischen seiner ostgalizischen Umgebung und «seines» Kirchenvolks. Die Ukrainer wiederum, in deren Kreis Roman Szeptycki mit seiner Konversion zurückkehrte, quittierten seine Grenzüberschreitung zunächst mit tiefem Mißtrauen. «Polnischer Graf» nannten sie ihn, als er – nun schon unter dem Ordensnamen Andrej – innerhalb des Basilianerordens Karriere machte, im Alter von vierunddreißig Jahren bereits auf einen Bischofsposten berufen wurde und 1901 schließlich das Metropolitenamt antrat. Später sollte ein einflußreicher Petersburger russischer Nationalist in einem Artikel der Londoner TIMES schreiben, der galizische Metropolit sei «ein ehemaliger Kavallerieoffizier». Man nannte Titel und Vorleben nicht von ungefähr: Szeptycki galt vielen zunächst als polnischer Agent, der die ukrainische Kirche von innen heraus auf die gewünschte Linie bringen sollte.

Zwar bewies der Grenzgänger auf dem Sankt-Georgsberg immer wieder durch sein energisches Eintreten für

націоналіст застрелив галицького намісника Анджєя Потоцького, Шептицький був єдиним серед визначних українців, хто порушив мовчання і не розділив таємну радість членів національної партії, що послужило для багатьох приводом засудити його як відщепенця. І рішення, які він приймав у справах Церкви, теж не завжди були до вподоби націоналістам: замість того, щоби всіма засобами боротися з русофільськими тенденціями, які були все ще досить сильними, особливо серед старшого покоління духовенства, він агітував за примирення політичних таборів і заборонив націоналістично настроєним українським священикам перетягати на свій бік віруючих із громад священиків-русофілів. Це теж було приводом для критики з боку націоналістів. Така політика є наслідком перетинання кордону зовсім іншого роду. Шептицький не належав до тих, хто безоглядно проклинав східний обрядовий рух, як нібито проросійський. У зміцненні східноцерковного напрямку своєї Церкви він убачав шлях до того, щоби повернути до себе православних віруючих по той бік східного галицького кордону. Його великою мрією було відновлення церковної єдності на Украї-

ні, яке мало би передувати національному воз'єднанню, а крім того стати вихідним моментом для подолання вікового релігійного розколу між Східною і Західною Церквами. Однак він називав своє «православ'я» православ'ям релігійного змісту, який не має нічого спільного з бюрократичним і державно-церковним православ'ям Росії. Переслідуючи свою мрію, Шептицький перетинав і цілком реальні кордони: 1908 року він інкогніто поїхав у Російську Імперію, щоби знайти прихильників для своєї ідеї. Пізніше йому довелося ще раз примусово перейти російський кордон: у вересні 1914 року російські окупанти Галичини депортували його в російський монастир, оскільки їм була відома його роль як духовного натхненника галицьких українців, і вони боялися, що він може дати привід до заворушень у провінції.

Лише тепер, в час великої війни, митрополиту вдалося розвіяти останні сумніви українського руху. Їхню велику мету – побудову об'єднаної назалежної держави з українських територій Австро-Угорщини та Російської Імперії – він повністю поділяв і підтримував. Коли українці через кількісну перевагу противників у воєнно-політичному плані вже були пере-

ukrainische Belange, daß er im Zweifelsfalle für die ihm anvertrauen Gläubigen, gegen seine Familien- und Klassensolidarität zu entscheiden bereit war. Andererseits war sein Verhältnis zur ukrainischen Nationalbewegung bis zum Ersten Weltkrieg fragil. Der Metropolit war nicht willens, seine in tiefer Frömmigkeit wurzelnden Wertvorstellungen der Raison einer Nationalidee zu opfern. Als im April 1908 des galizische Statthalter Andrzej Potocki durch die Kugel eines jungen ukrainischen Nationalisten starb, war Szeptycki der einzige ukrainische Würdenträger, der durch seine Verurteilung das Schweigen brach und die klammheimliche Freude störte, die sich in der Nationalpartei breitgemacht hatte – Anlaß für etliche, ihn als Apostaten zu brandmarken. Auch in kirchlichen Belangen entschied er nicht immer nach dem Gusto der Nationalukrainer: anstatt die immer noch bedeutende, besonders in der älteren Generation der Geistlichkeit starke russophile Strömung innerhalb der Kirche mit allen Mitteln zu bekämpfen, propagierte er die Aussöhnung der politischen Lager und verbot ukrainisch-nationalgesinnten Pfarrern, in Gemeinden von russophilen Amtsbrüdern um Anhänger zu werben – Anlaß für schlimmste Vorwürfe seitens der Nationalisten.

Dieses Vorgehen Andrej Szeptyckis war die Konsequenz aus einem Grenzgang ganz anderer Art. Szeptycki gehörte nicht zu jenen, die die ostkirchliche Bewegung unbesehen als prorussisch – weil pro-orthodox – verdammten. Er sah in der Stärkung des ostkirchlichen Profils seiner Kirche vielmehr einen Weg, um auch die Orthodoxen Gläubigen jenseits der galizischen Ostgrenze, in den unter russischer Herrschaft befindlichen ukrainischen Gebieten zu erreichen. Seine große Vision war die Wiederherstellung der kirchlichen Einheit der Ukraine – die der nationalen Einigung vorausgehen sollte und außerdem ein Ansatzpunkt zur Überwindung der jahrhundertelangen Glaubensspaltung zwischen Ost- und Westkirche sein sollte. Allerdings bezeichnete er seine «Orthodoxie» als Orthodoxie der Glaubensinhalte, die mit der Bürokraten- und Staatskirchen- Orthodoxie Rußlands nichts gemeinsam habe. In Verfolgung seiner Vision überschritt Szeptycki auch ganz real existierende Grenzen: er reiste 1908 inkognito ins Russische Reich, um dort für seine Idee zu werben. Später mußte er die russische Grenze gezwungenermaßen nochmals überschreiten: die russischen Besatzer Galiziens deportierten ihn im September 1914 in ein russisches Kloster, weil sie um seine Rolle als geistlicher und geistiger

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

ANNA
VERONIKA
WENDLAND
DER
METROPOLIT

моженими, митрополит невтомно продовжував розпочату ним дипломатичну місію з тим, щоби їхні права не залишалися забутими союзниками. Коли Наддніпрянську Україну охопила громадянська війна, а уряд ЗУНРу вже давно був у еміграції, митрополит продовжував виконувати свою функцію провідника і заступника українців, що далеко виходило за межі його церковної компетенції. Він залишався вірним цій ролі і тоді, коли Друга Польська республіка стабілізувала свою владу в Східній Галичині і всупереч усім своїм обіцянкам потишеньку притискала права українського населення та проводила свою політику засобами військового терору.

Поряд із цим Шептицький постійно боровся за польсько-українське примирення. І знову це був «крик волаючого у пустелі», бо українські націоналісти своїми терористичними актами у відповідь шкодили самій ідеї, відкидаючи всі моральні засади, якщо це тільки служило національній справі. Гаслу ОУН «Нація понад усе» він протиставляв заповідь «Не убий».

Але саме ті моменти, коли Шептицький припиняв перетинати кордони і займав позицію однієї сто-

рони, були темними моментами в його політично-релігійному житті. Наднаціональне мислення і християнська віра не завжди захищали його від важких помилок. Шептицький не дозволяв політикам втручатися в справи Церкви – він сам себе не вважав політиком. Але, на жаль і на шкоду своїй Церкві, він дотримувався цієї лінії не завжди. Так, для нього, дворянського консерватора, у воєнні і повоєнні часи ворог був завжди «зліва», що спонукало його погоджуватися на коаліції, які мали важкі наслідки. 1918 року він підтримав реакційний режим Скоропадського, запроваджений німецько-австрійськими військовими колами на Наддніпрянській Україні, оскільки йому здавалося, що це багатообіцяючий початок для заснування української державності. Він не розпізнав того, що цей режим не знаходив підтримки серед населення. В 30-х роках він часто висловлювався з приводу політичних подій на «далекому Заході», але тривожив його не нацизм в Німеччині, а той факт, що антифашистські сили об'єднуються з комуністами. Гітлерівський режим він вважав меншим злом. Це й зрозуміло, оскільки Німеччина була далеко в порівнянні з совєцькою Україною, де ста-

95

АННА ВЕРОНІКА
ВЕНДЛЯНД
МИТРОПОЛИТ

<http://www.iiv.u> <http://www.iiv.u>

Führer der galizischen Ukrainer wußten und ihn als Unruhestifter in der neuerworbenen Provinz fürchteten.

Erst jetzt, in der Zeit des Großen Krieges, gelang es Metropolit Szeptycki, die letzten Vorbehalte der ukrainischen Bewegung gegen ihn zu zerstreuen. Deren großes Ziel – die Errichtung eines geeinten unabhängigen Staates aus den ukrainischen Territorien Österreich-Ungarns und des russischen Reiches – unterstützte er nun vorbehaltlos. Als die Ukrainer angesichts der Übermacht wechselnder Gegner militärisch-politisch schon gescheitert waren, verfolgte der Metropolit eine rastlose Reisediplomatie, um die Rechte der Ukrainer insbesondere bei den Alliierten nicht in Vergessenheit geraten zu lassen. Als die Dnjep-Ukraine im Bürgerkrieg zerrissen wurde und die Regierung der galizischen Westukrainischen Volksrepublik längst ins Exil gedrängt war, erfüllte der Metropolit wiederum die Funktion eines Führers und Fürsprechers aller Ukrainer, die weit über seine konkreten kirchlichen Kompetenzen hinauswies. Dieser Rolle blieb er auch treu. als die polnische II. Republik ihre Herrschaft über Ostgalizien stabilisierte, allen Versprechungen zum Trotz dort die Rechte der ukrainischen Bevölkerung sukzessive beschnitt und ihre Politik auch mit Militärterror durchsetzte. Daneben

focht Septycki aber immer wieder für eine polnisch-ukrainische Aussöhnung. Und erneut war er der «Rufer in der Wüste», der angesichts der Gegenterror-Akte ukrainischer Nationalisten die Verkommenheit einer Idee anprangerte, die alle moralischen Bedenken über Bord warf, wenn dies nur der nationalen Sache diene. Der OUN-Parole NACIJA NAD USE! (Die Nation über alles!) hielt er sein Predigtwort: DU SOLLST NICHT TÖTEN! entgegen.

Die Momente jedoch, in denen Szeptycki den Grenzgang aufgab und Partei wurde, waren auch die dunlen Augenblicke in seinem politisch-religiösen Leben. Sein übernationales Denken und sein christlicher Glaube bewahrten ihn nicht vor schwerwiegenden Fehleinschätzungen. Szeptycki hatte immer politischen Loyalitäten ihre Grenzen zugewiesen, sich politische Einmischung in Kirchendinge verboten – sein Selbstverständnis war nicht das eines Politikers. Allerdings hielt er diese Linie, zum Schlechten für seine Kirche, nicht immer durch. So stand auch für ihn, den Adels-Konservativen, in der Kriegs- und Nachkriegszeit der Hauptfeind links, was ihn dazu verleitete, verhängnisvolle Koalitionen zu befürworten. 1918 hatte er das von deutsch-österreichischen Militärs in der Dnjep-Ukraine installierte reaktionäre

лінський режим замордував мільйони селян у голодоморі небачених масштабів і знищив ціле покоління української інтелігенції – що не справило жодного враження на лівих прихильників Совецького Союзу на Заході. Коли німці в червні 1941 року окупували зайняту з 1939 року совєцькими військами Східну Галичину, всі українці могли на власні очі побачити правдиву суть німецького режиму.

Шептицький, як і більшість українського населення, привітав німців як визволителів. Незабаром він переконався у тому, що моральні заклики не можуть порушити байдужости українців до долі галицьких євреїв. Його гнівне нагадування про старозавітне «Не убий!» не перешкождало перетворенню українців на «слухняних виконавців» німецьких убивств. Протест проти знищення євреїв і прохання не залучати українську поліцію до німецьких «акцій», залишилися ризикованими, але неефективними спробами. Безперечні заслуги Шептицького у порятунку євреїв та поляків стоять в тіні його спроб пов'язати вимріяну українську державність і єдність Церкви попри все з долею нацистської Німеччини. Його перші аванси по відношенню до окупантів сві-

дчать про невірну оцінку, помилку, якої допустилися багато українців, вважаючи, що репресивна політика Німеччини щодо України, яка включала примусове вивезення на роботу, масові вбивства, голод у містах, пљондрування сіл, – це тільки непорозуміння, яке можна виправити, звернувши на нього увагу німецького керівництва.

І коли вже справа йшла до кінця, Шептицький не відступив від своєї позиції щодо необхідности вимушеної коаліції. Отож церковне благословення для створення дивізії СС «Галичина», яку потім було перетворено на гарматне м'ясо, благословення, урочисто проголошене на службі в Св. Юрі, стало символом ілюзії, якій піддався і сам великий митрополит. Його світ, в якому слово митрополита ще щось важило, повністю розвалився; останньою краплею була кривава різня останніх місяців війни, коли польські і українські партизани різної орієнтації між двома фронтами зводили власні порахунки – ціною тисяч жертв серед цивільного (на цей раз переважно польського) населення. Шептицький ще пережив совєцьку окупацію Львова в липні 1944 року, яку він вимушений був визнати необхідним злом для при-

Skoropadskyj-Regime unterstützt, weil es ihm der vielversprechende Ansatz für den Aufbau einer ukrainischen Eigenstaatlichkeit zu sein schien. Daß es keinerlei Rückhalt in der geschundenen Bevölkerung hatte, erkannte er nicht. In den dreißiger Jahren äußerte er sich mehrfach zu den politischen Vorgängen im fernen «Westen» – aber nicht dem Aufstieg Nazideutschlands galt seine Besorgnis, sondern der Tatsache, daß auch gemäßigte Kräfte antifaschistische Bündnisse mit

Kommunisten ins Auge fassen könnten, was der Metropolit entschieden ablehnte. Hitlers Regime galt als das kleinere Übel. Das war noch verständlich angesichts der weiten Entfernung von Deutschland und vor dem Hintergrund der Nachrichten aus der sowjetischen Ukraine, wo das Stalin-Regime Millionen von Bauern in eine Hungerkatastrophe unvorstellbaren Ausmaßes trieb und eine ganze Generation ukrainischer Intelligenzler liquidierte – was die linken Unterstützer der Sowjetunion im Westen kalt ließ. Es wurde unverzeihlich, als die deutsche Invasion im Juni 1941 das seit 1939 sowjetisch besetzte Ostgalizien überrollte. Nun konnten alle Ukrainer, die Augen hatten zu sehen, Klarheit über den Charakter der deutschen Herrschaft erlangen.

Auch Szeptycki begrüßte die Deutschen als Befreier, wie die Mehrheit der ukrainischen Bevölkerung. Bald mußte er die Erfahrung machen, daß moralische Appelle die ukrainische Gesellschaft nicht aus ihrer Gleichgültigkeit gegenüber dem Schicksal der galizischen Juden aufrüttelten. Seine zornige Beschwörung des alttestamentarischen DU SOLLST NICHT TÖTEN! vermochte nicht zu verhindern, daß Ukrainer zu «willigen Vollstreckern» der deutschen Mörder wurden. Es blieb beim riskanten, aber wirkungslosen Versuch, gegen den Judenmord zu protestieren und um die Nichtverwendung ukrainischer Polizeikräfte in deutschen «Aktionen» zu bitten. Szeptyckis unbestrittene Verdienste bei der Rettung von Juden und Polen stehen im Schatten seiner Versuche, die erträumte ukrainische Staatlichkeit und Kircheneinheit auf Gedeih und Verderb mit dem Schicksal Nazideutschlands zu verbinden. Seine ersten Avancen gegenüber den Besatzern zeugen von der Fehleinschätzung, der viele Ukrainer erlagen, wenn sie vermeinten, daß die repressive deutsche Ukrainepolitik mit Zwangsarbeiter-Deportationen, Massenmord, Aus Hungern der Städte, Ausplündern des Landes nur einem «Versehen» entsprang, auf das man die deutsche Führung aufmerksam machen könnte.

<http://www.i-magazine.tviv.ua> <http://www.i-magazine.tviv.ua>

ANNA
VERONIKA
WENDLAND
DER
METROPOLIT

пинення кривавої анархії, подібно до того, як і запровадження польського панування в Східній Галичині після 1918 року. Совецька окупація стала початком нового етапу «етнічних чисток», які привели до остаточного занепаду прикордонного краю Галичини, батьківщини Шептицького.

Великий митрополит помер в листопаді того ж року, і його похорон став останнім великим публічним виступом його Церкви, яку незабаром совецька адміністрація заборонила. Тисячі жертв, депортованих, репресованих є підсумком довгого періоду переслідувань, який розпочався тоді і закінчився декілька років тому легалізацією греко-католицької Церкви. Це відбулося приблизно в той самий час, коли я вперше побувала у Львові. Російський православний клір, який 1946 року успадкував церкву Шептицького, мусив звільнити будівлю на Святоюрській горі; подібне відбувалося по цілому краю, супроводжуючись сутічками між православними і греко-католицькими вірними. Затяте наполягання на володінні ласими об'єктами і брак правової свідомості російського православ'я, яке було слухняним інструментом совецької репресивної політики в Га-

личині, характеризували один табір. Не менш непримиримими були і греко-католики, які щойно вийшли із катакомб і прагнули дістати відшкодування за заподіяну їм образу. І тут не було місця для перетиначів кордонів, та й зараз мало що вказує на зближення греко-католицької і православної Церков у Галичині. Нонконформістські спроби Шептицького подолати кордони майже забуто. Сьогодні «польський граф» – це західно-українська національна ікона, а його серйозні суперечки з українським рухом залишаються лише темою наукової літератури.

Часи подвійної ідентичності та існування по обидва боки кордону, здається, безповоротно минули. Старі кордони впали 1989 чи 1991 року – але вже існують нові і вже виконують свої завдання. В недалекому майбутньому східний кордон фортеці Європи прохідитиме, мабуть між Перемишлем і Львовом, поблизу від демаркаційної лінії між східною і західною частиною австро-угорської Галичини. Посеред колишньої митрополії Шептицького. Тих, хто робить спроби перетнути тут кордон, людей з власними долями й історіями, які навіть не чули ніколи про Галичину, затримують і відсилають назад,

97

АННА ВЕРОНІКА
ВЕНДЛЯНД
МИТРОПОЛИТ

<http://www.iimagazine.lviv.ua>

Als der Untergang absehbar war, blieb Szeptycki bei seiner Zweckkoalitions- Aussage. Und so wurde der kirchliche Segen für die Aufstellung der später an der Front verheizten ukrainischen Waffen-SS-Division «Galizien» – feierlich ausgesprochen während eines Gottesdienstes in der Georgskathedrale – zum üblen Symbol einer Verirrung, der letztendlich auch der große Metropolit erlegen war. Seine Welt, in der das Wort eines Metropoliten noch etwas auszurichten vermochte, war längst zusammengebrochen; letztes Fanal dieses Zusammenbruchs war der Blutausch der letzten Kriegsmonate, als polnische und ukrainische Partisanen verschiedener Provinienz zwischen den Fronten ihre eigenen Rechnungen aufmachten – um den Preis tausender Todesopfer unter der (diesmal vorwiegend polnischen) Zivilbevölkerung. Szeptycki erlebte noch die sowjetische Besetzung Lembergs im Juli 1944, die er zuletzt, ähnlich wie die Installierung der polnischen Herrschaft über Ostgalizien nach 1918, als notwendiges Übel und Garantie für ein Ende der blutigen Anarchie guthieß. Sie wurde zum Anfangspunkt für eine neue Runde «ethnischer Säuberungen», in deren Verlauf das Grenzland Galizien, das Szeptyckis Heimat gewesen war, endgültig unterging.

Der große Metropolit starb im November desselben Jahres, und seine Beisetzung wurde der letzte öffentliche Auftritt seiner Kirche, die kurz darauf von den sowjetischen Behörden verboten wurde. Tausende von Blutzügen, von Deportierten und Schikanierten sind die Bilanz der langen Verfolgungszeit, die nun einsetzte und die erst vor einigen Jahren mit der Legalisierung der griechisch-katholischen Kirche endete. Es war ungefähr zur gleichen Zeit, als ich zum ersten Mal nach Lemberg kam. Gerade hatte der russisch-orthodoxe Klerus, der 1946 die Kirche Szeptyckis beerbt hatte, die Gebäude auf dem Sankt-Georgs-Berg räumen müssen; ähnliche Szene spielten sich im ganzen Land ab, begleitet von schweren Zusammenstößen zwischen orthodoxen und griechisch-katholischen Gläubigen. Das sture, selbstgerechte Beharren auf liebgewordenen Pfründen und das fehlende Unrechtsbewußtsein der russischen Orthodoxie, die sich zum willigen Instrument der sowjetischen Repressionspolitik in Galizien hatte machen lassen, kennzeichnete das eine Lager. Nicht weniger unversöhnlich waren die gerade aus den Katakomben aufgestiegenen Grekokatholiken, deren viele nun nach Vergeltung für das angetane Unrecht riefen. Auch jetzt gab es keinen Spielraum für Grenzgänger, und auch

у «безпечні треті країни». Дуже важка справа – на-
полягати на відкритті кордонів у такі часи. Світу Шеп-
тицького більше немає, хіба що в уяві чи, можливо,
в працях небагатьох, тих, хто завжди сидітиме між
двома стільцями. Їм не залишається нічого іншого,
як подібно до Юзефа Віттліна ностальгійно згаду-
вати минуле, яке вже не повернеться. Польсько-єв-
рейський письменник уявляє собі давно неіснуючих
мешканців свого міста Лемберг-Львув-Львів учас-
никами процесії тіней на алеї між Оперним театром
і пам'ятником Міцкевичу: «Побратавшись у смерті,
під руки, як приятелі... Мовчазні тіні просуваються
до містка, повертають і пливуть до Академічної. І так
без перерви: вперед і назад, вперед і назад, – до
безконечности, до скінчення днів». Без зусиль впізна-
ємо в натовпі українського митрополита Андрея,
польського конвертита графа Романа Шептицького.

Авторизований переклад з німецької

© Тарас Возняк, 2000

gegenwärtig weist nicht viel darauf hin, daß sich
Orthodoxie und griechisch-katholische Kirche in Galizien
näherkommen könnten. Die nonkonformistischen Ver-
suche Szeptyckis, Grenzen einzureißen, sind größtenteils
vergessen; heute ist der «polnische Graf» eine west-
ukrainische National-Ikone, und seine heftigen Ausein-
dersetzungen mit der ukrainischen Bewegung sind
allenfalls Thema für die Fachliteratur.

Die Zeit der Doppelidentitäten und Grenzexistenzen
scheint unwiderruflich vorbei. Alte Grenzen mögen 1989
oder auch 1991 gefallen sein – die neuen stehen schon
und erfüllen ihre Aufgabe. In absehbarer Zeit wird die
Ostgrenze der Festung Europa vermutlich zwischen den
Partnerstädten Przemysl und L'viv verlaufen, nahe der
alten Demarkationslinie zwischen dem Ost- und Westteil
k.k.Galiziens, mitten durch Szeptyckis einstige Metropole.
Grenzgänger mit eigenen Geschichten und Schicksalen,
die von Galizien noch nie gehört haben dürften, werden
an ihr aufgehalten und in «sichere Drittstaaten» abge-
schoben werden. Unendlich schwer fällt das Beharren
auf Grenzüberschreitung in einer solchen Zeit. Szeptyckis
Welt ist nicht mehr, es sei denn, sie lebe in der Vorstellung
und vielleicht auch in der Arbeit einiger Weniger weiter –

die immer zwischen den Stühlen sitzen werden. Ihnen
bleibt einstweilen nur, wie Józef Wittlin den Geist des Un-
wiederbringlichen zu beschwören. Der polnisch- jüdische
Schriftsteller imaginierte die längst nicht mehr lebenden
Bewohner seiner Stadt Lemberg-Lwów-L'viv als Teilnehmer
einer Schatten-Prozession auf der berühmten Flaniermeile
zwischen Oper und Mickiewicz-Denkmal: *«Im Tod ver-
brüderet, haben sich Feinde untergehakt wie Freunde...
Die schweigsamen Schatten schieben sich bis ans
Stadttheater, drehen um und fließen auf die Akademicka-
Straße. Und so ohne Unterlaß: voran und zurück, voran
und zurück – bis ins Unendliche – bis ans Ende aller Tage.»*
Unschwer erkennen wir in der Menge den ukrainischen
Metropoliten Andrej, den polnischen Konvertiten Roman
Graf Szeptycki.

«projekt ukraine»
bilanz eines
jahrzehnts

ANNA
VERONIKA
WENDLAND
DER
METROPOLIT

«проект україна» підсумки десятиріччя

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

taras
© Taras Woznyak, 2000
wozniak

99

1. ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ «ДЕРЖАВИ УКРАЇНА»

1.1. Криза та розпад СССР

Безсумнівною передумовою виникнення нової незалежної держави з назвою «Україна» стала глибока криза совєцького суспільства, фактична поразка, якої завдали СССР та його блокові у «холодній війні» чи, як її називають – «третій світовій війні», США та їхні союзники. Причини цього дуже різні – від неефективності суспільної організації до неминучого технологічного відставання. Їх сукупність призвела до глибокої ерозії навіть решток комуністичної ідеології, тотального цинізму, який охопив усе – від верхів до низів суспільства.

Розвал СССР був неминучим. Однак перед правлячими елітами та самим народом постала проблема подальшої організації суспільства чи суспільств. Окрім того, партійна номенклатура змушена була за-

1. VORAUSSETZUNGEN FÜR DIE ENSTEHUNG DES «STAATES UKRAINE»

1.1. Die Krise und der Zusammenbruch der Sowjeunion

Zweifellos waren die tiefe Krise der sowjetischen Gesellschaft und die Niederlage, die die USA und ihre Verbündeten der UdSSR und ihrem Block im «kalten» oder, wie man ihn auch nennt, «dritten Weltkrieg» zugefügt hatten, eine Voraussetzung für die Entstehung eines neuen unabhängigen Staates unter dem Namen «Ukraine». Die Ursachen sind vielfältig – angefangen von einer uneffektiven Gesellschaftsorganisation bis hin zum nicht mehr aufzuholenden technologischen Rückstand. All das führte zu einer tiefen Erosion sogar der Überreste der kommunistischen Ideologie, zu einem allgegenwärtigen Zynismus, der die gesamte Gesellschaft von der Spitze bis zur Basis ergriff.

Der Zusammenbruch der UdSSR war unvermeidlich. Doch die Machteliten und das Volk sahen sich mit dem Problem der weiteren Organisation der Gesellschaft

мислитися над тим, як втримати владу і контроль над економікою, як змінити форми свого правління, аби зберегти status quo ante.

Для совєцької номенклатури дискусія стосувалася кількох питань:

– чи виходити з кризи через радикальну зміну соціальної організації суспільства (революційний проект);

– чи виходити з кризи через різкі суспільні зміни на кшталт «шокової терапії»;

– чи виходити з кризи шляхом тривалих поступових змін (еволюційний проект);

– чи виходити з кризи окремими регіонами єдиної країни на кшталт китайського шляху «дві системи, одна країна» (інтеґративний проект),

– чи дезінтеґруватися та виходити з кризи незалежними державами й територіями (дезінтеґративний проект).

Опозиційні антисовєцькі сили, які були не такими вже й численними, склалися з двох головних нуртів: тих, котрі виступали за якнайширшу демократизацію суспільства (умовно назвемо їх «демок-

ратами»), і тих, котрі головно боролися за національне визволення народів СССР чи їхню самоідентифікацію, як це було у випадку, скажімо, українців чи росіян (умовно назвемо їх «націоналістами»), хоча погляди цих людей щодо майбутнього політичного устрою вкладалися у весь ідеологічний спектр від демократії до тоталітаризму.

Опозиціонерами щодо планованої трансформації суспільства на той момент були, звичайно ж, комуністичні «ортодокси», однак тоді вони були фрустровані та не готові ні до ефективної трансформації, ні до ефективного опору змінам.

Ось ті головні політичні сили, котрі якось усвідомлювали потребу та нагальність змін і шукали можливі шляхи трансформації, аби принаймні свого місця у цьому процесі.

М.Горбачов представляв проект еволюційної суспільної та політичної трансформації у рамках єдиної держави (еволюційно-інтеґративний проект).

Натомість лідери національних номенклатур, включно з Б.Єльциним, рвалися до влади та незалежності від центру і представляли проект еволюцій-

bzw. der Gesellschaften konfrontiert. Abgesehen davon stand die Parteienomenklatura vor dem Problem des Machterhalts, der Wirtschaftkontrolle, der Transformation von Regierungsformen unter gleichzeitiger Bewahrung des Status Quo.

Der sowjetischen Nomenklatura stellten sich folgende Fragen:

– Überwindung der Krise durch die Veränderung der sozialen Organisationsform der Gesellschaft (ein revolutionäres Projekt)

– Überwindung der Krise durch weitgehende gesellschaftliche Veränderungen nach dem Muster der «Schocktherapie» oder durch allmählichen Wandel (Evolutionprojekt)

– Überwindung der Krise in Gestalt eines Einheitsstaats mit einzelnen Regionen nach dem chinesischen Muster «zwei Systeme, ein Land» (ein integratives Projekt), oder in Gestalt voneinander unabhängiger Staaten und Territorien (ein desintegratives Projekt).

Die nicht sehr zahlreichen oppositionellen antisowjetischen Kräfte zerfielen in zwei Lager: Die einen plädierten für eine maximale Demokratisierung der Gesellschaft (nennen wir sie mit Vorbehalt Demokraten), die anderen kämpften für die nationale Befreiung der

sowjetischen Völker oder für deren nationale Identität, so im Falle der Ukrainer und Russen (nennen wir sie mit Vorbehalt Nationalisten). Ihre Ansichten hinsichtlich der zukünftigen politischen Ordnung allerdings deckten das gesamte Spektrum von der Demokratie bis zum Totalitarismus ab. Die kommunistischen «Orthodoxen» schließlich standen in Opposition zu jedweder planmäßiger Transformation, waren aber zu jener Zeit frustriert und nicht darauf vorbereitet, den Veränderungen effektiven Widerstand entgegenzusetzen.

Im folgenden skizziere ich die wichtigsten politischen Kräfte, denen es bewusst war, dass Veränderungen dringend notwendig waren und die Wege zur Transformation suchten. Michail Gorbatschow repräsentierte das Projekt einer evolutionären gesellschaftlichen und politischen Transformation im Rahmen eines Staates (evolutionäres integratives Projekt). Dagegen strebten die Führer der jeweiligen nationalen Parteiliten, darunter auch Boris Jelzin und Leonid Krawtschuk, nach Macht und Unabhängigkeit von der Zentrale und repräsentierten damit das Projekt einer evolutionären (Krawtschuk) bzw. revolutionären gesellschaftlichen Transformation (der frühe Jelzin) im Rahmen relativ oder vollständig unabhängiger Territorien, deren Eigenstän-

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a

ної (Л.Кравчук) чи революційної (ранній Б.Єльцин) суспільної трансформації в рамках порівняно чи повністю незалежних територій, де вони б повністю контролювали увесь процес (еволюційно / революційно дезінтеґративні проекти).

«Демократи» намагалися обстоювати утопічні проекти реформування ССРСР (А.Сахаров) у рамках єдиної держави чи ні (еволюційно / революційно інтеґративні / дезінтеґративні проекти). Вони не наголошували на проблемі дезінтеґрації, більше наполягаючи саме на глибокій демократизації суспільства. Дещо більше уваги приділялося економічній трансформації. Натомість практично не йшлося про адміністративну трансформацію. Таким чином, головною проблемою стала демократизація та економічна реформа, а шляхи оволодіння та утримання влади опинилися поза увагою.

Дехто з опозиціонерів протистояв державі як тій – тобто, по суті готував ґрунт, щоб опинитися поза процесом політичної трансформації. Пізніше виявилося, що самої лиш боротьби за права людини для здійснення повноцінної трансформації замало. В

процесі змін було важливо сформувані сучасні форми суспільних відносин, модерний суспільний механізм, який мав би конституюватися у новій українській державності. Ігнорування цих викликів часу призвело у майбутньому до практичного усунення з політичного процесу тих, кого в колах інакодумців можна було віднести до «демократів».

Натомість «націоналісти», природно, обстоювали проект дезінтеґрації ССРСР, не надто цікавлячись іншими аспектами трансформації, а саме питаннями якнайширшої демократизації чи суспільної та господарської організації власне як бази для побудови нового ефективного суспільства (еволюційно / революційно дезінтеґративні проекти). Для них ці проблеми були не настільки актуальними, бо розглядалися лише як засіб для досягнення національної незалежності, або ж просто ігнорувалися. Таке нехтування і призвело до провалу самих цих нуртів у майбутньому. Чи не головна увага в їхніх проектах була звернена до проблеми оволодіння владою, а не трансформації національного суспільства у модерне, політично та економічно ефективне. По-суті

<http://www.iimagazine.lviv.ua>

digkeit ihnen ermöglichen sollte, die Kontrolle über den Transformationsprozess zu behalten (evolutionäre/revolutionäre Desintegrationsprojekte).

Die «Demokraten» versuchten, utopische Projekte einer Reformierung der UdSSR (Sacharow) im Rahmen eines Einheitsstaats bzw. unter Ablehnung des Einheitsstaates zu vertreten (evolutionäre/revolutionäre Integrations- und Desintegrationsprojekte). Sie legten den Akzent jedoch nicht auf das Desintegrationsproblem, sondern bestanden vielmehr auf einer tiefgreifenden Demokratisierung der Gesellschaft. Auch der wirtschaftlichen Transformation widmeten sie gewisse Aufmerksamkeit. Die Frage der administrativen Transformation allerdings geriet völlig aus ihrem Blickfeld. Daher rückten Demokratisierungsziel und Wirtschaftsreform ins Zentrum, während die Frage der Machtergreifung und -erhaltung vernachlässigt wurde. Einige der Oppositionellen zeichneten sich durch prinzipielle Ablehnung des Staates als solchem aus und bereiteten so die Basis, sich selbst aus dem Prozess der politischen Transformation zu eliminieren. Es hat sich aber herausgestellt, dass der alleinige Kampf für Menschenrechte nicht ausreichte. Vielmehr war es wichtig, in einem Transformationsprozess moderne Formen der

Gesellschaftsordnung zu schaffen, die sich in der neuen ukrainischen Staatlichkeit konstituieren sollten. Die Nichtanerkennung dieser Tatsache hat dazu geführt, dass die «Demokraten» aus dem politischen Prozess verschwunden sind.

Die «Nationalisten» hingegen plädierten für ein Projekt der Desintegration der UdSSR und zeigten kaum Interesse für andere Transformationsaspekte, so die Demokratisierung oder die gesellschaftliche und wirtschaftliche Reorganisation als Basis für den Aufbau einer effektiven Gesellschaft (evolutionäre/revolutionäre Desintegrationsprojekte). Für sie waren diese Forderungen nicht aktuell, denn sie galten entweder als bloßes Mittel zur Erlangung der nationalen Unabhängigkeit, oder sie wurden schlicht ignoriert. Diese Borniertheit war ein Grund für die Niederlage dieser Ausrichtung in der Folgezeit. Grundsätzlich gilt die Aufmerksamkeit in ihren Projekten dem Problem der Machtergreifung, während sie sich mit der Transformation der nationalen Gesellschaft zu einer modernen, politischen und wirtschaftlich effektiven Gesellschaft nicht auseinandersetzen. Im Prinzip zielten sie auf die Machtergreifung innerhalb der real existierenden Gesellschaft und auf ein etatistisches Projekt. Da ihr

вони погоджувалися на здобуття влади у фактично існуючому соціумі та будували виключно етатистський проект. Задавшись тільки метою створення незалежної Української держави якими завгодно засобами, вони дуже швидко порозумілися з номенклатурою, гадаючи, що зможуть здолати її, граючи за її правилами на її ж полі.

Комуністичні «ортодокси» не змогли запропонувати нічого кращого, ніж путч, чим тільки пришвидшили процес розпаду СРСР та крах проміжного горбачовського проекту еволюції у рамках єдиної держави та економіки (консервативно-інтегративний проект).

Які ж проекти пророблялися в Україні, і чи були вони пов'язані з іншими існуючими на той час проектами?

Очевидно, що в Україні існували чи народжувалися два номенклатурні проекти – інтегративний та дуже поміркований дезінтегративний. Можливо, що другий одразу не усвідомлювався як повноцінна доктрина, а поставав ситуативно. Натомість інтегративні номенклатурні проекти існували і в еволюцій-

ній (офіційній), і в комуністичній «ортодоксальній» формі (як певна опозиція до офіційного горбачовського проекту). Творці цих проектів відзначалися тим, що реально володіли, хоча і ослабленою, але владою. Вони могли реально, хоча й з певними застереженнями, втілювати свої масштабні, всеохопні суспільно-політичні проекти. У них була можливість та адміністративний ресурс підготуватися до кардинального перерозподілу влади та власності, апробувати перші полігони вільного підприємництва на базі різного роду кооперативів, вчасно перекинути туди фінансові та матеріальні ресурси. Разом з тим, ці форми номенклатурного господарювання залишилися тісно прив'язаними до влади. Так готувалася база для втілення проектів постсовєцької номенклатури.

Консервативно-інтегративний номенклатурний проект був перекреслений путчем ДКНС (ГКЧП). Тому українській номенклатурі не залишилося нічого іншого, як спробувати втілити еволюційно-дезінтегративний проект. Революційного проекту в галузі економіки українська номенклатура, попри мляві декларації про якісь економічні реформи, так ніколи

einziges Ziel der Aufbau eines unabhängigen ukrainischen Staates war – mit welchen Mitteln auch immer – verständigten sie sich recht schnell mit der Nomenklatura und vermeinten, diese bekämpfen zu können, indem sie nach deren Spielregeln und auf deren eigenen Feld spielten. Die kommunistischen Orthodoxen wiederum hatten nichts besseres vorzuschlagen als einen Putsch, womit sie den Zerfall der UdSSR und damit auch Gorbatschows Projekt der Evolution im Rahmen eines einheitlichen Staates beschleunigten (konservatives integratives Projekt).

Welche Projekte sind schließlich in der Ukraine zur Ausführung gekommen, und in welchem Verhältnis standen sie zu anderen, die gleichzeitig existierten?

Offensichtlich haben sich in der Ukraine zwei Nomenklaturprojekte entwickelt – ein integratives und ein sehr gemäßigt-desintegratives Projekt. Möglich, dass letzteres zunächst nicht als vollwertige Doktrin gedacht wurde, es entstand aus der Situation heraus. Dagegen existierten die integrativen Nomenklaturprojekte sowohl in einer evolutionären (offiziellen) als auch in einer kommunistischen «orthodoxen» Ausprägung (in gewisser Absetzung vom offiziellen Projekt Gorbatschows). Die Autoren dieser Projekte zeichneten

sich dadurch aus, dass sie im Besitz der realen, wenn auch geschwächten Macht waren. Sie waren also, wenn auch mit gewissen Einschränkungen, in der Lage, ihre weitausgreifenden, das gesamte gesellschaftliche und politische Leben der Ukraine umfassenden Vorhaben in die Tat umsetzen. Sie verfügten über die Möglichkeiten und die administrativen Ressourcen, um sich auf eine grundlegende Neuverteilung von Macht und Eigentum vorzubereiten, erste Versuchsfelder des freien Unternehmertums auf der Basis verschiedenartiger Kooperativen zu testen und rechtzeitig finanzielle und materielle Mittel dorthin umzuleiten. Gleichzeitig blieben solche Formen nomenklaturgebundenen Wirtschaftens fest an die Macht gekoppelt. Auf diese Weise wurden die Grundlagen für die Verwirklichung der Projekte der postsowjetischen Nomenklatura gelegt.

Das konservativ-integrative Nomenklaturprojekt hingegen scheiterte im Gefolge des Augustputsches von 1991. Der ukrainischen Nomenklatura blieb daher nichts anderes übrig, als das evolutionär-desintegrative Projekt in die Tat umzusetzen. Ein wirklich revolutionäres Projekt im ökonomischen Bereich hat die ukrainische Nomenklatura nie verfolgt, ungeachtet ihrer halbherzigen Erklärungen zu Wirtschaftsreformen, denn

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a

і не виробила. Бо, очевидно, їй не потребувала. Вчасне і послідовне запровадження вільноринкової економіки позбавило б її можливості перерозподілити власність на свою користь так, як вона це зробила.

«Демократів» у чистому вигляді в Україні було дуже мало. На першому ж етапі трансформації вони були затінені більш чисельними «націоналістами».

«Націоналісти» на короткий час опанували ситуацією після путчу ДКНС. Їхній дезінтеґративний проєкт тимчасово співпав з дезінтеґративним проєктом номенклатури, яка встигла переорієнтуватися. Однак вони не володіли жодним адміністративним ресурсом, не надавали серйозної уваги (навіть у тих кількох областях, де виграла вибори) проблемі створення економічної бази для влади через перерозподіл власності, ресурсів та фінансів, якнайактивнішого впровадження нових форм господарювання.

«Націоналісти» поспішили укласти негласну угоду з номенклатурою задля створення держави з назвою «Україна», не забезпечивши і не створивши собі у ній жодних реальних ролей, опертих на реальну економічну та політичну базу. Тим самим вони нена-

че віддали ще недавно імперській та відверто антиукраїнській номенклатурі «сакрамент незалежності». Невдовзі це дало змогу тій самій номенклатурі повністю узурпувати ідею незалежності, збити політичну напругу у суспільстві, списавши невдачі свого перманентного десятирічного правління в незалежній Україні на «демократів» та «націоналістів», а отже практично повністю усунути їх з політичної сцени та від великого перерозподілу власності і влади.

1.2 База формування «держави Україна»

Однією з передумов успішного державобудування є самоусвідомлення певної групи людей як цілості. Почуття єдності може формуватися на різній базі, але завжди потребує певного часу. Не обов'язково консолідуючим елементом має бути етнічна єдність, хоча конструкт єдності з часом може призвести через природні тривалі асимілятивні процеси до формування нового чи оновленого етносу. Зрештою, до цього може призвести і примітивне підкорення одного етносу іншим та примусова чи добровільна асиміляція.

<http://www.iimagazine.lviv.ua>

ganz offensichtlich hat sie solche Reformen nicht nötig gehabt. Eine frühe und konsequente Einführung der Marktwirtschaft hätte sie der Möglichkeit beraubt, das Eigentum zum eigenen Nutzen umzuverteilen – so, wie sie es dann auch gemacht hat.

«Демократів» у чистому вигляді в Україні було дуже мало. На першому ж етапі трансформації вони були затінені більш чисельними «націоналістами».

«Націоналісти» на короткий час опанували ситуацією після путчу ДКНС. Їхній дезінтеґративний проєкт тимчасово співпав з дезінтеґративним проєктом номенклатури, яка встигла переорієнтуватися. Однак вони не володіли жодним адміністративним ресурсом, не надавали серйозної уваги (навіть у тих кількох областях, де виграла вибори) проблемі створення економічної бази для влади через перерозподіл власності, ресурсів та фінансів, якнайактивнішого впровадження нових форм господарювання.

«Націоналісти» поспішили укласти негласну угоду з номенклатурою задля створення держави з назвою «Україна», не забезпечивши і не створивши собі у ній жодних реальних ролей, опертих на реальну економічну та політичну базу. Тим самим вони нена-

die auf wirtschaftlicher und politischer Basis gründeten. Auf diese Weise traten sie das «Sakrament der Unabhängigkeit» an die noch kurz zuvor imperiale und offen antiukrainische Nomenklatura ab. Dieser gelang es schon bald darauf, die Idee der Unabhängigkeit zu usurpieren, die politische Spannung innerhalb der Gesellschaft aufzufangen und gleichzeitig die Misserfolge ihrer permanenten zehnjährigen Regierungszeit in der unabhängigen Ukraine den «Demokraten» und «Nationalisten» in die Schuhe zu schieben, wodurch letztere von der politischen Szene und von der großen Umverteilung des Eigentums und der Macht praktisch völlig ausgeschlossen wurden.

1.2 Die Basis für den Aufbau des «Staates Ukraine»

Eine der Voraussetzungen für den erfolgreichen Aufbau eines Staates ist die Selbstgewahrwerdung einer Gruppe von Menschen als Ganzheit. Dieses Einheitsgefühl kann auf verschiedene Weise entstehen, aber in jedem Falle braucht dieser Prozess Zeit. Nicht immer muss die ethnische Einheit als konsolidierendes Element auftreten, obwohl natürlich das Konstrukt der Einheit mit der Zeit durch natürliche Assimilations-

Якою під цим оглядом була ситуація в Україні? Здобуттю незалежності в силу жорстких ідеологічних обмежень у ССРСР не передував процес тривалого формування оновленого почуття консолідувочої єдності. Ба більше, совєцька пропаганда провокувала розколи навіть в українському етносі, не кажучи вже про решту населення УССР. У суспільній свідомості сформувалися іміджеві конструкти «западєнців», «бандерівців», «східняків», «хохлів», «москалів». Гласно і негласно на державному рівні насаджувалася нетерпимість до кримських татарів і євреїв. По суті, напередодні незалежності в Україні не було до решти сформованої спільноти, яку можна було б навіть умовно назвати українською політичною нацією. Значною мірою її населення було об'єднане лише спільністю території, зберігаючи різну ментальність, приналежність до різних політичних конструктів, культурних світів.

Єдиним порівняно консолідуєчим елементом, попри територіальний, була ілюзія можливості швидкого виходу з стагнації та кризи шляхом відокремлення від непідйомного ССРСР. Однак майбут-

не цієї нової спільноти бачилася всіма групами населення по-різному, хоча мало єдину знакову назву «незалежна Україна». У цьому і полягала велика ілюзія, породжена референдумом про незалежність 1991 р. Всі наче голосували за одне і те ж. Формально – так. Однак по суті – ні. Це усвідомлювала посткомуністична номенклатура в Україні, яка, вже тоді миттєво зорієнтувавшись, належно провела референдум, посиливши його масованою пропагандою, яка відрізнялася у кожному з регіонів і обіцяла у кожному з них те, до чого він прагнув. Результат був досягнутий, однак політична нація так і не постала.

Водночас було вперше закладено основу для тих маніпуляцій з виборами, які досягли свого апогею на референдумі щодо конституційних змін 2000 року. Подібну технологію подвійних та потрійних стандартів застосовували на всіх президентських виборах, що і далі закріплювало фактичну гетерогенність населення України, не вело до справжнього консенсусу чи компромісу у вирішенні націотворчих завдань, а слугувало тільки вирішенню ситуативних завдань.

prozesse zur Bildung eines neuen oder erneuerten Ethnos führen kann. Auch die primitive Unterdrückung eines Ethnos durch den anderen sowie die zwangsweise oder freiwillige Assimilierung können dabei eine Rolle spielen.

Wie war die Situation in der Ukraine? Der Erreichung der Unabhängigkeit ging aufgrund der krassen ideologischen Beschränkungen in der UdSSR kein langer Prozess voraus, der das Gefühl einer konsolidierenden Einheit hätte hervorbringen können. Mehr noch, die sowjetische Propaganda führte sogar innerhalb des ukrainischen Ethnos eine Spaltung herbei, ganz zu schweigen vom Rest der Bevölkerung der Ukrainischen SSR. Im gesellschaftlichen Bewusstsein entwickelten sich Image-Konstrukte wie «Westler», «Bandera-Leute» (Anspielung auf eine Fraktion der in den dreißiger und vierziger Jahren vor allem auf dem Territorium der Westukraine aktiven Organisation Ukrainischer Nationalisten (OUN) unter Stepan Bandera, die nach der Wiedereroberung der Ukraine durch die sowjetische Armee als Partisanen gegen diese kämpfte; als Pejorativum für «Westukrainer», «Galizier» in der Ostukraine verbreitet, Anm. d. Übersin), «Ostler», «Chochly» (Eigentlich: «Zopf», Anspielung

auf die Haartracht der ukrainischen Kosaken im 16./17. Jh.; im Russischen pejorative Bezeichnung für «Ukrainer»; von Westukrainern auch als Pejorativum für russifizierte und nicht genügend nationalbewusste (Ost-)Ukrainer benutzt, Anm. d. Übersetzerin), «Moskowiter». Offen und verdeckt wurde den Menschen zudem von Staats wegen eine Intoleranz gegenüber Krimtataren und Juden aufgezwungen. Tatsache ist, dass es am Vorabend der Unabhängigkeit keine vollständig formierte Einheit gab, die man wenigstens unter Vorbehalt als ukrainische politische Nation hätte bezeichnen können. Im Grunde war die Bevölkerung der Ukraine lediglich durch das gemeinsame Territorium verbunden, während ansonsten unterschiedliche Mentalitäten sowie die Zugehörigkeit zu verschiedenen politischen Konstrukten und kulturellen Welten erhalten blieb.

Einzig verbleibendes Konsolidierungselement, abgesehen vom territorialen, war die Illusion eines schnellen Auswegs aus Stagnation und Krise durch Abtrennung von der darniederliegenden UdSSR. Aber die Zukunft der neuen staatlichen Einheit wurde von den verschiedenen Bevölkerungsgruppen unterschiedlich gesehen, trotz der einheitlichen Bezeichnung «unabhängige Ukraine». So erklärt sich auch die große Illu-

<http://www.i-magazine.lviv.ua> <http://www.i-magazine.lviv.ua>

Таким чином, гетерогенність не тільки закріпилася в незалежній Україні як факт, але й почала наростати. Різні регіони практично не проявляють волі до зближення чи взаємного зацікавлення. Причому, це стосується і культурного виміру, і економічного сенсу. Єдиний економічний організм в силу кризовості економіки та відсутності хоч якогось формування її структури через різного роду пільгову політику практично не створюється. Зрештою, регіональні номенклатури на першому етапі навіть чинили опір втручання центру у перерозподіл власності у їхніх регіонах.

Західний регіон не сприйняв практично повальної і вже незмінної русифікованості Півдня та Сходу. Не було проведено громадської дискусії з цього питання, суспільство не відрефлектувало реального стану справ. І не тільки не усвідомило реального стану справ, але й не виробило спільної, прийнятної для усіх (чи принаймні більшості) складових суспільства стратегії, що ж робити далі із проголошеною незалежністю та імплікованою тим самим політичною спільнотою й єдністю.

Невідомо, на чому базувати цю єдність. На спільності долі? Економічному інтересі? Але чи існує спільний загальноукраїнський економічний інтерес? Якійсь формі консенсусу? Але ж немає механізмів загальнонаціональної дискусії, яка б мала його виробити. Українське суспільство залишається розірваним. Мові? Але якій – тій, якою розмовляє більшість? Натомість, навіть офіційний Київ так і не спромігся усвідомити консолідуючої ролі української мови, він і далі сприймає її вкрай формально та холодно, вже не кажучи про майже всуціль російськомовне чи радше совєцькомовне київське міщанство. Для нього не існує фундаментальної тези російського політолога Сергія Чернишова, що Росія – це, щонайперше, російська мова, а не територія, поліетнічне, полікультурне населення, а тим більше не та чи інша адміністративна структура. Натомість для адміністрації «государства Украина» актуальною є лише теза, що держава – це адміністрація.

Водночас у такого диференційованого населення, яке не має спільного мовного простору (практична розполовиненість на російсько / суржико та

<http://www.i-magazine.lviv.ua> <http://www.i-magazine.lviv.ua>

sion, die das Referendum über die Unabhängigkeit im Dezember 1991 hervorgebracht hat – dass nämlich alle für das Gleiche gestimmt hätten. Rein formal gesehen trifft dies natürlich zu – den Tatsachen nach tut es das nicht. Das erkannte auch die postkommunistische Nomenklatura, die sich blitzschnell umorientierte und das Referendum entsprechend durchführte: gestützt durch Massenpropaganda, die in jeder Region unterschiedlich war und jedem das versprach, was er hören wollte. Das gewünschte Resultat wurde erreicht, aber eine politische Nation entstand auch auf diese Weise nicht. In jener Zeit wurden die Grundlagen für die Wahlmanipulationen geschaffen, die ihren Höhepunkt beim Referendum über die Verfassungsänderungen im Jahr 2000 erreicht haben. Eine ähnliche Technik der Anwendung doppelter und dreifacher Maßstäbe wurde bei allen Präsidentenwahlen angewendet, was die faktische Heterogenität der Bevölkerung weiter zementierte, zu keinem Konsens oder Kompromiss bei der Beantwortung der Frage nach der Nationsbildung führte und lediglich der Lösung tagespolitischer Aufgaben diente. So hat sich die Heterogenität in der unabhängigen Ukraine nicht nur zum Faktum verfestigt, sie ist sogar noch größer geworden. Etliche Regionen äußern

praktisch keinen Willen zur Annäherung oder auch nur ein gegenseitiges Interesse. Das betrifft sowohl die kulturelle, als auch die wirtschaftliche Dimension. Infolge der wirtschaftlichen Krise und aufgrund fehlender Ansätze für eine Strukturbildung durch ein System [steuerlicher] Begünstigungen kann sich ein einheitlicher wirtschaftlicher Organismus nicht bilden. Schließlich haben die regionalen Nomenklaturen gleich in der ersten Etappe gegen eine Einmischung des Zentrums bei der Umverteilung des Eigentums in den jeweiligen Regionen Widerstand geleistet.

Die westliche Ukraine hat die tiefgreifende und schon nicht mehr rückgängig zu machende Russifizierung des Südens und Ostens nie angenommen. Darüber ist nie eine öffentliche Diskussion geführt worden; die Gesellschaft hat diesen realen Stand der Dinge nicht reflektiert. Und nicht nur das – sie hat auch keine gemeinsame, für alle Schichten (oder zumindest für eine Mehrheit) akzeptable Strategie ausgearbeitet, was man denn mit der nun einmal erklärten Unabhängigkeit und der durch diese implizierten politischen Einheit und Einheitlichkeit anfangen soll.

Es bleibt unklar, worauf diese Einheit basieren soll. Auf dem gemeinsamen Schicksal? Oder auf dem

україно / суржикомовне населення), спільного інформаційного простору (його практично віддано російським медіа, і більшість громадян нашого суспільства насправді живуть у російському медіа- та інформаційному просторі, переймаючись проблемами держави Росія, а тому більшою мірою є «росіянами», ніж «українцями» в інформаційному сенсі слова), не формується ідентифікація з даною державою. Тривалий час існуючий з українською незалежністю стан навіть у формальному сенсі значною частиною суспільства або не усвідомлювався (а це включає певні зобов'язання та обмеження), або ж сприймався як нетривкий перехідний стан чи імітація незалежності, або ж просто сприймався вкрай вороже. Державний проект не став істотним для значної частини населення. Ба навіть більше – ні адміністрація, ні саме суспільство так і не випрацювали акцептованого більшістю суспільства «проекту Україна», він просто відсутній. Можна говорити про певний брак «державного інстинкту», якщо така термінологія прийнятна для більшості населення України.

Тому для формування якоїсь спільної бази дуже важливо будувати в Україні механізми громадянського суспільства. Ним має стати суспільство, яке усвідомлює реальний стан, працює над виробленням візії майбутнього, може озвучити свою дискусію, має реальні політичні та громадські механізми, щоб втілювати вироблений консенсус у життя. На жаль, темп побудови громадянського суспільства в Україні спадає, якщо взагалі не стагнує. Відбувся значний перекид у бік створення олігархічної моделі правління з однозначним домінуванням однієї гілки влади, втіленої в інституті президентства.

Однією з баз, на якій можна було б розбудовувати державу, поза всяким сумнівом є економіка. Від СССР Україна успадкувала не цілісний самодостатній організм, чи економіку, яка була б ефективно кооперована з якимись іншими економічними системами. Колапс економіки у постсовєцьких країнах, практична ліквідація кооперації з колишніми країнами Ради Економічної Взаємодопомоги, проголошена, але так і не здійснена конверсія військово-промислового комплексу фрагментаризували економі-

wirtschaftlichen Interesse? Existiert denn überhaupt ein gemeinsames wirtschaftliches ukrainisches Interesse? Auf Konsensformen irgendeiner Art? Es existieren nicht einmal die Mechanismen einer allgemeinen nationalen Diskussion, die einen solchen Konsens erst erbringen könnte. Die ukrainische Gesellschaft bleibt gespalten. Auf der Sprache? Aber auf welcher – auf der Sprache der Mehrheit? Dem offiziellen Kiev ist immer noch nicht bewußt geworden, welche Rolle die ukrainische Sprache als Konsolidierungselement spielen könnte, und es betrachtet sie weiterhin formal und distanziert, ganz zu schweigen von der fast ausschließlich russischsprachigen – oder vielmehr sowjetischsprachigen – Kiewer Spießbürgerschaft. Für Kiev gilt nicht die These des russischen Politologen Sergij Tschernyschow, derzufolge Russland vor allem durch die russische Sprache konstituiert wird, nicht durch das Territorium, die polyethnische, polykulturelle Bevölkerung, und schon gar nicht durch die eine oder andere administrative Struktur. Dagegen ist für die Regierung des «Gosudarstwo Ukraina» (russ. für «Staat Ukraine», d. Übers.) nur die These aktuell, dass Staat gleich Verwaltung sei.

Gleichzeitig kann sich eine solch heterogene Be-

völkerung, die über keinen gemeinsamen Sprach- und Informationsraum verfügt, nicht mit diesem Staat identifizieren. Dazu trägt sowohl die sprachliche Teilung des Landes in russischsprachige/surshyksprachige (surshyk=«Makkaronisprache», pejorativ familiärer Ausdruck für die vor allem in Kiew und der Ostukraine gesprochene Umgangssprache, die ukrainische und russische Elemente (je nach Person und Region in wechselnden Anteilen) kombiniert, Anm. d. Übersetzerin) und ukrainischsprachige/surshyksprachige Bevölkerungsgruppen bei als auch die Dominanz der russischen Massenmedien: Die meisten ukrainischen Bürger leben in Wirklichkeit in einem russischen Medien- und Informationsraum, beschäftigen sich mit den Problemen des russischen Staates und sind eigentlich, was den Informationsgrad betrifft, mehr «Russen» als «Ukrainer». Längere Zeit nahm der überwiegende Teil der Gesellschaft den existierenden Stand der ukrainischen Unabhängigkeit noch nicht einmal formal zur Kenntnis (denn dazu gehören bestimmte Verpflichtungen und Einschränkungen), oder aber diese wurde als ein instabiler Übergangszustand bzw. als Imitation einer Unabhängigkeit rezipiert oder sogar mit eindeutiger Feindseligkeit abgelehnt. Das Staats-Projekt ist

<http://www.i-magazine.lviv.ua> <http://www.i-magazine.lviv.ua>

ку України. Українська економіка зупинилася з огляду не тільки на непотрібність чи неконкурентоспроможність своєї продукції, але й тому, що на території України залишилися тільки частини колись єдиних технологічних циклів. Зациклити їх у межах України теж не вдалося.

Разом з тим, в останні роки активно іде процес фактичної деіндустріалізації країни. Він співпав з процесами переходу світової економіки у постіндустріальну фазу і створення нових інформаційних економік та суспільств. Сировинні галузі та важка промисловість, які були розвинуті в Україні, не мають експортного потенціалу. Натомість високотехнологічні галузі, зорієнтовані головню на виробництво зброї, транспортної авіації, космічних апаратів тощо, наштовхуються на різного роду експортні / імпорتنі обмеженнями та політичні пріоритети.

Складається враження, що насправді всі «стратегічні партнери» України не зацікавлені у відновленні її високотехнологічних технологій як із стратегічних (небезпека відновлення військового потенціалу, який може бути використаний супротивником), так і

з конкурентних міркувань (створення серйозного конкурента на світовому ринку не тільки товарів, але й праці).

Непоганою базою для розбудови економіки ефективної держави може стати її «геополітично проміжний» характер. Якщо у військовому сенсі Україна практично опинилася між двох таборів, що протистоять один одному у Центрально-Східній Європі: НАТО і Ташкентським договором (що є джерелом загрози), то у економічному сенсі вона опинилася між ЕС і Росією з її фактичними сателітами (Росія+) як величезними ринками та індустріальними і сировинними базами. Через Україну проходять (чи мають пройти) головні транспортні чи вантажопотоки Схід-Захід (ЕС – Росія+ – Середня Азія – Далекий Схід), Північ-Південь (ЕС – Кавказ – Середня Азія). Можливим ресурсом є проекти, пов'язані із транспортуванням нафти та газу як із Каспійського регіону, так і з Північної Європи чи Близького Сходу. Обидва над-регіони зацікавлені у якщо не контролі, то принаймні в участі у цьому транспортному вузлі Європи, котрий з огляду на своє геополітичне транспортне зна-

<http://www.i-magazine.lviv.ua> <http://www.i-magazine.lviv.ua>

für den überwiegenden Teil der Bevölkerung nicht von Bedeutung. Mehr noch – weder die Administration, noch die Gesellschaft haben ein von der Mehrheit akzeptiertes Projekt «Ukraine» entworfen: Es fehlt ganz einfach. Man kann von einem gewissen Mangel an «staatlichem Instinkt» sprechen, wenn so eine Terminologie für die Mehrheit der ukrainischen Bevölkerung zulässig ist.

Deshalb ist es sehr wichtig, zur Formierung irgendeiner gemeinsamen Basis in der Ukraine Mechanismen einer Zivilgesellschaft zu schaffen. Es sollte eine Gesellschaft sein, die den realen Zustand zur Kenntnis nimmt, an Zukunftsvisionen arbeitet, ihre Diskussionen artikulieren kann, reale politische und öffentliche Mechanismen besitzt, um den von ihr ausgearbeiteten Konsens mit Leben zu erfüllen. Leider sinkt das Aufbautempo der ukrainischen Bürgergesellschaft, wenn es nicht schon überhaupt stagniert. Es hat eine wesentliche Gewichtsverlagerung in Richtung eines oligarchischen Verwaltungsmodells gegeben, in dem ein Machtzweig dominiert, der in der Institution des Präsidentenamtes verkörpert ist.

Als eine Basis für den Aufbau des Staates könnte zweifellos die Wirtschaft dienen. Von der UdSSR erbte

die Ukraine keinen einheitlichen Mechanismus, oder eine Wirtschaft, die effektiv mit anderen wirtschaftlichen Systemen kooperierte. Der wirtschaftliche Kollaps in den postsowjetischen Ländern, der Zusammenbruch der Kooperation mit den ehemaligen Ländern des Rats für gegenseitige Wirtschaftshilfe, die beabsichtigte, aber nicht realisierte Konversion der Militärindustrie haben die ukrainische Wirtschaft fragmentiert. Die ukrainische Wirtschaft funktioniert nicht. Der Grund ist nicht nur, daß ihre Produkte nicht gebraucht werden und nicht konkurrenzfähig sind, sondern auch, dass in der Ukraine nur Bruchstücke früher einheitlicher technologischer Kreisläufe verblieben sind. Diese in den Grenzen der Ukraine vollständig wieder herzustellen, gelang ebenfalls nicht.

Parallel läuft in den letzten Jahren der Prozess der faktischen Deindustrialisierung des Landes weiter. Die Weltwirtschaft befindet sich in einem Übergangsprozess zur postindustriellen Phase und entwickelt eine Informationswirtschaft und -gesellschaft. Rohstoff- und Schwerindustrie, die in der Ukraine dominierten, haben kein Exportpotential. Die hochentwickelten Industriezweige, die auf die Produktion von Waffen, Frachtflugzeugen und auf die Weltraumtechnik ausge-

чення має найбільші у Європі перспективи. За оцінками інституту Rendall, Україна має найвищий у Європі транспортний транзитний рейтинг – 3,11 бала. Зауважимо, що у сусідній Польщі цей показник становить лише 2,72 бала. Транзитний рейтинг території тієї або іншої країни враховує розвиненість розміщених у ній транспортних систем і мереж, а також рівень і стан її інфраструктури [1].

1.3. Опозиційні сили

Одним з чинників, який впливає на творення сучасного українського суспільства та «проекту України», є структура опозиційних сил. Ця структура є не тільки системою опозицій, але й відображає майбутні можливі перерозподіли влади чи розлами у суспільстві та державі. Перерозподіли влади у центрі чи регіонах відбуваються тоді, коли не задовольняються вимоги якоїсь частини суспільства або політичного нурту. Натомість, якщо невдоволення локалізується в географічних регіонах, то це може призвести і до регіональних автономістських чи навіть сепаратистських тенденцій.

На сьогодні в Україні відбувається процес крайньої концентрації влади. Державна адміністрація на чолі з Президентом зробила висновки з попереднього періоду практичного двовладдя за всі роки української державности – парламентської та президентської гілок влади. Судова влада, на жаль, так і не звільнилася від опіки державної влади і не розвинулася у самостійну її гілку. Після створення взимку 2000 р. у Верховній Раді парламентської більшості у ньому було придушене джерело комуністичної опозиції. Однак, разом з тим, існують симптоми того, що й усякої опозиційности взагалі. Президентська адміністрація утвердилась, і є загроза, що вона тим самим не тільки псує свій імідж у очах західних партнерів, але й створює передумови для своєї ж нестабільности, вона не репрезентує увесь спектр регіональних еліт.

Президентська адміністрація головно представляє стару / нову київську бюрократію, дніпропетровське угруповання та деяких представників лояльних до них інших регіональних еліт. Ба більше, формування владних та бізнесових еліт у регіонах, що не мають представництва в адміністрації, відбувається строго

richtet sind, sind mit verschiedenartigen Export- und Importbeschränkungen und anderen politischen Prioritäten konfrontiert. Man bekommt den Eindruck, dass die «strategischen Partner» der Ukraine in Wirklichkeit nicht an der Erneuerung ihrer hochentwickeltesten Technologien interessiert sind, sowohl aus strategischen (Gefahr des militärischen Potentials, das der Gegner verwenden könnte), als auch aus Konkurrenzgründen (ein ernster Konkurrent auf dem Weltmarkt der Waren und der Arbeitskraft).

Dagegen könnte der «geopolitische Übergangscharakter» der Ukraine eine gute Basis für den Aufbau der Wirtschaft eines effektiven Staates werden. Wenn sich die Ukraine im militärischen Sinne praktisch zwischen zwei einander gegenüberstehenden Gruppen in Zentral- und Osteuropa befindet, nämlich zwischen NATO und Taschkentvertrag (eine Gefahrenquelle), so liegt sie im wirtschaftlichen Sinne zwischen der EU und Russland mit seinen Satelliten – riesigen Märkten, Industrie- und Rohstoffbasen. Durch das ukrainische Territorium verlaufen (oder werden in Zukunft verlaufen) die wichtigsten Verkehrs- und Warenströme zwischen West und Ost (EU-Russland-Mittelasien-Ferner Osten) sowie Nord und Süd (EU-Kaukasus-Mittelasien).

Eine potentielle Möglichkeit bieten die Projekte, die mit dem Erdöl- und Erdgastransport vom kaspischen Raum, von Nordeuropa und aus dem Fernen Osten verbunden sind. Die beiden Großregionen sind an der Ukraine interessiert: wenn nicht an ihrer Kontrolle, so zumindest an einer Beteiligung an diesem europäischen Verkehrsknotenpunkt, der in bezug auf die geopolitische Transportbedeutung die größten Perspektiven in Europa hat. Nach den Einschätzungen des britischen Rendall-Instituts hat die Ukraine das höchste Transport-Rating in Europa – 3,11 Punkte. Im benachbarten Polen betragt diese Kennziffer 2,72 Punkte. Die Kennziffern geben Auskunft über die Entwicklung der Transportsysteme und -netze, ihr Niveau und den Zustand der Infrastruktur.

1.3. Die Oppositionskräfte

Die Struktur der Oppositionskräfte ist ein Faktor, der die Bildung einer modernen ukrainischen Gesellschaft und «des Projektes Ukraine» beeinflusst. Diese Struktur ist nicht nur ein System der Oppositionen, sondern sie widerspiegelt auch die zukünftige eventuelle Neuverteilung der Macht oder Brüche in der Gesellschaft und im Staat. Die Neuverteilung der Macht

<http://www.i-magazine.lviv.ua>

<http://www.i-magazine.lviv.ua>

під її контролем. Сама система формування великих капіталів у регіонах практично виключає можливість їхньої незалежності від влади. З одного боку, «олігархи» намагаються опанувати владу як в регіонах, так і в центрі, але з іншого – вони без санкції та змички з владою неможливі.

Така практично повна залежність від адміністрації та Києва врешті-решт не може не зіштовхнутися з інтересами регіональних еліт, які вийшли з регіональних номенклатур. Періодично Президент змушений приборкувати місцевий номенклатурний сепаратизм та направляти у регіони своїх ставлеників. Зараз цей процес практично завершено. Задля цього здійснювалася окреслена законодавча реформа (під інститут голів держадміністрацій було підведено конституційну базу), провадилася цілеспрямована кадрова політика: була вибудована строга президентська виконавча вертикаль.

Таким чином, в Україні повністю сформувалась олігархічна форма правління, яка гальмує формування громадянського суспільства і позбавляє перспективи ефективного реформування українську еко-

номіку. Олігархи різного рівня блокують цивілізоване входження української економіки у світовий ринок.

Безсумнівною, хоча на даний момент практично нікчемною з огляду на свої можливості, опозицією існуючій структурі влади після кількарічного флірту з нею стали дисиденти совецького часу. Причому, і «націоналісти», і «демократи». Зрештою, у новій державі їм уже немає місця. Свою роль, на думку пост-совецької номенклатури, вони вже відіграли. Загравання епохи Кравчука закінчилися. Номенклатура успішно пройшла процес трансформації, і вже не потребує жодного «прикриття».

Очевидним опозиційним потенціалом володіє Західна Україна. Зараз розчарування та фрустрація населення не дають змоги втілитися цьому невдоволенню у щось конкретне. Однак воно існує і наростає. Для зняття напруги адміністрації доволі довго вдавалося грати на гіперпатріотичних настроях та створювати ілюзію, наче створюваний новий політичний організм є втіленням того ідеалу, який Західна Україна плекала упродовж останніх ста років. Тепер стає щоразу очевиднішим, що це не так, що

<http://www.iimagazine.lviv.ua>

im Zentrum oder Regionen erfolgt, wenn die Forderungen eines Teiles der Gesellschaft oder einer politischen Strömung nicht erfüllt werden. Falls sich aber die Unzufriedenheit in den geographischen Regionen lokalisiert, könnte dies zu regionalen Autonomie- oder sogar Separationstendenzen führen. Momentan findet in der Ukraine der Prozeß einer maximalen Machtkonzentration statt. Die staatliche Administration mit dem Präsidenten an der Spitze hat aus der vorherigen Periode der faktischen Doppelmacht (Präsident gegen Parlament) ihre Konsequenzen gezogen. Die Justiz hat sich leider nach wie vor von der Bevormundung durch die Staatsmacht nicht befreit und sich nicht zu einem selbstständigen Zweig dieser Macht entwickelt. Nachdem im Winter 2000 in der Werchowna Rada eine parlamentarische Mehrheit entstand, wurde damit auch die kommunistische Opposition erstickt. Es scheint aber, dass damit gleich jegliche Opposition überhaupt abgeschafft wurde. Die Präsidentenadministration festigte ihre Position und es besteht die Gefahr, dass sie dadurch nicht nur ihrem Image bei den westlichen Partnern schadet, sondern auch die Voraussetzung für ihre eigene Unstabilität schafft, denn sie repräsentiert nicht das ganze Spektrum der regionalen Eliten. Sie

repräsentiert hauptsächlich die alt-neue Kiever Bürokratie, die Dnipropetrowsker Gruppe] sowie einige Vertreter loyaler regionaler Eliten. Aber damit nicht genug: Sie kontrolliert darüber hinaus die Bildung von Macht- und Wirtschaftseliten in den Regionen, die in der Administration nicht vertreten sind. Das System der Großkapitalbildung in den Regionen selbst schließt praktisch jede Möglichkeit einer Unabhängigkeit von der Zentralmacht aus. Einerseits versuchen die «Oligarchen» im Zentrum und in den Regionen an die Macht zu kommen, andererseits aber könnten sie ohne Erlaubnis und gute Beziehungen zur Macht gar nicht existieren.

Diese vollständige Abhängigkeit von Kiev steht natürlich im Spannungsverhältnis zu den Interessen der regionalen Eliten, die aus den regionalen Nomenklaturen hervorgegangen sind. Von Zeit zu Zeit sieht sich der Präsident gezwungen, den lokalen Nomenklaturseparatismus zu zügeln und seine Statthalter in die Regionen zu schicken. Gegenwärtig ist dieser Prozess praktisch abgeschlossen. Dazu gehörte eine Reform der Gesetzgebung – die Institution der Vorsitzenden der Staatlichen Administrationen [Art Statthalter des Präsidenten, d. Übers.] wurde mit einer verfassungsmäßigen Grundlage ausgestattet – und eine ziel-

роль цього регіону не тільки незначна, але й штучно мінімілізується у державі загалом.

Подібні процеси відбуваються і в інших регіонах. Невдоволення, яке тамується фрустрацією та адміністративними заходами домінує у Криму, в Одесі.

Безумовно опозиційним потенціалом володіють і переважно російсько / суржикомовні регіони, етнічні анклавні – татарський, угорський, румунський.

2. «ВКРАДЕНА УКРАЇНА»

Незалежність держави Україна стала можливою як спільне дітище постсовєтської комуністичної номенклатури, яка спершу нишком, а відтак дедалі голосніше заявила про свої ексклюзивні претензії на «регіон Україна», та консервативних чи традиційних українських патріотів.

Однією з банальностей доби незалежності стало посилення на референдум про незалежність та його результати. Однак, поминаючи методи підрахунку голосів, які не змінювалися на більшій частині виборчих дільниць, задумаймося, за що ж тоді го-

лосували насправді? Адже голосували майже всі. Але, як завжди під час революції, не за те, чого хотіли і що отримали.

Одні традиційно голосували за гіперпопулістські гасла на кшталт «Геть номенклатуру від корита», не маючи жодного позитивного проекту, окрім ідеології булгаковського Шарікова, що зводилася до простої максими – «Всё поделить». Зрештою, це була ще одна спроба реалізувати «рай на землі», але вже не у рамках невдалого проекту ССРСР, а у скромніших рамках «території Україна».

Інші голосували за те саме, однак у більш архаїчній чи консервативній формі «раю на окремо взятій землі з назвою Україна», де одразу, згідно з прогнозами Дойче Банку, мало настати процвітання. У цьому випадку голосували за ще одну утопію, гадаючи, що не працює чи кров'ю, а простим голосуванням можна здобути рай ще за свого життя тут на землі.

Водночас в Україні не сформувалась модерна «уявна спільнота» (за Бенедиктом Андерсоном). Різні групи та регіони так і не консолідувалися довкола чогось одного, прийнятного для усіх.

orientierte Personalpolitik. Ergebnis war eine straff organisierte exekutive Vertikale vom Präsidentenamt bis hinunter in die politischen Bezirke. Auf diese Weise bildete sich in der Ukraine eine oligarchische Regierungsform, die die Bildung einer Bürgergesellschaft hemmt und die ukrainische Wirtschaft jeder Perspektive auf eine effektive Reform beraubt. Die Oligarchen verschiedener Niveaus blockieren den zivilisierten Eintritt der ukrainischen Wirtschaft in den Weltmarkt.

Eine unzweifelhafte Opposition zur existierenden Machtstruktur bilden die Dissidenten der sowjetischen Zeit, die nach einem mehrjährigen Flirt mit der Macht zur Zeit praktisch unbedeutend sind. Das betrifft sowohl die «Patrioten» als auch die «Demokraten». Im neuen Staat ist für sie kein Platz; ihre Schuldigkeit haben sie nach Meinung der postsowjetischen Nomenklatur schon getan. Der Flirt der Ära Krawtschuk ist zu Ende. Die Nomenklatur hat ihren Transformationsprozess erfolgreich absolviert und braucht keine «Deckung» mehr.

Ueber ein offensichtliches oppositionelles Potenzial verfügt die Westukraine. Momentan haben Verzweiflung und Frustration der Bevölkerung dieser Unzufriedenheit nicht die Möglichkeit gegeben, konkrete Formen

anzunehmen. Aber die Unzufriedenheit existiert und nimmt zu. Zur Milderung der Spannung gelang es der Administration über längere Zeit, hyperpatriotische Stimmungen zu bedienen und so die Illusion zu schaffen, dass der neugebildete politische Organismus eine Verkörperung eben jener ukrainischen Staatsidee sei, die die Westukraine in den vergangenen hundert Jahren bewahrt hat. Nun aber wird es immer offensichtlicher, dass dies nicht zutrifft und daß die Rolle dieser Region nicht nur unbedeutend ist, sondern darüber hinaus im ukrainischen Staat künstlich vermindert wird. Auch in anderen Regionen finden ähnliche Prozeße statt. Eine Unzufriedenheit, die durch Frustration und administrative Maßnahmen unterdrückt wird, dominiert auf der Krim und in Odessa. Ein zweifelloses oppositionelles Potenzial besitzen auch überwiegend russisch/surzhysprachige Regionen sowie ethnische Enklaven – tatarische, ungarische, rumänische.

2. «DIE GESTOHLENE UKRAINE»

Somit ist die ukrainische Unabhängigkeit ein gemeinsames Kind der postsowjetischen kommunistischen Nomenklatur, die zuerst heimlich, dann immer

<http://www.i-magazine.lviv.ua>

3. «ГОСУДАРСТВО УКРАИНА»

Перехопивши національні гасла у «патріотів» та «демократів», номенклатура зберегла практичну владу в Україні. Тим самим вона неначе отримала певний тайм аут. Це дало їй час на перегруповування сил, перекидання капіталів, оволодіння колись загальнодержавною власністю, що було влучно названо «прихватизацією». Вона повністю оволоділа економікою. В держуправлінні залишилася частина «старих кадрів», але чимало з них перейшли у бізнес. Проте годі намагатися їх відокремити. Досі вони залишаються практично одним цілим. Зв'язкою тут виступає власне адміністрація, яка контролює все, що діється у начебто приватизованому секторі економіки.

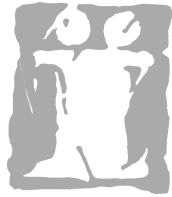
Ненадовго у низці головно західних областей країни все ж вдалося встановити, як перехідну форму, певне слабозвинуте й інфантильне демократичне правління, яке радше нагадувало відсутність влади. Тут воно здійснювалося українськими консервативними патріотами.

У перші роки незалежності Київ не надто втру-

чався у регіональні справи. В той час йшла головна боротьба за столицю, а отже всю державу. Натомість після структурування влади, накопичення головних капіталів, маргіналізації регіональних еліт дійшло і до втрати влади українськими консервативними патріотами навіть у Західній Україні. На сьогодні практично вся влада контролюється державною адміністрацією з Києва. Зрештою, це можна вважати здобутком, бо ситуація була б набагато гіршою, коли б влада не контролювала ситуацію взагалі, як, скажімо, в Албанії, і тим самим призвела до повної деструкції суспільства й держави. Натомість питання полягає у тому, яку міру владних повноважень повинен мати центр, а яку – регіони, кожна з гілок влади, і чи не призведе узурпація всієї повноти влади однією з гілок, скажімо президентською, до авторитаризму і, зрештою, чи не завдасть це шкоди цій гілці влади, та й державі загалом, або чи не призведе крайня централізація влади до посилення регіоналістських чи сепаратистських настроїв у регіонах?

Проблема тут не лише у Києві. Столиця діє методично і прагматично, хоча виключно на свою ко-

111

ТАРАС ВОЗНЯК
«ПРОЕКТ
УКРАЇНА».
ПІДСУМКИ
ДЕСЯТИРІЧЧЯ

<http://www.iimagazine.lviv.ua>

lauter ihren ausschließlichen Anspruch auf die «Region Ukraine» zum Ausdruck brachte, und der konservativen oder traditionellen ukrainischen Patrioten.

Zu einer Banalität der Zeit der Unabhängigkeit wurde der Verweis auf den Referendum über Unabhängigkeit und seine Ergebnisse. Wenn wir hier einmal von den Methoden der Stimmentauszählung absehen, die in den meisten Wahlkreisen unverändert geblieben sind, sollten wir überlegen, wofür tatsächlich abgestimmt worden ist. Fast alle haben abgestimmt – aber, wie es oft bei Revolutionen passiert, nicht dafür, was sie eigentlich wollten und dafür, was sie schließlich bekamen.

Die einen haben traditionell für hyperpopulistische Slogans nach dem Muster «Nomenklatura weg vom Futtertrog» gestimmt, ohne ein positives Projekt damit zu verbinden, außer einer Scharikow-Ideologie (Anspielung auf eine Figur aus dem Roman «Hundeherz» von Michail Bulgakow, Anm. d. Übers), die eigentlich ganz einfach folgendes bedeutete: «Alles verteilen». Es war noch einmal ein Versuch, das Paradies auf Erden zu realisieren, nun aber nicht mehr im Rahmen des mißlungenen Projekts UdSSR, sondern bescheidener im Rahmen des «Territoriums Ukraine». Die anderen

haben für dasselbe gestimmt, nur in der archaischeren oder konservativeren Form eines «Paradieses in einem Land» unter dem Titel Ukraine, wo sofort, laut den Prognosen der Deutschen Bank, blühende Landschaften entstehen sollten. In diesem Falle stimmte man für eine weitere Utopie, in der Überzeugung, dass man nicht mit Schweiß und Blut, sondern mit einer einfachen Abstimmung das Paradies erreichen könne. In der Ukraine jedoch entstand keine moderne «vorgestellte Gemeinschaft» (Benedict Anderson), wie «vorgestellt» sie auch sein mag. Die unterschiedlichen Gruppen und Regionen haben sich nicht anhand einer einheitlichen Konzeption, die für alle akzeptabel wäre, konsolidiert.

3. «ГОСУДАРСТВО УКРАИНА»

Die Nomenklatura übernahm die nationalen Parolen der «patriotischen» oder «demokratischen» Kräfte und sicherte sich so die Macht in der Ukraine, was ihr eine gewisse Atempause verschaffte. Das gab ihr Zeit, um Kräfte und Kapital umzugruppieren und die Kontrolle über vorher staatliches Eigentum zu erlangen, was sehr treffend als «Prichwatisazija» (von russ. Priwatisazija = Privatisierung und russ. prichwatitj = sich aneignen,

ристь. Владу не змогли втримати самі «націонал-патріоти». Вже від самого початку існування держави розпочалася тиха війна між дисидентсько-патріотичним та дисидентсько-демократичним крилом колись єдиного опозиційного руху. З огляду на начебто нагальні потреби збереження держави у яких завгодно формах, дійшло до усунення з політичної арени дисидентсько-демократичного крила, яке наголошувало на правах людини та загальних нормах демократії. «Націонал-патріоти» ладні були не тільки пожити демократією, але й почали колаборувати з номенклатурою. Це призвело до їх повного виродження і врешті усунення від влади, при якій вони почали відігравати хіба що декоративну функцію.

Загальним явищем постсовєцького простору стала криміналізація ледь не всіх сфер життя, особливо матеріальної. Криміналізація стала спільним дітищем номенклатури, яка вдалася до безпрецедентного неконтрольованого розподілу загальнонаціонального майна, і традиційного криміналітету, який номенклатура почала використовувати як інст-

румент і який сам заявив про власні права на перерозподіл власності. Цьому сприяла і пауперизація широких мас населення, яке не отримало своєї частки власності. Сертифікатна приватизація стала формою відкupu від народу і позбавила його формальних підстав на свою частку при перерозподілі т.зв. всенародної власності. Тому збідніле населення перетворилося на поле для рекрутування дедалі ширших і ширших верств суспільства у замкнуте кримінальне коло.

Послаблення контролю за державною власністю, особливо у традиційно прибуткових сферах, призвело на всьому постсовєцькому просторі до масового присвоєння державного майна. В результаті, в Україні склалася ситуація, коли «близько двох десятків «сімей» (кланів) захопили 4/5 т.зв. загальнонародної власності, залишивши всім іншим для боротьби за персональне фізичне виживання 1/5 цієї власності» [2]. І немає жодних гарантій, що й ця власність не буде перерозподілена на користь тих самих двох десятків кланів. Помилковим слід вважати твердження, що сертифікатна приватизація себе не виправ-

d. Übers.) bezeichnet wurde. Sie beherrscht die gesamte Wirtschaft. Ein Teil der «alten Kader» ist in der Staatsverwaltung verblieben, aber nicht wenige sind ins «bisnes», das neue Unternehmertum, gewechselt. Es macht jedoch keinen Sinn, hier großartig zu unterscheiden: praktisch bildet diese Gruppe nach wie vor ein Ganzes. Als Bindeglied tritt hier die Staatsverwaltung auf, die alles kontrolliert, was im angeblich privatisierten Wirtschaftssektor passiert.

In einer Reihe vorwiegend westukrainischer Verwaltungsbezirke ist es dagegen für eine kurze Zeit gelungen, als Übergangsformen schwachentwickelte demokratische Regierungen zu konstituieren, deren Verwaltungspraxis allerdings eher einer Abwesenheit jedweder Macht nahekam. Sie wurden von den ukrainischen konservativen Patrioten getragen. In den ersten Jahren der Unabhängigkeit mischte sich Kiew nicht maßgeblich in regionale Angelegenheiten ein. In jener Zeit tobte der Hauptkampf um die Hauptstadt und damit um den gesamten Staat. Im Gefolge der dann vollzogenen Umstrukturierung der Machtverhältnisse, der Akkumulation großer Kapitalmittel und der Marginalisierung regionaler Eliten verloren schließlich auch die ukrainischen konservativen Patrioten in der West-

ukraine ihre Macht. Momentan kontrolliert Kiew praktisch die gesamte politische Machtausübung. Das kann man natürlich auch als gewisse Errungenschaft bezeichnen, denn es wäre wesentlich schlimmer, wenn die Regierung die Situation überhaupt nicht unter Kontrolle hätte, wie es in Albanien der Fall war, und damit Staat und Gesellschaft als solche endgültig zerstört würden. Allerdings besteht die wirkliche Frage darin, welches Maß an Vollmachten das Zentrum haben sollte und welches die Regionen – und ob nicht die volle Usurpierung der Machtausübung durch einen einzigen Zweig, nämlich die Präsidialverwaltung, zum Autoritarismus führen wird. Schließlich ist zu fragen, ob dies nicht im Endeffekt auch dem Staat als Ganzem schaden wird und ob die extreme Zentralisierung nicht gerade zur Stärkung von regionalistischen und separatistischen Stimmungen in den Regionen führt.

Das Problem liegt nicht nur in Kiew. Die Hauptstadt handelt methodisch und pragmatisch, wenn auch ausschließlich zum eigenen Nutzen. Die «National-Patrioten» konnten die Macht nicht halten. Seit der Entstehung des Staates herrschte ein verdeckter Krieg zwischen patriotischen und demokratischen Ex-Dissidenten, zwei Flügeln einer einst einheitlichen politi-

дала їй не принесла належного результату. Зовсім навпаки, – вона напевно назавжди відбила інтерес до подібних процесів у більшості громадян України, які начебто стали «власниками». Насправді більша частина населення практично за безцінь подарувала свої майнові сертифікати. Від народу відкупилися, так йому нічого і не давши, і тепер настав час розподілити те, що ще не розподілено. А це найпривабливіші галузі, скажімо, енергетика.

Однак у метушні цього номенклатурного розкращання практично було знищено чи розбазарено за безцінь цілі галузі української економіки. Чого варте розтягування за ефемерні борги, а фактично знищення, Чорноморського пароплавства? Перестали існувати галузі, пов'язані з високими технологіями, у тому числі й з військовими. Практично, це призвело до деіндустріалізації країни.

Безпосередньо з нею пов'язана і деінтелектуалізація України. Оскільки більша частина промисловості була зупинена, і після десяти років розкращання та фізичного й морального знищення вона вже не підлягає жодному відновленню, то інженерно-тех-

нічні працівники або дискваліфікувалися, або пере-кваліфікувалися, осівши переважно на всюдисущих базарах. Те ж саме можна сказати і про позбавлену фінансування та замовлень науку. Молоді й перспективні вчені вже давно знайшли своє місце за кордоном. Ба більше, деякі дружні держави та стратегічні партнери цілеспрямовано, через різного роду еміграційні програми (очевидно, в плані допомоги Україні) вимивають з України інтелектуальний потенціал, який ще в ній залишився. Безсумнівно, є й певні здобутки, але головню у гуманітарній сфері. Натомість, у сфері фундаментальних досліджень, нових технологій Україна не входить ані до числа країн, що їх розробляють та ними володіють, ані до числа тих країн, що активно впроваджують передані їм технології. Україна відноситься до кола країн, що перебувають поза технічним поступом [3].

Соціальна нестабільність призводить і до негативних демографічних процесів. Слабкість, а то й відсутність системи соціального забезпечення, хоча б на совєцькому рівні, призвела до різкого зменшення тривалості людського життя, різкого падіння на-

<http://www.i-magazine.lviv.ua> <http://www.i-magazine.lviv.ua>

schen Bewegung. Die vermeintlich dringlichste Aufgabe – die Erhaltung der Staatlichkeit in welcher Form auch immer – rechtfertigte die Verdrängung des demokratischen Flügels, der sich durch Betonung von Menschenrechten und demokratischen Werten auszeichnete, von der politischen Szene. Die «National-Patrioten» waren bereit, nicht nur die Demokratie zu opfern, sondern auch mit der Nomenklatura zu kollaborieren. Das führte zu ihrer vollständigen Degenerierung und schließlich auch zu ihrer Entfernung aus der Macht, bei deren Ausübung sie aber allenfalls eine dekorative Funktion erfüllt hatten.

Zu einer üblichen Erscheinung des postsowjetischen Raumes ist die Kriminalisierung fast aller Lebensbereiche, insbesondere der materiellen Sphäre, geworden. Sie ist ein gemeinsames Produkt der Nomenklatura, die ehemals staatliches Eigentums unkontrolliert umverteilte, und der «gewöhnlichen» Kriminellen, die von der Nomenklatura instrumentalisiert wurden, aber auch ihre eigenen Ansprüche auf einen Anteil am verteilten Gut anmeldeten. Auch die Verarmung breiter Bevölkerungsschichten, die nichts vom Kuchen abbekamen, hat zu dieser Entwicklung beigetragen. Mit der Anteilsschein-Privatisierung kaufte sich die Nomenkla-

tura beim Volk frei und entzog ihm gleichzeitig auch die formellen Belege, um seinen Anteil bei der Verteilung des «Volkseigentums» einzufordern. So wurde die verarmte Bevölkerung zum Rekrutierungsfeld der kriminellen Welt, und immer größere Teile der Gesellschaft gleiten in die geschlossenen Kreisläufe dieser Sphäre ab.

Die nachlassende Kontrolle über staatliches Eigentum, insbesondere in den traditionell gewinnbringenden Bereichen, führte im gesamten postsowjetischen Raum zur massenhaften Aneignung von Staatseigentum. Im Ergebnis entstand in der Ukraine eine Situation, in der sich ca. 20 «Familien» (Oligarchen-Clans) vier Fünftel des vorherigen «Volkseigentums» angeeignet haben, während dem Rest der Bevölkerung beim Kampf ums physische Überleben ein Fünftel übriggelassen wurde. Und es gibt keine Garantien, dass nicht auch dieses Eigentum zugunsten der zwei Dutzend Clans verteilt wird. Nun wäre es ein Fehler zu behaupten, dass die Anteilsscheinprivatisierung sich [für die Initiatoren] nicht gelohnt hätte und nicht das beabsichtigte Resultat erbrachte. Ganz im Gegenteil: Sie hat jegliches Interesse der angeblich zu «Eigentümern» gemachten Ukrainer an solchen

роджуваности, а також масової міграції населення. Міграція була спричинена здебільшого економічними причинами, хоча часто і неможливістю реалізуватися в Україні. Певні міграційні потоки мають етнічне забарвлення (як-от єврейський з України та кримсько-татарський у Крим), хоча й не викликані якоюсь ксенофобією в Україні. Тривожним підсумком десятиріччя став той факт, що Україну покинуло близько 400 тисяч жінок репродуктивного віку, шукаючи собі долю чи недолю за кордоном. В результаті в Україні дійшло до реальної депопуляції. За різними підрахунками населення України скоротилося принаймні на два мільйони мешканців.

Метою утворення незалежної Української держави мало б стати забезпечення розвитку українського етносу та підтримка інших національних меншин чи забезпечення їхніх прав. Однак насправді в Україні, попри формальні запевнення зацікавлених та не надто компетентних чиновників, і далі шаленими темпами з використанням нових технічних та медіальних засобів продовжується практична денационалізація як українців, так і інших народів. Часто

її називають русифікацією. І це так, хоч це й не вся правда. Варто лишень пройтися вулицею, не скажу Севастополя чи Донецька, а столиці нашої – Києва. На десятому році української незалежності ми маємо практично російськомовний бізнес (з того 1% населення, яке володіє 4/5 власності, україномовною є мізерна частина), російськомовне військо (більшість офіцерського корпусу повсюдно користується російською мовою), російськомовні медіа (по суті, більшість телепрограм або транслюються російською мовою, або ж просто ретранслюються з Росії, український уряд практично не контролює стратегічний інформаційний простір України), російськомовну владу.

Такий стан справ не може не розглядатися як загрозливий навіть з огляду на безпеку держави. Я не назвав би русифікацією процес засвоєння елементів якісної російської мови, високої культури в її правдивому сенсі. Цілком інша річ – практична домінація російських електронних і традиційних мас-медіа в Україні. Росія робить усе, щоб не тільки зберігався status quo ante, але й щоб по можливості процес

Prozessen zuverlässig abgetötet. Der Großteil der Bevölkerung hat seine Anteilszertifikate zu einem Spottpreis verschenkt. Man hat sich vom Volk losgekauft und ihm dafür nichts gegeben, und nun kommt die Zeit, auch das zu verteilen, was noch nicht verteilt worden ist, vor allem solch attraktive Wirtschaftszweige wie die Energiewirtschaft.

Im Trubel dieses großangelegten Nomenklatura-Diebstahls wurden ganze Industriezweige der Ukraine zerstört oder zum Spottpreis verschachert. Was war die Aufteilung und die Verrechnung des Besitzes der Schwarzmeer-Handelsflotte gegen geringfügige Schulden, praktisch ihre Vernichtung, wert? Ganze Hochtechnologie- und Militärindustriebranchen existieren nicht mehr. Faktisch hat dies zu einer Deindustrialisierung des Landes geführt. Unmittelbar damit verbunden ist die Deintellektualisierung der Ukraine. Da ein Großteil der Industrie stillgelegt wurde und nach zehn Jahren Ausplünderung und moralischer wie physischer Vernichtung keine Erneuerung gewärtigen kann, haben Ingenieure und Techniker ihre Qualifikation verloren oder sich umqualifiziert: sie arbeiten nun als Kleinhändler auf den allgegenwärtigen «Basaren». Dasselbe kann man von der Wissenschaft sagen, die weder

Finanzierung noch Forschungsaufträge hat. Junge und begabte Wissenschaftler haben schon längst ihren Platz im Ausland gefunden. Einige freundlich gesinnte Staaten und «strategische Partner» dünnen durch diverse Immigrationsprogramme (wahrscheinlich im Geiste der Ukrainehilfe) das übriggebliebene intellektuelle Potential noch zusätzlich aus. Zweifellos gibt es auch einige Erfolge, doch sie liegen alle im humanitären Bereich. Auf dem Gebiet der Grundlagenforschung und der neuen Technologien jedoch gehört die Ukraine weder zu den Ländern, die solche Technologien entwickeln und beherrschen, noch zu jenen, die sie nutzen – sie gehört zu den Ländern, die abseits vom technischen Fortschritt stehen.

Die soziale Instabilität führt auch zu negativen demographischen Entwicklungen. Das schwache bzw. noch nicht einmal mehr auf dem Niveau der Sowjetunion existente Sozialsystem hat eine krassen Senkung der durchschnittlichen Lebenserwartung und der Geburtenrate sowie Massenmigrationsbewegungen zur Folge. Ökonomische Faktoren sind hier vorrangig die Ursache, aber auch die Unmöglichkeit, eigene Lebensentwürfe in der Ukraine zu realisieren. Einige Migrationsströme sind auch ethnisch gefärbt (wie z. B. die

<http://www.i-magazine.lviv.ua> <http://www.i-magazine.lviv.ua>

поглиблювався. Суть концепції «проекту Росія» часто зводиться саме до максимального розширення сфери побутування російської мови та російських мас-медіа, що є практично політикою Російської Федерації. Сергій Чернишов, доповідаючи на нараді Ради Оборони РФ, окреслюючи стратегію російського самовизначення, вбачав у майбутній Росії «транснаціональну всесвітню корпорацію Росію», а не територію, Росію-РФ, яка «відштовхується від банальної тези, що слід відтворити російську мову», і тільки після цього можна дійти до концепції національної безпеки Росії [4].

Паралельно за (майже не зауважуваною) інерцією продовжується процес советизації – безконечної репродукції homo sovietikus'ів. На очах руйнуються і українська, й інші мови, включно з російською. Ми не тільки не встигаємо о-мовити нові сфери людського життя (нові технології, нові феномени людського життя), але і втрачаємо причетність до старого о-мовленого українською мовою світу. Таким чином, в українському та російському світі / мові, в яких ми живемо, утворилися цілі «зони сліпо-глухо-

німоти: є цілий ряд важливих феноменів у сучасному світі, яких ми або не бачимо, або не маємо слів, щоб про них говорити. Так що і рідна мова – останній притулок самовизначення – розмивається» [4]. Повзучою советизацією вражені усі етнічні групи. На це лихо дедалі більшою мірою накладається пропагандована ЗМІ американізація найнижчого ґатунку.

Безпосередньо після здобуття незалежності в Україні не існувало усталеної стратифікації різного роду еліт. Структура старої соціалістичної економіки не дозволяла формувати елітні групи та зв'язки всередині й між ними за територіальною ознакою. Радше йшлося про виробничий принцип формування еліт та надтериторіальні зв'язки між ними. Тому на першому етапі, після падіння соціалістичної економіки й розриву відповідних понаднаціональних зв'язків почалася жорстка боротьба на регіональному рівні. Київ був ще надто слабким і далеким. Утворилося кілька територіальних кланів – дніпропетровський, донбаський, харківський, одеський. Низка регіонів так і не спромоглася на сформування своїх регіональних кланових груп. Однак зараз цей про-

<http://www.iimagazine.lviv.ua>

Auswanderung der ukrainischen Juden oder die Rückkehr der Krimtataren), wurden aber nicht durch Xenophobie ausgelöst. Als besorgniserregende Bilanz der vergangenen 10 Jahre mag die Tatsache gelten, daß ca. 400.000 Frauen im gebärfähigen Alter die Ukraine verlassen haben – sie suchen ihr Glück oder Unglück im Ausland. Im Ergebnis steht die Ukraine vor einem realen Bevölkerungsschwund: verschiedenen Berechnungen zufolge hat sie bis zu zwei Millionen Einwohner verloren.

Das Hauptziel der Bildung eines unabhängigen ukrainischen Staates sollte die Förderung der Entwicklung des ukrainischen Ethnos sowie die Unterstützung der nationalen Minderheiten bzw. die Sicherstellung ihrer Rechte sein. In Wirklichkeit jedoch geht ungeachtet der Versicherungen interessierter und nicht allzu kompetenter Funktionäre der Denationalisierungsprozess der Ukrainer und anderer Völker unter Einsatz moderner technischer und medialer Mittel rapide weiter. Man nennt diesen Prozeß oft «Russifizierung». Das trifft zu, aber es ist nicht die ganze Wahrheit. Es genügt, einen Gang durch die Straßen zu machen – vielleicht nicht einmal im [fast ausschließlich russischsprachigen, d. Übers.] Sewastopol

oder Donezk, sondern in unserer Hauptstadt Kiew. Im 10. Jahr der Unabhängigkeit haben wir eine praktisch ausschließlich russischsprachige Unternehmerschicht (nur ein verschwindender Teil jenes einen Prozents der Bevölkerung, das drei Viertel des Eigentums besitzt, ist ukrainischsprachig), ein russischsprachiges Militär (die Mehrheit des Offizierskorps bedient sich ausschließlich des Russischen), russischsprachige Massenmedien (die meisten TV-Programme laufen auf Russisch oder werden direkt aus Russland gesendet, die ukrainische Regierung hat keine Kontrolle über den strategisch wichtigen ukrainischen Informationsraum) und schließlich eine russischsprachige Staatsgewalt.

Ein solcher Zustand kann unmöglich nicht als Sicherheitsrisiko aufgefasst werden. Dabei würde ich einen Prozess, der auf Aneignung einer gepflegten russischen Hochsprache und der russischen Hochkultur hinausläuft, nie als «Russifizierung» bezeichnen. Etwas ganz anderes aber ist die faktische Dominanz russischer elektronischer und traditioneller Massenmedien in der Ukraine. Russland tut alles, um den bestehenden Status quo nicht nur zu erhalten, sondern ihn nach Möglichkeit auch noch tiefer zu verwurzeln. Als Kern des Konzeptes «Projekt Russland» wird eben oft die

цес здебільшого завершився. Залишилось кілька більших угруповань, однак загалом ситуацію контролює Київ, опанований дніпропетровським кланом та старою київською номенклатурою. На сьогодні можна говорити про певну консолідацію кланів та олігархів під єдиним президентським омофором. Що звичайно не виключає постійних конфліктів між ними за більшу чи меншу наближеність до Президента та адміністрації у цілому.

Дуже істотним моментом формування еліт є змичка між адміністрацією, бюрократією та начебто вільним бізнесом. Насправді ж, практично кожен підприємець надзвичайно сильно залежить від влади. Наймогутніші олігархи можуть бути позбавлені своєї власності за допомогою адміністративно-репресивного апарату. І мова тут не лише про П. Лазаренка як класичний приклад цієї залежності. Адміністративній репресії підлягає ледь не кожне підприємство, яке стає привабливим та ефективним і не має свого покровителя у державних структурах. Таким чином, перерозподіляється і щоразу більше монополізується власність та виробничі потужнос-

ті. У державі будується абсолютно безперспективна модель державного капіталізму, спертого на адміністративний ресурс та забезпечену владою монополію.

Оцінюючи роль олігархії у такому надзвичайно диференційованому суспільстві, як українське, можна сказати, що вона на даному етапі стала механізмом вкрай ефективного гальмування розвитку як вільноринкових відносин, так і громадянського суспільства в Україні, і становить загрозу самому існуванню України як держави. Тому її слід оцінювати як екстремально реакційну групу, яка призводить до безперервного, хоча й повільного, сповзання українського суспільства до державного капіталізму в умовах крайньої монополізації економіки. Тому з повним правом тих кількох олігархів, які близькі до влади на верхах, можна назвати **стагнархами**, а форму їхнього правління – **стагнархією**.

weitestmögliche Verbreitung des Gebrauchs der russischen Sprache und der russischen Massenmedien verstanden, was mit der praktischen Politik der Russischen Föderation übereinstimmt. Sergej Tschernyschow sprach im Rahmen eines Vortrags über Strategien der russischen Identitätsfindung vor dem russischen Sicherheitsrat von einem zukünftigen Russland als «transnationaler, weltumfassender Korporation Russland», nicht nur als einem Territorium Russländische Föderation – ein Konzept, das «von der banalen These ausgeht, daß man die russische Sprache wiederbeleben sollte»; nur so könne man zu einer Konzeption für die nationale Sicherheit Russlands gelangen.

Parallel läuft der Prozess der Sowjetisierung und der unendlichen Reproduktion des *homo sovieticus* praktisch unbemerkt und aus Trägheit weiter. Vor unseren Augen vollzieht sich die Zerstörung der ukrainischen und anderer Sprachen, einschließlich der russischen. Genug, daß es uns nicht gelingt, neue Bereiche des menschlichen Lebens zu versprachlichen (so im Bereich der neuen Technologien) – wir verlieren auch die Tuchfühlung mit der alten ukrainischen Sprachwelt. Auf diese Weise sind innerhalb der uk-

rainischen und russischen Welt und Sprache, in denen wir leben, ganze «Zonen von Stummheit, Taubheit und Blindheit entstanden: Es gibt eine ganze Reihe von wichtigen Phänomenen in der modernen Welt, die wir nicht sehen können, oder aber wir finden keine Worte, um über sie zu sprechen. So wird auch die Muttersprache – der letzte Zufluchtsort der Selbstbestimmung – allmählich ausgewaschen». Alle ethnischen Gruppen sind von dieser schleichenden Sowjetisierung betroffen, und darüber lagert sich eine Amerikanisierung der niedrigsten Sorte, die von den Massenmedien propagiert wird..

Unmittelbar nach der Erklärung der Unabhängigkeit gab es in der Ukraine keine feststehende Schichtung verschiedener Elitengruppen. Die Struktur der alten sozialistischen Wirtschaft ließ eine Bildung von Eliten und Elitennetzwerken im Rahmen territorialer Einheiten nicht zu. Es handelte sich eher um ein bestimmtes Produktionsprinzip von Elite und um die Bildung überterritorialer Verbindungen. Daher begann in der ersten Etappe nach dem Zusammenbruch der sozialistischen Wirtschaft und nach der Unterbrechung der übernationalen Verbindungen ein harter Kampf auf regionaler Ebene. Kiew war damals noch sehr weit entfernt

<http://www.i-magazine.lviv.ua>

<http://www.i-magazine.lviv.ua>

4. НАЦІОНАЛЬНИЙ ПРОЕКТ ДАЛЕКОЇ ПЕРСПЕКТИВИ

Неодноразово і вкрай симптоматично і за першого, і за другого президентського терміну Леонід Кучма повторює одну фразу: «Так що ж ми будемо?» Очевидно, це запитання скероване не лише до само-го себе, але й до суспільства. Запитуючи, Президент має цілковиту рацію, бо хто в Україні сьогодні справді знає відповідь? І дійсно, а що ж ми будемо? Голе проголошення незалежності абсолютно недостатнє. Короткотермінові кланові ігрища стагнархів, до чого зводиться актуальна політика в Україні, не мають жодного відношення до перспективного плану, який ми маємо здійснювати, так само, як не мали жодної реальної перспективи ефемерні плани націонал-демократів, котрі не йшли далі найпростіших гасел.

Однак для того, щоб створити якийсь план чи проект, потрібне насамперед визначення цілей, яких він має досягнути. Чи існує якась єдина мета, прийнятна для більшості громадян України? Несконсо-

лідованість цієї групи людей безсумнівно заважає належним чином усвідомити їхні цілі, а отже й засоби, якими можна ці цілі досягнути. Можливо метою на першому етапі могло б стати досягнення консенсусу принаймні щодо найзагальніших питань. Але ця згода повинна бути напрацьована та сприйнята усіма учасниками «проекту Україна». Якщо загальнонаціонального консенсусу досягнути не вдасться, то у кожному регіоні виникнуть власні «підпроекти Україна», які суперечитимуть один одному. Зрештою, на даний момент так і є. Влада вже навчилася вміло цим користуватися, розмовляючи у кожному з регіонів його «знаковою» мовою та обіцяючи втілити саме його «підпроект Україна». Це дає їй змогу не допустити консолідації населення різних регіонів у єдиний політичний організм, політичну націю з єдиною метою та волею до її здійснення. А відтак у ситуації загальної несконсолідованості вирішувати свої проблеми.

117

ТАРАС ВОЗНЯК
«ПРОЕКТ
УКРАЇНА».
ПІДСУМКИ
ДЕСЯТИРІЧЧЯ

<http://www.iimagine.lviv.ua>

und schwach. So entstanden etliche territoriale Clans: der Dnipropetrowsker, der Donbas-Clan, der Charkiwer, der Odessaer. Eine ganze Anzahl von Regionen jedoch schaffte es nicht, eigene territoriale Seilschaften herauszubilden. Nun ist dieser Prozess im Großen und Ganzen vollendet. Es gibt zwar einige größere Interessengruppen, aber Kiew, wo wiederum der Dnipropetrowsker Clan und die alte Kiewer Nomenklatura den Ton angeben, hat im Großen und Ganzen alles unter Kontrolle. Heute kann man von einer Konsolidierung der Clans und Oligarchen unter der Oberherrschaft des Präsidenten sprechen. Das schließt natürlich ständige Konflikte zwischen ihnen um die jeweils engste Nähe zum Präsidenten und seiner Administration nicht aus.

Ein wesentliches Moment in der Elitenbildung ist der enge Zusammenschluss von Regierung, Bürokratie und angeblich freiem Unternehmertum. In Wirklichkeit ist jeder Unternehmer stark abhängig vom Staat. Die mächtigsten Oligarchen können mit Hilfe des staatlichen Repressionsapparat ihres Eigentums beraubt werden. Wir sprechen hier nicht nur von P. Lasarenko als einem klassischen Beispiel solcher Abhängigkeit. Administrative Repressionen erlebt fast jedes effektive und rentable Unternehmen, das keinen Patron inner-

halb des Staatsapparates hat. Somit werden Eigentum und Produktionspotenzial umverteilt und immer stärker monopolisiert. Es entsteht ein absolut perspektivloses Modell des Staatkapitalismus, der sich auf administrative Ressourcen und auf das staatliche Gewaltmonopol stützt.

Die Rolle der Oligarchie in einer so differenzierten Gesellschaft wie der ukrainischen kann man wie folgt beschreiben: Momentan ist sie zu einem effektiven Mechanismus geworden, der die Entwicklung von Marktwirtschaft und Bürgergesellschaft bremsst und eine Gefahr für die staatliche Existenz der Ukraine darstellt. Deshalb sollte man sie als extrem reaktionäre Gruppe bewerten, die für das langsame, aber stetige Abgleiten der ukrainischen Gesellschaft in den monopolistischen Staatkapitalismus verantwortlich ist. Aus diesem Grund kann man die Handvoll Oligarchen, die der Macht nahestehen, als **Stagnarchen** bezeichnen, und ihre Regierungsform als **Stagnarchie**.

4.1. Російська візія «проекту Україна»

Було б дивним, якби Росія не мала власного «проекту Україна». У перший післябіловезький період «смути» в Росії практично не було жодної візії щодо того, що ж робити з Україною. Час для реваншистських проектів іще не настав, Росія все ще перебувала в шоковому стані. Ба більше – у Б.Єльцина була навіть певна поблажливість до України, бо ж саме унезалежнення України стало одним з головних чинників, який привів його до влади в Росії.

Однак вже у «пізноєльцинський» період, період виходу з демократизаційного туману (а не правдивої демократизації), Росія повернулася до реваншистських проектів відновлення імперії та нових експансіоністських зазіхань на Україну. В Росії почали розробляти власний «проект Україна», який природним чином мав би відповідати національним інтересам РФ. Росія почала провадити агресивнішу економічну та інформаційну політику, що невдовзі призвело до ледь не повної втрати Україною інформаційно-культурної незалежності, часткової втрати економічної незалежності через постійну прив'яз-

ку до російських енергоносіїв, яка підтримується проросійським нафтогазовим лобі в Україні та всіляко плекається самою РФ.

Російський «проект Україна» не обов'язково повинен був би передбачати примітивне поглинення України Росією, як це бачиться російським імперським реваншистам. Росія вбачає в Україні свою сферу інтересів та впливів. Вона намагається максимально узалежнити її від РФ, як у сфері економіки, так і політики, безпеки чи навіть самоідентифікації. Для того вона ефективно розбудовує свої групи впливу на різних рівнях та у різних сферах – від мас-медіа до економіки. Якщо потрібно, то вона блокує заходи, які заважають такій прив'язці. Приклад Одеського нафтового терміналу більш ніж промовистий. Не менш промовистою є і практична російська монополія на постачання енергоносіїв.

4.2. Американська візія «проекту Україна»

Водночас поступово окреслюється і американський «проект Україна». США однозначно зацікавлені в Україні та відводять їй роль буферної держави між

<http://www.i-magazine.lviv.ua> <http://www.i-magazine.lviv.ua>

4. DAS NATIONALE PROJEKT IN DER LANGFRISTIGEN PERSPEKTIVE

Mehrmals und symptomatisch hat Präsident Kutschma sowohl während seiner ersten als auch während seiner zweiten Amtszeit ein und denselben Satz wiederholt: «Was also bauen wir eigentlich auf?» Offensichtlich richtet er diese Frage nicht nur an sich selbst, sondern auch an die Gesellschaft. Mit seiner Frage liegt er vollkommen richtig, denn wer weiß in der heutigen Ukraine schon eine Antwort? In der Tat, was bauen wir auf? Die bloße Erklärung der Unabhängigkeit reicht hier überhaupt nicht. Die tagespolitischen Spielchen der Stagnarchenclans, die die aktuelle ukrainische Politik ausmachen, tragen nichts bei zur Öffnung langfristiger Perspektiven, die wir realisieren sollten – ebenso wie die kurzlebigen Pläne der National-Demokraten, die sich auf banalste Schlagworte reduzierten, keinerlei reale Perspektive hatten.

Um ein Projekt oder einen Plan zu entwickeln, braucht man vor allem die Zielsetzung. Gibt es ein einheitliches Ziel, das von den meisten ukrainischen Bürgern akzeptiert wird? Die mangelnde Konsolidierung dieser Gruppe macht es zweifellos sehr schwer, sich ihre Ziele bewusstzumachen und damit auch die

Mittel, mit denen man diese Ziele erreichen kann. Ein mögliches Ziel für die erste Etappe wäre, einen Minimalkonsens in bezug auf allgemeinste Fragen zu erreichen. Aber dieser Konsens muss von allen Teilnehmern des «Projektes Ukraine» erarbeitet und akzeptiert werden. Wenn man keinen allgemeinnationalen Konsens erreicht, werden in jeder Region eigene «Subprojekte Ukraine» entstehen, die einander widersprechen werden. Im Moment stehen wir vor einer solchen Situation. Die Machthaber haben gelernt, dies geschickt auszunutzen, sprechen in jeder Region mit der jeweiligen «Zeichensprache» und verprechen jeder, genau ihr «Subprojekt» in die Tat umzusetzen. Das verschafft ihnen die Möglichkeit, die Konsolidierung der Bevölkerung verschiedener Regionen zu einem politischen Organismus, zu einer politischen Nation mit einem Ziel und Willen, dieses Ziel zu realisieren, zu verhindern. Und in dieser Situation allgemeiner Fragmentierung können sie umso besser ihre eigenen Probleme lösen.

4.1. Die russische Vision des «Projektes Ukraine»

Es wäre merkwürdig, wenn Russland kein eigenes «Projekt Ukraine» hätte. In der ersten Zeit der «Wirren»

НАТО та Росією+ і її сателітами. США чудово розуміють, що не варто посилювати Росію шляхом анексії України. Ба більше, вони вважають, що Росія може стати демократичною (а тому для США зрозуміло і безпечною) державою, якщо позбудеться імперських амбіцій.

Напевно, не варто говорити про спільну позицію Заходу. Єдиної позиції через розходження між США та ЕС, всередині ЕС та всередині НАТО немає. Можливий шлях облаштування України США вбачають у тісній співпраці, а в майбутньому можливі членстві в НАТО, зближенні (не виключено, що за сприяння США) із ЕС. Про членство у ЕС, ясна річ, мова не йде, однак рух мав би здійснюватися у цьому напрямку. Така позиція США дуже корисна для України, вона могла б нею скористатися, втілюючи «європейський» чи «євроатлантичний» проект.

4.3. ЕС-івська візія «проекту Україна»

Можна, напевно, говорити також про відсутність ЕС-івського «проекту Україна». ЕС має стільки внутрішніх проблем, стільки клопотів, пов'язаних із пер-

спективами розширення, що практично не добачає «українського питання». Звісно, це не означає, що коли заплющити очі, то й проблеми не буде.

Тільки останнім часом починаються пошуки місця для України у тому, що донедавна називалося «спільним європейським домом». Виявилось, що для нас недвозначно відводиться місце не у комфортабельному ЕС, а «поруч», чи точніше «між», між ЕС та РФ. Попри всі українські проєвропейські порухи, на сьогодні ЕС твердо дотримується цієї позиції. І має рацію – такий державно-монополістичний «проект Україна», який стагне у напрямку авторитаризму, вбудувати у «європейський дім» неможливо. Однак залишається відкритим запитання, чи можна позбавляти Україну загалом, а не «государство Украина / паралельна Росія / крипто-Росія» європейської перспективи? Тому офіційна позиція ЕС полягає у тому, що Союз не заперечує європейського майбутнього України, але після завершення двох хвиль розширення ЕС та змін у самій Україні.

119

ТАРАС ВОЗНЯК
«ПРОЕКТ
УКРАЇНА».
ПІДСУМКИ
ДЕСЯТИРІЧЧЯ

<http://www.iimagine.lviv.ua>

nach der Auflösung der Sowjetunion gab es in Russland praktisch überhaupt keine Vorstellung davon, was man mit der Ukraine anfangen sollte. Die Zeit für revanchistische Projekte war noch nicht gekommen, Russland befand sich noch in einem Schockzustand. Mehr noch – Boris Jelzin zeigte der Ukraine gegenüber sogar ein gewisses Wohlwollen, denn es war ja gerade die ukrainische Verselbständigung, die ihm an die Macht verholten hatte.

Jedoch schon in der «spätjelzinschen» Periode des Heraustretens aus dem Demokratisierungsnebel (und nicht einer wirklichen Demokratisierung) kehrte Russland zu revanchistischen Projekten einer Wiederherstellung des Imperiums und neuer Expansionsansprüche an die Ukraine zurück. In Russland begann man, ein eigenes «Projekt Ukraine» zu entwickeln, das natürlich den nationalen Interessen der Russländischen Föderation entsprechen sollte. Russland machte nun eine aggressivere Außenwirtschafts- und Informationspolitik, die für die Ukraine einen fast vollständigen Verlust ihrer informationell-kulturellen Eigenständigkeit und zum Teil auch wirtschaftlichen Unabhängigkeit zur Folge hatte. Verantwortlich für letztere ist die andauernde Abhängigkeit der Ukraine von russischen Energieträgern,

die durch die pro-russische Erdöl- und Erdgaslobby in der Ukraine und die Russländische Föderation gestützt wird. Das russische «Projekt Ukraine» muss nicht unbedingt eine primitive Einverleibung der Ukraine durch Russland zum Ziel haben, wie es die russischen imperialen Revanchisten am liebsten sähen. Für Russland gehört die Ukraine zur eigenen Einfluss- Interessensphäre. Es versucht, die Ukraine in eine größtmögliche Abhängigkeit von der Russländischen Föderation zu bringen – ob dies nun Wirtschaft, Politik, Sicherheitsfragen oder sogar die ukrainische Identität betrifft. Zu diesem Zweck baut Russland seine Einflussgruppen auf den verschiedensten Niveaus und in den verschiedensten Bereichen auf – von den Massenmedien bis hin zur Wirtschaft. Wenn es nötig erscheint, blockiert es Maßnahmen, die diese Verbindung stören würden – verwiesen sei auf das Beispiel des Erdölterminals in Odessa. Nicht weniger vielsagend ist das Quasi-Monopol Russlands auf Lieferung von Energieträgern in die Ukraine.

4.2. Die amerikanische Vision des «Projektes Ukraine»

Gleichzeitig wird allmählich auch das amerikanische «Projekt Ukraine» in Umrissen sichtbar. Die USA

4.4. Олігархічно-номенклатурна візія «проекта государства Украина»

Вище уже згадувалося про те, що єдиного «проєкту Україна», заснованого на загальнонаціональному консенсусі, нема, як нема і загальнонаціонального консенсусу. Натомість, є декілька досить відмінних пропозицій до «проєкту Україна», які не тільки далекі одна від одної, але й прямо протилежні. Однак це не означає, що насправді не здійснюється один з них.

Реальний стан справ в Україні можна вважати завершенням олігархічно-номенклатурного «проєкту Україна» у формі «государства Украина». Стагнація вже практично втілила цей проєкт у життя і майже цілком ним задоволена. Вона зберегла владу, консолідувалася довкола державної монополії як єдине політичне ціле, успішно пережила перехід від планової до державно-капіталістичної економіки, здійснила і завершує перерозподіл власності. В принципі, вона не зацікавлена ні у знищенні державної монополії, ні у впровадженні «громадянського суспільства», яке може їй загрожувати. Водночас стаг-

нархія зробила все, щоб позбавити Україну ЕС-івської перспективи, яка поклала б край проєктові «государства Украина». Стагнація не зацікавлена у цивілізованні економічної політики в Україні, тому всерйоз сприймати проголошення «європейського вибору» Україною не варто.

Єдиним дискомфортом для стагнації є неприйняття такого стану справ Заходом, хоча здоровий політичний цинізм стратегічних партнерів дозволяє їм до певного часу закривати очі на ці незначні недоліки «государства Украина». Саме тому проєкт «государства Украина» частково підтримують з політичних, антиросійських та почасти анти-ЕС-сівських міркувань США. Для ЕС цей проєкт неприйнятний і незрозумілий. З найближчих сусідів тільки Польща все ще делікатно не відмежовується від нього, як-от Чехія чи Словаччина, оскільки має власні конкретні геополітичні інтереси в Україні.

Так само частковою підтримкою проєкт «государства Украина» користується і з боку РФ, як такий, що фактично торує шлях до реінтеграції Росії+ та «государства Украина». Ясна річ, не можна не бачити й ін-

sind eindeutig an der Ukraine interessiert und geben ihr die Rolle einer Pufferzone zwischen der NATO und Russland mit seinen Satelliten. Sie verstehen hervorragend, daß es nicht zuträglich wäre, Russland durch eine Annexion der Ukraine zu stärken. Mehr noch – sie glauben, daß Russland sich nur dann zu einem demokratischen (und daher für die USA berechenbaren und nicht gefährlichen) Staat entwickeln kann, wenn es seine imperialen Ambitionen aufgibt.

Wahrscheinlich ist es sinnlos, von einer gemeinsamen westlichen Position zu sprechen. Es gibt aufgrund der Meinungsverschiedenheiten zwischen den USA und der EU, innerhalb der EU und innerhalb der NATO keine gemeinsame Position. Einen möglichen Weg für den Wiederaufbau der Ukraine sehen die USA in enger Kooperation, möglicherweise auch in einer ukrainischen NATO-Mitgliedschaft in ferner Zukunft sowie in einer (vielleicht durch die USA geförderten) Annäherung an die EU. Über eine EU-Mitgliedschaft spricht man natürlich nicht, aber nach amerikanischer Auffassung sollte man sich in diese Richtung bewegen. Diese Position der USA ist für die Ukraine sehr günstig, und sie sollte dies zur Verwirklichung eines «europäischen» oder «euroatlantischen» Projekt nutzen.

4.3. Die EU-Vision des «Projektos Ukraine»

Man könnte an dieser Stelle allerdings auch von der Nichtexistenz eines EU «Projektos Ukraine» sprechen. Die EU hat derart viele innere Probleme und Sorgen, die mit dem Erweiterungsprozess verbunden sind, dass sie die «ukrainische Frage» nahezu übersieht. Freilich verschwindet ein Problem nicht dadurch, dass man die Augen vor ihm verschließt. Erst vor kurzem hat die Suche nach einem Platz für die Ukraine im sogenannten «gemeinsamen europäischen Haus» begonnen. Es hat sich unzweideutig gezeigt, daß uns kein Platz in der komfortablen EU freigehalten wird, sondern «nebenan», oder genauer gesagt «zwischen» der EU und der Russländischen Föderation. Allen pro-europäischen ukrainischen Anstrengungen zum Trotz hält die EU bis heute an dieser Position unverändert fest. Und sie hat recht – ein staatsmonopolistisches «Projekt Ukraine», das im Autoritarismus stagniert, läßt sich nicht ins «europäische Haus» integrieren. Offen bleibt dabei eine Frage: Darf man – wenn man einmal abstrahiert vom real existierenden «Gosudarstwo Ukraina», jenem Parallelrussland oder Kryptorusland, das die Ukraine heute darstellt – der Ukraine generell jedwede europäische Perspektive nehmen? Aus diesem Grunde

h t t p : / / w w w . i i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . i i - m a g a z i n e . l v i v . u a

ших тенденцій. Частина українських стагнархів не зацікавлені у перерозподілі влади і власності в Україні на користь потужніших російських олігархів, тому вони можуть саботувати реінтеграцію з Росією+ так само ефективно, як і зближення з ЕС. Остаточного рішення щодо напрямку розвитку – на Схід чи на Захід – у рамках проекту «государства Украина» не може бути. Сама суть проекту полягає у тому, щоб не рухатися нікуди, бо тоді мають бути змінені правила гри для владних еліт, необхідно перерозподілити власність, а отже, й владу. Великий західний чи російський капітал вмить роздушать слабкі капітали українських «новых русских».

4.5. Пропозиції до «проекту Україна»

Попри все Україна залишається проблемою. Проблемаю для самої себе, адже для більшості її громадян існуючий стан справ неприйнятний. Злагожене мовчання зовсім не означає згоди з ним. Якщо суспільство і далі не змінюватиметься, а тільки виживатиме, то воно рано чи пізно приречене піти на дно. Тому все ж потрібно хоча б концептуально

думати над тим, що робити, бо далі так жити дійсно не можна.

4.5.1. Європейський проект

Одним із найпривабливіших для такої середньої у світовому масштабі держави як Україна міг би стати європейський проект. За умови, що на сьогоднішній день вступ України в ЕС неможливий, цей проект може полягати у тому, що вона повинна максимально гомогенізувати всі сфери свого життя із стандартами, прийнятими у ЕС. Зрештою, нещодавно Україна прийняла розраховану на 7 років програму інтеграції з ЕС – практичного узгодження законодавства, економіки тощо із стандартами ЕС. Зближуватися з ЕС вона повинна, максимально опираючись на підтримку США, а у подальшій перспективі – на ФРН і, можливо, у тактичному аспекті, на Польщу. Часові рамки проекту будуть визначатися ефективністю ЕС, після завершення двох хвиль його розширення, а також можливими політичними колізіями, які можуть прискорити чи сповільнити цей процес.

121

ТАРАС ВОЗНЯК
«ПРОЕКТ
УКРАЇНА».
ПІДСУМКИ
ДЕСЯТИРІЧЧЯ

<http://www.i-magazine.lviv.ua>

negiert die offizielle Position der EU auch nicht die europäische Zukunft der Ukraine, bindet diese aber an die vorher zu vollendenden zwei Etappen der EU-Erweiterung und an Veränderungen in der Ukraine selbst.

4.4. Die Oligarchie-Nomenklatura-Vision des «Projektos Gosudarstwo Ukraina»

Wie schon oben erwähnt, gibt es kein einheitliches «Projekt Ukraine», das auf einem allgemeinnationalen Konsensus basiert. Dagegen existieren einige unterschiedliche Vorschläge zum «Projekt Ukraine», die nicht nur weit voneinander entfernt sind, sondern sich sogar gegenseitig ausschließen. Das bedeutet aber wiederum nicht, daß keins dieser Projekte realisiert werden könnte.

Den realen Zustand in der Ukraine kann man als Vollendung des oligarchisch-nomenklatorischen «Projekt Ukraine» in der Form des «Gosudarstwo Ukraina» bezeichnen. Die Stagnarchie hat dieses Projekt realisiert und ist fast vollständig zufrieden damit. Sie hat die Macht behalten, hat darumherum das Staatsmonopol als ein einheitliches politisches Ganzes konsolidiert, hat den Übergang von der Plan- zur staatskapitalistischen Wirtschaft überstanden und ist gerade dabei, die Eigentumsverteilung abzuschließen. Im Prinzip

ist sie weder an der Abschaffung des Staatsmonopols noch am Aufbau einer Zivilgesellschaft interessiert, die für sie gefährlich werden könnte. Gleichzeitig hat die Stagnarchie alles getan, um die EU-Perspektive der Ukraine zunichtezumachen, die dem Projekt «Gosudarstwo Ukraina» ein Ende setzen würde. Die Stagnarchie ist an einer Zivilisierung der Wirtschaftspolitik in der Ukraine nicht interessiert, und entsprechend sollte man offizielle Erklärungen von einer «europäischen Wahl» der Ukraine auch nicht allzu ernst nehmen.

Das einzig beunruhigende Moment für die Stagnarchie ist, dass der Westen einen solchen Stand der Dinge nicht akzeptiert, auch wenn ihr gesunder politischer Zynismus den strategischen Partnern erlaubt, bis zu einem bestimmten Zeitpunkt die Mängel des «Gosudarstwo Ukraina» zu übersehen. So unterstützten die USA zeitweise das Projekt «Gosudarstwo Ukraine» aus politischen, antirussischen und teilweise auch EU-feindlichen Motiven. Für die EU ist dieses Projekt inakzeptabel und unverständlich. Unter den nächsten Nachbarn verzichtet nur Polen, das eigene konkrete geopolitische Interessen in der Ukraine hat, auf eine diplomatische Distanzierung vom «Gosudarstwo Ukraina», anders als Tschechien und die Slowakei.

4.5.2. Чорноморсько-Середземноморський проект

Можливим напрямком розвитку «проекту України» (за умови блокування розвитку проекту у напрямку ЕС та складнощами розвитку його у напрямку РФ) може бути розвиток стосунків у напрямку Чорноморсько-Середземноморського басейну. ГУУАМ (політичний союз Грузії, Узбекистану, України, Азербайджану та Молдови) є певним пролегоменом цього проекту. Цей проект має непогані економічні перспективи – транспортування та можливу переробка нафто- й газопродуктів із Каспійського регіону, Кавказу, не виключено, що й Близького Сходу. Говорити про демократизаційний ресурс цього проекту немає підстав. Україна уже практично є лідером цього політико-економічного об'єднання і може зайняти непогані позиції в Організації Чорноморського співробітництва.

4.5.3. Росієцентричний проект

Мабуть, зовсім не слід ігнорувати і «росієцентричний проект», але не той, що його формує РФ, а

власне український. Україна може сама спробувати вибудовувати свої стосунки з РФ у відповідності до власного «росієцентричного проекту». За певних, хоча майже нереальних обставин, коли обидві сторони знайдуть справжнє порозуміння, цей проект може бути дуже ефективним. Однак для цього мають змінитися як Росія, так і Україна. Щонайперше Росії слід відмовитися від свого імперського синдрому і шукати не тактичної, а далекосяжної вигоди за умов існування не маріонеткової, а дружньої Української держави. Натомість Україні слід позбутися того страху, який небезпідставно пов'язаний із російським імперіалізмом, а разом з тим вийти з того стагнаційного глухого кута, у який вона сама себе загнала.

4.5.4. Буферний проект

Зараз частково втілюється суміш стагнаційного та американського «буферних проектів», які несміливо планують у Києві, а не тільки у Вашингтоні. Стратегічне партнерство з США та Росією дозволяє українським стагнаціям реалізовувати свою «політику буфера», який нікуди не рухається і не роз-

h t t p : / / w w w . i - m a g a z i n e . l v i v . u a

Eine ähnliche Teil-Unterstützung genießt das Projekt «Gosudarstwo Ukraina» von russischer Seite, da es den Weg für die Reintegration Russlands und seiner Satelliten sowie der Ukraine freimacht. Freilich gibt es auch andere Tendenzen, die man nicht übersehen sollte: Ein Teil der ukrainischen Stagnarchen ist an einer Macht- und Eigentumsverteilung zum Vorteil der mächtigeren russischen Oligarchen keinesfalls interessiert und wird daher die Reintegration mit Russland und die Annäherung mit der EU gleichermaßen sabotieren. Einen endgültigen Beschluss hinsichtlich der Entwicklungsrichtung – nach Osten oder nach Westen – kann es im Rahmen des Projektes «Gosudarstwo Ukraina» nicht geben. Es ist ja gerade das Wesen dieses Projektes, sich in keinerlei Richtung zu bewegen, weil dann die Spielregeln für die Machteliten geändert sowie das Eigentum und folglich auch die Macht umverteilt würden. Das westliche oder das russische Großkapital würde das schwächere Kapital der «neuen Russen» in der Ukraine vom Erdboden tilgen, ehe diese Zeit hätten, mit der Wimper zu zucken.

h t t p : / / w w w . i - m a g a z i n e . l v i v . u a

4.5. Vorschläge zum «Projekt Ukraine»

Trotz allem bleibt die Ukraine ein Problem. Ein Problem für sich selbst, da für die meisten ukrainischen Bürger der Stand der Dinge inakzeptabel ist. Einvernehmliches Schweigen bedeutet jedoch noch kein Einverständnis. Wenn die Gesellschaft sich auch weiterhin nicht verändert, sondern nur am Rande des Überlebens vegetiert, ist sie zum Untergang verurteilt. Es ist also trotz allem nötig, sich wenigstens konzeptuelle Gedanken darüber zu machen, was zu tun ist, denn weiterleben kann man auf diese Weise nicht.

4.5.1. Das europäische Projekt

Eins der attraktivsten Projekte für einen Staat mittlerer Größe wie die Ukraine könnte das europäische Projekt sein. Unter dem Vorbehalt, dass heute ein Beitritt der Ukraine zur EU unmöglich ist, könnte dieses Projekt darin bestehen, daß die Ukraine alle Lebensbereiche so eng wie möglich an die EU-Standards anpasst. Kürzlich hat die Ukraine ein auf sieben Jahre angelegtes Programm der Integration mit der EU angenommen – es hat eine praktische Anpassung an die EU-Richtlinien im Bereich der Gesetzgebung, der Wirtschaft usw. zum Ziel. Diese Annäherung an die EU

вивається як суспільний організм. Для США не так, зрештою, важлива форма режиму, що панує в їхнього стратегічного партнера, як політичні та військові зобов'язання, вірність України саме як політичного партнера. Це вміло використовує Київ. Він паразитує на своєму геополітичному ресурсі, тим самим консервуючи існуючий стан справ. Разом з тим, Київ не занадто наближається до Росії+, забезпечуючи собі поле для стагнації і в цьому напрямку.

4.5.5. Балтійсько-чорноморський проект

Майже нереальним чи втраченим через об'єднання Росії та Білорусі та однозначної ЄС-івської спрямованості країн Балтії є «балтійсько-чорноморський проект». Тим самим Білорусь була нейтралізована як природний стратегічний партнер України. Чомусь про це практично всі забули. Натомість про Польщу, яка усе ж більше відрізняється від України за всіма своїми параметрами, говориться більше. Однак, попри те, що зараз діється у Білорусі, білоруський ресурс усе ж може таки колись спрацювати.

4.5.6. Темпоральний «проект Україна»

Одним із можливих проектів може стати очікуваний приходу нових генерацій, коли з відходом старої номенклатури відійде і її спосіб мислення, а відповідно, й спосіб прийняття рішень. Молодь повинна би мати більш розвинений «державний» та «підприємницький» досвід. Зрештою, вона неминуче мала б заявити про свою претензію на владу. Однак чи виховується така молодь? Більшість борсається у проблемах стагнуючого суспільства. Водночас, номенклатура та стагнархи налагодили систему відтворення своїх послідовників. Совецька номенклатура породила олігархію та стагнархів, а ті, у свою чергу, «виховують» наступників, не зацікавлених у втраті своїх позицій та побудові громадянського суспільства. Це може заблокувати розвиток України взагалі.

4.5.7. Мовний «проект Україна» / «проект Україна-Мова»

Попри майже повну безперспективність за умов «государства Украина» цього проекту, його все ж слід заявити. Українська мова, як консолідуючий

123

ТАРАС ВОЗНЯК
«ПРОЕКТ
УКРАЇНА».
ПІДСУМКИ
ДЕСЯТИРІЧЧЯ

<http://www.iimagazine.lviv.ua>

soll mit maximal möglicher Unterstützung der USA und längerfristig auch der Bundesrepublik und Polens erfolgen. Der zeitliche Rahmen des Projektes wird durch die Effektivität der EU nach Vollendung der beiden Erweiterungsschübe bestimmt, daneben auch durch die möglichen politischen Konstellationen, die diesen Prozess entweder beschleunigen oder bremsen können.

4.5.2. Das Schwarzmeer-Mittelmeer-Projekt

Eine weitere Entwicklungsrichtung des «Projekt Ukraine» (vorausgesetzt, daß die Entwicklung des Projektes in Richtung EU blockiert wird und es bei seiner Entwicklung Richtung Russländische Föderation Komplikationen gibt) könnte die Entwicklung der Beziehungen Richtung Schwarzmeer- und Mittelmeerregion sein. Die Bildung der GUUAM (ein politisches Bündnis Georgiens, Usbekistans, der Ukraine, Aserbajdschans und Moldowas) kann als Vorspiel für dieses Projekt gelten. Es hat gute wirtschaftliche Perspektiven – vor allem den Transport und die Verarbeitung von Erdöl- und Erdgasprodukten aus der kaspisch-kaukasischen Region, eventuell sogar dem Nahen Osten. Allerdings besteht keinerlei Anlass, in diesem Projekt eine Ressource für die Demokratisierung zu vermuten. Die Ukraine ist schon jetzt praktisch Führungsmacht in diesem politisch-wirtschaftlichen Bündnis und könnte auf diese Weise günstige Positionen in der Organisation für Zusammenarbeit im Schwarzmeerraum besetzen.

Man sollte das «russlandzentrische Projekt» nicht vernachlässigen, womit aber nicht das Projekt gemeint ist, das Russland derzeit verfolgt, sondern ein genuin ukrainisches. Die Ukraine könnte versuchen, ihre Beziehungen mit der Russländischen Föderation entsprechend diesem Projekt eigenständig aufzubauen. Unter bestimmten, derzeit nahezu unrealistisch scheinenden Umständen, wenn beide Seiten zu einer wirklichen Verständigung kommen, kann dieses Projekt sehr effektiv sein. Dazu müssen sich aber sowohl Russland, als auch die Ukraine ändern. Zunächst müsste Russland auf sein imperiales Syndrom verzichten und keine taktische, sondern eine langfristige Lösung mit der Ukraine suchen, die auf der Existenz eines befreundeten Staates Ukraine, nicht eines ukrainischen Marionettenregimes beruht. Die Ukraine hingegen, sich von ihrer – nicht unbegründeten – Angst

4.5.3. Das russlandzentrische Projekt

елемент потенційної української політичної нації може мати велику перспективу. Однак і досі, у постколоніальний, а, фактично, неокolonіальний період нашої історії вона зазнає нещадних репресій уже в незалежній Україні. Тому перед суспільством стоїть завдання поширеної самоідентифікації саме з українською мовою, витворення власне українського бачення світу. Побудувати ефективну та самостійну ідентичність на основі фактичного білінгвізму населення України (за умов жорсткого пресингу з боку російського неоімперського дискурсу та неоросійської / російськомовної ідентичности) неможливо.

Отже, залишається тільки працювати над цими та, можливо, іншими напрямками розгортання «проекту Україна».

За незалежність нової держави Україна і втілення «проекта Україна» не було пролито практично жодної краплини крові. Тому він у дослівному сенсі слова безцінний. Йому немає ціни, за нього не заплачено, а тому його належно не цінують. Ніхто.

Стагнація живе сьогоднішнім «хапком». Свої головні капітали практично всі дев'ять років існування «государства Україна» вона завбачливо тримала і тримає за кордоном. Це компрадори, які готові будь-якої миті покинути потопуючий корабель. Пауперизованим масам, відсоток яких у суспільстві тільки зростає, проект «государства Україна» майже нічого не дав, тому годі очікувати від них якогось сентименту до нього. Так званий середній клас у нomenclатурно-олігархічному суспільстві народитися не може.

Львів – Санкт-Петербург – Брюссель
2000

vor dem russischen Imperialismus befreien und aus der stagnarchischen Sackgasse herauskommen, in die sie sich selbst hineinmanövriert hat.

4.5.4. Das Pufferstaats-Projekt

Momentan wird eine Mischung von stagnarchischen und amerikanischen «Pufferstaatsprojekten» realisiert, die nicht nur in Washington, sondern auch in Kiev, allerdings ohne großen Nachdruck, geplant werden. Die strategische Partnerschaft mit den USA und Russland erlaubt den ukrainischen Stagnarchen ihren «Pufferstaat» zu realisieren, der sich in keinerlei Richtung bewegt und der sich als gesellschaftlicher Organismus nicht fortentwickelt. Für die USA ist übrigens die politische Ordnung ihres strategischen Partners von untergeordneter Bedeutung; für sie zählen die politischen und militärischen Verpflichtungen und die Treue der Ukraine als politischer Partner. Dies nützt Kiev geschickt aus. Es schmarrtzt sozusagen auf seiner geopolitischen Ressource und konserviert auf diese Weise den aktuellen Stand der Dinge. Gleichzeitig kommt Kiev aber auch Russland nicht zu nahe und sichert sich so auch in dieser Richtung ein Stagnationsfeld.

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a

4.5.5. Das Ostsee-Schwarzmeer-Projekt

Nahezu unrealistisch bzw. durch die Vereinigung von Russland und Weißrussland sowie die eindeutige pro-EU-Position der baltischen Staaten verunmöglicht erscheint derzeit das Ostsee-Schwarzmeer-Projekt. Gleichermäßen wurde Weißrussland als natürlicher strategischer Partner der Ukraine neutralisiert. Merkwürdigerweise ist dieses Projekt vollkommen aus dem Blickfeld geraten. Stattdessen wird über Polen, das sich in allen Parametern wesentlich stärker von der Ukraine unterscheidet, öfter gesprochen. Trotz der derzeitigen Situation in Weißrussland kann die weißrussische Ressource für die Ukraine durchaus noch von Bedeutung sein.

4.5.6. Das zeitgebundene «Projekt Ukraine»

Eine weitere Möglichkeit, die sich eröffnet, ist das Warten auf heranwachsende neue Generationen und auf den Abgang der alten Nomenclatura, deren spezifische Denkweise und Art, Beschlüsse zu fassen, dann von der politischen Bühne verschwinden wird. Die Jugend sollte über eine besser entwickelte staatsmännische und unternehmerische Erfahrung verfügen. Früher oder später ist es unvermeidlich, dass sie ihre

Вальтер МОССМАНН

© Walter Mossmann, 1997

<http://www.i-magazine.lviv.ua> <http://www.i-magazine.lviv.ua>

TARAS
WOZNIAK
«PROJEKT
UKRAINE».
BILANZ EINES
JAHRZEHNIS

dig steigt, hat das Projekt «Gosudarstwo Ukraina» fast nichts gegeben, und deshalb bindet auch keine Emotion sie an dieses Projekt. Die sogenannte Mittelschicht hingegen kann sich in einer oligarchischen Nomenklaturgesellschaft erst gar nicht bilden.

aus dem Ukrainischen Sofia Onufriv

walter
mossmann

© Walter Mossmann, 1997

розмови з юрком фрайбург/львів 1997

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> — <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

1997 freiburg/lviv gesprache mit jurko

Розмови з Юрком розтяглися – беручи до уваги тривалі перерви у трансляції – на чотири-п'ять років. За той час Юрко встиг взяти шлюб за греко-католицьким обрядом, закінчити свої другі студії – філософію і перекласти великі й складні тексти Йозефа Рота, Гайдеггера і Музіля для київських і львівських видавництв. За цей же ж час я, попри все, навчився будувати кілька найпростіших речень по-українськи для домашнього і вуличного вжитку: «teper ja je tut», «teper i tut» і, – передовсім, – «wse bude dobre, dusche dobre».

Останні чотири-п'ять років – стрімкий, гарячковий час сповнений несподіванок. За цей час неймовірно помінялися в першу чергу куліси наших розмов – львівські кнайпи.

На початках ми зустрічалися ще у натемно зоштореному барі готелю «Спутник», де пили кавовий замінник, чай чи горілку із незмінних і незнищених грубих советських гранчаків універсального призначення, і розлінено і геніалістично давали себе підхопити і нести, неначе корки на коливкій воді, тому напів-кволому, напів-азіатському настроєві. Коштувати такий день не коштував нічого,

127

Die Gespräche mit Jurko zogen sich – mit längeren Sendepausen – über vier, fünf Jahre hin. Jurko hat währenddessen nach griechisch-katholischem Ritus geheiratet, sein Zweitstudium Philosophie betrieben und große und komplizierte Texte von Joseph Roth, Heidegger und Musil für Verlage in Kiew und Lemberg übersetzt. Ich habe in derselben Zeit immerhin gelernt, für den Haus- und Straßengebrauch einfache Sätze in Ukrainisch zu bilden: *teper ja je tut* – jetzt bin hier, *teper i tut*, hier und jetzt, und: *wse bude duzhe dobre* – alles wird gut, sehr gut.

Die letzten vier, fünf Jahre – eine rutschige, hastige Zeit voller Überraschungen. Vor allem die Schauplätze unserer Gespräche, die Lemberger Kneipen, haben sich derweil enorm gewandelt. Zuerst trafen wir uns noch in der düster verhangenen Bar des Hotels SPUTNIK, wo wir Kaffee-Ersatz, Tee oder Horilka aus den unverwüstlichen, dicken sowjetischen Allzweckgläsern tranken und träge und genialisch in jener halbblauen halbasiatischen Stimmung vor uns dahindümpelten – gekostet hat so ein Vormittag fast nichts, paar Coupons, Spielgeld für einen Deutschmarkbaron. Oder wir schauten in irgendeiner Keller-Kaschemme den Alkoholexzessen der heillosen Trinker und Trinkerinnen aus der Vorstadt zu. Oder wir konsumierten

кілька купонів, – дитячі забавки для німецького марочного барона. Або ж у якомусь підвальному притоні споглядали алкогольні ексцеси скінчених пияків і пиячок з передмість. Або ж споживали чеське пиво у ще донедавна кагебістському готелі, де кельнер незворушно і виважено пропонував тобі ікру за сорок і дівчинку за двадцять доларів.

Пізніше – перший «приватний» грузинський ресторан (в таких закладах вже, на жаль, не дістанеш місцевого червоного вина «Оksamит України», – тільки дорогі імпортні штуки з Болгарії, чи огидні пійла, начебто з Італії). Або ж тусовочна кнайпа у Пороховій вежі – голосна музика з Америки, темний солодкаво-липкий кримський коньяк і збуджені дебати про поезію, театр, музику, вернісажі, візи і спонсорів, – в першу чергу спонсорів. Відтак перша піччерія поляка на ймення Кастиелярі, пізніше перші вуличні кафе, ще пізніше перше справжнє капучіно, – все йшло досить швидко, поступувало, шалений поступ зробили ціни, а більшість моїх друзів щоденно убожіли.

* * *

Наші перші розмови за необхідністю виходили з нulloвої точки.

– А що ти взагалі знаєш про Україну? Що ти носиш у своїй німецькій голові?

– Мало. Замерзлі образи – степ – Дніпро – золоті куполи Києва – барвисті, строкаті фольклорні ансамблі – німецький вояк, усміхнений посеред соняшникового поля, можливо, мій батько, – чорнобильський саркофаг, – ну, і Галичина... раббі співає, німецькі табори знищення, обвуглені трупи...

– Чи звернув Ти увагу, що в усій літературі про голокост слово «УКРАЇНЕЦЬ» вживається завжди як синонім професійного покликання? «УКРАЇНЕЦЬ» там – це завжди і без винятку ревний помічник нацистів, не такий інтелегентний, як есесівці, але bestія, якщо йдеться про вбивства. Історичного тла я взагалі не хочу торкатися, воно невимовно складне – часом це були справді українські націоналісти, фашисти, часом – довільно сформовані команди зі Сходу: українці, білоруси, балтійці, румуни, хорвати, словаки – тут же ж і «фольксдойчі», – однак тепер мені йдеться не про це. Я маю на увазі це жахливо редуковане значення певної національної приналежності. Коли я представляюся на Заході: я називаюся Юрко, національність – українець, я з таким самим успіхом міг би

tschechisches Bier im vormals Staats- und KGB-Hotel, wo einem der Kellner ungerührt und präzise für vierzig Dollar Kaviar und für zwanzig Dollar eine Frau anbot. Später dann das erste «private» georgische Restaurant (der einheimische Rotwein «Ukrainischer Samt» ist in solchen Etablissements leider nicht mehr zu haben, nur noch teure Importware aus Bulgarien oder scheußliche Abfallgesöffte, angeblich aus Italien). Oder die Szenenkneipe am Pulverturm – laute Musik aus Amerika, dunkler süßklebriger Cognac von der Krim und erregte Debatten über Poesie, Theater, Musik, Vernissagen, Visa und Sponsoren, vor allem Sponsoren. Dann die erste Pizzeria eines Polen mit dem Namen Castellari, dann die ersten Straßencafés, dann der erste echte Capuccino – es ging alles ziemlich schnell, es ging voran, die Preise machten rasante Fortschritte und die meisten meiner Freunde wurden täglich ärmer.

* * *

Unsere ersten Gespräche gingen notgedrungen vom Nullpunkt aus.

– Was weißt du überhaupt von der Ukraine? Was bringst du mit in deinem deutschen Kopf?

– Wenig. Eingefrorene Bilder – Steppe – der Dnjepr-Fluß – die goldenen Kuppeln von Kiew – bunte, grelle Folklore-

Ensembles – ein deutscher Landser, lachend im Sonnenblumenfeld, vielleicht mein Vater – der Sarkophag von Tschernobyl – ja, und Galizien... der Rebbe singt, die deutschen Vernichtungslager, verkohlte Leichen...

– Ist dir aufgefallen, daß in der gesamten Holocaust-Literatur das Wort «Der Ukrainer» als eine Art Berufsbezeichnung gebraucht wird? «Der Ukrainer» ist dort immer und ausnahmslos ein williger Helfer der Nazis, nicht so intelligent wie die deutschen SS-Leute, aber bestialisch, wenn es ans Morden geht. Auf den historischen Hintergrund will ich gar nicht eingehen, der ist furchtbar kompliziert – manchmal waren es tatsächlich ukrainische Nationalisten, Faschisten, manchmal bunt zusammengewürfelte Truppen aus dem Osten, Ukrainer, Weißrussen, Balten, Rumänen, Kroaten, Slowaken – auch Volksdeutsche dabei – aber darum geht es mir nicht im Augenblick. Ich meine diese furchtbar reduzierte Bedeutung einer nationalen Zugehörigkeit. Wenn ich mich im Westen vorstelle: Mein Name ist Jurko, Nationalität: Ukrainer, könnte ich genauso gut sagen: Gestatten Jurko, Nationalität: Henkershelfer.

– Geht's mir vielleicht besser? Was soll ich denn dazu sagen, wenn mich in Brody ein ehemaliger SS-Mann schier abküsst, nur weil ich aus dem Nachfolgestaat des Dritten Reiches komme? Jedes nationale Klischee ist furchtbar reduziert.

сказати: з Вошого дозволу, Юрко, національність: підручний ката.

– А хіба я в кращому становищі? Що я маю сказати, коли колишній есесівець у Бродах мало не обціповує мене на radoшах, тільки через те, що я походжу із держави, яка виникла на місці Третього Райху? Кожен національний стереотип безконечно редукований.

– Це не одне і те ж. До Львова Ти приїжджаєш не тільки як спадкоємець наці. Тобі не тільки навішують Освенцім. Тобі приписують також всесвітньо відому культурну ауру, певне історичне тло. Саме тут, у Галичині, ми багато знаємо про Німеччину, це від самого початку робить Тебе цікавим, Тобі не треба взагалі нічого доводити.

Але коли мене заносить до Фрайбурга, я спочатку потрапляю в категорію «росіянин, пострадянець», потім: «ага, не росіянин, – українець; ага, сепаратист, націоналіст – підручний ката!» Мені не приписують взагалі жодної культурної аури, бо ви ніколи ще не брали нічого до уваги, що стосується нас: ні Шевченка, ні Лесі Українки, ні Івана Франка, ні Василя Стуса, – жодних віршів, жодної музики, взагалі нічого. Я належу до «народу без історії», як любив називати нашого брата Фрідріх Енгельс.

Стереотип без жодної противаги. Через те він і гнітить так невблаганно.

– Ну що ж, давай поговоримо про Твою образу.

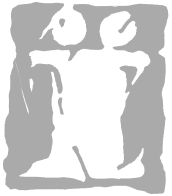
– Українську образу.

– Це українське лamento. Я вже чути цього не годен, бо воно так самозакохано культивується, бо за його допомогою робиться політика. Зворотній бік української образи – це індиферентність, коли мова заходить про щось інше. Я постійно з цим стикаюся, передусім у старших людей.

Скажімо, я питаю про Дебору Фогель, приятельку Бруно Шульца. Мова заходить про гетто, про тодішній КТ, Янівський, де, до речі, ще й до сьогодні не споруджено пам'ятника, мова заходить про знищення двохсот тисяч львівських євреїв, – а я бачу перед собою індиферентні незворушні обличчя. Жодного коментаря. Аж поки хтось врешті не вибухне отим «ТАК, АЛЕ!», отим проклятим «ТАК, АЛЕ!» І раптом поживавлено і емоційно, з ознаками щонайвищого напруження показує мені пивницю, в якій «большевики» мордували і катували «українців», невинних людей, зрозуміло, жінок і дітей.

– Так, але...

129

ВАЛЬТЕР
МОССМАНН
РОЗМОВИ
З ЮРКОМ
(ФРАЙБУРГ –
ЛЬВІВ 1997)

h t t p : / / w w w . i i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . i i - m a g a z i n e . l v i v . u a

– *Das ist nicht dasselbe. Du kommst nach Lemberg nicht nur in der Nachfolge der Nazis. Dir wird nicht nur Auschwitz zur Last gelegt. Dir werden auch Schiller und Goethe und Heine und Mozart und Beethoven zugute gehalten. Du bringst eine weltbekannte kulturelle Aura mit, einen historischen Hintergrund. Gerade in Galizien wissen wir viel über Deutschland, das macht dich im vornherein interessant, du brauchst überhaupt nichts vorzuweisen. Aber wenn ich bei euch in Freiburg aufkreuze, falle ich zuerst unter die Kategorie «Russe, post-sowjetischer», dann: ach so, kein Russe, ein Ukrainer, aha, Separatist, Nationalist – Henkershelfer. Mir wird keine kulturelle Aura zugutegehalten, weil ihr noch nie irgendetwas von uns zur Kenntnis genommen habt, keinen Schewtschenko, keine Lessja Ukrainka, keinen Iwan Franko, keinen Wassyl Stus, keine Verse, keine Musik, gar nichts. Ich gehöre zu einem «geschichtslosen Volk», wie Friedrich Engels unsereinen zu benennen pflegte. Übrig bleibt nur das schreckliche Stereotyp ohne irgendein Gegengewicht. Deshalb wiegt es so schwer.*

* * *

- Reden wir über deine Kränkung.
- Die ukrainische Kränkung.
- Das ukrainische Lamento. Ich kann es bald nicht mehr

hören, weil es so selbstbezogen kultiviert wird, und weil damit Politik gemacht wird. Die Kehrseite der ukrainischen Kränkung ist die Indifferenz, wenn es um andere geht. Ich hab das ständig erlebt, vor allem bei den alten Leuten. Ich frage zum Beispiel nach Deborah Vogel, einer Freundin von Bruno Schulz. Die Rede kommt auf das Ghetto und auf das damalige KZ, das Janowskyj-Lager, wo bis heute übrigens noch keine Gedenkstätte eingerichtet worden ist, die Rede kommt auf den Mord an zweihunderttausend Lemberger Juden, und ich blicke in indifferente, unbewegte Gesichter. Kein Kommentar. Bis schließlich jemand mit einem JA ABER! herausplatzt, mit diesem verdammten JA ABER! Und plötzlich belebt und ausdrucksvoll, mit den Anzeichen äußerster Erregung zeigt er mir einen Keller, wo damals «DIE Bolschewisten» «DIE Ukrainer» gefoltert und ermordet hätten, schuldlose Menschen natürlich, Frauen und Kinder.

– Ja, aber...

– Siehst du?

– *Na und? Ich darf sagen, was ich will, dies ist ein freies Land, neuerdings... Du beklagst die selektive Wahrnehmung der alten Leute, aber du machst dasselbe. Vielleicht sitzt dir noch euer Historikerstreit in den Knochen. Vielleicht hast du Angst, das Erinnern an die ukrainischen Opfer könnte zu einem*

– А бачиш?

– Ну то й що? Я маю право говорити, що захочу, врешті-решт, це вільна країна, віднедавна... Ти нарікаєш на селективне сприйняття старих людей, але Ти ж сам робиш те саме. Можливо, десь у Твоїй підкірці міцно засіла Суперечка істориків. А можливо, Ти боїшся, що згадка про українські жертви може призвести до підрахунку труп проти трупа, і то так, що історія перекипить до якоїсь суцільної каші, «плюс–мінус–нуль», без злочинів, без вини, без хибної совісті, – тільки доля і фатум...

– Цілком виправданий страх!

– Так, але куди приводить вас цей страх? Протилежністю українському «ТАК, АЛЕ» є німецьке «СПІДАМИ...» Починаючи від перевороту 1989 р. Галичиною тягнуться цілі обози туристів з Відня, Берліна чи Франкфурту, з опущеними головами, «слідами галицького єврейства». Вони вифантазовують собі романтичний юдейський штетль, вони трепетно обмацують старе каміння і дозволяють видавати собі кожен старий уламок муру за зруйновану синагогу, вони з насолодою поринають у мрії про поправлення. Вони не піднімають погляд ані вправо, ні вліво, – до сучасности, до нас. А коли пізніше у їхніх

репортажах і заходить мова про Україну, то неодмінно про незмінного кретина-антисеміта, який випадково перебіг їм дорого. Для нас це, звичайно ж, образливо, однак вас це робить сліпими, сліпими душею. Ви відкидаєте будь-яке серйозне заняття нашою історією. Я маю на увазі навіть не велику історію державних афер, я маю на увазі малу історію, історію українських сімей в її надцятитисячному повторенні. Майже в кожній маленькій і перенаселеній квартирі цього міста Ти знайдеш знимки на спомин про дідуся, вуйка, тітку, сестру, брата, – «жертв репресій», так це називалося: розстріляних, заморожених, загиблих у таборах. Тисячі з тих, яких Ти бачиш тут на Проспекті Свободи, народилися на засланні, на Сибірі чи у Казахстані, проте Ти все це витісняєш, бо Ти лівий. Ти знати нічого не хочеш про злочини лівих.

– Мій любий Юрку, Ти заходиш задалеко. Ти надто все спрощуєш. А що Ти знаєш про лівіцію на Заході?

– Цілком можливо. Мені вистачає того, що я знав про лівіцію на Сході.

– Фрайбурзький SDS, наприклад, тобто моє тодішнє об'єднання, першим демонстрував 1968 року проти інвазії у Празі. Всі мої друзі і знайомі з НДР були дисиде-

Aufrechnen Leiche gegen Leiche führen, und zwar so, dass Geschichte zu einem Plus-minus-Null-Brei verdampft, keine Verbrechen, keine Schuld, kein falsches Bewußtsein, nur noch Schicksal und Verhängnis...

– Eine durchaus berechtigte Angst!

– Ja, aber wohin führt euch diese Angst? Das Gegenstück zum ukrainischen JA ABER ist das deutsche AUF DEN SPUREN VON. Seit der Wende ziehen die Touristen aus Wien oder Frankfurt oder Berlin durch Galizien, mit gesenktem Kopf, auf den Spuren des galizischen Judentums. Sie fantasieren sich in ein romantisches jiddisches Shtetl, sie befingern die alten Steine und lassen sich jedes alte Gemäuer als ehemalige Synagoge verkaufen, sie versinken vollkommen und genüsslich in einer träumerischen Wiedergutmachung. Sie heben den Blick nicht nach links, nicht nach rechts, nicht zur Gegenwart, nicht zu uns. Und wenn dann später in ihren Reportagen von einem Ukrainer die Rede ist, dann gewiss vom immergleichen antisemitischen Holzkopf, der ihnen zufällig über den Weg gelaufen kam. Für uns ist das natürlich kränkend, aber euch macht das blind, seelenblind. Ihr lehnt jede ernsthafte Beschäftigung mit unserer Geschichte ab. Ich meine gar nicht die große Geschichte der Staatsaffären, ich meine die kleine Geschichte, die zigtausendfache ukrainische Familiengeschichte. In fast jeder der

überfüllten kleinen Wohnungen in dieser Stadt wirst du ein Erinnerungsfoto finden vom Großvater, vom Onkel, von der Tante, Schwester, Bruder – «Opfer der Repression» hieß das, erschossen, erfroren, zugrundegegangen im Lager. Tausende, denen du hier auf dem PROSPEKT DER FREIHEIT begegnen kannst, sind in der Verbannung geboren, in Sibirien oder Kasachstan, aber du wehrst das alles ab, weil du ein Linker bist. Du willst nichts wissen von den Verbrechen der Linken.

– Mein lieber Jurko, das geht zu weit. Du machst es dir zu einfach. Was weißt du schon von der Linken im Westen.

– Mag sein. Ich kannte die Linke im Osten, das hat mir gereicht.

– Der Freiburger SDS z.B., also mein Verein damals, hat als erste Organisation 1968 gegen den Einmarsch in Prag demonstriert. Alle meine Freunde und Bekannten aus der DDR waren Dissidenten, die dort im Knast saßen oder rausgeflogen sind aus der Arbeiter- und Bauern-Republik. Und das Innenministerium in Ost-Berlin hat mir noch 1986 die Einreise nach Dresden verwehrt, weil die Herren wussten, ich würde dort ebenso wenig die Klappe halten wie zuhause. Nein, mein Lieber, den Schuh zieh ich mir nicht an.

– Ich habe gehört, bei euch hätte es damals so eine chinesische neostalinistische Kritik an der DDR gegeben, ich meine

<http://www.ji-magazine.tviv.ua> <http://www.ji-magazine.tviv.ua>

нтами, сиділи там по буцегарнях або попросту вилетіли із Республіки Робітників і Селян. А Міністерство внутрішніх справ ще 1986 року заборонило мені в'їзд до Дрездену, бо ті панове знали, що там я так само не буду тримати писок закритим, як і вдома. Ні, мій коханий, цього я собі накинути не дозволю.

– Я чув, нібито у вас тоді відбувалася така собі китайсько-неосталіністська критика НДР, я маю на увазі всі ці маоїстські партійки...

– Вони дійсно були. Але мене в них не було. Я виголошував свої кпини на адресу авторитарних бюргерів, які перебиралися на воскреслий привид комунізму, а вони видавали мене за «буржуазного злочинця», бо я обертався з більшою приємністю у різних громадянських ініціативах, ніж у їхніх маоїстських кадрових партіях. Ось бачиш, Юрку, все-таки все трішки складніше, ніж Ти гадаєш.

– Тобто рукавички у Тебе не заплямовані...

– Я не знаю, я ще не дивився в установі Гаука.*

– Гаразд, ми виправдовуємо вас щодо колаборації з марксистсько-ленінською владою. Однак мені здається, що одне око ви все ж закривали. Ви не хотіли знати

справді всього. Ви навіть не намагалися довідатися про нашу дійсну ситуацію.

– А як я мав довідатися? Я ж не мав можливості поїхати, в кожному разі не вільно.

– В Чилі Ти теж ніколи не бував, і в Аргентині, і в Бразилії не бував. І тим не менш, Ти писав і промовляв і протестував. Ти наводив довідки про найдрібніші деталі і події в якихось передмістях Сантьяго чи Буенос-Айреса, або про успіхи селянських профспілок у Болівії. Отож Ти не можеш звалювати все на обмежені можливості в'їзду до Радянського Союзу.

Я стверджую, що Ти не хотів знати невітійної правди про наше життя, бо боявся, що через це захитаються якісь Твої підвалини істини.

– Ти увяйти собі не можеш, що за постаті у нас на Заході ходили проповідувати із «істинами зі Сходу», і з якою метою. Часами складалося враження, що вся радянська система була створена з однією-єдиною метою: створювати контрастний образ «зла» для легітимізації влади «добра» на Заході.

Розумієш, коли польський уряд наказував громити страйкуючих робітників отакеними довгими дерев'яними

131

ВАЛЬТЕР
МОССМАНН
РОЗМОВИ
З ЮРКОМ
(ФРАЙБУРГ –
ЛЬВІВ 1997)

<http://www.iimagazine.lviv.ua>

diese ML-Parteien...

– Die hat es gegeben. Aber ich war nicht dabei. Ich hab meine Witze gemacht über die autoritären Spießbürger, die sich als wiederauferstandenes Gespenst des Kommunismus verkleideten, und sie haben mich als «bourgeois Verbrecher» geoutet, weil ich mich lieber in den Bürgerinitiativen herumtrieb als in ihren maolistischen Kaderparteien. Siehst du, Jurko, die Sache ist doch ein bisschen komplizierter, als du denkst.

– Du hast also eine reine Weste...

– Ich hab noch nicht nachgefragt bei der Gauck-Behörde.

– Gut, wir sprechen euch also frei von der Kollaboration mit der marxistisch-leninistischen Macht. Aber mir scheint, ihr habt ein Auge zugedrückt. Ihr wolltet es nicht wirklich wissen. Ihr habt gar nicht versucht, euch kundig zu machen über die Verhältnisse bei uns.

– Wie sollte ich? Ich hatte doch gar keine Möglichkeit zu reisen, jedenfalls nicht frei.

– In Chile bist du auch nie gewesen, und in Argentinien oder Brasilien auch nicht. Und trotzdem hast du geschrieben und geredet und protestiert. Du hast dich kundig gemacht über die aller kleinsten Zustände und Ereignisse in irgendeiner Vorstadt von Santiago oder Buenos Aires oder über die Fortschritte der Bauerngewerkschaft in Bolivien. An den be-

grenzten Reisemöglichkeiten in die Sowjetunion kann es also nicht gelegen haben. Ich behaupte, du hast unerfreuliche Wahrheiten unseres Lebens nicht wissen wollen, weil du Angst hattest, irgendwelche Grundwahrheiten könnten dir dann vielleicht entgleiten.

– Du kannst dir nicht vorstellen, welche Figuren bei uns im Westen mit «Wahrheiten» aus dem Osten hausieren gingen und zu welchem Zweck. Manchmal sah es so aus, als wäre die ganze Sowjetmacht nur zu dem Zweck installiert worden, damit sie als Kontrastbild des Bösen die Macht des Guten im Westen legitimieren kann. Verstehst du, wenn die polnische Regierung z.B. streikende Arbeiter mit sooo langen Holzknüppeln zusammenschlagen ließ, dann traten bei uns im Fernsehen die Macht-haber auf, denen die Empörung nur so aus den gespitzten Mündern troff, und dieselben Machthaber liebten uns zur selben Zeit bei den Demonstrationen gegen Atomkraftwerke oder gegen die Startbahn West zusammenschlagen, mit ebenso langen und harten Knüppeln... Es gab einen Satz, der war sehr bezeichnend für die alte Bundesrepublik: «Geh doch nach drüben!» Der Ton war meistens ziemlich höhnisch, verbiestert, vernichtend. Und dieser Satz fiel regelmäßig, wenn irgendwo Kritik oder Unruhe und Aufbegehren aufkam. Alle, die nicht einverstanden waren, kritisierten, widersprachen, Alternativen

киями, то у нашому телебаченні виступали можновладці, у яких обурення так і порскало із розверстих ротів, і які в той сам час наказували розганяти демонстрації проти будівництва атомних електростанцій чи «штарббану Вест» такими самими довжелезними і твердими киями...

Тоді побутував такий вислів, він був дуже показовим для старої Федеративної Республіки: «Чому Ти сам не виїдеш ТУДИ?» Тон, яким він промовлявся, був здебільшого знущальний, підленький, нищівний. І цей вислів виринав кожного разу, коли десь виникали критика чи неспокій чи заворушення. Всі, які були незгідні, критикували, заперечували, шукали альтернатив, розвивали якісь інші ідеї, бо ж всі ці прокляті порушники спокою є, вочевидь, таємними комуністами, отож повинні «виїхати ТУДИ», в НДР.

Можливо, цей дурацький вислів був більшою рекламою за комуністів, ніж усі грубезні марксистсько-ленінські фоліанти докупі.

– Це дещо пояснює, однак не подає достатньої підстави для вашої незацікавленості нашою дійсністю.

– Ні, це тільки пояснення, не обґрунтування.

* * *

– Ти зажди так дивно посміхаєшся, коли я розповідаю, що ми, «ліві», виробляли.

– Мені це здається просто якимось наївним вихваланням етикетками.

– Тобто Ти мені не віриш?

– Та ні, я вірю Твоїм історіям. Але моєю мовою це зовсім не «ліві» історії. Ти ж знаєш знаменитий вірш Ернста Яндля про СПЛАВА І ЗРІВА і про ПЕЛЕПРУТАННЯ. Бачиш-но, «ліве» має у нас цілком інше значення. «Ліве» – це синонім «консервативного», з «лівим» ми асоціюємо: стагнацію, пригноблення, публічну брехню, рабську мову, корупцію, кар'єризм, терор, масові знищення...

– Гей-гей, а чи не можна брати не так високо?

– Коли я питаю німця, що він пов'язує із 1933 роком, то відповідь ясна і однозначна: початок нацистської диктатури, захоплення влади Гітлером, початок епохи, яка закінчується світовою війною і голокостом. Німцєви щодо 33-го року, звичайно ж, нічого іншого на думку і не спадає.

Коли ж Ти запитаєш про це в Україні, Ти почуєш цілком іншу відповідь: 1933-й рік – це рік Великого Голодомору. Мільйони людей у Радянській Україні загинули голодною

suchten, abweichende Ideen entwickelten, alle diese verdammten Störer seien doch offenbar heimliche Kommunisten und sollten also «nach drüben» gehn, in die DDR. Möglicherweise hat dieser dumme Satz mehr Reklame für den Kommunismus gemacht als alle dicken marxistisch-leninistischen Schwarten zusammen.

– Das erklärt einiges, liefert aber keinen ausreichenden Grund für euer Desinteresse an unserer Wirklichkeit.

– Nein, es war nur eine Erklärung, keine Begründung.

* * *

– Du lachst immer so merkwürdig, wenn ich erzähle, was «wir Linken» alles so getrieben haben.

– Es kommt mir vor wie ein naiver Etikettenschwindel.

– Du glaubst mir nicht?

– Doch, ich glaub deine Geschichten. Aber das sind in meiner Sprache keine «linke» Geschichten. Du kennst doch das berühmte Gedicht von Ernst Jandl über LECHTS und RINKS und das VELWECHSERN. Weißt du, bei uns hat «links» eine völlig andere Bedeutung. «Links» ist ein Synonym für «konservativ», und wir assoziieren dazu: Stagnation, Unterdrückung, öffentliche Lüge, Sklavensprache, Korruption, Karrierismus, Terror, Massenmord...

– Geht es auch paar Nummern kleiner?

– Wenn ich einen Deutschen frage, was er mit dem Jahr 1933 verbindet, dann ist die Antwort klar: Beginn der Nazi-Diktatur, Machtübernahme, Beginn einer Epoche, die mit dem Weltkrieg und dem Holocaust endet. Einem Deutschen fällt zu 1933 natürlich kein anderes Ereignis ein. Wenn du in der Ukraine fragst, hörst du eine ganz andere Antwort: 1933, das war das Jahr des Großen Hungers. Millionen Menschen sind in der Sowjetukraine verhungert, in ihren Dörfern, auf den Straßen, während der Flucht in die großen Städte. Partei-Kommandos holten das letzte Schwein und den letzten Sack Korn aus den Höfen und ließen die Menschen einfach verrecken. Dann die Massen-Deportationen nach Sibirien in die mörderischen Lager, die «Säuberung» der Partei, die Prozesse, der Mord an der ukrainischen Intelligenz. 1933 begann unsere Katastrophe, 1933 bezeichnet das Ende aller Illusionen. Manche nennen den Großen Hunger ein Genozid, andere sagen, mit der Zwangskollektivierung hat die Partei bewusst in Kauf genommen, dass Millionen Menschen in der Ukraine verhungern werden. Die Linke im Westen hat damals geschwiegen oder das Ausmaß der Katastrophe bagatellisiert, viele haben sogar die Propaganda-Lügen aus Moskau nachgeplappert. Es war unbegreiflich, völlig unbegreiflich.

смертю, у їхніх селах, на вулицях, під час втечі у великі міста. Партійні загони відбирали останню свиню і останній мішок зерна з господ і залишали людей просто здихати. Потім масові депортації в Сибір, у табори смертників, «чистки» в партії, процеси, винищення української інтелігенції. 1933 року почалася наша катастрофа, 1933 означає кінець усіх ілюзій.

Дехто називає Голодомор геноцидом, інші кажуть, що, прийнявши рішення про примусову колективізацію, партія свідомо погодилася з тим, що мільйони людей в Україні загинуть від голоду. Лівіця на Заході тоді промовчала, або подавала розмах цієї катастрофи як невинний, а багато хто просто патякав, повторюючи пропагандистські брехні з Москви. Це було незбагненно, просто незбагненно.

– Я часто намагався це збагнути. Мені здається, що ті інтелектуали були в'язнями ситуації «або-або». Вони гадали, що мусять зробити вибір на користь Союзу, щоби не стати співвинуватцями фашизму. Дилема.

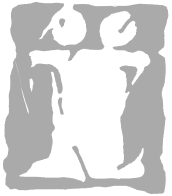
– До дідька з цими пекельними історіями «або-або»! Якщо ми їх не позбудемося, ми ніколи не зможемо робити те, чого хочемо.

– Але що відбувається сьогодні, через 60 років? У 1993 році Голодомор 33-го був панівною темою в Україні: театри, музичні фестивалі, фільми, книжки, промови, передусім голосні промови. Тодішній голод святкувався як похмурий козир. Бо нові можновладці фактично перетворювали тодішніх жертв на тих, задля пам'яті яких робилася теперішня національна держава. Але чи дійсно ці люди вмерли з голоду за майбутню національну українську державу? Мені здається, що це огидне, хоча й звичне, зловживання. Жертви великих злочинів колишньої влади завжди інструменталізуються для розбудови і зміцнення нової влади.

– Так, їх дійсно інструменталізують. Але це не зашкодить мені говорити про це на свій лад. Врешті-решт, це ж досить нове явище, що в цій країні про такі події можна відкрито говорити. Більш, ніж півстоліття змушеного мовчання...

А у вас? Чи західна лівіця хоч згадала про події 1933-го року в Україні? Чи були публікації, заходи, дискусії? Чи мужні антисталіністи знову задовольнилися легендою про Махна? О так! Якби цей романтичний анархіст тоді переміг! Проективне бажання, дитячі казочки, як і леген-

133

ВАЛЬТЕР
МОССМАНН
РОЗМОВИ
З ЮРКОМ
(ФРАЙБУРГ –
ЛЬВІВ 1997)

<http://www.iimagazine.lviv.ua> <http://www.iimagazine.lviv.ua>

– Ich habe oft versucht, es zu begreifen. Mir scheint, diese Intellektuellen waren gefangen in einer Entweder-Oder-Geschichte. Sie dachten, sie müssten sich für die Sowjetunion entscheiden, um nicht mitschuldig zu werden am Faschismus. Ein Dilemma.

– Zur Hölle mit diesen teuflischen Entweder-Oder-Geschichten! Wenn wir denen nicht entkommen, werden wir niemals tun, was wir tun wollen.

– Aber was passiert heute, 60 Jahre später? 1993 war der Große Hunger von 1933 das beherrschende Thema in der Ukraine, Theater, Musikfestivals, Filme, Bücher, Reden, vor allem große Reden. Der Hunger von damals wurde düster und auftrumpfend abgefeiert. Denn die neuen Machthaber reklamieren die Hungertoten von damals als Blutzeugen für den heutigen Nationalstaat. Aber sind denn diese Menschen tatsächlich für einen künftigen ukrainischen Nationalstaat verhungert? Ich denke, das ist ein ekelhafter, wenn auch üblicher, Missbrauch. Immer werden die Opfer der großen Verbrechen der vergangenen Macht für den Aufbau der neuen Macht instrumentalisiert.

– Ja, sie werden instrumentalisiert. Das wird mich nicht dran hindern, auf meine Art darüber zu sprechen. Immerhin ist das noch ziemlich neu, dass man in diesem Land über solche Ereignisse öffentlich reden darf. Mehr als ein halbes Jahrhundert

erzwungenes Schweigen... Und bei Euch? Hat die Westlinke an die Ereignisse von 1933 in der Ukraine erinnert? Gab es Bücher, Veranstaltungen, Diskussionen? Oder begnügen sich die tapferen Antistalinen immer noch mit der Machno-Legende? Ach Ja, wenn der romantische Anarchist damals gewonnen hätte! Eine Wunschprojektion, ein albernes Märchen, wie die Heldenlegenden aus der Dritten Welt. Peter Arschinow hat die Geschichte von Nestor Machno damals nicht erzählt, um Wahrheiten zu verbreiten, sondern um ein Bild zu prägen, das dem Kampf der Anarchisten nützt und die Träume beflügelt.

– Und das sowjetische Gegenbild? Das Bild vom raubenden, saufenden, vergewaltigenden und mordenden Warlord Machno, wozu wurde das wohl hergestellt? Offenbar doch auch nicht, um der Wahrheitsfindung zu dienen, sondern um die Träume abzuschrecken.

* * *

– Erinnerst du dich? Als wir uns zum ersten Mal trafen, kam eine alte Schnapsnase an unseren Tisch und sagte: «Tschernobyl ist der Inbegriff der russisch-bolschewistischen Politik und ihrer Kreuzzüge gegen das ukrainische Volk.» Derartigen Unsinn habe ich seither ständig gehört.

– Trotzdem, da ist was dran.

ди про героїв Третього Світу. Та ж Петро Аршинов розповів тоді цю легенду про Махна не для розповсюдження істини, а щоби увіковічнити корисний для боротьби анархістів образ, який окрилює мрії.

– А радянський антиобраз? Образ грабіжника і чорного пияка, гвалтівника і вбивці, варлорда Махна, для чого ж він був створений? Очевидно теж не для того, щоби прислужитися пошукові істини, а щоби відлякувати мрії.

* * *

– Пригадуєш? Коли ми зустрілися вперше, до нашого столика підійшов якийсь старий пияцюра і проголосив: «Чорнобиль – це символ російсько-більшовицької політики та її хрестових походів проти українського народу». Відтоді я постійно чую ці нісенітниці.

– І все ж, щось в цьому є.

– Що-що? Що може бути в цій глупоті?

– Викресли слово «російська» і «хрестові походи». Залишається: «Мегаломанічний індустріальний проект Чорнобиль є втіленням більшовицької політики». І в цьому твердженні щось та й є.

Мені здається, що весь цей захід під назвою «сталі-

нізм» був нічим іншим, як гігантським проектом індустріалізації у відсталій країні. Політика розвитку більшовиків передбачала, що ця країна за найкоротший час дожене і пережене багаті розвинуті держави. Звідси і випливає все інше.

Бо такий ґатунок політики розвитку вимагав незчисленних жертв, це було зрозуміло всім. Таму вона потребувала релігії, яка була б у змозі достатньо мобілізувати готовність до жертвості, і всевкупної церкви з глобальною претензією – а саме комуністичної партії і Комінтерну. Цей зв'язок досить добре розпізнали і описали вже наприкінці 20-х рр. такі українські радянські автори, як Хвильовий чи Микола Куліш, однак цього ви знову-таки не знаєте.

Далі: Індустріалізація великого масштабу вимагає за необхідністю радикальної стандартизації, за це подбали тотальна бюрократія посередностей і загальна чинність норм. Такі бур'яни, як, скажімо, емансипаційні тенденції в Україні або Грузії, викорчовувалися; це були центробіжні сили, отож – геть їх.

І, нарешті, такий процес розвитку міг відбуватися тільки тоді під керівництвом абсолютно централістської вла-

– Wie bitte? Was soll an diesem Schwachsinn dran sein?

– Streich das Wort «russisch» und die Sache mit den Kreuzzügen. Dann bleibt: «Das größtenwahnsinnige Industrieprojekt Tschernobyl ist der Inbegriff der bolschewistischen Politik». Und an dieser Aussage ist was dran. Mir scheint, das ganze Unternehmen Stalinismus war nichts anderes als ein gigantisches Industrialisierungsprojekt in einem unterentwickelten Land. Die Entwicklungspolitik der Bolschewiki sah vor, dass dieses Land in kürzester Zeit die reichen Länder einholen und überholen sollte. Daraus folgt alles andere. Denn diese Art von Entwicklungspolitik forderte unermessliche Opfer, das war allen klar. Deshalb brauchte es eine Religion, die in der Lage war, ausreichend Opferbereitschaft zu mobilisieren, und eine alleinseligmachende Kirche mit einem globalen Anspruch: die kommunistische Partei und die Komintern. Diesen Zusammenhang haben sowjetukrainische Autoren wie Chwylowyj oder Mykola Kulisch schon Ende der 20er Jahre ziemlich genau beschrieben, aber das kennt ihr ja wieder mal nicht. Weiter: Industrialisierung im großen Stil erfordert ganz notwendig eine radikale Standardisierung, und dafür sorgte eine totale, gleichgeschaltete Bürokratie und die Allgemeingültigkeit der Normen. Wildwuchs, wie z.B. die emanzipatorischen Tendenzen in der Ukraine oder in Georgien, musste zurechtgestutzt werden,

das waren zentrifugale Kräfte, also Störungen, also weg damit. Und schließlich konnte ein derartiger Entwicklungsprozeß nur stattfinden unter Führung einer absoluten zentralistischen Macht. Das heißt dann eben Diktatur. Und die höheren Weihen holt sich die atheistische Diktatur aus dem traditionellen russisch-christlichen Messianismus. So hat also Stalin sowohl den Zaren als auch den Patriarchen der orthodoxen Kirche beerbt und deren Erbe mit ungeheurer Energie modernisiert.

– Und was war dann kommunistisch an der ganzen Sache?

– Eigentlich nichts. Die bolschewistische Ideologie, bzw. diese neue Religion aus altem Stoff stand eben gerade zur Verfügung. Schau dir doch heute irgendeine fundamentalistische Entwicklungsdiktatur in der sogenannten Dritten Welt an – die Religion ist beliebig, wenn man sie nur der Industrialisierung nutzbar machen kann.

– Und seit wann ist dir das alles so sonnenklar?

– Seit wir diesen wunderbar milden, mit Honig behandelten und eigentlich nur für den Export bestimmten Horilka trinken und immerzu auf das neue FORD-Plakat an der Mauer gegenüber starren und wissen, die dort drüben, auf der anderen Seite vom großen Wasser, hatten dasselbe Ziel im Auge, nur, sie hatten etwas günstigere Bedingungen, und mehr Zeit, und sie konnten den Leuten Spielräume lassen.

ди. Тобто власне диктатури. А благословення атеїстична диктатура бере теж із традиційного християнського месіанізму.

Отож Сталін став спадкоємцем як царя, так і патріарха Православної Церкви і модернізував цю спадщину з нечуваною енергією.

– А що ж у цьому всьому комуністичного?

– Власне кажучи, нічого. Більшовицька ідеологія, тобто ця нова релігія зі старого матеріалу, якраз була в їхньому розпорядженні. Поглянь-но сьогодні на будь-яку фундаменталістську «диктатуру розвитку» в так званому Третньому Світі – релігія довільна, тільки б її можна було використати для індустріалізації.

– І відколи все це стало для тебе таким ясним, як сонце?

– Відколи ми п'ємо цю чудовно м'яку, медвяну, призначену, властиво, тільки на експорт горілку і безперервно оглядаємо новий плакат ФОРДА на стіні навпроти і знаємо, що ті, по іншому боці Великої Води, націлені на ту ж мету, тільки що умови у них дещо вигідніші, і більше часу, і що вони могли доти людям більшу свободу маневру.

<http://www.iiv.uu>

* * *

– Jurko, ich begreife nicht eure Zauberwörter «Nation» und «privat». Mir schmecken sie gar nicht besonders, aber wer sie hier in den Mund nimmt, kriegt sofort leuchtende Augen.

– Das ändert sich zwar schon wieder, aber wir können ruhig darüber sprechen.

– Dies ist ein freies Land, neuerdings...

– Eben. Und früher war es unfrei, und deshalb die Zauberwörter.

– Eine «freie» Nation kann ihre Staatsbürger fürchterlich unfrei machen, es gibt darüber gewisse Erfahrungen in Deutschland.

– «Nation» war in den siebziger und achtziger Jahren ein Kampfbegriff der Opposition gegen die Diktatur der Partei, gegen die Standardisierung, gegen die Machtzentrale in Moskau. Für die alten nationalistischen Politiker hat es vielleicht etwas anderes bedeutet als für mich. Für mich hieß «Ukraine» ganz einfach «wir». Wir, die Leute, die hier leben, und die nicht ferngesteuert und fremdbestimmt leben wollen. Ukrainisch sprechen hieß für mich – natürlich war das mächtig idealisiert! – mich selber ausdrücken, meine wirklichen Wünsche und Ideen, nicht immer nur das sagen, was erwartet wird.

– Und warum dann «wir» und nicht «ich»?

* * *

– Юрку, чого я не розумію, то ваших чарівних слів «нація» і «приватний». Мені вони не особливо смакують, але в тих, хто бере їх до рота тут, відразу засвічуються очі.

– Ну, це знову-таки міняється, але ми спокійно можемо про це поговорити.

– Врешті-решт, це ж вільна країна, віднедавна.

– Власне. А раніше вона була невільна, звідси й чарівні слова.

– «Вільна» нація може зробити своїх громадян страшенно невільними, Німеччина має певний досвід у цьому.

– «Нація» у сімдесятих і вісімдесятих роках була бойовим гаслом опозиції проти диктатури партії, проти стандартизації, проти центральної влади в Москві. Можливо, для старих націоналістичних політиків це означало щось інше, ніж для мене. Для мене ж «Україна» означала просто «ми». Ми, люди, які тут живуть, які не хочуть жити за чужою вказівкою і чужим призначенням. Говорити по-українськи – звичайно ж і це було потужно ідеалізовано! – означає для мене автентично висловлювати себе, мої справжні бажання та ідеї, а не тільки говорити лишень те, чого від тебе сподіваються.

135

ВАЛЬТЕР
МОССМАНН
РОЗМОВИ
З ЮРКОМ
(ФРАЙБУРГ –
ЛЬВІВ 1997)

– Das «ich» erschien uns zu gewagt, so waren wir erzogen.

– Das «ich» erschien euch zu gewagt, aber das Bild von der Ukraine als einem selbständigen Nationalstaat war doch sogar strengstens verboten?

– Ja, das war verboten, aber es gab ein Einverständnis, überall saß das Einverständnis in den Augenwinkeln der anderen Leute, da war nicht allein. Und wenn dann Lieder von Schewtschenko gesungen wurden, war klar, Ukraine bedeutet: Das ausgebeutete Land, die unterdrückten Bewohner, die leib-eigenen Bauern, die Mädchen namens Katherina, denen die Kosaken des Zaren Kinder machen, und die dann missachtet am Wegrand liegen bleiben oder sich ertränken im Dorfteich. Oder schau, in den Gedichten von Wassyl Stus (er starb erst 1985 im Straflager für politische Rückfalltäter Kutschino 36-1), bei ihm ist die Ukraine Synonym für Orte der verlorenen Kindheit, des Glücks, des Vertrauens, wo man frei ausschreiten könnte und frei reden, verlorene Orte, gemarterte Seelen...

– Und wen hat dieses Bild von Ukraine ausgeschlossen? Wer fällt da heraus?

– Vielleicht die Unterdrücker. Natürlich, die Herren der Verbote. Aber noch nicht die Fremden, die Anderen. Das kommt erst, wenn Macht im Spiel ist. Aber wie ist das bei dir, hast du auch solche Farben für das Bild Deutschland, wie ich sie habe

– А чому ж тоді «ми», а не «я»?
– «Я» виглядало для нас надто сміливим, так ми були виховані.

– «Я» здавалася вам надто сміливим, але ж і навіть образ України як незалежної національної держави був якнайсуворіше заборонений?

– Так, він був заборонений, але було порозуміння, скрізь у куточках очей інших людей сиділо оте порозуміння, і тут ти вже не був самотнім.

А коли співали пісні на слова Шевченка, усім було зрозуміло, що означає «Україна»: визискувана країна, пригноблений люд, селяни-кріпаки, дівчата на ймення Катерина, яким царські козаки робили дітей, і які потім зневажено лежали край дороги чи топилися у саджавках.

Або поглянь, у віршах Василя Стуса – він помер вже у 1985 р. у таборі для політичних рецидивістів Кучино 36-1, – у нього Україна – синонім місць втраченого дитинства, щастя, довіри, де можна було вільно викричати біль і вільно говорити, втрачені місця, закатовані душі...

– А кого виключав цей образ України? Хто з нього випадає?

– Можливо, гнобителі, господарі заборон. Але ще не чужинців, не інших. Це з'являється щойно тоді, коли у гру входить влада. А як у Тебе, чи в Тебе теж знайдуться такі ж барви для образу Німеччини, які є в мене для образу України?

– Ні. З Німеччиною я зустрічався завжди тільки як з постаттю влади. Або як противник, або як співдіяч, це була спокуса для моїх власних владних фантазій. Ні, в мене нема такого м'якого образу Німеччини, для мене вона завжди була агресивною, насильницькою, готовою вирушити маршем.

Але останнім часом я бачу в Україні цілу купу націоналістичних групок, неонацисти усіх можливих кольорів, чорносорочечників, парамілітарних братств, жаску риторику...

– Так. Тепер є національна держава. Є влада, яка спекулює на почуттях людей, яка видає свої власні інтереси за буцімто загальні. Стус був, можливо, останнім, хто ще мав право говорити про замріяно-прекрасну страдницьку постать України.

– А раніше Ти цього не помічав, я маю на увазі насильницький розмежуючий бік ідеї?

für das Bild Ukraine?

– Nein. Deutschland ist mir immer als Machtfigur begegnet. Entweder als Gegner oder als Komplize, als Versuchung für meine eigenen Machtfantasien. Nein, ich habe kein derart weiches Bild von Deutschland, für mich war es immer aggressiv, gewalttätig, marschbereit. Aber in der Ukraine habe ich neuerdings doch auch jede Menge nationalistischen Knobelbecher getroffen, Neo-Nazis aller Couleurs, Schwarzhemden, paramilitärische Männerbünde, grauisige Rhetorik...

– Ja. Jetzt gibt es den Nationalstaat. Jetzt gibt es eine Macht, die auf die Gefühle der Menschen spekuliert, die ihre eigenen Interessen hochrechnet zu angeblich allgemeinen. Jetzt wird eingegrenzt und ausgegrenzt, jetzt wird Staat ausgerichtet und Hass ausgerichtet, jetzt geht das frühere Spiel nicht mehr. Stus war vielleicht der letzte, der noch von der traurigen schönen Leidensfigur Ukraine sprechen durfte.

– Und hast du das früher nicht gemerkt, ich meine die gewalttätige, ausgrenzende Seite der Idee?

– Und du, der freischwebende Internationalist, hast du die Gefahr nie bemerkt in all diesen NATIONALEN Befreiungsfronten, die ihr unterstützt und beliefert und bejubelt habt? Warum seid ihr denn so kritisch im Osten und so kritiklos in der Dritten Welt?

* * *

– Es geht voran, das heißt, die Privatisierung geht voran. Es gibt wirklich guten Capuccino, aber er ist zu teuer. Häuser werden privatisiert, und die Bewohner fliegen raus, weil sie nicht mehr bezahlen können. Betriebe werden privatisiert, und die halbe Belegschaft fliegt raus. Die Privatisierung schreitet voran, und die Verarmung auch. Die meisten Leute, die ich hier kenne, sind seit vier, fünf Jahren nur abgestiegen, eine Stufe nach der anderen. Aber für euch, besonders für die Jungen, war «Privatisierung» auch so ein Zauberwort.

– Ja, es war auch ein Zauberwort. Und es hat so etwas ähnliches bedeutet wie bei euch Unabhängigkeit, Selbständigkeit, Mündigkeit, Autonomie... Ein schönes Wort. Früher war es auch schon ein schönes Wort. Früher hat es die Nische bezeichnet, das Versteck, den Ort, wo du unbeobachtet und unkontrolliert vor dich hinbasteln konntest. Verstehst du, das Sowjetsystem hat versucht, den privaten Raum abzuschaffen und den öffentlichen Raum zu entwickeln, und es hat genau das Gegenteil erreicht. Öffentlichkeit – das war die Lüge, die Heuchelei, die Propaganda, die Öffentlichkeit war vollkommen eindimensional formiert und erstarrt. Deshalb hat sich das wirkliche Leben in diesen winzigen Wohnungen abgespielt, und besonders während der Periode der Ökonomischen Stagnation hat sich alle

– А Ти, летючий інтернаціоналіст, Ти ніколи не зауважував небезпеки всіх цих НАЦІОНАЛЬНИХ визвольних фронтів, які ви підтримували, постачали, і оспівували? Чому ж ви такі критичні на Сході і такі некритичні у Третньому Світі?

* * *

– Справи просуваються, тобто просувається приватизація. Дійсно є добре капучіно, але воно надто дороге. Приватизуються будинки, а мешканців виставляють за двері, бо вони вже не годні платити. Приватизуються підприємства, а колективи виставляються за ворота. Приватизація впевнено крокує, зубожіння теж. Більшість людей, яких я тут знаю чотири-п'ять років, опускаються сходинка за сходинкою. Однак для вас, особливо для юних, «приватизація» було чарівним словом.

– Так, було чарівним словом. І напочатку воно щось подібне, що для вас незалежність, самостійність, повноліття, автономія... Гарне слово.

І раніше воно було гарним словом. Раніше воно означало певну нішу, схованку, місце, де ти міг сам собі щось майструвати, неспостережуваний і неконтрольований.

Розумієш, радянська система намагалася скасувати приватний простір і створити публічний простір, а досягла прямої протилежності. Публічність – це була брехня, лукавство, пропаганда, публічність була сформована цілковито однорізно і застигла. Тому справжнє життя відбувалося у цих крихітних квартирках, і всі ініціативи, особливо в період економічного застою, накопичувалися у цих приватних просторах. Потім настав переворот, а разом з ним – нарешті й шанс розгортати ініціативи за межами цієї ніші, на власний ризик, на власну відповідальність, перспективи виглядали просто фантастично.

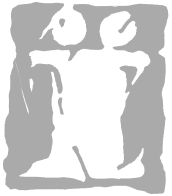
– Але більшість із них так і залишилися перспективами. Більшість приватних торговців вздовж вулиць і сьогодні працюють як гандлярі, а командують ними шефи дуже підозрілих торгових мереж, отож, що змінилось? Це стосовно, ініціативи, відповідальності, самовизначення!

– З цього нічого не вийшло, це правда. Окрім новобогатків і мафії, однак і вони знову-таки вплютують у цілком іншу залежність.

– А ти?

– А ми сидимо на валютній крапельниці, а капає досить негусто. На зарібок вчителя чи наукового співро-

137

ВАЛЬТЕР
МОССМАНН
РОЗМОВИ
З ЮРКОМ
(ФРАЙБУРГ –
ЛЬВІВ 1997)

<http://www.iimagazine.lviv.ua> <http://www.iimagazine.lviv.ua>

Initiative in diesen privaten Räumen gestaut. Dann kam die Wende und endlich die Chance, auch außerhalb der Nische Initiative zu entwickeln, auf eigenes Risiko, in eigener Verantwortung, es waren fantastische Aussichten.

– Aber für die meisten sind es Aussichten geblieben. Die unzähligen privaten Händler an der Straße arbeiten heute auch nur als Handlanger, herumkommandiert von den Chefs recht fragwürdiger Handelsketten, was hat sich für die geändert? Von wegen Initiative, Verantwortung, Selbstbestimmung!

– Es ist nichts draus geworden, das stimmt. Mal abgesehen von den Neureichen und der Mafia, aber die verstricken sich ja wieder in ganz andere Abhängigkeit.

– Und du?

– Wir hängen am Valuta-Tropf, und da tröpfelt es ziemlich spärlich. Vom Gehalt eines Lehrers oder eines wissenschaftlichen Angestellten kannst du heutzutage in der Ukraine nicht mehr leben, wenn denn das Einkommen am Monatsende überhaupt beim Empfänger ankommt. Und das findet zur Zeit immer seltener statt. Also kümmern wir uns um Valuta und machen den Westmenschen schöne Augen. Und wenn die etwas gut und wichtig finden, dann sagen wir ja und gewiss doch, damit sie irgendein Projekt finanzieren. Wenn z.B. ein Abgesandter aus Brüssel kommt und erklärt, ökologische und feministische

Projekte hätten allergrößte Priorität, dann sind wir alle Ökologen und Feministen. Voilà, es geht zu wie in den alten Zeiten.

– Sagen wir mal – Opportunismus?

– Sagen wir mal – Not. Praktische Intelligenz.

* * *

– Die kleine Stadt Brody, nicht weit von hier, wurde in den letzten Jahren zu einer Art Wallfahrtsstätte, denn sie ist einem sehr großen Lesepublikum im Westen bekannt als Geburtsort von Joseph Roth. Früher lag dieser Ort in unerreichbarer Ferne, hinter dem Eisernen Vorhang, aber jetzt kann man frei reisen, also tut man es. Eigentlich gibt es nicht viel zu erleben in Brody, man könnte dort allenfalls nachempfinden, warum Joseph Roth ganz gerne weggegangen ist. Aber wie dem auch sei, die Leute kommen, aus Österreich und aus Deutschland, und selbstverständlich hat dort jemand ein kleines Joseph-Roth-Museum eingerichtet und macht Führungen durch die Stadt. Eine ukrainische Lehrerin liest den Wallfahrern Passagen aus den Romanen von Joseph Roth vor und zeigt auf irgendein Fenster oder ein Haustor oder einen Laden an der Straßenecke und sagt: «Sehen Sie bitte genau hin, dieses Fenster bzw. dieses Tor oder diesen Laden hat Joseph Roth in diesem Buch beschrieben». Und die Wallfahrer gucken hin und nicken irgendwie in-

бітника сьогодні в Україні не проживеш, навіть якщо платня в кінці місяця взагалі дійде до одержувача. А це тепер стається все рідше і рідше. Отож, ми дбаємо про валюту і робимо людям із Заходу гарні очка. Якщо їм здається щось добрим і важливим, тоді й ми кажемо «так, але ж очевидно», для того щоби вони профінансували якийсь проект. Коли, скажімо, якийсь посланець повертається із Брюсселю і оголошує, що саме екологічні і феміністські проекти мають найвищий пріоритет, тоді ми всі стаємо нехайно екологами і феміністами. Voila, все, як у старі добрі часи.

- Скажемо так, – опортунізм?
- Скажемо так, – потреба. Практична клепка.

* * *

– Маленьке містечко Броди, недалеко звідси, в останні роки перетворилося у щось на зразок прочанського місця, бо широкій читаючій публіці на Заході воно відомо як місто, в якому народився Йозеф Рот. Раніше це місто лежало у недосяжній далечині, потойбіч Залізної завіси, але тепер можна вільно подорожувати, отож і по-

дорожують. Власне кажучи, Броди не належать до тих місць, де можна багато чого пережити, в кращому разі там можна гостро відчувати, чому Йозеф Рот з такою прелевиною охотою його покинув.

Але як би там не було, люди приїжджають, з Австрії і з Німеччини, і зрозуміло, що знайшовся хтось, хто облаштував там маленький музейчик Йозефа Рота і провадить містом екскурсії. Якась українська учителька зачитує прочанам пасажі з Йозефа Рота і показує на якесь вікно, чи браму, чи якусь крамничку на розі вулиці і каже: «Погляньте, будь ласка, уважно сюди, саме це вікно, чи цю браму, чи цю крамничку описав Йозеф Рот у цій книжці.» А пілігрими дивляться туди кивають головами з якоюсь незрозумілою внутрішньою зворушеністю.

Але це ще не все. Бо назва «Броди» є також символом подій кінця війни, коли німецьке верховне командування кинуло на гарматне м'ясо половину дивізії СС-«Галичина». Ця дивізія складалася з українців, які з різних причин конче хотіли боротися з Червоною Армією. А ті, хто вижив, – ті пізніше в еміграції – вона по-нашому називається «діаспора» – сформували об'єднання пам'яті. І логічно, що ці старці також хочуть відвідати Броди і пере-

nerlich aufgewühlt. Aber das ist noch nicht alles. Denn der Name Brody steht auch für eine fürchterliche Schlacht am Ende des Krieges, in der die deutsche Oberste Heeresführung die halbe SS-Division GALIZIEN verheizt hat. Diese Division bestand aus Ukrainern, die damals aus verschiedenen Gründen unbedingt gegen die Rote Armee kämpfen wollten. Es gibt Überlebende, und die haben dann später in der Emigration – «Diaspora» heißt das bei uns – einen Traditionsverband gebildet. Und logisch, heute wollen die alten Männer auch nach Brody reisen und das Schlachtfeld durchschreiten, und logisch, in Brody hat jemand ein Museum eingerichtet, direkt neben dem für Joseph Roth. Und jetzt kannst du dir die Sache etwa so vorstellen: In der Ferne hören wir Motorengeräusch, aha, ein westlicher Bus! Sofort werden die Kinder losgeschickt: Wo kommt der Bus her? Oho, er kommt aus Wien, schnell, Leute, machen wir das Joseph-Roth-Zimmer auf! Aber nein, Fehlalarm, der Bus kommt gar nicht aus Wien, er kommt aus London, die Diaspora naht! Machen wir also das Zimmer der SS-Division GALIZIEN auf und das andere wieder zu. Denn alle Wallfahrer wollen korrekt bedient werden, und die Nachfrage regelt das Angebot. Kapiert?

– Kapiert. Welcome in the club!

Noten zu den Gesprächen mit Jurko

TARAS SCHEWTSCHENKO (1814–1861), Dichter, Maler, Begründer der modernen ukrainischen Literatursprache. Aufgewachsen als Leibeigener in der Ukraine, freigekauft nach St.Petersburg, zehn Jahre Verbannung. Ein gewaltiges, geniales Werk von einfachen Gedichten, die zu Volksliedern wurden, bis zu politischen Attacken gegen die Zarenherrschaft («KAW-KAS») und großen Vers-Epen. Im Epos «Maria» z.B. verzichtet er ganz selbstverständlich sowohl auf die Unbefleckte Empfängnis als auch auf die Auferstehung – 150 Jahre vor Drewermann.

LESSJA UKRAINA (1871–1913), Klassikerin der ukrainischen Moderne, Lyrik, Drama. Sie lebte in der russischen Ukraine, veröffentlichte im damals österreichischen Lemberg.

IWAN FRANKO (1856–1916) aus Lemberg, Schriftsteller, Wissenschaftler, Journalist, hinterließ ein geradezu enzyklopädisches Werk in verschiedenen Sprachen, u.a. auch Deutsch.

WASSYL STUS (1938–1985), der bedeutendste Lyriker aus der Generation der «60er». Straflager in Morwinien (1973–77), dann Kolyma (1977–79), dann Kutschino, Nordural (1980–85). Zur Zeit wird im Verlag PROSWITA in Lwiw sein

йтися полем битви, і логічно, що хтось облаштував у Бродах музей, якраз навпроти музею Йозефа Рота.

А тепер уяви собі картинку приблизно так: вдалині лунає звук моторів, ага, західний автобус! Негайно висилаються на розвідку діти: звідки автобус? Ого, з Відня, мерщій, люди, відкривайте музей Йозефа Рота! Та ні, хибна тривога, автобус зовсім не з Відня, автобус з Лондону, гряде діаспора! Отож, відчиняйте музей дивізії СС-«Галичина», а інший знову замикайте. Бо всі палігрими хочуть, щоби їх коректно обслуговували, а попит визначає пропозицію. Затямив?

– Затямив. Wellcome in the club!

Переклав Юрко Прохазко

© Walter Mossmann. Оpubліковано в TARSAN – WAS NUN?, Hamburg 1997.

Попередній видрук (з невеликими скороченнями) у TAGESZEITUNG, Berlin.

139

ВАЛЬТЕР
МОССМАНН
РОЗМОВИ
З ЮРКОМ
(ФРАЙБУРГ –
ЛЬВІВ 1997)

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

Gesamtwerk herausgegeben. Deutsche Übersetzung erschienen von Anna-Halja Horbatsch.

BRUNO SCHULZ (1892–1942), einer der bedeutendsten polnischen Prosa-Autoren der 30er Jahre («Die Zimtläden», «Das Sanatorium zur Todesanzeige»), lebte in Drohobysch, Ostgalizien. Wurde von einem SS-Mann auf offener Straße erschossen.

DEBORAH VOGEL (1902–1942), Philosophin, Lyrikerin (jiddisch und polnisch). Im Lemberger Janiowskyj-KZ erschossen. In seinem Briefwechsel mit Deborah Vogel hat Bruno Schulz das Material für die «Zimtläden» entwickelt.

МЬКОЛА ШЧЬВЬЛЮВЬ (1893–1933), Theoretiker und Novellen-Autor. Selbstmord 1933. Jurko bezieht sich im Text auf die Satire «Iwan Iwanowysch» von 1930.

МЬКОЛА КУЛЬШ (1892–1938), Dramatiker der «Charkiwer Avantgarde» (20er Jahre). Ermordet in einem sowjetischen Straflager am Weißen Meer. Jurko bezieht sich im Text auf Kulischs wunderbares Drama «Narodnyj Malachij» von 1928/29. Ende der 30er Jahre ins Deutsche übersetzt von Ossip und Roman Rozdolskyj. (Unveröffentlichtes Manuskript).

Horilka ist ein Getränk, das in Deutschland Schnaps und in Russland Wodka genannt wird.

Вольфганг гайденрайх моя алеманія

© Wolfgang Heidenreich, 1998

<http://www.i-magazine.lviv.ua> <http://www.i-magazine.lviv.ua>

Wolfgang heidenreich mein alemannien

© Wolfgang Heidenreich, 1998

НОТАТКИ ПРО ЖИТТЄВИЙ ПРОСТІР У ЦЕНТРИ ЕВРОПИ

Ще заки я довідався, що мою фрайбурзьку батьківщину можна зарахувати до мовного й культурного ландшафту, ім'я якому Алеманія, де без перекладача, оминаючи усі кордони і відшукування національної ідентичності, можуть по-алеманьски порозумітися мовноспоріднені сусіди у п'ятьох землях (французькому Ельзасі, німецькомовній Швайцарії, гелвето-ретійському Ліхтенштайні, форарльберзькій Австрії та швабсько-алеманській південно-західній Німеччині), до моєї Алеманії належало одне місто, ні, не так: та обсаджена горіхами і населена дітьми вулиця фрайбурзького передмістя, на якій я виріс. Співуча брайсгаузька алеманська говірка моєї мами, в якій попри вплив міста збереглося ще достатньо сільської соковитості, задавала родинний задушевний тон мовному світові у нашій сім'ї, де

NOTIZEN ÜBER EINEN LEBENSRAUM MITTEN IN EUROPA

Bevor ich erfuhr, daß man meine freiburger Heimat einer Sprach- und Kulturlandschaft namens Alemannien zuordnen kann, in der sprachverwandte Nachbarn in 5 Ländern (im französischen Elsaß, in der deutschsprachigen Schweiz, im helvetisch-rätischen Liechtenstein, im vorarlberger Österreich und im schwäbisch-alemannischen Südwestdeutschland) sich über alle Grenzziehungen und nationalen Identitätsfindungen hinweg ohne Dolmetscher alemannisch verständigen können, bestand mein Alemannien aus einer Stadt, nein, genauer: aus dieser nußbaumbegrünten, kinderreichen freiburger Stadtstrandstraße, in der ich aufgewachsen bin. Das städtisch geglättete, aber noch viele ländliche Herzhaftigkeiten bewahrende, melodische breisgauer Alemannisch meiner Mutter gab den familiären, intimen Klang unserer häuslichen Sprachwelt an, in dem die Sprechweisen der Vorfahren mitmusizierten und mitartikulierten: Sie waren jahrhundertlang Fischer, Bootsleute am Bodensee,

чутно було співзвуччя і суголосся предків: протягом століть вони були рибалками, боцманами на Боденському озері, селянами і ремісниками у Брайсгау (регіоні, який 400 років поспіль належав до Відня як Передня Австрія). Звичайно ж, австрійські століття принесли в родину альпійські та південнотірольські гени. Крім цього, з франко-пфальцької родини моєї бабусі по батьковій лінії зазірало декілька французьких облич. Щезли з цього родинного світу, потонули у світі війни по-вчительськи відшліфовані, але схильні до каламбуру та наслідування інтонації батька, який прислав спочатку впевнені у перемозі, пізніше ностальгійні листи з Франції, Росії, а згодом, коли він заплатив за велике німецьке безумство своїм мізерним, але для нього єдиним, чужим мені життям, замовк.

Коли він пішов із військами Гітлера, спочатку щоб завойовувати, а пізніше — щоб померти, я зіткнувся з іще двома невідомими мені мовами: мовою школи, яка проголошувала дітям мого року народження, що ми з'явилися на світ у рік визволення (1933); і мовою радіо з його пропагандивними фанфарами, окрім того була ще мова щоденної газети,

яка називалася «АЛЕМАНЕЦЬ» і була обивательсько-ядучим наступальним часописом нацистів. Пронизлива, набундючена патетика і полемізування отруєної війною мови преси, а ще — мова школи, що погіршувала замілітаризованими командними інтонаціями, — таким був уніформований світ мови, що вивергав накази, заклики, гасла, світ мови лишень цивільних нацистських учителів, які ставили перед нами, дітьми, вимогу бути «швидкими як хорти, міцними як ремінь і твердими як сталь Круппа», щоб перейняти незабаром на правах дітей панівної раси і непереможних солдатів урядування в усіх підкорених країнах — це важко було б здійснити з доморослим, сердечно-грубуватим діалектом. Цю несолдатську мову я чув у дворах і робітнях моєї вулиці, під час дитячих ігор і бійок з ватагами дітей з інших вулиць, а невдовзі, коли до наших домівок прийшов голод, у скупуватих селян в приміських околицях, з якими ми знайомились, полагаджуючи різноманітні бартерні операції (в обмін на килими діставали картоплю), і які виявлялись неприємно хамуватими і безпардонними у спілкуванні як з людьми, так і з худобою.

141

ВОЛЬФґАНГ
ГАЙДЕНРАЙХ
МОЯ АЛЕМАНИЯ

<http://www.iimagazine.lviv.ua>

Kleinbauern und Handwerker im Breisgau gewesen (eine Region, die 400 Jahre lang vorderösterreichisch zu Wien gehörte). Und die österreichischen Jahrhunderte hatten der Familie allerhand alpine und südtirolerische Gene importiert. Dazu schauten über die fränkisch-pfälzische Verwandtschaft meiner Großmutter von des Vaters Seite auch ein paar französische Gesichter herein. Die lehrerhaft abgeschliffene, aber zu Sprachwitz neigende Sprechweise meines immer auf vielen Instrumenten musizierenden Vaters verschwand aus dieser familiären Welt, ging unter in der Welt des Kriegs. Er schickte zuerst siegesgewisse, dann heimwehkranken Briefe aus Frankreich, Rußland, verstummte dann, als er den großen deutschen Wahn mit seinem kleinen, aber für ihn einzigen, für mich fremden Leben bezahlte.

Als er mit Hitlers Heer zuerst zum Erobern, dann zum Sterben verschwand, erlebte ich zwei weitere, mir fremde Sprachen: Die der Schule, die den Kindern meines Jahrgangs verkündete, wir seien im Jahr des Heils (1933) geboren; und die des Rundfunks mit seinen Propagandafanfare, dazu die der täglichen Zeitung, die den Titel DER ALEMANNE trug und ein biedergerichtiges Kampfblatt der Nazis war. Die blecherne, geschwollene Pathetik

und Polemik der kriegsvergifteten öffentlichen Sprache, dazu die in halb-militärischen Befehlstönen daherrasselnde Sprache der Schule, das war eine von Befehlen, Aufrufen, Appellen knarrende, uniformierte Sprachwelt der kaum einmal zivilen Nazilehrer, die von uns Kindern erwarteten, *schnell wie Windhunde, zäh wie Leder und hart wie Kruppstahl* zu sein, um bald als Kinder einer Herrenrasse und siegreicher Soldaten in all den niedergeworfenen Ländern das Sagen zu übernehmen — die familiäre, herzlichrauhe Mundart konnte das schwerlich sein. Dieses unsoldatische Sprechen erlebte ich in den Höfen, Werkstätten meiner Straße, in den Kinderspielen und Raufereien mit den Spielhorden anderer Straßen, und bald auch, als der Hunger in unsere Häuser einzog, bei den geizigen Bauern rings um die Stadt, die wir bei allerlei rauhen Tauschgeschäften (Kartoffeln gegen Teppiche) als ungemütlich barsche und harte Sprecher im Umgang mit Mensch und Tier kennenlernten.

Mit zwölf, dreizehn Jahren konnte ich dann den Einsturz Nazi-Alemanniens besichtigen, die Demontage einer Sprachkulisse, hinter der die Trauer, die Scham, die Heuchelei, die demontierten Heldenbilder hervorkamen. Nur die Mundart konnte ihre alten Räder weiterdrehen,

У 12-13 років я зміг стати свідком падіння нацистівської Алеманії, демонтажу мовних лаштунків, з-поза яких появлялися сум, сором, лицемірство, демонтовані образи героїв. І лише старенькі колеса діалекту порипували собі, так ніби він не був причетний до цього безумства «єдності землі й крові», ніби не був дискредитований устами нацистівських співців як самовільно проголошена енергетична прмова народу з германським корінням. І ось тепер діалект почав складати вірші про порятовану вітчизну, так ніби його не було за одним столом на тому кривавому весіллі.

А для дітей розгромлених агресорів розпочалися уроки французьких перевиховних підрозділів, які увійшли в наші школи з ерзац-шибами для потрошених вікон, щоб підвести нас із безжалючими нотками в голосі до нової істини: це, мовляв, тепер наше завдання — схилити свої квадратові і важкі алеманські макітри над книжками, щоб вибити з себе схильність до безкультур'я і наслідки варварства. А попереду нам майорітиме легко й елегантно бистрий розум французьких переможців, супроводжуючи нас у майбутнє з його новим субординаційним

порядком, де романський світлий ум зуміє продемонструвати германській притупленій волі, кудю рухатись від варварства до культури. Таким запам'яталося переможне хизування панівної мови, перед якою L'Allemagne мала покірно стояти на колінах, перш ніж їй знову дозволять учитися ходити випростано.

Ще довго пекла раків при згадці про ту науку моя пам'ять, декласована пихатими комісарами. Моя Алеманія відбувала покуту за ганьбу своєї тезки de L'Allemagne, і всі мови, якими в нас розмовляли чи писали, несли на собі тавро поразки і недолугості, а діалект і поготів.

Через те потрібні були неабиякі зусилля студента німецької мови і літератури, щоб віднайти мою Алеманію як місце самоповаги, а мою алеманську говірку як мову добросусідського порозуміння. Я сидів над книжками, відкривав геніальні переклади середньовічних ченців, епічну й ліричну майстерність мінезингерів, нестримність Ренесансу, гуманістичний, покликаний перетинати кордони освітньої оптимізм у нашому регіоні. Мені відкривалися горизонти великих зламів і сподівань, активне, волелюбне

als habe sie nicht das ihrige zum Blut- und Bodenwahn beigetragen, als sei sie nicht im Mund von Nazi-Barden zur angemäßen Ursprungs- und Kraftsprache des germanenstämmigen Volks umgelogen worden. Ja, die Mundart reimte nun von einer heilen Heimat, als sei sie bei keiner Bluthochzeit dabei gewesen.

Dies war für die Kinder der gescheiterten Aggressoren nun die Stunde der französischen Umerziehungskommandos, die unsre Nachkriegsschulen mit dem Ersatzglas vor den zerschossenen Fenstern betraten, um uns in unnachsichtigem Ton mit einer neuen Botschaft zu konfrontieren: Es sei nun unsre Sache, uns mit unsern quadratischen und schweren Alemannenschädeln über die Bücher zu beugen, um die Veranlagung zur Unkultur und die Folgen der Barbarei aus uns herauszuarbeiten. Über uns hinweg schwingte sich leicht und elegant der rasche Geist der französischen Sieger in die Zukunft einer neuen Rangordnung, in der romanische Verstandeshelle der germanischen Willensdampfheit zu zeigen habe, wohin der Weg aus der Barbarei in die Kultur führe. So prägte sich die Siegerpose einer Herrschaftssprache ein, vor der L'Allemagne im Staub zu knien hatte, bevor sie wieder aufrecht gehen lernen durfte..

Lange trug mein von arroganten Kommissaren deklassiertes Gedächtnis die Schamröte jener Lehrjahre im Gesicht. Mein Alemannien büßte es, namensgleich für die Schmach de L'Allemagne zu stehen, und die bei uns gesprochenen und geschriebenen Sprachen trugen allesamt den Makel der Niederlage und Unterlegenheit, die in der Mundart doppelter Deklassierung unterworfen war.

Und es bedurfte nun kräftiger Lernschritte des Studenten der deutschen Sprache und Literatur, um mein Alemannien als Ort der Selbstachtung und mein Alemannisch als nachbarschaftliche Verständigungssprache zu entdecken. Dies geschah über Büchern, beim Entdecken der Übersetzer genialität der frühen Mönche, der epischen und lyrischen Meisterschaft der Minnesänger, der Renaissance-Aufbrüche, des humanistischen, grenzüberschreitenden Bildungsoptimismus in unserer Region. Eine Aufbruchs- und Hoffungslandschaft tat sich auf, vitales, freiheitliches Leben und Wirken von Dichtern, Buchdruckern, Predigern, Künstlern und Stadtbürgern zwischen Mailand, Basel, Colmar, Freiburg, Straßburg, Mainz und Köln, ein Lebensraum auch für aufblühende und in kulturellen Gebrauch genommene Volkssprachen, mit denen unsere Vorfahren in diesem von einem schöpferischen

<http://www.ji-magazine.tviv.ua>

<http://www.ji-magazine.tviv.ua>

WOLFGANG
HEIDENREICH
MEIN
ALEMANNIEN

життя і діяльність поетів, книгодрукарів, проповідників, митців і громадян в околиці Мілану, Базеля, Кольмару, Фрайбургу, Страсбургу, Майнцу і Кельну, то був життєвий простір, в якому розквітали й починали застосовуватися в галузі культури народні мови, з якими на цих натхненних вітрах Алеманії наші предки вчилися поводитися вільнодумно і закохано, по-просвітницьки і з гумором.

Отож, я вирушав у відкриті простори на «Кораблі дурнів» Себастьяна Бранта (1457- 1521), співав разом з Еразмом світську, написану протягом трьох днів у Томаса Мора в Англії «Похвалу глупоті» (1511) — ці вигадливі і глибокодумні твори незалежних і неупереджених умів вивільняли бачення, гострили слух, віддаляли від суєти світу, надавали гідності й значущості регіонові, в якому з'явилися.

Та не лише над книжками моя Алеманія оговтувалася від принизливої зневаги: адже в середині 50-х рр. знову відкрилася можливість вибиратися з прикордонної області до Швейцарії та Ельзасу і знайомитися з батьківщиною в історичному перетині — ми вирушали через розбомблений Брайзах велосипедами на прощу до Кольмару, щоб подивитися на

Ізенгаймський вітар — мистецтво світового рівня допомагало нам створювати свою картину світу. У музеях Базеля ми бачили світи бентежних образів сучасних художників і скульпторів, котрих нацисти вважали звироднілими, приховували від нас. Ми вивчали романський Ельзас і готичні собори, а також шукали на Страсбурзькому Мюнстері «автограф» молодого Гете — Алеманія повертала свої багатства, і всі армії, всі розпалювачі вбивств у спадкоємних війнах, всі нападники на картини і всі побрязкувачі шаблями змогли лише понівечити ці скарби, але не вирвати їх від власниці — цієї іншої і, сподіваємося, справжньої Алеманії.

Запам'яталася мені, проте, й цілком інша, велими переконлива історія: студентом я працював у швайцарських горах Юра, вирішував разом із швайцарськими селянами і майстрами проблему водопостачання одного гірського села, кожного дня сидів за столом разом з великою сім'єю, яка ніяк не могла збагнути, що вчений чоловік порпається своїми руками у кам'янистому ґрунті Юрських гір. То не було життя в далекій чужині, а усвідомлення сусідства, можливості висловитися своєю мовою і бути

143

ВОЛЬФґАНГ
ГАЙДЕНРАЙХ
МОЯ АЛЕМАНИЯ

<http://www.iimagine.lviv.ua>

Wind durchwehten Alemannien freigeistig und sprachverliebt, aufklärerisch und humorvoll umzugehen lernten.

So fuhr ich ins Freie mit dem NARRENSCHIFF des Sebastian Brant (1457-1521), sang mit Erasmus das urbane, in drei Tagen bei Thomas Morus in England geschriebene LOB DER TORHEIT (1511) – diese phantasievollen und geistreichen Werke unabhängiger und vorurteilsfreier Geister machten den Blick frei und schärften die Ohren, schufen Distanz zum Lauf der Welt, gaben der Region, in der sie entstanden waren, Würde und Tiefe.

Aber nicht nur über Büchern erholte sich mein Alemannien aus der Verächtlichkeit: Es war ja Mitte der 50-er Jahre wieder möglich, im kleinen Grenzverkehr in die Schweiz und ins Elsaß zu fahren, ein geschichtstieferes Heimaterlebnis zu erwerben – mit dem Fahrrad pilgerten wir übers zertrümmerte Breisach nach Colmar, um den Isenheimer Altar zu sehen – Weltkunst half unserm Weltbild auf die Beine. In Basels Museen sahen wir die aufregenden Ausdruckswelten moderner Maler und Bildhauer, die den Nazis als entartet gegolten hatten, uns vorenthalten worden waren. Wir studierten die Romanik des Elsaß und die gotischen Dome und suchten an

Straßburgs Münster die Gravur des jungen Goethe – Alemannien wurde wieder reich, und alle durchziehenden Heere, alle Mordbrenner der Erbfolgekriege, alle Bilderstürmer und alle Säbelrassler hatten diese Schätze nur zerkratzen, nicht aus dem Besitz dieses anderen, und wie wir hoffen, wahren Alemanniens herausreißen können.

Aber auch ein ganz anderes, sehr handfestes Erlebnis prägte sich mir ein: Ich arbeitete als Werkstudent im Schweizer Jura, baute mit Schweizer Bauern und Handwerkern an der Wasserversorgung eines Bergdorfs, saß täglich am Tisch einer Großfamilie, die es kaum begreifen wollte, daß ein studierender Mensch mit seinen Händen in der steinigen Juraerde wühlt. Da war es kein Leben in der harten Fremde, sondern ein Nachbarschaft-Gefühl, sich mit der eigenen Zunge ausdrücken zu dürfen und verstanden zu werden, gastlich aufgenommen zu sein bei rauh und herzlich sprechenden nahen Verwandten einer Sprachfamilie.

So reicherte sich «mein Alemannien» an mit Sprachklängen, Gedankenreichtum, Kunstschätzen, Lebensläufen, Lebensgefühl – mit einer sympathischen Verwandtschaft und einem stattlichen Potential friedlicher, toleranter, zur Daseinskultur und zur Koexistenz begabter

зрозумілим, бути гостинно прийнятим близькими родичами з однієї мовної сім'ї, що розмовляли терпко і смаковито.

Так «моя АЛЕМАНІЯ» збагачувалася звуками мови, щораз то новими думками, скарбами мистецтв, біографіями, відчуттям життя — разом із симпатичними родичами і чималим потенціалом миролюбних, вирозумілих, вдатних до культури життя і співжиття душ, потенціалом, — так я сподівався тоді й сподіваюся донині, — який може бути потужнішим, ніж спустошлива лють воєн і ненажерливість та владолюбство володарів. Які наслідки мала захланність і незгідливість, яка знов і знов спалахувала на повну силу і яка шарпала туди-сюди кордони, — в тому я міг пересвідчитися на прикладі надрайнського міста Брайзаха, розташованого на заселеній з прадавніх часів скелі: його розшарпували Габсбурги і Франція, його не раз спалювали дощенту, наново відбудовували, знову перетворювали на руїни — це райнська Троя, перестерігаючий досвід руйнування якої повинен стати нагальним уроком європейської історії. Громадяни цього міста збагнули свій урок і видобули, як Шліман з Троянських

згарищ, зі своїх спогадів і страждань логічну думку: вони стали першим громадянським суспільством в Європі, яке віддало свої голоси за створення об'єднаної Європи, щоб покласти край воєнній чумі — це промовляла важко здобута мудрість навчених бідою, яка є водночас мудрістю моєї Алеманії.

Після закінчення навчання я залишився у цій зоні, працював на радіо, хвилі якого не знають кордонів. Разом з базельськими і страсбурзькими друзями ми створили і десятки років вели у Фрайбурзі першу понадкордонну франко-швайцарсько-німецьку спільну передачу, невеликий медіа-форум практикованого співжиття. Результатом досвіду нашого спільного радіомовлення була не евфорія, а реалістичний погляд на стан справ: понад Райном немає суцільних обіймів. Ельзас стає дедалі більше французьким, відчутно правішає, мріє про кар'єру в Парижі, вивчає літературну німецьку мову, забуває свій діалект, а наші діти розмовляють між собою по-англійськи. Швайцарська самооцінка є не алеманською, а гельвето-рето-романсько-тессінською. Швайцарський погляд на товстого німецького сусіда аж ніяк не назвеш приязним. Дивлячись на себе в дзер-

Geister, ein Potential, so hoffte und hoffe ich noch heute, das mächtiger sein könnte, als die Zerstörungswut der Kriege und die Habsucht und Herrschsucht der Herren. Was die in unserer Region mit ihren hin- und hergezerrten Grenzen immer wieder begehlich ausgelebte Hab- und Zanksucht bewirkte, das konnte ich in der auf einem seit Urzeiten besiedelten Felsen liegende Stadt Breisach am Rhein erfahren: Hin- und hergerissen zwischen Habsburg und Frankreich, wurde es immer wieder niedergebrannt, zerschossen, wieder aufgebaut, erneut in Trümmer gelegt — ein rheinisches Troja, dessen Zerstörungserfahrungen exemplarisch für die dringendste Lektion der europäischen Geschichte stehen. Die Bürger dieser Stadt haben ihre Lektion begriffen, und wie Schliemann aus den trojanischen Brandhorizonten, aus ihren Erinnerungen und Leiden einen logischen Gedanken herausgegraben: Sie stimmten als erste Bürgerschaft in Europa in einer Wahl dafür, ein gemeinsames Europa zu schaffen, um die Pestzeit der Kriege zu beenden — hier sprach die bitter erworbene Weisheit der gebrannten Kinder, die auch eine Weisheit meines Alemanniens ist.

Ich bin nach meinem Studium in dieser Landschaft geblieben, habe für den Rundfunk gearbeitet, dessen

Wellen alle Grenzen überschreiten. Mit Freunden aus Basel und Straßburg haben wir in Freiburg die erste grenzüberschreitende, französisch-schweizerisch-deutsche Gemeinschaftssendung ins Leben gerufen und über Jahrzehnte fortgesetzt, ein kleines Medienforum praktizierter Koexistenz. Aus der Erfahrung dieses Miteinandersprechens resultiert keine Euphorie, sondern Realismus: Bei uns finden keine transrhenanischen Dauerumarmungen statt. Das Elsaß definiert sich immer französischer, wählt kräftig rechts, strebt Pariser Karrieren an, lernt hochdeutsch, vergißt die Mundart, und unsre Kinder reden englisch miteinander. Das Schweizer Selbstgefühl definiert sich nicht als alemannisch, sondern als helvetisch-rhätomanisch-tessinerisch und mit der Distanz der Suisse romande; sein Blick auf den dicken deutschen Nachbarn ist kein Liebesblick, und sein Blick in den Schweizer Spiegel ist trotz aller Milliardenächtigkeit, oder besser, wegen mancher bedenkenlosen und echte Neutralität verhöhnenden Geschäftstüchtigkeit von einigen Selbstzweifeln und Zukunftssorgen angekränkelt. Der Zeitgeist in Deutschland wiederum sorgt sich eher um den Euro, als ums evidente Dahinkümmern nicht nur der Mundart, sondern auch der von den Massenmedien marginalisierten

<http://www.ji-magazine.tviv.ua> <http://www.ji-magazine.tviv.ua>

WOLFGANG
HEIDENREICH
MEIN
ALEMANNIEN

кало, швайцарець, незважаючи на ретельність, ціна якій мільярди, чи радше — через деяку бездумну бізнесову ретельність, яка глузує зі справжнього нейтралітету, все-таки відчуває непевність у собі й у завтрашньому дні. Тоді як дух часу в Німеччині дбає радше про євро, оминаючи увагою явне змовкання не лише діалекту, але й відтісненої мас-медіями на маргінес культури слова. А політична культура, яка вже не в стані спонукати звороднілий у процесі глобалізації, недбалий щодо обов'язків соціальної справедливості капіталізм дати людям роботу, а суспільству — податки, все одно не має навіть секунди часу для таких залишкових турбот як занепад мовної та діалектної компетенції чи вимирання мовних біотопів. Властиво, непоказні німецькі столиці і провінційний парвеню Берлін егоїстично займаються розпусканням пір'я в суперницьких залицяльних танцях — і такі межові регіони, як моя Алеманія, не мають достатньо енергійних сподівань на роль нового центру поміж європейських країн — а може, ця серединна зона знаходиться десь у Польщі? чи в Україні?

А щодо моєї Алеманії: можливо, Інтернет зміг би стати інтернаціональним кораблем дурнів, щоб

улити життя в молодих алеманських дурнів, підживити їх окраїнне існування щиросердно-алеманською homepage? Перш ніж дозволити своєму скепсисові сконденсуватися в кислоту, яка роз'їдатиме мій алеманський сповнений сподівань край, перетворюючи його на економічно маргіналізовану, екологічно виснажену, культурно аморфну МакДоналдівську провінцію зі стертою пам'яттю, я хотів би поставити на захист «моєї Алеманії» ще декілька важливих доповнень. Кожне з них є образом щораз іншої Алеманії, і всі разом вони зможуть поставити під сумнів існування мого утопічного краю Алеманії з його ментальністю і культурою — проте, можливо, саме лазівки сумніву знову повернуть йому життя й відважність.

Не завадило б придивитись до Алеманії, якою її бачили ідеологи племені. Тут «період розквіту» припадає на початок XIX століття, коли Гердер, Фіхте, Геррес вважали духовне і суспільне життя племен формуванням «народного духу». І тут, на жаль, відбувається не лише повернення пісень, казок, традицій, звідси незабаром візьме початок похмурий час шовіністичних фантомів: культ германців і але-

145

ВОЛЬФґАНГ
ГАЙДЕНРАЙХ
МОЯ АЛЕМАНИЯ

<http://www.iimagazine.lviv.ua>

Wortkultur. Und eine politische Kultur, die einen in der Globalisierung wild gewordenen, soziale Gerechtigkeitspflichten verschludernden Kapitalismus nicht mehr dazu bringen kann, den Menschen Arbeit und dem Gemeinwesen Steuern zu schaffen, hat ohnehin für Nischen-sorgen, wie das Wegkümmern von Sprach- und Mundartkompetenz, für das Wegsterben sprachlicher Biotope nicht einmal eine Sekundensorge übrig. Im Übrigen plustern sich die kleinen deutschen Hauptstädte und das parvenue-hafte, provinzielle Berlin in konkurrenzierenden Imponiertänzen und Egoismen – Regionen an den Rändern, wie mein Alemannien, können dagegen kaum noch die Energie der Hoffnung aufrechterhalten, zwischen europäischen Ländern zu einer neuen Mitte zu werden – oder liegt diese Zone der Mitte vielleicht eher in Polen, in der Ukraine? (Nach Angaben des ukrainischen Außenministeriums befindet sich das geografische Zentrum Europas in der Nähe des Karpathenstädtchens RACHIW, kurz vor der ukrainisch-rumänischen Grenze. Anm.W.M.)

Und was mein Alemannien angeht: Wäre vielleicht das Internet das internationale Narrenschiff, um junge alemannische Narren zu animieren, ihre randständige Existenz mit einer treuherzig-alemannischen Homepage

einzuspeisen? Bevor ich meine Skepsis zur Säure verschärfe, in der meine alemannische Hoffungslandschaft zu einem ökonomisch marginalisierten, ökologisch überstrapazierten, kulturell beliebigen McDonaldd-Landstrich mit gelöschtchem Gedächtnis korrodiert, möchte ich meinem Alemannien noch ein paar nötige Ergänzungsbilder zur Seite stellen. Diese Bilder eines jeweils anderen Alemannien können meine utopische Mentalitäts- und Kulturlandschaft Alemannien relativieren – durch die relativierenden Seitentüren aber vielleicht sogar wieder beleben und ermutigen.

Wir sollten also ein paar Blicke werfen auf das Alemannien der Stammesideologen. Dessen «Blütezeit» beginnt im frühen 19. Jahrhundert, als Herder, Fichte, Görres das geistige und gesellige Leben der Stämme als Ausformungen des *Volksgeists* ansahen. Hier bildet sich leider nicht nur die Wiederentdeckung der Lieder, Märchen, Bräuche aus, hier haben bald auch chauvinistische Hirngespinnste ihre dumpfe Zeit: Germanenkult und Alemannophilie bilden den stammesbiologischen Wurzelstock, aus dem dann – als gesamteuropäisches Phänomen – eine rassistische und nationalistische Heimatkunst austreibt, die sich (z.B. in Deutschland) als *hochindustria-*

манофільтство є тим біологічно-родовим коренем, з якого згодом — як загальноєвропейський феномен — вибрунькується расистівське і націоналістичне вітчизняне мистецтво, коли (як, напр., у Німеччині) «промислово високорозвинений, надзвичайно перемішаний расово народ приєднав собі арійських предків, а дуже скоро узалежнив життя і смерть окремих індивідів у цілій окупованій і затероризованій Європі від факту, є вони нащадками Зігфріда чи ні. Масовий психоз, особливо схильний до певного виду вітчизняної літератури з расовим підґрунтям» (Роберт Міндер, *Поети в суспільстві*. Франкфурт-на-Майні, 1966. с.238 і далі). Гротесковим, а пам'ятаючи так звані «етнічні чистки» недавнього минулого, розпачливим стає читання віршів, подібних до тих, що їх без тіні іронії написав автор Фелікс Дан (1834-1912):

«Яке німецьке плем'я то, скажіть-но,
Вступило тут в тяжку тривалу битву,
У битву велетнів із Римом,
Зросивши кров'ю ріки і долини?...
Край вибороли цей звитяжці,

Ялини Шварцвальду:
Хоробрі алеманці...»

Те, що подібні речі служили не лише для фольклорного підживлення національного духовного життя, такий собі героїчний маскарад дезорієнтованого індустріального суспільства, яке перебуває в стані кризи ідентичності, а могли вести до безпосередньої пропаганди розпиленої гітлерівської ідеології панівної раси, я хочу пояснити Вам на невеселому прикладі алеманця Германа Бурте (1879-1960). Всенімецький атлет, який, властиво, був здібним художником і діалектним письменником, честолюбно і національно бундючно взяв курс із провінційної алеманської популярності на національну кар'єру. Це йому вдалося завдяки антисемітському, просякнутому ніцшеанськими і національними фантазіями роману «ВІЛЬТФЕБЕР. ВІЧНИЙ НІМЕЦЬ», яким він уцілів у самий центр германського національного кічу та імперіалістичного прусацького честолюбства: у 1912 р. він одержав за цей хворобливий витвір дуже поважну премію Кляйста, тобто йому вдалося розхвилювати не тільки обивательські душі,

lisiertes, rassisch besonders buntgemengtes Volk arische Ahnen beilegte und bald darauf im ganzen besetzten und terrorisierten Europa Tod und Leben des Einzelnen davon abhängen ließ, ob er von Siegfried abstamme oder nicht. Ein Massenrausch, für den eine bestimmte Art von rassisch unterbauter Heimatliteratur besonders anfällig war. (Robert Minder, Dichter in der Gesellschaft, Frankfurt am Main, 1966, S.238 ff) Es nimmt groteske, mit Blick auf sogenannte *ethnische Säuberungen* der jüngsten Vergangenheit verzweiflungsvolle Züge an, wenn man Verse liest, wie sie der Autor Felix Dahn (1834-1912) ohne geringste Ironie verfertigte: *Wie heißt der deutsche Stamm, sagt an, / Der hier den schweren Kampf begann, / Mit Blut besprengend Tal und Strom, / Den langen Riesenkampf mit Rom ? ... / Die Sieger, die dies Land gewannen, / Es sind des Schwarzwalds Edeltannen: / Die hochgemuthen Alemannen...*

Daß derlei nicht nur zur folkloristischen Belebung des nationalen Seelenlebens, sozusagen als heroische Selbstkostümierung einer identitätskriselnden und desorientierten Industriegesellschaft diene, sondern zum direkten Propagandadienst für Hitlers verblasene Ideologie einer deutschen Herrenrasse führen konnte, will ich Ihnen am

traurigen Beispiel des Alemannen Hermann Burte (1879-1960) dartun. Der alldeutsche Kraftmensch, der eigentlich auch ein begabter Maler und Mundartdichter war, zielte ehrgeizig und national geschwollen aus der alemannischen Randlage auf eine nationale Karriere. Die gelang ihm mit seinem antisemitischen, von nietzscheanischen und nationalen Phantasien tiefenden Roman WILTFEBER, DER EWIGE DEUTSCHE, der ins Zentrum des nationalen Germanenkitschs und der imperialistischen preußischen Geltungssucht zielte: Burte erhielt 1912 für dieses wildfiebriге Produkt den angesehenen Kleistpreis, brachte also nicht nur Kleinbürgerseelen, sondern den nationalkonservativen Kulturhorizont in Wallung. Seine Karriere treibt ihn mit Dramen, die den absoluten Befehl und die Unterordnung des Einzelnen unter den Staatsgedanken edelkitschig verherrlichen, aufs repräsentative Rednerpult der Nazis nach Weimar (bei Buchenwald), wo er, in grotesker Beweisführung, *Die europäische Sendung der Deutschen Dichtung* 1940 als direkten Weg von Goethe zu Hitler beschreibt. 1942 versteigt er sich am selben Reichsrednerpult zum blutrünstigen Lob des rassistischen Provinzbarden Adolf Bartels, der aus der Welt Goethes ins Reich Hitlers aufgestiegen sei, in dem *das germanische Erbteil herr-*

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a

WOLFGANG
HEIDENREICH
MEIN
ALEMANNIEN

але й національно-консервативні культурні обрії. Кар'єра приводить його, автора драм, в яких у класично кічовому стилі ідеалізуються абсолютний порядок і підкорення окремої особи державним рішенням, на репрезентативну трибуну нацистів у Ваймарі (біля Бухенвальду), де він, послуговуючись гротесковими аргументами, у 1940 р. описує «Європейське послання німецької поезії» як безпосередній шлях від Гете до Гітлера. У 1942 р. він договорюється на цій же трибуні до кровожерної похвали расистівському співцеві з провінції Адольфові Бартельсу, який, мовляв, піднявся зі світу Гете у Райх Гітлера, в якому «германська спадщина є незмінно панівною, а струмені меншевартисної крові покликані їй служити... Розступіться перед германцями, бо інакше вам не минути смерті!» (Герман Бурте, *Сім промов*, Страсбург 1943). Чи справді це непереборне прагнення до зверхництва і підкорювання, бажання, викликане буханням у голову крові германського й алеманського безуму, є продуктом культури моєї Алеманії, навіть якщо це в кінцевому результаті сумний продукт «Алеманії ідеологів племені»? Цього поета Германа Бурте, який пере-

став розуміти світ індустріального суспільства і опортуністично шукав захисту в сильної людини, ми преспокійно могли б як постать учорашнього дня скинути в Оркус забуття, якби й донині не існувало вулиць, названих його іменем, якби його рукописи не зберігались як реліквії в одержимих «патріотизмом» готелях — аж до нинішнього дня. Все ще є такі, хто бажає почуватися затишно в його присутності і ностальгійно тужити за батьківщиною, неусвідомлено й сліпо, як написаний у 1957 р. вірш Бурте: «Працюємо собі як стій — так ніби не про нас.»

А тепер пора перейти до більш раціональної частини і поглянути на образ, який мені хотілося б назвати «Алеманією археологів і антропологів». Донині зі шкільних підручників і довідників гримить свого роду опера Вагнера, яка розповідає про могутню силу алеманського люду, який, зорганізований в єдину бойову одиницю, почав з області на нижній Ельбі штурм римського лімесу; його суворо керована монолітна військова енергія форсує колонію за лімесом, без перебільшення «варварським смерчем» вимітає Декуматляндію («Десятинні поля», римська колонія, — прим. перекл.) і «звіль-

147

ВОЛЬФґАНГ
ГАЙДЕНРАЙХ
МОЯ АЛЕМАНИЯ

<http://www.iimagazine.lviv.ua> <http://www.iimagazine.lviv.ua>

schend bleibt und die minderen Blutströme dienen müssen... Platz den Germanen / Oder ihr sterbt! (Hermann Burte, *Sieben Reden*, Straßburg 1943). Ist dieser Drang zur Dominanz und Unterwerfung, ein Drang, dem das Blut des Germanen- und Alemannenwahns zu Kopfe gestiegen ist, wirklich auch ein Kulturprodukt meines Alemanniens, auch wenn es letztlich ein trauriges Produkt des Alemanniens der Stammesideologen war? Diesen Dichter Hermann Burte, der die Welt der Industriegesellschaft nicht mehr verstanden und opportunistisch Schutz gesucht hatte beim starken Mann, ihn hätten wir als gestrige Gestalt getrost dem Orkus des Vergessens überlassen können, wenn nicht heute noch Straßen nach ihm benannt wären, wenn nicht in heimatversessenen Gasthäusern seine Handschrift als Reliquie aufbewahrt würde — bis heute. Immer noch möchte man in seiner Nähe daheim sein und dabei Heimweh nach der Heimat haben, bewußtlos und blind, wie ein 1957 geschriebener Burte-Vers: *Wir schaffen fort an unserm Platz — als wäre nichts gewesen.*

Es wird Zeit, rationaleres Gelände zu betreten und auf das Bild zu schauen, das ich das Alemanniens der Archäologen und Anthropologen nennen möchte. Bis heute dröhnt durch die Schul- und Handbücher eine

Wagner-Oper, die von der gewaltigen Kraft eines aus dem Gebiet der unteren Elbe auf den römischen Limes stürmenden einheitlich organisierten Alemannenvolkes erzählt, das mit seiner straff geführten und geballten militärischen Energie die Landnahme hinterm Limes erzwingt, das Dekumatland in einem wahren *Barbarensturm* leert und dieses von den römischen Besatzern *befreit*. Selbst im Reallexikon der Germanischen Altertumskunde ist bis heute nachzulesen, wie der heldensüchtige Zeitgeist des 19. Jh. das Geschichtsbild bestimmt: Die *bewundernswerte Triebkraft* der Alemannen, eines einheitlich organisierten Stammes, habe den Limes überwunden. Natürlich hat auch das römische Interesse, ihre schriftlosen germanischen Kontrahenten, die vom 3. Jh. an zunehmend Probleme bereiteten, zu edlen aber zivilisatorisch unterlegenen Wilden und imponierenden Kämpfern zu stilisieren, manche Klischees vorgeprägt. Die geradezu kriminalistische Finde- und Verknüpfungskunst der Archäologen und die Fundlesekunst der Anthropologen haben die wesentlichen Thesen der zeitgeistbefangenen Historiker widerlegt, relativiert und differenziert — ich gebe nur ein paar Beispiele:

Der ALEMANNENSTURM ist eine Legende. Da er-

няє» її від римських окупантів. Навіть у «Реальному лексиконі германської старожитності» можна досі вичитати, як спраглий героїв дух XIX ст. визначає образ історії: «Подиву гідна рушійна сила» алеманців — стоїть тут — згуртованого в одне ціле племені, пододала лімес. Звичайно ж, римлянам також вигідно було створити деякі штампи і стилізувати своїх неписьменних германських супротивників, які починаючи з III ст. завдавали чимраз більше клопотів, на «благородних», за рівнем цивілізації однак набагато слабших дикунів і подиву гідних воїнів. Зasadничі тези заповонених духом часу істориків було спростовано, поставлено під сумнів і відкинено майже детективними знахідками археологів і висновками антропологів — я наведу лише деякі приклади:

«Наступ алеманців» — це фікція. Спочатку з'являються не надто згуртовані групи так званих «аллемані, тобто збіговисько всіляких людей» (ця назва вперше з'являється у 213 р. по Р.Х.), які мали на меті розбій і здобич і які насакували на галло-романське населення і мордували його аж ніяк не благородним чином (відомі знахідки, які вражають жорстокістю і які свідчать, що нападники буквально

розчленовували свої жертви). У 259 р. лімес можна було перейти, оскільки у внутрішньоримській боротьбі за владу між галлами і неприхильним до них імператором було відкликано армію — про «*ueberrennen*», «захоплення» таким чином, нічого й розводитись. Напівосілі спочатку алеманці поступово, протягом одного покоління, поселяються з ласки римлян у Декуматляндії. Вони укладають договори, постачають збіжжя, коней, худобу, засвоюють римський спосіб життя, знаходять порозуміння з кельто-романським населенням і змішуються з ним. Отже, не може бути й мови про якесь звитяжне й систематичне «завоювання» згуртованим народом. Нам слід радше говорити про небезпроблемну, однак упорядковану форму співіснування. До того ж, відсутні «будь-які критерії окреслення цих зайд «племенем» у значенні родової спільноти, бо не існує жодних прикмет колективного самоусвідомлення племені, мітів про спільне походження чи про мовні спільноти» (Див.: Дітер Гойєніх, у кн. «Алеманці». Видання Федерального Археологічного Музею землі Баден-Вюртемберг, 1997). Значна кількість алеманців іде на військову службу в римську армію,

scheinen zunächst wenig kohärente Gruppen sogenannter «*Alemanni*» – *zusammengelaufener und vermischter Leute* (der Name erscheint erstmals 213 n.Ch.). Sie sind auf Raubzüge und Beute aus und überziehen die gallo-romanische Bevölkerung aufs unedelste mit Mord und Totschlag (es gibt entsetzliche Befunde, die belegen, daß die Eindringlinge ihre Opfer geradezu tranchiert haben). 259 kann dann der Limes überschritten werden, weil im innerrömischen Machtkampf zwischen Gallienus und seinem Gegenkaiser das Militär abgezogen wird – von einem *Überrennen* kann keine Rede sein. Zunächst halbansässig können die Alemannen allmählich im Zeitraum einer Generation durch Duldung der Römer im Dekumatsland siedeln, Verträge schließen, Getreide, Pferde, Vieh liefern, römische Lebensformen adaptieren, sich mit der keltoromanischen Bevölkerung arrangieren und mischen. Von einer sieghaft systematischen *Landnahme* durch ein einheitliches Volk kann also keine Rede sein. Wir sollten vielmehr von einer nicht unprekären, aber geordneten Form der Koexistenz sprechen. Es fehlen zudem *alle Kriterien, die Eindringlinge als «Stamm» im Sinne einer Abstammungsgemeinschaft zu bezeichnen, da es keinerlei Indizien für ein gemeinsames Stammesbewußt-*

sein, für Mythen über eine gemeinsame Abstammung oder für sprachliche Gemeinsamkeiten gibt. (Dazu: Dieter Geuenich, in DIE ALEMANNEN Hg. vom Archäologischen Landesmuseum Baden-Württemberg, 1997) Nicht wenige Alemannen gehen in römische Heeresdienste, es kommt geradezu zu einer Germanisierung des römischen Heers – und umgekehrt zu einem hohen Romanisierungsgrad der germanisch-alemannischen Oberschicht. Gesiedelt wurde übrigens auf gut erschlossenem, fruchtbarem Land, bei und in verlassenen Gutshöfen, die durch alemannische Holzbauten ergänzt werden. Und gesiedelt wird nicht in der Fläche, sondern in «Inseln» – dies ist ein Hinweis auf die Existenz zahlreicher Teilstämme, die sich lediglich zu Zweckgemeinschaften zusammenschließen und die generationenlang mit römischen Gemeinschaften zusammenleben. Geschieht sie jetzt, die alemannische Ethnogenese, die das 19. Jh. so gerne als Dominanz eines reinrassigen Stammes gesehen hätte? Die Antwort der Anthropologen heute: *Bereits während der römischen Besatzung treffen wir in unserm Raum Mischpopulationen an – nach dem Limesfall trifft das Konglomerat der alemannischen Teilstämme auf romanisierte keltische, später galloromanische Gruppen – über Dauer und Umfang der Integra-*

доходить майже до германізації римського війська — і навлаки — до високого рівня романізації германо-алеманської верхівки. Тим часом заселяються добре освоєні, родючі землі, при або на покинутих маєтках, до яких доставляються алеманські дерев'яні будівлі. Крім цього, заселяються не розпорощено, а «островами» — це свідчення існування представників численних племен, котрі згуртовуються лише з певною потребою і впродовж поколінь живуть спільно з римськими спільнотами. Чи відбувається зараз та алеманська етногенеза, в якій ХІХ ст. вбачало домінування чистокровного племені? Відповідь антропологів сьогодні звучить так: «Ще в період римської колонізації ми зустрічаємо у наших краях змішані популяції, після падіння лімесу конгломерат алеманських розрізнених племен зіштовхується з романізованими кельтськими, а пізніше галло-романськими групами — а про тривалість і обсяг явищ інтеграції або ж асиміляції чи нашарування ми можемо міркувати лише умоглядно» (Йоахім Валь, Урсула Вітвер-Кунтер, Манфред Кунтер, *Алеманці з точки зору антропології*. Там само, 1997).

А тому: напишімо все ж таки наново шкільні підручники, замінімо криваві картини завоювань, насилля, плондруючих переможців і вимазаних із пам'яті переможених різноплановими моделями співжиття, сповненої напруги етнічної і культурної багатоманітності — гадаю, таким чином у верхів'ях Райну з'явилось щось, мало схоже на оперу Вагнера, натомість близьке одній з історій баденського письменника і знаного упорядника календарів-альманахів Йогана Петера Гебеля (нар. у 1760 р. у Базелі — пом. у 1826 р. у Швецінгені біля Карлсруе). Така позиція духу, який відкривається назустріч інакшому і толерантно, зацікавлено відає про близьких і далеких сусідів — а власне кажучи, на нашій маленькій блакитній планеті вже не існує справжніх чужинців, адже наш тісний світ людей вже задовго перед так званою глобалізацією вирішував проблеми життя і співжиття сусідів — така ментальність, звичайно, не надто надається до заснування ДЕРЖАВИ з усіма формами прояву влади, зате сприяє творенню КУЛЬТУРИ в хорошому первісному значенні цього слова: вона годиться радше для терплячої працьовитості селян і садівників, для саджання, до-

149

ВОЛЬФГАНГ
ГАЙДЕНРАЙХ
МОЯ АЛЕМАНИЯ

<http://www.iimagazine.lviv.ua> — <http://www.iimagazine.lviv.ua>

tions- bzw. Assimilierungs- oder Überschichtungsphänomene können wir nur spekulieren. (Joachim Wahl, Ursula Wittwer-Kunter, Manfred Kunter, ALEMANNEN IM BLICKFELD DER ANTHROPOLOGIE, a.a.O.1997)

Also: Schreiben wir doch die Schulbücher um — ersetzen wir die blutigen Leitbilder der Landnahme, der Überwältigung, der ausrottenden Sieger und der ausgelöschten Besiegten durch Modelle vielgestaltiger Koexistenz, spannungsreicher ethnischer und kultureller Vielfalt — ich denke, so ist etwas am Oberhein entstanden, das zwar weniger einer Wagneroper gleicht, aber dafür einer dem klugen Volksleben abgelauchten, mit gesundem, liberalen Menschenverstand erzählten Geschichte des badischen Dichters und Kalendermanns Johann Peter Hebel (geb. 1760 in Basel — gestorben 1826 in Schwetzingen bei Karlsruhe). Mit solchen Geisteshaltungen der Offenheit für andre Identitäten und des toleranten, neugierigen Bescheidwissens über nahe und ferne Nachbarn — und auf unserm kleinen blauen Planeten gibt es eigentlich keine echte Fremde mehr, unsere enge Menschenwelt hatte es ja schon lange vor der sogenannten Globalisierung mit den Lebens- und Koexistenzproblemen von Nachbarn zu tun — mit solcher Mentalität ist

natürlich weniger gut STAAT mit allen Formen der Herrschaftsausübung zu machen, wohl aber KULTUR im schönen Ursprungssinn des Wortes: Man taugt damit eher zum geduldigen Fleiß des Bauern und Gärtners, zum Pflanzen, Wachsenlassen und Ernten, als zum Hauen und Stechen der Kriegs- und Staatspersonen, die dort nehmen, wo etwas gewachsen ist. Bevor ich mich nun aber in die Nähe einer als Schlicht-Humanismus und Neo-Biedermeier mißzuverstehenden Ideologie bewege, will ich meine kleine Entheroisierungs-Kiste des Alemannischen zu Ende zimmern, um dann mit ein paar Namen, Gedanken, Geschichten und Gedichten das hineinzutun, was für «Mein Alemannien» steht.

Ich kann unter den Denkschichten des 19.Jahrhunderts buddeln, wo ich will: Ich finde in der Zeit der germanischen Staatengründungen kein imperiales alemannisches Gebilde, lese vielmehr heraus, daß die sogenannten Alemannen, ein polyzentrisches, loses Konglomerat von Verwandten, ihre Kräfte nicht zentriert, sondern regionalisiert, oder in der nicht ideologiefreien Sprache der Historiker, *ihre Kräfte verzettelt haben* (Karl Friedrich Stroheker, in: DIE ALEMANNEN IN DER FRÜHZEIT, herausgegeben von W. Hübener 1974. Veröffentlichungen des Alemannischen

глядання і збирання врожаю, ніж для ворожнечі войовників і політиків, які відбирають там, де щось виросло. Та перш ніж наблизитись до ідеології, яку зазвичай невірно тлумачать як простацький гуманізм та нео-бідермаєр, я хочу злагодити свою маленьку скриньку алеманської дегероїзації, щоб потім наповнити її декількома іменами, думками, історіями і поезіями, які репрезентують «Мою Алеманію».

Хоч би як я перебирав надбання думки XIX-го століття, я не знаходжу у період творення германських держав жодної імперської алеманської структури, щобільше — я доходжу до висновку, що так звані алеманці, цей поліцентричний, вільний конгломерат кривних, не згуртували свої сили навколо одного центру, а регіоналізували їх, чи, висловлюючись ідеологізованою мовою істориків, «розпорошили свої сили» (Карл Фрідріх Штоєкер у: *Ранній період алеманців*. Під вид. В. Гюбенера, 1974. Публікації Алеманського інституту у Фрайбурзі, № 34). «Глибиннішою причини цього слід шукати у слабкій структурі племені, яке ніколи, і то, напевно, не лише з географічних причин, не спромоглося стати справжньою політичною одиницею. Очевидно, з самого

початку алеманцям багато більше відповідала регіональна самостійність» (там само, с.26).

Зіткнення з франкською системою централістичної королівської влади, яка намагається перестрибнути через Альпи на римський цісарський трон і толерує всі регіональні сили й авторитети виключно як васалів франкських милостей, стає катастрофою для алеманської знаті: у 746 р. так звана КРИВАВА КАНШАТТСЬКА НІЧ знищує все, що має, як на франків, надто високо підняту голову. І все ж повідомлення з ранньої і пізньої Алеманії — це не лише звістки з царства мертвих. Спресовуючи час, ми можемо спостерігати, як розвивається культура невойовничої осілості, в якій монастирі (такі як Вайсенбург, Райхенау чи Санкт-Галлен) та міста (такі як Констанц, Кур, Базель, Фрайбург, Кольмар і Страсбург) розростаються в мережу культурницьких притягальних центрів понад плетивом людських поселень. Найдивовижнішою спільністю цього розташованого в центрі Європи міжрегіонального простору є обмежена територією розповсюдження діалекту алеманська мова — ще й по сьогоднішній день можна вирізнити регіон її вживання, кордони якого

Institut Freiburg, Nr.34) *Der tiefere Grund dafür muß in dem lockeren Aufbau des Stammes gesucht werden, der es nie, und zwar sicher nicht nur aus geographischen Gründen, zu einer wirklichen politischen Einheit gebracht hat. Die regionale Eigenständigkeit entsprach vielmehr wohl von Anfang an alemannischer Art.* (a.a.O. S.26)

Der Zusammenprall mit dem fränkischen System zentralistisch agierender Königsgewalt, die es unternimmt, über die Alpen auf den römischen Kaisertron zu springen und alle regionalen Kräfte und Autoritäten nur als Vasallen von fränkischen Gnaden zu tolerieren, gerät für den alemannischen Adel zum Desaster: 746 wird in der sogenannten BLUTNACHT VON CANSTATT alles niedergemacht, was den Kopf höher trug, als den Franken recht war. Dennoch sind die Nachrichten aus dem frühen und sich danach entwickelnden Alemannien nicht etwa nur Botschaften aus dem Totenreich. Die Zeit raffend können wir sehen, wie sich eine Kultur friedfertiger Seßhaftigkeit entwickelt, in der Klöster (wie Weißenburg, Reichenau oder St.Gallen) und Städte (wie Konstanz, Chur, Basel, Freiburg, Colmar und Straßburg) zu einem Netz der kulturellen Kraftorte über dem Geflecht der Siedlungen heranwachsen. Die erstaunlichste Gemeinsamkeit dieses

zentral in Europa gelegenen interregionalen Raums ist die alemannische, in Mundarträumen differenzierte Sprache — ihr Gebiet läßt sich bis heute in den von Chlodwig um 500 abgesteckten Grenzen in ihren charakteristischen Merkmalen abhören. Auch innerhalb des zwischen Vogesen, Murg, Alpenrand und Iller überlebenden Sprachklangs haben sich alte Sprachentwicklungsgrenzen erhalten; an einer solchen Linie lebe ich: Südlich von ihr heißt es *Chind*, nördlich *Kind* — es wird also der von der Schweiz her vertraute Klang eines kräftigen Rachenlauts schon wenige Kilometer südlich von Freiburg angestimmt.

Das reiche, und in herzhafter Konkretetheit unter den Jahrhunderten oberrheinischer Geschichte liegende Grundwasser der Sprache ist von vielen kreativen Geistern durch über ein Jahrtausend aufgenommen worden — von übersetzenden Mönchen, von Predigern, Juristen des Volksrechts, Minnesängern und bürgerlichen Lied- und Meistersingern. Es war aber doch fast ausschließlich ein mündlicher Reichtum. Das Verdienst, ihn als immer noch mündliche Mundart in Gedichten geschrieben und mit dem von der Hoch- und Bildungssprache verschütteten Namen «alemannisch» genannt zu haben, gehört dem vorhin schon erwähnten, von Goethe, Tolstoi, Tschewow, Kafka

намітив біля 500 року Хлодвіг, учуваючи її характерні особливості. Також і посеред збереженого між горами Вогезами, містом Мурґ, Альпійським передгір'ям та рікою Іллер звучання мови збереглися давні кордони мовного розвитку; власне на одній такій лінії я й живу: південніше від неї кажуть «Chind», північніше – «Kind» – тобто знайомий зі Швейцарії різкий гортанный звук чутно вже за пару кілометрів на південь від Фрайбурґу.

Багаті живильні води мови, що пливуть із соковитою конкретністю під століттями історії Верхнього Райну, вбиралися багатьма творчими душами протягом понад тисячоліття – ченцями-перекладачами, проповідниками, мінезинґерами й міськими бардами і майстерзинґерами. І все ж, то було майже виключно усне багатство. Заслуга запису його віршами на цьому ж таки усному діалекті і найменування його «алеманським», – іменем, яке відкинула література і освічена мова, – належить згаданому вище Йогану Петеру Гебелю, котрим захоплювались Гете, Толстой, Чехов, Кафка і Кляйст, Вальтер Бен'ямін і Ернст Блох, Курт Тухольський і Гайнріх Бьолль. У баденському Карлсруе він з нос-

тальгії за баденським півднем біля Базеля, віддаленим на смішну сьогодні віддаль 170 км, дуже швидко, за декілька місяців, написав зшиток віршів, які назвав алеманськими і якими він, великий латиніст, хотів спробувати, чи зможе його рідна мова одягнутися у метричні шати віршів Катулла чи Горация. Результатом ностальгійної і версифікаційної проби став невеликий, виданий у 1803 р. томик, мимовільний літературний успіх якого залишився неперевершеним досьгодні. Ці справді нелегкі для розуміння й вимовлення тексти отримували рецензії і схвальні відгуки від провідних сучасників, їх декламували на європейських сценах найкращі декламатори того часу – гідна історія рецепції, зрозуміти яку можливо лише на тлі пробудженого Гердером зацікавлення «голосами народів» та їх «природною первісною красою». Через сім років (у 1811 р.) діалектний поет Гебель став упорядником календарів і оповідачем історій, творцем засобів інформації свого часу, продукцію якого читали і шанували сотні тисяч людей, при чому по сьогодні кількість читачів зростає – і це теж дивовижний всесвітній успіх регіональної публікації, написаної на злобу дня. Одну з найчарів-

151

ВОЛЬФґАНГ
ГАЙДЕНРАЙХ
МОЯ АЛЕМАНИЯ

<http://www.iimagazine.lviv.ua>

und Kleist, Walter Benjamin und Ernst Bloch, Kurt Tucholski und Heinrich Böll bewunderten Johann Peter Hebel. Er hat im badischen Karlsruhe aus Heimweh nach dem badischen Oberland bei Basel über die heute zu belächelnde Distanz von 170 Kilometern im kurzen Schub von wenigen Monaten ein Bündel von Gedichten geschrieben, die er alemannisch nannte, und mit denen er als großer Lateiner probieren wollte, ob sich seine Muttersprache ins Kleid der Verse und Metren des Catull oder Horaz einkleiden ließe. Aus der Heimweh- und Versübung wurde ein kleines, 1803 erschienenenes Bändchen, dessen spontaner literarischer Erfolg bis heute einmalig geblieben ist. Rezensiert und gelobt von prominenten Zeitgenossen wurden die wahrlich nicht leicht zu verstehenden und zu sprechenden Texte von den besten Rezitatoren der Zeit auf den europäischen Bühnen vorgetragen – eine erstaunliche Rezeptionsgeschichte, die nur vor dem Hintergrund der durch Herder geweckten Interessen für die *Stimmen der Völker* und ihre *natürliche Hauptschönheit* zu begreifen ist. Aus dem Mundartpoeten wurde sieben Jahre später (1811) der Kalendermacher und Geschichtenerzähler Hebel, ein Medienschaffender seiner Zeit, dessen Produkte von vielen Hunderttausenden

gelesen und geschätzt wurden, und dies die Leserzahlen vervielfachend bis heute – auch dies ein erstaunlicher Welterfolg einer für den Tagesgebrauch geschriebenen regionalen Publikation. Eine der schönsten Anekdoten der Wirkungsgeschichte dieser KALENDERGESCHICHTEN hat Elias Canetti erzählt: Er war 1936 in Wien von dem bedeutenden Rezitator Ludwig Hardt besucht worden, der, als Reisetalisman, ein Exemplar des Hebelschen SCHATZKÄSTLEINS bei sich trug – *das Teuerste, was ich besitze*, er zeigte auch die Widmung, die das Büchlein so seltsam und kostbar machte: *Für Ludwig Hardt, um Hebel eine Freude zu machen, von Franz Kafka* – es war also Kafkas eigenes Exemplar, geschenkt aus Bewegung über die Rezitationskunst Hardts, aber auch über Hebels Erzählkunst, die Kafka tief berührt hat.

Die Versuche, die Eigenart und die zeitlose Qualität Hebels zu interpretieren, füllen eine ganze Bibliothek – die für mein eigenes Lesen und Arbeiten wichtigsten Gedanken über diesen jungen, alten Hebel verdanke ich dem Elsässer Robert Minder, der Hebel, den frommen Aufklärer und souveränen Betrachter der Grundtendenzen seiner Zeit, einen *Klassiker der Koexistenz* nannte. Ernst Bloch fügte dem seine Analyse des *citoyens* Hebel hinzu, der

ніших бувальщин про ефект цих КАЛЕНДАРНИХ ІСТОРИЙ оповів Еліас Канетті: у 1936 р. у Відні його гостем був видатний декламатор Людвіг Гардт, дорожнім талісманом якого був екземпляр СКАРБНИЧКИ Гебеля — «це найдорожче, що я маю», а тоді показав дедикацію, яка робила цю книжечку такою рідкісною і вартісною: «Для Людвіга Гардта, щоб потішити Гебеля, від Франца Кафки» — отже, це був власний примірник Кафки, розчуленого декламаторським мистецтвом Гардта, а zarazом і оповідацьким хистом Гебеля, який до глибини душі схвилював Кафку.

Спроби інтерпретації своєрідності і позачасової вартості Гебеля виповнюють цілу бібліотеку — найважливіші для мого власного прочитання і для моєї праці думки про цього молодого древнього Гебеля я завдячую ельзасцеві Робертові Міндерові, який назвав Гебеля, побожного просвітителя і незалежного спостерігача основних тенденцій свого часу «класиком співіснування». Сюди Ернст Блох додав свій аналіз *citoyen*, а Гебеля, який з переконання був позитивно настроєним до поступу громадянином і парламентарем, важливим ім'ям у великому

резервуарі активних, типових демократів у баденській історії, тобто аж ніяк не старомодним, милим, силуетом часів мертвотної епохи Бідермаср.

Любі слухачі, я спробував зарисувати вам «мою Алеманію» європейським краєм, який спонукає протиставити історії, написаній «зверху», історію, написану «знизу», приділяючи при цьому більше уваги умовам і формам плідного співіснування, аніж брязканню і реву завоювань і загарбань воєнної державної історії. Та я не дав ще вам змоги зазирнути до моєї «скарбнички» імен, які зможуть з користю послужити такому ось способу життя: тут біля чудового барокового автора Абрагама а Санта Клара (1644-1709) двомовний як у мистецтві, так і в житті дадаїст і скульптор Ганс (Жан) Арп (1886-1966). Тут поруч — двомовно елегантний Рене Шікеле (1883-1910), який порівняв наш краєвид над Райном із двома сторінками відкритої книги, і зультуберзький орієнталіст Густав Вайль (1808-1889), перший, хто повністю переклав на німецьку мову ІСТОРИЇ 1001 НОЧІ з арабських джерел — багатомовний попередник порівняльної культурології, перший євреї на катедрі Баденського університету.

ein bewußt fortschrittsfreundlicher Bürger und Parlamentarier war, ein wichtiger Name im großen Reservoir aktiver, weltläufiger Demokraten in der badischen Geschichte, also alles andere als ein altmodisches, nettes Scherenschnittprofil aus der mausetoten Biedermeierzeit.

Liebe Zuhörer, ich habe versucht, Ihnen «Mein Alemannien» als einen europäischen Landstrich zu skizzieren, der dazu anregt, der Geschichtsschreibung «von oben» eine «von unten» zu schreibende Geschichte entgegenzusetzen, dabei den Bedingungen und Formen kreativer Koexistenz mehr Gewicht beizumessen, als dem Gekirre und Getöse der Eroberungen und Überwältigungen der Kriegs- und Staatengeschichte. Ich schulde Ihnen aber doch noch einen kleinen Blick in mein «Schatzkästlein» von Namen, die als nützliche Helfer Lebensart dienen können: Da liegt der herrliche barocke Sprachspieler Abraham a Sancta Clara (1644-1709) neben dem künstlerisch und biographisch zweisprachigen Dadaisten und Bildhauer Hans (Jean) Arp (1886-1966). Da ist der zweisprachig elegante René Schickele (1883-1940), der unsere Landschaft am Rhein als die zwei Seiten eines aufgeschlagenen Buchs bezeichnet hat, neben dem Sulzburger Orientalisten Gustav Weil (1808-1889), der

als erster die GESCHICHTEN AUS 1001 NACHT aus den arabischen Quellen vollständig ins Deutsche übersetzt hat — ein vielsprachiger Vorläufer vergleichender Kulturwissenschaft, der erste Jude auf dem Lehrstuhl einer badischen Universität. Ich merke, ich komme ins Aufzählen von Namen, die sich doch zu einer langen Kette auffädeln, ehe ich zu unsern Tagen komme, in denen die großen Bilder- und Geräuschmaschinen der Massenmedien alles daransetzen, das Eigenrecht und das eigene Gesicht regionaler Kulturen mit dem Sandstrahl der Trivialitäten und Beliebigkeiten bis aufs Niveau der flachsten Gleichgültigkeit runterzuschleifen. Was wir in unseren Regionen dagegensetzen können, bringt das etwas zustande, das sich in unserer Gesellschaft, in unserer Alltagskultur lebendig und eigensinnig und gegenströmig bemerkbar machen kann? Der Lyriker Peter Rühmkorf schrieb: *Natürlich kann man seine politischen Hoffnungen lange unbeschadet ins weite Himmelblau treiben, ohne daß sich an der gesellschaftlichen Basis auch nur das Parkett verzieht* (In: DIE JAHRE, DIE IHR KENNT, Rowohlt 1972). Man sollte es nicht glauben: Manchmal verzieht sich sogar mehr als ein Fußboden, sondern eine ganze Wolke politisch und wirtschaftlich unreifer Pläne für ein Kernkraftwerk in

Я бачу, що починаю перелічувати імена, які такі нанизаються у довгий ланцюг, заки я доберусь до наших днів, у які великі мас-медійні машини зображення і звуку докладають усіх зусиль, щоб усомгнутнім потоком банальностей і абищиць притлумити право на самовизначення і власне обличчя регіональних культур до рівня найпримітивнішої індиферентності. Що можемо ми в наших регіонах цьому протиставити, чи можна добитися чогось у нашому суспільстві, в нашій повсякденній культурі, привертаючи увагу до себе живучістю, і впертістю, і переборюванням інертності? Лірик Петер Рюмпкоф писав: «Звичайно ж, можна довго без загроз витати в хмарах зі своїми політичними ілюзіями, від чого на підмурівку суспільства навіть не здригнеться паркет» (у: *Відомі Вам роки*. В-во Ровольт, 1972). Важко повірити, але: часом здригнеться не тільки підлога, а ціла хмара політично й економічно незрілих планів спорудження атомної електростанції у Вілі, коли народний університет «Вільський ліс» разом із таким бардом як Вальтер Мосманн, протрублять свій протест у душі тутешнього здорового глузду. Це було у 70-ті рр. — на завершення я хотів би навести

лише два приклади з дня сьогоднішнього, які є ознаками живучості моєї Алеманії: понадкордонний, непокірний часопис ALLEMENDE, а ще — потішну книжку, в якій група молоді переклала ПРИГОДИ ГЕКЛЬБЕРРІ ФІННА Марка Твена на сьогоднішню алеманську говірку — чи, вживаючи їх власного вислову, вони «перевезли контрабандою» текст в Алеманщину (Венделіус Вурт, Видавництво Дрей, Гутах, 1997). Бачите, в нас усе ще можна творчо обходитися з кордонами.

Переклала Христина Назаркевич

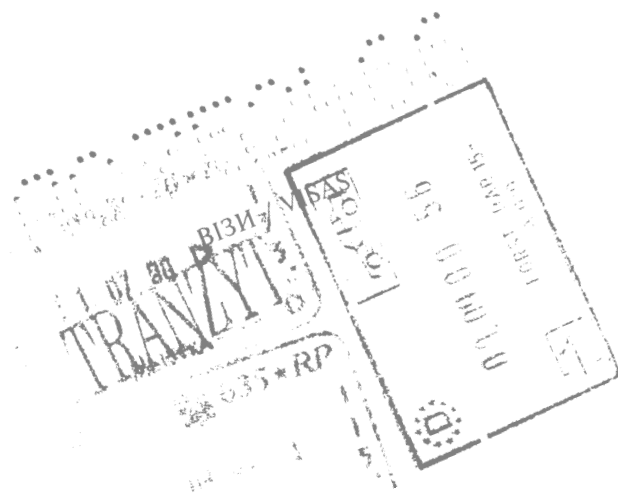
153

ВОЛЬФґАНГ
ГАЙДЕНРАЙХ
МОЯ АЛЕМАНИЯ

<http://www.iimagazine.lviv.ua> — <http://www.iimagazine.lviv.ua>

Wyhl, wenn eine VOLKSHOCHSCHULE WYHLER WALD mit einem Liedermacher wie Walter Moßmann dagegen mit dem Geist der Lokalvernunft anbläst. Das war in den 70-er Jahren — aus unsern Tagen will ich zum guten Schluß nur zwei Beispiele erwähnen, die Lebenszeichen aus meinem Alemannien sind: Die grenzüberschreitende, eigensinnige Zeitschrift ALLMENDE, und dann ein witziges Buch, in dem eine Gruppe junger Leute Mark Twains ABENTEUER DES HUCKELBERRY FINN ins heutige Alemannisch übersetzten — oder wie sie sagten: sie «schmuggelten» den Text ins Alemannische. (Wendelinus Wurth, Drey-Verlag, Gutach, 1997). Sie sehen, daß bei uns mit Grenzen noch immer kreativ umgegangen werden kann.

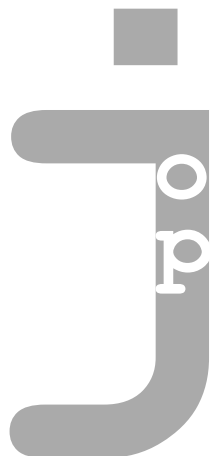

© Johann Peter Hebel

**оган
петер
гебель
гусар у найсе**

Коли вісімнадцять років тому прусаки, воюючи з французами, манджали провінцією Шампань, їм і на гадку не спало б, що сторіночка може перегорнутися і француз іще 1806 року завітає до Прусії з непроханим візитом у відповідь. Бо не кожен тримався так, як то годилося б поштивому воякові на ворожеччині. Один брунатний прусський гусар, злющий чолов'яга, ввалився у дім мирного господаря, відібрав усе до останнього шеляга, навіть чудове ліжко з новою білизою, зневаживши подружжя. Восьмирічний хлопчина благає його навколішках, аби він бодай ліжко віддав. Але гусар тільки брутально відштовхує його. Донька біжить за ним, хапає поли доломана і просить зглянутися. Одначе він бере її і кидає до криниці, рятуючи власну здобич. Минають роки, його службі ось уже край, тож він оселяється в сілезькому містечку Найсе, жодного разу навіть подумки не повертаючись до всього, що встиг накоїти, гадаючи, буцім воно давно вже поросло бур'янами. Але що ж діється року Божого 1806-го? Французи входять у Найсе; молодий сержант розквартирується в гарненької молодички, воче-

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

**der husar
in neisse
ohann
peter
hebel**

© Johann Peter Hebel

Als vor achtzehn Jahren die Preußen mit den Franzosen Krieg führten und durch die Provinz Champagne zogen, dachten sie auch nicht daran, daß sich das Blättlein wenden könnte, und daß der Franzos noch im Jahr 1806 nach Preußen kommen und den ungebetenen Besuch wettmachen werde. Denn nicht jeder führte sich auf, wie es einem braven Soldaten in Feindesland wohl ansteht. Unter andern drang damals ein Brauner preußischer Husar, der ein böser Mensch war, in das Haus eines friedlichen Mannes ein, nahm all sein bares Geld, so viel war, und viel Geldeswert, zuletzt auch noch das schöne Bett mit nagelneuem Überzug und mißhandelte Mann und Frau. Ein Knabe von acht Jahren bat ihn kniend, er möchte doch seinen Eltern nur das Bett wiedergeben. Der Husar stößt ihn unbarmherzig von sich. Die Tochter läuft ihm nach, hält ihn am Dolman fest und fleht um Barmherzigkeit. Er nimmt sie und wirft sie in den Sodbrunnen, so im Hofe steht, und rettet seinen Raub. Nach Jahr und Tagen bekommt er seinen

видь, небайдужої до нього. Сержант теж нічогенький, поводитьсь як пристало. Наступного ранку на сніданок сержанта немає. Молодиця думає: він, либонь, ще спить, і ставить каву назад на піч. Коли він не з'явився протягом тривалішого часу, вона піднялася до його комірчини, відкриває двері, аби справитися: мо', чогось бракує.

Молодик сидів у ліжку, звівши долони і важко зітхаючи, наче страшне горе його спіткало, або ніби туга за рідною домівкою найшла чи щось таке інше, не завважуючи присутності сторонньої душі. Та жінка нищечком підступила ближче і запитала: «Що Вам, пане сержанте, чом такі сумні?». Молодик глянув на неї – а в очах сльози, і мовив, що близзна, на якій йому цієї ночі довелося спати, вісімнадцять років тому належала його батькам у Шампані, яких ще тоді, мов липку, обдерли гвалтовно, а тепер ось стало все знову перед очима – аж серце крається. Бо то був син зневаженого господаря з Шампані, який добре запам'ятав близзну зі ще досі збереженими червоними ініціалами, вишитими колись матір'ю. Молодиця не на жарт стривожилася, запевняючи, буцім би придбала її у брунатного гусара, котрий живе тут у Найсе, а сама

не винна. Француз підвівся, пішов прямцем до гусара, відтак упізнав його.

«Пригадуєте, – мовив він до гусара, – як вісімнадцять років тому Ви відібрали в невинного господаря з Шампані всі його статки й манатки, близзну прихопити – і тоне посоромилися, а серце навіть не здригнулося, коли восьмирічний хлопчина благав милосердя; а сестру мою?». Попервах старий грішник спробував було вибачитися, мовляв, на війні ніколи не гаразд, а що залишить один, підхопить хтось інший, тож і береш тоді сам. Одначе впізнавши в сержантові того самого колишнього хлопчину, чиїх батьків він обрабував і зневажив, згадавши його сестру, він від страху геть стратив голос, впав перед французом навколішки і не міг вичавити із себе нічого крім «пardon!», не вірячи, що це може зарадити.

Можливо, ретельний читач подумає: «Ось тут гусарові кінець» і тішитиметься з того. Але насправді було трохи не так. Адже коли серце розворохоблене і біль гне людину додолу, відплати не прагнеться. Помста замала і заница, відтак міркується: Ми в Божих руках, тож пощо злом віддячувати за зло. Так вважав і француз, тож мовив: «Те, що ти зневажив мене, про-

155

ЙОГАН ПЕТЕР
ГЕБЕЛЬ
ГУСАР У НАЙСЕ

<http://www.iivv.ua>

Abschied, setzt sich in der Stadt Neiße in Schlesien, denkt nimmer daran, was er einmal verübt hat, und meint, es sei schon lange Gras darüber gewachsen. Allein, was geschieht im Jahr 1806? Die Franzosen rücken in Neiße ein; ein junger Sergeant wird abends einquartiert bei einer braven Frau, die ihm wohl aufwartet. Der Sergeant ist auch brav, führt sich ordentlich auf und scheint guter Dinge zu sein. Den andern Morgen kommt der Sergeant nicht zum Frühstück. Die Frau denkt: Er wird noch schlafen, und stellt ihm den Kaffee ins Ofenrohr. Als er noch immer nicht kommen wollte, ging sie endlich in das Stüblein hinauf, macht leise die Türe auf und will sehen, ob ihm etwas fehlt.

Da saß der junge Mann wach und aufgerichtet im Bette, hatte die Hände ineinandergelegt und seufzte, als wenn ihm ein groß Unglück begegnet wäre, oder als wenn er das Heimweh hätte oder so etwas, und sah nicht, daß jemand in der Stube ist. Die Frau aber ging leise auf ihn zu und fragte ihn: «Was ist Euch begegnet, Herr Sergeant, und warum seid Ihr so traurig?» Da sah sie der Mann

mit einem Blick voll Tränen an und sagte, die Überzüge dieses Bettes, in dem er heute Nacht geschlafen habe, haben vor 18 Jahren seinen Eltern in Champagne angehört, die in der Plünderung alles verloren haben und zu armen Leuten geworden seien, und jetzt denke er an alles und sein Herz sei voll Tränen. Denn es war der Sohn des geplünderten Mannes in Champagne und kannte die Überzüge noch, und die roten Namensbuchstaben, womit sie die Mutter gezeichnet hatte, waren ja auch noch daran. Da erschrak die gute Frau und sagte, daß sie dieses Bettzeug von einem Braunen Husaren gekauft habe, der hier in Neiße lebe, und sie könne nichts dafür. Da stand der Franzose auf und ließ sich in das Haus des Husaren führen und kannte ihn wieder.

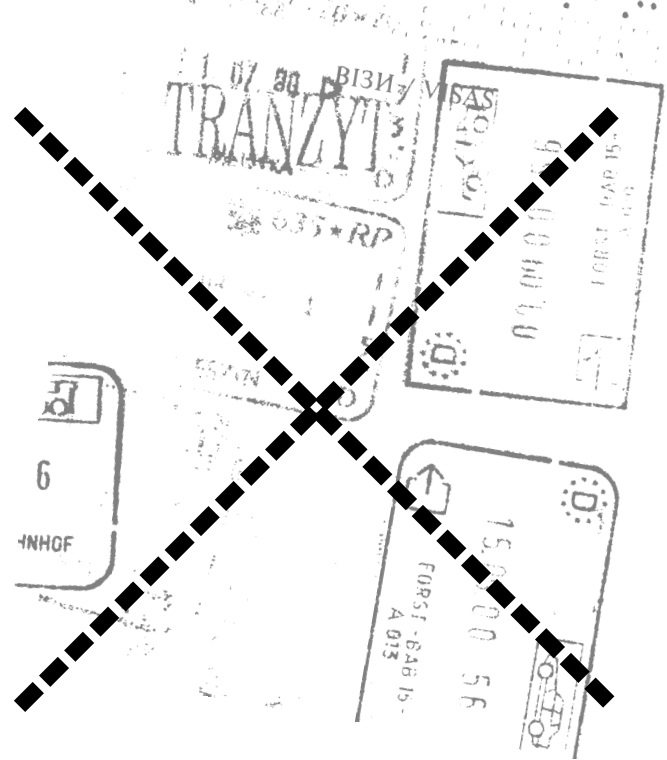
«Denkt Ihr noch daran», sagte er zu dem Husaren, «wie Ihr vor 18 Jahren einem unschuldigen Mann in Champagne Hab und Gut und zuletzt auch noch das Bett aus dem Hause getragen habt, und habt keine Barmherzigkeit gehabt, als Euch ein achtjähriger Knabe um Schonung anflehte, und an meine Schwester?» Anfänglich wollte der alte

щаю. Те, що ти зневажив і пустив з торбами по світу моїх батьків, простять самі їхні батьки. Те, що ти кинув мою сестру до криниці, з якої вона більше не вийшла, хай простить тобі Господь!» – з цими словами він подався геть, навіть пальцем не зачепивши гусара, а на серці полегшало. Зате гусарові було, наче він на Страшному Суді, до того ж не годен виправдатися. Від цієї миті він втратив спокій і через чотири місяці помер.

Затям: Не кой на чужині, що не гоже домів.

Затям: Існують переступи, що бур'янами не за-ростають.

Переклав Тимофій Гаврилів

Sünder sich entschuldigen, es gehe bekanntlich im Kriege nicht alles, wie es soll, und was der eine liegen lasse, hole doch ein anderer, und lieber nimmt man's selber. Als er aber merkte, daß der Sergeant der nämliche sei, dessen Eltern er geplündert und mißhandelt hatte, und als er ihn an seine Schwester erinnerte, versagte ihm vor Gewissensangst und Schrecken die Stimme, und er fiel vor dem Franzosen auf die zitternden Knie nieder und konnte nichts mehr herausbringen als: «Pardon!» dachte aber: Es wird nicht viel helfen.

Der geneigte Leser denkt vielleicht auch: «Jetzt wird der Franzos den Husaren zusammenhauen», und freut sich schon darauf. Allein das könnte mit der Wahrheit nicht bestehen. Denn wenn das Herz bewegt ist und vor Schmerz fast brechen will, mag der Mensch keine Rache nehmen. Da ist ihm die Rache zu klein und verächtlich, sondern er denkt: Wir sind in Gottes Hand, und will nicht Böses mit Bösem vergelten. So dachte der Franzose auch und sagte: «Daß du mich mißhandelst hast, das verzeihe ich dir. Daß du meine Eltern mißhandelt und zu armen Leuten gemacht hast, das werden

dir meine Eltern verzeihen. Daß du meine Schwester in den Brunnen geworfen hast, und ist nimmer davongekommen, das verzeihe dir Gott!» – Mit diesen Worten ging er fort, ohne dem Husaren das Geringste zuleide zu tun, und es ward ihm in seinem Herzen wieder wohl. Dem Husaren aber war es nachher zumut, als wenn er vor dem jüngsten Gericht gestanden wäre und hätte keinen guten Bescheid bekommen. Denn er hatte von dieser Zeit an keine ruhige Stunde mehr und soll nach einem Vierteljahr gestorben sein.

Merke: Man muß in der Fremde nichts tun, worüber man sich daheim nicht darf finden lassen.

Merke: Es gibt Untaten, über welche kein Gras wächst.

JOHANN
PETER HEBEL
DER HUSAR
IN NEISSE

Жжан жак реттіг регіоналізм 70-х років

© Jean Jacques Rettig, 1998

<http://www.ji-magazine.lviv.ua>

j jean jacques rettig der regionalismus der 70-er jahre

© Jean Jacques Rettig, 1998

Вочевидь, мої галицькі читачі знають, – як і їхні батьки, – що таке страждання. Галичан часто позбавляли їхніх кордонів і нав'язували їм інші. Кілька років тому в Україні почалося формування нового, іншого світу з іншими вартостями. Всі ми часто поводимося не по-дорослому, думаємо, що ми – єдині, що наше щастя, наше нещастя, пережита несправедливість, нові гасла, які з'являються (або нав'язуються) – єдині й неповторні. Але унікальне й неповторне можна знайти також і в іншому місці, навіть якщо нам про це невідомо. В цілому світі особи і групи, які прагнуть влади і збагачення, намагаються весь час утримувати народ у стані незрілості, щоб ним краще маніпулювати.

Я родом із Ельзасу. Зараз я є громадянином Франції. Мій регіон дуже гарний: він багатий у матеріальному і культурному сенсі. Але історія його починалася дуже погано. В цьому сенсі він міг би бути братом Галичини. У Карла Великого було троє внуків, які поділили його царство. Людвіг Німець отримав Схід, Карл Лисий – Захід, а Лотар – довге пасмо між ними від Шлезвіг-Гольштайну до Неаполя. Карл та Людвіг підписали в 842 році Страсбурзьку угоду

157

Meine Damen, meine Herrn, liebe Freunde,

gewiß haben Ihre Eltern und Sie selbst gelitten. Oft hat man Ihnen Ihre Marksteine genommen, Ihre Grenzen. Man hat Ihnen andere aufgezwungen. Seit einigen Jahren bildet sich für Sie von neuem eine andere Welt mit anderen Werten. Wir alle laufen Gefahr, die Dinge unerwachsen zu erleben, zu denken, wir seien einzig, unser Unglück, unser Glück, das erlittene Unrecht, die neuen Slogans, die aufkommen (oder aufgezwungen werden), seien einzig. Aber das scheinbar Einzigartige findet sich auch anderswo, selbst wenn wir es nicht wissen. Und in der ganzen Welt trachten macht- und profitgierige Einzelne und Gruppen danach, die Bevölkerungen lebenslang in einem unerwachsenen Zustand zu halten, um sie besser manipulieren zu können.

Ich komme aus dem Elsaß. Zur Zeit bin ich demnach französischer Bürger. Meine Region ist sehr schön; sie ist materiell und kulturell (noch) reich. Aber ihre Geschichte hat sehr schlecht angefangen. In dieser Hinsicht könnte sie eine Schwester Galiziens sein. Karl der Große hatte drei Enkel, die sein Reich aufteilten. Ludwig der Deutsche bekam den Osten, Karl der Kahle den Westen und Lothar den langen Streifen dazwischen, der von Schleswig-Holstein bis Neapel ging. Karl

(договір про ненапад і гарантію взаємодопомоги: дуже нагадує договір Гітлера-Сталіна), а потім вони кусень за куснем «з'їли» королівство свого брата Лотаря. Ельзас став німецьким. Трохи згодом французький король Людовік XIV, жадібний до слави, захотів мати прямі й «природні» кордони. Тож він завоював Ельзас і заявив із Цабернської височини: «Який чудовий сад!». У 1870-71 наш регіон завоювали німці, 1918 французи, 1939 німці, 1945 французи, а в 1970... – атомна індустрія.

Що робила моя маленька сім'я у круговерті тих геополітичних – мілітаристичних – ідеологічних – лицемірних – параноїдальних – інтриг, у яких було так мало людського?

Мій дідусь Еміль був різьбярем у камені, протестантом, його найкращими друзями були ченці-капуцини з католицького монастиря навпроти. Він часто брав того чи іншого за модель для своїх скульптур, що їх він виготовляв для катедральних соборів Дрездена, Майсена, Страсбурґа, Цюріха, Берна. Сестра його дружини вийшла заміж за баденця (німця), який примандрував у 1870 році. В 1918 вона змушена була емігрувати з ним до Німеччини. Дідусь

Еміль помер на Заході Франції, куди він утік у 1939 від німецького Вермахту. Другий мій дідусь, також Еміль, за фахом слюсар, умів з нічого і з усього виготовляти іграшки для своїх дітей, розповідав їм про світ, вигадував історії, що їх він оповідав їм під час прогулянок над рікою. Будучи протестантом, він спілкувався з рабином, католицьким священиком та пастором-протестантом – і це не було чимсь надзвичайним.

Мій батько, також Еміль, народився 1896 року; він дуже рано став інтернаціоналістом. Проти волі втягнутий у Першу Світову війну, він, німецький солдат, був поранений у 1917 році російською кулею, але однак саме французька держава виплачувала йому аж до його смерті у дев'ятдесятлітньому віці пенсію за інвалідність. Чи ж не чудовий приклад своєї універсальності? Він дуже рано зрозумів, що інтереси певних людей при владі, наприклад, маґнатів збройової промисловості, є транснаціональними, або ж такими, що пересягають кордони. Куля з його могили, цей маленький шматочок металу 2 см від його серця, в тілі, яке перетворилося у порох, посилає нам лукаве і серйозне застереження. Моя

und Ludwig unterzeichneten im Jahr 842 den SCHWUR VON STRASSBURG (Nichtangriffspakt und die Garantie gegenseitige Hilfe: das erinnert an den Hitler-Stalin-Pakt!) ... und dann «verspeisten» sie nach und nach das Reich ihres Bruders Lothar. Das Elsaß wurde Deutschland einverleibt. Später dann wünschte sich der ruhmsüchtige französische König Ludwig XIV. gradlinige und «natürliche» Grenzen. Also eroberte er das Elsaß und erklärte von der Zaberner Steige herab: «Was für ein schöner Garten!» 1870-71 wurde unsere Region militärisch von den Deutschen eingenommen, 1918 von den Franzosen, 1939 von den Deutschen, 1945 von den Franzosen... und 1970 von der Atomindustrie.

Was hat nun meine kleine Familie in den Strudeln dieser geopolitischen – militärischen – ideologischen – heuchlerischen – paranoiden – und so wenig wirklich menschlichen Intrigen gemacht?

Mein Großvater Emil war Steinmetz, ein Protestant, und er hatte seine besten Freunde unter den Kapuziner-Mönchen des katholischen Klosters gegenüber. Häufig nahm er den einen oder anderen als Modell für seine Skulpturen, die er für die Kathedralen von Dresden, Meißen, Straßburg, Zürich, Bern herstellte... Seine Schwägerin hatte einen Badener (Deutschen) geheiratet, der nach 1870 eingewandert war. 1918

mußte sie dann mit ihm nach Deutschland auswandern. Der Großvater Emil starb im Westen Frankreichs, wohin er sich 1939 vor der deutschen WEHRMACHT geflüchtet hatte. Der andere Großvater, auch ein Emil, Klempner von Beruf, konnte aus allem und nichts Spielzeug für seine Kinder machen, und er erklärte ihnen die Welt, indem er Geschichten erfand und bei den Spaziergängen am Flußufer erzählte. Selbst protestantischer Herkunft, ging er doch ein und aus beim Rabbi, beim katholischen Priester und beim evangelischen Pastor. Damals war das nichts besonderes.

Mein Vater, geboren 1896 und ebenfalls mit dem Vornamen Emil geschmückt, wurde sehr früh ein Internationalist. Eingezogen wider Willen während des ersten Weltkriegs wurde er 1917 als deutscher Soldat verwundet von einer russischen Kugel, und es war dann der französische Staat, der ihm bis zu seinem Tod im Alter von 90 Jahren eine Invalidenrente zukommen ließ. Schönes Beispiel der Universalität! Sehr früh hat er verstanden, daß die Interessen gewisser Machthaber, z.B. der Magnaten aus der Rüstungsindustrie, transnational waren, also grenzüberschreitend. Aus seinem Grab schickt uns seine Kugel, dieses kleine Metallstück 2 cm neben seinem Herzen, in dem Körper, der sich in Staub verwandelt, eine tiefe und schelmische Mahnung zu. In unserer Familie war man durchaus französisch,

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a

JEAN JACQUES
RETTIG
DER
REGIONALISMUS
DER 70ER
JAHRE
DER
OBERRHEIN:
WEITHINSTRAH-
LENDER
LEUCHTTURM
DER
ÖKOLOGIE-
BEWEGUNG.

сім'я була схильна до французчини, але ми хотіли також розмовляти по-ельзаськи і зберігати нашу власну культуру на півдорозі між Німеччиною і Францією. В часи тоталітаризму ми завжди чітко розрізняли німців і нацистів.

Моя мати Фрідеріка народилася 1901 року, ходила до школи лише до 14 років. Вона мала неймовірну силу волі. Спонукувана гуманістичним ентузіазмом, вона добилася в нацистів дозволу щодня готувати їжу для 60 політичних в'язнів табору Шірмек. В'язні працювали в 1943-44 рр. на будівництві залізниці. При нагоді – звісно ж, таємно – вона налагодила контакт між в'язнями та їхніми сім'ями, постачала їм ліки, харчі, влаштовувала з допомогою провідників утечі більших чи менших груп.

Мій брат П'єр вчився у Страсбурзькій гімназії. В 1943 році, коли йому було 15 років, гестапо забрало всіх хлопців із класу, їх повезли до Німеччини, і вони стали солдатами війська повітряної оборони. Мій брат був снайпером, він та його друзі подбали про те, щоб бомби вибухали до того, як досягнуть англійського, американського або канадського військового літака. В нього zostалися рубці на гоміліці та сид-

ниці, в тих місцях, де він сам уводив собі слину в останні місяці війни для того, щоб йому зробили операцію, після якої він більше не брав участі у смертоносному божевіллі.

Я вдячний усім моїм домівникам і кривним, які своїм прикладом навчили мене говорити «ні» тому, що неприйнятне, негуманне, несправедливе. Я вдячний їм за те, що вони навчили мене бути критичним і толерантним. Я вдячний їм за те, що вони навчили нас самостійно думати і робити будь-які висновки з винятковою обережністю. Я вдячний їм за те, що вони показали нам наш шлях до того, як знищити кордони між людьми, не лише застигли державні кордони, але й кордони думок та сердець.

Часто держави мають хибне уявлення про свій народ – або ж вони хочуть помилятися щодо нього, бо їм так вигідно. Так, наприклад, під час гітлерівської окупації нам під загрозою ув'язнення було заборонено розмовляти та співати по-французьки. Всі французькі книги зібрали і знищили. В 1945 році Ельзас знову став французьким, і французький уряд чинив на ельзасців певний тиск, щоб вони відмовилися від свого діалекту. В громадських місцях і в авто-

159

ЖАН ЖАК РЕТТІГ
РЕГІОНАЛІЗМ
70-Х РОКІВ
(ВЕРХНІЙ РАЙН:
РЕГІОН-МАЯК
ЕКОЛОГІЧНОГО
РУХУ)

<http://www.ji-magazine.lviv.ua>

aber man wollte Elsässisch sprechen dürfen und unsere eigene Kultur auf halbem Weg zwischen Deutschland und Frankreich bewahren. Während der totalitären Epoche unterschieden wir immer ganz klar zwischen dem Deutschen und dem Nazi.

Meine Mutter Friederike, geboren 1901, ging nur bis zum 14. Lebensjahr in die Schule. Sie war ausgestattet mit einer unglaublichen Willenskraft. Angetrieben von einem humanitären Elan hatte sie bei den Nazis erreicht, daß sie täglich sechzig politische Gefangene vom Lager SCHIRMECK bekochen durfte. Die Gefangenen arbeiteten in den Jahren 1943-44 an den Eisenbahngleisen. Bei dieser Gelegenheit stellte sie – selbstverständlich heimlich – Verbindung zwischen den Gefangenen und ihren Familien her, besorgte Medikamente und Zusatznahrung und organisierte mit Hilfe einiger Führer kleine und größere Fluchten.

Mein Bruder Pierre (Schluß jetzt mit den Emils!) ging aufs Gymnasium in Straßburg. 1943, als er gerade 15 Jahre alt war, holte die GESTAPO alle Jungs aus der Klasse und brachte sie nach Deutschland, um sie dort in die Flugabwehr (FLAK) einzugliedern. Mein Bruder wurde Richtkanonier und er sorgte dafür (wie viele seiner elsässischen Kameraden auch), daß die Geschosse krepieren, bevor sie ein englisches oder amerikanisches oder kanadisches Flugzeug treffen konnten.

Heute noch hat er vier Narben an der Wade und am Hintern, wo er sich während der letzten Kriegsmonate seinen eigenen Speichel eingespritzt hatte, um operiert zu werden und nicht länger an dem mörderischen Wahnsinn teilnehmen zu müssen.

Ich danke allen Mitgliedern meiner Familie, daß sie mich mit ihrem Beispiel gelehrt haben, NEIN zu sagen zum Inakzeptablen, zum Inhumanen, zur Ungerechtigkeit. Ich danke ihnen, daß sie sowohl die kritische als auch die tolerante Geisteshaltung kultiviert haben. Ich danke ihnen, daß sie uns gelehrt haben, selbständig zu denken und nur außerordentlich vorsichtig irgendwelche Schlußfolgerungen zu ziehen. Ich danke ihnen, daß sie uns einen Weg gezeigt haben, wie man die Grenzen zwischen den Menschen sprengen kann, nicht nur jene starren der Staaten, sondern auch die der Gedanken und der Herzen.

Oft täuschen sich die Staaten über ihre Bevölkerungen – oder sie wollen sich täuschen, weil es ihnen so in den Kram paßt. So wurde uns z.B. im Elsaß während der Hitlerzeit unter Androhung von Gefängnisstrafen verboten, französisch zu sprechen oder zu singen. Alle französischen Bücher wurden eingesammelt und eingestampft. Aber als dann 1945 das Elsaß wieder französisch wurde, übte die französische Zentralregierung ebenfalls einen gewissen Druck auf die Elsässer aus, um sie dazu zu bewegen, ihren Dialekt aufzugeben. An allen

бусах можна було побачити наклейки з написом «Говорити по-французьки – це престижно!»; у школах панувала строга заборона говорити по-ельзаськи, навіть під час перерви. Германська культурна спадщина мусила зникнути. Якобінська французька держава лише в 1990-91 роках зрозуміла, що справжня двомовність в Ельзасі є для країни не лише культурним, але й комерційним та економічним козирем.

Інший приклад браку розуміння: після Другої Світової війни мої батьки та моя родина потрапила за класифікацією французької держави до категорії «патріотів», саме в націоналістичному сенсі, з огляду на її поведінку та антинацистівську діяльність. Унаслідок цього, коли мене в 1960-62 роках забрали на війну в Алжирі, то взяли мене в частину зв'язку (відділ телефонного шпигунства та пресової цензури), бо виходили з того, що Реттіґи служитимуть Франції за будь-яку ціну.

Але тут правлячі вердолюби помилилися. Мої батьки та мій брат діяли з власних гуманістичних чи анти тоталітарних переконань і аж ніяк не в ім'я тісного і тупого націоналізму. Внаслідок цього я в Алжирі вважав себе зобов'язаним саботувати свою

роботу, я перепускав багато інформації, яку мав цензурувати, і не виказав солдатів-феллахів, яких вилловив під час підслухування. Я передавав лише інформацію про підготовку замахів. Для мене то були рішення, які непросто було приймати. Моя мотивація була такою ж, як у мого батька чи брата.

Найбільша перешкода для нечесної держави – держави опортуністичної, вояцьки хитрої, фашистської, держави, яка має тенденцію до тоталітаризму або руйнування демократії тощо (це лише список прикладів, бо Франція не мала всіх тих рис одночасно), держави авантюристичної – це пасивна незгода або активна протидія власного населення.

Таким чином, ми наближаємося до теми, яку я зазначив у заголовку: регіоналізм та екологічний рух. Спершу я хотів показати, що радість, біль, учинки, людські реакції – це елементи, не ізольовані в часі й просторі. Ельзас і Галичина споріднені, можливо, набагато ближче, ніж ми собі гадаємо. Постава наших батьків і нашого оточення зумовлює нас, формує нас більше, ніж ми думаємо. Все це ланки одного ланцюжка – добре пам'ятати про це. Я наполягаю на факті, що дуже часто народи були введжені в

öffentlichen Orten und in den Bussen sah man Aufkleber mit dem Slogan FRANZÖSISCH REDEN IST CHIC; während in den Schulen das strikte Verbot herrschte, elsässisch zu reden, sogar in den Hofpausen. Das germanische Kulturerbe sollte verschwinden. Der jakobinische französische Staat hat bis 1990-91 gebraucht, um zu begreifen, daß eine wirkliche Zweisprachigkeit im Elsaß für das Land nicht nur eine kulturelle Trumpfkarte ist, sondern auch eine kommerzielle und ökonomische.

Ein anderes Beispiel für Verständnislosigkeit: Nach dem zweiten Weltkrieg klassifizierte der französische Staat meine Eltern und meine Familie ganz generell in die Kategorie der PATRIOTEN (wohlbemerkt im bedingungslos nationalistischen Sinne!) wegen ihrer Haltung und ihre Aktivitäten gegen die Nazis. Infolgedessen, als ich dann für 25 Monate (1960-62) in den Algerienkrieg eingezogen wurde, holte man mich in den Nachrichtendienst (Abteilung Telephon-Spionage und Pressezensur), weil man davon ausging, daß die Rettigs Frankreich um jeden Preis dienen würden.

Nun, die regierenden Großkopfeten hatten sich getäuscht. Meine Eltern und mein Bruder hatten gehandelt aus persönlicher humanistischer und antitotalitärer Überzeugung und keineswegs im Namen eines blökenden und stumpfsinnigen

Nationalismus. Infolgedessen sah ich mich in Algerien verpflichtet, meine Arbeit durch Reflexion und freie Entscheidung zu sabotieren, ich ließ viele Informationen durchgehen, die ich eigentlich hätte zensieren müssen, und ich habe die Fellaghas (Soldaten der FLN) nicht denunziert, die ich durch meine telefonischen Lauschangriffe ausfindig gemacht hatte. Ich habe nur Informationen über direkte Vorbereitungen zu Attentaten weitergegeben. Entscheidungen, die nicht immer leicht fielen. Meine Motivation war dieselbe wie die meine Eltern und meines Bruders.

Das größte Handicap für einen unehrlichen Staat, der ein Abenteuerer ist, opportunistisch, kriegslüsternd, faschistisch, tendenziell totalitär oder antidemokratisch etc. – (das ist nur eine Liste von Beispielen, denn Frankreich war das alles nicht gleichzeitig), das ist die passive oder aktive Verweigerung der Zustimmung durch die eigene Bevölkerung.

Wir nähern uns nun dem Thema, das ich im Titel angegeben habe: Regionalismus und Ökologiebewegung. Ich wollte nur zunächst einmal zeigen, daß die Freuden, die Schmerzen, die Handlungen, die menschlichen Reaktionen keine in Raum und Zeit isolierte Elemente sind. Das Elsaß und Galizien sind vielleicht enger verschwistert, als Sie vermuten. Die Haltung unserer Eltern und unserer Umwelt conditioniert uns, formt uns mehr als wir denken. Alles ist Glied einer Kette, einer Interaktion. Es

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a

JEAN JACQUES
RETTIG
DER
REGIONALISMUS
DER 70ER
JAHRE
DER
OBERRHEIN:
WEITHINSTRAH-
LENDER
LEUCHTTURM
DER
ÖKOLOGIE-
BEWEGUNG.

оману (згадайте лишень югославську, боснійську драму), обдуровані, нацьковувані одні на одних, хоча вони були і є зацікавлені в тому, щоб зустрітися, вивчити мову іншого, поспілкуватися, спільно працювати, допомагати один одному, поважати особливості один одного.

Назову хоч би два приклади тих фальшивих вартостей, які спричинили так багато крові та нещасть: національна честь та спадковий ворог. У XIX і 1-ій пол. XX ст. ці ідеї використовували та зловживали ними інтелектуали, політики, військовики, а навіть промисловці. «Хай не забруднить нечиста кров нашу ріллю!» – співалося у національному гімні Франції. «Німеччина понад усе!» – проголошував німецький славень. А маленький Ельзас знаходився між ними, як між розлученими батьками, які хочуть забрати один в одного спільну дитину.

Чому, чорт забирай, ви не годні підняти погляд від своєї миски? Чи ж ви не можете позбутися своїх тупих та смертельних ідей? Де Голль хотів Європи від Атлантики до Уралу. Разом з Аденауером він працював над примиренням між Німеччиною та Францією. Тоді існував спільний ворог – Совецький Союз,

проти якого треба було об'єднатися. Але суб'єкти примирення, обидва народи – чи вони зустрілися? Чи навчилися вони спілкуватися один з одним? Чи робили вони що-небудь спільно, самочинно, поза уважним офіційним оком? Чи взяли вони як сусіди долю в свої руки? Відповідь, на жаль, заперечна.

Був травень 68-го, який охопив полум'ям усю Західну Європу, – з його помилками, звичайно, але й з його живими запитаннями, його поняттям участі, його критикою голих задрев'янілих авторитетів, патерналізму, експлуатації робітників, життєвого ідеалу, що його пропонувало нам капіталістичне промислове суспільство з його неприборканим лібералізмом. Молоді і ще молодші почали мріяти про гуманістичну революцію. Після довгих вагань Де Голль поїхав до Баден-Бадену, щоб запевнити собі підтримку з боку генерала Массу, який керував стаціонарним у Німеччині військом. Комуністична партія Франції та її профспілка злякалися, що їх можуть обігнати зліва і домовилися з урядом. Травень '68-го жив, і ми знову стали до праці.

Разом з тим політичний аспект мислення не зник. З 1970 вимальшовувався екологічний аспект. Става-

161

ЖАН ЖАК РЕТТІГ
РЕГІОНАЛІЗМ
70-Х РОКІВ
(ВЕРХНІЙ РАЙН:
РЕГІОН-МАЯК
ЕКОЛОГІЧНОГО
РУХУ)

<http://www.iimagazine.lviv.ua>

ist gut, sich daran zu erinnern. Ich insistiere auf der Tatsache, daß sehr oft die Völker zu Irrtümern verführt worden sind (denken Sie nur an das jugoslawische oder bosnische Drama!), getäuscht, gegeneinander aufgehetzt, obwohl sie doch ein Interesse hatten und haben, sich zu begegnen, die Sprache des anderen zu lernen, miteinander zu reden, zusammenzuarbeiten, sich zu helfen, sich in ihren Besonderheiten zu respektieren.

Ich nenne nur zwei Beispiele für diese falschen Werte, die soviel Blutvergießen und Unglück verursacht haben: DIE NATIONALE EHRE und DER ERBFEIND. Im 19. und in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts haben die Intellektuellen, die Politiker, die Militärs und sogar die Industriellen diese Ideen gebraucht und mißbraucht. «Daß ein unreines Blut unsere Furchen tränken möge!» sang Frankreich in seiner Nationalhymne. Und «Deutschland über alles!» kündigte Deutschland an. Und das kleine Elsaß befand sich zwischen beiden, wie zwischen zwei geschiedenen Eltern, die sich gegenseitig ihre Kinder entreißen wollen.

Warum in drei Teufels Namen seid ihr nicht imstande, den Blick über euer Schüssel Rand zu heben?! Könnt ihr euch nicht lösen von euren bornierten und mörderischen Ideen?! De Gaulle wollte ein «Europa vom Atlantik bis zum Ural». Mit Adenauer zusammen arbeitete er an der Versöhnung zwischen

Deutschland und Frankreich. Und dann gab es den gemeinsamen Feind, die Sowjetunion, gegen den man sich zusammenschließen mußte. Aber die Basis, die beiden Bevölkerungen, trafen sie sich? Lernten sie den Umgang miteinander? Unternahmen sie gemeinsame Dinge, spontan, außerhalb der Überwachung und des offiziellen Rahmens? Nahmen sie ihr Schicksal als Nachbarn in die eigene Hand? Die Antwort ist leider negativ.

Es gab den «Mai 68», der über Westeuropa brandete, mit seinen Ungeschicktheiten, gewiß, aber auch mit seinen lebendigen Fragen, seinem Begriff der Partizipation, seiner Kritik an der bloßen verhärteten Autorität, am Paternalismus, an der Ausbeutung der Arbeiter, am Lebensideal, das uns die kapitalistische Industriegesellschaft mit ihrem ungezügelten Liberalismus vorschlug. Die Jungen und viele etwas weniger Junge begannen von einer humanistischen Revolution zu träumen. Nach langem Zögern begab sich De Gaulle nach Baden-Baden, um sich der Unterstützung durch General Massu zu vergewissern, der den Oberbefehl über die in Deutschland stationierten Truppen hatte. Die Kommunistische Partei Frankreichs und ihre Gewerkschaft, die CGT, bekamen Angst, sie könnten links überholt werden, und machten gemeinsame Sache mit der Regierung. «Mai 68» hatte gelebt... und man ging wieder an die Arbeit.

ло чимраз очевиднішим, що наша рілля не буде зрошена нечистою кров'ю, бо вона вже була забруднена хемічними добривами, пестицидами, гербіцидами, важкими металами, радіоактивними відходами. А «Німеччина понад усе» мусила сурмити відступ, бо проблеми давно набули планетарних розмірів! Треба було рятувати моря, ліси, водойми, повітря, тропічні дощові ліси, генетичний капітал (і це триває до сьогоднішнього дня). І треба було боротися із загрозою перенаселення.

Так, наприклад, та отруйна й огидна клоака, що звалася Райном, була швайцарською, французькою, німецькою і голландською. Вже не досить було того, що офіційні чинники у кожній з цих націй перекидали одне одному м'яч відповідальності; всі мусили закотити рукави і взятися до практичних заходів. Комуни, промисловці, рибалки, селяни, всі, хто експлуатував довкілля і тривожився за його долю, змушені були спілкуватися між собою і шукати рішення. Це ніколи не було легко, бо короткочасні інтереси часто не збігаються. Треба було катастрофи під назвою Чорнобазель, – коли хемічний завод у Базелі (Швайцарія) отруїв цілу ріку, – щоб люди

немовби під впливом доконечного електрошоку вдалися до рішучих дій.

Ельзас завше був міцно пов'язаний з природою. Але ельзасець зі своєї натури є ввічливим і коректним. Він мусив навчитися вдаватися до політичної критики (не завжди негативної), піднімати голос, брати свою долю у свої руки (він уже так часто міняв «панів»). Національні та брюссельські технократи планували у своїй захланності перетворити всю райнську долину від Роттердаму до Базелю у промислову зону, а житлові райони відтіснити в гори (Вогези, Шварцвальд). Необхідна для цього енергія мала добуватися у величезних «парках» на атомних електростанціях. Після всього, що ми знали про безпеку хемічного та радіоактивного забруднення довкілля, нам стало зрозуміло: надійшов момент, коли треба зважитися, діяти, інформувати населення і боротися проти цих демонічних і божевільних проєктів.

Позаяк Райн поєднував усі ті проєкти, він дав нагоду баденцям, ельзасцям та швайцарцям проводити цілком нові зустрічі. Було засновано комітети, виникли різні громадські ініціативи. Люди інформу-

Gleichwohl ging die politische Dimension des Denkens nicht verloren. Und seit 1970 erweiterte es sich um die ökologische Dimension. Es wurde immer klarer, daß «unsere Furchen» nicht mit «unreinem Blut» getränkt werden mußten, denn sie waren schon gesättigt mit chemischem Dünger, mit Pestiziden, Herbiziden, Schwermetallen, radioaktivem fallout. Und «Deutschland über alles» mußte zum Rückzug blasen, denn die Probleme hatten längst ein planetarisches Ausmaß angenommen! Man mußte die Meere retten, die Wälder, die Wasserläufe, die Luft, die tropischen Regenwälder, das genetische Kapital (und das alles geht weiter bis zum heutigen Tag). Und man mußte kämpfen gegen die Gefahr der Überbevölkerung.

So war zum Beispiel diese hochvergiftete und ekelerregende Kloake namens Rhein sowohl schweizerisch als auch französisch, deutsch und holländisch. Es genügte nicht mehr, daß sich die nationalen Offiziellen gegenseitig den Ball der Verantwortlichkeit zuschoben; jetzt mußten alle Anrainer die Ärmel hochkrempeln und praktische Maßnahmen ergreifen. Die Kommunen, die Industrie, die Fischer, die Bauern, alle Interessierten und Benutzer mußten miteinander reden und Lösungen suchen. Das war noch niemals leicht gewesen, denn die kurzfristigen Interessen gehen oftmals auseinander. Es bedurfte erst einer Katastrophe, genannt TSCHERNO-BASEL,

als eine Chemiefabrik in Basel (Schweiz) den ganzen Fluß verseuchte, damit die Leute quasi unter einem notwendigen Elektroschock zu drastischen Maßnahmen bereit wurden.

Das Elsaß hatte schon immer eine starke Beziehung zur Natur. Aber der Elsässer ist in seinem Wesen «nett» und «korrekt». Er mußte lernen, sich zur politischen Kritik aufzuschwingen (nicht immer negativ), den Ton anzuheben, sein Schicksal selbst in die Hand zu nehmen (er hat schon so oft seine «Meister» gewechselt!). Die nationalen und die brüsseler Technokraten planten in ihrer Maßlosigkeit, das gesamte Rheintal von Rotterdam bis Basel zu industrialisieren und die Wohngebiete ins Gebirge (Vogesen, Schwarzwald) abzuschieben. Die von der Industrie benötigte Energie sollte in riesigen «Parks» mit Atomkraftwerken gewonnen werden. Nach allem, was wir wußten über die Gefahren der chemischen Umwelzerstörung und der radioaktiven Verseuchung, war uns klar: Jetzt mußte man etwas wagen, handeln, die Bevölkerung informieren und sich diesen dämonischen und größtenwahnsinnigen Projekten widersetzen.

So wie der Rhein alle diese Projekte miteinander verband, so gab er nun aber auch den Badenern, Elsässern und Schweizern Gelegenheit für ganz neue Begegnungen. Man gründete Komitees und Bürgerinitiativen. Man informierte; man besetzte

<http://www.ji-magazine.tviv.ua> <http://www.ji-magazine.tviv.ua>

JEAN JACQUES
RETTIG
DER
REGIONALISMUS
DER 70ER
JAHRE
DER
OBERRHEIN:
WEITHINSTRAH-
LENDER
LEUCHTTURM
DER
ÖKOLOGIE-
BEWEGUNG.

вали одне одного, захоплювали і утримували вдень і вночі будівельні майданчики, велися процеси проти фірм та держави, ми досвідчували справжню співпрацю, яка пересягає кордони...; і всі виявили розбуджені екологічною реальністю спільні інтереси людності регіону, часто культурні, часом мовні і завжди людські. Екологічний рух не має на меті зруйнувати державу і розчинити культуру, перетворити землю у безформну магму без смаку, традиції, без суспільного зв'язку. Зовсім навпаки! Але він завжди виступав за загальний підхід до проблем і рішень. Щоб припинилися пустопорожні балачки і почався порятунок річок, ґрунтових вод, лісів, повітря і людського здоров'я, держави повинні вийти із заціпеніння і серйозно зайнятися вислідами своїх дій для землі та людей і своїх сусідів. Франції, державі, в якій я живу, треба під цим оглядом зробити ще багато кроків.

В ході нашої боротьби ті, хто ще не знав, дізналися, що справжні кордони – не ті, що їх установили владні структури між народами наших країн, а ті, які існували і все ще існують, часто невидимо, всередині країни, між населенням і «лобі», між групами

інтересів. Згадую одного баденського (отже німецького) винаря, який після місяців спільних акцій і захоплення майданчиків – тобто після місяців обміну і спілкування з ельзасцями – вигукнув: «Я відкрив, що ми брати, ми навчилися жити разом, політики і великі вожді минулого обманювали нас. Як я подумаю про те, що ми колись стріляли один в одного через Райн! Що за божевілля! Якщо великі пани з Бонну і Парижу одного дня знову захочуть зробити щось подібне, ми скажемо «ні», ми не будемо більше маршувати, бо пережили щось інше». Нехай поширяться ці добрі наміри по всій планеті (вона така маленька, наша планета). Нехай не згасне цей спогад. Я опишу шість випадків боротьби, яка велася на Верхньому Райні. Говоритиму про період приблизно між 1970 і 1980 роками, хоч окремі акції відбувалися вже після 1980 року.

У липні 1970 стало відомо, що біля Фессенгайму в Ельзасі має бути збудована атомна електростанція з двома реакторами. Це був єдиний проект на Верхньому Райні, який був реалізований. Побудові третього й четвертого реактора вдалося запобігти. Боротьба проти першого та другого реактора продов-

163

ЖАН ЖАК РЕТТІГ
РЕГІОНАЛІЗМ
70-Х РОКІВ
(ВЕРХНІЙ РАЙН:
РЕГІОН-МАЯК
ЕКОЛОГІЧНОГО
РУХУ)

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

Tag und Nacht die Bauplätze; man führte Prozesse gegen die Firmen und gegen den Staat; man lebte eine ganz reale grenzüberschreitende Zusammenarbeit...; und alle entdeckten, aufgeweckt durch die ökologischen Realitäten, die gemeinsamen Interessen der Bevölkerung in der Region, oft kulturelle, manchmal sprachliche und immer menschliche. Die ökologische Bewegung will nicht den Staat zerstören und die Kultur auflösen, das Land verwandeln in ein formloses Magma ohne Geschmack, ohne Tradition, ohne sozialen Zusammenhang. Ganz im Gegenteil! Aber sie hat immer für eine ganzheitliche Betrachtungsweise der Probleme und der Lösungen plädiert. Damit das hohle Gerede aufhört und stattdessen die Flüsse gerettet werden, das Grundwasser, die Wälder, die Luft und die menschliche Gesundheit, müssen die Staaten ein Gutteil ihrer Starre beenden und sich ernsthaft um die Konsequenzen ihrer Handlungen für Land und Leute und Nachbarländer kümmern. Frankreich, das Land, in dem ich wohne, hat in dieser Hinsicht noch sehr viele Fortschritte zu machen.

Im Lauf unserer Kämpfe haben die, die es noch nicht wußten, entdeckt, daß die wirklichen Grenzen nicht jene sind, welche die Machthaber zwischen den Bevölkerungen unserer Länder gezogen haben, sondern jene, die existierten und immer noch existieren, oft unsichtbar, im Inneren jedes Landes, zwi-

schen der Bevölkerung und den Lobbies, den Interessengruppen. Ich erinnere mich immer an jenen badischen (also deutschen) Winzer, der, nach monatelanger gemeinsamer Aktion und Platzbesetzung – also auch nach monatelangem Austausch und Umgang mit Elsässerinnen und Elsässern – ausrief: «Ich habe entdeckt, daß wir Brüder sind, daß wir geschaffen sind, zusammen zu leben, daß uns die Politiker und die großen Führer der Vergangenheit belogen haben. Wenn ich daran denke, daß wir einmal aufeinander geschossen haben über den Rhein! Was für eine Verrücktheit! Wenn die großen Herren in Bonn und Paris eines sowas eines Tages wieder machen würden, werden wir NEIN sagen, wir marschieren nicht mehr, denn wir haben etwas anderes gelebt». Mögen sich diese guten Einsichten doch über die ganze Welt verbreiten (er ist ja so klein, unser Planet!). Möge die Erinnerung nicht verblasen. Ich werde nun in 6 Fällen den Kampf beschreiben, der in der Region des Oberrhein stattgefunden hat. Ich spreche also von einer Periode ungefähr zwischen 1970 und 1980 mit gelegentlichen Ausläufern in die 80er Jahre.

1. Im Juli 1970 wurde bekannt, daß bei Fessenheim im Elsaß ein Atomkraftwerk mit 2 Reaktorblöcken gebaut werden sollte. Es ist das einzige Projekt dieser Art, das am Oberrhein realisiert werden konnte. Die ebenfalls vorgesehenen Reak-

жується і закінчиться лише з їхнім закриттям, після вступу – виходом з французької атомної політики.

Навесні 1971 уряд землі Баден-Вюртемберг оголосив, що на правому березі Райну в Брайзаху має бути побудовано чотири реактори. В травні населення цілком несподівано виступило з протестом – який постійно зростав – проти цього проекту.

Влітку 1974 німецька фірма «Хемічні Заводи – Мюнхен» хотіла побудувати біля Маркольсгайму на ельзаській стороні 15 км від Брайзаху хемічний завод з виробництва свинцю. До того проект був відхилений трьома іншими французькими та німецькими громадами. П'ятимісячне захоплення об'єкта населенням поклато край цьому проекту.

В кінці 1973 року святкував своє відродження нуклеарний проект у Вилі (Баден) між Брайзахом та Страсбургом, проект, який свого часу зазнав поразки у Брайзаху. Демонстрації, дебати – круглі столи, поважна конфронтація з поліцією, захоплення об'єкта протягом більше року, процеси і дедалі сильніший тиск населення привели до того, що фірма «Баденверк» і Баден-Вюртемберзький уряд мусили поступитися. Жодної атомної електростанції у Вилі!

З 1966 року фірма «Мотор Колумбус АТ» пробує побудувати атомну електростанцію в Кайзераугсті, 19 км від Базеля на швайцарським боці Райну. Розпочалися вельми численні збори й «антизбори», втуми та дискусії – як це дозволяє швайцарська конституція. 1970 року ельзасці та баденці довідалися про швайцарський атомний проект. Початок будівництва – 24 березня 1975; 1 квітня будівельні роботи блокуються, будівельний майданчик захоплює населення й утримує його до 19 травня 1975 року. На сьогодні атомна електростанція ще не побудована.

Тоді існував список місцевостей на Верхньому Райні, де потенційно могли бути побудовані атомні електростанції. В грудні 1976 «Електрисіте де Франс» спорудила біля Герстгайму (Ельзас) між Вилем та Страсбургом метеорологічну щоглу – чіткий знак, що тут вестиметься будівництво. І справді, бургомістр мав же плани будівництва чотирьох реакторів – кожний потужністю у 1300 мегават; упродовж місяця місцеве населення утримувало майданчик. Щоглу зняли, проект став відомий населенню і був відхилений.

Ці шість прикладів боротьби і екологічної заангажованости були, як я вже говорив, школою життя,

torblöcke 3 und 4 konnten verhindert werden. Der Kampf gegen Block 1 und 2 geht weiter und wird erst mit Schließung beendet, nach dem Einstieg in den Ausstieg aus der französischen Nuklearpolitik.

2. Im Frühling 1971 gab die Landesregierung von Baden-Württemberg bekannt, daß auf dem rechten Rheinufer in Breisach 4 Reaktorblöcke gebaut werden sollten. Im Mai entstand dann völlig unerwartet in der Bevölkerung ein ständig wachsender Widerstand gegen dieses Projekt.

3. Im Sommer 1974 wollte die deutsche Firma CHEMISCHE WERKE MÜNCHEN bei MARCKOLSHEIM, auf der elsässischen Seite und 15 km von Breisach entfernt ein Bleichemiewerk bauen. Zuvor war das Projekt schon von 3 anderen französischen und deutschen Gemeinden abgelehnt worden. Eine fünfmonatige Platzbesetzung durch die Bevölkerung beendete das Projekt.

4. Ende 1973 feierte das in Breisach gescheiterte Nuklearprojekt in Wyhl (Baden) zwischen Breisach und Straßburg seine Auferstehung. Demonstrationen, Round-Table-Debatten, massive Konfrontation mit der Polizei, länger als 1 Jahr Platzbesetzung, Prozesse – und ein ständig wachsender Druck aus der Bevölkerung erreichten, daß die Firma BADENWERK und die Regierung von BADEN-WÜRTTEMBERG nachgeben muß-

ten. Kein Atomkraftwerk in Wyhl!

5. Seit 1966 versucht die Firma MOTOR COLUMBUS AG ein Atomkraftwerk in KAISERAUGST zu bauen, 19 km von Basel entfernt auf der schweizer Rheinseite. Viele Versammlungen und Gegenversammlungen, Voten und Diskussionen, wie es die schweizer Verfassung erlaubt. 1970 erfahren auch Elsässer und Badener von dem schweizer Atom-Projekt. Baubeginn am 24. März 1975, am 1. April werden die Bauerbeiten blockiert und der Platz wird von der Bevölkerung besetzt, und zwar bis zum 19. Mai 1975. Heute ist das Atomkraftwerk immer noch nicht gebaut.

6. Damals existierte eine Liste mit Orten am Oberrhein, die für weitere Atomkraftwerke in Betracht kamen. Im Dezember 1976 errichtete die ELECTRICITÉ DE FRANCE auf einem Platz bei GERSTHEIM (Elsaß) zwischen Wyhl und Straßburg einen meteorologischen Mast, das deutliche Zeichen, daß hier gebaut werden sollte. In der Tat fanden sich beim Bürgermeister Pläne für 4 Reaktorblöcke für jeweils 1300 Megawatt. Sieben Monate Platzbesetzung. Der Mast wird abgebaut, das Projekt ist in der Bevölkerung bekannt geworden und wird abgewiesen.

Diese sechs Felder der Kämpfe und des ökologischen Engagements waren wie gesagt eine Schule des Lebens, des Bürgersinns, der individuellen und kollektiven Verantwortlichkeit,

<http://www.ji-magazine.tviv.ua> <http://www.ji-magazine.tviv.ua>

JEAN JACQUES
RETTIG
DER
REGIONALISMUS
DER 70ER
JAHRE
DER
OBERRHEIN:
WEITHINSTRÄH-
LENDER
LEUCHTTURM
DER
ÖKOLOGIE-
BEWEGUNG.

громадянського почуття, індивідуальної та колективної відповідальності, усвідомлення головних цінностей, розвитку і вдосконалення кожної особи. Каста тих, хто приймає рішення, відчула спротив з боку населення, яке було винахідливим, тверезомислячим, мужнім, вільним від насильства і цивілізованим. Технократи та утопісти гіперрозвитку змушені були рахуватися із здоровим глуздом пристойних людей.

Ці акції були і будуть продовжуватися у майбутньому: пересягаючи кордони – навіть якщо націоналістам та всім тим, хто сіє ненависть і розбрат, це не до вподоби. Любов та повага до природних первнів (вода, повітря, земля, простір), доконечні умови для достойного життя, включають у себе любов та повагу до сусідів, участь у їхній культурі, готовість учитися їхньої мови. Ми відповіли реготом, коли пан Сікурані, префект регіону Ельзас, хотів заборонити німцям із правого берега Райну перетинати кордон, щоб допомогти нам, ельзасцям, у боротьбі проти німецького проекту будівництва заводу з виробництва свинцю. Одразу ж міст спільно захопили німці і французи, і рух транспорту було припинено. Префект змушений був відступити, він утратив у пастку своєї

власної несправедливості. Гроші та знищення довкілля не мають меж. То чому населення має ділитися?

В ту епоху тема екології була цілком новою, і наш протест проти кримінальних проєктів, які загрожували здоров'ю громади, був також несподіваним. Найперше – повідомлення про наші дії і самі акції привели до того, що зародилося екологічне мислення. Впродовж років усі ідеї й ініціативи приходили знизу. Жодна з політичних партій не займалася серйозно цим питанням, не кажучи вже про якусь zaangażованість. Комуністи, наприклад, – і ті, що орієнтувалися на Москву, і ті, що орієнтувалися на Пекін, – хотіли взяти участь у протесті, але водночас вони мусили хвалити атомну індустрію на своїй батьківщині, в Пекіні або Москві... Загалом можна сказати, що наші політики – від бургомістра до депутата – були дуже мало поінформовані в екологічних питаннях. Довгий час вони й так нічого не означали, то для чого ставити себе тепер у складне становище, протиставлятися офіційним тезам? Політики, якщо їх не копнути, залишаються в основній масі своїй класичними, тобто кар'єристами.

165

ЖАН ЖАК РЕТТІГ
РЕГІОНАЛІЗМ
70-Х РОКІВ
(ВЕРХНІЙ РАЙОН:
РЕГІОН-МАЯК
ЕКОЛОГІЧНОГО
РУХУ)

<http://www.iimagazine.lviv.ua>

der Bewußtwerdung von Grundwerten, der Entwicklung und Weiterbildung eines jeden. Die Kaste der Entscheider und Bestimmer, die sich grundsätzlich eine Verfügungsgewalt anmaßen über Leben und Schicksal der Menschen, sah sich konfrontiert mit einer Bevölkerung, die hellwach war, erfinderisch, funkelnd, couragiert, zutiefst gewaltfrei und zivilisiert. Die Technokraten und Utopisten der Überentwicklung mußten sich auf den gesunden Menschenverstand anständiger Leute einstellen.

Diese Aktionen waren und werden es auch künftig weiterhin sein: grenzüberschreitend, auch wenn es den Nationalisten und anderen, die Haß und Entzweiung säen, nicht gefällt. Die Liebe und die Achtung vor den natürlichen Elementen (Wasser, Luft, Erde, Raum-), notwendige Voraussetzungen für ein lebenswertes Leben, schließen Liebe und Achtung des Nachbarn ein, Teilhabe an seiner Kultur, lernbereites Interesse an seiner Sprache. Wir haben mit einem großen Gelächter geantwortet, als Herr Sicurani, der Präfekt der Region Elsaß, den Deutschen vom rechten Rheinufer verbieten wollte, die Grenze zu überschreiten, um uns Elsässern im Kampf gegen das deutsche Projekt (!) eines Bleichemiewerks zu helfen. Unverzüglich war die Rheinbrücke von Deutschen und Franzosen gemeinsam besetzt, und der Verkehr kam vollkommen

zum Stillstand. Der Präfekt mußte einen Rückzug antreten, gefangen in der Falle seiner eigenen Ungerechtigkeit. Das Geld und die Umweltzerstörung kennen keine Grenzen. Warum also sollten sich die Bevölkerungen trennen lassen?

In jener Epoche war das Thema Ökologie vollkommen neu, und unsere Rebellion gegen die kriminellen Projekte, welche die öffentliche Gesundheit bedrohten, kam vollkommen unerwartet. Erst die Berichte über die Sache selbst und unsere Aktionen haben dafür gesorgt, daß ökologisches Denken im Bewußtsein der Leute Einlaß fand. Jahrelang kamen alle Ideen und Initiativen von unten. Keine einzige politische Partei hatte sich ernsthaft mit dieser Frage beschäftigt, geschweige denn engagiert. Die Kommunisten z.B., sowohl die nach Moskau als auch die nach Peking orientierten, wollten schon ganz gerne teilhaben an der Popularität der Revolte, hier, im Westen, aber gleichzeitig mußten sie die Atomindustrie loben in ihrer jeweiligen politischen Heimat, in Peking also oder in Moskau... Insgesamt kann man sagen, unsere Politiker vom Bürgermeister bis zum Abgeordneten waren kaum informiert in den ökologischen Fragen. Für lange Zeit hatten diese eh nichts gegolten, warum also jetzt sich in Schwierigkeiten bringen, d.h. im Gegensatz zu den offiziellen Thesen? Die Politiker, wenn sie nicht von der Basis in den Hintern getreten werden, bleiben

З трьох країн, про які ми говоримо, Франції найбільше ще треба боротися зі свого роду кабінетною політикою. Дати народові можливість «побазікати», але будь-якою ціною реалізувати те, що за лаштунками приготували великі уми з Ecole Nationale de l'Administration, Polytechnique і Service des Mines. Всі рішення, які стосуються, наприклад, атомної політики, приймаються державними декретами, а не парламентом. Не думай, підписуй і сиди тихо! Під час багатолітньої боротьби ми – громадянські ініціативи, а також баденська, швайцарська й ельзаська людність – багато чого навчилися.

Для нас дуже велике значення мало те, що нам удалося об'єднати у своїх акціях різних людей, молодих та старших, жителів міста й села, інтелектуалів і селян, науковців і мистців, бо наші вороги були зацікавлені в розколі населення – щоб краще управляти й реалізувати свої проекти. Взаємна довіра будувалася дуже поступово, цей процес потребував максимальної чутливості і багато терпіння. Кожен учився, кожен відкривався перед іншими і переглядав свої цінності. Так званий комуніст уже не виглядав як чорт (проблема німців); селянин та винороб

стали трохи студентами; студент відкрив для себе поле; навчився орудувати вилами для гною і сокирою... і простіше говорити.

В рамках Вильської історії була заснована «Народна школа – Вильський Ліс», яка дбала спершу про культуру в захоплених місцях, потім, протягом років – і в довколишніх селах. Різноманіття тем та різні доповідачі, не лише німці і французи, але й американські вчені, індійці, буддійські ченці, перські лікарі, екологи з Бразилії. Прагматичне і плідне братерство.

На противагу Страсбурзькому договору – я згадував про нього на початку – шістдесят громад навколо Герстгайму, німецьких та французьких, підписали пакт про взаємодопомогу, щоб перешкодити атомному проєктові. На противагу Карлові Лисому та Людовікові Німецькому в нас не було таємних задніх думок; ми діяли в інтересах людності цього регіону і їхніх нащадків. Це був пакт народу Герстгайму. Крім того, ми зрозуміли, що одні успіхи тягнуть за собою інші. Багато людей приходять лише тоді, коли вони бачать перемогу.

Боротьба за Фессенгайм, яка все ще триває, показала нам, що завжди треба мати на своєму боці

in ihrer Mehrheit doch recht klassisch, also Karrieristen.

Von den drei Ländern, von denen wir sprechen, hat Frankreich noch am meisten mit einer Art Kabinettpolitik zu kämpfen. Das Volk «schwätzen» lassen, aber dann um jeden Preis realisieren das, was die großen Geister aus der ECOLE NATIONALE DE L'ADMINISTRATION, aus der POLYTECHNIQUE und aus dem SERVICE DES MINES in den Kulissen ausgekocht haben. Alle Entscheidungen, die z.B. die Atompolitik betreffen, werden per Regierungsdekret gefällt und nicht durch parlamentarische Entscheidungen. Denk nicht! Akzeptiere! Und sei still! Während der jahrelangen Kämpfe haben wir, die Bürgerinitiativen und die badische, schweizerisch und elsässische Bevölkerung, eine Menge Dinge lernen müssen.

Von höchster Bedeutung war für uns, daß es uns gelungen ist, in denselben Aktionen verschiedene Menschen zu einigen, Junge und Alte, Städter und Dörfler, Intellektuelle und Bauern, Wissenschaftler und Künstler, denn unsere Gegner hatten das Interesse, die Bevölkerung zu spalten, um besser regieren und die Projekte durchziehen zu können. Das gegenseitige Vertrauen mußte langsam aufgebaut werden, und es brauchte Fingerspitzengefühl und sehr viel Geduld. Jeder hat gelernt, jeder mußte sich öffnen und seine eigenen Werte relativieren. Der sogenannte Kommunist erschien etwas weniger teuflisch

(ein Problem der Deutschen); der Bauer und der Winzer wurde ein bißchen Student; der Student fand Geschmack am Acker, lernte die Mistgabel zu händeln und die Axt- und etwas einfacher zu reden.

Im Rahmen der Wyhler Geschichte wurde die «Volks-hochschule Wyhler Wald» gegründet, die zunächst für Kultur sorgte auf dem besetzten Platz, dann, im Lauf der Jahre auch in den Dörfern der Umgebung. Vielfalt der Themen und Unterschiedlichkeit der Vortragenden, nicht nur Deutsche und Franzosen, ebenso amerikanische Wissenschaftler, Indianer, buddhistische Mönche, persische Ärzte, Ökologen aus Brasilien. Eine pragmatische und fruchtbare Brüderlichkeit.

Im Gegensatz zu jenem Schwur von Straßburg von 842 – ich habe zu Beginn davon gesprochen – haben im Rahmen der Auseinandersetzung um Gerstheim 60 Gemeinden vor den deutschen und französischen Medien einen Pakt für gegenseitige Hilfe unterzeichnet, um das Nuklear-Projekt zu verhindern. Im Gegensatz zu Karl dem Kahlen und Ludwig dem Deutschen hatten wir keine heimlichen Hintergedanken; wir handelten im Interesse der Bewohner dieser Region und ihrer Nachkommen. Das wurde dann der Schwur des Volkes von Gerstheim. Wir haben außerdem begriffen, daß Erfolge andere Erfolge nach sich ziehen. Denn viele Leute kommen nur, wenn

<http://www.ji-magazine.tviv.ua> <http://www.ji-magazine.tviv.ua>

JEAN JACQUES
RETTIG
DER
REGIONALISMUS
DER 70ER
JAHRE
DER
OBERRHEIN:
WEITHINSTRAH-
LENDER
LEUCHTTURM
DER
OKOLOGIE-
BEWEGUNG.

як мінімум частину жителів громади, яку зачіпає та чи інша проблема. Недостатньо демонстрацій тисяч людей, які прибули з іншого місця. З цього огляду й індустрія хотіла б купити людей з цієї громади. Не досить залишатися серед соратників, серед екологів. Треба пробуджувати інтерес серед усіх груп населення, інакше опиняєшся на узбіччі. Тисячі людей у нашому регіоні зблизька могли побачити готовість технократів та «спеціалістів» поширювати брехню та півправду, з почуття професійної дисципліни, з жадоби наживи, або просто тому, що вони належать до особливої касты. Але звичайні люди з народу вже не дозволяють правити собі байки, вони вже не мають цього почуття підпорядкованості; вони можуть говорити відкрито і демаскувати «запроданців».

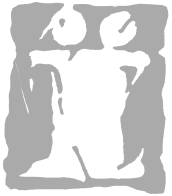
Чи треба згадувати про це? У фінансовому плані наші акції не давали жодного зиску. Навпаки, дуже багато людей інвестували в наш рух із власної кишені в рамках своїх можливостей. Як і народження, смерть, кохання, радість, схід сонця, гарний краєвид – ...наша справа була і залишається безплатною. Але цілком природним є те, що дедалі більше людей заробляє гроші на будівництві сонячних колекторів,

повітряних моторів, ізоляцій і т. ін. Ми хочемо не лише говорити «ні». Наше завдання – показати також і альтернативу. Так, наприклад, газові турбіни могли б дуже добре замінити реактори Чорнобиля, навіть якщо «Фраматом», «Сіменс», «Електрисіте де Франс» за будь-яку ціну хочуть продати атомні електростанції. Не обманюйтеся: не все на Заході, що блищить, це золото! Якщо чекати на те, що за порятунок гілки, на якій сидиш, буде заплачено – це може погано скінчитися.

Ага, я мало не забув! Одного дня один професор історії і політик з Ельзасу опублікував у газеті статтю, в якій стверджував, що ми – противники атомної індустрії та що нас оплачує КГБ. Ми подали на нього до суду за образу і виграли процес.

Засадою нашої боротьби завжди була відсутність насильства. Чому? Насамперед тому, що наші противники мали значно більше засобів для того, щоб чинити тиск. Вони посілали інших робити чорну роботу. По-друге, ми думаємо, що насильство не міняє людей. Якщо ми будемо практикувати насильство, ми даємо своїм ворогам виправдання для ще більшого насильства з їхнього боку. Але навпаки,

167

ЖАН ЖАК РЕТТІГ
РЕГІОНАЛІЗМ
70-Х РОКІВ
(ВЕРХНІЙ РАЙН:
РЕГІОН-МАЯК
ЕКОЛОГІЧНОГО
РУХУ)

<http://www.ji-magazine.lviv.ua>

sie sehen, daß auch gewonnen wird.

Der Kampf um Fessenheim, der immer noch andauert, hat uns gezeigt, daß man immer mindestens einen Teil der Einwohner in einer betroffenen Gemeinde auf seiner Seite haben muß. Es genügt nicht, mit Tausenden, die von auswärts angereist sind, zu demonstrieren. Aus diesem Grund trachtet ja auch die Industrie danach, die Leute in einer betroffenen Gemeinde zu kaufen. Des weiteren genügt es nicht, immer nur unter seinesgleichen zu bleiben, unter Ökologen. Man muß das Interesse wecken bei allen Gruppen der Bevölkerung, sonst wird man marginalisiert. Tausende in unserer Region konnten aus nächster Nähe studieren, wie die Technokraten und «Spezialisten» bereit sind, Lügen und Halbwahrheiten zu verbreiten, aus professioneller Disziplin, aus Gewinnsucht, oder einfach, weil sie zu einer speziellen Kaste gehören. Aber diese einfachen Leute aus dem Volk, lassen sich jetzt keine Märchen mehr erzählen; sie haben nicht mehr dieses Unterlegenheitsgefühl; sie können jetzt öffentlich reden und die «Gekauften» demaskieren.

Muß man es sagen? Es gab finanziell nichts zu gewinnen bei unseren Aktionen. Im Gegenteil, sehr viele Leute haben im Rahmen ihrer Möglichkeiten aus eigener Tasche in die Bewegung investiert. Wie die Geburt, der Tod, die Liebe, die Freude,

der Sonnenaufgang, die angenehme Landschaft... unser Unternehmen war und bleibt gratis. Aber es ist natürlich ganz normal, daß immer mehr Menschen künftig ihren Lebensunterhalt verdienen, indem sie Sonnenkollektoren bauen, Windmotoren, Isolationen etc.... Denn wir wollen nicht nur Nein sagen. Unsere Aufgabe ist es, auch Alternativen aufzuzeigen. So würden zum Beispiel Gasturbinen sehr gut die Reaktoren von Tschernobyl ersetzen, selbst wenn FRAMATOME, SIEMENS, ELECTRICITE DE FRANCE um jeden Preis euch schon wieder Atomkraftwerke verkaufen wollen. Laßt Euch nicht hereinlegen: Nicht alles, was im Westen glänzt, ist Gold! Wenn man darauf wartet, daß man für die Rettung des Astes, auf dem man sitzt, auch noch bezahlt wird, dann kann das böse enden.

Ach, fast hätte ich es vergessen! Eines Tages veröffentlichte ein Geschichtsprofessor und Politiker im Elsaß einen Zeitungsartikel, in dem er sagte, wir, die Gegner der Atomindustrie, würden vom KGB bezahlt. Wir haben einen Prozeß wegen Beleidigung angestrengt und haben ihn gewonnen.

Ein Prinzip unserer Kämpfe war immer die Gewaltlosigkeit. Warum? Zunächst einmal, weil unsere Gegner bedeutend mehr Mittel haben, um wirklich gewalttätig zu werden. Sie schicken dann andere, um die Drecksarbeit machen zu lassen. Zweitens weil wir denken, daß die Gewalt die Menschen nicht verändert.

якщо ми оберемо інший шлях, ми дамо їм можливість поміркувати, змінитися, або, якщо вони триватимуть у своїй тупості, показати їхнє справжнє несправедне обличчя всій громаді й остаточно втратити прихильність людей. Міністр-президент землі Баден-Вюртемберг Ганс Фільбінгер виніс цей досвід із Вильської історії. Його брехня і поліційне свавілля зламали йому хребта. Він не хотів змінюватися.

Ненасильницький метод не має нічого спільного з наївністю й оспалістю: навпаки, він потребує докладного аналізу, творчості, рухливості, вміння прозирати душі, мужності і духу солідарності. В жодному разі не заборонено експлуатувати силу ворога, для того щоб її по змозі неутралізувати. Завжди краще шукати діалогу. Треба залишити для противника якийсь вихід. Наша мета – не ненависть, а правда і справедливість. Виправданий гнів теж має своє місце у цьому процесі, бо холодний розум не завжди діє, коли треба перестрибнути через рів від думки до дії. Але цей гнів мусить себе подолати і не має права губити з очей мети. Можна сказати інакше: що більшим є число активних учасників, то складніше для противника просто обійти такий рух. Врешті-

решт, практика показала перевагу поступу двома напрямками (інформація, діалог, прямі акції, захоплення, процес, участь у виборах тощо), а не лише одним, бо противник завше пробує йти на нас навпрост або обійти.

Цим закінчую. Хоч пережито було набагато більше, ніж я міг дати читачеві уявлення оцим своїм викладом.

Переклала Софія Онуфрів

Wenn wir gewalttätig sind, liefern wir unseren Gegnern alle Rechtfertigungen für noch mehr Gewalt von seiner Seite. Aber umgekehrt, wenn wir den anderen Weg wählen, bieten wir ihm eine Gelegenheit, nachzudenken, sich zu ändern, oder aber, wenn er halsstarrig bleibt, in aller Öffentlichkeit sein wahres Gesicht der Ungerechtigkeit zu zeigen und nach und nach die Sympathie der Leute zu verlieren. Der Ministerpräsident des Landes Baden-Württemberg, Hans Filbinger, hat während der Wyhler Geschichte diese Erfahrung gemacht. Seine Lügen und seine Polizeigewalt haben ihm politisch das Genick gebrochen. Er wollte sich nicht ändern.

Die gewaltfreie Methode hat gleichwohl nichts zu tun mit Naivität und Schlaftheit; im Gegenteil, sie braucht die genaue Analyse, Kreativität, Beweglichkeit, Psychologie, Mut und den Geist der Solidarität. Es ist keineswegs verboten, die Kraft des Gegners auszubeuten, um sie möglicherweise zu neutralisieren. Immer ist es ratsam, den Dialog zu suchen. Man muß dem Gegener einen Ausweg lassen. Unser Ziel ist nicht der Haß, sondern Wahrheit und Gerechtigkeit. Auch der gerechte Zorn hat seinen Platz in diesem Prozeß, denn der kühle Verstand allein genügt vielen nicht als Antrieb, wenn sie den Graben überspringen wollen vom Gedanken zur Tat. Aber dieser Zorn muß sich beherrschen können und darf nicht das

Ziel aus den Augen verlieren. Man könnte auch sagen, je größer die Zahl der aktiven Teilnehmer ist, desto schwerer wird es dem Gegner, über eine derartige Bewegung einfach hinwegzugehen. Schließlich, die Praxis hat gezeigt, daß es immer von Vorteil ist, auf zwei oder mehreren Pfaden voranzugehen (Information, Dialog, direkte Aktion, Besetzung, Prozeß, Beteiligung an Wahlen etc.), und nicht nur auf einem, denn der Gegner trachtet immer danach, uns direkt anzugehen oder zu umgehen.

Hier halte ich inne. Obwohl das Erlebte in Wirklichkeit zwingender war und reicher als das, wovon ich Ihnen mit meinen Darlegungen eine Ahnung zu geben versucht habe.

Ich bedanke mich für Ihre Aufmerksamkeit.

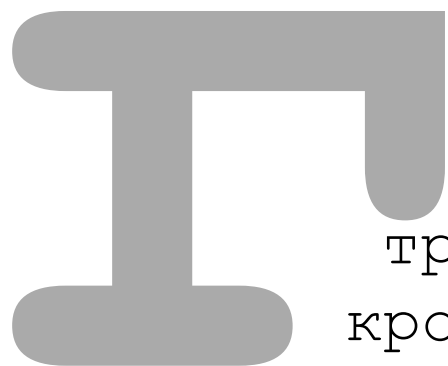
<http://www.ji-magazine.tviv.ua> <http://www.ji-magazine.tviv.ua>

JEAN JACQUES
RETTIG
DER
REGIONALISMUS
DER 70ER
JAHRE
DER
OBERRHEIN:
WEITHINSTRAH-
LENDER
LEUCHTTURM
DER
OKOLOGIE-
BEWEGUNG.

ганс

арп

троянди
крокують
бульварами із
порцеляним

край казки ніч тремкі троянди в'яже.
ґирилиця лелек плодів арф фараонів тане.
попід корінням порожнеї смерть хрусткий
букет тримає.

лелеки хрускотять на коминах.
ніч порохнява казка.

троянди крокують бульварами із порцеляни і
в'яжуть

з гирилиці років зорю з
зорею.

між зорями дримає плід.
спорожнені краї спорохнявілі роки розсміяні
валізи тан

ведуть.

лелеки ремигають фараонів.
із коминів ростуть троянди.

<http://www.iimagazine.lviv.ua> <http://www.iimagazine.lviv.ua>

strassburgkonfiguration

¹
ich bin in der natur geboren. ich bin in strassburg
geboren. ich bin in einer wolke geboren. ich bin in
einer pumpe geboren. ich bin in einem rock geboren.
ich habe vier naturen. ich habe zwei dinge. ich
habe fünf sinne. sinn ist ein unding. natur ist unsinn.
platz da für die natur da. die natur ist ein weißer
adler. platz dada für die natur dada.

ich modelliere mir ein buch mit fünf knöpfen. die
kunstbauerei ist der schwarze blödsinn.
dada ist in zürich geboren. zieht man strassburg
von zürich ab so bleibt 1916.

²
die nymphe obliegt dem leben.
der general hat einen wesentlichen platz in der
natur.

die pyramidenpumpe hat vier knöpfe zwei löcher.
die pyramidenpumpe pumpt schwarze vögel in die
natur. ich pumpe natur. du pumpst kunst.

strassburg liegt in einer wolke.
fünf besen liegen. vier besen sitzen. zwei besen
stehen.

смерть ремигає рік за роком.
фараони ремигають лелек.

зоря поміж плодів дрімає. Ледь сміється
вві сні мов порцелянна арфа.
хрусткі лелеки тан ведуть.

ростливі комини ремиготливі арфи
букети порцелянні тан ведуть.
коріння фараонів є з троянд.
лелеки комини кладуть в валізи
й летять в край фараонів.

(Зі збірки «Мушлі і ширми», 1939)

З німецької переклав Тимофій Гаврилів

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

weißt du die natur ist ein knopf. weißt du die
natur ist ein schwarzes loch. weißt du die kunst ist
ein schwarzes loch. in jedem loch ist eine wolke.
modelliere mir ein loch in einem loch und in diesem
loch zwei löcher und in jedem dieser zwei löcher
vier löcher und in jedem dieser vier löcher fünf
löcher.

die wolkenpumpe pumpt unter freuden die
wolken aus den rücken. die wolkenpumpe pumpt
gegen den kunstrock der nymphe.

3

ich bin in strassburg geboren.

ich habe fünf gedichtbücher herausgegeben. die
titel dieser bücher sind der vogel selbdritt – die
wolkenpumpe – der pyramidenrock – weißt du
schwarzst du – vier knöpfe zwei löcher vier besen.

1916 habe ich in zürich unter freuden dada
geboren. dada ist für den unsinn das bedeutet nicht
blödsinn. dada ist unsinnig wie die natur und das
leben. dada ist für die natur und gegen die kunst.
dada will wie die natur jedem ding seinen wesent-
lichen platz geben.

außerdem obliege ich teils sitzend teils stehend
der bildhauerei. niemand kann mir nachweisen daß
ich je eine nymphe einen general oder einen adler
modelliert habe.

4

weißt du niemand kann mir nachweisen daß ich
nicht ein adler bin. der adler obliegt dem leben. weißt
du der adler hat fünf leben und vier naturen. weißt
du der adler hat außerdem einen titel. schwarzst du
der general hat fünf titel fünf knöpfe an seinen zwei
sinnen und vier löcher in seinen freuden. die natur
aber und ich sind gegen die freuden und geborenen
dinge. die natur obliegt dem leben ob sie liegt sitzt
steht.

die schwarze wolke im weißen rock gebiert unter
freuden ein vogelding.

(1932)

■

IВАН ГОЛЬ

ніч
наша
шорстка
шкаралуца

<http://www.i-magazine.lviv.ua> — <http://www.i-magazine.lviv.ua> —

die aschenhütte

Y

yvan goll

Ніч наша шорстка шкаралуца
Ми стоїмо у ній дві білі мигдалини
Наша кров колує мов місяць

Крізь наші очі мандрує час
Марно його тримає пам'ять
Вона борониться сполохана птаха

Сон гір тривожний
Сон має тисячу облич
Яке твоє було?

З вод зводиться забуття
Правда костеніє на вітрі:
Скажи ім'я своє перед світанком

(Зі збірки «Нейла», 1947/48)

З німецької переклав Тимофій Гаврилів

171

Wir hatten kein Haus wie die andern an sicherem
Berghang

Wir mußten immer weiterwandern
Im Schnee der weder Salz noch Zucker war
An runden Kegeln des Mondes entlang
Du riefst nach deinen Schutzvögeln
Die hoch im Äther zu den Gräbern Afrikas flogen
Die Straße des Vergessens machte große Schleifen
Und keine blasse Blume sann am Weg
Gen Mitternacht fand sich eine Aschenhütte
Man hörte das lachende Bellen der Wölfe
Mit Fackeln hielt ich sie fern
Und fing im Nesselbach einen Ölfisch
Der uns lange erwärmte
Breit war das Bett aus geschnitztem Schnee
Und da geschah das Wunder:
Dein goldener Leib erstrahlte als nächtliche Sonne

aus: Traumkraut, 1941-1949

a ндре векманн

Speak white

говори по-білому
негр
по-білому – гарно
по-білому – благородно
по-білому – мудро
по-білому – по-французьки
по-французьки – по-білому
по-білому і шикарно
ельзасці
а по-ельзаськи
ні

це примітивно
вульгарно
фу!

тому говори по-білому
негр
іль-негр, бріш-негр, модер-негр
тому говори по-білому
по-білому як у парижі
й занур твою негритянську мову
у формалін
і подаруй її музею
тому говори по-білому
негр
аби став ти білим
нарешті
білим і мудрим
білим і шикарним
білим як у парижі

коріння й далечінь

що мені з того
що я знаю всі мови
від гетитів і

<http://www.i-magazine.lviv.ua> — <http://www.i-magazine.lviv.ua>

a weckmann ndré

Speak white

redd wiss
neger
wiss esch scheen
wiss esch nowel
wiss esch gschit
wiss esch franzeesch
franzeesch esch wiss
wiss un chic
elsasser
elsassisch degaje
net

zall esch brimitiv
vülger
pfui!

drum redd wiss
neger
illneger brischneger moderneger
drum redd wiss
wiss wi z bariss
un dunk dini negersproch
en formol
un schank se em müseum
drum redd wiss
neger
dass d wiss wursch
andli
wiss un gschit
wiss un chic
wiss wi z bariss

wurzel un witte

was nutzts mi
dassi alli sprooche kann
van de hettiter und de
amerikaner

американців?
Що мені з того,
що я з Марксом-Мао
і новими філософами
вечорами ганяю
світовий дух по хаті?
Що мені
з того всього,
коли я більше не можу
побалакати
через паркан
з сусідом?
Що мені з того,
що я можу побалакати
через паркан
з сусідом?
Що мені з того,
що я своєю мовою
підливаю герань
на підвіконні?
Що мені з того,
що я, аби зігрітися,
беру вітчизну
замість грілки?

Що мені
з того всього,
коли я через це забуваю,
як говорити
зі світом?

хочемо ми знати, ким ми були
хочемо ми знати, ким ми є
тільки тоді ми зможемо визначити
ким ми хочемо бути

парадокс

«Так хто ж ви такі?»
запитав німець:
«Французи чи ельзасці?» —

«Ельзасці»,
сказав ельзасець.
«Отже ви не французи»,
сказав німець
і вилетів за двері.

Переклала Ольга Сидор

173

<http://www.iimagazine.lviv.ua> — <http://www.iimagazine.lviv.ua> —

was mem marxmao
un de neje filosofe
zooweds de waltdäischt
durich d stubb drool
was nem mem
noochber
ewer de gaardezün newer
ratsche kann
was nutzts mi
dassi mem noochber
am gaardezun
ratsche kann
was nutzts mi
dassi met minere sprooch
d geranie spranz
am fanschter
was nutzts mi
dassi fer warm ze han
mer d haemet nemm als
bettflasch
was nutzts mi
des alles
wanni debil vergess
wie mr met de
walt redd

paradoxon

was seid ihn nun?
het de schwob gfroit:
Franzosen oder Elsässer?
Elsasser
het de elsasser xait
also seid ihr kein Franzosen
het de schob xait
un esch d deer nüsflöje

eмілія
огар
до питання
про сучасну
мовну ситуацію
в Україні

© Емілія Огар, 1998

<http://www.i-magazine.lviv.ua>

Сьогодні ми можемо із сумом констатувати, що процес «українізації» суспільства, який розпочався після проголошення державного суверенітету, із середини 90-х ХХ ст. почав помітно згасати. Доволі ілюзорною видається сьогодні надія перших «незалежних» років на те, що під впливом соціально-політичних перетворень, внаслідок повсюдного і повсякчасного вивчення української мови, яке масово охопить співвітчизників, моноліт російськомовності поступово буде «розмито», що переважна більшість російськомовних українців та громадян України інших національностей ставатимуть дедалі лояльнішими до своєї державної мови, і невдовзі говорити українською правильно стане престижно.

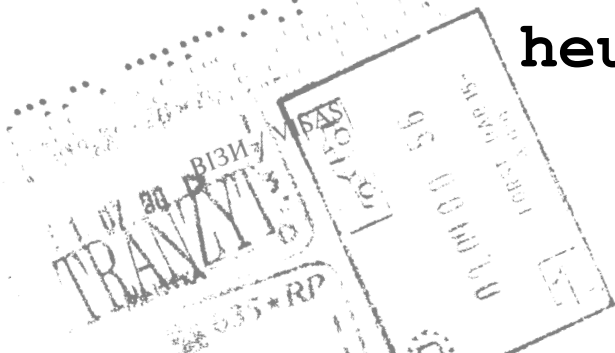
З одного боку, де-юре українська мова входить у нове тисячоліття в довго виборюваному почесному статусі мови нарешті незалежної держави, як мова національна, друга серед слов'янських за кількістю носіїв, зі сформованим літературним стандартом,

emilia
ohar
zweisprachigkeit
in der ukraine
heute

© Emilia Ohar, 1998

Die Hoffnung aus den frühen Jahren der Unabhängigkeit, dass sich im Zuge des gesellschaftlichen und politischen Wandels alle Bürger dem allgemeinen und alltäglichen Studium der ukrainischen Sprache widmen würden, dass der Monolith der Russischsprachigkeit allmählich zerbröckeln würde, dass die überwiegende Mehrheit der russischsprachigen Ukrainer und der ukrainischen Bürger anderer Nationalität zunehmend eine Loyalität zu ihrer Staatssprache entwickeln würde und dass schließlich die Beherrschung des Ukrainischen eine Frage des Prestiges sein würde, diese Hoffnung scheint heute zur Illusion zerfallen.

Zwar geht die ukrainische Sprache de jure in das neue Jahrtausend mit dem langerkämpften ehrenvollen Status einer Staatssprache, als Nationalsprache eines unabhängigen Staates, als die zweite unter den slawischen Sprachen (nach der Zahl der Sprachträger), mit einem ausgebildeten literarischen Standard, einer kodifizierten Rechtschreibung und mit einer angemessenen (wenn auch nicht besonders zahlreichen) ukrainischsprachigen Verlagsproduktion – gleichwohl ist sie in der ukrainischen Gesellschaft de facto nicht zur Sprache der Mehrheit geworden.

кодифікованим правописом, з відповідним (нехай і не надто чисельним) видавничим – навчальним і довідковим – забезпеченням у царині україномовної освіти.

З іншого боку, за роки незалежності українська мова так і не стала де-факто мовою більшості українського суспільства.

Виразною ознакою **мовної ситуації**, що склалася в сучасному українському суспільстві, залишається українсько-російська колективна та індивідуальна двомовність. Перша поширюється майже на всю територію країни і є асиметричною: в одних випадках вона завершується майже повним витісненням однієї з мов, а відтак – одномовністю, в інших – переходить у диглосію (коли функціональний баланс між двома мовами порушується на користь однієї, начебто «потужнішої», а відтак здатної обслуговувати вищі функції соціального життя; іншій мові – «слабшій» – відводиться місце лише в окремих функціональних сферах, скажімо, особистісної комунікації, повсякденно-побутового вжитку).

Розшарування регіонів, а надто максимальна поляризація Заходу (Галичина) та Сходу (Донбас) і Пів-

дня у мовному протистоянні відбувається не лише за статусом і переважанням однієї з двох мов, а навіть за стратегією і тактикою регіональної мовної політики. На територіях Донецької, Луганської, Одеської та Миколаївської областей у першій половині 1994 р. фактично було проголошено офіційний статус російської мови. В Автономній республіці Крим російська, українська, кримськотатарська мови співіснують як три державні мови, офіційною ж визнано російську.

Україномовним і надалі залишається здебільшого сільське населення України (йдеться про двомовні регіони). Щодо урбаністичного середовища, україномовним воно є лише в західних регіонах. У великих містах Сходу, Півдня, почасти Центру України українська мова практично «відсутня». Її нечисельними носіями тут можуть виступати представники інтелігенції, переважно з письменницького середовища, деякі діячі культури й мистецтва, науковці-гуманітарії, або діячі відповідних соціальних рухів, політичних партій української національної орієнтації. Останнім, зазвичай, протистоять російськомовні представники партій лівого напрямку.

<http://www.iimazine.lviv.ua>

Die sprachliche Situation in der heutigen Ukraine ist wesentlich von der ukrainisch-russischen Zweisprachigkeit (kollektiv und individuell) geprägt. Die kollektive Zweisprachigkeit verbreitet sich fast über das gesamte Territorium der Ukraine, und zwar asymmetrisch, d.h.: Einmal geht sie über in die Diglossie (der Begriff meint eine Koexistenz zweier Sprachen, wobei das Gleichgewicht zugunsten der einen Sprache gestört ist, die dann als die «stärkere» gilt, geeignet für die höheren Funktionen im gesellschaftlichen Leben, während die andere als eine «schwache» gilt, geeignet nur für einen beschränkten Gebrauch wie z.B. die alltägliche Kommunikation), im anderen Fall endet sie damit, dass eine der beiden Sprachen fast vollkommen vertrieben wird, d.h. also mit Ein-sprachigkeit.

Die extreme sprachliche Polarisierung hinsichtlich Status und Gebrauch der beiden Sprachen zwischen der Westukraine (Galizien) einerseits und dem Osten (Donbas) und Süden (Krim) andererseits ist nicht nur Ergebnis historischer Entwicklungen, sondern wird auch weiterhin durch Strategie und Taktik der jeweiligen regionalen Sprachpolitik immer wieder hergestellt. In den Gebieten Donezk, Luhansk, Odessa und Mykolajiw wurde in der

ersten Hälfte des Jahres 1994 die russische Sprache zur offiziellen Sprache erklärt. Auf der Krim existieren drei staatliche Sprachen (Russisch, Ukrainisch, Krimtatarisch), als offizielle Sprache gilt die russische.

In den Dörfern der zweisprachigen Regionen wird auch weiterhin meistens Ukrainisch gesprochen, aber was das urbane Milieu betrifft, so kann man nur in der Westukraine eine mehrheitlich ukrainischsprachige städtische Bevölkerung finden. In den Großstädten des Südens, des Ostens und zum Teil auch der Zentralukraine ist die ukrainische Sprache praktisch abwesend. Als ihre Träger kann man Vertreter der Intelligenz bezeichnen, vor allem aus dem Schriftstellermilieu, einige Kulturschaffende und Künstler, Naturwissenschaftler oder Vertreter von entsprechenden sozialen Bewegungen und von politischen Parteien mit nationaler ukrainischer Orientierung. Den letzteren stehen in der Regel russischsprechende Vertreter der Linksparteien gegenüber.

Aber gerade in den Städten, wo sich das intellektuelle (= das Informations- und Kultur-) Produkt bildet, hat das sprachliche Regime eine wesentliche Bedeutung für die Gestaltung des Endprodukts. Im Massenbewusstsein der schon seit langem russifizierten Bevölkerung östlicher und

Саме у містах, як відомо, виробляється основний інтелектуальний, інформаційний та культурний продукт. Мовний режим цього процесу має суттєве значення для кінцевого результату. У масовій свідомості не вчора зрусифікованого населення східних, південних міст українська мова ще залишається жаргоном селянок. Існує безліч психологічних бар'єрів у побутовому і діловому спілкуванні, подолати які багатьом людям просто несила.

Не стала українська мова поки що й робочою мовою «влади», що її ж офіційність та обов'язковість свого часу проголосила. Задля справедливості слід сказати, що наш парламент початків суверенітету і незалежності демонстрував проукраїнську мовну орієнтацію. Та упродовж останніх років українізація владних структур помітно пригальмувала, головню через обережність державної політики в мовній сфері, уникання радикальних заходів (скажімо, коли знання української мови мало б бути обов'язковою передумовою для обіймання посад у державному апараті, отримання українського громадянства тощо); відсутність культурно-мовного протекціонізму для української мови, україномовної друкованої

продукції, скажімо, за допомогою засобів податкової політики, штрафування тощо; відсутність спеціальних державних органів, які б здійснювали вироблення мовної політики і стежили за її дотриманням.

От, якби українська мова, почавши функціонувати на вищих щаблях суспільства, перетворилась у символ влади і соціального успіху, коли б нею стала користуватися владна еліта, вона могла б стати потужним чинником у формуванні суспільної мовної свідомості, а надто – у тоталітарному й посттоталітарному суспільстві, де значення всього, що пов'язане із владою, гіпертрофоване.

Внаслідок доволі формального характеру державної мовної політики, через пасивне саботування чи пряме гальмування прийнятого мовного законодавства – адже за це ніхто не несе жодної відповідальності – і досі сферами **реального функціонування** української загальнонародної мови залишаються родинно-побутове мовлення та художня література, а також певна частина центральних та регіональних медіа. Щоправда, факт україномовного мовлення наших ЗМІ – чи то писемного, чи то усного – не завж-

südlicher Städte gilt die ukrainische Sprache immer noch als eine Bauernsprache, und so existieren unzählige psychologische Barrieren sowohl in der alltäglichen Kommunikation als auch im Geschäftsleben, die viele Menschen einfach nicht überwinden können.

Auch ist die ukrainische Sprache, obschon als offiziell und obligatorisch deklariert, keineswegs zur Arbeitssprache der Macht geworden. Der Gerechtigkeit wegen muss allerdings auch erwähnt werden, dass unser Parlament zu Beginn der staatlichen Souveränität eine pro-ukrainische Orientierung zeigte.

Im Laufe der letzten Jahre hat sich die sogenannte «Ukrainisierung» wesentlich verlangsamt. Der Staat legte in Fragen der Sprachpolitik Wert auf «Vorsicht» und war bemüht, radikale Schritte zu vermeiden. Man verzichtete z.B. auf bestimmte Forderungen wie die Beherrschung der ukrainischen Sprache als notwendige Qualifikation für einen Posten beim Staat oder als Voraussetzung zum Erwerb der ukrainischen Staatsbürgerschaft. Ein kulturpolitischer Protektionismus zugunsten der ukrainischen Sprache, vor allem der ukrainischen Verlagsproduktion, blieb aus. Es wurden keine besonderen staatlichen Strukturen gebildet, die eine Sprachpolitik verbindlich formu-

lieren und ihre Einhaltung hätten überwachen können.

Wenn die ukrainische Sprache auf den höheren gesellschaftlichen Ebenen in Gebrauch genommen worden wäre, hätte sie sich zu einem Symbol der Macht und des sozialen Erfolgs entwickeln können, wenn die Machtelite ukrainisch sprechen würde, hätte dies als mächtiger Ansporn für die Bildung eines sprachlichen Massenbewusstseins gewirkt, besonders in dieser totalitären und post-totalitären Gesellschaft, wo die Bedeutung von allem, was mit Macht zusammenhängt, stark übertrieben wird.

Aber infolge des rein formalen Charakters der staatlichen Sprachpolitik und der passiven oder aktiven Sabotage bei der Verwirklichung des Sprachgesetzes bleiben nur wenige Orte übrig, an denen die ukrainische Volkssprache wirklich lebt – die Familie und schöngestigte Literatur, sowie einige nationale und regionale Massenmedien.

Leider bürgt die Tatsache, dass unsere Massenmedien ukrainisch schreiben bzw. sprechen, überhaupt nicht für Qualität. Viele Journalisten aus der Hauptstadt empfinden die ukrainische Sprache als Fremdsprache, mit der sie gezwungenermaßen ihr Brot verdienen. Sogar in den Iwliwer Massenmedien finden sich jede Menge sprachliche Fehler.

<http://www.i-magazine.lviv.ua> <http://www.i-magazine.lviv.ua>

ди означає, що мовлення це досконале й високо культурне. Адже для багатьох, скажімо, столичних журналістів, українська – така собі іноземна мова, якою вони змушені заробляти собі на хліб. Чимало огривів трапляється і у мовленні львівських ЗМІ.

Конфесійне протистояння в Україні супроводжується й протистоянням мовним: російськомовною є Українська православна церква Московського патріархату, а Українська греко-католицька церква і, почасти, Українська православна Київського патріархату та Українська автокефальна православна церкви – україномовними.

Щоправда, можна говорити і про деякі зрушення на користь української мови – відбуваються вони в ситуації родинної, а радше вікової двомовності. Якщо раніше представники старшого покоління, що вийшло, зі села, у побуті спілкувалися українською мовою, а їхні діти – перше народжене у місті покоління – намагалися говорити виключно російською, тепер із запровадженням обов'язкового україномовного навчання в українській середній школі уможливорюється сценарій «з точністю до навпаки». Онуки україномовних українців, діти їхніх російськомо-

вних дітей, починають повертатися до мови своєї національності: мови дідів та бабусь.

Добре було б, щоправда, якби динаміка українізації середньої освіти в Україні характеризувалася не лише високими кількісними, а й переконливими якісними показниками. Адже в багатьох «новонароджених» україномовних школах російськомовних, або двомовних міст (нам особисто відомий досвід низки шкіл Києва, Чернігова, Черкас, Чернівців) насправді панує штучна двомовність: і для учнів, і для більшості вчителів україномовним є лише урок (не торкаючись тут питань нормативності уживаної мови).

Дається взнаки брак педагогів, у яких високий професіоналізм поєднувався б із досконалим володінням українською мовою. Серед вчителів початкових класів мало реальних носіїв української мови. Не важко збагнути, наскільки архіважливою є роль вчителя 1-3 класів у вихованні мовної поведінки і мовної культури його вихованців, якою сильною і «нормативною» мовною особистістю він повинен бути. Україномовний досвід, набутий дітьми у школі російськомовного, або переважно російськомовно-

<http://www.iimazine.lviv.ua>

Der konfessionelle Gegensatz in der Ukraine wird von einem sprachlichen Gegensatz begleitet: Auf der einen Seite haben wir die russischsprachige Ukrainisch-Orthodoxe Kirche (Moskauer Patriarchat), auf der anderen Seite die ukrainischsprachige griechisch-katholische Kirche, sowie die überwiegend ukrainischsprachige Ukrainische Orthodoxe Kirche (Kiewer Patriarchat) und die Ukrainische Autokephale Orthodoxe Kirche.

Wenn man irgendwo denn doch einen Wandel zugunsten der ukrainischen Sprache feststellen kann, dann in der Familie, genauer gesagt: es handelt sich hier um eine Generations-Zweisprachigkeit. Die ältere Generation, die vom Lande kam, spricht auch weiter im städtischen Alltag ukrainisch, während die Kinder schon russisch sprechen. Mit der Einführung der ukrainischen Sprache in der ukrainischen Mittelschule wurde dann ein «umgekehrtes» Drehbuch möglich: Kinder von russischsprachigen Eltern können zu ihrer Sprache zurückkehren, zu der Sprache ihrer Großeltern.

Es wäre allerdings wünschenswert, dass die Dynamik der Ukrainisierung in den Mittelschulen nicht nur quantitativ, sondern auch qualitativ spürbar würde. In den «neugeborenen» ukrainischen Schulen der russischsprachigen

oder überwiegend russischsprachigen Städte – uns ist die Erfahrung einiger Schulen aus Kiew und Tscherniwci bekannt – herrscht eine künstliche Zweisprachigkeit: Sowohl für die Schüler, als auch für die Lehrer gilt das Ukrainische nur in der Unterrichtsstunde. Man spürt, dass es an qualifizierten Pädagogen als den realen Trägern der ukrainischen Sprache mangelt. Besonders unter den Grundschullehrern gibt es nur wenige tatsächliche Träger der ukrainischen Sprache. Es liegt doch auf der Hand, wie bedeutend die Rolle gerade eines Grundschullehrers für die Erziehung in einer Sprachkultur ist, was für eine starke und prägende Persönlichkeit gebraucht würde, und zwar aus gegebenem Anlass eine ukrainischsprachige Persönlichkeit.

Die Erfahrungen mit der ukrainischen Sprache, die die Kinder in der Schule machen, werden ausserhalb des Klassenzimmers praktisch gar nicht unterstützt, weil das soziale Umfeld der Schüler russisch bleibt.

Im offensichtlichen Kontrast zu den Verhältnissen, die an solchen Schulen (Kiew, Tscherniwci) herrschen, stehen Liver Schulen, die ebenfalls in ihren Klassen mit russischsprachigen Kindern erst vor kurzem Ukrainisch als Unterrichtssprache eingeführt haben. Die Bedingungen, unter denen die Kinder mit der ukrainischen Sprache umgehen

го міста, не має практично жодної підтримки, продовження у позашкільній сферах – бо соціум, який оточує школяра, не україномовний, а часом ще й «войовничо-російськомовний».

У цьому сенсі умови опанування української мови дітьми з російськомовних сімей у львівських школах значно комфортніші: знання, отримані в якісному мовному виконанні, не лише з української мови, а й з інших предметів, мають можливість закріпитися у назагал україномовному позашкільному середовищі та органічно переростають у них у відповідні мовні вміння й навички, стійкі мовленнєві звички.

Щоправда, і тут на юних громадян чекає небезпека. Адже українськими землями впевнено «крокує» суржик. Причому, хворобою цією «інфіковано» не лише Схід та Південь України, як прийнято в нас вважати. «Залишимо східняків у спокої. Поговоримо про наш рідний П'ємонт, цей бастион усього супер-ультра-радикально-націоналістичного... Здавалося б, із чим-чим, а з українською мовою тут усе повинно бути гаразд. Але на жаль...» Виявляється, що чистота української мови в Галичині є насправді міфом. В авангарді вживання суржику «йде галиць-

ке село – село в селі і пролетаризоване та люмпенізоване село в місті. Кожне 4-6 слово (!) у цієї категорії населення Львівщини російське».

Здавалося, вже не одне покоління дітей народилося в новій незалежній Україні. То ж звідки ця зрусифікованість дитячого, підліткового та молодіжного аргю – з його «ладно», «тіпа», «резко», «кароче», «прівет», «прікол», «воопще», «наоборот»?

Чимало дорослих мовців у нашому суспільстві користуються українською мовою не з дитинства, а після переходу з української нелітературної (діалектної, просторічної) основи або з російської мови. А отже, про наявність у дорослого населення масової навички автоматичного володіння літературною мовою говорити не доводиться. Багатьом відчутно бракує належної мовної практики у використанні мови поза межами сім'ї або роботи. До того ж, не філологів часто важко зробити правильний (нормативний) вибір із широкого розмаїття дублетних форм.

Слід відзначити також, що офіційно прийнятим в Україні варіантом літературної мови послуговується доволі невелика частина україномовного населення. Різні кола носіїв української мови до певних її норм

lernen, sind vergleichsweise sehr viel komfortabler: Der Unterrichtsstoff wird in einem guten Ukrainisch übermittelt, die Schüler werden außerhalb der Schule in einem ukrainischen Umfeld weitergebildet, die in der Schule erworbenen Kenntnisse gehen schließlich in entsprechende sprachliche Fertigkeiten und in feste Sprachgewohnheiten über.

Allerdings erwartet die jungen Leute dann auf der Straße ein anderes Phänomen, das «Surzhyk» (vergleichbar dem pariser «Franglais»), das sich ziemlich schnell in der gesamten Ukraine ausbreitet. Dieser Virus hat nicht nur den Süden und Osten infiziert, wie man zunächst annehmen könnte, sondern auch den Westen: «...Reden wir über unser Piemont, diese Bastion von allem Super-Ultra-Radikal-Nationalistischen... Eigentlich sollte hier doch mit der ukrainischen Sprache alles in Ordnung sein. Aber leider...» – Es stellt sich heraus, dass der Mythos von der Reinheit der Sprache in Galizien tatsächlich nur ein Mythos ist. In Gestalt der «Avantgarde» kam «das galizische Dorf, das Dorf im Dorf, und das aus dem Dorf stammende Lumpenproletariat, in der Stadt. Jedes vierte, fünfte Wort bei dieser Bevölkerungskategorie im Lviver Gebiet ist ein russisches Wort» (Illia Lemko).

Der Großteil der Träger der ukrainischen Sprache beherrscht die Literatursprache unzureichend, denn die meisten gebrauchen die Literatursprache nicht von Kind auf, sondern kommen entweder von einer ukrainischen nicht-literarischen Sprache (Mundart) oder von der russischen Sprache her, vielen fehlt es an einer entsprechenden sprachlichen Praxis außerhalb von Familie oder Arbeitsplatz. Dazu kommt, dass es manchmal durchaus kompliziert ist, aus der bunten Palette von möglichen Varianten die korrekte (normative) Wahl zu treffen.

Die offiziell anerkannte Variante der ukrainischen Literatursprache ist nur bei einem kleinen Teil der ukrainischsprachigen Bevölkerung in Gebrauch. Verschiedene Kreise der Träger der ukrainischen Sprache zeigen divergierende Einstellungen (mal zögerlich, mal schwankend bis verzweifelnd) zu bestimmten Normen, was denn nun letztendlich als «echt ukrainisch» oder einzig richtig gelten soll. Die Aktivierung von sprachlichen und sprachbildenden Prozessen, die manchmal sehr stürmisch und nicht durchdacht abgelaufen sind (Rückwendung zur Sprache der 20er, 30er Jahre, oder zur Sprache der ukrainischen Diaspora), hat nicht nur positive Veränderungen bewirkt, sondern auch zu Schwankungen in der Rechtschreibung der Literatur-

<http://www.i-magazine.lviv.ua>

<http://www.i-magazine.lviv.ua>

EMILIA OHAR
ZWEISPRACHIG-
KEIT IN DER
UKRAINE
HEUTE

як справді українських та єдиних ставляться по-різному, часом обережно, часом із недовірою. Активізація мовотворчих і моворестраваційних процесів (масове звернення до мовної практики 20-30-х рр., до мови західної української діаспори), іноді занадто бурхливих і не надто зважених, окрім багатьох позитивних змін, призвели також до розхитування мовностилістичних та правописних норм літературної мови, до нестабільності, а відтак – до браку авторитетності й обов'язковості (покажовим і є приклад літери «Г», відновленої ще 1990 р. і майже повністю відсутньої у друкованих текстах), до погіршення мовної культури усної і писемної форм комунікації.

Поки довкола українського правопису упродовж десяти років точаться запеклі дискусії, видавці на власний розсуд і смак використовують у текстах своїх видань елементи правописів 1960, 1990-1993 і навіть 1928 рр. Термінологічні словники, що вийшли упродовж останніх п'яти-шести років в Україні, через різнобій в орієнтації на різні термінологічні мовні традиції (крайній пуризм і відмова від будь-яких запозичень, навіть давньогрецьких чи латинських; гіперкоректність стосовно запозичень та кальок з

російської мови; інтернаціоналізація і «європейськість» та ін.) часом не можуть виконувати своїх прямих – довідково-допоміжних функцій. Деякі з них радше нагадують історично-термінологічні розвідки, аніж лексикографічні видання.

І все це в умовах доволі жорсткої конкуренції між українською та російською мовами, протиставлення їх на шкалі культурних цінностей суспільства, подекуди у крайніх формах. Скажімо, на «млин» російської мови працює чимало вироблених упродовж кількох імперських століть стереотипів (наприклад, старшости над іншими східнослов'янськими «мовами-сестрами», чи особливої «інтелігентности»), а українська мова у масовій свідомості все ще залишається мовою у певному сенсі умовно-штучною, або мовою художників слова; мовою, яку вперто продовжують трактувати як «простонародну» і «селянську»; мовою, не здатною вербально втілити (через брак відповідних засобів) складні абстрактні образи і категорії тощо.

Доволі гірко звучать слова відомого культуролога М.Рябчука про «роз'єднаність – сегментованість й атомізованість – українського суспільства». Нази-

<http://www.iimagazine.lviv.ua>

sprache beigetragen, zu einer allgemeinen Instabilität (als Beispiel kann man hier den Buchstaben «Г» erwähnen, der zwar 1990 wieder eingeführt wurde, der aber immer noch in den gedruckten Texten fehlt), und als Resultat zur Verschlechterung der sprachlichen Kultur sowohl in der mündlichen als auch der schriftlichen Kommunikation.

Solange noch die harten Diskussionen um die ukrainische Rechtsschreibung andauern (das zieht sich jetzt schon zehn Jahre hin), richten sich die Verleger je nach Gusto und Präferenz nach der Rechtsschreibung von 1960 oder 1990 oder 1993 oder 1928. Die Wörterbücher, die in den letzten Jahren in der Ukraine herauskamen, sind nicht imstande, ihre Aufgabe zu erfüllen. Sie orientieren sich jeweils an unterschiedlichen terminologischen sprachlichen Traditionen, etwa an einem extremen Purismus und Verzicht auf jegliche Fremdwörter (ausgenommen die altgriechischen oder lateinischen), oder an einer politischen Überkorrektheit gegen das Russische oder an Internationalismus und «Europäertum» etc. Einige erinnern eher an historisch-terminologische Untersuchungen als an ein Lexikon.

Das alles erfolgt unter den Bedingungen einer harten Konkurrenz zwischen den beiden Sprachen. Sie werden

auf der Skala der gesellschaftlichen Kulturwerte gegeneinandergestellt, manchmal in extremen Formen, wenn z.B. die im Laufe von einigen imperialistischen Jahrhunderten ausgebildete Stereotype Wasser auf die Mühle des russischen Vorurteils leiten (- dass die russische Sprache älter sei als andere ostslawische Schwester-Sprachen, dass sie eine besonders «intelligente» Sprache sei usw.). Derweil gilt die ukrainische Sprache im Massenbewusstsein immer noch als eine in einem bestimmten Sinne künstliche Sprache, oder als Sprache der Sprachkünstler, oder als eine Volks- und Bauernsprache, als eine Sprache, die komplizierte abstrakte Bilder und Kategorien nicht wiedergeben könne, weil ihr dazu die Mittel fehlten.

Sehr zutreffend und ziemlich bitter äußerte sich Mykola Rjabtschuk über die Segmentierung und Atomisierung der ukrainischen Gesellschaft. Er bezeichnet die Ukraine als einen «kulturellen Splitter des Imperiums» und schreibt: «Dieser Splitter besteht aus Regionen, die bis jetzt auf kultureller Ebene kaum mehr verbindet als das koloniale Kleinrussland-Bewusstsein; sie sprechen verschiedene Sprachen, nicht nur im unmittelbaren, sondern auch im übertragenen Sinn des Wortes; sie benutzen verschiedene semiotische Systemcodes, verschiedene geschichtliche

ваючи Україну «культурним уламком імперії», він зазначає: «Цей уламок складається з регіонів, які поки що на культурному рівні, крім колоніальної «малоросійськості», мало що об'єднує: вони розмовляють різними мовами, – і то не лише в прямому, а й, що гірше, в переносному значенні: послуговуються різними семіотичними системними кодами, різним історичними та культурними міфами; вони читають різні книжки, слухають різну музику, дивляться різні телепрограми, передплачують різні газети, – і погано не те, що «різні», а те, що немає «тих самих», немає нічого спільного, об'єднуючого, що б витворило спільний дискурс, спільний культурний код, без якого, властиво, немає повноцінної нації. Поки що є різні регіони, різні міста і села, що в різні часи і за різних обставин опинилися в УССР, об'єднані більше советськістю, ніж українськістю». Фактично вони і досі не можуть витворити спільного культурного, ба інформаційного простору, живучи у своїх «тутешніх» світах і розмовляючи якщо й не різними мовами, то, в кожному разі, на різних звукових частотах».

Соціологічні дослідження останніх років демонструють прогрес у політичній свідомості українсь-

кого населення, яке «щораз більше ототожнює себе з Україною і щораз менше – з «Росією» та «СССР». Та «чи трансформується коли-небудь ця політична «українськість» у культурну, сказати важко». Хочеться сформулювати ще одне питання: а чи коли-небудь ця політична «українськість» супроводжуватиметься реальною україномовністю нашого суспільства? Адже існує приклад Ірландії та «ірландський» сценарій, за яким мовою колишньої колонії може залишатися мова колишньої метрополії.

Клаус
бахманн

<http://www.ji-magazine.lviv.ua>

und kulturelle Mythen; sie lesen verschiedene Bücher, hören verschiedene Musik, schauen verschiedene TV-Sendungen an, abonnieren verschiedene Zeitungen... Das Problem liegt nicht darin, dass es soviel «verschiedene» gibt, sondern dass es keine «dieselben» gibt, nichts Gemeinsames, was verbindet, was einen gemeinsamen Diskurs ermöglichen würde, einen gemeinsamen kulturellen Code, ohne den es eigentlich gar keine einheitliche Nation geben kann. Heute haben wir verschiedene Regionen, verschiedene Städte und Dörfer, die zu unterschiedlichen Zeiten und unterschiedlichen Bedingungen in die Sowjetunion gekommen sind, die eher ein Sowjetismus als ein Ukrainismus miteinander verbindet. In der Tat können sie bis heute keinen gemeinsamen Kultur- und Informationsraum bilden, leben in verschiedenen Welten und sprechen, wenn nicht verschiedene Sprachen, so doch auf verschiedenen Wellenlängen».

Abschließend ein weiteres Zitat von Mykola Rjabtschuk. Er schreibt, dass die soziologischen Untersuchungen der letzten Jahre einen Fortschritt im politischen Bewusstsein der ukrainischen Bevölkerung feststellen, die sich «immer mehr mit der Ukraine und immer weniger mit Russland identifiziert», und er wirft die Frage auf:

«Wird sich diese politische Identifizierung auch in eine kulturelle verwandeln können?» Wir wagen es, diese Frage auszuweiten: Werden Politik und Kultur in der Ukraine irgendwann auch wirklich ukrainisch? Wir kennen das Beispiel Irland, und wir kennen das irische Drehbuch. Demnach würde die Sprache der Metropole auch in Zukunft die Sprache der ehemaligen Kolonie bleiben.

(aus dem Ukrainischen von Sofia Onufriw)

Кlaus
bachmann

EMILIA OHAR
ZWEISPRACHIG-
KEIT IN DER
UKRAINE
HEUTE

україна
 польща
 та дебати про
 майбутнє ес
 чи польський міст
 провадить
 в нікуди?

© Klaus Bachmann, 2000

<http://www.i-magazine.lviv.ua>

ukraine
 polen
 und die debatten
 über die zukunft
 der eu
 führt die
 polnische brücke
 ins nichts?

© Klaus Bachmann, 2000

У травні цього року берестейська фірма Логос, що займається маркетингом, проводила у Берестейській області опитування про ставлення місцевого населення до Польщі. Результати виявились приголомшливими: Берестя – місто прикордонне, індустріалізоване, на якому однаковою мірою залишили свій слід як воєнні та повоєнні міграції та переселення, так і здійснювана зверху індустріалізація за Совецького Союзу. Здавалося б, що перемішане у такий спосіб населення мало б бути більш податливим до лукашенківської пропаганди, однак, як виявилось, більш ніж половина опитаних дуже позитивно ставиться до Польщі, вважає польську модель трансформації зразком для Білорусі, а також, що Польща обрала вірний напрямок розвитку – і у геополітичному сенсі також. Лише 20% опитаних побоюється наслідків вступу Польщі до НАТО.

У Бересті промоція Польщі виявилася успішною. Не менш успішною стала також промоція Європи, оскільки

Im Mai des Jahres 2000 führte die weißrussische Marketing-Firma «Logos» im Oblast Beresta (Belarus) eine Umfrage durch, um die Einstellung der einheimischen Bevölkerung gegenüber Polen zu erforschen. Die Ergebnisse waren überraschend. Beresta ist eine industrialisierte Grenzstadt, in der sowohl die Kriegs- und Nachkriegsmigrationen bzw. Umsiedlungen ihre Spuren hinterlassen haben, als auch die Industrialisierung, die in der Sowjetzeit von oben herab verordnet worden war. Man hätte nun meinen können, dass eine derart zusammen gemengte Bevölkerung für Lukaschenkos Propaganda empfänglicher sein sollte, aber, wie es sich herausstellte, war über die Hälfte der befragten Personen Polen gegenüber sehr positiv eingestellt, sie betrachteten das polnische Transformationsmodell als ein Vorbild für Weißrussland, und glauben, dass Polen einen richtigen Entwicklungsweg eingeschlagen hat, auch in geopolitischer Hinsicht. Nur 20 Prozent der Befragten fürchteten eventuelle Folgen von Polens NATO-Beitritt.

вартості, які визнала більшість опитуваних – ринкова економіка, правова держава, права людини та ліберальна демократія – це вартості, на яких засновується ідея європейської інтеграції і які стоять в опозиції до цілей режиму Лукашенки. Такі ж опитування на Західній Україні, а можливо, і в Калінінградській області також, дали б подібні результати. На цих теренах польська мова є своєю рідною *lingua franca*, нею часто користується молодь, яка ніколи не мала справи із Другою Річчю Посполитою. Польща вважається там частиною Заходу, але не тільки: цей «польський Захід» відрізняється від «американського Заходу», який українці та білоруси впускають до своїх домівок у вигляді телевізійних серіалів, голлівудської продукції та комедій обставин, за популярністю яких криється бажання надолужити споживання, від якого совєцька система їх відгородила. *Мак-Доналд*, *Арнольд Шварценеггер* та *Сільвестр Сталлоне* входять у постсовєцьку культурну порожнечу, *Polsat*, *TVP* та ретрансльовані програми польського радіо влітаються в тонке мереживо народних традицій, що пережили спробу советизації. Цей Захід зрозуміліший, рідніший.

ЧИ Є ПОЛЬЩА МОСТОМ НА СХІД?

На початку 90-х років польські органи влади та польські політики намагалися презентувати Польщу як «міст на Схід». Країна погрузла в регресію, видавалася нестабільною та непривабливою для іноземних інвесторів. А на Заході все ще панував міт про велику Росію, яка з дня на день підніметься з економічного маразму і знову стане «великим ринком». Цей міт швидко розвіявся, по перебудові настало розчарування, Польща, натомість, ставала щоразу привабливішою. Легенда про польський міст на Схід, однак, не зникла. Результати опитування у Бересті, а також факт, що польська трансформація стала зразком – здебільшого недосяжним – у країнах на схід від Польщі видаються підтвердженням давньої тези про польський міст. Однак, лише на перший погляд.

Давня теза про «польський міст», яким західні інвестори рушать на схід, щоб здобувати багатий російський ринок, виявилась фальшивою. Ані ринок цей не є багатим, ані Польща не є тим шляхом, що веде до нього. Єдиною галуззю, в якій існує якийсь статистичний зв'язок між капіталовкладеннями іноземних інвесторів та експортом продукції на Схід є переробка сільгосппродуктів, – але й

Die Promotion Polens in Beresta erwies sich als erfolgreich. Nicht weniger erfolgreich war auch die Promotion Europas, denn die Werte, die die meisten Befragten anerkennen – Marktwirtschaft, Rechtsstaat, Menschenrechte und liberale Demokratie – sind die, auf denen die Idee der europäischen Integration basiert und die sich in Opposition zu den Zielen des Regimes Lukaschenkos befinden. Ähnliche Befragungen in der Westukraine und vielleicht sogar im Gebiet Kaliningrad würden ähnliche Ergebnisse haben. In diesen Regionen ist die polnische Sprache eine Art *lingua franca*, sie wird oft von Jugendlichen benutzt, die nie mit der II. Rzecz Pospolita zu tun hatten. Polen wird dort als ein Teil des Westens betrachtet, aber nicht nur, dass sich dieser «polnische Westen» von dem «amerikanischen Westen» unterscheidet, den die Ukrainer und Weißrussen in Gestalt von Seifenopern und Sitcom-Serien aus Hollywood in ihre Häuser hereinlassen. McDonalds, Arnold Schwarzenegger und Silvester Stallone füllen die postsowjetische kulturelle Leere aus, aber die polnischen Radio- und Fernsehprogramme knüpfen an die besten Traditionen der weißrussischen Volkskultur an, die trotz der Sowjetisierungsversuche überlebt haben. Dieser Westen ist verständlicher, verwandter.

IST POLEN EINE BRÜCKE NACH OSTEN?

Anfang der 90er Jahren versuchten die polnischen Machtorgane und polnische Politiker Polen als eine «Brücke nach Osten» darzustellen. Das Land versank in Regression und erwies sich als instabil und unattraktiv für ausländische Investoren, zudem herrschte im Westen immer noch der Mythos vom großen Russland, das über Nacht aus der wirtschaftlichen Schwäche auferstehen und wieder zum «großen Markt» werden würde. Aber dieser Mythos verflog schnell. Nach der Perestrojka begann die Ernüchterung, Polen dagegen wurde immer attraktiver. Nur die Legende von der polnischen Brücke nach Osten verschwand nicht. Die Ergebnisse der Umfrage in Beresta und die Tatsache, dass die polnische Transformation zu einem – meist unerreichbaren – Vorbild in den Ländern östlich von Polen wurde, scheinen die alte These vom polnischen Brücken-Mythos zu bestätigen. Aber nur auf den ersten Blick.

Die These von der «polnischen Brücke», über welche die westlichen Investoren nach Osten wandern, um den reichen russischen Markt zu erobern, erwies sich als falsch. Weder ist jener Markt reich, noch ist Polen der Weg, der zu ihm führt. Die einzige Branche in Polen, in der es eine relevante statistische Korrelation zwischen

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

KLAUS
BACHMANN
UKRAINE,
POLEN UND
DIE DEBATTEN
ÜBER
DIE ZUKUNFT
DER EU
FÜHRT
DIE POLNISCHE
BRÜCKE
INS NICHTS?

тут важким ударом виявилась російська криза 1998 року, після якої обсяг експорту почав різко скорочуватись. Величезні інвестиції у Польщу не робились для того, щоб здобувати східноєвропейські ринки, а для того, щоб здобувати ринок польський або європейський загалом – після вступу Польщі до ЕС. З цієї причини *Fiat* більшу частину своєї продукції реекспортує до ЕС, а *Daewoo* навіть не намагався експортувати свої автомобілі в Україну, а створив власний складальний завод у Запоріжжі. ВВП Росії дорівнює сьогодні половині ВВП країн Бенілюксу; часті, непередбачувані зміни у митній політиці, загроза нової стрибкоподібної девальвації рубля, нескоординована, часто антиринкова економічна політика деяких окремих постсоветських країн роблять їхні ринки привабливими лише для спекулянтів. Якщо Польща й є тут шляхом, то шляхом, що веде в нікуди.

Польща не є також містком між Заходом і Сходом. Вона з'єднує Схід із Заходом, але в зворотному напрямку руху майже не відбувається. Ставлення Сполучених Штатів та Західної Європи змінила не польська дипломатія (хоча й намагалася це робити), а відмова України від ядерної зброї та її готовність закрити Чорнобильську АЕС.

Польща є адвокатом України в ЕС, але пропозиції включити Україну до Європейської Конференції і надати їй, подібно як Балканському простору, «перспективу членства», викликають щоразу більше роздраткування у німецьких і французьких дипломатів. Вони вважають, що вищі інстанції у Гельсінкі вирішили проблему кордонів спільної Європи на наступні десятиліття. Анкетування, проведене серед членів польської та німецької еліти 1998 року, виявило, що найбільшою мірою обидві групи розмежовує ставлення до можливої інтеграції України в НАТО та ЕС. Якщо серед мешканців Західної Європи і є прихильники вступу України до обох організацій, то схиляє їх до такого погляду єдиний мотив: аби запобігти подальшому поглибленню інтеграції та повернути ЕС до зони вільної торгівлі.

ПРИЄДНАТИСЯ ЧИ УВІЙТИ ДО ЕС?

Під час переговорів про спільну зовнішню політику ЕС Польща не мала жодних застережень щодо запровадження юридичних рамок у цій сфері. Клопіт полягає у тому, що ця політика базується не лише на спільних таємничих стратегіях щодо України та Росії, але й на неписаних правилах та звичаях. Єврократи віднесли до питань зовніш-

КЛАУС БАХМАНН
УКРАЇНА,
ПОЛЬЩА
ТА ДЕБАТИ
ПРО МАЙБУТНЄ
ЕС
ЧИ ПОЛЬСЬКИЙ
МІСТ ПРОВАДИТЬ
В НІКУДИ?

<http://www.iimagazine.lviv.ua>

den Kapitaleinlagen der ausländischen Investoren und dem Export nach Osten gibt, ist die verarbeitende landwirtschaftlichen Produktion, aber auch dieses Geschäft erlitt einen schweren Schlag durch die russische Krise von 1998 – danach begann der Exportumfang drastisch abzunehmen. Die riesigen Investitionen in Polen wurden nicht gemacht im Hinblick auf die osteuropäischen Märkte, sondern für den polnischen und (nach Polens EU-Beitritt) den europäischen Markt. Aus diesem Grund re-exportiert *Fiat* den größten Teil seiner Produkte aus Polen in die EU, und *Daewoo* versuchte nicht einmal, seine Autos aus Polen in die Ukraine zu exportieren, sondern baute lieber ein neues Werk im ukrainischen Zaporizhia. Das Bruttoinlandsprodukt Russlands ist heute halb so groß wie das der Benelux-Länder, häufige unkalkulierbare Änderungen in der Zollpolitik, die Gefahr einer neuerlichen plötzlichen Entwertung des Rubels, unkoordinierte und oft gegen den Markt gerichtete Wirtschaftspolitik einiger postsowjetischer Länder – all das macht diese östlichen Märkte nur für Spekulanten attraktiv. Wenn Polen hier auch der Weg ist, dann nur der Weg, der ins Nichts führt.

Polen ist auch keine Brücke zwischen dem Westen und dem Osten. Es verbindet den Osten mit dem Westen,

<http://www.iimagazine.lviv.ua>

aber in der Gegenrichtung gibt es kaum Bewegung. Die Stimmungen in den USA und im Westeuropa haben sich zwar verändert, aber nicht dank der polnischen Diplomatie (obwohl diese einiges versucht hat), sondern weil die Ukraine auf Kernwaffen verzichtete und bereit war, das AKW Tschernobyl zu schließen. Polen ist ein Anwalt der Ukraine in der EU, aber die polnischen Vorschläge, die Ukraine in die Europäische Konferenz aufzunehmen und ihr, ähnlich wie der Balkan-Region, «die Perspektive der Mitgliedschaft» zu geben, rufen immer mehr Verärgerung bei den deutschen und französischen Diplomaten hervor. Sie meinen, dass die höheren Instanzen in Helsinki das Problem der Grenzen Europas für die nächsten Jahrzehnte gelöst haben.

SICH DER EU ANSCHLIESSEN ODER IHR BEITRETEN?

Während der Verhandlungen über eine gemeinsame EU-Außenpolitik hatte Polen keinerlei Vorbehalte, dafür einen rechtlichen Rahmen zu schaffen. Besorgt war man vielmehr wegen der Geheimstrategien gegenüber der Ukraine und Russland sowie wegen der ungeschriebenen Regeln und Traditionen. Die Eurokraten führten in Fragen der Außenpolitik ausgerechnet den Aspekt an, der in

ньої політики ЄС саме той момент, який у Білорусі, в Росії та в Україні викликає найнеприємніші асоціації! Коли ще ніхто у Польщі не замислювався, що означає включення статей Шенгенської угоди до Амстердамського Документу, в українських прикордонних селах люди уже знали, що кордон буде закрито. Гучно проголошена «Спільна стратегія ЄС щодо України» викликала реакцію в українській пресі лише на один день – доки не стало зрозуміло, що країна знову отримала статус кандидата на членство. Про наслідки застосування правил з Шенгенської угоди на польсько-українському кордоні суперечки точаться уже давно. З'явилися навіть концепції щодо того, як уникнути ситуації, коли візові кордони ставали б водночас кордонами добробуту та злиднів – через створення спеціального буферного простору, у який інвестувалися б водночас і засоби центрального уряду, і кошти ЄС із залученням програм допомоги, радіус дії яких не закінчувався б на державних кордонах. Багатьом людям між Львовом та Луцьком відомо, що проблеми регіональної співпраці знаходять вирішення, які не шкодять польсько-українським відносинам лише у тому випадку, коли Польща та Україна самі

виявлятимуть ініціативу, обмінюватимуться думками та не відкладатимуть цього на час після розширення ЄС.

Якщо розширення ЄС має бути чимось більшим, ніж приєднання чергових країн до того ж ЄС, якщо воно має стати початком очевидного об'єднання Європи та подолання поділу на Схід та Захід, то воно не може базуватися на тому, що та ж політика проводитиметься як і досі, лише за участі більшої кількості країн, які цьому підпорядковуються. Це вимагає відкритого Союзу, значно більшого зацікавлення Центрально-Східною Європою та відмови від багатьох вигідних мітів і стереотипів, як, наприклад, від легенди, що Косово може повторитися будь-де і що розширення ЄС – це засіб перенесення західноєвропейської моделі добробуту на Схід та спосіб стабілізувати цей регіон. Якщо об'єднання регіону має бути успішним, то нові члени мусять вступити до ЄС, а не «бути прийнятими», увійти до нього, а не прокинутися одного чудового ранку та із здивуванням зауважити, що вони всередині цієї структури. Це вимагає активної політики, доброї підготовки та приєднання до участі у дебатах Союзу. Удаване членство – це не лише зустріч «acquis», міцна економіка та вміння вести переговори, а ще й престиж,

Weißrussland, in Russland und in der Ukraine die unangenehmsten Assoziationen hervorruft! Als sich noch niemand in Polen Gedanken machte, was die Übernahme des Schengen-Abkommens in das Amsterdamer Dokument bedeutet, wussten die Menschen in den ukrainischen Grenzdörfern schon, dass man die Grenze schließen würde. Die laut verkündete «Gemeinsame Ukraine-Strategie der EU» fand nur einen Tag lang Resonanz in der ukrainischen Presse – bis es klar wurde, daß das Land den Status des Beitrittskandidaten wieder einmal nicht bekommen hat.

Über die Folgen der Anwendung des Schengen-Abkommens an der polnisch-ukrainischen Grenze wird schon seit langem diskutiert. Es wurden sogar Konzepte erarbeitet, die verhindern sollten, dass die visumpflichtigen Grenzen gleichzeitig Grenzen zwischen Wohlstand und Armut sein würden, und zwar durch Festlegung einer grenzüberschreitenden Übergangszone, wo im Rahmen von Hilfsprogrammen sowohl Mittel der polnischen Zentralregierung als auch der EU investiert werden sollten. Vielen Menschen zwischen Lviv und Luzk ist klar, dass für die Probleme der regionalen Zusammenarbeit nur dann Lösungen gefunden werden, wenn Polen und Ukraine selbst die Initiative ergreifen, kooperieren und

die Zusammenarbeit auf die Zeit nach der EU-Osterweiterung ausweiten.

Wenn die EU-Erweiterung etwas mehr sein soll als der Anschluss der Nachbarländer an die EU, wenn sie der Anfang einer wirklichen europäischen Einigung und der Überwindung der Teilung in Ost und West sein soll, kann sie nicht darauf basieren, dass die bisherige Politik einfach weitergeführt wird, nur unter Einschluss einer größeren Zahl von neuen Mitgliedsländern, die sich dann eben anpassen müssen. Vielmehr bedarf es dann einer offenen Union, eines viel größeren Interesses für Mittel- und Osteuropa und des Verzichtes auf viele bequeme Mythen und Stereotypen, wie z.B. auf die Legende, dass Kosowo sich überall wiederholen könne und dass die EU-Erweiterung die Übertragung des westeuropäischen Wohlstandmodells auf den Osten sei und ein Mittel, diese Region zu stabilisieren. Wenn die Vereinigung der Region erfolgreich sein soll, dann müssen die neuen Mitglieder der EU tatsächlich «beitreten» und nicht «aufgenommen werden», dann müssen in sie bewußt in die EU hinein gehen, und nicht eines Morgens aufwachen und bemerken, daß sie sich innerhalb dieser Struktur befinden. Dies bedarf einer aktiven Politik, guter Vorbereitung und der Beteiligung an den Debatten der Union. Eine tatsäch-

<http://www.i-magazine.lviv.ua> <http://www.i-magazine.lviv.ua>

KLAUS
BACHMANN
UKRAINE,
POLEN UND
DIE DEBATTEN
ÜBER
DIE ZUKUNFT
DER EU
FÜHRT
DIE POLNISCHE
BRÜCKE
INS NICHTS?

хороша марка і те, що економісти називають порівняльною перевагою: за умов вільної конкуренції кожна країна має принаймні один продукт, який вміє створити краще, ніж інші. Чи може ним бути польська східноєвропейська політика?

ОБЕРНУТИСЯ ДО СХОДУ СПИНОЮ?

Інкони видається, ніби польський адвокат України зупинився на роздоріжжі. Йому не вдалося дотримати давніх обіцянок, що після вступу до ЄС східний кордон буде «так само відкритим, як і досі» (Президент Квашневські у Києві). Закриття кордонів, запровадження візового режиму, оснащення прикордонної варті пристроями нічного бачення, Лендроверами та найсучаснішими засобами зв'язку фінансуватимуть Брюссель та найбільш зацікавлені у цьому країни-члени ЄС. За повторне зняття цієї зависи у вигляді дешевих віз, побудову більшої кількості консульств та додаткові робочі місця платитиме Польща.

Польща виступала за подальше розширення НАТО та ЄС, але чи можна вимагати від неї утримання такої позиції, якщо та шкодитиме швидкій інтеграції?

ПОЛЬЩА – ДРУГА АВСТРІЯ?

Такий варіант можливий і у Польщі. Тим, чим є сьогодні Польща для контактів Схід – Захід, у 80-х роках була Австрія. Вона тримала кордони відкритими для багатьох країн «Східного блоку», була посередником у політичному діалозі, служила нейтральним місцем зустрічей для бізнесменів, науковців, політиків, ворогуючих під час громадянської війни сторін та шпигунів. Австрійські дослідницькі центри були відомі у Європі, а австрійські політики вважалися надзвичайно компетентними у балканських, угорських, румунських справах. Коли інші помічали лише «Східний блок», австрійці відкривали сліди Габсбурзької імперії, багатовікового турецького панування, спустошення Першої Речі Посполитої та Угорської імперії. Потім упав комунізм, залізна завіса піднялася, розпалася Югославія. Раптом виявилось, що це не вимога часу – використати здобуту впродовж років довіру, знання та контакти для побудови нового ладу, – а захист від імміграції та фобії, і заіржавіла австрійська авіація зможе протистояти порушенням повітряного простору з боку югославських МІГів, які летять бомбардують незалежну Словенію. Щось зіпсувалося: Австрія запровадила візи для поляків та жорсткіші

185

КЛАУС БАХМАНН
УКРАЇНА,
ПОЛЬЩА
ТА ДЕБАТИ
ПРО МАЙБУТНЄ
ЄС
ЧИ ПОЛЬСЬКИЙ
МІСТ ПРОВАДИТЬ
В НІКУДИ?

<http://www.iiv.u> <http://www.iiv.u>

liche Mitgliedschaft bedeutet nicht nur, dass die Standards erreicht werden, nicht nur eine leistungsfähige Wirtschaft und Verhandlungsfähigkeit, das bedeutet auch Prestige, ein guter Markenname und das, was die Wirtschaftswissenschaftler den vergleichenden Vorteil nennen: unter Bedingungen der freien Konkurrenz hat jedes Land mindestens ein Produkt, das es besser herstellen kann, als die anderen. Könnte es in Polen möglicherweise die Osteuropapolitik sein?

DEM OSTEN DEN RÜCKEN KEHREN?

Es sieht so aus, als sei Polen als Anwalt der Ukraine an einer Kreuzung stehen geblieben. Es ist nicht gelungen, das Versprechen einzulösen, dass nach dem Beitritt Polens zur EU seine Ostgrenze «genau so offen bleiben wird, wie bisher» (Präsident Kwasniewski in Kiew). Die Schließung der Grenzen, die Einführung des Visaregimes, die Ausrüstung der Grenzer mit Nachtsichtgeräten, Landrover und den modernsten Kommunikationsmitteln werden von Brüssel und von den besonders interessierten westlichen EU-Ländern finanziert. Für eine spätere neuerliche Öffnung dieses Vorhangs (billige Visa, mehr Konsulate, zusätzliche Arbeitsplätze) würde Polen ohne Zweifel zahlen müssen. Zwar ist Polen für eine

erweiterte NATO- und EU-Osterweiterung eingetreten, aber kann man tatsächlich verlangen, dass Polen gegen die eigenen Interessen diese Forderungen aufrecht erhält?

POLEN – EIN ZWEITES ÖSTERREICH?

Eine derartige Variante ist auch in Polen möglich, denn das, was Polen heute für die Ost-West-Kontakte leistet, tat in den 80er Jahren Österreich. Wien hielt die Grenzen für viele Länder des «Ostblocks» offen, trat als Vermittler im politischen Dialog auf, diente als neutraler Ort der Begegnung für Geschäftsleute, Wissenschaftler, Politiker, oder auch für die im Bürgerkrieg stehenden Seiten und last not least für die Spione. Die österreichischen Forschungsinstitute galten als sehr kompetent in Sachen Balkan, Ungarn, Rumänien. Dort, wo die anderen nur den «Ostblock» bemerkten, entdeckten die Österreicher die Spuren des Habsburgerreiches, der jahrhundertlangen türkischen Herrschaft, der Verwüstung des I. Rzecz Pospolita und des Ungarischen Reiches. Dann brach der Kommunismus zusammen, öffnete sich der Eiserner Vorhang, zerfiel Jugoslawien. Auf einmal stellte sich heraus, dass die Forderung der Zeit keineswegs hieß, das im Laufe der Jahre errungene Vertrauen, das

правила для іноземців, піддалася натискові Баварії й у стислі терміни прийняла положення Шенгенської угоди, охороняючи кордони регулярною армією. Радісну весну народів, перемогу власного бачення Центральної Європи (яка не мала нічого спільного із німецькою концепцією початку століття) Австрія сприйняла як повтор турецького нашестя на Відень. Її політологи та історики упродовж століть досліджували національні конфлікти на Балканах, австрійський доробок у сфері етнічних меншин в Югославії донині залишається вагомим, ніж югославський (!), та коли Югославія стікала кров'ю в етнічних чистках, прикордонних сутичках і взаємних нападах, Австрія безпорадно стояла, опустивши руки. Миротворчі місії та переговори вели політики-шведи, іспанці та американці, чий знання про тло історичного конфлікту та етнічні стосунки часто виявлялися мізерними. Те, що роль ЕС у Югославії сьогодні оцінюють як смугу нескінченних поразок та невдач – це не лише наслідок браку згуртованості європейської зовнішньої політики та військової слабкості ЕС, це також результат браку компетентності.

За цим прикладом може піти і Польща, і не потрібно великих змін, аби до цього doprowaditi. Польща ще до-

вго буде бенефіціантом нетто з бюджету, її транзитні коридори перебувають у жалюгідному стані, а те, чим деякі польські політики хотіли почастивати Західну Європу – новою евангелізацією та християнською мораллю – викликає в останньої радше змішані почуття. Залишається фактом, що Польща є більшим ринком, ніж Австрія, але вигоди, які з цього випливають, уже давно використали експерти ЕС. Чи можна собі уявити, щоб Польща як член ЕС відіграла для України та Білорусії таку ж роль, як Іспанія для Латинської Америки, Франція для Півночі Африки, Великобританія для Сполучених Штатів?

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СХІД ЧИ ПОЛЬСЬКІ ОКОЛИЦІ?

У Польщі існує кілька добрих наукових інститутів та кілька університетських кафедр, що займаються Східною Європою. Одна конференція про польсько-українські стосунки змінює іншу, а на полицях наукових книгарень лежать стоси праць, присвячених історії прикордонних областей, польсько-білоруських і польсько-українських битв та звільненню від брехні у взаємних контактах. Але чимала кількість авторів і сьогодні мають на меті обґрунтувати слушність польських прагнень кількасотлітньої давности та

Wissen und die Kontakte für den Aufbau einer neuen Ordnung zu nutzen, sondern es ging darum, das Land vor Einwanderung und Phobien zu schützen, und die verrosteten österreichischen Flugzeuge konnten nicht verhindern, dass der Luftraum verletzt wurde durch jugoslawische MIGs, die in der Luft waren, um das unabhängige Slowenien zu bombardieren. Etwas ist kaputt gegangen in dieser Situation: Österreich führte Visa für Polen und schärfere Regeln für Ausländer ein, gab dem Druck Bayerns nach und akzeptierte kurzentschlossen das Schengener Abkommen. Den Völkerfrühling und den Triumph der österreichischen Vision von Mitteleuropa (die nichts mit dem deutschen Konzept vom Anfang des Jahrhunderts zu tun hatte!) empfand Österreich als Neuauflage des Strums der Türken auf Wien. Seine Politologen und Historiker untersuchten die jahrhundertalten nationalen Konflikte auf dem Balkan, der österreichische Forschungsbeitrag auf dem Gebiet der ethnischen Minderheiten in Jugoslawien bleibt bis heute bedeutender als der jugoslawische (!), aber als Jugoslawien in ethnischen Säuberungen, Grenzkämpfen und gegenseitigen Angriffen verblutete, stand Österreich hilflos daneben. Die Friedensmissionen und Verhandlungen wurden von schwedischen Politikern geführt, von

Spaniern und Amerikanern, deren Wissen über die historischen Hintergründe des Konflikts und der ethnischen Beziehungen sich oft als ungenügend erwiesen. Dass die Rolle der EU in Jugoslawien heute als eine endlose Serie von Niederlagen und Misserfolgen bewertet wird, ist nicht nur der fehlenden Einheitlichkeit in der europäischen Außenpolitik und der militärischen Schwäche der EU geschuldet, es ist auch ein Ergebnis fehlender Kompetenz.

So oder so ähnlich könnte es auch mit Polen gehen. Polen wird noch auf lange Zeit als Netto-Benefiziant vom EU-Budget abhängen, seine Transitkorridore befinden sich im miserablen Zustand, und das, was manche polnische Politiker in Westeuropa anbieten wollten – die neue Evangelisierung und die christlich-katholische Moral – erweckt dort eher gemischte Gefühle. Unbestreitbar ist Polen ein größerer Markt als Österreich, aber die Vorteile, die sich daraus ergeben, werden schon seit langem von den EU-Experten genutzt. Kann man sich denn vorstellen, dass Polen als EU-Mitglied für die Ukraine und Weißrussland die gleiche Rolle spielen würde, wie Spanien für Lateinamerika, Frankreich für Nordafrika, Großbritannien für die USA?

KLAUS
BACHMANN
UKRAINE,
POLEN UND
DIE DEBATTEN
ÜBER
DIE ZUKUNFT
DER EU
FÜHRT
DIE POLNISCHE
BRÜCKE
INS NICHTS?

викрити українські, російські та білоруські лихі наміри, замість того, щоб безсторонньо аналізувати причини та наслідки конфліктів. Навіть ті автори, які відхиляються від цієї схеми, не в змозі обійтися без національно-етнічної призми і відрізняються від своїх опонентів лише тим, що повертають цей ключ в інший бік, прихильніше ставлячись у своїх книжках до тодішніх прагнень українців, білорусів та литовців. І це не враховуючи того, що значна частина праць, присвячених Білорусі, Україні та Росії по суті є працями, у яких висвітлюється лише те, що у прикордонних областях було і є польським, і що для кращого розуміння сучасної України та Білорусі має вкрай віддалене значення.

Справжня проблема криється деінде: Західний Інститут досліджує Німеччину, люблінські університетські центри займаються Україною та Білоруссю, – але хто об'єднає їх в одне ціле? Хто займається Україною та Білоруссю в контексті європейської інтеграції? Хто у Польщі може опрацювати комплексну стратегію поєднання польського «ноу гау» на тему Східної Європи та включення його у контекст європейської зовнішньої політики та безпеки? Чи виникла – хоча б як нарис – якась польська

концепція майбутнього Калінінградської області після розширення ЄС на Литву та Польщу? Хто підраховує, які наслідки для польської позиції мали б ці відмінності, обговорювані сьогодні моделі поділу голосів у Раді Європи після реформи Документу? Кожна країна-член ЄС має декілька таких центрів, які постачають актуальну інформацію та дослідження для порад політикам. Польський Інститут Міжнародних Справ кожних кілька років підлягає реструктуризації і з великим запізненням подає інформацію про позиції інших держав щодо найпекучіших питань у Європі.

Центр Східноєвропейських студій не публікує майже жодних праць англійською або французькою мовами, а його сторінка в Інтернеті походить з допотопних часів цієї мережі. Незважаючи на це, його виважені поточні коментарі, що часто йдуть врозріз із публічним обговоренням отримують визнання за кордоном. Де польський «Центр Європейських Студій», який миттєво реагує на чергові рішення у вищих інстанціях ЄС?

187

КЛАУС БАХМАНН
УКРАЇНА,
ПОЛЬЩА
ТА ДЕБАТИ
ПРО МАЙБУТНЄ
ЄС
ЧИ ПОЛЬСЬКИЙ
МИСТ ПРОВАДИТЬ
В НИКУДИ?

<http://www.iimagazine.lviv.ua> <http://www.iimagazine.lviv.ua>

EUROPÄISCHER OSTEN ODER POLNISCHE RANDGEBIETE?

In Polen gibt es eine Reihe von guten wissenschaftlichen Instituten und einige Universitäts-Lehrstühle, die sich mit Osteuropa beschäftigen. Zur Zeit folgt eine Tagung über die polnisch-ukrainischen Beziehungen auf die andere, und in den Regalen der wissenschaftlichen Buchhandlungen liegen Stapel von Büchern, die der Geschichte der Grenzgebiete gewidmet sind, den polnisch-weißrussischen und polnisch-ukrainischen Schlachten und der Befreiung von Tabus und Lügen in den bilateralen Beziehungen. Aber viele Autoren beabsichtigen auch heute noch, die Berechtigung der uralten polnischen imperialen Bestrebungen zu untermauern und die bösen Absichten der Ukrainer, Russen und Weißrussen aufzudecken, anstatt eine objektive Analyse der Ursachen und Folgen des Konflikts zu geben. Sogar Autoren, die von diesem Schema abweichen, kommen nicht ohne national-ethnische Sichtweise aus und unterscheiden sich von ihren Opponenten nur dadurch, dass sie den Schlüssel anders herum drehen und in ihren Büchern den damaligen Bestrebungen der Ukrainer, Weißrussen und Litauer mehr Verständnis entgegen bringen. Ein großer Teil der Bücher, die sich mit Weißrussland, der Ukraine und Russland

beschäftigen, sind Werke, die sich ganz selektiv nur für das interessieren, was in den Grenzgebieten polnisch war und ist – für ein besseres Verständnis der heutigen Ukraine und Weißrusslands haben solche Sachverhalte allerdings eine äußerst geringe Bedeutung.

Das wirkliche Problem verbirgt sich an anderer Stelle: das polnische West-Institut untersucht Deutschland, die Lubliner Universitäts-Institute beschäftigen sich mit der Ukraine und Weißrussland, – aber wer sorgt für Querverbindungen? Wer beschäftigt sich mit der Ukraine und Weißrussland im Kontext der der europäischen Integration? Wer kann in Polen die komplexe Strategie der Bündelung des polnischen Know-how zum Thema Osteuropa und seine Einbeziehung in den Kontext der europäischen Außen- und Sicherheitspolitik bearbeiten? Gibt es etwa – wenigstens als Entwurf – irgendein polnisches Konzept für die Zukunft des Gebiets Kaliningrad nach der EU-Osterweiterung? Wer berechnet die Konsequenzen für die polnische Position, wer untersucht die Modelle der Stimmenverteilung im Europarat nach der Reform? Jedes EU-Land hat einige derartige Forschungszentren, die für die Politik aktuelle Informationen und Studien bereitstellen. Das Polnische Institut für Internationale Angelegenheiten unterliegt alle paar Jahre der Umstrukturu-

ПЕРЕПОЛОХ У МЗС

Багато років ми є свідками одного й того ж сценарію, що постійно повторюється: польська дипломатія рішуче шукає можливостей мати бодай якесь відношення до чергової міжнародної конференції, приєднання ЗЕС до ЕС, запровадження в дію Стабілізаційного Пакту для Балкан чи опрацювання стратегії для України. Відтак президія ЕС запитує про позицію Польщі, викликаючи переполох у МЗС, де поспішно та у вузькому колі опрацюють таємничі листи, третина змісту яких відома потім п'ятнадцятьом урядам, п'ятнадцятьом офісам МЗС, прем'єрів, президентів, послів усіх країн-членів ЕС, членам Комісії закордонних справ, європейської інтеграції, незліченним керівникам Європейської Комісії та Європейського Парламенту – усім, за винятком польських виборців, а часто навіть послів. Таким чином польська європейська політика опиняється у подвійній ізоляції: відірвана від компетентних порад та громадської думки у країні. Не дивно, що на заяви Жана Делора, Гельмута Шмідта та Жискара д'Естена навіть польський Міністр Закордонних Справ і Президент зреагували поверхово, із кількомісячним запізненням і лише тоді, коли ці тексти переклала *Gazeta*

Wyborcza. Приклад: «Уперше німецький Міністр Закордонних Справ, Йошка Фішер, подав свою Концепцію «Європейської Федерації» із двопалатним парламентом наприкінці 1998 року у тижневику *Der Spiegel*».

Обидва елементи загальноєвропейських дебатів про майбутнє ЕС тісно пов'язані між собою, на що недавно звернув увагу Єжи Лукашевські: чи можна виступати за «якнайбільше розширення ЕС», водночас заперечуючи поділ ЕС на «міцне ядро» і (як називали це Жискара та Шмідт) «європейський простір»? Навіть якщо хтось вважає, що через кілька років, коли Польща уже буде членом ЕС, Україна теж буде в стані досягнути внутрішнього консенсусу щодо однозначно прозахідною орієнтації, прийняти цілісність союзного «acquis» і стати повноправним членом ЕС – то залишиться проблема фінансування її вступу, проблема, додаймо, не Польщі, а тих членів ЕС, які, як платники нетто з бюджету ЕС мусять фінансувати розширення на десять країн, а потім ще й подальше розширення. Так чи інак, розширення на країни з такою великою економічною різницею мусить потягнути за собою встановлення диференційованих категорій членства. Що є кращим для таких країн як Румунія чи Болгарія, а – у

rierung und publiziert mit großer Verspätung Informationen über die Positionen der anderen Staaten zu den brennendsten Fragen in Europa.

Das Zentrum für Osteuropäische Studien veröffentlicht kaum Texte auf Englisch oder Französisch, und seine Internet-Seite stammt aus den prähistorischen Zeiten des Netzes. Nichtsdestotrotz finden seine ausgewogenen aktuellen Kommentare, die oft mit der öffentlichen Diskussion nicht übereinstimmen, Anerkennung im Ausland. Wo ist das polnische «Zentrum für Europäischen Studien», das blitzartig auf die Entscheidungen in den obersten EU-Instanzen reagieren könnte?

VERWIRRUNG IN AUSSENMINISTERIUM

Seit vielen Jahren sind wir Zeugen des immergleichen Szenario: Die polnische Diplomatie sucht mit Nachdruck nach Möglichkeiten, um wenigstens irgendwann zur nächsten internationalen Konferenz zum Thema EU-Beitritt, Balkan-Stabilisierungspakt oder Ukraine-Strategie eingeladen zu werden. Dann fragt die EU nach der Position Polens und bringt damit das Außenministerium in Verwirrung. Dort verfasst man eilig und in engem Kreis sehr geheime Briefe, die dann in kürzester Zeit bei 15 Regierungen bekannt werden, in

15 Büros von Außenministern, Ministerpräsidenten, Präsidenten, in den Botschaften aller EU-Länder, bei Mitgliedern der Kommission für die Außenangelegenheiten der europäischen Integration, bei unzähligen Direktoren der Europäischen Kommission und im Europäischen Parlament – bei allen, außer bei den polnischen Wählern, und oft nicht einmal in den polnischen Botschaften. Dergestalt gerät die polnische Europapolitik in eine doppelte Isolation: abgetrennt einerseits von kompetenten Beratern und andererseits von der öffentlichen Meinung im Inland. Es wundert nicht, dass selbst auf Erklärungen von Jaques Delors, Helmut Schmidt und Giscard d'Estaing der polnische Außenminister und der Präsident recht oberflächlich und einige Monate zu spät reagieren, erst, nachdem *Gazeta Wyborcza* diese Texte übersetzt hatte.

Zwei wesentliche Elemente der Debatten über die Zukunft der EU sind eng miteinander verbunden, worauf vor kurzem Jerzy Łukaszewski hinwies: Wie könnte man für die «weitestgehende Erweiterung der EU» eintreten und dann die Aufteilung der EU in einen «festen Kern» und (wie das Giscard und Schmidt nannten) den «europäischen Raum» nicht akzeptieren? Selbst wenn jemand meint, in einigen Jahren – nach einem EU-Beitritt

<http://www.ji-magazine.lviv.ua>

KLAUS
BACHMANN
UKRAINE,
POLEN UND
DIE DEBATTEN
ÜBER
DIE ZUKUNFT
DER EU
FÜHRT
DIE POLNISCHE
BRÜCKE
INS NICHTS?

майбутньому – як Албанія та Македонія: відкладення членства на кільканадцять чи кількадесят років чи поступова інтеграція? Умови об'єднання дають певний доступ до ринку (і зазвичай торговий дефіцит з ЕС), помірковану підтримку з каси ЕС, але не дають можливості будь-якого впливу на справи ЕС. Поступова інтеграція дає можливість співпраці (участи у прийнятті рішень), дані країни із об'єктів політики ЕС перетворюються на суб'єкти. Але у Польщі ті самі політики, які у Берліні та Парижі добиваються подальшого розширення ЕС і надання Україні статусу кандидата, після прочитання *Gazety Wyborczej*, можуть заявляти, що концепція «Європи двох швидкостей» прирікає Польщу на «членство другої категорії». З цього видно як на долоні, що у Польщі дуже бракує установи, яка б могла структурувати громадські дебати. Якщо не вдасться поєднати компетентність польської сторони у східноєвропейських справах із знанням у сфері європейської інтеграції, якщо елітарна, закулісна зовнішня політика й далі залишатиметься на кітві для громадської думки та для солідних досліджень компетентних установ, то польська східноєвропейська політика, польський запас знань про східних сусідів будуть змарновані. Можливі

проблеми у Білорусі та в Україні, над Балтійським чи Чорним морем вирішуватимуть шведи, данці, португальці за сприяння італійських, німецьких чи французьких інститутів, а політика ЕС щодо України та Білорусі опрацюватимуться у Лондоні, Римі та Гельсінкі.

Хто як не Польща має розробити у майбутньому ЕС концепції співпраці із Білоруссю на випадок демократичних чи економічних змін у цій країні? Хто найбільше зацікавлений у мирних перетвореннях найпотужнішого російського авіаносця, яким є калінінградський анклав у зоні вільної торгівлі, та спорудження мосту до Росії, як не Польща та Литва? Існує уже концепція спеціального статусу у рамках Шенгенської угоди, яка дозволить мешканцям Калінінграду й надалі без віз подорожувати та торгувати у Польщі. У дебатах про майбутнє ЕС ставкою є не членство України, а можливий гнучкий підхід п'ятнадцяти до регіональної співпраці між майбутніми членами ЕС Польща, Угорщина та Словаччина) та їхніми східними сусідами незалежно від того, мають вони статус кандидата чи ні. Важко знайти прихильників тези, що ЕС не повинен вводити диференційовану інтеграцію, а прийняти Україну на повних правах. Легко знайти союзників, що висловлю-

КЛАУС БАХМАНН
УКРАЇНА,
ПОЛЬЩА
ТА ДЕБАТИ
ПРО МАЙБУТНЄ
ЕС
ЧИ ПОЛЬСЬКИЙ
МІСТ ПРОВАДИТЬ
В НІКУДИ?

<http://www.iimagazine.lviv.ua> <http://www.iimagazine.lviv.ua>

Polens – sei die Ukraine auch imstande, innenpolitisch einen Konsens für eine eindeutig prowestliche Orientierung zu finden, die europäischen «acquis» zu akzeptieren und also ein vollwertiger EU-Mitglied zu werden, so wird das Problem der Finanzierung ihres Beitritts nicht Polens Problem sein, sondern das jener EU-Mitglieder, die als Nettozahler aus dem EU-Haushalt die Erweiterung für 10 Länder und danach noch die nächste Erweiterungsrunde finanzieren müssen. Wie dem auch sei, die Erweiterung um Länder mit einer derartig großen wirtschaftlichen Differenz muss die Einführung von differenzierten Kategorien der Mitgliedschaft nach sich ziehen.

Was ist besser für solche Länder wie Rumänien und Bulgarien, und später dann Albanien und Mazedonien: Vertagung der Mitgliedschaft um einige Jahre bzw. Jahrzehnte oder eine stufenweise Integration? Die Bedingungen der Vereinigung bieten ihnen einen gewissen Zugang zum Markt, eine mäßige Unterstützung aus der EU-Kasse, aber keine Möglichkeit der Einflussnahme auf EU-Angelegenheiten. Die stufenweise Integration bietet die Möglichkeit der Mitarbeit (Teilnahme an den Entscheidungen), die betroffenen Länder werden aus Objekten der EU-Politik zu ihren Subjekten. Aber in Polen können dieselben Politiker, die in Berlin und Paris für die Fort-

setzung der EU-Osterweiterung und einen Kandidatenstatus der Ukraine kämpfen, nach Lektüre der *Gazeta Wyborcza* erklären, dass das Konzept «Europa zweier Geschwindigkeiten» Polen zu einer «Mitgliedschaft zweiter Klasse» verurteilt.

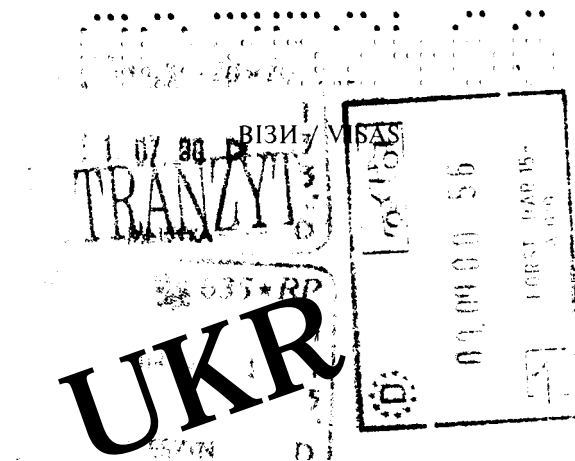
Es liegt also auf der Hand, dass in Polen eine Institution fehlt, welche die öffentliche Debatte strukturieren könnte. Wenn es aber nicht gelingt, die Osteuropa-Kompetenz der polnischen Seite mit dem Wissen im Bereich der europäischen Integration zu vereinigen, wenn die elitäre verdeckte Außenpolitik in Polen auch weiterhin für die öffentliche Meinung und für solide Untersuchungen der kompetenten Institutionen undurchsichtig bleibt, dann werden die polnische Osteuropa-Politik und das polnische Wissen über die Nachbarn im Osten verschwendet. Über die eventuellen Probleme in Weißrussland und in der Ukraine, über den Baltische Raum oder das Schwarze Meer werden dann Schweden, Dänen, Portugiesen entscheiden, mit Unterstützung italienischer, deutscher oder französischer Institute, und die Ukraine- und Weißrussland-Politik der EU wird in London, Rom und Helsinki gemacht werden.

Wer, wenn nicht Polen, soll in Zukunft die EU-Konzepte für die Zusammenarbeit mit Weißrussland im Falle

ються за «відкрите міцне ядро», еластичне розширення та відкритість ЄС до регіональної співпраці за зразком, наприклад, «Північного Союзу».

Відкидаючи усі концепції диференційованої інтеграції як «членство другої категорії», Польща сама замикає собі вуста у дебатах про майбутній вигляд ЄС та марнує свій «ноу гау» у сфері своїх сусідів за Бугом. Прийняття усіх десяти середньо- та східноєвропейських кандидатів до ЄС на однакових засадах затягне увесь процес на кілька-канадцять чи кількадесят років. Альтернативою є Європа не двох швидкостей, а, можливо, трьох, чотирьох, або й п'яти швидкостей. Ці дебати у Західній Європі допіру починаються, їм часто бракує елементарної інформації про центрально- та східноєвропейські країни. Чи прийме Польща цей виклик?

Переклала Христина Стельмах

вірші

петросаняк

<http://www.i-magazine.lviv.ua>

einer demokratischen und wirtschaftlichen Wende in diesem Land erarbeiten? Wer vor allem ist an einer friedlichen Verwandlung des stärksten russischen «Flugzeugträgers» (die Kaliningrader Enklave) in eine Freihandelszone und an der Errichtung einer Brücke nach Russland interessiert, wenn nicht Polen und Litauen? Es gibt schon das Konzept eines Sonder-Status im Rahmen des Schengen-Abkommens, das den Einwohnern Kaliningrads erlaubt, auch weiterhin ohne Visum nach Polen zu reisen und mit Polen Handel zu treiben. Bei den Debatten über die Zukunft der Europäischen Union geht es nicht um die EU-Mitgliedschaft der Ukraine, sondern um ein möglichst flexibles Herangehen der «15» an die regionale Zusammenarbeit zwischen den künftigen EU-Mitgliedern (Polen, Ungarn, Slowakei) und ihren östlichen Nachbarn, unabhängig davon, ob diese einen Kandidaten-Status haben oder nicht.

Wir werden schwerlich Verfechter der These finden, die EU sollte auf eine abgestufte Integration verzichten und die Ukraine als ein vollberechtigtes Mitglied aufnehmen. Es ist hingegen leicht, Bündnispartner zu finden, die sich für den «offenen harten Kern» aussprechen, für die flexible Erweiterung und die Offenheit der EU für regionale Zusammenarbeit nach dem Muster z. B.

der «Nordischen Union». Wenn aber Polen alle Konzepte der abgestuften Integration als «Mitgliedschaft zweiter Klasse» ablehnt, verschließt es sich selbst den Mund in den Debatten über das neue Aussehen der EU und verweigert sein Know-how über seine Nachbarn im Osten. Der Einschluss aller zehn mittel- und osteuropäischen Kandidaten unter gleichen Bedingungen verzögert den ganzen Prozess um einige Jahre oder Jahrzehnte. Die Alternative ist nicht das Europa der zwei Geschwindigkeiten, sondern vielleicht der drei, vier oder fünf Geschwindigkeiten. Diese Debatte fängt in Westeuropa gerade erst an, und dabei fehlen häufig elementare Informationen über die mittel- und osteuropäische Länder. Ob Polen diese Herausforderung annimmt?

aus dem Polnischen von Olha Sidor

gedichte
petrossaniak

KLAUS
BACHMANN
UKRAINE,
POLEN UND
DIE DEBATTEN
ÜBER
DIE ZUKUNFT
DER EU
FÜHRT
DIE POLNISCHE
BRÜCKE
INS NICHTS?

© Галина Петросаняк, 2000

Галина

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a

© Галина Петросаняк, 2000

halyna

***

Містечко, що було колись центром всесвіту, зараз тулиться
У самому куточку карти, і його вулиці
Вибіості, як деякі душі, в часопростору не в фаворі,
Мов на глуху безпорадність, нашовхуються на гори.
І обриваються, навіть та, що зветься вулицею Свободи.
Лиш ріка, як раніше, свої взимку зелені води
Несе, оминаючи перешкоди.
Сіризна пригноблює навіть барви осені. Посередині
Містечка пам'ятник не тій, що колись, визначній людині.
Вираз обличчя його ніби стверджує, що один не воїн у полі.
В парку лавиці пофарбовані у блакитний і жовтий колір.
Ранками, особливо в неділю, в місто сходять горяни
(Здебільшого Марійки та Івани, або ще – Василі та Ганни).
На базар, рідше – в церкву за душу покласти свічку.
Чоловіки, як правило, у так зване кафе «Смерічка».
Ти б ніколи сюди не верталась, не відаючи провини,
Та щось міцно тримає – очевидно, це пуповина,
Сильно смикнешся – й за тобою
Потягнуться власні нутрощі, як за лісною.

191

Herbstabend in einem bescheidenen Städtchen...

J. Brodskij

Das Städtchen, einst das Zentrum des Weltalls,
klebt nun am äußersten Rand der Landkarte,
und seine Gassen, holprig wie manche Seelen,
sind nunmehr von Zeit und Raum ungeliebt,
in dumpfer Ratlosigkeit stoßen sie auf die Berge.
Und dann enden abrupt, selbst die, die man Straße
der Freiheit nennt.

Und nur der Fluss treibt unveränderlich
sein grünes Wintergewässer an allen Hindernissen vorbei.
Grau dämpft selbst herbstliche Farben. Inmitten des Städtchens
ein anderes Denkmal für eine andere hervorragende Person.
Sein Gesichtsausdruck scheint zu behaupten,
kein Krieg sei allein zu gewinnen.
Blau und gelb gestrichene Bänke im Park.
Morgens, besonders am Sonntag, steigen Leute vom Berg
herab in die Stadt
(meist Marias und Iwans oder auch – Wassyls und Hannas).
Zum Markt, seltener – in die Kirche mit Kerzen
für die Rettung des Seelenheils.

***

Ми перейшли кордон. Ми рвали квіти в чужих полях,
Вимовляючи стиха слова почутої вперше мови,
Ночували під голим небом, і батьківщина у наших снах
З'являлась все рідше, і, майже завжди зимові
Її ландшафти – суворі, величні місця,
Печаттю незмінності затавровані. Ми забували
Скупі голоси її птахів, запах домівки, і ця
Здатність швидше здавалась доречною, ніж заважала.
Обрана нами країна сприймалась як уже своя.
Захоплення від буття тут сягало свого апогею.
Та часом в невинних розмовах нас знічувало ім'я
Дивного старця з Ітаки, незбагненого Одіссея.

***

Невідомих ландшафтів спокій лікує свідомість хвору.
Колись зневаженій тиші знаю ціну аж тепер.
Нежданне тепло чужого притулку в богемських горах
(тріумф далеких відстаней). Знак мовчання як дар.
На земель моїх карту пістряву наношу обриси terra
Incognita: клімат, фауна, флора, рік її плин..
Та хвилі цих гір розіб'ються о неба блакитний берег,
І вдалині проступить гладінь знайомих рівнин.

h t t p : / / w w w . i i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . i i - m a g a z i n e . l v i v . u a

Die Männer gehen gewöhnlich in die sogenannte
Gaststätte «Zur Fichte».
Du wärst nie hierher zurückgekehrt, hättest du reines Gewissen,
doch etwas hält dich fest – gewiß ist's die Nabelschnur.
Zuckst du zu heftig – so schleifst du
deine Eingeweide hinter dir her, gleich einer Waldnymphe.

***

Wir überschritten die Grenze.
Auf fremden Wiesen pflückten wir Blumen
und wiederholten flüsternd Vokabeln
einer nie gehörten Sprache,
übernachteten unter freiem Himmel,
und immer seltener erschien uns
die Heimat in unseren Träumen,
fast nur ihre Landschaften im Winter – strenge, erhabene Orte,
gebrandmarkt vom Siegel des Unveränderlichen.
Wir vergaßen die seltenen Stimmen ihrer Vögel,
den Geruch von Zuhause,
und diese Fähigkeit schien uns eher zu passen,
als dass sie uns störte.
Das neu erwählte Land kam uns schon wie das eigene vor.

Die Begeisterung über das Sein erreichte hier ihren Gipfel.
Doch manchmal, in harmlosen Gesprächen,
machte etwas uns unruhig:
der Name von dem seltsamen Greis aus Ithaka,
dem unbegreiflichen Odysseus.

***

Unbekannter Landschaften Ruhe heilt krankes Bewusstsein.
Jetzt erst erkenn' ich den Wert der einst verachteten Stille.
Die unerwartete Wärme fremder Bleibe in böhmischen Bergen
(Triumph der weiten Distanzen).
Das Zeichen des Schweigens als Gabe.
Auf meine bunte Länderkarte trage ich die Umriss
einer Terra incognita ein: Klima, Pflanzen und Tiere,
Richtung der Flüsse...
Doch die Wellen der Berge brechen sich am blauen Ufer
des Himmels, und in der Ferne erscheint die Glätte
vertrauter Ebenen.

aus dem Ukrainischen von Chrystyna Nazarkewytsch

таніслав

© Noir sur Blanc, 1996

**єжи
лец**

**непричесані думки,
прочитані у записниках
і на серветках
через тридцять років**

<http://www.ji-magazine.lviv.ua>

**neue
unfrisierte
gedanken**

**tanisław
jerzy
lec**

* Не бійтеся, мої думки такі малесенькі, що я й після смерті кидатиму їх вам на сніжинках, які спадатимуть з неба. А влітку? Щось зметикую! Прецінь я ще не вмираю.

* І волосся дибки може стати зачіскою епохи.

* Геракліт сказав: «Panta rhei!» Ковальскідес прорік: «Холера!» Критик зауважив: «Вони змагалися між собою у епіграматичній змістовності».

* Потяв свій талант на гру слів.

* Для того, щоб помити ноги, не варто чекати по-топу!

* Буває, що один кинутий камінець зроджує лавину знизу вгору.

* Фізика? Іноді повітря вітчизни буває важчим від рідної землі.

* Ми вшанували Угорщину краще, ніж Захід. Там була хвилина мовчання. У нас було – цілковите мовчання.

* Кінець сучасної казки: «І якщо їх не реабілітували, то живі й досьогодні».

* Одного разу я бачив живий символ триумфу людини. Вона уже опинилася над краєм провалля, і тоді помочилася в нього.

* Справа була настільки прозора, що всі об неї лоба порозбивали.

193

* Nun bist du mit dem Kopf durch die Wand. Und was wirst du in der Nachbarzelle tun?

* Liebet eure Feinde, vielleicht schadet das ihrem Ruf.

* Auf das menschliche Gedächtnis ist kein Verlass. Leider auch nicht auf die Vergesslichkeit.

* Er erinnert an eine Laus auf der Glatze. Ringsherum eitel Glanz – und in der Mitte: nichts als eine Laus.

* Anders duftet das Heu den Pferden und anders den Verliebten.

* Sei Realist: spricht nicht die Wahrheit.

* Manche mögen das Pathos so sehr, dass ihnen der Text gleichgültig ist.

* Die künftigen Darwins werden vielleicht eine These aufstellen, dass die hochentwickelten Wesen (zu denen sie zählen werden) von den Menschen abstammen. Das wird ein Schock sein!

* Коли б євангелісти воскресли, то отримали б такий гонорар, що з легкістю змогли б влаштувати на землі Царство Боже.

* Нові поняття важко торують собі шлях. Кажуть: пережив Дантове пекло. Це все одно, що сказати у XX столітті: він подолав шлях із карколомною швидкістю чотирикінного диліжанса.

* Диво дивне – собака не знає, що проголошувати антиурядові вигуки заборонено, і тим не менше не проголошує їх!

* Парадоксизм.

* Страшно дивитись небезпеці в очі, коли вона красива.

* Із кожним папугою можна швидко знайти спільну мову.

* Вона була такою ефірною, омріяною коханкою на пісні дні...

* Я зміряв його з ніг до голови і від чуба до п'ят. Обміри виявилися різними.

* Дурень ніколи не розуміє помилково.

* Гадання на картотеках.

* Мені завше видається, що я духівник особливого роду, котрий дорогою до місця страти розповідає приреченим дотепи, залишаючись переконаним, що сам обов'язково повернеться.

* Злочин росте іноді просто дивовижно. Буває, що коріння його знаходиться десь нагорі, а плоди – в землі...

* Сліпий і глухонімиий громадянин є благодаттю для держави.

* Тривкість гасел на прапорі виявляється під час прання.

* «Ви розхитуєте устрій!» – кричав на мене представник влади. «Це ви зауважили по мені, чи по устрої?» – з інтересом запитав я.

* Не валандайся у хвості поступу, бо на зворотному шляху тебе звинуватять, що ти ватажок дезертирів.

* Щодня мене переконують, що влада – це я. А я й не знав, що я такий мазохіст.

* Я не впізнаю цих людей. На барикадах вони були вищими.

* Біда сусідам того народу, котрий живе на межі розпачу!

* Людину можна забити молотом. І серпом можна убити. Я вже не кажу про серп і молот водночас.

* Змалювання далекого майбутнього у рожевих кольорах викликає у людини відчуття трагічної безнадії з приводу швидкоплинності життя.

* Будуємо на віки, руйнуємо назавжди.

<http://www.ji-magazine.lviv.ua>
* Ich prophezeie den Untergang des Kannibalismus. Der Mensch ekelt den Menschen.

* Unsere kühnsten Träume erfüllen sich bereits, nun ist es Zeit für die weniger kühnen.

* Ich bin schön, ich bin stark, ich bin weise, ich bin gut. Und ich habe das alles selbst entdeckt!

* Ein getöteter Krebs errötet. Was für ein nachahmungswürdiges Feingefühl des Opfers.

* Um die Moral zu heben, muss man die Ansprüche senken.

* Die meisten Denkmäler sind hohl.

* Auch das Vieh denkt. Im Menschen.

* Je mehr wir uns der Wahrheit nähern, desto mehr entfernen wir uns von der Wirklichkeit.

* Die Geschichte lehrt, wie man sie fälscht.

<http://www.ji-magazine.lviv.ua>
* Wer sein Gesicht verbergen will – gehe nackt auf die Strasse.

* Auch Menschenfresser sind bereit, einen Menschen aus dem Rachen des Hais zu retten.

* Auch die Antisemiten erkennt man an ihren Nasen. Den witternden.

* Mir träumte eine Herde von Leithammeln. Sie trieben, jeder mit einem anders gestimmten Glöckchen. Und hinter ihnen kein einziges Schaf.

* Oh, wenn doch ein Gott sagte: «Glaub mir!» und nicht «Glaub an mich!»

* Ich lese die Lebensläufe der Heiligen gern von hinten, im Glauben, es könnte vielleicht einer mit der Zeit wieder ein Mensch werden.

* Ich habe mich manchmal dabei ertappt, dass ich durch ein Vergrößerungsglas auf dem Globus – mich suchte.

* Надії певне збуваються. Бо їх щораз менше.
 * Ця пані любить бути підлеглою.
 * Він власноложив із чужою дружиною.
 * «Носи парасолю й у гарну погоду», – адже ніколи невідомо, коли тебе ближні забажають обплювати.
 * Вони ніяк не могли залишитися на самоті, бо його ніколи не покидало почуття гумору.
 * Ще живі сліди його любові, вони населяють сирітські притулки.
 * На дні нещастя лежать уламки мрій. Ех, коли б їх можна було підняти й відремонтувати!
 * Завдання поезії не полягає у осягненні того стану, до якого можна дійти після кількох добрих чарчин.
 * Гіршим за «культ особи» може бути тільки «культ нічми».
 * Песики підливають ліхтарі, а ті не ростуть. Але песики невтомно підливають їх і далі у своїй безмежній вірі. Давайте брати з них приклад, і підливати ліхтарі наших мрій.
 * Мені б хотілося завдати Провидінню якнайменше клопоту з приводу моєї особи. Пощо перейматися моєю смертю й воскресінням. Чи не міг би я гречно завітати живим на Страшний Суд?
 * Коли він був молодим, у його кучерях заплуталась зоря. Він її не вичесав, з часом вона сама вийшла

разом з волоссям. Але її відблиски назавше zostалися у його лисині.
 * Жодна з моїх коханих не цікавилася моєю поезією. Я спіймав себе на тому, що стримано горджуся цим.
 * Бути вільним у сні – перший рівень свободи.
 * Ніколи не зударяються два патріотизми. У бою завше на одному боці любов до вітчизни, а з іншого – ненависть до чужого народу.
 * Двоє людей гасять світло в кімнаті не лише тоді, коли уже не можуть бачити одне одного.
 * Є люди, позбавлені будь-яких національних упреджень. Їм все одно кого бити.
 * Будь обережний з вибором мрій. Вони іноді збуваються.
 * Ідеологія Лейзорка Ройштанца: «Go Home!»
 * Я не роздушу цієї блощиці, не хочу бруднити рук власною кров'ю.
 * Древа розгорнули плідну діяльність.
 * Критики вправляються у любові до літератури за гроші.
 * Кризь «вузьку шийку» покоління проходить тільки горілка.
 * Що за делікатна смерть. Сказав усім присутнім: «Прощавайте!» – і тихо закрив за собою віко труни.

СТАНІСЛАВ ЄЖИ
 ЛЕЦ
 НЕПРИЧЕСАНІ
 ДУМКИ,
 ПРОЧИТАНІ
 У ЗАПИСНИКАХ
 І НА СЕРВЕТКАХ
 ЧЕРЕЗ ТРИДЦЯТЬ
 РОКІВ

<http://www.iimagazine.lviv.ua> <http://www.iimagazine.lviv.ua>

* Der optimistische und stolze Satz «Alles ist möglich» entsetzt mich.

* Sie steinigten mich mit einem Denkmal.

* Können Sie sich eine Frau vorstellen, die ihren Liebhaber 1001 Nächte lang Märchen erzählen ließe?

* Esperantisten. Dass sich die Menschheit noch nicht restlos aufgefressen hat, haben wir nur der segensreichen Pause im Bau des Babelturmes zu verdanken – zum Glück verstehen die einen nicht, was die anderen reden. Und Ihr wollt diese Idylle zerstören?

* Sein Gewissen war rein. Er benutzte es nie.

**Число вийшло
за участю
Фонду Гайнріха Бьолля
(Берлін)
та Управління культури
м.Фрайбурга**

**In Zusammenarbeit mit der:
Heinrich Böll Stiftung (Berlin)
und Kulturredaktion der Stadt
Freiburg**

РЕДАКЦІЯ ЧИСЛА

Тарас Возняк (головний редактор)
Андрій Павлишин
Софія Онуфрив (куратор номера)
Вальтер Моссманн (куратор номера)
Юрій Бабік
Андрій Кирчів
Вальтер Кауфманн
Станіслав Стемпень

Адреса редакції:
e-mail: ji@litech.lviv.ua
www.ji-magazine.lviv.ua

© Редакція журналу «І», 2001

ROZMOWY O GRANICY III

Najpierw, od 1989, – zwykle partnerstwo miast pomiędzy Freiburgiem im Breisgau (wtedy jeszcze Niemcy Zachodnie) oraz Lwowem (wtedy jeszcze ZSSR), później, w latach 90., po upadku «żelaznej kurtyny», – nadzwyczaj żwawa wymiana kulturalna pomiędzy dwoma miastami – dyskusje, oszołomienie, zaskoczenie, zmieszanie, a jednocześnie, mimo wszystko, – współpraca owocna i wdzięczna, i zresztą – projekt «Rozmowy o granicy», mottem którego zostało spotkanie dwóch europejskich regionów przygranicznych: niemiecko-francuskiego na Górnym Reinie oraz polsko-ukraińskiego nad rzekami San i Bug. Dwa pierwsze spotkania, w 1997 we Freiburgu oraz 1998 we Lwowie, zostały zorganizowane przez środowisko ukraińskiego niepodległego czasopisma kulturalnego «І» oraz freiburgskie stowarzyszenie «West-

**ÉCHANGES SUR ET PAR-DELÀ
LES FRONTIÈRES 3^E EDITION**

A l'origine (1989), un simple jumelage entre les villes de Freiburg im Breisgau (à l'époque encore RFA) et Lvov (à l'époque encore U.R.S.S.). Puis, durant les années 90, quand le Rideau de Fer a été ouvert, un échange culturel étonnement vivant entre les deux villes : des discussions, des surprises, des étonnements, des troubles, des malentendus et, malgré tout, une coopération joyeuse et productive. Enfin le projet « Échanges sur et par-delà les frontières », c'est-à-dire deux régions frontalières européennes se rencontrent : la région germano-française de Rhin supérieur et la région ukraino-polonaise des fleuves San et Bug. Les deux premières rencontres à Freiburg en 1997, et à Lvov, en 1998, ont été organisées conjointement par le groupe de la Revue culturelle ukrainienne « І » et de la Société Ouest-Est (Freiburg), avec le soutien de la Fondation Heinrich Böll. Le contenu de ces rencontres a été publié par « І », dans deux numéros bilingues.

Ost» przy wsparciu fundacji Heinricha Boella oraz wydziału do spraw kultury Rady miejskiej we Freiburgu. Teksty owych konferencji zostały opublikowane w kolejnych dwujęzycznych edycjach «І».

Na końcu lat 90. akcenty zostały przeniesione. Chodzi teraz już nie tylko o spotkanie regionów wschodniego oraz zachodniego, ale przede wszystkim o regionach centralnym i małoważnym, o region, maksymalnie zintegrowany, oraz region rozdarty, tym razem przez nową zewnętrzną granicę EU. Właśnie dlatego aktualne problemy poszerzenia EU na wschód wyznaczyły temat naszej «Trzeciej rozmowy o granicach» 22-25 maja 2001: «Poszerzenie EU na wschód: przypadek Polski i Ukrainy».

Z okazji owego spotkania przygotowaliśmy edycję czterojęzyczną części materiałów poprzednich konferencji jako fundament dla dyskusji dzisiejszej.

Vers la fin des années 90, les données subirent une mutation : ce n'est plus uniquement une région de l'Est, qui rencontre une région de l'Ouest, mais bien une région centrale et une autre région marginale ; une région sans frontière, intégré, qui rencontre une région à nouveau coupée en deux, cette fois-ci par la frontière extérieure de l'Union Européenne. Les problèmes actuels, c'est-à-dire ceux posés par l'élargissement à l'Est de l'Union Européenne, définissent, pour le moment, notre travail ainsi que le thème des troisièmes « Echanges sur et par-delà les frontières », qui auront lieu du 22 au 25 mai 2001, et dont le titre sera : « ELARGISSEMENT À L'EST DE L'UNION : ET APRÈS ? LE CAS DE POLOGNE/UKRAINE »

Pour cette rencontre, nous avons rassemblé une partie des contributions de 1997 et 1998 (en tout que préliminaires au débat de cette année) et traduit dans les quatre langues représentées à la conférence.

En guise d'introduction à la problématique Est-Ouest, un essai de Mykola Riabtchouk

Wprowadza w temat eseja Mykoły Riabczuka «Za ogrodzeniem sadu Metternicha» oraz «Rozmowy z Jurkiem», w których Niemiec generacji roku 68. i młody nacjonalista ukraiński próbują odnaleźć wspólny język. Wynik napotyamy u Riabczuka: wygląda, że dla Europy jej część wschodnia i nadal pozostaje «pustelnym brzegiem»; calkiem nieznana, ona bardzo dobrze nadaje się do najróżniejszych proekcji, i ten nałóg jest bardzo przestarzały, o czym świadczą niemieckie obrazy polaków z wieku XIX (August von Platten, Heinrich Heine).

Stanisław Stępien, Anna Rogowska, Tadeusz Andrzej Olszański oraz Klaus Bachmann omawiają kwestję przeszłego oraz przyszłego statusu granicy polsko-ukraińskiej z punktu widzenia Polaków, wiersz Adama Zagajewskiego przedstawia Lwów jako wcielenie «straconych kresów wschodnich», a na okładce umieszczono wizerunek znane polskiego edytora oraz pisarza politycznego Jerzego Giedroyc (1906-2000), człowieka, który zostawał me-

---

« Au-delà de la clôture du jardin de Metternich » et « Echanges avec Yourko » (un vieux soixante-huitard allemand et un jeune nationaliste ukrainien essaient de trouver un langage commun). Résultat pour Riabtschouk : il semble que pour l'Europe sa partie Est soit toujours un « rivage lointain et désert », absolument inconnu et merveilleusement propice à toutes sortes de projections ; une vieille habitude, comme le montrent déjà, avec des nuances prononcées, les images allemandes du 19e siècle parlant de la Pologne (August von Platen, Heinrich Heine).

Dans une perspective polonaise, ce sont Stanisław Stępien, Anna Rogowska, Tadeusz Olszański et Klaus Bachmann qui traitent du passé et de l'avenir de la frontière ukraino-polonaise. Le poème de Adam Zagajewski met en scène Lvov, comme substance des « Territoires Perdus de l'Est ». Et sur la couverture apparaît le portrait d'un illustre frontalier polonais, l'éditeur et publiciste Jerzy Giedroyc (1906 – 2000) qui, comme émigré, a déjà commencé, depuis 1946, à Paris,

diatorem i autorytetem moralnym po obydwie strony granicy. Już w roku 1946, na emigracji, Jerzy Giedroyc rozpoczął dialog polsko-ukraiński i w taki sposób przystąpił do kształtowania współczesnej polityki wschodniej Polski.

Anna-Veronika Wendland z Lipska pisze o wybitnym działaczu ukraińskim XX wieku, szanowanym jak przez Polaków, tak przez Ukraińców, – metropolicie Ukraińskiej Cerkwi grecko-katolickiej Andreju Szepetyckim. Oleś Pohranycznyj z Drohobyczka opisuje absurdalne, ale zwykle w swym czasie warunki granicy sowieckiej, z którymi nigdy nie mieliśmy sprawy na Zachodzie, ponieważ naszemu patrzeniu na Wschód przeszkadzał monstrialny Mur Berliński. Historyk ze Lwowa Andrij Pawłyżyn omawia perspektywę porozumienia na granicy.

Zachodni europejski region przygraniczny reprezentuje dziennikarz ze Freiburga Wolfgang Heidenreich, który rozważa o sprzeczności pomiędzy aspektami kulturalnymi i politycznymi

---

le dialogue ukraino-Polonais, et de cette façon a également préparé la politique polonaise vers l'Est (« Ostpolitik »).

Anna Veronika Wendland, de Leipzig, parle d'un frontalier ukrainien de 20e siècle, le célèbre Métropolitain de l'Église catholique grecque Andrey Sheptytsky. Oles Pohranytchnyj, de Drohobytch, rend compte des expériences quotidiennes et absurdes que l'on pouvait faire à l'époque, le long de la frontière soviétique ; expériences que nous, les Occidentaux, n'avons jamais faites, parce que le monstre du Mur de Berlin nous cachait la vue vers l'Est. Enfin, l'historien de Lvov, Andrij Pavlychyn, étudie les perspectives d'une compréhension/coopération par-delà la frontière.

En tant que citoyens de l'autre région frontalière, celle de l'Ouest, c'est le journaliste Fribourgeois Wolfgang Heidenreich qui traite de la dimension culturelle et politique contradictoire du régionalisme transfrontalier (« Mein Alemannien ») ; et c'est l'Alsacien Jean Jacques Rettig qui nous parle des événements dramatiques des

regionalizmu transgranicznego («Moja Alemania»), a Jan Jacques Rettig z Alzacji opisuje dramatyczne wydarzenia lat 70., kiedy w regionie Górnego Reinu zrodził się europejski ruch ekologiczny. Wyliczone teksty zilustrowane zostały opowiadaniem Johanna Petera Hebla oraz dziełami poetów alzackich, piszących w trzech językach: Hansa Arpa – we francuskim, Yvana Gola – w niemieckim oraz Andre Wekmanna – w alzackim. Lingwistka lwowska Emilia Ohar w artykule «Do pytania o współczesnej sytuacji językowej w Ukrainie» pokazuje, że problem wielojęzyczności w Ukrainie jest nieporównalny z wielojęzycznością w Alzacji.

I na zakończenie – artykuł Tarasa Wozniaka «Projekt Ukraina». Podsumowanie dziesięciolecia, poświęcony współczesnej Ukrainie, która dla obserwatora z Zachodu nadal pozostaje Wielkim Nieznanym.

1-3-2001

Walter Mossmann

---

années 70 quand, dans la vallée de Rhin Supérieur, naquit le mouvement écologique européen. A côté de cela une « Kalendergeschichte » du classique régional Johann Peter Hebel, ainsi que des poèmes de trois poètes, dans les trois langues de l'Alsace : Hans Arp en français, Yvan Goll en allemand et André Weckmann en alsacien. Par ailleurs, la linguiste Emilija Ohar, de Lvov, nous explique, à travers son étude « Le bilinguisme en Ukraine contemporaine » que le problème du multilinguisme en Ukraine n'est absolument pas comparable à celui que connaît l'Alsace.

Pour conclure, nous soumettons à votre attention et à votre réflexion un essai des Taras Vozniak : « Le projet Ukraine – Bilan d'une décennie ». Réflexion d'autant plus nécessaire que l'Ukraine actuelle, ce grand pays européen, reste pour l'observateur de l'Ouest, la Grande Inconnue.

1-3-2001

Walter Mossmann

20 TREŚĆ

6	Adam Zagajewski	JECHAĆ DO LWOWA
9	Mykoła Riabczuk	ZA OGRODZENIEM SADU METTERNICHA
23	Anna Rogowska, Stanisław Stępień	GRANICA POLSKO-UKRAIŃSKA W OSTATNIM PÓŁWIECZU
40	Oleś Pohranycznyj	OPOWIEŚĆ POHRANYCZNEGO Z KORDONKIEM NA SZYI
48	Heinrich Heine	DWAJ RYCERZE
51	Andrij Pawłyszyn	PERSPEKTYWY POROZUMIENIA NA POLSKO- UKRAIŃSKIM POGRANICZU
59	Tadeusz Andrzej Olszański	KONFLIKT POLSKO-UKRAIŃSKI 1943-1947
84	Georg Trakl	GRÓDEK
85	Anna Veronika Wendland	METROPOLITA
94	Taras Wozniak	«PROJEKT UKRAINA». PODSUMOWANIE DZIESIĘCIOLECIA
120	Walter Mossmann	ROZMOWY Z JURKIEM (FREIBURG-LWÓW 1997)

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> — <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

6	Adam Zagajewski	ALLER À LVOV
9	Mykola Riabtchouk	AU-DELÀ DE LA CLÔTURE DU JARDIN DE METTERNICH
23	Anna Rogowska, Stanisław Stępień	LA FRONTIÈRE POLONO-UKRAINIENNE ACTUELLE: PORTE VERTE OU NOUVEAU MUR DE BERLIN?
40	Oles Pohranytchnyi	RÉCIT DE POHRANYTCHNYI LA CORDE AU COU
48	Heinrich Heine	DEUX CHEVALIERS
51	Andrii Pavlychyn	LES PERSPECTIVES D'UNE COMPRÉHENSION Á LA FRONTIÈRE POLONO-UKRAINIENNE
59	Daniel Cohn-Bendit	QUO VADIS EUROPA?
84	Georg Trakl	GRÓDEK
85	Anna Veronika Wendland	LE METROPOLITE
94	Taras Wosniak	«LE PROJEKT UKRAINE». LE BILAN DE DIX ANS
120	Walter Mossmann	LES CONVERSATIONS AVEC YOURKO (FRIBOURG/ LVIV 1997)

20 TREŚĆ

134	Wolfgang Heidenreich	MOJA ALEMANIA	5
148	Johann Peter Hebel	HUZAR W NYSIE	
151	Jean Jacques Rettig	REGIONALIZM W LATACH 70. (GÓRNY REN - WZORCOWY REGION RUCHU EKOLOGICZNEGO)	
163	Hans Arp	RÓŻE KROCZĄ PO ULICACH Z PORCELANY	
165	Yvan Goll	WIERSZE	
166	Emilia Ohar	DO PYTANIA O WSPÓŁCZESNEJ SYTUACJI JĘZYKOWEJ W UKRAINIE	
174	Klaus Bachmann	UKRAINA, POLSKA I DEBATA O PRZYSZŁOŚCI UE CZY POLSKI POMOST PROWADZI DONIKĄD?	
184	Halyna Petrosaniak	WIERSZE	
186	Stanisław Jerzy Lec	MYŚLI NIEUCZESANE	

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

134	Michael Emerson	THREE OPTIONS FOR SCHENGEN AND THE ENLARGING EU'S
140	Jacques Rupnik	LA NOUVELLE CARTE DE L'EUROPE
148	Johann Peter Hebel	LE HUSSARD DE NEISSE
151	Jean Jacques Rettig	LE REGIONALISME DES ANNEES 70
163	Hans Jean Arp	CONFIGURATIONS SRASBOURGEOISE
165	Yvan Goll	LA HUTTE DE CENDRES
166	Emilia Ohar	LE BILINGUISME EN UKRAINE D'AUJOURD'HUI
174	Klaus Bachmann	L'UKRAINE, LA POLOGNE ET LES DÉBATS SUR L'AVENIR DE L'UE - LE PONT POLONAIS MÈNE-T-IL NULLE PART?
184	Halyna Petrosaniak	TROIS POÈMES
186	Stanisław Jerzy Lec	NOUVELLES PENSEES ECHEVELEES

zaga jewski

dam

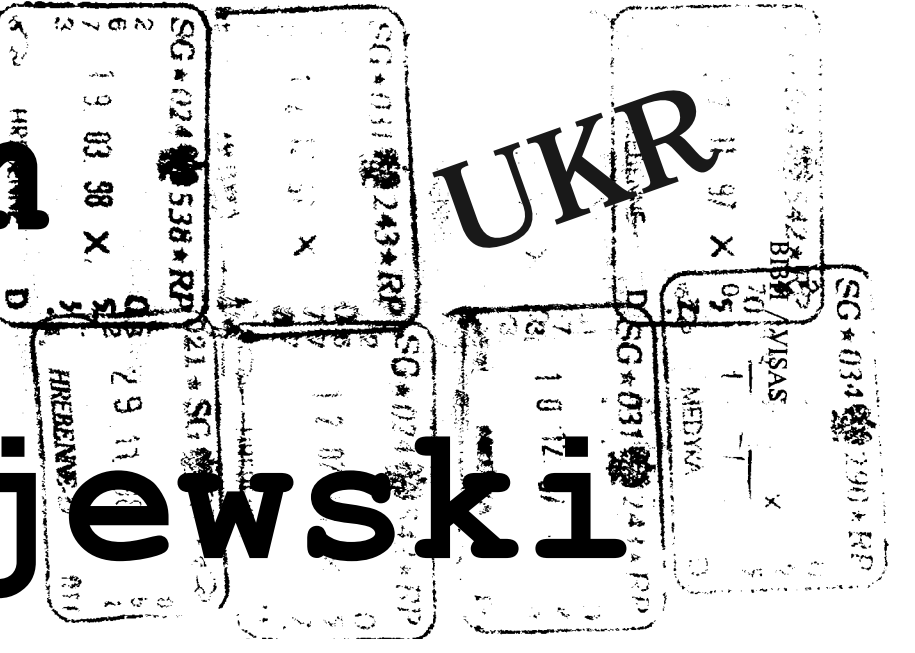
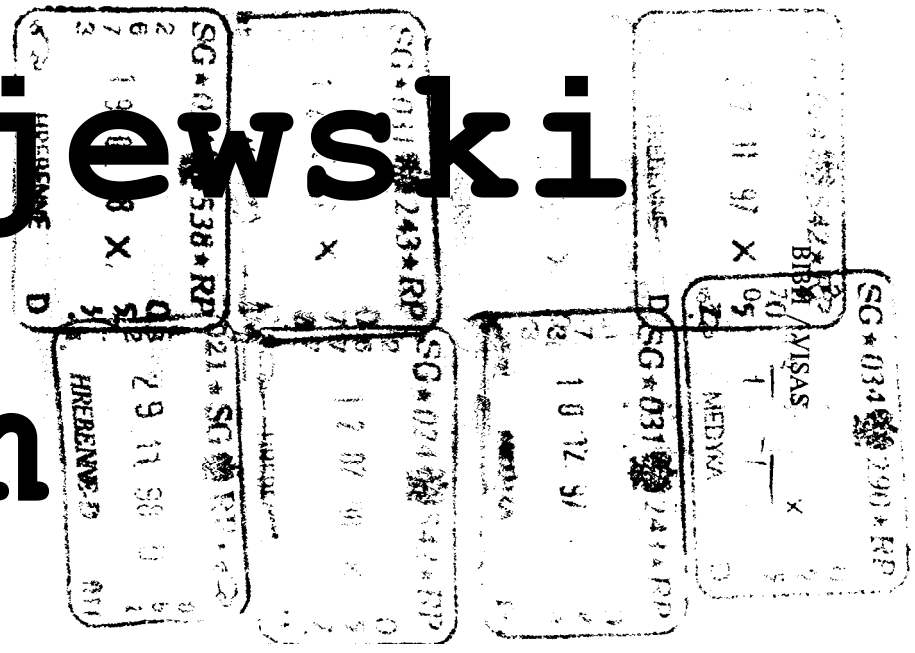
jechać do lwowa

http://www.i-magazine.lviv.ua http://www.i-magazine.lviv.ua

aller à lvov

dam

zaga jewski

Rodzicom

Jechać do Lwowa. Z którego dworca jechać do Lwowa, jeżeli nie we śnie, o świcie, gdy rosa na walizkach i właśnie rodzą się ekspresy i torpedy. Nagle wyjechać do Lwowa, w środku nocy, w dzień, we wrześniu lub w marcu. Jeżeli Lwów istnieje, pod pokrowcami granic i nie tylko w moim nowym paszporcie, jeżeli proporce drzew, jasiony i topole wciąż oddychają głośno jak Indianie a strumienie bełkocą w swoim ciemnym esperanto a zaskrońce jak miękki znak w języku rosyjskim znikają wśród traw. Spakować się i wyjechać, zupełnie bez pożegnania, w południe, zniknąć tak jak mdlały panny. I łopiany, zielona armia łopianów, a pod nimi, pod parasolami weneckiej kawiarni, ślimaki rozmawiają o wieczności. Lecz katedra wznosi się, pamiętasz tak pionowo, tak pionowo jak niedziela i serwetki białe i wiadro pełne malin stojące na podłodze i moje pragnienie, którego jeszcze nie było,

tylko ogrody i chwasty i bursztyn czereśni i Fredro nieprzyzwoity. zawsze za duło było Lwowa, nikt nie umiał zrozumieć wszystkich dzielnic, usłyszeć szeptu każdego kamienia, spalonego przez słońce, cerkiew w nocy milczała zupełnie inaczej niż katedra, Jezuci chrzcili rośliny, liść po liściu, lecz one rosły, rosły bez pamięci, a radość kryła się wszędzie, w korytarzach i w młynkach do kawy, które obracały się same, w niebieskich imbrykach i w krochmalu, który był pierwszym formalistą, w kroplach deszczu i w kolcach róż. Pod oknem żółtki zamrożone forsycje. Dzwony biły i drżało powietrze, kornety zakonnice jak szkunery płynęły pod teatrem, świata było tak wiele, że musiał bisować nieskończoną ilość razy, publiczność szalała i nie chciała opuszczać sali. Moje ciotki jeszcze nie wiedziały, że je kiedyś wskrzeszę, i żyły ufnie i tak pojedynczo służące biegały po świeżą śmietaną,

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a

Aller à Lvov. De quelle gare aller à Lvov si ce n'est en rêve, à l'aube, gouttes de rosée sur les valises, à l'heure où express et rapides viennent au monde. Soudain aller à Lvov, de nuit, de jour, en septembre ou en mars. Si Lvov encore existe sous les housses des frontières, et pas seulement dans mon passeport tout neuf, si les flammes des arbres frênes ou peuliers, respirent toujours bruyamment comme les Indiens, si les ruisseaux murmurent leur sombre espéranto et les couleuvres, comme le signe mou dans l'alphabet russe, disparaissent dans l'herbe. Faire ses bagages et partir sans un adieu, s'évanouir comme les jeunes filles autrefois. Et les bardanes, l'armée verte des bardanes, parasols de café vénétien, au-dessus d'escargots qui devisent de l'éternité. Mais la cathédrale se dresse toute droite, souviens-toi, toute droite comme un dimanche, et les serviettes blanches et le seau plein de framboises sur le plancher, et ma soif qui n'était pas encore née, rien que jardins et mauvaises herbes et l'ambre

des cerises et Fredro l'indécent. Il y a toujours eu trop de Lvov, personne ne pouvait comprendre tous ses quartiers, entendre le murmure de chaque pierre consumée par le soleil, la nuit l'église russe gardait un tout autre silence que la cathédrale, les Jésuites baptisaient les plantes feuille après feuille, mais elles poussaient, elles poussaient, déchaînées, et la joie se cachait partout, dans les couloirs, les moulins à café qui tournaient tout seuls, les théières bleues, dans l'amidon qui fut le premier formaliste, dans les gouttes de pluie, les épines des roses. Sous la fenêtre jaunissaient les forsythias gelés. Les cloches sonnaient, l'air vibrait, les cornettes des nonnes comme des voiliers glissaient devant le théâtre, l'exubérance était telle que le monde devant bisser à l'infini, le public en délire refusait de quitter la salle. Mes tantes ne pouvaient savoir qu'un jour je les ressusciterais, elles vivaient si cinifiantes, si uniques, les servantes propres et repassées couraient chercher de la crème fraîche, dans les appartements un peu de colère et beaucoup d'espoire. Brzozowski

czyste i wyprasowane, w domach trochę
złości i wielka nadzieja. Brzozowski
przyjechał na wykłady, jeden z moich
wujów pisał poemat pod tytułem Czemu,
ofiarowany wszechmogącemu i było za dużo
Lwowa, nie mieścił się w naczyniu,
rozsadzał szklanki, wylewał się ze
stawów, jezior, dymił ze wszystkich
kominów, zamieniał się w ogień i burzę,
śmiał się błyskawicami, pokorniał,
wracał do domu czytał Nowy Testament,
spał na tapczanie pod huculskim kilimem,
było za dużo Lwowa, a teraz nie ma
go wcale, rósł niepowstrzymanie a nożyce
ciepły, zimni ogrodnicy jak zawsze
w maju bez litości bez miłości
ach poczekajcie niech przyjdzie ciepły
czerwiec i miękkie paprocie, bezkresne
pole lata czyli rzeczywistości.
Lecz nożyce ciepły, wzdłuż linii i poprzez
włókna, krawcy, ogrodnicy i cenzorzy
cięli ciało i wieńce, sekatory niezmordowanie
pracowały, jak w dziecinnej wycinance,

gdzie trzeba wystrzyc łabędzia lub sarnę.
Nożyczki, scyzoryki i żyłki drapały,
ciepły i skracaly pulchne sukienki
prałatów i placów i kamienic, drzewa
padały bezgłośnie jak w dżungli
i katedra drżała i żegnano się o poranku
bez chustek i bez łez, takie suche
wargi, nigdy cię nie zobaczę, tyle śmierci
czeka na ciebie, dlaczego każde miasto
musi stać się Jerozolimą i każdy
człowiek Żydem i teraz tylko w pośpiechu
pakować się, zawsze, codziennie
i jechać bez tchu, jechać do Lwowa, przecież
istnieje, spokojny i czysty jak
brzoskwinia. Lwów jest wszędzie.

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a

arriva pour donner des conférences, un de mes
oncles écrivait un poème intitulé <Pourquoi?>,
dédié au Tout-Puissant, et il y avait trop
de Lvov, rien ne pouvait le contenir,
il brisait les verres, débordait
étangs et lacs, fumait par chaque
cheminée, devenait orage et feu,
riait de tous ses éclairs, puis, soudain humble,
il rentrait à la maison, lisait l'Évangile,
dormait sur le sofa, au-dessous d'un kilim houtzoule,
il y avait trop de Lvov et maintenant il n'y en a plus,
il grandissait sans retenue et les ciseaux
coupaient, les froids jardiniers comme de coutume
en mai, sans amour, sans miséricorde,
mais attendez que vienne la chaleur
de juin avec ses douces fougères, l'infinie
étendue de l'été, la réalité.
Mais les ciseaux coupaient en long et en travers
les fibres, tailleurs, jardiniers et censeurs
sectionnaient corps et couronnes, les inlassables
sécateurs travaillaient comme pour découper
le contour du cygne ou de la biche
dans un album d'enfant.

Ciseaux, canifs et lames de raseoir râclaient,
coupaient, tranchaient les robes opulentes
des prélats, des places, des villas, les arbres
tombaient en silence comme dans la jungle
et la cathédrale tremblait, et à l'aube
on se disait adieu sans larmes, la bouche
si sèche, je ne te reverrai jamais plus, tant de morts
t'attendent, pourquoi toute ville
doit-elle devenir Jérusalem et tout
homme un Juif et maintenant en hâte
faire ses bagages, toujours, tous les tours
pour aller à bout de souffle, aller à Lvov, car c'est vrai,
il existe, paisible et pur comme
une pêche. Lvov est partout.

Traduction Maya Wodecka

ADAM
ZAGAJEWSKI
ALLER À LVOV

© Mykola Rjabschuk, 1997

mykola

riabczuk

za ogrodzeniem
sadu metternicha

<http://www.ji-magazine.lviv.ua>

au-delà

de la clôture

du jardin

de metternich

mykola

riabtchouk

© Mykola Riabtchouk, 1997

Gdy w 1949 roku kanclerz Zachodnich Niemiec Konrad Adenauer oświadczył, że «Azja zatrzymała się na Elbie», on tylko sparafrazował, świadomie czy nieświadomie, słowa swego austriackiego kolegi kanclerza Klemensa Metternicha, który jeszcze w zeszłym wieku żartem twierdził, że Azja zaczyna się za ogrodzeniem jego sadu, to znaczy gdzieś niedaleko od wschodniej okolicy Wiednia. Dla obojwórch «Azja» oznaczała coś wrogiego, barbarzyńskiego, zagrażającego samym podwalinom ich, to znaczy europejskiej cywilizacji. Domyślnie dla Metternicha cała przestrzeń na wschód od Wiednia była upośledzona kulturowo i podejrzana; jak i większość mieszkańców Zachodu wierzył, że granice cywilizacji pokrywają się naogół z granicami romańsko-germańskiego świata.

Dla Adenauera jednak, «Azja» oznaczała co innego: przecież dobrze wiedział, że na wschód od Elby znajdują się Wschodnie Niemcy, które – przynajmniej naówczas – niezbyt isotnie różniły się od Zachodnich. Pod «Azją, która zatrzymała się na Elbie» Adenauer, nie-

Lorsqu'en 1949 le chancelier de l'Allemagne de l'ouest Konrad Adenauer avait déclaré que «l'Asie s'est arrêtée sur l'Elbe» il n'a fait que paraphraser, sciemment ou inconsciemment, les paroles de son collègue autrichien le chancelier Metternich qui avait affirmé plaisamment encore au siècle précédent que l'Asie commence derrière la clôture de son jardin, c'est à dire quelque part non loin de la banlieue est de Vienne. Pour les deux hommes l'«Asie» signifiait quelque chose d'hostile, de barbare et de dangereux pour les fondements mêmes de leur civilisation européenne. Implicitement pour Metternich tout l'espace à l'est de Vienne était culturellement inférieur et suspect: comme la plupart des Occidentaux il était d'avis que les limites de la civilisation coïncident avec les frontières du monde romano-germanique.

Pour Adenauer, pourtant, l'«Asie» signifiait quelque chose d'autre: il savait quand même très bien qu'à l'est de l'Elbe se trouvait l'Allemagne de l'est qui, au moins à cette époque, ne se distinguait guère de celle de l'ouest. Par l'expression «l'Asie s'est arrêtée sur l'Elbe» Adenauer entendait indubitablement et avant tout une réalité politique apportée à

wątpliwie, rozumiał, przede wszystkim pewną polityczną realność, przyniesioną wgłęb Europy przez radzieckie czołgi i narzuconą «wyzwolonym» narodom brutalną przemocą, szantażem i oszustwem. «Azja» oznaczała dla niego nie po prostu inną cywilizację – choćby tak obcą i upośledzoną jak dla Metternicha – a raczej brak jakiegokolwiek cywilizacji, swego rodzaju «antycywilizację», wrogą najbardziej podstawym wartościom świata zachodniego.

Odtąd zachodni odbiór Europy Wschodniej faktycznie łączy w sobie na różne sposoby obydwa poglądy, Metternicha i Adenauera. Z jednej strony, Zachód zawsze uświadamiał, że na wschód od Elby i sadu Metternicha leży również Europa, mniejsza z tym, że znacznie biedniejsza i upośledzona. Wiedzieli oni, że ta Europa nie przyjęła «azjatyckiego» statusu dobrowolnie, na odwrót – raz po raz usiłowała się pozbyć tego statusu, stosując wszelkie możliwe sposoby. Lecz z drugiej strony, Zachód zawsze odczuwał, że coś z tą częścią Europy jest nie w porządku, jeżeli pozwoliła się ona połączyć z Sowietom i nie tylko im – w ciągu całej swej niewolniczej historii. Raczej sama była winna: była prawdopodobnie skłonna do zniewolenia, a więc i

skazana na stałe polityczne gwałcenie. Słowem, nie była ona «jak my» – mieszkańcy Europy Zachodniej, wybrańcy losu i szczęściarze – nie była pełnowartościowa, wystarczająco europejska. Ta «niedo-Europa» czy «na wpół-Europa», miała w przybliżeniu jednakowe szanse podciągnąć się do prawdziwej «europejskości» albo «rozpułnąć się w entropicznej azjatyckości». Utraciła pierwszą szansę, дарowaną jej po I wojnie światowej, i teraz musi za to płacić. Właściwie nie ma na kogo narzekać prócz siebie.

Taką, mniej więcej, była logika większości ludzi Zachodu, w której słuszne argumenty himerycznie łączyły się z wątpliwymi, żeby nie powiedzieć rasistowskimi spekulacjami. Nieczyste sumienie przeważnie jest pomysłów. Metternichowski pogląd daje ludziom po innej stronie ogrodzenia cudowne usprawiedliwienie dla swej wyniosłej postawy, która świetnie godzi ich z monarchijską i jałtańską zdradą, daje naprawdę dobre podstawy do niewtrącania się w radzieckie «sprawy wewnętrzne» – czy chodzi o zniszczenie ukraińskiej, ormiańskiej, gruzińskiej niepodległości, jak było na początku lat 1920., czy o wtargnięcie do Budapesztu i Pragi, jak stało się w 1956 i, odpowiednio, 1968 roku.

l'intérieur de l'Europe à l'aide des tanks soviétiques et imposée aux peuples «libérés» par une force brutale, par le chantage et l'escroquerie. Pour lui l'«Asie» ne signifiait pas simplement une autre civilisation, quand bien même fût-elle étrangère et déficiente pour Metternich, mais plutôt l'absence même de toute civilisation, une sorte d'«anticivilisation», hostile aux moindres valeurs du monde occidental.

Depuis lors, la perception de l'Europe de l'Est par les Occidentaux associe de fait différentes variantes de ces deux manières de voir: celle de Metternich et celle d'Adenauer. D'une part, l'Occident était toujours conscient qu'à l'est de l'Elbe et du jardin de Metternich il y avait toujours l'Europe, bien que manifestement plus pauvre et mutilée. On savait que cette Europe n'avait pas accepté son statut «asiatique» de bon gré, mais, au contraire, qu'elle voulait s'en débarrasser de toutes les manières possibles. Mais, d'autre part, l'Occident comprenait toujours que ça n'allait pas bien dans cette partie de l'Europe puisqu'elle s'était fait avaler par les Soviets, et cela non seulement par eux, mais tout le long de son histoire d'esclavage. Elle était plutôt coupable elle-même: vraisemblablement elle avait un faible pour le servilisme et par là elle devait souffrir de permanentes violations politiques. En un mot, elle n'était

pas «comme nous», habitants heureux et chanceux de l'Europe Occidentale: elle était mi-valorisée et pas assez européenne. Cette «pseudo-Europe» ou «semi-Europe» avait les mêmes chances d'être réellement «européisée» ou bien de se diluer dans l'élément asiatique incertain. Elle a perdu sa première chance offerte après la Première Guerre mondiale et maintenant elle devait payer tribut pour cela. A vrai dire, on ne peut s'en vouloir qu'à soi-même.

Elle, était, à peu de choses près, la logique de nombreux Occidentaux chez qui les arguments raisonnables s'enchevêtraient d'arguments douteux, pour ne pas dire de spéculation racistes. La conscience impure est souvent inventive. Le point de vue metternichien permet aux gens situés de l'autre côté de la clôture de se justifier merveilleusement pour leur statut supérieur, cela leur permet de se concilier admirablement avec la trahison de Munich et avec celle de Yalta. Ce point de vue permet en effet de trouver de beaux arguments pour ne pas s'ingérer dans les «affaires intérieures» soviétiques, que ce fût la destruction au début des années 20 de l'indépendance ukrainienne, arménienne et géorgienne ou bien l'intervention à Budapest et à Prague respectivement en 1956 et 1968. Cette approche a été brillamment reflétée dans l'ancienne réplique de Lloyd George

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a

MYKOLA
RIABTCHOUK
AU-DELÀ DE LA
CLÔTURE DU
JARDIN DE
METTERNICH

Podejście takie zostało świetnie ujęte w dawnej wypowiedzi Lloyd Georga o gotowości Brytanii handlować z kimkolwiek, nawet z «kanibalami» (pieniądze nie pachną), jak i w decyzji Roosevelta o nawiązaniu stosunków dyplomatycznych z Rosją w 1933 roku, akurat w czasie klęski głodu, zorganizowanej na Ukrainie przez kremlowskich «kanibali» czy lepiej powiedzieć, «perspektywicznych partnerów handlowych» przedsiębiorczego Zachodu.

Podejście owo w sposób aforystyczny odzwierciedla tajne memorandum brytyjskiego ministerstwa spraw zagranicznych z tegoż 1933 roku: *Prawdę mówiąc, my, ma się rozumieć, mamy pewną informację o głodzie na południu Rosji (tak brytyjcy dobrodziejnie nazywali wtedy Ukrainę. – M.R.), podobną do tej, która pojawia się w prasie... Jednak nie chcielibyśmy jej rozpowszechniać, ponieważ może to wywołać rozdrażnienie rządu radzieckiego i nasze stosunki mogą się popsuć.*

Naturalnie, Europa Wschodnia nie jest dalekim terytorium, w rodzaju Czeczenii, Gruzji czy Armenii. Mimo całego swego «upośledzenia» i «niedoeuropejskości», mieści się ona przecież w Europie, a więc chociaż jej istnienie zawsze było «bólem głowy» dla

Zachodu, jej zniknięcie mogłoby stać się jeszcze niebezpieczniejsze. Wspólne zagrożenie ze «Wschodu» złączyło wschodnich i zachodnich Europejczyków o wiele silniej od tzw. wspólnego dziedzictwa kultury. «Azja» – ten potężny i tajemniczy «Inny» – w znacznej mierze przysłużyła się ukształtowaniu «wspólnej» europejskiej tożsamości. I chociaż zachodni Europejczycy wiedzieli, że «prawdziwa» Europa kończy się gdzieś za Wiedniem i Elbą, «nieprawdziwa» Europa jednak była dla nich lepszym sąsiedztwem niż «jakknajprawdziwsza» Azja.

Odpowiednio i polityka Zachodu względem Europy Wschodniej zawsze była ambiwalentna, żeby nie powiedzieć dwulicowa. Z jednej strony, Europejczycy zachodni, zawsze uważali, że ich wschodni sąsiedzi, w takim czy innym stopniu zasługują na swój los (zresztą, każdy naród zasługuje na taki rząd, jaki ma); lecz z drugiej strony, nie mogli nie odczuwać, że wschodni Europejczycy, którzy się desperacko opierają i dominacji «Azji» na swych terenach, są pożyteczni, i choćby z tego względu zasługują na sympatię i pomoc – nawet w ramach, wyznaczonych w swym czasie przez ministerstwo spraw zagranicznych Wielkiej Brytanii: – nie irytować rządu radzieckiego i nie psuć z nim

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a

à propos de la disposition de la Grande Bretagne d'entretenir des relations commerciales avec n'importe qui, fût-il même cannibale (l'argent ne sent pas), ainsi que dans la décision de Roosevelt d'établir des rapports diplomatiques avec la Russie en 1933, l'année même de la famine organisée en Ukraine par les «cannibales» du Kremlin, ou, pour mieux dire, avec des «partenaires commerciaux prometteurs» de l'Occident entrepreneur. Cette approche est reflétée d'une manière aphoristique dans une circulaire secrète du ministère des affaires étrangères britannique datant de la même année 1933: «En effet nous sommes en possession de l'information sur la famine en Russie méridionale (c'est ainsi que les messieurs de Grande Bretagne appelaient à l'époque l'Ukraine – U.R.), pareille à celle diffusée dans la presse... Cependant nous ne voudrions pas la déclarer ouvertement de peur de ne pas irriter le gouvernement soviétique et de ne pas gêner nos relations avec celui-ci».

Naturellement, l'Europe de l'est ce n'est pas un territoire éloigné tel que la Tchétchénie, la Géorgie ou l'Arménie. Malgré toute sa «déficience» et son «non-européisme», il se situe quand même en Europe, et, bien que son existence causât toujours un mal de tête à l'Occident, sa disposition pourrait lui être encore plus dangereuse. Le danger commun

en provenance de l'«Est» faisait s'unir les européens des deux parts d'une manière encore plus forte que la prétendue communauté culturelle. L'«Asie», ce puissant et mystérieux «Autre», a contribué dans une grande mesure à la formation d'une identité européenne «commune». Et, sachant bien que la «vraie» Europe s'arrête quelque part au-delà de Vienne et de l'Elbe, pour les Occidentaux cette «pseudo» Europe était toutefois pour eux un voisin bien meilleur que la «vraie» Asie.

En réponse la politique de l'Occident vis-à-vis de l'Europe de l'est était toujours ambivalente, pour ne pas dire bivalente. D'une part, les Européens de l'ouest considéraient toujours que leurs voisins de l'est méritaient, dans une telle ou autre mesure, leur destinée (d'ailleurs, chaque peuple mérite son gouvernement), mais, d'autre part, ils ne pouvaient ne pas comprendre que les Européens de l'est, qui opposaient une résistance acharnée contre l'«Asie» sur leurs territoires, leur sont utiles et par là méritent de la sympathie et de l'aide, du moins dans le cadre que leur avait attribué le ministère des affaires étrangères de la Grande Bretagne: ne pas irriter le gouvernement soviétique et ne pas gêner les relations avec elle. Autrement dit, ne pas nuire trop aux «relations commerciales avec les cannibales».

stosunków. Co znaczy: – aby nie bardzo zaszkodzić dalszemu «handlowi z kanibalami». Niewątpliwie, na Zachodzie nigdy nie brakło intelektualistów, powiązanych zawodowymi, przyjacielskimi lub rodzinnymi więziami ze «Wschodem» – którzy traktowali Europę Wschodnią jak prawdziwą, a nawet «prawdziwszą» od Zachodniej. Oni to mityngowali przed radzieckimi ambasadami, organizowali rozmaite komitety dla obrony wschodnioeuropejskich dysydentów o niewypowiedzialnych imionach, podpisywali petycje i drukowali artykuły, odwiedzali wschodnioeuropejskie stolice i przewozili nielegalną literaturę; czasem stawali się większymi wschodnioeuropejczykami niż sami wschodnioeuropejczycy – tacy sobie biali «perekińczycy» w obozie indian. Niektórzy z nich wierzyli nawet, że właśnie «ta część kontynentu była niegdyś swego rodzaju rajem kulturowej, językowej, etnicznej różnorodności oraz tolerancji, stwarzając niebywałe skarby intelektu i kultury» i, że mimo totalitarnego ucisku, ba, nawet dzięki niemu (tj. dzięki sile oporu) Europa Wschodnia była krainą «zadziwiającego napięcia duchowego». Przekonania te, jednak, nigdy nie wychodziły poza wąskie koło członków wschod-

nioeuropejskiej diaspory oraz ich zachodnich sympatyków.

Dwoisty stosunek Zachodu do Europy Wschodniej zawsze był uwarunkowany przez geopolitykę, czyli zimną kalkulację i dawną zasadę anglosasów «*Charity begins at home*». Pozycja to, ogólnie biorąc, słuszną i nie ma w niej nic godnego potępienia. Nieprzyjemnie jednak uderzają w niej podwójne standardy, stosowane przez Zachód do siebie i do innych. (Amerykańscy nacjonałści mogą walczyć przeciwko zakorzenianiu się języka hiszpańskiego w USA i nikt ich nie uważa za nacjonalistów. Natomiast każdy Ukrainiec, który nie chce, żeby w jego kraju panował język rosyjski, od razu okazuje się jaskiniowym nacjonalistą i wrogiem postępu!) Zdaje się, że amerykańska miarka ma różny kaliber dla różnych przypadków (Niemcy zresztą, też nie śpieszą się by uznać u siebie język turecki, jako drugi język oficjalny, ani też francuzi – arabski).

Niestety, daleko nie wszyscy wschodnioeuropejczycy zdają sobie sprawę z tej zachodniej dwoistości: wielu przymiemy tamtejszą liberalnie-demokratyczną retorykę za szczerą prawdę i odpowiednio spodziewa się od Zachodu znacznie więcej, niż ten może i zechce dać. A nie

Sans doute, l'Occident ne manquait pas d'intellectuels qui étaient liés sur le plan professionnel, amical et familial avec l'«Est» et qui considéraient ce territoire comme une Europe «véritable» et même bien plus. Ils formaient des meetings devant les ambassades soviétiques et divers comités de défense des dissidents est-européens qui portaient des noms barbares, ils visitaient les capitales de l'Europe orientale et y faisaient passer une littérature clandestine; parfois ils devenaient plus est-européens que ne l'étaient ceux de l'est même. Bref, c'étaient, pour ainsi dire, des blancs qui pénétraient dans des camps indiens. Certains parmi eux croyaient même que de fait «cette partie du continent constituait autrefois une sorte de paradis d'une diversité et conformité culturelle, linguistique et ethnique qui produisait des trésors culturels et intellectuels inédits» et que, malgré le joug totalitaire ou voire même grâce à lui (c'est à dire grâce à l'effet de résistance), l'Europe de l'Est était une contrée d'une «étonnante tension spirituelle». Pourtant ces convictions ne dépassaient pas le cercle restreint des représentants de la diaspora est-européenne et de leurs sympathisants occidentaux. L'approche dualiste de l'Occident envers l'Europe de l'est était toujours motivée par des raisons de géopolitique, c'est à dire par un froid

calcul et par le principe anglo-saxon «charity begins at home». Position d'ailleurs juste dans son ensemble et nullement blâmable. Pourtant, ce qui frappe désagréablement ce sont les doubles standards d'appréciation utilisés par l'Occident pour eux-même et pour les autres. (Les nationalistes américains peuvent lutter contre l'implantation de la langue espagnole aux USA et personne ne les considérera de nationalistes. Par contre, tout Ukrainien qui ne veut pas que la langue russe domine dans son pays est considéré de nationalistes troglodite et ennemi du progrès!). Il paraît donc que le critère américain a différents étalons pour des cas différents (les Allemands, d'ailleurs, eux aussi ne se pressent pas d'accepter le turc comme deuxième langue officielle, ni les Français pour ce qui est de l'arabe).

Malheureusement, parmi les Est-européens peu nombreux sont ceux qui se rendent compte de ce dualisme occidental: beaucoup de gens considèrent cette rhétorique libérale démocratique occidentale comme étant une vérité pure et qui espèrent respectivement obtenir de l'Occident bien plus qu'il puisse et veuille donner. Et, n'ayant pas obtenu ce qu'ils voulaient, ils se précipitent dans l'autre extrême – dans la xénophobie anti-occidentale, dans l'isolationnisme et l'autarcie.

MYKOLA
RIABTCHOUK
AU-DELÀ DE LA
CLÔTURE DU
JARDIN DE
METTERNICH

otrzymując spodziewanego wpadają w przeciwną skrajność – antyzachodnią ksenofobię, izolacjonizm, autarkię.

Kwestia przewagi cywilizacji zachodniej nad wszelkimi innymi niewątpliwie nie jest tak prosta jak wydawało się jeszcze kilka dziesięcioleci temu najzaciętszym europocentrystom, jak choćby natchnionemu Denis de Rougemontowi.

Apostołowie postkolonialnych szkół z powodzeniem zrewidowali ten punkt widzenia, nie bez podstaw utożsamiając skrajne formy europocentryzmu z rasizmem, kolonializmem oraz pragnieniem, by «Okcydent» zawsze dominował nad demonizowanym i marginalizowanym «Orientem». Zachodocentryzm w klarownym «rougemontowskim» wydaniu znalazł się istotnie poza granicami panującej w kołach intelektualnych «politycznej poprawności»; a jednak pomimo tego dyskusje wokół stosunków «Wschodu» i «Zachodu», czyli jak teraz coraz częściej piszą «Północy» i «Południa», nie ustają. Apologeci europocentryzmu nieco zmienili taktykę, podtapując swych oponentów na wszelkich skrajnościach i przerysowaniach, jawnych bezsensach i ukrytej paranoidalności. Co najważniejsze, nie bez racji wskazują na niebezpieczeństwo rela-

tywizmu, ukrywającego się w uznaniu «równości» wszystkich kultur i cywilizacji, na zagrożenia poprzez chaos i entropię, wynikające z odejścia od kryteriów oceniających i hierarchii wartości.

Jest to naprawdę skomplikowany problem, warty specjalnego omówienia. Proponuję go tu ominąć, ograniczając się konstatacją zupełnie oczywistego faktu, że Ukraina jest częścią Europy, lub, ogólniej biorąc, nowoczesnego świata, i powrót stąd do jakiegoś przednowoczesnego «złotego wieku» jest niemożliwy. Ten świat jest w głównej, decydującej mierze dziełem «Okcydentu» i niezależnie od tego, czy uważamy zachodnią cywilizację za «wyższą» i «lepszą» od innych, lub tylko za bardziej dynamiczną, agresywną i uzdolnioną do umocnienia swej dominacji, musimy przyznać, że właśnie ona narzuciła światu reguły gry i, co najważniejsze, uniemożliwiła wyjście z tej gry, tj. powrót do «utraconego raju» społeczeństw tradycjonalistycznych. Wszelkie próby takiego powrotu (jako naturalna reakcja na negatywne aspekty modernizacji) okazały się w najlepszym wypadku (w teorii) wzruszającymi utopiami, a w najgorszym (w praktyce) krwawymi karykaturami na samych siebie i, przez złoś-

13

MYKOŁA
RIABCZUK
ZA
OGRODZENIEM
SADU
METTERNICHA

<http://www.jimagine.lviv.ua>

La question de la supériorité de la civilisation occidentale sur les autres n'était sans doute pas si facile encore quelques décennies auparavant pour les europocentristes les plus acharnés, ne fût-ce que, par exemple, pour l'illuminé Denis de Rougemont.

Les apôtres des études post-coloniales ont révisé avec succès ce point de vue en identifiant avec raison les formes extrêmes de l'eurocentrisme avec le racisme, le colonialisme et le désir de l'«Occident» de dominer sur l'«Orient» démonisé et marginalisé. L'occidentocentrisme dans la variété pure «rougemontienne» s'est vu au fond relégué en marge de la «convenance politique» dominant dans les milieux intellectuels, et pourtant les disputes autour des relations «Est» et «Ouest» ou, comme on écrit maintenant le plus souvent, entre le «Nord» et le «Sud» sont loin de s'apaiser. Les apologistes de l'eurocentrisme ont quelque peu changé de tactique attrapant leurs opposants sur toutes sortes d'excès et d'exagérations, sur des inepties franchement évidentes ou sur des manifestations paranoïaques dissimulées. Mais l'essentiel est dans ce qu'ils montrent, non sans raison, le danger du relativisme qui se cache derrière l'acceptation de l'«égalité» de toutes les cultures et civilisations, le danger du chaos et de l'entropie généré

par le refus d'utiliser des critères d'appréciation et des hiérarchies d'estimation.

Cela constitue un problème bien compliqué, digne d'une discussion spéciale. Je propose de le mettre de côté et d'accepter seulement le fait bien évident que l'Ukraine est une partie de l'Europe et largement parlant, du monde moderne d'où le retour vers une «époque dorée» de pré-modernisme s'est avéré impossible. Ce monde est dans une grande et déterminante mesure la création de l'«Occident» et indépendamment du fait que l'on considère la civilisation occidentale «supérieure» et «meilleure» ou bien seulement plus dynamique, plus agressive et capable d'affirmer sa domination, il faut admettre que c'est elle qui a imposé au monde ses règles du jeu et, ce qui est important, elle a défendu la sortie de ce jeu, le retour, au «paradis perdu» des sociétés traditionalistes. Toutes les tentatives d'un tel retour (comme réaction naturelle aux aspects négatifs de la modernisation) se sont avérées, pour le mieux, (en théorie) que des utopies touchantes et, pour le pire, (en pratique) des caricatures sanglantes d'elles-mêmes et, par ironie du sort, des prolongements pathologiques de cette même modernité «occidentale» contre laquelle elles se sont levées et cela dans des formes quasi-«orientales» et despotiques.

liwość losu, przekształcają się zawsze w patologiczną kontynuację tej że samej «okcydentalnej» nowoczesności, przeciwko której jakoby one powstawały – tyle że w «quasi-orientalnych», despotycznych formach.

Unowocześniony Zachód w pewnym sensie pozbawił świat tradycyjnej «niewinności», wyprowadził go z cyklicznie powtarzalnego biologicznego czy raczej mitologicznego czasu w czas historyczny, zmusił do skosztowania owocu z drzewa poznania, zetknięcia się z problemem indywidualnego, praktycznie niczym nie ograniczonego, racjonalnego wyboru. Jakkolwiek nie odnosilibyśmy się do tego nowoczesnego świata, do wszystkich jego plusów i minusów, powinniśmy przyznać, co najmniej, dwie rzeczy.

Po pierwsze, świat ten jest globalny i niemożliwością jest izolować się od niego, a tym bardziej w radykalny sposób przeciwstawić się jemu; poszukiwać swojej drogi niewątpliwie można i nawet trzeba, lecz – w ramach tegoż nowoczesnego «okcydentalnego» świata, na podstawie jego osiągnięć i jego reguł – choćbyśmy mieli nawet największe zastrzeżenia i wątpliwości wobec tych reguł oraz radykalnie próbowali je rewidować. Rewizjonizm więc, jest tutaj całkowicie dopuszczalny i

nawet pożądanym, ale raczej w stylu japońskim, niż w irańskim, irańskim czy północnokoreańskim.

Po drugie, powinniśmy uświadomić sobie, że choćby ta globalna cywilizacja wydawała się nam nieudaną i pozbawioną perspektyw, nie możemy wyskoczyć z niej na zewnątrz, żeby ratować się samopas, ani oddziaływać na nią jakimś całkowicie zewnętrznym sposobem. Jakkolwiek kardynalne jej zmiany, jeśli są nawet możliwe, to tylko od wewnątrz, dzięki wspólnym wysiłkom w istniejących granicach.

W tym kontekście trzeźwy stosunek wschodnioeuropejczyków do Zachodu nie powinien być ani wrogi, ani różowo optymistyczny. Faktycznie powinien być tak samo dwoisty, jak stosunek Zachodu do Europy Wschodniej. Zachód nie jest «dobrym wujaszkiem» i, w ogóle, nie jest «dobry». W istocie swego jest on tylko «mniejszym złem», niż ta «Azja», która widnieje na wschodzie. I na tym trzeźwym uświadomieniu i trzeźwej kalkulacji należy budować stosunki wschodnich Europejczyków, zwłaszcza Ukraińców, z Zachodem. Inaczej wschodni Europejczycy będą zawsze ryzykować, iż okażą się w roli zdradzonych kochanków jak to nieraz już się zdarzało w historii.

L'Occident modernisé a privé, dans un certain sens, le monde de sa «virginité» traditionaliste, il l'a fait sortir du cadre temporel biologique ou plutôt mythologique, cycliquement répété pour l'insérer dans le temps historique, il lui a fait goûter le fruit de l'arbre de la connaissance et se heurter au problème du choix rationnel, pratiquement illimité. On a beau prendre diverses attitudes devant le monde moderne avec ses côtés positifs et négatifs, il faut cependant admettre au moins deux choses. Premièrement, ce monde a des dimensions globales d'où on ne peut s'isoler et, d'autant plus, s'y opposer de façon radicale, sans nul doute, on peut chercher sa voie propre et il faut le faire même, mais dans le cadre de ce monde «occidental» en se basant sur ses acquisitions et ses règles, malgré nos doutes et nos restrictions les plus grandes en vue de les réviser. Donc, la révision est tout à fait admissible et même souhaitable, mais plutôt dans le sens japonais qu'irakien, iranien ou nord-coréen.

Deuxièmement, il faut prendre conscience du fait que cette civilisation globale, toute manquée et privée de perspective pour nous paraît-elle, elle ne nous laissera pas nous en sortir pour se sauver de nous-mêmes ni ne se laissera pas influencer du dehors d'une manière ou d'une

autre. Tout changement cardinal, bien que possible, ne peut s'effectuer que de l'intérieur, avec des efforts communs et dans le cadre existant. De la sorte, dans ce contexte l'attitude sensée des Européens de l'est envers l'Occident ne doit être ni hostile, ni optimiste-rosâtre.

Elle doit être de fait dualiste comme l'est l'Occident envers l'Europe de l'est. L'Occident n'est pas un «bon oncle» et, en général, il n'est pas «bon». Au fond il ne constitue qu'un «mal mineur» par rapport à l'«Asie» qui se profile à l'est. C'est justement sur ce jugement sensé et ce froid calcul que doivent se baser les relations des Européens de l'est, et des Ukrainiens en particulier, avec l'Occident. Autrement ces Européens risquent de nouveau se trouver dans le rôle d'amants trahis, comme cela a déjà eu lieu plus d'une fois dans l'histoire.

Il est clair que l'Occident a toujours été et sera toujours un allié stratégique pour les Européens de l'est, du moins dans la mesure quand les intérêts de l'Europe orientale et occidentale coïncident. Il serait pourtant naïf, d'espérer que ces intérêts coïncideront un jour complètement. Les visées sur l'Occident ne doivent pas être aveugles et inconditionnées, autrement les Européens de l'est pourront de nouveau être les victimes d'une nouvelle Yalta, d'un nouveau Munich

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a

MYKOLA
RIABTCHOUK
AU-DELÀ DE LA
CLÔTURE DU
JARDIN DE
METTERNICH

Zachód niewątpliwie zawsze był i będzie dla wschodnich Europejczyków strategicznym partnerem – przynajmniej w takim stopniu, w jakim interesy Wschodniej i Zachodniej Europy są zbieżne. Naiwnością jednak byłoby spodziewać się, że te interesy kiedyś będą pokrywać się całkowicie. Polegać na Zachodzie nie powinniśmy ślepo i bezwarunkowo – w przeciwnym przypadku wschodnioeuropejczy znowu mogą stać się ofiarami nowej Jałty, Monachium lub paktu Mołotowa-Ribbentropa. Zachód zawsze znajdzie niezliczone usprawiedliwienia by zdradzić swoich wschodnioeuropejskich sojuszników, jeśli zajdzie taka potrzeba, będzie to korzystne lub po prostu z powodu kaprysu kilku prezydentów «rusofilów». «*Might makes right*» – to anglosaskie przysłowie również warto zapamiętać wschodnioeuropejczykom.

Cóż atrakcyjnego może zaproponować Zachodowi Wschodnia Europa? Geopolityczną stabilność? W pewnym stopniu – tak, chociaż głównym graczem w regionie wszystko jedno pozostanie Rosja: właśnie od tamtejszych wydarzeń przede wszystkim zależeć będzie bezpieczeństwo oraz stabilność kontynentu europejskiego. Rusocentryzm więc nadal będzie dominantą

polityki zachodnioeuropejskiej, przyznającej Europie Wschodniej tradycyjną rolę «kordonu sanitarnego», co prawda, przesuniętego nieco na wschód ku Ukrainie i krajom Nadbałtyckim.

Czy może Wschodnia Europa pociągać Zachód ekonomicznie? Chyba nie, ponieważ nie ma tutaj żadnych istotnych zapasów surowców (znów w porównaniu z Rosją), konsumpcyjne rynki dla zachodnich towarów i przedsiębiorstw są dość ograniczone przez niską zdolność nabywczą ludności, wyroby miejscowe nie są konkurencyjne, a tania wschodnioeuropejska siła robocza potrzebna jest zachodnim Europejczykom, jak się wydaje, jeszcze mniej niż tanie wschodnioeuropejskie towary.

Może zaciekawi ich kultura – ostatnia, jeśli nie jedyna, twierdza, w której wschodnioeuropejczy chowają się przed klęskami dziejowymi, pielęgnując swoją wyimaginowaną państwowość, wyimaginowaną europejskość, wyimaginowaną «wewnętrzną» swobodę? Naprawdę, w tej dziedzinie mogą oni zaproponować chyba najwięcej: ostatnie dziesięciolecia «zagniwającego» komunizmu w tych krajach odznaczały się niebywałym wzrostem kultury, zarówno w legalnych, na

h t t p : / / w w w . i i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . i i - m a g a z i n e . l v i v . u a

ou d'un nouveau traité Molotov-Ribbentrop. L'Occident trouvera toujours au besoin des justifications pour trahir ses alliés est-européens que ce soit pour des profits quelconques ou par caprice de quelques présidents «russophiles». «*Might makes right*» – voilà un dicton anglosaxon qu'il faut aussi retenir aux Européens de l'est.

Que peut proposer, à proprement parler, l'Europe de l'est pour tenter l'Occident? Une stabilité géopolitique? Certainement oui, à un certain point, bien que le joueur principal dans cette région restera toujours la Russie: la sécurité et la stabilité du continent européen dépendront des événements qui se dérouleront dans son sein. Ainsi, le russocentrisme dominera dans la suite dans la politique occidentale attribuant à l'Europe de l'est le rôle traditionnel de «frontière sanitaire», déplacée, il est vrai, un peu plus à l'est, vers l'Ukraine et les pays baltes.

Peut-être, l'Europe de l'est pourrait attirer l'Occident économiquement? C'est peu probable car il n'y a pas ici de ressources importantes en matières premières (en comparaison, avec cette même Russie), les débouchés des marchandises et des entreprises occidentales y sont bien restreints à cause du bas niveau du pouvoir d'achat de la population, la production locale est hors de concurrence et

la main d'oeuvre est-européenne bon marché semble être encore moins nécessaire aux Occidentaux que les marchandises de l'Est.

Alors, peut-être, c'est la culture même qui les intéressera? C'est la seule, voire même l'unique forteresse où les Européens de l'Est trouvaient refuge devant les défaites historiques tout en y forgeant leur étatisme illusoire, leur européisme illusoire et leur liberté «intérieure» illusoire, elle aussi? En effet, c'est dans ce domaine qu'ils peuvent proposer le plus: les dernières décennies du communisme «pourissant» ont été marquées dans ces pays par un soulèvement culturel sans précédent tant sous ses formes légales, milégales ou bien même illégales totalement. «La Russie Soviétique, écrivait en 1984 l'écrivain polonais Adam Zagajewski, a généré dans notre partie de l'Europe beaucoup de choses étranges. Elle a mis au monde des dénonciateurs, des censeurs, des menteurs et des fainéants. Mais, en même temps, sans le vouloir, elle a donné le jour à bien d'autres choses – des gens qui, grâce à Dieu, se sont avérés plus forts et plus honnêtes. Indépendamment d'elle, elle a réveillé en eux le vif désir d'apprendre la vérité, de connaître la liberté, la dignité humaine, de lire, des livres, d'admirer des tableaux, de connaître... l'Europe. C'est ainsi que l'Europe

wpół legalnych, a nawet zupełnie nielegalnych formach. *Sowiecka Rosja* – pisał w 1984 roku, polski pisarz Adam Zagajewski – *stworzyła wiele dziwnych rzeczy w naszej części Europy. Stworzyła donosicieli, cenzorów, kłamców, leniuchów. Ale jednocześnie, naprzekór własnej woli, stworzyła ona i całkiem inne rzeczy – w ludziach, którzy, Bogu dzięki!, okazali się silniejsi i uczciwsi. Pomimo własnej chęci, ona rozbudziła w nich ostre pragnienie prawdy, swobody, godności, książek i obrazów ... pragnienie Europy. Tak to Europa istnieje w nas – jako Europa wyobraźni, iluzji, nadziei, pragnienia ... Wyostrzone odczucie kulturowej przynależności do Europy jest jednym z paradoksalnych skutków urzeczywistnianej u nas «sowietyzacji».*

A jednak wszystkie te niezaprzeczalne osiągnięcia składają się, przede wszystkim, na wysoką kulturę, zdolną zaciekać w Zachodzie tylko wąskie koło intelektualistów-smakoszy. Pomyślna koniunktura polityczna lat 1970-1980 bez wątpienia sprzyjała przenikaniu wschodnioeuropejskich książek, filmów, dzieł malarskich na rynki zachodnie; nie mniej sprzyjała temu także znaczna emigracja na Zachód wschodnioeuropejskich intelektualistów. Niektóre imiona stały się

nawet modne – dzięki wystąpieniom w gazetach, czasopiśmie, programach telewizyjnych. Tym nie mniej, na popularność ich dzieł wpłynęło to nieznacznie – za wyjątkiem owych nielicznych mistrzów, na miarę Kundery, Formana lub Polańskiego, którzy szybko przyswoili sobie miejscowe reguły gry i złożyli zauważalną dań kulturze masowej.

Symptomatyczne jest, że jeszcze w 1989 roku, na szczycie «mody wschodnioeuropejskiej» na Zachodzie, jeden z wnikliwych zawodowców narzekał, że «cała sprawa pozostaje w rękach Zivilisationsliterati, wschodnich i zachodnich», nieznacznie wychodząc poza granice ich kręgu. «Zresztą – uspokajają siebie – moda minie, a książki w miękkich okładkach zostaną – cała biblioteka autorów, żyjących i zmarłych, o których zachodni czytelnicy nie mieli dotąd żadnego pojęcia».

Cudowne biblioteki nieźle łączą się jednak w Stanach Zjednoczonych z zadziwiającą ignorancją. Spotykałem niemało amerykańskich studentów, którzy nie mieli pojęcia, kim jest Gogol, Goethe czy, dajmy na to, Faust. Tak samo ich pojęcie o Brodskim, Miłoszu, Pavicu oraz Szymborskiej niewiele się różni – mimo naprawdę zdumiewającej ilości książek w miękkich, i nie tylko,

vit en nous, dans l'imagination, dans les illusions, l'espoir et la soif de tout... Le vif ressentiment de l'appartenance culturelle à l'Europe est une des suites paradoxales de la «soviétisation» de notre société.

Et, pourtant, toutes ces acquisitions indéniables, c'est avant tout une haute culture capable d'intéresser en Occident un seul milieu restreint de fins intellectuels. La conjoncture politique favorable des années 70 et 80 a, sans nul doute, contribué à la pénétration sur les marchés occidentaux de livres, de films et de produits d'art; une émigration considérable à l'Ouest d'intellectuels de l'Europe orientale y a été, elle aussi, pour quelque chose. Certains noms sont même devenus populaires grâce aux écrits dans les journaux, les revues et aux programmes de télévision. Pourtant leurs oeuvres sont restées dans l'ombre, à l'exception des quelques Kundera, Forman ou Polański qui ont vite appris les règles locales du jeu et qui ont payé un tribut notable à la culture des masses.

Il est symptomatique qu'encore en 1989, à l'époque de l'expansion de la «mode est-européenne» en Occident, un des perspicaces experts se plaignait que «toute l'affaire se trouve dans les mains des Zivilisationsliterati» de l'Est et de l'Ouest» sans paraître sortir de leurs milieux. Et de se

rassurer: «D'ailleurs la mode passera et les livres dans leurs molles couvertures resteront, toute une bibliothèque d'auteurs, vivants et morts, méconnus jusqu'alors des lecteurs occidentaux».

Les belles bibliothèques s'associent pourtant aux Etats Unis avec une merveilleuse ignorance. Personnellement j'ai rencontré beaucoup d'étudiants américains qui n'avaient aucune idée de ce qu'étaient Gogol, Goethe ou bien, disons, Faust. Il s'ensuit que leurs notions sur Brodski, Miłosz, Pavitch et Szymborska ne sont pas plus larges, malgré le nombre vraiment stupéfiant des livres aux couvertures molles et non seulement. (Il paraît que seul Havel s'est fait une popularité plus notable, et cela surtout grâce à sa nouvelle profession). D'ailleurs, même cette bien maigre popularité des intellectuels de l'est en Occident semble mourir. Les chars russes ne se trouvent plus sur l'Elbe, ni même sur la Vistule, donc il n'y a rien à écrire dans la presse pour discuter avec ces intellectuels. En plus, après 1989, il n'y a plus d'étoiles qui brilleraient au firmament de l'Europe orientale (si l'on excepte toutefois celles de Ziouganov, de Lebed', de Jirinovski ou bien de Loukachenko). Il paraît que le capitalisme troglodite en Europe de l'Est s'est avéré être encore moins favorable pour les arts libéraux que l'ancien communisme périmé.

okładkach. (Wydaje się, że tylko Havel osiągnął większą popularność – głównie dzięki jeszcze jednemu nowonabytemu zawodowi prezydenta). Zresztą nawet ta dosyć ograniczona popularność wschodnioeuropejczyków na Zachodzie zdaje się zanikać. Rosyjskie czołgi już nie stoją nad Elbą, ani nad Wisłą, a więc nie ma o czym rozmawiać w massmediach ze wschodnioeuropejskimi intelektualistami. A i nowych gwiazd po 1989 roku w Europie Wschodniej jakoś nie widać (jeśli nie uważać za nie Ziuganowa, Lebedia, Żyrinowskiego czy Łukaszenka). Wydaje się, że dziki kapitalizm w Europie Wschodniej okazał się jeszcze mniej sprzyjający dla sztuk wyzwolonych, niż zmurszały, przestarzały komunizm.

Łatwo zauważyć, że prawie wszyscy najlepsi wschodnioeuropejscy reżyserzy udali się na Zachód – robić karierę w Hollywoodzie lub spokojnie prowadzić za dobrą płacę kółka twórczości amatorskiej; tam też udali się malarze – malować obrazy, reklamy, ozdabiać ściany, aranżować wystawy; rzucili się tam i muzycy, niektórzy – by występować w Carnegie Hall, inni – w kościołach i restauracjach; do Zachodu przybijają stopniowo wszyscy mniej więcej wartościowi pisarze i naukowcy – by wykładać co kto umie (jeden popularny poeta rosyjski na

łamach «New York Timesa» niedawno przyznał, że nie posiada specjalnego przygotowania akademickiego aby wykładać Puszkina, ale przecież lubi tego poetę, a więc będzie uczyć swych studentów tej miłości).

Pewnie Adam Zagajewski miał rację, przewidując przyszłość kilkanaście lat temu, która jemu samemu zdawała się mało prawdopodobną: *Co się stanie pewnego dnia – pewnego cudownego dnia – pytał retorycznie – gdy Polska zdobędzie wreszcie wolność polityczną? Czy to zadziwiające napięcie duchowe, które charakteryzuje dziś polską dosyć liczną elitę demokratyczną, nagle zniknie? Czy kościoły spustoszeją? Czy poezja stanie się tylko przedmiotem dla znudzonych zawodowców, jak to jest w szczęśliwych krajach zachodnich? Czy kino stanie się tylko dziedziną przemysłu rozrywkowego? Czyżby te wszystkie rzeczy, które pojawiły się w Polsce jako reakcja na zagrożenia totalitaryzmu – rzeczy uratowane przed potopem, obronione przed destrukcją, wzniesione ponad niebezpieczeństwo jakby na wysoki mur – przestaną istnieć w tym samym dniu, gdy to niebezpieczeństwo zniknie?*

Ma się rozumieć, że nie jest to wyłącznie polski, a ogólny wschodnioeuropejski problem. «Zadziwiające

17

MYKOŁA
RIABCZUK
ZA
OGRODZENIEM
SADU
METTERNICHA

[h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a](http://www.jimagine.lviv.ua)

Il n'est pas difficile de s'apercevoir que presque tous les meilleurs metteurs en scène de l'Europe de l'Est se sont établis en Occident, les uns pour se faire une carrière à Hollywood, les autres pour obtenir une bonne rémunération dans la direction de groupes amateurs; c'est là que sont venus les artistes peintres pour faire des tableaux, peindre des vitrines, des panneaux publicitaires et les murs d'appartements, les musiciens, eux aussi, se sont précipités, les uns pour se produire à Carnegie Hall, les autres pour jouer dans des églises et des restaurants; l'Occident voit arriver petit à petit des écrivains et des scientifiques tant soit peu sensés, pour enseigner selon leurs moyens il n'y a pas longtemps un poète russe connu a révélé dans le «New York Times» de ne pas posséder une préparation académique requise pour enseigner Pouchkine, mais qu'aimant ce poète, il enseignerait à ses étudiants l'amour).

Adam Zagajewski semble avoir eu raison en prédisant une dizaine d'années de cela un avenir qui lui paraissait personnellement peu imaginable: «Qu'arrivera-t-il un jour – un beau jour – se demandait-il, lorsque la Pologne obtiendra à la fin la liberté politique? Se pourra-t-il que l'étrange tension spirituelle qui caractérise actuellement l'élite démocratique polonaise assez nombreuse disparaîtra tout

à coup? Les églises se videront-elles? Est-ce que la poésie ne fera l'objet que d'experts ennuyés comme c'est le cas des heureux pays occidentaux? Se pourra-t-il que le cinéma ne deviendra qu'une branche d'une industrie de distraction? Est-ce que tout ce qui est apparu en Pologne comme réaction au danger du totalitarisme, tout ce qui a été sauvé du déluge et de la destruction, et comme soulevé au-dessus d'un haut mur défenseur, cessera d'exister après le danger disparu?»

Il est clair que ce n'est pas un problème foncièrement polonais, mais un problème de l'Europe de l'Est. «L'étrange tension spirituelle», générée par les intellectuels de cette partie de l'Europe dans leur processus de résistance contre le totalitarisme soviétique et de valorisation de leur liberté intérieure, s'est éteinte pour faire l'histoire. Les pays postcommunistes sont entrés dans une nouvelle ère, foncièrement non héroïque, où les anciennes habitudes d'opposition et de lutte se sont avérées inutiles et les nouvelles habitudes de travail quotidien et consciencieux n'ont pas encore pris d'extension. Les vétérans d'une longue lutte anticommuniste ont tous les droits de se sentir déçus; ils espèrent encore à la force magique de la vieille rhétorique (dont l'un des éléments est leur mythe favori de l'existence d'une Europe «du Centre et de l'Est»), mais les commu-

napięcie duchowe», wytworzone przez wschodnioeuropejskich intelektualistów w procesie oporu przeciwko sowieckiemu totalitaryzmowi oraz obrony swej wolności wewnętrznej przeminęło, stało się historią. Kraje postkomunistyczne weszły w nową zasadniczo nieheroiczną dobę, w której dawne nawyki oporu i walki przestały być potrzebne, a nowe nawyki – codziennej pedantycznej pracy jeszcze się nie upowszechniły. Weterani przewlekłej walki antykomunistycznej mają dość podstaw by czuć się rozczarowanymi; wciąż jeszcze pokładają nadzieje w magicznej mocy dawnej retoryki (jednym z fragmentów której jest ulubiony mit o «Środkowo-Wschodniej» Europie) – lecz postkomunistyczne społeczeństwa nie bardzo się ku nim przysłuchują, coraz chętniej zwracając się ku reformowanym, a nieraz i niereformowanym komunistom.

Milan Kundera kiedyś dowcipnie określił Środkową Europę nie jako «kraj», a jako «kulturę albo los». «Jej granice – pisał – są wymyślone, zmieniają się one z każdą nową sytuacją historyczną. Ona nie może być określona czy wyznaczona przez granice polityczne ... tylko – przez wielkie wspólne wydarzenia, które dotyczą wszystkich mieszkańców regionu, przegrupowują ich

na nowy ład – odpowiednio do wyobraźni i wciąż zmienianych granic, określających terytorium zamieszkałe przez te same wspomnienia, te same problemy i konflikty, te same wspólne tradycje».

Rozwijając efektowne poetyckie metafory, Kundera próbuje wyjaśnić, dlaczego ten mit (ta «wymyślona przestrzeń», w jego terminologii) nie zachwyca zachodnich Europejczyków, dlaczego wydaje się im «przeszarżały i niezrozumiały». Rzecz w tym, z goryczą pisze Kundera, że Europa Zachodnia sama weszła w «proces zatracania swej tożsamości kulturowej», «ona już nie odczuwa swej jedności jako jedności kulturowej», a więc «odbiera Europę Środkową tylko jako pewną realność polityczną, tj. widzi w niej tylko «Europę Wschodnią».

Nie zagłębiając się tutaj w kwestię europejskiej tożsamości, opartej na wspólnej religii oraz kulturze (tych «głównych wartościach, poprzez które Europejczycy uświadamiają siebie, poprzez które się określają oraz z którymi utożsamiają swoją europejskość»), zwróćmy uwagę na typowy dla większości wschodnioeuropejczyków błąd, którego dopuszcza się, w szczególności, Kundera. Błąd ten nie leży w stwierdzeniu, że od jakiegoś momentu zachodnioeuropejska tożsamość

nautés postcommunistes y font souvent la sourde oreille tout en s'orientant plus volontiers vers les communistes réformés, voire parfois non-réformés.

Jadis Milan Kundera a astucieusement défini l'Europe Centrale non comme une «contrée-espace», mais comme une «culture ou bien une destinée». «Les frontières, écrivait-il, sont illusoires et changeantes selon les situations historiques. Cette Europe ne peut être déterminée ni tracée par des frontières politiques... mais par de grands événements communs qui touchent tous les habitants de ce territoire et les font regrouper d'une nouvelle manière en fonction des changements perpétuels de frontières, lesquelles déterminent l'aire des mêmes souvenirs, des mêmes problèmes et conflits, des mêmes traditions communes».

Tout en développant d'impressionnantes métaphores poétiques, Kundera essaye d'élucider pourquoi ce mythe (cet «espace illusoire», pour reprendre ses termes) ne concerne pas les Européens de l'Ouest, pourquoi il leur semble «périmé et incompréhensible». Le fait est dans ce que, écrit Kundera avec amertume, l'Europe occidentale subit elle-même «le processus de la perte de son identité culturelle», qu'elle ne se ressent plus comme une entité

proprement dite culturelle» et que par là elle «envisage l'Europe Centrale seulement comme une certaine réalité politique, autrement dit, elle n'y voit qu'une «Europe de l'Est».

Sans entrer dans le fond du problème de l'identité européenne basée sur une religion et une culture communes («valeurs déterminantes à travers lesquelles les Européens s'identifient comme tels») nous concentrons notre attention sur une erreur typique des Occidentaux, que reconnaît Kundera en particulier. Cette erreur consiste non pas dans l'affirmation qu'à partir d'un certain moment l'identité ouest-européenne a changé, subissant, pour ainsi dire, une corrosion après avoir perdu son composant culturel au profit du marché, des acquisitions techniques, des mass media et de la politique. Dans un certain sens l'auteur a raison. L'erreur tragique de Kundera est dans une autre chose: il est convaincu que jusqu'à un certain moment il en était autrement, qu'à une époque antérieure (réellement «dorée») l'Europe de l'Est était considérée par les Occidentaux comme une partie intégrante du continent, comme un élément d'une entité culturelle unique.

L'histoire donne peu de preuves pour un tel point de vue. C'est plutôt le contraire et les paroles connues de

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a

MYKOLA
RIABTCHOUK
AU-DELÀ DE LA
CLÔTURE DU
JARDIN DE
METTERNICH

się zmieniła, zaznała, powiedzmy, korozji, gubiąc komponentę kulturową na korzyść rynku, zdobyczy techniki, mass–mediów oraz polityki. Częściowo ma on tutaj rację, częściowo nie. Tragiczny błąd Kundery polega na czym innym: jest on mianowicie przekonany, że do pewnego momentu było inaczej, że w jakichś poprzednich (zaprawdę «złoty») czasach Wschodnia Europa była odbierana przez zachodnioeuropejczyków jak integralna część kontynentu, element jedyne go kulturowego kontinuum.

Historia daje niewiele potwierdzeń takiego poglądu. Raczej na odwrót, znane słowa Szekspira z «Baśni zimowej» («Bohemia. Pustynna kraina około morza») mogą służyć jako wspaniały epigraf do całej historii percepcji Wschodniej Europy przez zachodnich europejczyków. «Pustynna kraina około morza» – to tylko inny termin na określenie tej samej czarnej dziury za ogrodzeniem sadu Metternicha.

Dziś wschodnioeuropejczycy mają niezłą okazję aby przesunąć ogrodzenie ciut na wschód – do zachodnich, a może i do wschodnich, granic Ukrainy. A więc również okazję stać się po prostu «Europą», bez dodatkowych epitetów i poniżających sporów, kto jest bardziej

«Środkowy» i «Europejski». (Podobnie jak mieszkańcy Beniluksu nie dyskutują o tym, czy przynależą do Europy «Zachodniej», czy do «Środkowej», czy może «Środkowo–Zachodniej»).

Jak każdy mit, koncept «Środkowo–Wschodniej» Europy nie zniknie odrazu. Będzie istnieć tak długo, dopóki Wschodnia Europa zachowa swoją jeszcze wyczuwalną postkomunistyczną specyfikę i dopóki podstępna i tajemnicza, nieprzewidywalna «Azja» będzie stać za Bugiem czy Dnieprem lub gdzieś w pobliżu. Jak każdy mit ma on własną energię – przecież tworzył się jako parafraza mitów klasycznych – o utraconym Raju, o Ziemi Obiecanej. Tym «utraconym Rajem» było oczywiście cesarstwo Habsburgów oraz «jedność kulturowa», a «Ziemią Obiecaną» przypuszczalnie jest NATO, UE oraz znowuż ta sama «jedność kultury». W wewnętrznym obiegu ten mit zapewniał antyradziecką i antykomunistyczną mobilizację masową, w zewnętrznym zaś – uzasadniał wobec Zachodu wymagania dodatkowego poparcia i uznania.

Od samego początku jednak mit ten był napiętnowany wyjątkowością, a więc i ułomnością. Jego poboczny negatywny efekt polegał nie tylko na mistyfikacji

19

MYKOŁA
RIABCZUK
ZA
OGRODZENIEM
SADU
METTERNICHA

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a

Shakespeare, tirées du «Conte d'hiver» (notamment, La Bohème «A desert shore»), peuvent bien servir d'épigraphe à toute l'histoire de l'opinion des Occidentaux sur l'Europe de l'Est. «A desert shore» voilà un autre terme pour définir le même trou noir situé au-delà de la clôture du jardin de Metternich.

Aujourd'hui les Européens de l'Est ont reçu une excellente chance de pousser cette clôture un peu plus à l'Est, aux confins occidentaux de l'Ukraine, voire même, peut-être, jusqu'à ses frontières orientales. Et, à partir de là, devenir simplement «Europe», sans l'adjonction d'épithètes supplémentaires et sans disputes humiliantes de savoir qui est plus «central» et plus «européen». (Pareillement aux discussions des habitants du Benilux cherchant à trancher s'ils appartiennent à l'Europe «occidentale» ou à l'Europe «centrale» ou peut-être à l'Europe «centro-occidentale»).

Comme tout autre mythe, le concept d'Europe «Centro-oriental» ne disparaîtra pas d'un coup. Il persistera autant que l'Europe de l'Est conservera sa spécificité post-communiste marquée et jusqu'à ce que cette mystérieuse, perfide et imprévisible «Asie» se trouvera derrière le Bug, le Dniepr ou bien encore quelque part pas loin. Comme

tout mythe il recèle sa propre énergie: il se créait comme la paraphrase de mythes anciens – sur le paradis perdu, sur la terre promise. Ce «paradis perdu» c'était bien l'empire des Habsbourg et l'«entité culturelle» tandis que la «terre promise» doit personnifier l'OTAN, l'UE et toujours cette «entité culturelle». Dans son usage intérieur ce mythe assurait une mobilisation antisoviétique et anticommuniste de masse et dans son emploi extérieur il servait d'argument devant l'Occident pour exiger un appui et une acceptation supplémentaire.

Depuis le début, pourtant, ce mythe était marqué par son caractère exclusif et déficient. Son effet négatif dérivé ne consistait pas seulement dans la mystification des Européens de l'Est par des visions trop roses de leur passé et de leur avenir, mais dans l'établissement d'une hiérarchie douteuse (du point de vue éthique) de peuples «plus» ou «moins» européens en Europe de l'Est. Car dans ce contexte politique «l'appartenance à l'Europe» était quelque chose de plus qu'une notion purement géographique ou culturologique; c'était aussi un rappel implicite sur le caractère aléatoire et anormal de son appartenance temporaire à l'«Asie», c'était un signal SOS particulier, un rappel énergétique de son autre citoyenneté civilisatrice, d'une autre

wschodnioeuropejczyków poprzez zanadto różowe wizje ich przeszłości i przyszłości, ale również w ustalaniu bardzo wątpliwej (z etycznego punktu widzenia) hierarchii «bardziej» i «mniej» europejskich narodów w Europie Wschodniej. Przecież w tym kontekście politycznym «przynależność do Europy» była czymś o wiele bardziej znaczącym niż czysto geograficzne lub kulturologiczne pojęcie; była ona także niejawnym przypomnieniem o przypadkowości i nienormalności swego tymczasowego przebywania w «Azji», swoistym sygnałem SOS, energicznym napomnieniem o swym innym poddaństwie cywilizacyjnym, innym obywatelstwie, a stąd też wymaganiem pomocy w pierwszej kolejności od swej «prawdziwej» ojczyzny – Europy. Faktycznie było to podobne do małosympatycznej sprzeczki między więźniami o to, kto z nich jest bardziej przyzwyczajony do wolności, i kto przez to zasługuje na zwolnienie w pierwszej kolejności.

Wyjątkowość, okazuje się, właściwa jest wschodnim Europejczykom w większym stopniu niż zachodnim: dzisiaj ci szczęściarze, którzy przedostali się do sadu Metternicha na pierwszej fali rozszerzenia NATO, przekonani są, że «Azja» zaczyna się gdzieś od wschodnich

granic Polski oraz południowych granic Węgier, i że te wszyskie macedonie, białorusie, czeczenie, armenie – są to takie sobie «pustynne krainy na brzegu morza».

Cała nasza gadanina o «jedności kultury» jest nie wiele warta, dopóki lekceważymy Albańczyków ponieważ są biedni, Białorusinów – ponieważ to «prawie Rosjanie», Serbów Łużyckich – ponieważ są nieliczni, a Gruzinów i Ormian ponieważ są za daleko od naszych ogródków. Tu wiele można by powiedzieć o dawnym państwie Ormian (lub Gruzinów), które było chrześcijańskie, miało swą piśmienność i kulturę jeszcze wtedy, gdy o żadnej ze współczesnych europejskich narodowości nie wspomniano w ogóle – lecz kogo to obchodzi? Kogo interesuje w tak zwanej «Europie» pierwszorzędne gruzińskie kino (*a propos* całkowiec europejskie w swej stylistyce, a zarazem całkowiec oryginalne); pierwszorzędna proza gruzińska (posiadająca co najmniej dwóch autorów mogących upiększyć listę laureatów nagrody Nobla), pierwszorzędny teatr gruziński, malarstwo?.. «Zadziwiający napięcie duchowe», «ostre pragnienie Europy», okazywane przez małą narodowość, która pielęgnuje swoją europejskość wbrew najbardziej niepomysłnym warunkom, interesuje praskich rodaków Kundery tak

citoyenneté et par là l'exigence d'une aide urgente du côté de la «vraie» patrie – l'Europe. De fait cela rappelait une chamaille peu sympathique entre des détenus visant à savoir qui d'entre eux aspirait le plus à la liberté et qui, partant, méritait la libéralisation le premier.

L'exclusivité semble être propre aux Européens de l'Est dans la même mesure qu'à ceux de l'Ouest: déjà aujourd'hui les chanceux qui ont senti dans le jardin de Metternich avec la première vague d'élargissement de l'OTAN sont convaincus que l'«Asie» commence quelque part aux frontières orientales de la Pologne et aux frontières méridionales de la Hongrie et que toutes ces Macédoines, Biélorusses, Tchétchéniens, Arméniens ne sont que «A desert shore».

Tous nos bavardages sur l'«unité culturelle» pèseront peu du moment que l'on négligera les Albanais pour leur pauvreté, les Biélorusses parce qu'ils sont «presque Russes», les Sorabes peu nombreux et les Géorgiens avec les Arméniens parce qu'ils sont bien éloignés de nos petits jardins. Ici on pourrait bien s'étendre sur l'ancien Etat arménien (ou géorgien) qui était chrétien et qui avait son écriture et sa culture propres encore à l'époque quand il n'était même pas encore mention d'aucune nation

européenne moderne, mais qui cela intéresse-t-il? Qui dans cette soi-disant «Europe» s'intéresse au merveilleux cinéma géorgien (presque «européen», à propos soit dit, pour sa stylistique et tout à fait original en même temps); à la prose géorgienne qui est de premier ordre (du moins avec deux auteurs capables d'honorer la liste des lauréats Nobel), au fameux théâtre géorgien et à la peinture?... Cette «étrange tension spirituelle», ce «désir lancinant de l'Europe», manifestés par une petite nation qui cultive son européicité malgré les circonstances les plus défavorables intéressent les compatriotes praguois de Kundera autant que les Parisiens. A proprement parler, de quoi se plaignent nos frères de l'Europe de l'Est?

J'ai cité exprès l'exemple de la Géorgie et non pas celui de l'Ukraine qui m'est plus proche, cela pour que ma position ne pêche pas par une «étroitesse d'esprit de parti». On aurait pu parler de même de la poésie ukrainienne qui n'est pas moins «européenne» que les vraies «européennes» et même plus intéressante, de la peinture, de la musique et des arts appliqués ukrainiens, mais, voilà, qui cela pourrait intéresser? On pourrait rappeler que l'Ukraine (du moins sa partie occidentale) n'est pas moins «centreuropéenne» que, disons, la Pologne ou la Slovaquie et que le mythe «habs-

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a

MYKOLA
RIABTCHOUK
AU-DELÀ DE LA
CLÔTURE DU
JARDIN DE
METTERNICH

samo mało jak i paryskich europejczyków. Więc na co właściwie narzekają nasi bracia-wschodnioeuropejczycy?

Umyślnie obrałem tu jako przykład Gruzję, a nie bliższą mi Ukrainę – przynajmniej tym sposobem moja pozycja nie będzie wyglądać na «stronniczą». Chociaż można by także mówić o ukraińskiej poezji, bardziej «europejskiej» i ciekawszej niż większość «europejskich»; o ukraińskim malarstwie, muzyce, sztuce dekoracyjnej, ale znowuż – kogo to interesuje? Można by tu wspomnieć, że Ukraina (przynajmniej jej część zachodnia) jest nie mniej «środkowoeuropejska» niż powiedzmy Polska czy Słowacja, i że «habsburski» mit jest bardziej żywy w ukraińskim Lwowie niż w czeskiej Pradze (nie przypadkowo, jak uważam, kulturologiczne czasopismo «I» poświęciło kilka lat temu pierwszy swój numer właśnie temu «środkowoeuropejskiemu» dziedzictwu – zamieszczając klasyczny esej Kundery «Tragedia Środkowej Europy», opowiadanie Schulza, «galicyjskie obrazy» Sacher-Masocha i, oczywiście, portret cesarza Franciszka Józefa na okładce).

Niewątpliwie, Zachodnia Ukraina jest względnie niewielką częścią kraju, większość ludności którego rzeczywiście słabo przejmuje się swoją «europejskością»

czy «wschodnio-środkowością». Według danych Ośrodka «Inicjatywy Demokratyczne» (z 1994 roku) tylko 15% ankietowanych obywateli wolałoby, żeby Ukraina rozwijała stosunki głównie z krajami Zachodu. Na Zachodniej Ukrainie, co prawda, wskaźnik ten jest dwa razy wyższy, ale za to na Krymie zaledwie osiąga trzy procenty. Natomiast, 17% obywateli Ukrainy uważa, że rząd powinien się orientować przede wszystkim na Rosję – cyfra to zatrważająca i nieprzyjemna, lecz nie tak znów duża, jeśli wziąć pod uwagę, że na Ukrainie mieszka 22% etnicznych Rosjan i jeszcze mniej więcej tyle samo tzw. «rosyjskojęzycznych» (innymi słowy, wcale nie każdy Rosjanin czy zrusyfikowany Ukraińiec chce zbliżenia z Rosją).

Prawie 14% indagowanych stwierdza, że Ukraina powinna liczyć przede wszystkim na własne siły, natomiast jak przeważająca większość (40%) woli, aby Ukraina rozwijała stosunki przede wszystkim w ramach WNP. Taka orientacja ludności jest, bez wątpienia, konserwatywną i niezbyt sprzyjającą wzmocnieniu ukraińskiej niezależności oraz «integracji z Europą», deklarowanej przez obydwóch prezydentów. Odzwierciedla ona obawy przed jakimikolwiek radykalnymi

h t t p : / / w w w . i i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . i i - m a g a z i n e . l v i v . u a

bourgien» est vivant dans Lviv ukrainien dans une non moindre mesure qu'à Prague tchèque (ce n'est pas par hasard, je pense, que la revue culturologique «I» a consacré il y a quelques années son premier numéro justement à cet héritage «centroeuropéen» en y insérant l'essai classique de Kundera «La tragédie de l'Europe Centrale», des récits de Schulz, les «Images de Galicie» de Sacher-Masoch et, naturellement, le portait de l'empereur François-Joseph sur la couverture).

Sans doute, l'Ukraine occidentale est une partie relativement pas grande sur la carte des pays et sa population s'intéresse peu à son «européité» ou à son appartenance au «Centre-Orient». Selon les données du Centre «Initiatives démocratiques» en 1994 il n'y avait que 15% des personnes interviewées qui voudraient que l'Ukraine développe ses relations principalement avec l'ouest. Il est vrai qu'en Ukraine occidentale ce chiffre est double, mais en revanche il atteint à peine trois pourcents en Crimée. Par contre, 17% des citoyens d'Ukraine sont d'avis que le gouvernement doit s'orienter avant tout sur la Russie, chiffre menaçant et peu agréable même si l'on prend en considération que sa grandeur n'est pas considérable et qu'il y a 22% de Russes ethniques et à peu près autant des

soi-disant «russophones» en Ukraine (autrement dit, pas tous les Russes ou Ukrainiens russifiés désirent le rapprochement avec la Russie).

Près de 14% des personnes interrogées affirment qu'en Ukraine on doit compter avant tout sur ses propres forces pendant que la majorité (40%) préfère un développement des relations avec les pays de Union des Pays Indépendants (UPI). Une telle orientation de la population est indubitablement conservatrice et peu favorable pour le raffermissement de l'indépendance de l'Ukraine et pour son «intégration en Europe», déclarée par deux présidents voisins. Cette orientation reflète la crainte de changements radicaux pouvant basculer le statu quo actuel et engendrer des conflits dans la société. D'une part, les Ukrainiens font peu confiance à l'Occident et ont d'ailleurs pour cela plus d'un argument tiré de son histoire proche et plus éloignée, d'autre part, ils sont assez méfiants pour ce qui est de la Russie. Dans ce contexte l'orientation vers l'UPI est une sorte de compromis entre les sentiments et le bon sens, entre les sympathies russophiles d'une partie de la population et les préférences proeuropéennes de l'autre. De fait, elle reflète partiellement l'ambivalence générale de la société ukrainienne relevée dans presque toutes les sphères et définie avec raison par

zmianami, które mogą naruszyć istniejący status quo i spowodować konflikty w społeczeństwie. Z jednej strony, Ukraińcy nie dowierają Zachodowi – i mają, zresztą, do tego niemało podstaw w bliskiej i dalszej historii; a z drugiej strony, oni tak samo niezbyt ufają Rosji.

Orientacja na WNP w takim kontekście jest swego rodzaju kompromisem między uczuciem a zdrowym rozsądkiem, między prorosyjskimi sympatiami jednej części ludności a proeuropejskimi nastrojami innych. Faktycznie, jest ona szczególnym przejawem ogólnej ambiwalentności ukraińskiego społeczeństwa, widocznej we wszystkich sferach, i słusznie określonej przez socjologów jako główna przyczyna jego stagnacji czy, jeśli ktoś woli «stabilności» (w ambiwalentym kraju wszystkie zjawiska są dwoiste i dwuznaczne).

Wątpię, aby Ukraina mogła Zachód czegoś nauczyć. Nie myślę, aby zdążyli to uczynić również inni wschodnioeuropejczycy. Jeszcze mniej wierzę, żeby Zachód tego potrzebował. Zapewne, wschodnio- i zachodnioeuropejscy intelektualiści mogą roztrząsać podobne kwestie na swych wysokouczonych forumach – dokładnie w stylu dawnego eseju C.G.Junga pod tytułem «Czemu uczyć nas Indie?» Jung wspaniale

wytłumaczył «czemu uczyć», ale ani słowa nie powiedział o «nas». Wraz z Jungiem wierzę w «co», ale względem tych wszelkich «nas» mam ogromne wątpliwości.

Procesy, które odbywają się obecnie we Wschodniej Europie, nazwałbym normalizacją. Są one niewątpliwie interesujące dla ekspertów, ale nie dla szerokiej publiczności, pragnącej prawdziwej rozrywki. Nie pozostawiają one zbyt wiele miejsca dla «środkowo-wschodnioeuropejskiej» wyjątkowości i, na pewno, rozczarowują miejscowych intelektualistów, weteranów antykomunistycznych bitew, nie mogących zadowolić swe ekshibicjonistyczne kompleksy. W najlepszym razie, jeśli «Azja» nie powróci i nie wybuchnie gdzieś nowa Bośnia, Wschodnia Europa z powodzeniem się zmarginalizuje i w przyszłości będzie przyciągać nie więcej uwagi, aniżeli jakaś Grecja, Portugalia czy Islandia. Czy jest w tym coś złego? Dla starych weteranów, być może, tak. Dla większości ludzi, chyba nie. Większość przecież nie myśli o ogrodzeniu – czy jest ono wschodnie, środkowe, a może południowo-wschodnie. Większość myśli o sadzie. I, być może, Ukraińcom też warto nareszcie zakasać rękawy i wziąć się do jego pielęgnowania – w imię swej europejskości, czy eurazyjskości, czy choćby nawet australijskości.

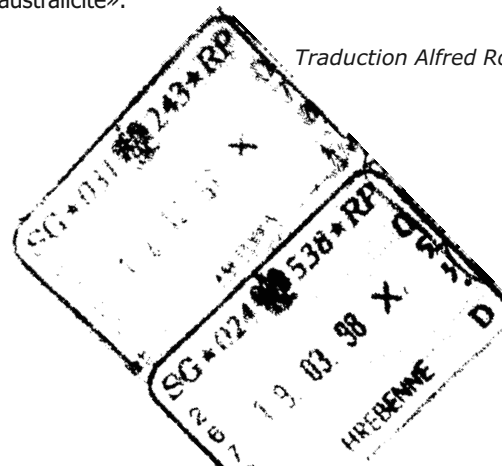
les sociologues comme la cause principale de sa stagnation ou, si l'on préfère, de sa «stabilité» (dans un pays ambivalent tous les phénomènes ont un caractre double et équivoque).

Je doute bien que l'Ukraine puisse enseigner quelque chose à l'Occident. Je ne pense pas qu'il en soit de même avec d'autres pays de l'Europe orientale. Je crois encore moins que l'Occident en ait besoin. Certes les intellectuels européens de l'Est et de l'Ouest peuvent délibérer sur ses questions à leurs doctissimes forums, comme dans le style du vieil essai de C.G.Jung intitulé «Que nous enseigne l'Inde?» L'auteur y a bien expliqué «que», mais il n'a dit aucun mot sur «nous». Pareillement à Jung, je crois en «que», mais pour ce qui est du complément «que» les doutes me rongent grandement.

Les processus qui se déroulent actuellement en Europe de l'Est je pourrais les nommer de normaux. Certes, ils intéressent les experts, mais pas le large public qui recherche de vrais divertissements. Ils ne donnent pas de place particulière pour les problèmes d'appartenance à l'«Europe du Centre et de l'Est» et, sans doute, déçoivent-ils les intellectuels locaux, les vétérans de la lutte anticommuniste incapables de satisfaire leurs complexes exhibitionnistes. Dans le meilleur des cas, si l'«Asie» ne retournera pas et

une nouvelle Bosnie n'éclatera pas, l'Europe de l'Est va se marginaliser avec succès et dans l'avenir elle ne fera pas plus l'objet d'intérêt qu'une Grèce, un Portugal ou une Islande. Serait-ce vraiment mal? Pour les anciens vétérans, peut-être. Mais, pour la plupart des gens, sûrement pas. Car la majorité ne pense pas à la clôture, orientale, centrale ou sud-orientale soit-elle. La plupart pense au jardin. Et, peut-être, serait-il mieux pour les Ukrainiens de retrousser enfin les manches et de se mettre à le cultiver – au nom de son «européité» ou de son «euro-asiaticité», voire de son «australicité».

Traduction Alfred Rochniak

aanna
rogowska
stanisław
stępień
© Anna Rogowska, Stanisław Stępień, 1997
granica
polsko-ukraińska
w ostatnim półwieczu

<http://www.ji-magazine.lviv.ua>

la frontière
polono-ukrainienne
actuelle: porte
ouverte ou nouveau
mur de berlin?

aanna
rogowska
stanisław
stępień
© Anna Rogowska, Stanisław Stępień, 1997

Obecna granica polsko-ukraińska nie jest produktem historycznym, ani też nie została wytyczona na podstawie kryterium etnicznego. U jej podstaw leżały decyzje polityczne i to podjęte poza Polską i bez udziału legalnych władz państwowych. Nie można jednakże powiedzieć, że jej kreatorzy całkowicie zignorowali materiał o charakterze historycznym, choć z pewnością przy ustalaniu przebiegu granicy nie liczyli się z zasiedleniem narodowym analizowanego obszaru polsko-ukraińskiego pogranicza etnicznego. W tym ostatnim przypadku czynnikiem do pewnego stopnia usprawiedliwiającym takie postępowanie może być fakt, że na terenach uważanych za «sporne» nie istniał jednolity narodowo obszar zasiedlenia, lecz był to teren narodowościowo mieszany z przewagą elementu ukraińskiego na wsiach, a polskiego w miastach. W tej sytuacji, już na początku dyskusji na temat przyszłej granicy, wówczas radziecko-polskiej, rozdzielającej etnos polski i ukraiński, zakładano, że nastąpi wymiana ludności, czyli przesiedlenie Polaków z Ukrainy Radzieckiej do Polski, a Ukraińców z Polski na Ukrainę.

Ówczesni dysydenci kreujący powojenny ład polityczny w Europie środkowej nie byli w stanie odwołać się

23

La frontière polono-ukrainienne actuelle n'est pas plus un produit historique, qu'elle n'a été déterminée d'après un principe ethnique. Elle a été créée selon des décisions politiques prises sans la participation de la Pologne et de ses organes légaux. Pourtant on ne peut pas dire que ses créateurs ont complètement ignoré le contexte historique, bien que son tracé ait fait fi de la répartition nationale de ladite région limitrophe qui était polonaise et ukrainienne. Dans ce dernier cas le facteur justifiant de tels actes est peut-être le fait que ces terres litigieuses ne constituaient pas un terrain ethnique homogène, mais plutôt mixte avec une prépondérance des éléments ukrainiens à la campagne et polonais dans les villes. Dans cette situation, dès le début des discussions sur la future frontière (à cette époque elle était soviéto-polonaise) qui devait séparer les deux ethnies on supposait un échange de populations, c'est à dire une émigration des Polonais de l'Ukraine soviétique en Pologne et, inversement, celle des Ukrainiens de Pologne en Ukraine.

RÉGION FRONTALIÈRE ENTRE SAN ET ZBRUTCH

Les décideurs de cette époque qui créaient l'ordre politique d'après-guerre en Europe centrale ne pouvaient

bezpośrednio do argumentacji historycznej, ponieważ nigdy, nawet w czasach udzielnosci średniowiecznej państwowości ruskiej, granica między etnosami polskim i ukraińskim nie nosiła trwałego charakteru i wiadomości o jej przebiegu nie tylko nie utrwaliły się w świadomości społecznej, ale po prostu nie były w omawianym okresie znane. Zdecydowano się więc na odwołanie, do powstałego na początku XX wieku w kręgach nacjonalistycznych obu narodów, poczucia własności ziemi ojczystej. W środowisku ukraińskim objawiało się ono lansowanym szczególnie silnie w okresie międzywojennym, a zwłaszcza w okresie II wojny światowej hasłem «Lachy za San», zmierzającym do wyrzucenia żywiołu polskiego z ziem uważanych za ukraińskie, na lewą (zachodnią) stronę rzeki San. Apetyty terytorialne nacjonalistów polskich były w tym czasie znacznie większe, bo zważywszy że znajdujące się na terenie obszaru spornego miasta były silnymi ośrodkami polskości lansowano hasło «Ukraińcy za Zbrucz», domagając się w ten sposób pozostawienia po stronie polskiej całej byłej Galicji Wschodniej. Nawet jeśli pewne środowiska inteligentkie w Polsce uświadamiały sobie fakt, że ziemie na wschód od Sanu i środkowego Bugu we wczesnym okresie

państwowym były ukraińskie to jednak uważano, że powinny one pozostać w państwie polskim ze względu na wielki wkład cywilizacyjno-kulturowy w ich rozwój oraz z powodu wymogów bezpieczeństwa państwa. Za jeden z głównych centrów polskiego życia politycznego i kulturalnego uważano miasto Lwów, które stawiano bezpośrednio po Warszawie i Krakowie.

Radzieckie pretensje terytorialne do pozostającego w granicach Polski terytorium Galicji Wschodniej i Wołyńa wysuwane były już w latach międzywojennych. Uzasadniano je koniecznością zjednoczenia ziem Zachodniej Ukrainy z macierzą czyli Ukrainą Radziecką. Ponieważ jednak po zawarciu w 1921 r. traktatu ryskiego kończącego wojnę polsko-bolszewicką, nie mogły one być oficjalnie artykułowane propagowano je za pośrednictwem polskiego i międzynarodowego ruchu komunistycznego. Jest paradoksem, że polskie i radzieckie partie komunistyczne oparły się na nacjonalistycznym hasle «Lachy za San» uznając, że jest to głos ludu, odwieczny postulat naród u ukraińskiego, który, jak przedstawiano, może być zrealizowany jedynie wtedy, gdy państwo robotników i chłopów – Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich weźmie w opiekę naród ukraiński od wieków uciskany

pas directement faire appel aux arguments historiques parce que jamais, même lors du morcellement de l'Etat ruthène médiéval, la frontière entre les ethnies polonaises et ukrainiennes n'avait été stable et, par conséquent, elle ne s'était pas ancrée dans la conscience du peuple, plus encore, à cette époque elle n'était pas connue. Donc, on a décidé de faire appel au sentiment de propriété attaché à la terre ancestrale, lequel était né au début du XXIème siècle dans les milieux nationalistes des deux peuples. Du côté ukrainien, ce sentiment s'était manifesté dans le slogan «Les Lakhs, fichez le camp au-delà du San!», slogan bien en vogue à l'époque de l'entre-deux guerres et surtout pendant la Deuxième guerre mondiale qui appelait à extorquer la souche polonaise des territoires que l'on considérait comme ukrainiens pour la rejeter au-delà de la rive (occidentale) du fleuve San. Les appétits territoriaux des nationalistes polonais étaient à cette époque bien plus grands, car, partant du fait que les villes constituaient de puissants milieux polonais, un autre slogan: «Les Ukrainiens, disparaissent derrière le Zbroutch!» était jeté pour laisser aux Polonais toutes les terres de l'ancienne Galicie orientale. Même si certains milieux intellectuels de la Pologne prenaient conscience

du fait que les terres situées à l'est du San et du cours moyen du Boug (appellation tardive ukrainienne du Boh) étaient ukrainiennes à l'époque du haut Moyen Age, on était néanmoins d'avis qu'elles devaient rester dans l'Etat polonais vu l'apport culturel et civilisateur qu'il a mis dans leur développement et aussi pour des raisons de sécurité nationale. D'ailleurs, Lviv était considéré comme le troisième grand centre polonais de la vie politique et culturelle après Varsovie et Cracovie.

Les Soviétiques avançaient des prétentions territoriales sur la Galicie orientale et la Volynie, situées en Pologne, encore dans l'entre-deux guerres. Ces prétentions se basaient sur la nécessité de réunifier des terres de l'Ukraine occidentale avec la «patrie-mère», c'est à dire avec l'Ukraine Soviétique. Pourtant, après la signature du traité de paix de Riga en 1921 qui faisait suite à la guerre polono-bolchévique, de telles exigences ne pouvaient être énoncées officiellement, on les a donc propagées par l'intermédiaire du mouvement communiste polonais et international. Chose paradoxale: les partis communistes polonais et soviétique se sont emparés du slogan nationaliste «Les Lakhs, partez à l'ouest du San!» affirmant que c'était la voix du peuple, le postulat ancestral du peuple

przez «pańską Polskę». Praktyczna próba realizacji wspomnianego hasła miała miejsce w 1939 r., kiedy to Armia Czerwona, bez wypowiedzenia wojny, 17 września zajęła terytorium kresów wschodnich Drugiej Rzeczypospolitej w oparciu o zawarty 23 VIII 1939 r. niemiecko-radziecki pakt o nieagresji, znany w historii pod nazwą układu Ribbentrop-Mołotow¹ Wytyczona wówczas granica między Ukraińską Socjalistyczną Republiką Radziecką a Generalną Gubernią na znacznym odcinku opierała się o rzekę San, od jej źródła, aż do środkowego biegu.

Gdy jednak w 1944 r. sprawa granicy polsko-radzieckiej stała się ponownie aktualna, dla ośrodków decyzyjnych w Moskwie było jasne, że nie jest możliwy do zaakceptowania, nawet przez wasalny rząd polski oraz polską społeczność, taki przebieg granicy polsko-radzieckiej, jaki miała ona w latach 1940–1941. Dlatego też odwołano się do projektu z 1919 r. funkcjonującego pod nazwą linii Curzona. Był to jedynie argument natury politycznej, bowiem:

– po pierwsze, owa linia Curzona miała być w swych założeniach nie linią graniczną, lecz zezwoleniem Rady Najwyższej zwyciężskich mocarstw udzielonym Polsce w 1919 r. do organizowania na terenach położonych na

zachód od tej linii normalnej administracji państwowej, zaś tereny na wschód od niej miały być uzależnione od dalszych decyzji Rady Najwyższej, która pragnęła podjąć je w zależności od sytuacji politycznej na tamtym terenie;

– po drugie, linia Curzona na odcinku południowym miała dwa różne warianty, tzw. linię A przebiegającą ok. 80 km. na zachód od Lwowa, z pozostawieniem Przemyśla po stronie polskiej oraz tzw. linię B, która pozostawiała po stronie polskiej nie tylko Lwów, ale i tereny przemysłu naftowego z Boryslawiem i Drohobyczem.

Jak wiadomo, linia Curzona nie odegrała żadnej roli w ostatecznym ukształtowaniu się polskiej granicy wschodniej w latach 1919–1921, posłużyła jednak za poważny argument dla moskiewskiego ośrodka decyzyjnego w latach 1942–1945. Przy czym przyjęto w tym wypadku, w odniesieniu do południowego odcinka przyszłej granicy, jako niepodlegającą dyskusji linię A – niekorzystną dla Polski. Po raz pierwszy Związek Radziecki sprawę swej granicy z Polską wysunął w 1942 r. podczas rozmów międzypaństwowych prowadzonych z Wielką Brytanią². Wkrótce też, bo jeszcze w tym samym roku kwestia ta wyłynęła podczas kontaktów polsko-radzieckich. Strona radziecka, mimo polskich protestów,

25

ANNA
ROGOWSKA,
STANISŁAW
STĘPIEN
GRANICA
POLSKO-
UKRAIŃSKA
W OSTATNIM
PÓŁWIECZU

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a

ukrainien. Ce postulat ne pourrait être réalisé, disait-on, que lorsque l'Etat des ouvriers et des paysans – l'Union des Républiques socialistes soviétiques – prendra sous sa protection le peuple ukrainien asservi depuis des siècles par l'Etat seigneurial et bourgeois polonais». Les tentatives de mettre en valeur ce slogan eurent lieu en 1939 quand l'Armée Rouge, sans déclaration de guerre, envahit le 17 septembre le territoire des régions («kresy») limitrophes orientales de la Deuxième République de Pologne en se basant sur le Pacte germano-soviétique de non-agression du 23.VIII. 1939 (connu dans l'histoire sous le nom de pacte Ribbentrop-Molotov [1]). La frontière établie entre la République Socialiste Soviétique d'Ukraine et le Gouvernement Général allemand passait dans sa majeure partie le long du San à partir de sa source jusqu'à son cours moyen.

LE RETOUR DE LA LIGNE CURZON

Pourtant, lorsqu'en 1944 la question de la frontière polono-soviétique devint actuelle, les milieux dirigeants de Moscou, de qui dépendait sa solution, ont compris que son tracé datant des années 1940-1941 était inacceptable tant pour le gouvernement polonais, même

vassal, que pour la communauté polonaise. C'est ainsi que fut mis à jour le projet de 1919 connu sous le nom de «ligne Curzon».

C'était un argument de caractère purement politique vu que:

– premièrement, cette ligne Curzon devait dans ses prémisses servir non de frontière, mais de permission attribuée à la Pologne par le Conseil suprême des pays vainqueurs d'organiser sur le territoire à l'ouest de cette ligne une administration étatique normale, tandis qu'à l'est de celle-ci les terres sous-jacentes devaient attendre un certain temps les décisions ultérieures dudit Conseil selon la situation politique;

– deuxièmement, la ligne Curzon avait dans son cours méridional deux variantes différentes, notamment une «ligne A» qui passait à près de 80 kilomètres à l'ouest de Lviv, maintenant Przemyśl en territoire polonais, et une «ligne B» qui gardait du côté polonais non seulement Lviv, mais aussi la région pétrolifère de Boryslav et de Drohobytch.

Comme on le sait, la ligne Curzon n'a joué aucun rôle dans la délimitation de la frontière Est de la Pologne dans les années 1919-1921, mais elle a servi toutefois d'argu-

zdecydowanie stała na stanowisku, że tereny zajęte w 1939 r. należą się jej, choć podkreślano, że podstawą takiego stanowiska nie jest układ Ribbentrop – Mołotow, lecz prawo narodów białoruskiego i ukraińskiego do samostanowienia, wyrażone w październiku 1939 r. podczas plebiscytu³. Protesty polskie na niewiele się zdały, bo w roku następnym doszło, pod naciskiem dyplomacji radzieckiej, do zawarcia «seSeS3W^SO tajnego porozumienia brytyjsko-amerykańskiego, na mocy którego mocarstwa uznawały prawo ZSRR do włączenia w skład swego organizmu państwowego Litwy, Łotwy i Estonii oraz oddania mu wschodnich ziem Polski po linię Curzona⁴.

Sukcesy militarne ZSRR w 1943 r. powodowały, że stanowiska mocarstw – Wielkiej Brytanii i Stanów Zjednoczonych – zaczęły być coraz bardziej ustępliwe wobec żądań Związku Radzieckiego. W pełni ujawniło się to na konferencji w Teheranie. Tam też w zasadzie uzgodniono przebieg granicy polsko-radzieckiej, w tym na odcinku ukraińskim, przyjmując za punkt wyjścia linię Curzona⁵. W dokumencie końcowym nie sprecyzowano jednak czy w odniesieniu do Galicji Wschodniej będzie to wersja linii A czy B, a więc dawało to możliwość różnej

interpretacji przynależności państwowej Lwowa⁶. Decyzje teherańskie odnośnie granic nie zostały w pełni ujawnione i nie przekazano ich drogą oficjalną do wiadomości rządowi polskiemu, co niewątpliwie utrudniało mu prowadzenie realistycznej polityki wobec ZSRR. Rząd brytyjski podjął przy tym szereg nacisków na polski rząd emigracyjny, celem wymuszenia na nim zgody na linię Curzona. Posunięto się przy tym do argumentacji, że linia ta jest znacznie dla Polski korzystniejsza niż granica ustalona po zajęciu kresów wschodnich w 1939 r., a ponadto Polska otrzyma rekompensatę kosztem Niemiec w postaci ziem zachodnich i północnych, a więc oparcia granicy polsko-niemieckiej na Odrze i Nysie Łużyckiej. Rząd polski zdecydowanie opierał się tym naciskom. Nie mógł ich zaakceptować chociażby ze względu na swój skład polityczny. Tworzyli go bowiem zarówno skłonni do pewnych ustępstw socjaliści, jak i zdecydowanie stojący na gruncie nienaruszalności terytorialnej Polski narodowi demokraci. Musiano się przy tym liczyć z opinią społeczeństwa polskiego w okupowanym kraju, które w znacznej części zamieszkiwało na terenach mających znaleźć się poza granicami wyzwolonego państwa, i które żadną miarą dobrowolnie nie było skłonne poprzeć

ment sérieux pour les dirigeants moscovites qui ont décidé de tout dans les années 1942-1945. De fait, on a opté pour la «ligne A» bien incommode pour la Pologne, sans autres discussions. C'est en 1942, pour la première fois, que l'Union Soviétique a avancé l'affaire de sa frontière avec la Pologne lors des discussions menées avec la Grande Bretagne [2]. Et peu de temps après, lors de la même année, cette question rejaillit pendant les contacts polono-soviétiques. Malgré les protestations polonaises, la partie soviétique tint fermement à garder les terres occupées en 1939, non pas en vertu du pacte Ribbentrop-Molotov, mais selon le droit des peuples biélorusse et ukrainien à jouir de leurs droits à l'autodétermination exprimés en octobre 1939 lors du plébiscite [3]. Les protestations polonaises n'eurent pas de suite car l'année suivante, sous la pression de la diplomatie soviétique, une entente secrète non-formelle, anglo-américaine fut établie selon laquelle les grands Etats reconnaissaient le droit de l'URSS de s'annexer la Lituanie, la Lettonie et l'Estonie et les terres orientales de la Pologne jusqu'à la ligne Curzon [4].

Les succès militaires de l'URSS en 1943 eurent pour effet le fait que les positions des grands Etats tels que la

Grande Bretagne et les Etats Unis devenaient de plus en plus accommodantes vis-à-vis des exigences de l'Union Soviétique. Cela est devenu tout à fait clair à la conférence de Téhéran. C'est là qu'on s'est mis d'accord en principe sur le tracé de la frontière polono-soviétique, notamment sur son parcours ukrainien, acceptant la ligne Curzon comme son point de départ [5]. Dans le document final il n'était pas précisé pourtant si la délimitation de la Galicie orientale se ferait selon la ligne A ou la ligne B, ce qui devait permettre d'interpréter différemment l'appartenance étatique de Lviv [6]. Les décisions de Téhéran concernant les frontières n'ont pas été pleinement diffusées et apportées officiellement à la connaissance des autorités polonaises, ce qui leur compliquait sans aucun doute la possibilité de mener une politique réaliste envers l'URSS. A plusieurs reprises le gouvernement britannique

faisait pression sur le gouvernement polonais en exil pour le forcer à accepter la ligne Curzon. Les arguments présentés devaient prouver que cette ligne était pour la Pologne bien plus commode que la frontière de 1939, établie après l'annexion des «kresy» de l'est. A part cela la Pologne recevrait une contribution faite au compte de l'Allemagne sous forme des terres occidentales et

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a

ANNA
ROGOWSKA,
STANISŁAW
STĘPIEŃ
LA FRONTIÈRE
POLONO-
UKRAINIENNE
ACTUELLE:
PORTE
OUVERTE OU

zmiany na niekorzyść Polski granicy wschodniej. Wydarzenia historyczne, zwłaszcza w 1944 r. spowodowały, że pod naciskiem brytyjskim i amerykańskim, wobec postępów w natarciu wojsk i radzieckich i wkroczenia przez nich na dawne terytorium Polski, stanowisko polskie przestało mieć znaczenie o charakterze międzynarodowym. Tym bardziej, że z inspiracji Moskwy zaczęto tworzyć, najpierw z ZSRR, a później w okupowanym kraju, ośrodki polityczne gotowe bez zastrzeżeń poprzeć stanowisko radzieckie w sprawie polskiej granicy wschodniej. Należały do nich początkowo: działająca w kraju od 1942 r. Polska Partia Robotnicza⁷, powstała w Moskwie w 1943 r. Związek Patriotów Polskich⁸ oraz dowództwo walczącego u boku Armii Radzieckiej Ludowego Wojska Polskiego⁹. One to właśnie w 1944 r., po pozyskaniu niewielkiego poparcia innych sił politycznych, gotowych do lojalnej współpracy z rządem radzieckim, doprowadzają, z inspiracji Stalina, do utworzenia najpierw reprezentacji politycznej pod nazwą Krajowa Rada Narodowa, z której z kolei powstał uzurpacyjny organ wykonawczy Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego, traktowany przez komunistów jako polski rząd ludowy. Właśnie ów Komitet w dniach od 22

do 27 lipca 1944 r. przeprowadził oficjalne rozmowy ze stroną radziecką na temat polskiej granicy wschodniej. Po pewnych dyskusjach ostatecznie uzgodniono jej przebieg. Na odcinku ukraińskim miała ona bieć: *od rzeki San na wschód od osiedla Myczkwcwe, dalej na wschód od Przemyśla na zachód od Rawy Ruskiej do rzeki Sołokija i rzeki Zachodni Bug na Niemirów itd*¹⁰.

Należy podkreślić, że owo porozumienie między Komitetem a rządem ZSRR całkowicie przesądzało o przebiegu polskiej granicy wschodniej. Pomimo późniejszych znanych faktów historycznych związanych z oficjalnymi rozmowami między legalnym polskim rządem w Londynie a rządem radzieckim prowadzonymi w Moskwie, konferencją w Jałcie, końcem wojny i konferencją w Poczdamie, granica ta nie uległa istotnym zmianom. Rząd polski w Londynie oraz społeczeństwo w kraju zupełnie jej nie akceptowały, poddając w wątpliwość jej moc prawną i podkreślając, że porozumienie zostało osiągnięte pod moskiewskim dyktandem. Uważano to za zniewolenie narodu i lekceważenie legalnych władz państwowych. Jednakże sukcesy militarne wojsk radzieckich, pełne poparcie udzielone Stalinowi w kwestii granicy z Polską przez Churchilla i Roosevelta, powodowało iż z

27

ANNA
ROGOWSKA,
STANISŁAW
STĘPIEN
GRANICA
POLSKO-
UKRAIŃSKA
W OSTATNIM
PÓŁWIECZU

<http://www.jimagine.viv.ua>

septentrionales, de sorte que la frontière polono-allemande passait sur l'Oder et la Neisse de Lusace. Le gouvernement polonais opposa une résistance ferme à ces pressions. Il ne pouvait pas les accepter ne serait-ce qu'à cause de sa coalition politique. Le gouvernement était composé de socialistes qui étaient partiellement favorables à des concessions et de national-démocrates qui persistaient fermement à l'inviolabilité territoriale de la Pologne. En outre il fallait prendre en compte l'opinion de la communauté polonaise dans le pays occupé, population qui en grande majorité vivait sur des terres qui devaient se trouver hors des frontières du pays libéré et qui dans aucun cas ne voulait accepter des changements désavantageux de la frontière orientale de la Pologne.

Cependant, les événements historiques, surtout ceux de 1944, ont voulu que la position des Polonais a perdu son poids international vu la pression britannique et américaine, l'avancée des troupes soviétiques et leur pénétration sur l'ancien territoire de la Pologne. D'autant plus qu'à l'inspiration de Moscou, des institutions politiques, créées d'abord en URSS et plus tard dans le pays libéré, étaient prêts à soutenir inconditionnellement la

position soviétique sur la frontière polonaise de l'Est. Au début c'étaient:

le Parti ouvrier polonais [7] qui fonctionnait dans le pays à partir de 1942,

l'Union des patriotes polonais [8] créée à Moscou en 1943,

et le commandement de l'Armée populaire polonaise [9] qui faisait la guerre aux côtés de l'Armée Soviétique.

C'étaient eux qui en 1944, soutenus un minimum par d'autres forces politiques prêtes à collaborer loyalement avec le gouvernement soviétique et encouragés par Staline, ont fondé d'abord une représentation politique nommée Conseil National Populaire (Krajowa Rada Narodowa) qui par la suite a donné naissance à un organe usurpateur exécutif – le Comité Polonais de la Libération Nationale (Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego, le PKWN) considéré par les communistes comme le gouvernement polonais du peuple. C'est justement ce Comité qui, du 22 au 27 juillet 1944, eut des entretiens officiels avec la partie soviétique sur le thème de l'arrangement de la frontière Est de la Pologne. Quelques discussions ont finalement abouti à un accord concernant son parcours. La partie ukrainienne de la frontière devait

protestami polskimi nikt się nie liczył, tym bardziej, że tereny wyzwolone przez armię radziecką poddane zostały pod administrację PKWN. W tej sytuacji premier rządu emigracyjnego Stanisław Mikołajczyk», cały czas naciskany przez Churchilla zmuszony był szukać porozumienia ze Stalinem, przy czym przyjmując linię Curzona na odcinku północnym i środkowym najdłużej upierał się przy takim wytyczeniu odcinka południowego, aby Lwów pozostał po stronie polskiej (por. linia B)¹². W kraju na przebieg granicy usiłowano wpłynąć m.in. przez wywołanie Powstania Warszawskiego oraz tzw. akcji «Burza», które miały wzmocnić polski rząd emigracyjny. Niestety klęska tych usiłowań oraz pełna aprobatą linii Curzona przez rząd brytyjski przesądzała sprawę. W rezultacie doszło do oficjalnej międzynarodowej akceptacji linii Curzona, oczywiście bez polskiego udziału, na konferencji trzech wielkich mocarstw w Jałcie, która odbyła się w dniach od 4 do 11 lutego 1945 r. W wydanym po jej zakończeniu komunikacie stwierdzono, że: *!.../ wschodnia granica Polski powinna bieć wzdłuż linii Curzona, z odchyleniem w pewnych okolicach o pięć do ośmiu kilometrów na rzecz Polski*¹³. Oczywiście miano na uwadze na południu linię A z pozostawieniem Lwowa w ZSRR¹⁴.

Decyzje te nie zostały zmienione na konferencji w Poczdamie, a w znaczeniu bilateralnym: polsko-radzieckim, zostały ściśle sprecyzowane na konferencji w Moskwie, gdzie 16 sierpnia 1945 r. została podpisana polsko-radziecka umowa graniczna, która określała przebieg wspólnej granicy¹⁵. Umowa ta została najpierw ratyfikowana przez ZSRR, a dopiero później 31 grudnia 1945 r. przez uzurpacyjną, nie posiadającą sankcji konstytucyjnej. Krajową Radę Narodową. Zgodnie z ówczesnym zwyczajem przyjęto ją jednogłośnie, bez dyskusji. Mając świadomość, że w owym czasie taka linia graniczna nie zostanie zaakceptowana przez naród, nigdy nie poddano jej pod publiczny osąd. Nawet w okresie stalinowskim, kiedy swobodnie fałszowano wyniki wyborów czy referendum. W tzw. ludowym referendum w 1947 r. poddano pod głosowanie jedynie granicę zachodnią na Odrze i Nysie Łużyckiej.

Po ratyfikacji linii granicznej powołano mieszaną Polsko-Radziecką Komisję Delimitacyjną, która w okresie od 7 marca 1946 r. do 27 kwietnia 1947 r. wyznaczyła w terenie przebieg granicy. W terenie zastosowano jedynie drobne korekty w stosunku do jej projektu wyznaczonego w Moskwie na mapie.

passer «à partir de la rivière San vers l'Est jusqu'à la localité nommée Myczkowce pour aller plus loin de Przemyśl jusqu'à l'Ouest de Rawa Ruska et la rivière Soloka, le Boug occidental vers Nemyriv^{1/4}»[10].

Il est à souligner que l'entente entre le Comité et le gouvernement de l'URSS statuait pleinement sur la question du tracé de la frontière orientale de la Pologne. Malgré les négociations ultérieures, comme les entretiens officiels à Moscou entre le gouvernement légal polonais à Londres et les dirigeants soviétiques, et malgré les faits historiques connus liés à la conférence de Yalta, à la fin de la guerre et à la conférence de Potsdam, la dite frontière n'a pas subi de changements notables.

Le gouvernement polonais à Londres, ainsi que les masses populaires du pays, ne l'ont pas accepté intégralement, mettant en doute sa valeur juridique et soulignant que l'entente a été faite sous le diktat moscovite. Cet acte a été considéré comme un asservissement du peuple et un mépris de l'Etat légal. Pourtant, les succès militaires des armées soviétiques, le soutien total de Churchill et de Roosevelt envers Staline pour ce qui est de la frontière de la Pologne, tout cela a contribué à ce que l'on ne tienne pas compte des protestations polonaises, d'autant

plus que les terres libérées par l'armée soviétique sont passées sous l'administration du PKWN.

Dans cette situation Stanisław Mikołajczyk [11], Premier Ministre du gouvernement émigré, sous la pression de Churchill, a dû chercher un accord avec Staline. Acceptant la ligne Curzon dans sa partie nord et au milieu, il se battait le plus longtemps possible pour un tracé sud de la frontière confirmant l'appartenance de Lwów à la Pologne (cf. la «ligne B»)[12]. Dans le pays même il y eut des mouvements visant à influencer sur l'établissement de la frontière, notamment par le Soulèvement de Varsovie et par l'action dite «Tempête» qui devaient appuyer la position du gouvernement polonais émigré. Malheureusement, l'échec de ces actions et le plein soutien de la ligne Curzon du gouvernement britannique ont décidé de la question.

Il s'ensuivit une acceptation officielle internationale de la ligne, sans la participation de la partie polonaise s'entend, à la conférence des trois grands à Yalta qui s'est déroulée du 4 au 11 février 1945. Dans son communiqué final on déclarait que «^{1/4} la frontière Est de la Pologne doit passer par la ligne Curzon avec une déviation dans certains endroits atteignant cinq à huit kilomètres pour le

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a

ANNA
ROGOWSKA,
STANISŁAW
STĘPIEŃ
LA FRONTIÈRE
POLONO-
UKRAÏNIENNE
ACTUELLE:
PORTE
OUVERTE OU

Granica polsko-radziecka na odcinku ukraińskim była niezmienna do 1951 r. Dnia 15 lutego 1951 r. doszło bowiem do zawarcia umowy o wzajemnej wymianie terytoriów. Polska została zmuszona do oddania 480 km² tzw. «kolano Bugu», czyli obszar po lewej stronie Bugu na zachód od Sokala między Sołokiją a Bugiem, w zamian otrzymała obszar o tej samej powierzchni w rejonie Bieszczadów z małym miasteczkiem Ustrzyki Dolne. Wymiana ta spowodowana została odkryciem na terenie polskim pokładów węgla kamiennego. Po uzyskaniu wspomnianego obszaru Związek Radziecki wybudował tam kilka kopalni węgla o przeciętnej rocznej zdolności wydobywczej ok. 15 mln ton. Ponadto obszar ten charakteryzował się dobrymi glebami. Polska otrzymała natomiast obszar górski o słabych glebach i wyczerpanych złożach ropy naftowej. Po zagospodarowaniu w ciągu lat stał się on jednak bardzo atrakcyjny turystycznie, a z czasem wybudowano na nim zapórę wodną na Sanie w Solinie, mającą także znaczenie gospodarcze ze względu na umiejscowioną tam elektrownię wodną.

Jak możemy ocenić wytyczenie granicy polsko-radzieckiej z pozycji polskiego prawa państwowego?

Otóż, nie ulega wątpliwości, że granica ta została Polsce narzucona siłą i w pierwszych latach powojennych w pełni akceptował ją jedynie nielegalny reżimowy ośrodek władzy. Społeczeństwo polskie z nową granicą oswajało się stopniowo. Jej akceptacja, jednak mimo że następowała powoli, ciągle rosła. Wśród czynników, które na to wpływały wyróżnić możemy zarówno fakty społeczne o charakterze negatywnym jak i pozytywnym. Do najważniejszych z nich należały:

- 1) poczucie bezsilności wobec reżimu moskiewskiego, popieranego w sprawach granic przez Stany Zjednoczone i Anglię;
- 2) międzynarodowe uznanie wasalnego wobec ZSRR rządu polskiego w kraju, który stał się zdecydowanie na stanowisku nowych granic;
- 3) wymiana ludności, a więc odpadł argument pozostawienia ludności polskiej na terytorium ukraińskim;
- 4) podjęcie przez reżim w kraju w pierwszych latach po wojnie zmasowanej propagandy ukazującej Ukraińców jako odwiecznych wrogów Polski, winnych zwłaszcza masowych zbrodni na Polakach w czasie II wojny światowej. Ludność polska żyjąca wśród Ukraińców czułaby się zawsze niepewnie, ponieważ łączyliby się oni z

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a

compte de la Pologne» [13]. Naturellement il s'agissait de la «ligne A» au sud qui faisait entrer Lviv au sein de l'URSS [14].

Ces décisions n'ont pas été revues à la conférence de Potsdam, mais du côté bipartite polono-soviétique elles ont été précisées dans les détails à la conférence de Moscou où le 16 août 1945 fut signé le traité frontalier polono-soviétique qui déterminait le parcours de la frontière commune [15]. Ce traité a été ratifié au début par l'Union Soviétique et plus tard, le 31 décembre 1945, par le comité usurpateur Krajowa Rada Narodowa qui, évidemment, n'avait pas de sanction constitutionnelle. Selon la malheureuse habitude de cette époque, il a été adopté unanimement, sans discussion. Connaissant la position du peuple qui n'acceptait pas cette ligne de frontière, la question n'était jamais débattue publiquement, même pas pendant la période stalinienne quand les autorités falsifiaient délibérément les résultats des élections ou des référendums. En 1947 pendant le soi-disant «référendum populaire» il n'a été question que de la frontière Ouest de l'Oder et de la Neisse de Lusace.

LA FORCE NORMATIVE DU FAIT ACCOMPLI

Après la ratification de la frontière Est une Commission Délimitatrice polono-soviétique a été créée laquelle, à partir du 7 mars 1946 au 27 avril 1947, a déterminé le parcours sur place. Quelques modifications insignifiantes du projet exécuté sur la carte à Moscou ont été faites.

Le parcours ukrainien de la frontière polono-soviétique n'a pas subi de changement jusqu'en 1951. En effet, le 15 février de cette année un traité sur des changements mutuels de territoires a été signé. La Pologne a dû céder 480 km² du «coude du Boug»; C'est à dire les terres situées sur la rive gauche du Boug à l'ouest de Sokal (entre la Solokia et le Boug), en échange d'un même territoire près de Bieszczady avec la petite ville de Ustrzyki Dolne. La cause de cet échange était la découverte sur le territoire polonais d'un gisement de houille. Après l'acquisition de cette région l'Union Soviétique y a construit quelques mines de charbon qui donnèrent un rendement annuel moyen de 15 millions de tonnes environ. A cela il faut ajouter les terres fertiles qui s'y trouvaient. Par contre la Pologne a obtenu un terrain montagneux avec des terres peu exploitables et des gisements de pétrole déjà épuisés. Pourtant, avec le temps et sa mise en valeur, ce coin est

wrogami Polski w walce o terytorium uważane przez nich za ukraińskie, np. nigdy nie podarowałyby Polakom przynależności Lwowa do państwa polskiego;

5) podjęcie w szkołach i środkach masowego przekazu procesu edukacyjnego ukazującego terytoria pozostałe po stronie ukraińskiej jako ziemie historycznie ukraińskie. Argument ten zazwyczaj łączono z ukazywaniem pozytywów wynikających z rekompensaty uzyskanej przez Polskę w postaci ziem zachodnich i północnych, a więc jak mówiono «powrotu do macierzy prastarych ziem piastowskich». Bardzo często przy tej argumentacji posługiwano się także uzasadnieniem ekonomicznym. Wskazywano na ubóstwo surowcowe i słabą jakość gleb ziem wschodnich, a wielką wartość ziem zachodnich i północnych, m.in. bogactwo złóż węgla kamiennego na Śląsku oraz szeroki dostęp do morza. Czasem dodawano także argumenty o charakterze bezpieczeństwa granic: mówiąc iż obecnie Polska bezpieczne granice oparte o naturalne warunki geograficzne takie jak góry Sudety i Karpaty, rzeki Odrę i Nysę Łużycką oraz Morze Bałtyckie;

Duże znaczenie na akceptację przez społeczeństwo polskie granicy polsko-ukraińskiej miał dialog i kontakty

diaspory polskiej i ukraińskiej na Zachodzie, pewną rolę odegrały tam także kontakty intelektualistów, publikacje i artykuły drukowane w paryskiej «Kulturze» i Zeszytach Historycznych» oraz niektóre audycje radia «Wolna Europa». Pod koniec lat siedemdziesiątych zainicjowano rozmowy między działającym na emigracji rządami polskim i ukraińskim. Wprawdzie instytucje te nie posiadały uznania międzynarodowego i działały w formie szczątkowej, to jednak ich autorytet w kraju był znaczący. Rozmowy te zakończyły się podpisaniem w Londynie 28 listopada 1979 r. deklaracji polsko-ukraińskiej o współpracy. Miało to duży wpływ na opozycję demokratyczną w Polsce, która zwłaszcza w latach osiemdziesiątych na łamach wydawanych w drugim obiegu publikacji ukazywała granicę polsko-ukraińską jako sprawiedliwą i nie podlegającą dyskusji. Stanowisko to potwierdzano podczas nielegalnych spotkań z opozycją ukraińską.

Jak można ocenić funkcjonowanie granicy polsko-ukraińskiej w ciągu ostatnich 50 lat? Po jej ostatecznym wytyczeniu w 1947 na przeciąg kilkudziesięciu lat stała się ona faktycznie granicą bardzo trudną do przekroczenia. Wyjazd z Polski na Ukrainę do 1991 r., czyli w okresie jej przynależności do ZSRR mógł odbywać się jedynie

devenu une région touristique attirante où on a construit un barrage sur le cours du San à Solina qui, tenant compte de sa station hydroélectrique, a atteint une importance économique notable.

Comment pouvait-on apprécier la démarcation de la frontière polono-soviétique du point de vue du droit constitutionnel polonais? Eh bien voilà, il n'y a pas de doute que cette frontière a été imposée de force à la Pologne et qu'immédiatement après la guerre elle n'a été approuvée que par des autorités illégales du régime. L'opinion publique polonaise s'y est lentement habituée, à la longue. L'acceptation prenait racine avec peine, mais irrémédiablement. Parmi les différents facteurs qui la favorisaient, citons les plus importants:

3) le sentiment d'impuissance envers le régime moscovite, soutenu dans l'affaire des frontières par les Etats-Unis et la Grande Bretagne;

4) la reconnaissance internationale du gouvernement polonais vassal de l'URSS, qui maintenait une position ferme à propos des nouvelles frontières;

5) l'échange des populations qui a supprimé le problème d'une présence importante de minorités polonaises sur le territoire ukrainien;

6) l'attisement de la propagande après la guerre par le régime local qui faisait des Ukrainiens des ennemis séculaires de la Pologne, coupables en particulier de meurtres monstrueux contre les Polonais pendant la Deuxième guerre mondiale; la population polonaise vivant parmi les Ukrainiens se serait sentie depuis toujours dans l'insécurité parce que les Ukrainiens auraient fait alliance avec les ennemis de la Pologne dans leur lutte pour les territoires prétendus les leurs, et ils continueraient de la sorte et ne pardonneraient jamais aux Polonais, si Lviv devait revenir un jour à la Pologne.

7) la diffusion dans les écoles et dans les mass médias de toute une série de programmes affirmant que les terres rendues aux Ukrainiens étaient historiquement ukrainiennes. De fait, on associait à cet argument des thèses positives qui disaient que la Pologne avait reçu, en guise de compensation, des terres occidentales et septentrionales et que, par là, on avait obtenu le retour «les anciennes terres des Piasts de la mère-patrie de Pologne».

1) Cette argumentation était renforcée par des considérations d'ordre économique. On faisait référence à la pauvreté du sous-sol et à la mauvaise qualité des terres à l'est, et en même temps on soulignait la grande

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a

ANNA
ROGOWSKA,
STANISŁAW
STĘPIEŃ
LA FRONTIÈRE
POLONO-
UKRAINIENNE
ACTUELLE:
PORTE
OUVERTE OU

na podstawie zaproszeń w celu załatwienia spraw rodzinnych, przy czym polskie władze paszportowe starały się wyjazdy te maksymalnie ograniczać. W zależności od tego czy w ZSRR był to okres odwilży, czy też wzmocnienia reżimu, było ich mniej lub więcej. Najtrudniej było przekroczyć granicę polsko-radziecką w okresie stalinowskim. W tym czasie każdy kto udawał się na Ukrainę Radziecką był dokładnie sprawdzany przez służbę bezpieczeństwa i z wielkim trudem uzyskiwał pozwolenie na wyjazd. Później mimo, że przepisy stały się trochę liberalniejsze, to jednak każdy obywatel Polski zobowiązany był po przyjeździe do danej miejscowości ukraińskiej zameldować się w miejscowym posterunku milicji, musiał przebywać jedynie w miejscu zaproszenia, podróżować wyłącznie drogami do tego wyznaczonymi oraz opuścić ZSRR w dniu, w którym kończyło się jego zaproszenie. W tym okresie osobami, które przekraczały granicę polsko-ukraińską w większymi byli obywatele polscy narodowości ukraińskiej, bowiem przede wszystkim oni mogli uzasadnić swój wyjazd koniecznością odwiedzenia krewnych, bądź załatwienia ważnych spraw rodzinnych. Natomiast bez większych przeszkód wyjeżdżali na Ukrainę przedstawiciele władz

państwowych i partyjnych podczas składanych tam oficjalnych wizyt, odbywania szkoleń partyjno-politycznych oraz młodzież zrzeszona w organizacjach socjalistycznych w ramach wymiany. Dopiero w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych wzrosła liczba wycieczek organizowanych przez polskie biura turystyczne, ale korzystanie z nich było traktowane na zasadzie wyróżnienia za pracę społeczną, dobre wyniki w nauce bądź pracy zawodowej. Wymiana młodzieży miała niewielki zasięg i organizowana przez socjalistyczne związki młodzieży połączona była zawsze ze szkoleniem ideologicznym i ścisłym kontaktami z tamtejszym komsomołem. Dla wielu przeciętnych obywateli Polski jedyną możliwością wyjazdu na Ukrainę bez zaproszenia były tzw. «pociągi przyjaźni», a więc zorganizowane wycieczki kolejowe, odbywane na z góry zaplanowanych trasach i ze ściśle określonym programem, który miał ukazać jej uczestnikom osiągnięcia budownictwa socjalistycznego w ZSRR, wyższość panującego tam ustroju. Wycieczki takie były dla obywateli polskich jednak atrakcyjne z innego względu, mianowicie stanowiły one okazję do zakupów artykułów deficytowych bądź drogich w Polsce, dużą popularnością cieszyła się zwłaszcza

31

ANNA
ROGOWSKA,
STANISŁAW
STĘPIEN
GRANICA
POLSKO-
UKRAIŃSKA
W OSTATNIM
PÓŁWIECZU

<http://www.jimagine.lviv.ua>

valeur économique des régions acquises à l'ouest et au nord, les riches gisements de charbon en Silésie et l'ample accès à la mer. Parfois, on y ajoutait des arguments concernant la sécurité des frontières de la Pologne: elles étaient, enfin, géographiquement naturelles grâce aux montagnes des Sudètes et des Carpates, aux fleuves Oder et la Neisse de Lusace et aussi grâce à la mer Baltique.

La reconnaissance de la frontière ukraïno-polonaise par l'opinion publique de la Pologne était fortement appuyée par les dialogues et les contacts réalisés en Occident par la diaspora polonaise et ukrainienne. Un rôle certain y jouaient aussi les contacts entre les intellectuels, par des articles et des publications faites dans la revue parisienne «Kultura» et les «Zeszyty historyczne» ainsi que dans les émissions de la Radio «Liberté» et «Europe libre». Vers la fin des années 70, des discussions entre les gouvernements polonais et ukrainien en émigration furent amorcées. Il est vrai que ces institutions ne jouissaient pas de la reconnaissance internationale et fonctionnaient sous des formes rudimentaires; leur autorité dans les deux pays respectifs avaient pourtant un poids notable. Ces pourparlers s'achevèrent par une déclaration polono-ukrainienne de collaboration mutuelle

signée à Londres le 28 novembre 1979. Cet événement eut un impact sensible sur l'opposition démocratique en Pologne qui, surtout dans les années 80, considérait, dans les pages des publications réitérées, la frontière polono-ukrainienne justifiée et indiscutable. Cette position trouvait sa confirmation lors des rencontres clandestines avec l'opposition ukrainienne.

VOYAGER SOUS LE RÉGIME SOCIALISTE

Quelle appréciation peut-on donner au fonctionnement de la frontière polono-ukrainienne au cours du demi-siècle passé? Depuis sa démarcation définitive en 1947 et durant les quelques décennies qui ont suivi, elle est devenue de fait une frontière presque impénétrable. Avant 1991, c'est à dire pendant la période soviétique, partir de la Pologne pour aller en Ukraine n'était possible qu'après avoir obtenu une invitation dans le but de rendre visite aux familles, sachant que les autorités compétentes polonaises tenaient à réduire à un minimum la quantité des départs. Ces derniers dépendaient de la situation météorologique politique en URSS; en périodes de dégel ils étaient nombreux, en périodes glaciaires ils devenaient rares. C'est pendant la période stalinienne qu'il était le plus difficile de passer

biżuterii wykonanej ze złota. W ten sposób uczestnicy tych wycieczek nie tylko potrafili zwrócić sobie koszty podróży, ale nawet znacznie zarobić. Zupełnie nie istniała w tym okresie turystyka indywidualna. Do tzw. uszczelnienia granicy polsko-radzieckiej doszło po powstaniu w Polsce «Solidarności» w 1980 r. i trwało ono prawie do połowy lat osiemdziesiątych, przy czym największa kontrola obywateli polskich trwała w okresie stanu wojennego w Polsce, tzn. od 13 grudnia 1980 r. do 22 lipca 1983 r. Do pewnej liberalizacji w wyjazdach do ZSRR pod koniec lat osiemdziesiątych, w okresie realizowanej przez ówczesnego sekretarza generalnego Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego Michaiła Gorbaczowa przebudowy¹⁶. Wtedy można już było bardziej swobodnie poruszać się po Ukrainie. W 1990 r. na wyjazd wystarczyło zaproszenie jakiegokolwiek z działających na Ukrainie organizacji społecznych. Na szerszą skalę rozpoczęła się wówczas polsko-ukraińska wymiana kulturalna, choć nadal miała ona charakter oficjalny i kontrolowany przez aparat państwowy. Doszło wówczas także do wyjazdów obywateli polskich na Ukrainę celem zakupu tańszych na tamtejszym rynku produktów przemysłowych i żywnościowych. Budziło to

protesty obywateli ukraińskich ponieważ na rynku ukraińskim występował niedostatek wspomnianych dóbr. W związku z tym wywierano naciski na władze państwowe i urzędy celne, aby maksymalnie ograniczyć wywóz towarów z Ukrainy. Do dalszego złagodzenia kontroli państwa ukraińskiego nad kwestią przepuszczalności granicy państwowej dochodzi po ogłoszeniu 16 lipca 1990 r. deklaracji suwerenności Ukrainy, a następnie 24 sierpnia 1991 r. aktu niezależności państwowej. Polska wówczas jako pierwsza uznała niepodległość Ukrainy. Stało się to już na drugi dzień po przeprowadzonym w tym państwie 1 grudnia 1991 r. referendum niepodległościowym¹⁷. Strona polska od tego czasu przy każdej okazji zarówno w kontaktach oficjalnych jak i podczas spotkań z ukraińskimi politykami podkreślała niezmienną istniejącej granicy polsko-ukraińskiej. Miało to miejsce m.in. w rozmowach toczących się w czasie wizyty w Polsce premiera ukraińskiego rządu Witolda Fokina dnia 4 października 1991 r., wizyty ministra obrony Ukrainy gen. Konstantyna Moroza w dniu 14 stycznia 1992¹⁸. Oficjalne stanowisko na szczeblu międzypaństwowym w sprawie granicy polsko-ukraińskiej zostało zawarte w podpisanym w Warszawie 18 maja 1992 r. «Traktacie między Rzeczpospolitą

la frontière polono-ukrainienne.. A cette époque, tous ceux qui entreprenaient un voyage en Ukraine soviétique étaient minutieusement contrôlés par les organes de la sécurité et l'autorisation de départ était extrêmement difficile à obtenir. Plus tard, malgré la libéralisation de la réglementation de sortie, tout citoyen polonais était dans l'obligation de se faire inscrire au bureau local de la milice ukrainienne et de ne pas bouger de son lieu d'invitation; pour ce qui est des voyages il devait suivre des itinéraires définis et quitter l'URSS le jour même de l'échéance indiquée dans l'invitation. Le passage de la frontière polono-ukrainienne était plutôt fait par des citoyens polonais d'origine ukrainienne car ils pouvaient avant tout motiver leur départ par la nécessité de rendre visite à des parents et de régler des affaires de famille importantes.

Cependant, le départ pour l'Ukraine était bien facile à réaliser par les représentants d'organismes étatiques et du parti lors des visites officielles ou pour organiser des cours communs d'instruction politique; les jeunes, groupés dans des organisations socialistes, pouvaient, eux aussi, partir en Ukraine. Ce n'est que dans les années 70 et 80 que l'on voit grandir le nombre des excursions organisées par des bureaux de tourisme polonais; mais y

prenaient part seulement ceux qui avaient fait preuve de zèle dans le travail social, qui avaient obtenu de bonnes notes dans les études ou pour leur travail. L'échange des jeunes était plutôt de petite ampleur car il était organisé par des associations politiques liées toujours idéologiquement avec le komsomol de l'autre côté de la frontière. Pour le citoyen polonais moyen, la seule possibilité de venir en Ukraine sans invitation étaient des soi-disant «trains d'amitié», c'est à dire des excursions faites en chemin de fer, planifiées d'avance selon un programme et un itinéraire déterminés dans le but de montrer aux participants les acquis de la construction du socialisme en URSS et la supériorité du système qui y régnait. De telles excursions étaient pourtant bien tentantes pour les citoyens polonais pour des raisons tout autres, elles permettaient notamment d'acheter des articles manquants ou chers en Pologne. La bijouterie en or, surtout, jouissait d'une grande popularité. C'est de cette manière que les participants de telles excursions se finançaient non seulement le voyage, mais obtenaient des gains en argent comptant. A cette époque le tourisme individuel n'existait pas.

En 1980, après l'apparition de la «Solidarnosc» en Pologne, il y eut un «resserrement» de la frontière jusqu'à

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a

ANNA
ROGOWSKA,
STANISŁAW
STĘPIEŃ
LA FRONTIÈRE
POLONO-
UKRAINIENNE
ACTUELLE:
PORTE
OUVERTE OU

Polską a Ukrainą o dobrym sąsiedztwie, przyjaznych stosunkach i współpracy», który zawierał stwierdzenie, że: *Istniejącą i wytyczoną w terenie granice między strony uważają się za nienaruszoną i potwierdzają jednocześnie, że nie mają wobec siebie żadnych roszczeń terytorialnych i nie bada ich wysuwać w przyszłości*¹⁵.

Należy podkreślić, że traktat ten był zwieńczeniem procesu już wcześniej ugruntowanego w społeczeństwie polskim, które, jak wspomniano, stopniowo, coraz bardziej akceptowało akceptowało przebieg granicy państwowej polsko-radzieckiej, a zwłaszcza po roku 1991 polsko-ukraińskiej. Obecnie w Polsce nie istnieją siły polityczne domagające się rewizji granicy polsko-ukraińskiej. Praktycznie nie zdarzają się nawet wypowiedzi publicznego negujące jej przebieg. Nie zdarza się to nawet w tzw. środowiskach ziomkowskich, które natomiast często zabierają głos na temat potrzeby ochrony polskiego dziedzictwa kulturowego i pamiątek historycznych na Ukrainie. Istnieją natomiast w Polsce, szczególnie w środowiskach ludzi słabiej wykształconych pewne obawy przed terytorialnym rewizjonizmem ukraińskim. Dlatego też zdarza się, że mniej wyrobione politycznie kręgi oraz drugorzędne regionalne czasopisma nagłaśniają spo-

radyczne wystąpienia antypolskie na Ukrainie. Tak było np. kiedy przed kilku laty na zjeździe Ludowego Ruchu Ukrainy pojawiły się herby Przemysła i Chełma. Nieprzychylnie Ukrainie kręgi polityczne w Polsce usiłowały nadać temu szeroki rozgłos, mimo iż powszechnie w Polsce wiadomo, że Ludowy Ruch Ukrainy jest ugrupowaniem dalekim od nacjonalizmu i rewizji granic. Bardziej niebezpieczne były natomiast, artykuły publikowane na łamach takich ukraińskich czasopism, jak «Nacjonalist», czy «Ukrajński Czas». To ostatnie np. w 1991 r. opublikowało mapę, na której ukraińskie terytorium sięgało głęboko w głąb Polski. Publikowane tam artykuły starały się upowszechniać poglądy, że pełna państwowość ukraińska zostanie dopiero wówczas osiągnięta, gdy Ukraina obejmie całe terytorium, na którym w przeszłości żyła ludność ukraińska²⁰. Mimo, że oba z pisma były niskonakładowe i miały minimalny wpływ polityczny, to jednak ich publikacje śledzone w Polsce przyczyniały się do kształtowania u części mało wyrobionej politycznie ludności przekonania, że Ukraińcy nie akceptują obecnie istniejącej granicy z Polską. Nigdy nie był to jednak postawy poważnie brane pod uwagę przez decydentów polskiego życia politycznego i środowiska intelektualne.

33

ANNA
ROGOWSKA,
STANISŁAW
STĘPIEN
GRANICA
POLSKO-
UKRAIŃSKA
W OSTATNIM
PÓŁWIECZU

h t t p : / / w w w . i i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . i i - m a g a z i n e . l v i v . u a

la moitié des années 80. Le contrôle des passages frontaliers effectués par les citoyens polonais connut son apogée durant l'état de siège en Pologne, c'est à dire du 13 décembre 1980 jusqu'au 22 juillet 1983. Il y eut une certaine libéralisation dans les voyages pour l'URSS à la fin des années 80 pendant la «pérestroïka», réalisée par Mikhaïl Gorbatchev, le secrétaire général du parti communiste de l'Union Soviétique de l'époque[16], et l'on pouvait voyager plus librement en Ukraine. En 1990, pour y venir il suffisait d'obtenir une invitation de n'importe quelle organisation ukrainienne. Les échanges culturels polono-ukrainiens connurent une certaine ampleur, bien qu'ils eussent toujours un caractère officiel et furent contrôlés par l'appareil de l'Etat. Avec cela les voyages des Polonais en Ukraine devinrent très nombreux car il s'agissait d'y acheter des marchandises et des articles alimentaires bien meilleur marché. Cela avait suscité les protestations de citoyens ukrainiens, vu la disparition partielle des dits articles sur le marché ukrainien. Il s'ensuivit une pression sur les organismes d'Etat et sur la direction des douanes afin de réduire l'exportation des marchandises d'Ukraine.

APRÈS LA CHUTE DU BLOC DE L'EST

Une libéralisation du contrôle des autorités ukrainiennes concernant la question des passages frontaliers eut lieu après la Déclaration de la souveraineté de l'Ukraine du 16 juillet 1990 et après l'Acte de l'indépendance signé le 24 août 1991. La Pologne fut la première à reconnaître l'indépendance de l'Ukraine. Cela est advenu au lendemain du référendum organisé en Pologne le premier décembre 1991 [17]. Dès lors, la partie polonaise soulignait à chaque occasion l'inaltérabilité de la frontière existante polono-ukrainienne, comme par exemple lors des visites en Pologne du premier ministre du gouvernement ukrainien Vitold Fokine en octobre 1991 et du ministre de la défense de l'Ukraine Konstantyn Moroz le 14 janvier 1992 [18]. Au niveau international, la position officielle concernant la frontière a été exprimée le 18 mai 1992 à Varsovie dans le «Traité entre la République de Pologne et de l'Ukraine sur le bon voisinage, les rapports d'amitié et de collaboration «qui témoignait que «la frontière existante, marquée sur le terrain entre la Pologne et l'Ukraine, est considérée comme inaltérable par les parties contractantes, lesquelles confirment en même temps n'avoir aucune prétention en fait de territoire, ni aujourd'hui ni dans l'avenir» [19].

Na zbliżenie i współpracę polsko-ukraińską, a poprzez to także na funkcjonowanie granicy wpływ miały również umowy i porozumienia zawierane na szczeblu lokalnym przez przedstawicieli administracji terenowej i samorządowej regionów przygranicznych. Pierwsze takie porozumienie zawarte zostało już w niecałe trzy tygodnie po referendum w sprawie niepodległości Ukrainy. Mianowicie 18 grudnia 1991 r. w Tomaszowie Lubelskim ze strony polskiej czterech wojewodów: chełmski, zamojski, przemyski i krośnieński podpisało z dwoma przewodniczącymi ukraińskich Obwodowych Rad Deputowanych Ludowych: wołyńskim i lwowskim «Porozumienie o współpracy przygranicznych województw i obwodów Polski i Ukrainy». Celem podpisanego porozumienia było stworzenie warunków sprzyjających rozwojowi wielopłaszczyznowej współpracy wymienionych regionów przygranicznych. Powołano w tym celu Komisję Mieszana, której zadaniem było przeanalizowanie przepisów prawnych regulujących działalność podmiotów gospodarczych, usprawnienie telekomunikacji i ruchu przygranicznego. Duże nadzieje na ożywienie kontaktów regionów przygranicznych wiązano z utworzeniem 14 lutego 1993 r. Międzyregionalnego

Związku «Euroregion Karpacki», którego sygnatariuszami obok Polski i Ukraina są Węgry i Słowacja. Niestety inicjatywa ta spotkała się na Słowacji i w Polsce z pewnymi oporami społecznymi podsycanymi przez partie prawicowe, dopatrujące się w tworzenie ponadnarodowych struktur, obejmujących części terytoriów wymienionych państw, zagrożeń integralności terytorialnej państwa. Ponadto w przypadku Polski i Ukrainy, w ramach euroregionu nie istniała wówczas wspólna linia graniczna, co stało się dopiero ostatnio gdy do euroregionu przystąpił obwód lwowski na Ukrainie. Następnie zawartych zostało dwa porozumienia normujące wybrane dziedziny życia społecznego. Mianowicie 28 czerwca 1993 r. podpisane zostało między wojewodą przemyskim, a Szeferem Obrony Cywilnej Obwodu Lwowskiego porozumienie o współpracy w zakresie likwidacji zagrożeń okresu pokojowego i klęsk żywiołowych, a 21 listopada 1994 r. umowa w sprawie polsko-ukraińskiej współpracy transgranicznej w zakresie turystyki. Kolejnym etapem w dziedzinie rozwoju ruchu granicznego było zawarcie szeregu umów o kompleksowej współpracy między wojewodami i przewodniczącymi obwodów przygranicznych²¹. W ślad za tym idą porozumienia zawierane przez władze

Il est à souligner que ce traité était le couronnement d'un processus qui avait une base sociale en Pologne, qui avait accepté le tracé de la frontière polono-soviétique et qui, d'autant plus, le faisait après 1991. Actuellement, il n'existe pas en Pologne de forces politiques qui demanderaient une révision de la frontière polono-ukrainienne. Il n'y a pratiquement pas d'interventions publiques sur ce point, même dans les milieux des «associations compatriotes» qui bien souvent prennent la parole en ce qui concerne la nécessité de conserver le patrimoine culturel polonais et les monuments historiques en Ukraine.

Pourtant, il existe en Pologne, surtout parmi les gens moins instruits, certaines appréhensions devant le révisionnisme territorial ukrainien. Voilà pourquoi il arrive que des milieux politiquement moins instruits et aussi une presse régionale de second ordre fassent enfler les incidents sporadiques antipolonoises en Ukraine. Il en fut ainsi, il y a quelques années, lorsqu'à une réunion du Roukh populaire ukrainien on avait brandi des blasons de Przemyśl et de Chelm. Des milieux politiques en Pologne, hostiles à l'Ukraine, ont essayé d'en faire grand cas, même si c'est connu que le Roukh, en tant que groupe-

ment politique, est loin d'être nationaliste ou enclin à réviser les frontières. Par contre, bien plus dangereux ont été des articles publiés sur les pages de journaux tels que «Nationalist» ou «Oukraïnskyi Tchass». Ce dernier, par exemple, avait publié en 1991 une carte où les territoires ukrainiens atteignaient des recoins bien éloignés à l'intérieur de la Pologne. Les articles de ce genre tentaient de répandre l'opinion selon laquelle l'étatisme ukrainien ne serait atteint que lorsque l'Ukraine aurait repris les terres habitées autrefois par une population ukrainienne [20]. Malgré le petit tirage de ces journaux et leur influence politique infime, leurs publications inculquaient à une partie de la population polonaise, politiquement peu instruite, le sentiment que les Ukrainiens n'acceptent pas la frontière actuelle avec la Pologne. Ces craintes, pourtant, n'ont jamais eu de prise sur ceux qui décidaient de la vie politique polonaise ainsi que sur les milieux intellectuels.

Le rapprochement et la collaboration polono-ukrainienne et, par là, le fonctionnement de la frontière, étaient le résultat des accords et des ententes conclus au niveau local par les représentants des autorités administratives autonomes des régions frontalières. Une telle entente avait été signée déjà un peu plus de deux semaines après le

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a

ANNA
ROGOWSKA,
STANISŁAW
STĘPIEŃ
LA FRONTIÈRE
POLONO-
UKRAINIENNE
ACTUELLE:
PORTE
OUVERTE OU

samorządowej. Takie porozumienie podpisali np. 10 czerwca 1995 r. prezydenci Przemysła i Lwowa.

Ocena realizacji zawieranych porozumień i umów pozostawia jednak wiele od życzenia, wydaje się, że zbyt wolno wpływają one na taką przemianę funkcjonowania granicy polsko-ukraińskiej, aby wyeliminować jej pozycję ukształtowaną w okresie reżimu komunistycznego na rzecz maksymalnego uproszczenia ruchu osobowego i przepływu dóbr materialnych zgonego ze standardami europejskimi. Przyczyn tego stanu rzeczy jest wiele. Należą do nich niewątpliwie bariery psychologiczno-społeczne. Oba narody polski i ukraiński przez prawie pół wieku przyzwyczajone były, że współpraca między regionami przygranicznymi odbywać się może wyłącznie za pośrednictwem władz centralnych. Wszelkie inicjatywy lokalne były bowiem poddawane restrykcjom ze strony aparatu państwowego. Służby graniczne szkolono w taki sposób, aby każdego przekraczającego granicę traktować jako potencjalnego przestępcę, tym bardziej, że niedostatek dóbr w obu krajach powodował, iż każdy przekraczający granicę wwoził towary, których brakowało w kraju do którego się udawał i wywoził takie, których deficyt istniał w jego kraju. Te nawyki, graniczące czasem

z brakiem kultury osobistej służb celnych i żołnierzy chroniących granicę są eliminowane bardzo wolno, tym bardziej, że w zdecydowanej większości są to ludzie pełniący swe funkcje jeszcze w okresie komunistycznym. Po stronie ukraińskiej nadal w znacznej mierze funkcjonują przepisy prawne powstałe jeszcze w okresie radzieckim. Nie można np. przewieźć nawet jednego egzemplarza słownika czy encyklopedii kupionej dla potrzeb własnych.

Polsko-ukraińska granica cierpi na brak przejść granicznych. Istniejące wymagają modernizacji. Ponieważ powstawały one w okresie, gdy przekraczanie granicy miało charakter ograniczony, nie są one w stanie sprawnie przepuszczać stale rosnącej ilości osób i towarów, a odprawy celne i paszportowe odbywają się bardzo długo. Istniejące przejścia zgodnie z przepisami są to przejścia wyłącznie dla ruchu kołowego, nie mogą ich przekraczać piesi, co w dniu dzisiejszym wydaje się absurdem. Jest to znaczącym utrudnieniem zwłaszcza w odniesieniu do osób zamieszkałych w bezpośrednim sąsiedztwie granicy. Trudna sytuacja finansowa obu państw powoduje, że istniejące plany zwiększenia ilości przejść granicznych i modernizacji istniejących postępują

35

ANNA
ROGOWSKA,
STANISŁAW
STĘPIEN
GRANICA
POLSKO-
UKRAIŃSKA
W OSTATNIM
PÓŁWIECZU

h t t p : / / w w w . i i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . i i - m a g a z i n e . l v i v . u a

référéndum concernant l'indépendance de l'Ukraine. C'était notamment le 18 décembre 1991 à Tomaszów Lubelski lorsque du côté polonais quatre voïvodes de Chelm, Zamosz, Przemysl et de Krosno avaient signé respectivement avec deux gouverneurs des provinces de Volynie et de Lviv une «Entente sur la collaboration des voïvodies et des régions de Pologne et d'Ukraine». Le but de cette entente était de créer des conditions favorables à une collaboration globale des régions frontalières mentionnées. A cette fin on a créé une Commission Mixte dont le devoir était d'étudier les prescriptions juridiques réglant l'activité des entreprises économiques, d'améliorer les télécommunications et le mouvement à travers la frontière.

De grands espoirs sur l'activation des contacts entre les régions frontalières étaient liés à la création le 14 février 1993 de l'Association Interrégionale «Eurorégion Carpatique» dont les signataires étaient la Pologne et l'Ukraine, la Slovaquie et la Hongrie. Malheureusement, cette initiative s'est heurtée en Pologne et en Slovaquie à des résistances dans la population alimentées par des partis de droite qui entrevoient dans la création de structures supranationales, ne comprenant que des parties des pays

concernés, un danger de l'intégralité territoriale des Etats. De plus, quant à la Pologne et l'Ukraine, il n'existait pas au départ de ligne frontalière commune dans le cadre de l'eurorégion, ce qui a changé récemment lorsque la région de Lviv (Oblast) s'y est intégrée.

Depuis lors, on a signé deux accords réglant certaines sphères de la vie sociale. En particulier ont été signés :

le 28 juin 1993 une entente sur la collaboration dans le domaine de la lutte contre les dangers après des catastrophes naturelles (entre le voïvode de Przemysl et le chef de l'état major de la Défense civile de la région de Lviv);

le 24 novembre 1994 un accord sur la collaboration concernant les échanges touristiques de part et d'autre de la frontière polono-ukrainienne.

L'étape suivante, dans le domaine du développement de la circulation entre les deux pays a été marquée par la signature d'une collaboration multiforme entre les chefs des régions frontalières et les voïvodes[21]. Des accords signés par des organismes de gestion autonome en ont fait suite. Un tel accord a été signé, par exemple, le 10 juin 1995 par les maires de Przemysl et de Lviv.

L'appréciation des résultats de ces accords et de ces ententes laisse pourtant à désirer car ils semblent avoir

bardzo wolno. Pewne nadzieje na usprawnienie ruch granicznego wiązane jest z planowaną budową autostrady Zachód-Wschód. Województwo przemyskie przez które przebiegałaby autostrada wiąże z nią plany ożywienia gospodarczego regionu. Z myślą o tym w 1995 r. powołany został Wolny Obszar Celny Przemysł-Medyka.

Mimo wspomnianych niedogodności i utrudnień przeprowadzona po 1989 r. w Polsce, a następnie po 1991 r. na Ukrainie liberalizacja przepisów wydawania paszportów uprawniających do wyjazdu zagranicę oraz przepisów o ruchu granicznym spowodowała olbrzymi ruch graniczny podejmowany spontanicznie, indywidualnie przez obywateli obu krajów. W zdecydowanej większości wiąże się on z tzw. handlem bazarowym.

Po stronie polskiej praktycznie nie ma tendencji do ograniczenia przyjazdu obywateli ukraińskich do Polski. Co prawda głosy takie pojawiały się w ubiegłych latach ze strony lokalnych działaczy Związku Chrześcijańsko-Narodowego, ale jako główną motywację tego stanowiska podawano nie względy polityczne, lecz zjawisko popełniania przez cudzoziemców przestępstw pospolicznych. Problem ten próbowano także podnosić w okresie odnotowania na Ukrainie przypadków zachorowań na

cholerę. Praktycznie postulaty te nigdy nie były brane poważnie pod uwagę, a polskie Ministerstwo Spraw Zagranicznych zdecydowanie stało na stanowisku wprowadzania na granicy wschodniej w miarę możliwości standardów europejskich. Dotychczas przyjazdy obywateli Ukrainy do Polski i obywateli polskich na Ukrainę odbywały się na podstawie zaproszeń indywidualnych, bądź służbowych, przy czym te ostatnie można było bardzo łatwo uzyskać, ponieważ wystarczyła pieczętka jakiegokolwiek prawnie działającej organizacji, aby zaproszenie było ważne. Najprostszym jednak sposobem przekroczenia granicy było wykupienie voucherów, których cena była tak niska, że można określić ją jako symboliczną.

Kolejnym przedsięwzięciem, tym razem całkowicie liberalizującym ruch graniczny jest wprowadzenie 17 września br. polsko-ukraińskiej umowy bezwizowej. Obywatele obu państw w oparciu o obowiązujące przepisy mogą przekraczać granicę bez wiz na podstawie ważnych paszportów i przebywać na terytorium drugiego państwa do 90 dni, bądź podróżować przez ten kraj tranzytem. Na dłuższy pobyt wymagane są wizy.

Analizując polsko-ukraiński ruch graniczny w ostatnich latach należy zauważyć zdecydowany spadek wyjazdu

peu influencé la lente marche du changement dans le fonctionnement de la frontière en question, fonctionnement établi encore à l'époque du régime communiste et peu propice à une simplification maximale du mouvement privé et d'un passage de biens matériels conforme aux standards européens. Les causes d'un tel constat sont nombreuses.

– Sans aucun doute, ce sont les barrières psychologiques et sociales. Les deux peuples, polonais et ukrainien, étaient habitués, presque un demi-siècle durant, à ce que la collaboration entre les régions frontalières s'effectue par l'intermédiaire des autorités centrales et que les initiatives locales subissent des restrictions de la part de ces dernières.

– Les services des garde-postes étaient formés de manière à voir dans celui qui traverse la frontière un malfaiteur potentiel et cela d'autant plus que la pénurie des biens dans les deux pays faisait traverser dans les deux sens de la frontière des marchandises rares.

Ces habitudes, qui frôlent souvent le manque de culture personnelle des services de la douane et des gardes-frontières, sont éliminées bien lentement, d'autant plus que dans la majorité des cas, ce personnel accom-

plissait ses fonctions encore pendant la période communiste. Du côté ukrainien, dans une grande proportion, fonctionnent des prescriptions datant encore de la période soviétique. Il n'est pas question, par exemple, de faire passer même un exemplaire de dictionnaire ou d'encyclopédie acheté pour ses propres besoins.

La frontière polono-ukrainienne souffre d'un manque de passages. Ceux qui existent ont besoin d'être modernisés. Vu qu'ils étaient aménagés à une époque où les passages de la frontière se faisaient rares, actuellement ils ne sont pas en état de laisser passer un nombre toujours grandissant de personnes et de marchandises, d'autant plus que le contrôle douanier est très long. Ces passages sont, selon les instructions, destinés exclusivement aux véhicules, les piétons n'y ont pas accès, ce qui est absurde de nos jours. C'est une complication considérable, surtout pour les habitants du voisinage proche de la frontière. La situation financière fragile des deux pays rend difficile la réalisation des plans, déjà établis, qui permettraient d'augmenter et moderniser les passages existants. Certains espoirs d'amélioration du mouvement frontalier sont liés à la construction imminente de l'autoroute Est-Ouest. La voïvodie de Przemysl qui serait traversée par

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a

ANNA
ROGOWSKA,
STANISŁAW
STĘPIEŃ
LA FRONTIÈRE
POLONO-
UKRAINIENNE
ACTUELLE:
PORTE
OUVERTE OU

obywateli polskich na Ukrainę, a stale rosnącą liczbę przyjazdu obywateli ukraińskich do Polski. Np. w 1995 r. największe przejście graniczne z Ukrainą w Medyce przekroczyło 3 mln. 400 tys. osób. Z tej liczby do Polski wjechało 1 mln. 500 tys. cudzoziemców i tylko 100 tys. Polaków, a z Polski wyjechało 1 mln. 700 tys. cudzoziemców i także jedynie 100 tys. Polaków. Podobnie było na pozostałych polsko-ukraińskich przejściach granicznych. W 1996 r. przekroczyło je łącznie aż 10 mln. 600 tys. osób. Był to jak już wcześniej wspomniano ruch stale rosnący bowiem w 1996 r. odsetek osób przekraczających granicę polsko-ukraińską w porównaniu do roku 1995 wzrósł o 10,4%, a w porównaniu do 1994 aż o 60,5%²². Również w tym roku utrzymuje się stała tendencja wzrostowa ilości osób przekraczających wspomnianą granicę.

Podsumowując powyższe rozważania możemy dojść do następujących konkluzji:

1) granica polsko-ukraińską, mimo że została Polsce narzucona przez państwa koalicji antyhitlerowskiej z pominięciem legalnych władz polskich jest dziś granicą w pełni akceptowaną przez społeczeństwo polskie. Wśród wielu czynników, które się na to złożyły do

najważniejszych należą niewątpliwie: przesiedlenie Polaków z terenów ukraińskich do Polski a Ukraińców z Polski na Ukrainę oraz uzasadnienie przebiegu granicy względami natury historycznej i etnograficznej. Ponadto na akceptację tę bezpośredni wpływ miały: współpraca antykomunistycznej opozycji polskiej i ukraińskiej oraz uniezależnienie się obu państw od moskiewskiej kurateli;

2) w czasach radzieckich granica polsko-ukraińską była barierą utrudniającą i uniemożliwiającą swobodny przepływ ludzi i dóbr materialnych;

3) w latach 1989 – 1991 zapoczątkowano proces przebudowy funkcjonowania granicy między Polską a Ukrainą, który charakteryzował się stopniową liberalizacją przepisów, aż do wprowadzenia w ostatnim okresie ruchu bezwizowego;

4) w celu dalszego postępu w przekraczaniu granicy niezbędne jest zwiększenie ilości przejść granicznych, modernizacja istniejących i dalsze szkolenie służb granicznych;

5) granica polsko-ukraińską w przyszłości odgrywać będzie jedną z najważniejszych ról w komunikacji i współpracy gospodarczej między Unią Europejską a Europą Wschodnią.

37

ANNA
ROGOWSKA,
STANISŁAW
STĘPIEN
GRANICA
POLSKO-
UKRAIŃSKA
W OSTATNIM
PÓŁWIECZU

<http://www.jimagine.lviv.ua>

celle-ci associe ces plans de construction à une effervescence économique dans la région. C'est dans cette perspective qu'en 1995 une Zone Douanière Libre Przemysl-Medyka est créée.

Malgré les inconvénients et les complications susmentionnées, la libéralisation des règlements dans la délivrance des passeports, effectuée après 1989 en Pologne et en 1991 en Ukraine, a eu comme effet un énorme mouvement spontané des citoyens des deux pays à travers la frontière. Dans sa majorité ce dernier est lié au petit commerce.

Du côté polonais on ne voit pas de tendance à réduire l'arrivée des citoyens ukrainiens en Pologne. Il est vrai que ces dernières années des voix en provenance des dirigeants locaux de l'Union Chrétienne Populaire (Związek Chrzescijansko-Narodowy) se faisaient entendre en vue d'une restriction d'autorisation d'entrées, mais on n'y mettait pas de motivations politiques, seule la peur de crimes commis par des étrangers étaient en cause. Il y eut encore des tentatives de soulever ce problème lors de l'apparition de cas de choléra en Ukraine.

En pratique ces exigences n'ont jamais été prises en considération car le Ministère des Affaires Etrangères de

Pologne avait une position ferme pour établir dans la mesure du possible des standards européens à la frontière orientale.

Jusqu'à présent l'arrivée des citoyens ukrainiens en Pologne et des citoyens polonais en Ukraine s'effectuait sur la base d'invitations individuelles ou officielles, pas difficiles à se procurer, vu que le cachet de n'importe quelle organisation juridiquement enregistrée y suffisait. Pourtant le moyen le plus simple pour passer la frontière était l'achat d'une invitation simulée pour un prix symbolique. La mesure suivante, qui cette fois libéralise totalement la traversée de la frontière polono-ukrainienne, est l'établissement le 17 septembre 1997 d'un régime sans visa. Sur la base des règlements en vigueur, les citoyens des deux pays peuvent passer la frontière à condition de présenter leurs passeports valables et de rester sur le territoire du pays voisin pas plus de 90 jours ou de voyager par transit. Pour un séjour plus long un visa est demandé.

En analysant le mouvement frontalier polono-ukrainien des dernières années il est à remarquer une diminution sensible de l'arrivée des citoyens polonais en Ukraine et une augmentation stable de l'arrivée des citoyens ukrainiens en Pologne. Par exemple, en 1995 le passage

<http://www.jimagine.lviv.ua>

¹ Zob. *Nazi-Soviets Relations 1939 – 1941. Documents from the Archives of the German Foreign Office*, Washington 1948; *Białe plamy. ZSRR – Niemcy. Dokumenty i materiały dotyczące stosunków radziecko-niemieckich w okresie od kwietnia 1939 r. do lipca 1941 r.*, Wilno 1990.

² J. Karski, *Wielkie mocarstwa a Polska od września do Jałty*, «Zeszyty Edukacji Narodowej» KOS, 1987, s. 30.

³ P. Eberhardt, *Polska granica wschodnia (1939 – 1945)*, Warszawa, b.r.w., s. 100 – 105.

⁴ J. Karski, op. cit., s. 36 – 37.

⁵ W. Kowalski, *Walka dyplomatyczna o miejsce Polski w Europie (1939 – 1945)*, Warszawa 1979, s. 426.

⁶ P. Eberhardt, *Polska granica...*, s. 112.

⁷ Polska Partia Robotnicza (PPR) – partia komunistyczna typu stalinowskiego, została zorganizowana przez działaczy komunistycznych przysłanych w czasie wojny z ZSRR oraz przedstawicieli polskich komunistów, członków rozwiązanej w 1938 r. przez Międzynarodówkę Komunistyczną Polskiej Partii Komunistycznej. Zorganizowała własną siłę zbrojną Gwardię Ludową, przekształcona w styczniu 1944 r. w Armię Ludową. Była głównym organizatorem komunistycznych ośrodków władzy Krajowej Rady Narodowej i Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego. Po wyzwoleniu ziem

polskich odgrywała główną rolę polityczną w kierowaniu państwem i jego organami. W 1948 r. zjednoczyła się z lewym skrzydłem Polskiej Partii Socjalistycznej tworząc Polską Zjednoczoną Partię Robotniczą.

⁸ Związek Patriotów Polskich – polska organizacja utworzona w ZSRR, zdominowana przez komunistów i całkowicie uległa wobec Stalina. Patronowała utworzonemu w ZSRR Ludowemu Wojsku Polskiemu.

⁹ Ludowe Wojsko Polskie – siła militarna zorganizowana w ZSRR przez polskich komunistów w 1943 r., po wyprowadzeniu z ZSRR na Bliski Wschód Armii Polskiej gen. Władysława Andersa. Ludowe Wojsko Polskie wspólnie z Armią Radziecką brało udział w wyzwoleniu ziem polskich spod okupacji niemieckiej.

¹⁰ Cyt. za P. Eberhardt, *Polska granica...* s. 156.

¹¹ Stanisław Mikołajczyk (1901 – 1966), polityk, działacz ruchu ludowego; w czasie II wojny światowej na emigracji; XII 1939 – DC 1941 wiceprzewodniczący Rady Narodowej Rzeczypospolitej Polskiej na Obczyźnie; IX 1941 – VII 1943 wicepremier i minister spraw wewnętrznych rządu RP na emigracji, po śmierci premiera gen. Władysława Sikorskiego od 14 VII 1943 do 24 XI 1944 premier rządu RP; w VIII i X prowadził pod naciskiem brytyjskim rozmowy na temat

frontalier ukraïno-polonais le plus fréquenté des deux côtés à Medyka avait atteint 3.400.000 personnes. A l'entrée on avait compté 1.500.000 étrangers et 100.000 Polonais, tandis que 1.700.000 étrangers mais toujours 100.000 polonais en étaient sortis. Il en était de même à d'autres postes-frontières polono-ukrainiens. En 1996 la somme totale était de 10.600.000 personnes. C'était, comme nous l'avons déjà dit, un mouvement croissant de voyageurs, car en 1996 le pourcentage des personnes ayant passé la frontière polono-ukrainienne a augmenté de 10,4% par rapport à 1995, et jusqu'à 60,5% par rapport à 1994[22]. Il en est de même pour l'année 1997 qui maintient une tendance stable de l'accroissement de la quantité de personnes traversant la frontière interétatique.

ANNA
ROGOWSKA,
STANISŁAW
STĘPIEŃ
LA FRONTIÈRE
POLONO-
UKRAINIENNE
ACTUELLE:
PORTE
OUVERTE OU

CONCLUSIONS

En dressant le bilan de notre aperçu, on peut en tirer les conclusions suivantes:

– Malgré le fait que la frontière polono-ukrainienne fût imposée de force à la Pologne par les Etats de la coalition antihitlérienne, sans tenir compte des autorités légales polonaises, actuellement cette frontière est pleinement acceptée par l'opinion publique polonaise. Parmi les facteurs qui ont favorisé ce fait les principaux sont sans doute les suivants: la déportation des Polonais des terres ukrainiennes en Pologne et celle des Ukrainiens de Pologne en Ukraine, ainsi que l'approbation du parcours de la frontière par des considérations d'ordre historique et ethnographique. En outre, cette acceptation a été directement appuyée par la collaboration de l'opposition anticommuniste polono-ukrainienne et par l'accès à l'indépendance des deux pays qui avaient subi le joug moscovite;

– La frontière polono-ukrainienne servait à l'époque soviétique de barrière qui rendait difficile ou impossible le libre transfert de personnes et de biens matériels;

– Dans les années 1989-1991 a été initié le processus de la rénovation du fonctionnement de la frontière entre

polskiej granicy wschodniej w Moskwie, nie uzyskał jednak zgody rządu na kompromis i podał się do dymisji; w VI 1945 r. uczestnik moskiewskich rozmów ze Stalinem i polskimi komunistami w sprawie utworzenia Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej; po jego powstaniu od 28 VI 1945 r. do 8 II 1947 r. drugi wicepremier a jednocześnie minister rolnictwa i reform rolnych; twórca i prezes Polskiego Stronnictwa Ludowego legalnej partii opozycyjnej, występującej przeciwko wasalnemu wobec ZSRR rządowi komunistów polskich; po klęsce swej partii w sfałszowanych wyborach do Sejmu Ustawodawczego w 1947 r. potajemnie opuścił kraj.

¹² Przy czym warto zaznaczyć, że zgoda na linię Curzona oznaczała rezygnację przez Polskę z blisko 45% własnego terytorium, zamieszkałego przed wojną przez 1/3 ludności państwa. Zgodnie z obowiązującą w Polsce Konstytucją taką decyzję mógł podjąć jedynie parlament.

¹³ Cyt. za. P. Eberhardt, op. cit., s. 187.

¹⁴ Polska traciła ok. 180 km² na Wschodzie, a w zamian zyskiwała ok. 100 km² na Zachodzie.

¹⁵ Zob. *Dokumenty i materiały do historii stosunków polsko-radzieckich. Styczeń 1944 – grudzień 1945*, t. VIII, Warszawa 1974, s. 582 – 583.

¹⁶ Zapoczątkowane przez Gorbaczowa reformy znane pod rosyjską nazwą «Pierestrojka» i «Glasnost».

¹⁷ Ponownie Sejm RP potwierdził to 6 grudnia 1991 r. – zob. «Monitor Polski» nr 45 z 1991, póź. 316.

¹⁸ Zob. W. Gili, N. Gili, *Stosunki Polski z Ukrainą w latach 1989 – 1993*, Toruń – Poznań 1994, s. 21 – 24.

¹⁹ Zob. «Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej» nr 125 z 1993 r., póź. 573.

²⁰ «Ukrajński Czas» 1991, nr 1(8), s. 2; por. także S. Stępień, Echo 17 września 1939 r. na Ukrainie -współczesne rozumienie nacjonalizmu w ukraińskim życiu politycznym, [w:] *Rozprawy Wydziału Historyczno-Filozoficznego Polskiej Akademii Umiejętności*, tom 78, Kraków 1994, s. 195 – 204.

²¹ Np. dnia 15 maja 1997 r. porozumienie takie zostało zawarte między Wojewodą Przemyskim a Przewodniczącym Lwowskiej Obwodowej Administracji Państwowej.

²² Dane uzyskane z Urzędu Wojewódzkiego w Przemyślu.

39

ANNA
ROGOWSKA,
STANISŁAW
STĘPIEŃ
GRANICA
POLSKO-
UKRAIŃSKA
W OSTATNIM
PÓŁWIECZU

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a

la Pologne et l'Ukraine; rénovation qui se caractérisait par une lente libéralisation des règles de passage jusqu'à la mise en application actuelle d'un mouvement sans visas;

– Dans le but de raccourcir le temps de passage aux frontières, il faudrait agrandir la quantité de passages, moderniser ceux qui sont actuellement en fonction et mieux former les services frontaliers;

– A l'avenir, la frontière polono-ukrainienne va jouer un rôle principal dans la communication et dans la collaboration économique entre l'Union Européenne et l'Europe de l'Est.

Traduction Alfred Rochniak

* kalambur: nazwisko pohranycznyj
kojarzy się z wopistą, a ukraiński
wyraz *кордон* ma dwa znaczenia -
granica oraz *kordonek, sznurek*.

o łoś

© Ołoś Pohranycznyj, 1997

pohranycznyj

opowieść

pohranycznego

z kordonkiem

na szyi*

<http://www.ji-magazine.lviv.ua>

récit

de pohranytchnyi

la corde

au cou

* Jeux de mots: pohranytchnyi -
celui qui habite près de la
frontière, «cordon» signifie
«frontière» en ukrainien.

o les

© Oles' Pohranycznyj, 1997

pohranytchnyi

W czasach, kiedy imperializm międzynarodowy rośnie
w potęgę wojenną, żeby zniszczyć nasze młode państwo,
żeby zniszczyć pierwsze na świecie państwo sprawied-
liwości socjalnej, żeby przekreślić uiszczenie odwiecz-
nego dążenia ludu roboczego do wolnego życia oraz
pracy wyłącznie dla siebie, niektóre na tej sali osoby, żeby
zadośćuczynić krwiożerczym kapitalistom, podważają
wiarę narodu radzieckiego w świętość oraz sprawied-
liwości naszej sprawy oraz nietykalności naszych granic...
Prawie tak oto, nie dalej niż 9 lat temu na Uniwersytecie
Lwowskim zaczęła swoje przemówienie profesor wydziału
dziennikarstwa. Co prawda od takiej patetyczności zaczął
wiercić się na krześle nawet przewodniczący biura par-
tyjnego naszego wydziału.

Przecież był to rok 1988...

Przypomnijcie sobie jednak, że co wieczora po
Dobranocce w kołysance śpiewano o tym że

*Straż graniczna nam nie śpi,
Snu słodkiego tu naszego
Oraz ziemi chroni nam.*

«A une époque, où l'impérialisme international
accroît sa puissance militaire pour détruire notre
jeune Etat, pour anéantir le premier pays au monde
de justice sociale, pour supprimer les aspirations
séculaires des masses travailleuses à la liberté et
au travail non-aliénant, certaines personnes pré-
sentes dans cette salle, afin de complaire aux
voraces capitalistes, essayent de saper la foi du
peuple soviétique en la sainteté et l'équité de notre
cause ainsi qu'en l'inviolabilité de nos frontières?»
C'est à peu près ainsi, il n'y a pas plus de 9 ans,
qu'a entamé son discours à une réunion close du
parti une lectrice de la Faculté de journalisme à
l'Université de Lviv.

Or, c'était l'année 1988?

Pourtant, souvenez-vous: après le petit conte
télévisé du soir on nous berçait en chantant:

*Le garde-frontière veille
Sur notre sommeil pacifique
Et garde notre chère Patrie.*

Wszystkim robiło się ciepło na sercu od takiej kołysanki, dzieciaki cichutko zasypiały. Rodzice wyciągali swoje zmęczone pracą ciała przed telewizorem i po raz któryś tam oglądali heroiczny serial «Granica państwowa» z cyklu «My nasz, my nowy świat zbudujemy».

Był 3 rok *periestrojki*...

Ja, Pohranycznyj Ołeksandr syn Ołeksandra, urodziłem się w 49 roku nowej epoki, w nieszczęśliwym 13 roku po śmierci naszego ukochanego wodza Józefa Stalina, w 2 roku rządów nieśmiertelnego Leonida Breżniewa. Urodziłem się prawie na skraju świata, ponieważ na odległości jakichś 15 kilometrów od wsi, gdzie byłem wychowywany przez babcię, drutem kolczastym oznaczono jego kres. Niekiedy wydawało się, że za drutem jest straszna otchłań, do której, jeżeli podejść zbyt blisko, można spaść. Nikt jednak do niej się nie zbliżał – bo po co tam chodzić?

W szesnastym roku życia przydarzyło mi się straszne «nieporozumianko». Dlaczegoż, dotychczas nie wiem, dlaczego właśnie, zmarł ci nagle, niespodzianie i przedwcześnie Leonid Breżniew. Cały znany nam, szesnastolatkom, wtedy świat bardzo się zasmucił. Następnie jeden wybitny zmieniał drugiego wybitnego i

każdy na swój kształt wygłaszał: «Coś, proszę państwa, jest niedobrze w naszym królestwie!»

CHORUS

*На границе тучи ходят хмуро,
Край суровый тишиной объят.
У высоких берегов Амура
Часовые Родины стоят.¹*

Zły los zrządził, że bardzo polubiłem góry, ale dziwnie zażartował: wszystkie te góry ulokowane były na skraju świata, czyli biegły wzdłuż granicy ZSRR. Pewnego jasnego dnia na Trzech Króli ruszam ze swoim bratem – brata mam ornitologa (ornitologowie są to ludzie podglądający ptaków) – ruszamy więc zaksięgować ptaków do przedgórza koło Dobromila. Dowodów osobistych ze sobą nie zabieramy – po co ptakom nasze dowody. Obiecujemy solennie rodzicom, że pod wieczór wrócimy do domu, ponieważ u nas, pospolitych mieszkańców Galicji, ustalone jest wieczerzę wigilijną spożywać razem. Pogoda się udała, ptaki były aktywne, fotografuję okoliczne biotopy, brat obserwuje to wszystko przez

¹ Na granicy chmury chodzą ponuro, / Twarda kraina jest opatulona w ciszę. / Na stromych brzegach rzeki Amur / Stoją strażnicy ojczyzny (ros.).

41

OŁEŚ
POHRANYCZNYJ
OPOWIEŚĆ
POHRANYCZNEGO
Z KORDONKIEM
NA SZYI

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a

Et le coeur plongeait dans la tendresse de cette berceuse, les enfants s'endormaient paisiblement et les parents allongeaient leurs corps épuisés de travail devant le téléviseur et regardaient à l'écran une autre épisode de l'épopée héroïque «La frontière d'Etat» de la série «Nous nous construisons notre monde, un nouveau monde à nous».

C'était la troisième année de la perestroïka?

PRELUDE

Moi, Pohranytchnyi Alexandre Alexandrovitch, je suis né en 1949 de notre ère, en cette année néfaste, 13 ans après la mort de notre très cher chef Yossiph Vissarionovitch Staline, et dans la deuxième année du règne de notre éternel Léonide Illitch Brejnev. J'ai vu le jour quasiment aux confins du monde, car, à peine une quinzaine de kilomètres du village où m'élevait ma grand-mère, le fil barbelé traçait une ligne démarquant ainsi le bout du monde même. Parfois il me semblait que derrière ces barbelés s'étendait un gouffre horrible dans lequel on pourrait tomber, si l'on s'y approchait de trop. Mais personne n'y allait, car à quoi bon?

Ma seizième année de vie connut non seulement la majorité, mais aussi un événement mystérieux, inexplicable, terriblement inattendu. D'une manière tout à fait incompréhensible mourut d'un coup et avant l'heure Léonide Illitch Brejnev. Pour nous, teenagers, le monde entier, celui que nous connaissions, fut plongé dans le deuil. Par la suite des personnes illustres sont alors venus les uns après les autres en répétant chacun à sa manière le même refrain: «Il y a quelque chose de pourri dans notre royaume, messieurs!»

TUTTI

Le chœur entamait:

*Des nuages sombres passent sur la frontière
Un silence austère couvre notre pays.
Du haut des rives du fleuve Amour
Sont au guet les gardes-frontière
de notre Patrie.*

Le destin a voulu que j'aimais les montagnes, mais il m'a joué un vilain tour en plaçant toutes ces montagnes en dehors des confins du monde, c'est à dire le long des frontières de l'URSS.

lornetkę. Nagle na leśnej drodze jak wryte staje auto, z niego wyskakują ludzie w zielonych czapkach wojskowych, z karabinami maszynowymi pochylonymi do przodu, z przenośną radiostacją i psem. O ile takowych ptaków nigdy nie widzieliśmy z bliska, to naturalnie że speszyliśmy się. Tamci jednak wcale się nie zmieszali, ponieważ działali według instrukcji.

– Dowód osobisty i zezwolenie do strefy przygranicznej macie?

Speszzeni, wzruszyliśmy ramionami. Pies przysiadł na tylnych łapach.

– Nazwisko? – zwrócił się do mnie chorąży.

Właśnie wtedy odczułem cały idiotyzm sytuacji. Z usmiechem jak u głupka, poruszam zdrętwiałym językiem:

– Pohranycznyj...

Długa pauza. Próbuję połknięciem podrażnić gruczoły ślinowe, powtarzam głośniej.

– Pohranycznyj to moje nazwisko...

Tu chorąży także się speszył. Pies podniósł się na wszystkie cztery i wyszczerzył kły. Chorąży szybko wziął się w garść i za pomocą kolby proponował przywrócić mi pamięć, żebym przypomniał sobie swoje nazwisko. Grzecznie odmówiłem...

Podobny dialog odbył z chorążym mój brat. Sytuacja przybierała dogodnego dla podoficera obrotu. Wieloznacznym spojrzeniem obrzucił naszą aparaturę fotograficzną, zająrzył do plecaka, przejrzał naszą pocętkowaną różnymi znakami ornitologicznymi mapę. W pewnej chwili zauważyłem, jak rozprostował ramiona. Zdawać się mogło że już świętuje radość nowej gwiazdki na szlifach...

Cała ta przygoda zakończyła się dla nas nie powiem że źle. Można by rzec, że była nawet pouczająca. Chcąc nie chcąc, zwiedziliśmy strażnicę graniczną, byliśmy na samym krańcu świata. Dwa miesiące potem, z okazji trzeciej rocznicy przyjęcia uchwały *O granicy państwowej ZSRR* w studenckiej gazecie uniwersyteckiej ukazał się artykuł pt. «OCHRONA GRANIC – TO SPRAWA WSZYSTKICH». Artykuł przekonywał, że uchwała wyraża «podstawowe zasady radzieckiej polityki zewnętrznej, gotowości Związku Radzieckiego czynić wszystko co w jego mocy dla podtrzymania na granicy atmosfery dobrosąsiedzkich stosunków, wzajemnego rozumienia się i zaufania... Razem z tym, ze względu na napiętą sytuację międzynarodową wywołaną agresywnym kursem kręgów imperialistycznych, nasileniem przez nie wyścigu zbrojeń

Lors d'une claire journée de l'Épiphanie, je partis avec mon frère ornithologue (un monsieur qui étudie les oiseaux) pour faire l'inventaire de la gent ailée dans la contrée prémontagneuse située non loin de Dobromyl. Nous n'avions pas de papiers d'identité sur nous, pas grave, les oiseaux ne les demandaient pas! Nous avions promis solennellement à nos parents d'être de retour le soir pour le festin d'Épiphanie, coutume incontournable chez nous comme pour tout bon Galicien qui se respecte. Il faisait beau, les oiseaux étaient vifs, moi, je prenais des prises de vue des biotopes des alentours tandis que mon frère faisait ses observation à l'aide de jumelles. Tout à coup une voiture s'arrête dans son élan sur le chemin forestier et en surgissent des hommes en casquettes vertes, mitraillettes au poing, poste émetteur sous le cou et chien en laisse. N'ayant pas encore vu de tels oiseaux de près, nous sommes naturellement déroutés. Eux, par contre, ne le sont point car ils ont des instructions à suivre.

– Avez-vous des papiers et des laissez-passer pour pénétrer dans le secteur?

Embarrassés, nous haussons les épaules, le chien s'assoit sur ses pattes de derrière.

– Nom de famille? – me demande le sous-lieutenant.

Alors là je comprends l'absurdité de la situation. Souriant bêtement, je me nomme, la langue remuant à peine.

– Pohranytchnyi? pause pesante. J'essaye de délier la langue en avalant la salive, je répète plus haut.

– Pohranytchnyi est mon nom?

Cette fois-ci c'est le lieutenant qui semble décontenancé. Le chien se dresse sur ses quatre pattes et montre les dents. Le lieutenant reprend vite ses esprits et se propose de me rafraîchir la mémoire à l'aide de la crosse, pour faire émerger mon vrai nom. Je décline l'offre poliment.

Un dialogue similaire s'installe entre le lieutenant et mon frère. Peu à peu la situation a l'air de prendre des formes prometteuses pour le jeune officier. Il pose un regard significatif sur notre appareil photo, fouille notre sac-à-dos et étudie notre carte couverte de différents signes ornithologiques.

jądrowych, tajemnymi dywersjami służb specjalnych USA i ich sprzymierzeńców, uchwała ta powołana jest umocnić nietykalność naszych granic».

Więc my z bratem zbyt blisko, bo tylko parę kilometrów brakowało, zbliżyliśmy się do sanktuarium, do granicy, za co natychmiast zostaliśmy ukarani. Ja, w owym czasie pracownik zakładu przemysłowego, zapłaciłem karę w pełnym wymiarze, czyli 10 rubli, brat jako student uniwersytetu zapłacił karę na miarę studencką, 5 rubli. Zbliżał się wieczór, nas wypuszczono z izby zatrzymań. Ludzie radzieccy w spokoju zasiedli do świątecznej wieczerzy, chorąży straciwszy nadzieję otrzymać szlify podporucznika, żarliwie ścisnął w strażnicy sanitariuszkę Raję. Granic ZSRR pewnie strzeżono.

Nim zaczniemy mówić o samej granicy, należy przedostać się przez strefę przygraniczną. W jednym z artykułów tamtych czasów o tym pasemku ziemi powiedziano tak: «Strefę przygraniczną ustala się z reguły w granicach terenu rejonu, miasta, osiedla, gminy przylegających do granicy państwowej ZSRR. Strefę przygraniczną ustanawia się w celu zapobiegania przekroczeniom granicy państwowej ZSRR, jak związanych

z tym innych szczególnie niebezpiecznych przestępstw oraz działalności wywrotowej wroga przeciwko państwu radzieckiemu. Właśnie dlatego wjazd do strefy przygranicznej obywateli tam nie zamieszkałych jest ściśle wzbroniony. Specjalną przepustkę zezwalającą przybycie do strefy przygranicznej, jeżeli są ku temu poważne uzasadnienia, wydają wydziały kontroli paszportowej rejonowych departamentów milicji w miejscu zamieszkania obywateli. Nie dotrzymanie regulaminu przygranicznego przewiduje pociągnięcie do odpowiedzialności administracyjnej i karnej». Nota bene artykuł 196 Kodeksu Karnego USRR brzmiał: «Za nie dotrzymanie regulaminu wjazdu, zamieszkania lub zameldowania w strefie przygranicznej bądź zakazanej, jeżeli za takowe działania w ciągu roku osobę pociągano do odpowiedzialności administracyjnej, pozbawia się ją wolności na okres do jednego roku lub karze się grzywną w wysokości do stu rubli». Tutaj można by omówić jeszcze jedno zagadnienie: rok wolności człowieka radzieckiego wyrażany był ekwiwalentem «do stu rubli». Lecz o tym kiedyś innym razem.

Cudny jest ten świat, powiedziałby setnik Mykyta Ułasowycz Zabrjocha. Z jednej strony, wszystko na tej

43

OŁĘS
POHRANYCZNYJ
OPOWIEŚĆ
POHRANYCZNEGO
Z KORDONKIEM
NA SZYI

<http://www.ji-magazine.lviv.ua>

J'observe sa poitrine se bomber de fierté du coup. Le jeune lieutenant se voit déjà attacher une étoile de plus sur ses épaulettes?

Toute cette aventure ne s'est quand même pas trop mal terminée pour nous. Je dirais même qu'elle a été instructive, voire édifiante. Quoi qu'il en soit nous avons fait face aux postes-frontière aux confins mêmes du monde. Deux mois plus tard, à l'occasion du troisième anniversaire de l'adoption de la Loi «A propos de la frontière d'Etat de l'URSS» on a publié dans le journal de l'Université de Lviv un article intitulé «LA DEFENSE DES FRONTIERES EST L'AFFAIRE DE TOUS». L'article certifiait que cette loi exprimait «les principes fondamentaux de la politique étrangère soviétique, la disposition de l'URSS à faire tout son possible dans le but de maintenir aux frontières une atmosphère de bon voisinage, d'entente et de confiance? Pourtant, vu la tension politique internationale due à l'orientation agressive des milieux impérialistes, vu l'intensification de leur course aux armements nucléaires et vu l'activité subversive des services secrets des USA et de leurs alliés, cette Loi est

appelée à assurer l'inviolabilité de nos frontières.» Eh bien, mon frère et moi nous avons touché, à quelques kilomètres près, le sanctuaire de la frontière, ce qui nous a valu une punition. En tant que travailleur d'usine j'ai payé l'amende intégrale de 10 roubles, tandis que mon frère, étudiant à l'université, n'a eu à payer que 5 roubles. A la tombée de la nuit, on nous a relâché du poste de contrôle. Les Soviétiques s'attablaient pour consommer paisiblement la koutia rituelle, le sous-lieutenant, ayant perdu tout espoir de décrocher de nouvelles épaulettes, s'est mis à embrasser avec insistance l'infirmière Raïa. Les frontières de l'URSS étaient protégées de manière infailible.

Avant de s'attaquer à la question de la frontière même, il faut se faufiler à travers la zone qui l'entoure, la zone frontalière. Dans une des publications de l'époque voilà ce qu'on dit à propos de cette bande de terre: «La zone frontalière est établie en règle générale aux limites du territoire d'un département, d'une ville, d'un village et d'une commune à l'endroit où elles touchent la frontière d'Etat de l'URSS. L'établissement de la zone

ziemi istniejące potrzebuje zdefiniowania, określenia, omówienia. Czyli, do pewnego stopnia, ograniczenia i rozgraniczenia. Z drugiej strony, jest na tym świecie nieprzewyciężony pociąg do integracji i obcowania. Na razie interesuje nas pierwsza strona tego zagadnienia. Czyli potrzeba rozgraniczenia ludzi i społeczeństw. «Rzekł Abram do Lota: «Niechaj nie będzie sporu między nami, między pasterzami moimi a pasterzami twoimi, bo przecież jesteśmy krewni. Wszak cały ten kraj stoi przed tobą otworem. Odłącz się ode mnie! Jeżeli pójdziesz w lewo, ja pójdę w prawo, a jeżeli ty pójdziesz w prawo, ja – w lewo». (Ks. Rodzaju, 13,8,9). Tak odłączyli swoje posiadłości Abram i Lot, ponieważ obaj przebywali w Bogu. Wcześniej lub później potrzeba odłączenia się powinna była zaistnieć, ponieważ «kraj nie mógł utrzymać ich obu, bo zbyt liczne mieli trzody; musieli więc się rozłączyć» (Ks. Rodzaju, 13,6). Ręką spokojnego rozłączenia się rodu Abrama i rodu Lota była ich dobra wola. Ponieważ obaj byli ludźmi świątobliwymi.

W *Prawach* Platona w usta Zeusa, stróża granic, włożono: «Nikt nie może zruszyć kamienia dzielącego jego majątek od majątku sąsiada». Z pewnymi zastrzeżeniami można powiedzieć, że granice jak forma

rozgraniczenia, istnieją od dawna. Inną rzeczą jest, w jakiej postaci istnieją te granice. W przypadku Abrama i jego bratanka Lota było to rozgraniczenie dobrowolne. W świecie hellenistycznym (aż do czasów najnowszych) było to rozgraniczenie obyczajowe. Pierwsze na świecie państwo robotników i chłopów wytworzyło zasadniczo nowy typ rozgraniczenia – «granica państwowa ZSRR».

Pojawienie się takiego tworu można traktować różnie. Można założyć, że «młode Państwo Rad» zachłysnęło się swoją ideą ogólnoswiatowej rewolucji i żeby utrwalić swoje zdobycze przed nową wyprawą na światowy imperializm, odgrodziła czyste dusze proletariackie od błota świata imperialistycznego mocnym częstokołem. Mniej więcej taką wizję proponuje nieprześcigniony autorytet w tej sprawie, Józef Wissarionowicz: «Istnienie republik radzieckich, chociażby najmniejszych w swoich rozmiarach, powoduje śmiertelne zagrożenie dla imperializmu. To zagrożenie polega nie tylko na tym, że republiki radzieckie po zerwaniu z imperializmem z kolonii i na półkolonii stały się prawdziwie samodzielnymi państwami, przez co pozbawiły imperialistów zbędnego kawałka terenu oraz zbędnych zysków, ale przede wszystkim na tym, że samo istnienie republik radzieckich,

frontalière est appelé à prévenir les violations possibles de la frontière de l'URSS et aussi les crimes extrêmement dangereux ainsi que les actions ennemies subversives dirigées contre l'Etat Soviétique. Voilà pourquoi la pénétration dans la zone frontalière par des citoyens qui n'y habitent pas est catégoriquement interdite. Un laissez-passer spécial pour accéder à la dite zone est délivré pour cause valable par les bureaux départementaux de la milice. La transgression des règles du régime frontalier amène à une peine administrative et pénale». A ce propos, l'article 196 du Code pénal de la RSS d'Ukraine proclamait: «La violation des règles d'entrée, de résidence ou d'inscription dans la zone frontalière ou interdite qui a déjà eu pour suite une pénalisation administrative dans la même année, fait encourir la privation de la liberté pour un an ou un amende pouvant atteindre cent roubles». On pourrait s'étendre sur le fait surprenant que l'emprisonnement d'un an pour un Soviétique équivaldrait «cent roubles», mais ce sera pour une autre fois.

OLEŚ
POHRANYTCHNYI
RÉCIT DE
POHRANYTCHNYI
LA CORDE AU
COU

DEUXIEME MOUVEMENT

«Comme ce monde est épatant!» dirait le sotnik (lieutenant-cosaque) Mykyta Oulassovytch Zabriokha. D'une part, toute chose sur terre exige une définition, une explication, une interprétation comprises dans un cadre précis, bien délimité. D'autre part, nous connaissons en même temps une soif insatiable d'intégration et de communication. Or, c'est le premier cas qui nous intéresse pour le moment. C'est le besoin de délimitation de l'homme. Alors Abraham dit à Lot: «Qu'il n'y ait pas de querelle entre moi et toi, entre mes bergers et tes bergers, car nous sommes frères. Tout le pays n'est-il pas à ta disposition? Séparons-nous donc: si tu vas à gauche, j'irai à droite et si tu vas à droite, j'irai à gauche» (Genèse, 13,8). C'est ainsi que Abraham et Lot séparèrent leurs possessions, car ils croyaient en Dieu. Tôt ou tard cette séparation devait advenir, parce que «le terrain ne leur permettait pas de vivre côte à côte: leurs troupeaux étaient trop nombreux pour qu'ils puissent rester ensemble» (Genèse, 13,6).

każdy krok tych republik na drodze zwalczania burżuazji i umocnienia dyktatury proletariatu jest doniosłą agitacją przeciwko kapitalizmowi i imperializmowi... Stąd nieunikniona walka «wielkich» mocarstw imperialistycznych z republikami radzieckimi, dążenie «wielkich» mocarstw do zniszczenia tych republik...»

Już w lipcu 1921 roku Stalin w artykule «O politycznej strategii i taktyce» proponuje przejść taktykę obrony «jako środek konieczny w celu zachowania kadry oraz gromadzenia sił w oczekiwaniu przyszłych walk»... w artykule «Perspektywy», grudzień 1921 roku, «ojciec narodów» mówi, że «burżuazja wie, iż nie zdoła złamać «swoich» robotników bez poskromienia Rosji. Stąd permanentna praca burżuazji dotycząca przygotowania nowego natarcia na Rosję, bardziej skomplikowanego i solidnego niżeli wszystkie poprzednie natarcia». Chociaż wszystkie te argumenty «górala nr 1» przedstawiane były w celu uzasadnienia konieczności powołania do życia ZSRR, w pewnym sensie ukazują atmosferę środowiska, które niebawem zostało oznakowane drutem kolczastym granicy państwowej.

Na skutek represji lat 30-40., deportacji ludności ukraińskiej z Polski oraz osób narodowości polskiej z

Ukrainy, operacji «Wisła» na pograniczu ukraińsko-polskim powstała «strefa obcości». Po obydwu stronach granicy stworzono «uszczelkę jałową», która w dużym stopniu spowodowała do minimum tendencje wzajemnego przyciągania. Oprócz tego w ZSRR podsycano tendencje odpychające: fizyczną granicę w latach 20-30. potęgował mit «Polski burżuazyjnej» (dla nastawionych na modłę proletariacką, a dla narodowo zaangażowanych wystarczyło nadmienić wojnę polsko-ukraińską lat 1919-1920 oraz późniejsze «sanację» i «pacyfikację»), w latach 40-50. granicę potęgowała pamięć o polsko-ukraińskich konfliktach okresu wojennego i powojennego oraz operacji «Wisła». Trudno jednak mówić o poszukiwaniu dróg porozumienia, kiedy wszystko po stronie ukraińskiej co potrafiło myśleć, ludzie zdolni do refleksji, mogący poszukiwać dróg porozumienia się i zbliżenia, zostali zgładzeni bądź wywiezieni i zneutralizowani. Poszła w niebycie również warstwa gospodarzy, którzy kiedyś, w ten lub inny sposób byli integrowani do gospodarki polskiej. Nie takie to było proste dla przeciętnego Ukraińca zorientować się w ówczesnej sytuacji. Z jednej strony, presja propagandy radzieckiej (magnat na ziemiach ukraińskich to z reguły Polak, w wojnach

<http://www.jimagine.lviv.ua>

Le gage de la séparation pacifique du clan d'Abraham de celui de Lot était dans leur bonne volonté. Car tous les deux étaient des justes.

Il est dit dans les «Lois» de Platon par la bouche de Zeus, le gardien des frontières: «Personne ne peut déplacer la pierre qui sépare son bien de celui de son voisin». On peut avancer l'idée, avec certaines restrictions, que les frontières, en tant que forme de séparation, existent depuis longtemps, mais on peut demander : sous quelles formes? Dans le cas d'Abraham et de celui de son neveu Lot c'était une séparation volontaire. Dans le monde hellénique (d'ailleurs jusqu'à nos jours) c'était une séparation qui relevait du droit coutumier. Mais le premier état ouvrier et paysan a instauré une nouvelle forme de séparation : «frontière d'État de l'URSS». La venue au monde d'une telle création peut s'expliquer de telle ou telle manière, et pourquoi pas supposer que le «jeune Etat des Soviets» s'est noyé dans son idée de révolution mondiale et que, pour consolider ses conquêtes avant d'entreprendre une nouvelle campagne contre l'impérialisme universel, il a

séparé les âmes prolétariennes pures de l'impureté du monde impérialiste par une barrière bien solide.

C'est à peu près le même point de vue de Yossyf Vissarionovitch Staline, autorité indiscutable en la matière: «L'existence des républiques soviétiques, même dans leurs plus petites dimensions, présente une menace mortelle pour l'impérialisme. La menace est non seulement dans le fait que les républiques soviétiques, à travers leur transformation de colonies et semicolonies en de réels Etats indépendants, ont privé les impérialistes de morceaux de territoire et de revenus excessifs, mais elle est avant tout dans l'existence même des républiques soviétiques dont chaque pas vers l'étouffement de la bourgeoisie et le raffermissement de la dictature du prolétariat constituent une énorme propagande contre le capitalisme et l'impérialisme? Il en résulte l'inévitable lutte entre les «grands» Etats impérialistes et les républiques soviétiques, l'aspiration de ces «grands» Etats à détruire ces républiques?»

Déjà en juillet 1921 Staline dans son article intitulé «A propos de la stratégie et de la tactique

kozackich najbardziej «zaciekłymi wrogami» byli Polacy (pany), później «biali Polacy»), z drugiej zaś strony – starsze pokolenie, ludzie zbliżeni do partyzantki lub podziemia, byli przeświadczeni o Polakach jako ludziach wrogich wszystkiemu co ukraińskie oraz święcie przekonani, że «Polacy zabrali nam Przemyśl i Jarosław».

Publicysta rosyjski Andriej Fadin wspomina, że kiedy prawie trzydzieści lat wstecz tysiące radzieckich wojskowych, zupełnie nie obeznanymi z sytuacją polityczną ani nawet po prostu ze zwykłym życiem, ulegając władczemu lecz niedołążnie umotywowanemu rozkazowi, przekroczyli granicę ówczesnej Czechosłowacji (którą à propos od dzieciństwa przyuczano widzieć jako państwo przyjazne i sprzymierzone), to zasadniczym argumentem pracowników politycznych, żeby chociaż w jakiś sposób złączyć razem ideologiczną hermetyczność oraz sprowadzić do minimum nawet cień wątpliwości w słuszności rozkazu, była nawet nie wytyczna o «obronie socjalizmu», a bardziej skuteczne pouczenie na drogę: «jeżeli nie my, to oni». Żołnierzom z przedniej linii mówiono, że już pod Pragą mogą oni zetrzeć się z czołgami zachodniemieckimi i amerykańskimi.

Uczestnicy tych wydarzeń wspominają, iż argument ów działał niezawodnie...

Klimat porozumienia międzynarodowego i tolerancji formowany jest w ciągu wielu pokoleń. Wystarczy kilka nieprzemyślanych kroków, żeby doszczętnie zburzyć to nadbanie. Wtedy dopiero okazuje się, iż wspaniała przyjaźń międzynarodowa była kolosem o glinianych nogach.

Tłumaczyła Natalia Stupko

politique» propose d'opter pour la tactique de défense «comme moyen nécessaire de conservation des cadres et d'accumulation des forces dans l'attente des luttes à venir»? Et dans l'article «Perspectives» de décembre 1921 le «père des peuples» de dire que «La bourgeoisie sait qu'elle ne peut briser «ses» ouvriers avant d'avoir soumis la Russie. D'où tous les préparatifs renforcés de la bourgeoisie visant à attaquer la Russie d'une manière plus perspicace et fondamentale qu'avant». Et bien que les arguments du «highlander-1» fussent avancés dans le but de souligner la nécessité de la construction et de la protection de l'URSS, ils montrent dans une certaine mesure l'atmosphère de l'espace délimité par la suite par des barbelés longeant les frontières d'Etat, la rupture avec le monde extérieur.

de celle-ci un «tampon sanitaire» neutralisait considérablement les tendances attractives mutuelles. En outre, en URSS on alimentait les vieux stéréotypes affreux: la frontière des années d'avant-guerre renforçait le mythe de la «Pologne bourgeoise» (pour les personnes à mentalité prolétarienne, ainsi que pour celles qui étaient patriotiquement engagées il suffisait de se souvenir de la guerre polono-ukrainienne de 1919-1920 et de ses mesures «sanitaires» et de «pacifications» ultérieures). Dans les années 40 et 50 la frontière évoquait avec amertume le souvenir des conflits de guerre et d'après-guerre entre les Polonais et les Ukrainiens et l'opération «Wisla» (la Vistule). Sans oublier que du côté ukrainien les personnes ouvertes et intellectuellement capables de réfléchir sur les moyens d'entente et de rapprochement étaient ou bien physiquement liquidées ou bien déportées et neutralisées. Un Ukrainien moyen était facilement désorienté dans la situation à l'époque. D'une part, il était sujet du forcing de la propagande soviétique : les magnats des terres ukrainiennes étaient en général des Polonais; l'ors

OLEŚ
POHRANYTCHNYI
RÉCIT DE
POHRANYTCHNYI
LA CORDE AU
COU

TROISIEME MOUVEMENT

46

Après les répressions des années 30 et 40, après les «nettoyages ethniques» de l'après-guerre une «zone d'aliénation» fut établie le long de la frontière ukraïno-polonaise. Des deux côtés

dwaj rycerze

heine

einrich

Krapiliński i Waszlapski,
Dwaj szlachcice z polskiej ziemi,
Bili się o wolność dzielnie
Z tyranami moskiewskimi.

Mężnie bijąc się zdołali
Do Paryża zwać szczęśliwie.
Dla ojczyzny paść jest słodko,
Lecz się słodziej dla niej żywie.

Jak Achilles z Partoklesem,
Jak Dawidek z Jonatankiem,
Tak cmokają, obejmują
Mociumdzieju się z mopankiem.

Między nimi żadnej zdrady,
Przyjaciółmi są wiernemi,
Chociaż obaj dwaj szlachcice,
Dwaj szlachcice z polskiej ziemi.

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

deux chevaliers

heine

einrich

Crapulinski et Schifmolski,
Deux Polonais de Pologne,
Combattaient pour la liberté,
Contre le tyran moscovite.

Ils combattirent hardiment,
Puis s'enfuirent jusqu'à Paris –
Rester en vie n'est pas moins doux
Que de mourir pour la patrie.

À l'instar d'Achille et Patrocle,
De David et de Jonathan,
Ils s'aimaient, nos deux Polonais.
Ils s'embrassaient: «Kochan! Kochan!»

Jamais ils ne se trahissaient;
Amis toujours, loyaux, fidèles,
Bien qu'ils soient nobles Polonais,
Deux Polonais de Pologne.

HEINRICH HEINE
DWAJ RYCERZE

Żyją razem w jednej izbie,
Dzielą z sobą jedno łożo,
Jedną wesz i jedną duszę,
Drapią się o jednej porze.

Jedzą obaj w jednej knajpie,
Lecz że żaden z zacnej braci
Nie chce, by zań płacił drugi,
Ani jeden z nich nie płaci.

Jedna wspólna Henrieta
Im bieliznę brudną pierze,
Zjawia się, wesoło nucąc,
Raz na miesiąc w ich kwaterze.

Tak! Z nich każdy ma bieliznę,
Dwie koszule zowie swemi.
Chociaż obaj dwaj szlachcice,
Dwaj szlachcice z polskiej ziemi.

Siedzą dzisiaj przy kominku,
Łuna bije z dzew wesoła,
A na dworze noc z zadymką
I dorożek dudnią koła.

Niemaleńką wazę ponczu
(Oczywiście niesłodzoną,
Mocną, czystą i bez kwasu)
Już zdołali wlić w swe łożo.

Wtedy w serce ich się wkrada
Wielki smutek i po twarzy
Łzy ściekają im gorące.
I nasz Krapiliński marzy:

«Ach, w Paryżu mieć tę szubę,
Gdzie z niedźwiedzia spód wspaniały,
Szlafrok mój, szlafmycę z kota,
Co w ojczyźnie pozostały».

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

Ils partageaient la même chambre,
Ils dormaient dans le même lit;
Une seule âme, un même pou,
Ils se grattaient à qui mieux mieux.

Ils soupaient à la même auberge,
Et comme ils ne pouvaient souffrir
Que l'un paie l'addition de l'autre,
Ni l'un ni l'autre ne payait.

Une même Henriette lave
Pour nos deux nobles Polonais;
Tous les mois, chantant un refrain,
Elle s'en vient chercher leur linge.

De linge, ah, ils n'en manquent point,
Chacun possède deux chemises,
Bien qu'ils soient nobles Polonais,
Deux Polonais de Polaquie.

Ils sont assis au coin du feu,
Dans la chaleur les flammes dansent;
Dehors la nuit, neige en rafales,
Et bruit des fiacres de passage.

Un copieux bol de punch déjà
(Sans sucre, cela va de soi,
Sans ajout de ferments ni d'eau)
Leur est passé dans l'estomac.

Voici que la mélancolie
Les gagne; déjà leurs visages
Se couvrent de pleurs et de larmes ;
Crapulinski prend la parole:

«Si au moins j'avais à Paris
Ma peau d'ours, ma robe de chambre
Et mon bonnet en peau de chat
Que j'ai laissés dans ma patrie!»

Na to rzecze mu Waszlapski:
«W tobie szczerza krew szlachcica.
Zawsze w sercu twym – ojczyzny
Szuba, szlafrok i szlafmyca.

Jeszcze Polska nie zginęła,
Rodzą nam z pomocą bożą,
Prócz małżonek i dziewice,
Bohaterów nam przysporzą.

Bohaterów, jak Sobieski,
Jak Umiński i Szelmowski,
Eskrokiewicz i Szubialski,
I ten wielki Osiołowski».

Tłumaczenie Stanisława Jerzy Leca

<http://www.ji-magazine.tviv.ua> <http://www.ji-magazine.tviv.ua>

Schifmolski lui réplique alors:
«Tu es un chevalier fidèle,
Tu ne songes qu'à ta patrie,
Aux peaux d'ours et bonnets de nuit.

La Pologne n'est pas perdue,
Nos femmes nous donnent des fils,
Nos jeunes vierges tout autant,
Il naîtra d'elles des héros,

Des héros comme Sobieski,
Comme Voyouski, Uminski
Eskrokevitch, Fripouyaski
Et notre grand Bourikovski».

(1850/51)

Traduction Isabelle Kalinowski

HEINRICH
HEINE
DEUX
CHEVALIERS

50

apawłyszyn
andrij
© Andrij Pawłyszyn, 1998

**perspektywy
porozumienia na
polsko-ukraińskim
pograniczu**

<http://www.ji-magazine.lviv.ua>

apavlychyn
andrii
© Andrii Pawlyschyn, 1998

**les perspectives
d'une compréhension
à la frontière
polono-ukrainienne**

51

W ciągu kilku ostatnich lat rozpatrywaliśmy na naszych seminariach stan ukraińsko-polskich stosunków jak w przeszłości, tak i dziś; i pozwala nam to dokonać pewnych uogólnień stosujących się obecnego stanu i perspektyw porozumienia. Od razu pragnę zaznaczyć, że z zawodu i według sposobu myślenia jestem historykiem, dlatego też ten, raczej analityczny oraz syntezujący tekst, okazał się dla mnie dość trudnym. Od razu więc przepraszam szanowne towarzystwo za wady formalne, które niewątpliwie zawiera.

Powszechnie wiadomo, że pogranicze jest nie tylko strefą wzajemnego przenikania kultur i dialogu między państwami, ale również symbolem między – pewnego elementu formatwórczego, który, przede wszystkim, dzięki mechanizmom psychologicznym, nadaje sens wielu fantazjom, iluzjom, próżnym nadziejom właściwym człowiekowi, jako istocie zdolnej do oszukiwania samej siebie. Pogranicze jednocześnie nosi w sobie balast pamięci o zadawnionych konfliktach dziejowych oraz związanych z nimi stereotypów, które uformowały

Après avoir analysé, depuis quelques années, les différents aspects des relations ukraino-polonaises, aussi bien dans le passé que dans le présent, nous sommes en mesure de tirer quelques conclusions concernant les perspectives d'une compréhension mutuelle. A ce propos je précise que, de par ma formation d'historien et la manière de penser qui lui est propre, la rédaction d'une analyse globale s'est avérée une tâche particulièrement compliquée, qui explique les lacunes formelles et rédactionnelles, dont cet essai pourrait souffrir.

On sait que les zones frontalières sont non seulement le lieu de croisement de cultures et de dialogues entre les pays, mais aussi le symbole d'une délimitation des éléments créatifs qui, grâce à l'effet de certains mécanismes psychologiques, semble donner un sens à un grand nombre de représentations, d'illusions et de vains espoirs propres à l'être humain, capable ainsi de le rassurer. La zone frontalière porte également le poids des souvenirs de conflits historiques et de stéréotypes refoulés, qui renaissent dans la conscience collective dans certaines situations et trouvent dans le cadre d'un contexte concret toute

się obiektywnie w sposób naturalny, ale odżywają w świadomości masowej sytuacyjnie, funkcjonując w ramach konkretnego kontekstu. Demony nienawiści mogą przez dziesięciolecia spokojnie drzemać w głębokich zakamarkach nieświadomości zbiorowej, mogą też bezboleśnie sąsiadować z równie nieadekwatnymi uprzedzeniami o znaku «plus».

DYGRESJA PSYCHOLOGICZNA

W ciągu kilku ostatnich seminariów analizowaliśmy funkcjonowanie stereotypów w stosunkach ukraińsko-polskich. W tym celu wykorzystane były etnograficzne, literackie i dokumentalne materiały, a z narzędzi – przede wszystkim psychoanaliza, ale także i inne środki (tu pragnę podziękować J. Prochazkowi oraz O.Kiś za ciekawe wypowiedzi). Wniosek nasz jest następujący: – istniejący stereotyp Polaka w świadomości Ukraińca jest rezultatem reakcji kompensacyjnej na uświadomione, a częściej nieuświadomione (ale przez to nie mniej nas obciążające), własne narodowe wady. Powiedzmy, potępienie podstępności czy zdradzieckości – to reakcja na brak zdolności myślenia kategoriami wielkich wspólnot, nieprzezorności, niekonsekwencji w działa-

niach, skłonności do anarchicznego indywidualizmu, żywołowości w podejmowaniu decyzji (wszystkie te zjawiska dobrze są widoczne w dziejach Ukrainy); antypatia do «pańskiej pychy» powodowana jest nieposzanowaniem legitymizmu, społecznych hierarchicznych struktur, zazdrością do tych, którzy mieli instytucje państwa, w odróżnieniu od nas, takich instytucji nie posiadających. Stereotypowości myślenia usunąć nie można, formuje się ona wiekami, jest silnie związana z mechanizmami psychologicznymi, jest częścią nieświadomości zbiorowej. Otóż więc, można i należy minimalizować działanie negatywnych stereotypów poprzez szerzenie intelektualnej i emocjonalnej oświaty, osiąganie pozytywnych celów, przede wszystkim, w życiu społecznym. Moje własne doświadczenia potwierdzają, że jest to realne – lwowska grupa Międzynarodowej Amnestii nawiązała bardzo przyjazne stosunki z grupą warszawską, a przez nią i z innymi kolegami w Polsce (Suwałki, Łódź, Gdańsk); wzajemne kontakty i wspólne akcje trwają już prawie trzy lata. Młodzi ludzie stają się profesjonalistami, w tym roku wyszliśmy już na nowy poziom – zaproponowano nam wystąpienia w warszawskich liceach z wykładami o Ukrainie i stanie

leur signification. Les démons de la haine peuvent sommeiller au plus profond de l'inconscient collectif durant des décennies et véhiculer des préjugés dits positifs, tout autant inadéquates.

REMARQUES PSYCHOLOGIQUES

Au cours de nos derniers séminaires, nous avons analysé le fonctionnement du stéréotype dans les relations ukraïno-polonaises. Pour ce faire, nous avons consulté des données ethnographiques, littéraires et historiques, en utilisant principalement la psychanalyse ainsi que d'autres méthodes comme instrument d'étude. (Je tiens à remercier Y.Prochazko et O.Kis pour leurs remarquables contributions). Nous en sommes arrivés aux conclusions suivantes:

Le stéréotype vis à vis du «Polonais» existant dans la mentalité ukrainienne peut être abordé comme une réaction compensatoire à nos propres déficiences nationales, qu'elle soit consciente ou comme le plus souvent inconsciente, et d'autant plus accablante. En fait, si l'on impute au «Polonais» des caractéristiques soit-disant typiques telles que la perfidie et la trahison, c'est en réaction à l'absence d'un consensus dans notre société même; une

réponse donc à notre imprévoyance, notre manque de réflexion, notre disposition à l'individualisme anarchique, à la spontanéité dans la prise de décisions, phénomènes qui s'observent dans l'histoire de l'Ukraine. L'hostilité à l'égard de «l'arrogance du seigneur» renvoie à notre manque de respect envers la légitimité et les structures hiérarchiques sociales et à la jalousie face à ceux qui au contraire disposent depuis longtemps de leur propres institutions. On ne peut se défaire de ces stéréotypes, formés au fil des siècles, qui constituent une partie de l'inconscient collectif et qui sont profondément liés à nos mécanismes psychiques. Mais on peut en revanche minimiser l'influence des stéréotypes «négatifs» par le développement de l'éducation intellectuelle et émotionnelle, fixant des objectifs positifs dans différents domaines de la vie sociale. Ma propre expérience prouve que cela est tout à fait possible: depuis trois ans le groupe d'Amnesty International de Lviv entretient de très bonnes relations amicales avec celui de Varsovie et par son intermédiaire avec d'autres collègues polonais de Suwalki, Łódź et Gdansk, en organisant ensemble de nombreuses manifestations.

praworządności u nas; jesienią mamy zamiar zorganizować podobne przedsięwzięcia we Lwowie, a być może i w innych miastach Ukrainy.

Od razu podkreślę, że powojenne dziesięciolecia usunęły cały szereg uwarunkowań sprzyjających powstawaniu konfliktu. Pomijam tutaj uczuciową ocenę znanych faktów, chociaż mnie, bez wątpienia, żal łemkowskiego Kosmosu, duchowej ojczyzny moich przodków, która już nigdy nie będzie się rozwijać tak, jak działa się to w przeszłości (obecne możliwości: albo rezerwacja dla tuziemców, albo sztuczne «inteligentkie» konstruowanie lokalnej tożsamości są może i niezłe, lecz zupełnie nienaturalne). Nie, ja tylko konstatuuję fakty jako teoretyk, który pochylał się nad mapą, mając w rękach plik wycinków prasowych, statystycznych podsumowań oraz opracowań socjologicznych laboratoriów. Otóż strefy przygraniczne po obu stronach «wyczyszczono» od «cudzych» etnicznie elementów; nosiciele konfliktowej mentalności lat 20.–30. zostali rozproszeni, w granicach własnych państw narodowych, a także na emigracji. Następnie toczył ich czas – starsi wymierali fizycznie, a sztucznie przeszczepiana młodszemu pokoleniom ksenofobia wobec historycznych krzywdzicieli nabierała innych

form, zmieniając swą naturę, i przy odpowiednich zewnętrznych warunkach ta jej mutacja może zaginąć w sposób całkiem naturalny (zaginąć w sensie przenośnym, jako zjawisko intelektualne i psychologiczne).

Zniknął także szereg politycznych uwarunkowań konfliktu, szczególnie owocne w tym względzie było ostatnie dziesięciolecie. Pokolenie polskich i ukraińskich intelektualistów, wychowane w przeciwstawianiu się sowieckiemu totalitaryzmowi, od dawna już uświadamiało sobie zgubność wzajemnego antagonizmu. Kiedy w latach 1990. stało się ono klasą polityczną oraz środowiskiem opiniotwórczym w swoich krajach, na poziomie oficjalnym osiągnięto nader wysoki stopień wzajemnego porozumienia. Wypada tu przypomnieć (bo wspominać dobro nigdy nie zawadzi), że to właśnie Rzeczpospolita Polska jako pierwsze państwo w świecie uznała niezależność młodego Państwa Ukraińskiego. Dobre stosunki sąsiedzkie stały się przedmiotem szeregu dokumentów prawa międzynarodowego, które, w szczególności, potwierdziły nienaruszalność istniejących granic oraz brak wzajemnych czy jednostronnych roszczeń. Geopolityczna realność jest taka, że oba kraje zainteresowane są we współpracy regionalnej (zarówno

53

ANDRIJ
PAWLYSZYN
PERSPEKTYWY
POROZUMIENIA
NA POLSKO-
UKRAIŃSKIM
POGRANICZU

<http://www.jimagine.lviv.ua>

Les jeunes deviennent de plus en plus compétents et on leur a proposé d'organiser cette année des conférences sur l'Ukraine et son mouvement de défense des Droits de l'Homme dans les lycées de Varsovie. A notre tour, nous projetons d'organiser cet automne des manifestations similaires à Lviv et dans d'autres villes de l'Ukraine. Je tiens à signaler tout de suite que pendant la décennie d'après-guerre beaucoup de facteurs d'un conflit possible ont été éliminés. Je préfère taire l'aspect émotionnel de cet épisode, bien que nous regrettions l'univers disparu des «lemky», patrie spirituelle de nos ancêtres, qui ne pourra plus jamais évoluer de la même manière qu'autrefois. Les deux seules possibilités offertes – créer une réserve pour les indigènes ou bien une construction artificielle de l'identité locale, chère aux «intellectuels» – ne sont pas mauvaises mais en aucun cas naturelles. Quoi qu'il en soit, je laisserai de côté ses considérations émotionnelles et me bornerai à constater ce fait en tant que théoricien, penché sur la carte, tenant à la main quelques coupures de journaux, des bulletins statistiques et des études de laboratoires sociologiques. La zone frontalière a donc été «épurée» des deux côtés de la

frontière de ses éléments ethniques «étrangers». Ces représentants ou porteurs du conflit des années 20 et 30 ont été dispersés un peu partout dans le monde, dans l'exile ou dans leurs Etats nationaux respectifs. Finalement, le temps a fait son travail: ces personnes disparaissent peu à peu tandis que la xénophobie inculquée aux jeunes générations cherche d'autres images de l'ennemi, se modifie. Dans des conditions favorables, cette mutation peut périr (au sens figuré) d'une manière tout à fait naturelle en tant que phénomène intellectuel et psychologique.

Toute une série de causes politiques du conflit a aussi disparu, surtout dans les années 80. Une génération d'intellectuels polonais et ukrainiens, élevée dans l'esprit d'opposition au régime totalitaire soviétique, avait pris depuis longtemps conscience du caractère néfaste de cet antagonisme mutuel. Lorsque dans les années 90 cette génération s'est transformée en classe politique, porteuse de l'opinion publique, de très bonnes relations et une compréhension mutuelle ont été établies au niveau officiel. A ce propos, j'aimerais rappeler (puisque c'était une bonne chose!) que l'Etat polonais a été le premier au monde à reconnaître l'indépendance du jeune Etat

<http://www.jimagine.lviv.ua>

gospodarczej jak i w dziedzinie bezpieczeństwa), przy czym Polska okazuje to zainteresowanie znacznie wyraźniej. Nie należy widzieć w tym znaku naszej słabości. Raczej jest to dowód wyższej kwalifikacji polskich urzędników państwowych wszelkiej rangi. Nasze nomenklaturowe bractwo *en masse* znacznie ustępują im w umiejętności oceniać sytuację, modelować jej rozwój i adekwatnie działać.

DYGRESJA KONFLIKTOLOGICZNA

Ukraiński historyk dr J.Hrycak niedawno zauważył, że jeśli czytać prasę z obu stron obszaru pogranicza, a zwłaszcza ten szczególny jej rodzaj, jakim jest prasa emigracyjna (ma ona bardzo duży wpływ na prawicowe środowiska i w Polsce i na Ukrainie), to można odnieść wrażenie, że trwa wojna polsko-ukraińska. Oto główne linie frontu:

– *polskość (odpowiednio ukraińskość) Lwowa i Przemysła (naprawdę można mówić o wielokulturowości tych miast);*

– *katedralny sobór w Przemyślu (tutaj katolicy-nacjonaliści nie usłuchali nawet papieża), losy polskich katolickich kościołów w Galicji;*

– *pochówki ukraińskich i polskich żołnierzy z czasów Pierwszej i Drugiej Wojen Światowych (wojskowy memorialny cmentarz we Lwowie, mogiły żołnierzy Ukraińskiej Galicyjskiej Armii oraz Ukraińskiej Powstańczej Armii);*
– *problemy wyjaśnienia czystek etnicznych na Wołyniu i w Galicji podczas Drugiej Wojny Światowej i od razu po jej zakończeniu; problem masowych deportacji;*
– *losy zbiorów Ossolineum oraz ukraińskich zabytków kultury w Polsce.*

Moje szczególne oburzenie wywołują zwłaszcza ostatnie z wyliczonych konfliktów, ponieważ ich rozwiązania leżą w kompetencji ludzi oświeconych i kulturalnych, którzy nie mogą nie uświadamiać sobie zgubnych skutków swoich działań oraz zafałszowania ich motywacji.

Jak łatwo zauważyć, istota tych konfliktów przeważnie odnosi się do interpretacji przeszłości historycznej, którą należało by badać w ciszy bibliotek i archiwów, a nie placach i wiecach. Znamienne jest, że szczególnej ostrości dyskusje nabierają w okresie wyborów, co świadczy o wyimaginowanym, czy wręcz koniunkturalnie-manipulacyjnym charakterze tych konfliktów.

Brak adekwatnego obrazu ukraińsko-polskich stosunków w środkach masowej informacji Ukrainy jest

ukrainien. Les rapports de bon voisinage ont été confirmés par des accords fondés sur le Droit international assurant l’inviolabilité des frontières actuelles et le renoncement aux revendications territoriales réciproques. La réalité géopolitique est telle que les deux pays ont beaucoup d’intérêts à développer une coopération régionale, à la fois dans le domaine de l’économie et de la défense. Le fait que la Pologne l’exprime de manière plus significative, ne permet pas d’y voir un signe de notre faiblesse. C’est plutôt une preuve de la haute compétence des fonctionnaires polonais à tous les niveaux. En ce qui concerne l’évaluation d’une situation et la capacité de modeler son développement, notre «nomenclatura» n’agit pas avec une telle efficacité.

REMARQUES CONFLICTOLOGIQUES

Un historien ukrainien, le docteur Y.Hrytsak, a observé il n’y a pas longtemps qu’après la lecture des journaux polonais et ukrainiens de la zone frontalière, surtout la presse d’exile des minorités de l’époque qui a une grande influence sur les milieux de droite dans les deux pays, on peut avoir l’impression que la guerre polono-ukrainienne continue.

Les disputes acharnées tournent actuellement autour des questions suivantes:

– Problèmes des villes de Lviv et de Przemyśl: sont-elles polonaises ou ukrainiennes? (en réalité, on peut parler du multiculturalisme de ces villes);

– Problème concernant le sort des églises catholiques polonaises en Galicie, et celui de la cathédrale de Przemyśl gréco-catholique (les nationalistes polonais n’ont même pas pris en considération les conseils du Pape);

– Problème de l’entretien des cimetières des soldats ukrainiens et polonais péris lors des première et deuxième guerres mondiales (d’un côté le Monument aux Morts Polonais à Lviv, de l’autre les tombes des combattants de l’Armée Ukrainienne de Galicie et de l’Armée Insurrectionnelle Ukrainienne-l’UPA);

– Problème de l’interprétation des épurations ethniques en Volynie et en Galicie pendant la deuxième guerre mondiale et, après la guerre des déportations massives;

– Problème concernant le sort de la bibliothèque d’Ossolineum et des oeuvres d’art ukrainiennes en Pologne.

Les dernières questions évoquées m’indignent

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a

ANDRII
PAVLYCHYN
LES
PERSPECTIVES
D’UNE
COMPRÉHENSION
À LA
FRONTIÈRE
POLONO-
UKRAINIENNE

skutkiem nieistnienia naprawdę wolnych środków przekazu, nieobecności dziennikarzy europejskiej klasy, którzy mogliby sumiennie rozpracować tę tematykę, nie naginając faktów do własnych przekonań czy zamówień kierownictwa.

Jednocześnie na historyczną scenę stopniowo wychodzą inne czynniki, mogące zachmurzyć przyszłość ukraińsko-polskich stosunków. Korzenie tych nowych zjawisk są raczej socjalne. Już teraz daje się we znaki istotna różnica tempa ekonomicznych przekształceń w państwach ościennych. Wyższy poziom zysków Polaków jest silnym bodźcem rozwoju polskiej gospodarki, jak również całej duchowej infrastruktury, która z tą gospodarką współdziała. Szybki postęp jakości życia Polaków potencjalnie zakłada pod stosunki dwóch narodów minę z opóźnionym zapłonem – oczekiwany konflikt bogatego Zachodu (a więc lepszego i wyższego również w sferach kultury i cywilizacji) z biednym Wschodem (odpowiednio, przede wszystkim, kandydatem na rolę źródła surowców, siły roboczej oraz *soldiers of fortune* wszystkich możliwych rodzajów). Widać to już teraz na naszym pograniczu. Typowa scenka przy przekraczaniu granicy: każdym autobusem czy pocią-

giem wracają nasi krajanie, wyjeżdżający na pracę zarobkową, którym polska straż graniczna bezlitośnie wymierza grzywny za przewyższenie terminu pobytu w Polsce. Ukraińców, przeważnie mieszkańców Galicji, wykorzystują w Polsce jako niewykwalifikowanych robotników, co nie zawsze zgadza się ze statusem tych osób u siebie w domu. A tutaj latami są nie wyptacane zarobki, brak pracy – i oto nauczycielka zostaje sprzątaczką w willi «nowych Polaków», inżynier o wysokich umiejętnościach miesza zaprawę na budowie, a lekarz sezonowo pracuje na polu. Państwo polskie wymaga od tych ludzi przestrzegania prawa, które jest dosyć surowe dla takich poszukiwaczy pracy. Niezadowolenie spowodowane przez grzywny i inne sankcje przenosi się na tych, którzy je w imieniu państwa egzekwują, a potem na samo państwo oraz ogół jego mieszkańców. Wyobraźnia i własne doświadczenia życiowe pozwolą wam łatwo dorysować sobie proces samoródtwa stereotypów na tym gruncie.

Socjalnym zjawiskiem po obu stronach granicy jest także przestępczość. Wiadomo, że bandyci nie mają ani ojczyzny, ani zasad moralnych. Ale bywa im dogodnie stwarzać tło dla swoich działań, zwłaszcza

<http://www.jimagine.lviv.ua>

particulièrement, car elles sont soulevées par des personnes instruites et cultivées qui devraient comprendre que leurs actes sont déplorables et reconnaître le caractère mensonger de leurs motivations. Comme vous avez pu le remarquer, la nature de ces conflits concerne surtout l'interprétation du passé historique. Il serait donc plus sensé de les étudier dans le silence des bibliothèques et des archives avant de les brandir dans le vacarme des manifestations sur les places publiques. La recrudescence de ces discussions est caractéristique en période de campagne électorale, ce qui témoigne du caractère imaginaire de ces conflits, utilisés selon la conjoncture. Le manque de l'image adéquate des relations ukraïno-polonaises véhiculée dans les médias ukraïniens est dû à l'absence de moyens d'information réellement libres et de journalistes d'un garabit international, susceptibles d'aborder cette problématique de manière consciencieuse, sans adapter les faits à leurs guises ou à la convenance des puissants.

En même temps, d'autres facteurs de nature plutôt sociale, capables de compromettre sérieusement l'avenir des relations ukraïno-polonaises, entrent depuis peu en jeu. Actuellement on peut déjà

constater une différence assez importante dans le processus de transformation économique de ces pays voisins. Le niveau plus élevé des revenus des Polonais est un facteur énorme de stimulation de l'économie polonaise de même que du développement des infrastructures culturelles. La hausse rapide de la prospérité des Polonais pourrait se révéler comme une bombe à retardement dans les relations des deux peuples: une cause potentielle d'un futur conflit entre un «Ouest» (polonais) riche, meilleur et plus cultivé et un «Est» (ukrainien) pauvre, exécutant son rôle de fournisseur en matières premières, main-d'oeuvre et «soldiers of fortune». Un avant-goût d'une telle évolution nous est donné dans la région frontalière. Une scène typique au moment du passage de la frontière: Dans chaque train ou autobus arrêtés se trouvent des travailleurs immigrés, nos compatriotes, qui sont soumis à des amendes excessives pour le moindre dépassement du terme de leur permis de séjour en Pologne. Beaucoup d'ukraïniens, pour la plupart originaires de la Galicie, sont employés en Pologne comme main-d'oeuvre non-qualifiée ce qui correspond rarement aux statuts qu'ils ont eu chez eux. Ainsi, l'institutrice au chômage, qui ne touche

<http://www.jimagine.lviv.ua>

jeśli chodzi o szeroko zakrojony i rozgałęziony nielegalny biznes, z elementów istniejących stereotypów i uprzedzeń, jak również inspirować nowe wynaturzone formy stereotypowych wyobrażeń. Oczywiście, właśnie świat przestępczy w jakiejś mierze współdziała z częścią pracowników aparatu ochrony praworządności, urzędnikami państwowymi w kraju, gdzie kryminaliści «pracują». Jednak cały «sprawiedliwy» gniew społeczeństwa kieruje się zazwyczaj przeciwko temu obszarowi skąd przybywają złoczyńcy. Psychologiczny mechanizm wytwarzania się tego, powodującego konflikty czynnika, podobny jest do mechanizmu powstawania uprzedzeń wobec uchodźców lub mniejszości narodowych: w ich środowisku odsetek przestępców kryminalnych jest niewiele wyższy, niż w pozostałej masie społeczeństwa, w którym żyją, ale łatwiej okazują się oni w ognisku uwagi opinii publicznej w razie jakichkolwiek niepomyślnych sytuacji.

DYGRESJA SOCJOLOGICZNA

Socjologiczne badania nad statusem Polaka w recepcji Ukraińców ujawniły głównie bezsilność nauki socjologii, kiedy ma ona do czynienia z ukraińskimi

respondentami. Wybitny socjolog Jewhen Gołowaha wyraźnie o tym powiedział: jeden i ten sam respondent, w zależności od sformułowania pytania może wypowiadać się za wolny rynek i za państwową regulację cen, swobodę przemieszczania się i obowiązkową rejestrację miejsca zamieszkania w policji, niezależność Ukrainy i powrót do, jakoby sytych, czasów Związku Radzieckiego. Takie więc, niepewne i niepełne, socjologiczne dane świadczą o tym, że do Polaków na współczesnej Ukrainie odnoszą się tak samo dobrze jak do Amerykanów, lepiej postrzegani są tylko Rosjanie i Białorusini; według stopnia akceptacji za Polakami, plasują się Niemcy, Żydzi, Rumuni, Cyganie itd. Interpretacja materiału faktycznego świadczy o tym, że stosunek do współczesnej Polski oraz Polaków kształtuje się poprzez przeniesienie politycznych przekonań indagowanych (przede wszystkim ich stosunku do reform gospodarczych w Rosji) na Polskę jako symbol (uważaną za symbol sukcesu reform ekonomicznych i symboliczną antytezę Rosji, Związku Radzieckiego). Charakterystyczne, że stopień ksenofobii (w szczególności w stosunku do Polaków) okazał się najniższy w Galicji, a najwyższy – na Krymie, zdominowanym przez Rosjan.

plus de salaire depuis des années dans son pays devient femme de ménage dans la maison d'un «nouveau riche» polonais, l'ingénieur qualifié mélange le mortier sur le chantier, le médecin travaille comme saisonnier dans les champs. L'Etat polonais exige de ces personnes qu'elles respectent la loi, mais celle-ci s'avère trop sévère pour ces chercheurs d'emploi. Les amendes et autres sanctions provoquent un mécontentement dirigé vers ceux qui les ont données au nom de l'Etat, ensuite cette hostilité est exprimée envers l'Etat lui-même ainsi qu'envers toute sa population. Avec un peu d'imagination et une certaine expérience de la vie, on voit se dessiner ici comment un stéréotype voit le jour.

La criminalité constitue également un grand problème social des deux côtés de la frontière.

Il est bien connu que les bandits n'ont ni patrie, ni valeurs morales. Mais il leur est commode de créer un contexte «idéologique» pour leurs activités, particulièrement si elles englobent un «business» illégal à grande échelle, un «background» construit autour des stéréotypes et des préjugés existants, capables de détourner l'interprétation de leurs actes. Il est bien évident que ces criminels venant de

l'extérieur collaborent en partie avec les institutions de la police, c'est à dire avec les fonctionnaires corrompus du pays ou ils «travaillent». Cependant, c'est contre le pays d'origine de ces criminels que la société ressent une colère «juste», mais cousue de fil blanc. La xénophobie prend le même chemin confortable, comme par exemple celle ressentie envers les réfugiés et les minorités nationales: dans leur milieu le pourcentage de criminels n'est pas beaucoup plus élevé que la moyenne nationale mais ils sont de prime abord stigmatisés et se retrouvent par conséquent plus vite dans la ligne de mire de l'opinion publique en cas de conflit.

REMARQUES SOCIOLOGIQUES

Les études sociologiques sur le statut du Polonais dans la perception ukrainienne ont montré l'impuissance des analyses de sondage surtout quand il s'agit des interrogés ukrainiens. Le sociologue connu Evguen Holovakha explique ce phénomène d'une manière très claire: selon la formulation de la question, le même ukrainien peut se prononcer aussi bien pour le marché libre que pour la fixation des prix par l'Etat, pour la liberté de circulation que pour l'enregistrement

h t t p : / / w w w . i i - m a g a z i n e . T v i v . u a h t t p : / / w w w . i i - m a g a z i n e . T v i v . u a

ANDRII
PAVLYCHYN
LES
PERSPECTIVES
D'UNE
COMPRÉHENSION
À LA
FRONTIÈRE
POLONO-
UKRAÏNIENNE

Kulturowe zniwelowanie współczesnego świata w znacznej mierze usunęło potencjalne źródła napięć wiążące się z antagonizmami, które mogą pojawiać się wskutek zróżnicowania kultur. Istnieje jednak pewien wyjątek, mianowicie, religia. Zdawałoby się, że dwie formacje strukturalne jednego Kościoła, rządzonego przez jedną głowę – papieża (mówimy tu o polskich rzymskokatolikach i ukraińskich katolikach obrządku grecko-bizantyjskiego) łatwo powinny się porozumieć. Lecz właśnie nad nimi w największej mierze ciążyą zadawnione historyczne antagonizmy, jak również mylna, w mym przekonaniu, praktyka identyfikowania instytucji kościelnej w każdym z krajów z «Kościołem narodowościowym». Lwia część skandalów i nieporozumień we współczesnych wzajemnych stosunkach Ukrainy i Polski wywoływana jest po obu stronach granicy poprzez chimeryczną konkurencję dwóch katolickich wspólnot o przychylności wiernych; a dokładniej, przez polityczne rozgrywki prawnicowych działaczy, którzy chętnie wykorzystują religijną kartę w swych kombinacjach.

Czy możemy teraz lub w niedalekiej przyszłości osiągnąć pełne porozumienie i usunąć wszystkie

potencjalnie niebezpieczne przyczyny wzbudzające konflikty?

Myślę, że zależy to, przede wszystkim, od dwóch grup czynników.

Pierwsza – to stan gospodarek Ukrainy i Polski, a także ogólna konfiguracja polityczna tego obszaru w europejskim kontekście. Nadzieje na dialog «równych z równymi, wolnych z wolnymi» odłożone zostaną na długo, jeśli z tego modelu wypadnie któryś z elementów; powiedzmy, Ukraina trafi pod władzę czerwonego dwugłowego orła albo Polska i jej europejscy sąsiedzi odgradzą się od «dzikiego Wschodu», to jest od nas, złotym murem paneuropeizmu. I, na odwrót, najbardziej sprzyjającym dla przyszłości ukraińsko-polskich stosunków jest scenariusz, według którego Ukraina będzie rozpatrywana jako integralna część środkowo-europejskiego obszaru (o czym była mowa podczas niedawnej wizyty w Kijowie grupy ekspertów ze Zbigniewem Brzezińskim na czele), a polityczna elita Ukrainy potrafi wyłonić z siebie dostatecznie silną grupę urzędników i polityków, którzy zdolni będą zakończyć ewolucję ukraińskiej gospodarki w kierunku mechanizmów rynkowych, i zrobią to prędzej i lepiej niż gremium

57

ANDRIJ
PAWLYSZYN
PERSPEKTYWY
POROZUMIENIA
NA POLSKO-
UKRAIŃSKIM
POGRANICZU

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a

obligatoire du domicile à la Police, pour l'indépendance de l'Ukraine que pour le retour de l'ancienne Union Soviétique «prospère». En fait, sans trop s'avancer et au regard de ces données sociologiques imprécises et incomplètes, on peut néanmoins constater que les Polonais sont aussi bien placés sur l'échelle de sympathie accordée par les Ukrainiens que les Américains. Les Russes et les Biélorusses obtiennent les meilleurs résultats, tandis que les Allemands, les Juifs, les Roumains, les Tsiganes etc. font moins bonne figure.

L'interprétation de ce phénomène montre qu'aujourd'hui l'attitude envers la Pologne actuelle et les Polonais renvoie aux convictions politiques des personnes interrogées, à leur position vis à vis des réformes politiques et de la Russie qu'ils projettent sur leur voisin «prodige»: la Pologne est le symbole des succès des réformes économiques et l'antithèse de la Russie et de l'Union Soviétique. Il est à noter que le niveau de xénophobie (aussi envers les Polonais) est le plus bas en Galicie et le plus élevé en Crimée russifiée.

Le nivelage culturel dans le monde actuel a en bonne partie participé à détendre les contradictions

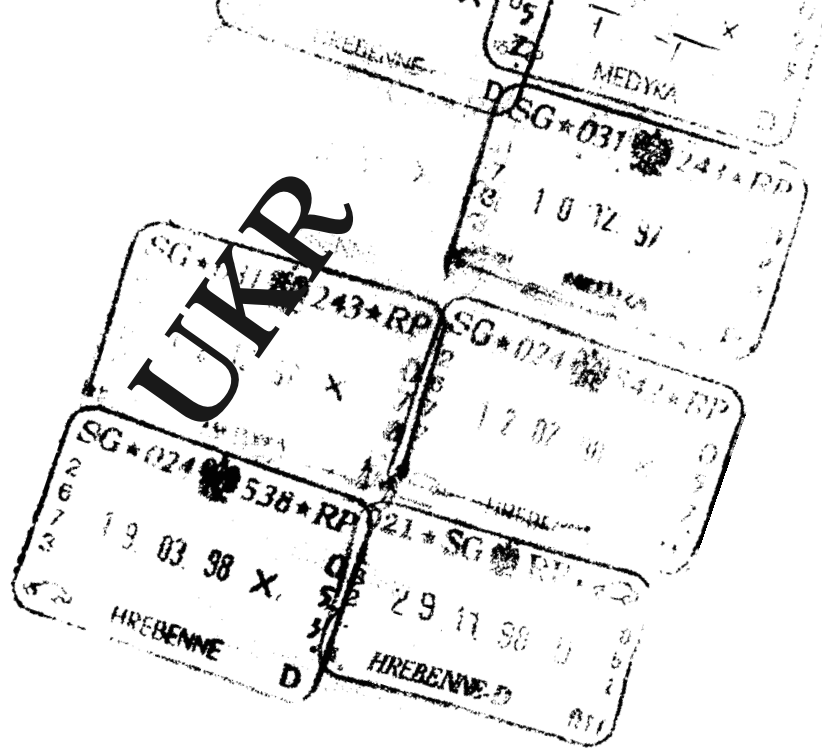
qui auraient pu résulter des différences culturelles. Cependant, notamment dans la région frontalière ukraïno-polonaise, il reste une exception – la religion. On avait pensé que l'église gréco-catholique et l'église romano-catholique, deux grandes organisations, toutes deux soumises à l'autorité du Pape, auraient pu s'entendre facilement. Elles sont au contraire bien plus touchées par le poids des vieux conflits historiques refoulés et sont chacune perçues, à tort d'ailleurs, comme «Eglise nationale» du pays. Un nombre considérable de scandales et de malentendus dans les relations actuelles entre l'Ukraine et la Pologne résulte de la concurrence absurde des deux communautés catholiques pour attirer les fidèles, laquelle est liée aux jeux des hommes politiques de droite qui n'hésitent pas à jouer la carte de l'orthodoxie religieuse. Pouvons-nous dès à présent ou prochainement arriver à une réelle compréhension mutuelle et écarter ainsi le danger d'un futur conflit? A mon avis, ceci dépendra de deux ensembles de facteurs.

Premièrement, la situation économique de l'Ukraine et de la Pologne ainsi que la configuration générale de cet espace géopolitique dans le contexte européen.

polityków i urzędników państwowych sprawujących władzę w obecnym momencie.

Nie mniej ważna jest druga grupa czynników. Jestem głęboko przekonany, że jedynym realnym sposobem przeciwdziałania reanimacji negatywnych elementów stereotypu we wzajemnych stosunkach jest wzajemne poszerzanie wiedzy o sobie, otwartość kulturowa i dialog, w pierwszym rzędzie, intelektualistów. Po dzień dzisiejszy brakuje tego katastroficznie. Polska jest praktycznie nieobecna w kulturowej świadomości większości Ukraińców. I tu nic nie pomogą świąteczno-reprezentacyjne imprezy z ograniczoną ilością wysokich dostojników. Potrzebna jest żmudna praca jak najszerszego ogółu, potrzebne są zmiany ustawodawstwa w należyтым kierunku, potrzeba czasu do spokojnego przemyślenia genezy i natury niemiłych dla nas konfliktów. Ale ta grupa czynników nierozłącznie wiąże się z pierwszą, która jest koniecznym warunkiem jej urzeczywistnienia.

Tłumaczyła Natalia Otko

L'espoir d'un dialogue «d'égaux à égaux et de libres avec les libres» risque d'être ajourné pour longtemps si l'un des éléments est exclu de ce contexte, si par exemple, l'Ukraine tombait sous l'influence de «l'aigle russe bicéphale» tandis que la Pologne et ses voisins européens se protégeraient d'un «Est sauvage», donc de nous, derrière le mur d'or du paneuropéanisme. En revanche, un scénario plus favorable aux relations polono-ukrainiennes verrait l'Ukraine considérée comme partie intégrante de l'ensemble des pays de l'Europe Centrale (ce qui a fait l'objet de discussions lors de la dernière visite à Kiev des experts avec Zbigniew Brzezinski en tête), et une élite politique ukrainienne forte de fonctionnaires et d'hommes politiques, capables de mener à bien l'évolution de l'économie ukrainienne vers les mécanismes du marché et qui le feraient mieux et plus vite que ceux en place actuellement.

Le deuxième ensemble de facteurs a autant d'importance. Je suis profondément persuadé que la seule possibilité réelle d'empêcher une nouvelle dégradation de nos relations passe par la diffusion des informations sur nos deux pays respectifs, une meilleure connaissance de l'autre, une ouverture

culturelle et un dialogue, que les intellectuels avant tout devraient ouvrir. A l'heure actuelle, tout cela fait lamentablement défaut. La Pologne est pratiquement absente dans la conscience culturelle de la plupart des Ukrainiens. Les manifestations culturelles «alibi» et leur quelques participants ne pourront pas résoudre ce problème. Un immense travail touchant toutes les couches de la société est nécessaire ainsi qu'un changement positif de la législation. Il faudra du temps pour qu'on puisse analyser sereinement l'origine et la nature des conflits. Il est évident que cet ensemble de facteurs est étroitement lié aux facteurs politiques et économiques mentionnés plus haut.

Traduction Halyna Snihur

ANDRII
PAVLYCHYN
LES
PERSPECTIVES
D'UNE
COMPRÉHENSION
À LA
FRONTIÈRE
POLONO-
UKRAINIENNE

konflikt polsko-ukraiński 1943-1947

© Tadeusz Andrzej Olszański, 1991

tadeusz
andrzej
olszański

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a

quo vadis europa?

© Daniel Cohn-Bendit, 2000

cohn-bendit
daniel

d

Krwawe walki między Polakami a Ukraińcami w latach 1943-1947 zwane są często w literaturze wojną polsko-ukraińską. Nie będziemy tu jednak analizować, na ile słuszne jest mówienie o tych wydarzeniach w kategoriach «samodzielnej» wojny, lecz ograniczymy się do zarysowania ich przebiegu¹.

Ugruntowany stereotyp tego konfliktu mówi o «rzeziach wołyńskich», masowych mordach polskiej ludności cywilnej, jakich na Wołyniu, w Galicji Wschodniej, a także na zachód od Bugu i Sanu dopuszczali się kolaborujący z Niemcami «bułbowcy», «banderowcy» czy też po prostu «Ukraińcy». W tych prowadzonych metodycznie i z wyrafinowanym okrucieństwem akcjach eksterminacyjnych zginąć miały setki tysięcy ofiar, Polacy zaś podejmowali co najwyżej akcje samoobronne o ograniczonym zasięgu.

Analogiczny stereotyp ukraiński głosi, że to «Polacy», kolaborujący zarówno z Niemcami, jak i z Sowietami, dokonywali w tym czasie – zwłaszcza na lewym brzegu Bugu – masowych mordów ukraińskiej ludności cywilnej, ukraińskie akcje zaś przeciw Polakom – jeżeli w ogóle

59

L'Europe pourrait voir aujourd'hui se réaliser ce qui, voici 50 ans, était encore un rêve. Il est important de saisir cette chance dans une Europe dont l'union est actuellement plus ou moins mise en cause.

Si, effectivement, nous souhaitons voir l'Europe poursuivre ses efforts vers une union politique à part entière, en se refusant à n'être véritablement qu'un système administratif, s'il nous semble souhaitable que les peuples européens partagent ensemble une vision, nous devons alors, dès aujourd'hui, poser les jalons pour les 50 années à venir.

La construction européenne ne pourra alors que se poursuivre: au sein de l'Europe où le rôle de l'intégration s'affirmera, également vers l'extérieur grâce à l'accueil rapide des États de l'Est et de l'Europe centrale.

Ce processus exige que l'Europe réponde à certaines questions: sur son identité et son avenir, deux éléments indissociables l'un de l'autre et indissociables de la question de l'identité et de l'avenir des hommes en

do nich dochodziło – miały charakter odwetowy. Oba te stereotypy zawierają liczne elementy prawdziwe, w całości jednak są zdecydowanie fałszywe, z tym że stereotyp polski jest jednak bliższy prawdzie o tych wydarzeniach.

Głównym źródłem tych stereotypów jest idealizacja własnego narodu i jego postawy wobec niemieckiego okupanta. Okres okupacji przedstawiany jest jako czas «świętej zgody narodowej» i solidarnej walki z najeźdźcą, z której wyłamywali się jedynie nieliczni zaprzaczący. Stereotyp ten, podtrzymywany przez literaturę propagandową wszystkich orientacji politycznych, nie dopuszcza nawet myśli o tym, że podczas okupacji toczyło się normalne życie, którego wyrazem było między innymi to, że bandyci grabili, a mordercy – mordowali, nie dopuszcza też do świadomości rzeczywistych rozmiarów kolaboracji z okupantem ani rozmiarów spustoszeń moralnych, jakieniosła ze sobą ta wojna. Ten podstawowy stereotyp odegrał zasadniczą rolę w zaciemnieniu rzeczywistego przebiegu ostatniego konfliktu polsko-ukraińskiego, i i ???

Nie pojawił się on jednak jak *deus ex machina*, lecz był konsekwencją dawniejszych wydarzeń w najwięcej

mierze – początkowej fazy II wojny światowej. Wspomnieć jednak trzeba, że w demokratycznym państwie polskim przed jej wybuchem ukraiński ruch narodowy mógł rozwijać się względnie swobodnie nawet w formach skrajnych, sięgających po terror, z drugiej zaś strony państwo nie potrafiło rozwiązać problemów związanych ze współzyciem Polaków i Ukraińców we wspólnym państwie, co popychało społeczność ukraińską w ramiona ruchu nacjonalistycznego, a częściowo – także komunistycznego.

Wydarzenia jesieni 1939 r., których nie omawiamy tu szczegółowo, miały przede wszystkim to znaczenie dla przygotowania późniejszych wydarzeń, że wyolbrzymione przez plotkę wypadki ukraińskiej dywersji, napadów na uchodźców i żołnierzy oraz – chyba najliczniejsze – wydawania żołnierzy polskich w ręce sowieckie stały się zarzewiem nowej fali nienawiści do Ukraińców w społeczności polskiej, jeszcze bardziej zaś wyolbrzymione wieści o polskim odwecie umocniły nienawiść po stronie ukraińskiej.

Dużo większe znaczenie miała dwuletnia okupacja sowiecka. Wciąż niewiele wiadomo o potwornym barbarzyństwie NKWD w tym czasie, zwłaszcza zaś – o

Europe. Tous les Européens: celui d'aujourd'hui, celui de demain, qu'il soit né en Europe ou qu'il y ait immigré, ainsi que ses descendants.

Qu'est-ce que l'Europe? Qui sont les Européens? L'Europe de l'an 2000 est une Europe qui commence tout juste à se percevoir en tant qu'unité. C'est une Europe qui, petit à petit, dépasse le concept d'unité géographique ou de mosaïque de nations concurrentes ou encore de zone de libre échange où la monnaie est, en partie, commune.

Pourquoi en est-il ainsi? Parce qu'il y a eu des effondrements historiques et que les Européens ont pu en tirer des leçons et se sont nourris de visions.

LE CONSENSUS DES MÈRES ET DES PÈRES DE L'EUROPE

Cela fait tout juste cinquante ans que les mères et les pères de l'Europe, partant de Schumann, Monet, Adenauer et de Gaspari, ont commencé à voir plus loin que l'Etat-nation, pour envisager un projet d'union européenne. Ils avaient vécu la Seconde Guerre Mondiale, dont l'Allemagne était sortie vaincue et écrasée. De même, les vieilles puissances européennes,

comme l'Angleterre et la France, avaient pris conscience de leurs limites quant à leur influence sur l'ordre des choses; ce n'est qu'en s'alliant aux nouvelles grandes puissances, les Etats-Unis et l'Union soviétique, qu'elles avaient pu vaincre l'Allemagne nazie. Et qui plus est: le colonialisme touchait irrémédiablement à sa fin, ce qui entraînait la douloureuse perte du statut de puissance mondiale. Il ne leur restait plus qu'à se concentrer sur l'Europe, tout en constatant qu'il leur était désormais interdit de se poser en puissance suprême. C'est cette situation et l'écrasement de l'Allemagne qui sont à l'origine d'une évolution démocratique et égalitaire sur le vieux continent. C'est aussi de là qu'est née et s'est accomplie l'idée de l'Europe à travers un mouvement d'intégration – mouvement qui ne toucha tout d'abord que l'Europe de l'Ouest, dans ce continent fracturé.

La perte de pouvoir des anciennes puissances européennes, France et Allemagne, explique en particulier que ces dernières n'aient plus eu d'autre choix que le rapprochement ou la confrontation. La terrible expérience faite au cours des deux guerres mondiales qui se sont succédées en l'espace d'un demi-siècle ne pouvait que déboucher sur le projet suivant: garantir la

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a

DANIEL COHN-
BENDIT
QUO VADIS
EUROPA?

sadystycznym okrucieństwie, jakiego ślady nosiły ciała więźniów pomordowanych w 1941 r. Wówczas jednak wszystko to zostało j szeroko rozpropagowane zarówno przez prasę «gadzinową», jak i ukraińską prasę podziemną, mimo woli ukazującą «szaremu człowiekowi», do I jakiego stopnia można z człowiekiem uczynić wszystko. Elementem tej samej edukacji były też wywózki Polaków (i nie tylko Polaków) dokonywane podczas największych mrozów oraz intensywna, triumfalistyczna propaganda komunistyczna, krzwiąca nienawiść do «panów» – a Polak był «panem» już z racji narodowości. Nie od rzeczy będzie też może przypomnieć, że ulotki sowieckie już w 1939 r. wzywały do rozprawy z Polakami «widłami i siekierami».

Dalszy etap destrukcji moralności społecznej zwłaszcza młodego, dorastającego w tych latach, pokolenia to okupacja niemiecka. Najpierw głodowa zagłada setek tysięcy jeńców sowieckich, następnie eksterminacja Żydów realizowana – zwłaszcza na Wołyniu – przy mniej lub bardziej przymusowym udziale miejscowej ludności, wreszcie masowa branka na roboty przymusowe, podczas której niejednokrotnie palono wsie i mordowano ludność, oraz akcje przeciwpartyzanckie, podczas

których całe wsie wycinano w pień. Wspomnieć też trzeba o beznadziejnym zachowaniu się samych Niemców, o licznych zabójstwach «podludzi» dokonywanych w biały dzień, często bez wyraźnego powodu. Wszystko to musiało prowadzić do zaniku poczucia świętości, ba – jakiegokolwiek wartości | życia ludzkiego – otwierając tym drogę do dowolnych zbrodni.

W dodatku na wsi zabrakło policji. Dawną Policję Państwową zlikwidowały Sowiety, powoływane zaś przez Niemców «policje» były pomocniczymi formacjami wojskowymi. Zwalczanie przestępczości nie należało do ich zadań, tym bardziej zaś nie zajmowały się tym władze niemieckie. Szerzył się więc bandytyzm, tym groźniejszy, że właściwie każdy mógł zaopatrzyć się w broń palną, a posiadając ją – zabijał przy najmniejszym oporze. Wielka więc była pokusa, by wojenny zamęt wykorzystać do wyrównania porachunków sąsiedzkich czy rodzinnych – że konflikty te zaś wielokrotnie dzieliły członków różnych narodowości – mordy takie często musiano odbierać jako przejaw terroru politycznego.

Ziemie ukraińskie II Rzeczypospolitej zostały przez Niemców podzielone. Galicja Wschodnia weszła w skład Generalnego Gubernatorstwa, gdzie dzięki działalności

61

TADEUSZ
ANDRZEJ
OLSZAŃSKI
KONFLIKT
POLSKO-
UKRAIŃSKI
1943-1947

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a

paix à travers l'intégration – tout naturellement celle-ci commença dans le domaine économique.

Il y avait donc des intérêts communs évidents, mais il fallait définir un terrain où situer un point de ralliement pour les peuples européens, ennemis d'hier, une vision en quelque sorte pour donner corps à leur représentation de l'union, matière leur permettant de définir leurs points communs.

Forte de l'expérience de domination de l'Allemagne nazie et de l'Empire soviétique, cette Europe de l'Ouest de l'après-guerre choisit d'adopter une position anti-totalitaire.

Il en résulte que tout débat se référant à ces deux systèmes totalitaires court le risque de se voir reprocher – et ce en partie uniquement en raison de la comparaison – de relativiser cet autre phénomène totalitaire, ou bien même de nier sa singularité.

C'est bien là l'erreur. En effet, la description des deux systèmes totalitaires ne peut relativiser l'autre, dans la mesure où l'on cerne bien la nature propre à chacun d'eux, de même que la forme sous laquelle ils se traduisent concrètement.

Le paroxysme de l'horreur dénoncé dans la domi-

nation nazie, du jamais vécu dans l'histoire du monde, provient de ce que l'on ait tenté d'exterminer des peuples entiers au nom d'un projet approuvé et sanctionné par la société. Elle provient en outre de la crainte de voir se reproduire ce processus et ces convictions sous-jacentes. Par contre, en Union soviétique, les forces mises tout d'abord en œuvre pour lutter contre la pauvreté et l'inégalité sociale, dans un souci d'idéal moral, basculèrent brusquement dans un système d'oppression et de destruction, au sein d'une société dominée par des dénonciateurs et des persécuteurs.

Cependant, et en dépit de toutes ces différences qui les opposent, en dépit des caractères bien spécifiques de l'horreur et de leurs approches idéologiques, ces deux systèmes totalitaires étaient apparentés: négation de l'individu et de sa valeur, entrave à son épanouissement, subordination de chacun et prise en main de son avenir, au gré des dirigeants, dénonciation du système parlementaire et de la séparation démocratique des pouvoirs.

Quant aux unions nouvelles entre les pays (France, Benelux, Italie et Allemagne), elles s'accordaient sur la priorité à donner au respect de l'individu qui devait

współpracującego z Niemcami Ukraińskiego Komitetu Centralnego oraz temu, że banderowska OUN traktowała ten teren jako zaplecze, na którym nie prowadzi się czynnej walki, długo panował relatywny spokój. Wołyń natomiast wraz z częścią Polesia wszedł w skład Komisarjatu Rzeszy, Na tym Terytorium okupacja niemiecka była bardzo brutalna.

Tu właśnie wiosną 1942 r. rozpoczęła się masowa wywózka na roboty do Niemiec. Ta niezmiernie brutalna akcja spowodowała masową uciec/-kę młodzieży – tak polskiej, jak i ukraińskiej – do lasu i powstawanie żywiołowego ruchu partyzanckiego, ujmowanego następnie w karby przez organizacje polityczne. Z drugiej zaś strony wielu ludzi chroniło się przed wywózką w szeregach *schutzmannschaftów*², co okupant przyjmował chętnie, gdyż rosące straty frontowe zmuszały ich do ograniczenia lic/by Niemców zaangażowanych w wykonywanie okupacji.

Niemcy byli tu zresztą – do czasu przybliżenia się frontu – stosunkowo nieliczni i w akcjach pacyfikacyjnych pełnili na ogół jedynie funkcje dowódcze, posługując się formacjami kolaboracyjnymi, owymi *schutzmannschaftami*, które, choć potocznie zwane «ukraińskimi» lub

«polskimi», stanowiły jednak część sił zbrojnych Rzeszy Niemieckiej, składającą się tylko z Polaków, Ukraińców, a także Rosjan, Łotyszy, Uzbeków i przedstawicieli wielu innych nacji.

Trzeba tu zaznaczyć, że w ukraińskich formacjach kolaboracyjnych w początkowej fazie znalazło się wielu ludzi o szczerze patriotycznych przekonaniach, gdyż Ukraińcy zmuszeni byli do wyboru między dwoma wrogami, Niemcy zaś wydawały się im złem mniejszym. W dodatku OUN do czasu akceptowała ten proceder, dzięki któremu liczni młodzi Ukraińcy zdobyli podstawowe przeszkolenie wojskowe i dostali do ręki broń. Natomiast wstępujący do takich formacji Polacy, oprócz nielicznych agentów kierowanych tam przez Polskę Podziemną, od początku stanowili najgorszą szumowinę i jawnych zdrajców – nikt z Polaków nie mógł mieć wątpliwości, że to Niemcy są głównym wrogiem Polski w tej wojnie. Sytuacja zmieniła się w pewnej mierze po wybuchu masowego terronu, kiedy to wstępujący do *schutzmannschaftów* Polacy niejednokrotnie szukali ocalenia przed mordem.

Na fali wywózek i ucieczek rosły w lasach kadry bardzo licznej w 1942 r. «pierwszej» UPA Tarasa Bułby-Borowca,

s'épanouir librement dans une société responsable et solidaire. Ce consensus pourrait être défini ainsi:

Nous, pays européens, défendons tous le principe de l'autodétermination des peuples et du droit de l'individu à disposer de lui-même, sur des fondements anti-totalitaires.

Ne perdons pas de vue ceci: la France et l'Allemagne – deux pays qui, en fait, n'avaient rien en commun, si ce n'est se faire la guerre – ont réussi à trouver un terrain d'entente pour élaborer leur avenir commun.

Cette première pierre posée par l'Union européenne alors en voie de construction était une sorte de vision qui exigeait de gros efforts de la part des hommes auxquels on demandait de comprendre les contradictions inhérentes à leurs plaies respectives, et de reconnaître que c'est ensemble – et uniquement ensemble – qu'ils pourraient en venir à bout.

Comme Albert Camus l'écrivait en 1944: «Vous dites Europe, mais vous pensez terre à soldats, grenier à blé, industries domestiquées, intelligence dirigée. (...) L'Europe est pour vous cet espace (...) où l'Allemagne joue une partie dont son seul destin est l'enjeu. Mais elle est pour nous cette terre de l'esprit où depuis vingt

siècles se poursuit la plus étonnante aventure de l'esprit humain». Et il doutait de la capacité de l'Allemagne à se distancer de cette position.

Cinquante années plus tard, Jorge Semprun devait parler d'une autre dimension des Allemands en Europe, dimension qui explique sans nul doute leurs convictions européennes actuelles «.....». Semprun conclut en affirmant: «.....».

Il n'est guère important de savoir si telle est effectivement l'attitude des Allemands, des Français ou des Néerlandais, ou bien si un quelconque peuple européen a pris conscience de la chose.

Il est permis d'aller plus loin dans la pensée de Semprun: il faut que l'Europe tire les conséquences qui s'imposent de l'expérience des cinquante, cent et deux mille dernières années, pour pouvoir réaliser sa vision de paix et de justice. C'est là le seul moyen de trouver une véritable réponse aux questions que nous nous posons au sujet de notre avenir.

UNE CONSTITUTION POUR UNE EUROPE UNIE

L'Union européenne comprend aujourd'hui 15 pays unis autour d'un projet de coopération économique et de

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a

DANIEL COHN-
BENDIT
QUO VADIS
EUROPA?

a później – banderowskiej Ukraińskiej Powstańczej Armii. Ten sam proces ułatwiał rozbudowę Armii Krajowej i innych formacji polskich, a także partyzantki sowieckiej, dowodzonej zazwyczaj przez kadrowych enkawudzystów. Powstawało też wiele «dzikich» oddziałów, nikomu nie podporządkowanych i nieraz niewiele różniących się od band rabunkowych. Były one zwalczane przez wszystkie «regularne» partyzantki, co sprzyjało wzrostowi ich okrucieństwa, bo ścigani przez wszystkich byli w najtrudniejszej sytuacji. Po lasach kryły się też bandy dezertorów z wszystkich armii, a także zdesperowane, gotowe na wszystko, grupy zbiegów. Wszyscy oni żyli kosztem wsi, w razie oporu rabując, gwałcąc i mordując. I wszyscy określali się jako «wojsko», nawet pospolicz rzezimieszkwowie, a zastraszonego chłop, nieważne – polski czy ukraiński – nie miał jak odróżnić partyzanta od bandyty.

Pod koniec 1942 r. na Wołyniu powstały pierwsze oddziały banderowskie, które wiosną następnego roku przejęły od bułbowców nazwę UPA i większość oddziałów leśnych. W tym samym czasie około połowy ukraińskich schutzmanów na rozkaz OUN przeszła do lasu, stając się podstawą sił zbrojnych USSD³ na Wołyniu. UPA stała

się rychło największą po Niemcach siłą zbrojną Wołynia. Banderowska OUN wysuwała wówczas hasło walki zarówno z Niemcami, jak i z Sowietami, poniekąd słusznie uznając polską partyzantkę za sojusznika Sowietów, członka koalicji antyhitlerowskiej. W praktyce głównym przeciwnikiem UPA była partyzantka sowiecka, a także – społeczność polska.

Nie jest jasne, kiedy kierownictwo banderowskiej OUN powzięło decyzję o «depolonizacji» Wołynia i Polesia, nie wcześniej jednak niż pod koniec 1942 r., a chyba i po zakończeniu bitwy stalingradzkiej. Sama dyrektywa do takiej akcji nie została dotychczas opublikowana i nie ma dowodu jej istnienia, jednakże planowy charakter samej akcji nie budzi wątpliwości. Usunięcie z Wołynia ludności polskiej pozwoliłoby Ukraińcom wyeliminować partyzantkę polską, która już pod koniec 1942 r. nawiązywała współpracę z partyzantką sowiecką, i stworzyć silne bazy własnej partyzantki.

Jednakże akcja ta musiała wiązać się także z inną, dalekosiężną kalkulacją polityczną. Ukraińskie kierownictwo polityczne, podobnie zresztą jak polskie, liczyło na powtórzenie się pod koniec wojny sytuacji z 1918 r. – załamania się obu wielkich przeciwników na Wschodzie.

TADEUSZ
ANDRZEJ
OLSZAŃSKI
KONFLIKT
POLSKO-
UKRAIŃSKI
1943-1947

h t t p : / / w w w . i i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . i i - m a g a z i n e . l v i v . u a

paix, soucieux d'assurer dès maintenant à leurs citoyens la liberté de commerce, la sécurité à l'intérieur des frontières de l'Union de même qu'une multitude de droits.

Mais les choses doivent progresser et, pour être à la hauteur du rôle qu'elle joue dans l'histoire, l'Europe ne peut se contenter d'être une communauté commerciale réunissant des Etats aux énormes disparités sociales – en particulier ceux d'entre eux situés sur sa périphérie géographique. Si l'Europe souhaite continuer à assurer la paix, la justice sociale, la liberté, les droits du citoyen, l'équilibre écologique et la stabilité, elle doit alors non seulement accepter la venue de nouveaux pays européens, mais encore travailler à l'intégration de ses pays membres, de telle sorte qu'un retour en arrière soit impensable.

Pour ce faire l'Europe va devoir opter pour une constitution européenne. J'en suis intimement persuadé. Si l'Europe refuse de n'être que traités multilatéraux, si l'Europe tient à être une entité au service d'intérêts communs – à commencer par les questions de politique extérieure, de défense, d'économie, sans perdre de vue la nécessité d'élargir ces domaines – et si enfin l'Europe souhaite véritablement concrétiser une vision de la

société, de la paix et d'entente entre les peuples, alors elle aura besoin de sa propre constitution.

Il me paraît important d'insister sur ce que je veux dire: je suis convaincu de ce qu'une constitution de cette nature ne peut pas mener à un renforcement de «l'eurocratisme», mais qu'elle représente au contraire une condition nécessaire, ou même incontournable, au service d'une Europe des hommes et des cultures.

Une constitution européenne doit comporter deux aspects:

D'une part une entente entre les Européens sur l'orientation qu'ils souhaitent donner à leur vie communautaire. Un accord définissant les valeurs jugées fondamentales et porteuses de tout ce qui caractérise l'identité commune de l'Europe – allant des promesses de paix et d'unité économique formulées par les pères et mères de l'Europe, jusqu'à la garantie d'un Etat social. Cet accord serait en quelque sorte une grande charte, un cahier européen des valeurs fondamentales et des droits fondamentaux.

D'autre part l'Europe a besoin d'une idée directrice, d'un plan définissant le fonctionnement du projet. Car, croyez-moi, si nous ne changeons rien à la situation

W takiej sytuacji Polacy i Ukraińcy raz jeszcze musieliby stoczyć dyplomatyczną i zbrojną walkę o byt państwowy i granice. W walce tej kierownictwo ukraińskie chciało dysponować argumentem faktu dokonanego: braku ludności polskiej i polskiej aktywności wojskowej na spornych terenach. Nie mamy podstaw do twierdzenia, że celem tej akcji była eksterminacja ludności polskiej, nie wskazuje na to także przebieg wydarzeń. Celem było wypędzenie Polaków z Kresów – miało ono jednak nastąpić za wszelką cenę, wszelkimi środkami. A więc także – ogniem i żelazem.

Do przelewu krwi między Polakami a Ukraińcami doszło jednak już wcześniej – i w znacznej mierze była to krew ukraińska. Jeszcze jesienią 1941 r. bojówki narodowców likwidowały w Generalnym Gubernatorstwie działaczy ukraińskich, a na Chełmszczyźnie od jesieni 1942 r. dochodziło do starć i zabójstw, których ofiarą padło ok. 400 Ukraińców. Wydarzenia te, zrazu związane z niemieckimi wysiedleniami Zamojszczyzny, ciągnęły się i później, już pod hasłem «odpłaty za Wołyń».

Okres terroru wołyńskiego możemy podzielić na kilka faz. Do grudnia 1942 r. mamy do czynienia z mordami na pojedynczych osobach lub rodzinach, których na ogół

nie da się jednoznacznie przypisać organizacjom politycznym (tego rodzaju wydarzeń, jak wynika to z opublikowanej ostatnio dokumentacji terroru wołyńskiego⁴, bardzo wiele było przez cały czas trwania terroru). Od początku 1943 r. wystąpienia antypolskie narastają, przy czym wyraźną cezurą jest marzec, od którego można już mówić o masowym terrorze. Szczytowe nasilenie terroru przypada na lipiec i sierpień, kiedy to Ukraińcy atakują już także ustabilizowane, zdolne do skutecznej obrony, samoobrony polskie. Także latem terror rozlewa się na północne powiaty Galicji Wschodniej. Od września nasilenie terroru raptownie spada, a walki polsko-ukraińskie nabierają coraz bardziej regularnego, wojskowego charakteru.

Podawany zazwyczaj w opracowaniach jako początek terroru mord w Obórkach był d/ielem policji kolaboracyjnej, dokonany w toku akcji przeciwpartyzanckiej – była to więc zbrodnia niemiecka, nie pierwsza i nie ostatnia. Cały czas bowiem tłem terroru antypolskiego były niemieckie pacyfikacje wsi zarówno polskich, jak i ukraińskich, często niezmiernie krwawe, a realizowane głównie siłami schutzmannschaftów.

W marcu 1943 r. rozpoczęła się «depolonizacja». Akcja objęła najpierw powiaty położone wzdłuż wschod-

telle qu'elle se présente actuellement, à savoir principe de l'unanimité, rôle du Conseil de l'Europe, membres de la Commission et fonction du Parlement européen, nous nous engageons dans une voie sans issue. La structure actuelle ne permet même pas d'assurer les assises de l'Union actuelle, sans parler du projet de l'accueil de nouveaux pays. L'Europe est obligée d'organiser sa souveraineté, et pour ce faire elle doit définir la répartition des compétences institutionnelles.

L'Europe doit impérativement se consacrer à la mise sur pied de cette constitution européenne. Le projet pourrait être réalisé d'ici l'année 2005, tout juste avant l'accueil de nouveaux Etats membres. C'est absolument indispensable. En effet le fonctionnement de l'UE, déjà sérieusement mis en cause si l'on n'apporte pas d'aménagement structurel, n'est absolument pas en mesure d'assurer l'accueil de nouveaux Etats.

Les débats autour de la constitution permettraient d'aborder des sujets dépassant le cadre actuel de l'UE telle qu'elle se présente aujourd'hui. Si nous tenons à donner à la grande charte européenne un fondement valable, aussi solide et fouillé que possible, susceptible

de défier les cinquante années à venir, il faudrait veiller à ce que les Etats candidats à L'UE participent aux débats sur les accords fondamentaux.

Toutes ces réflexions permettent de constater qu'il n'y pas de temps à perdre et qu'il est urgent de faire avancer les débats autour de la constitution.

Pour confirmer ce que j'ai exposé plus haut, l'Europe est bien plus qu'une simple région économique pacifique, l'Europe est aujourd'hui la représentation politique d'une coalition antitotalitaire de nations.

LA COMMUNAUTÉ SOLIDAIRE

De plus, contrairement à ce que l'on peut observer aux Etats-Unis par exemple, l'Europe a opté, elle, pour un consensus fondamental bien spécifique, à savoir la communauté; l'Etat, est responsable de chaque individu.

Le consensus fondamental des Etats-Unis se réfère lui aussi à des principes de liberté et d'antitotalitarisme. Mais il s'agit là d'une liberté trop libérale, que l'on pourrait qualifier de «dure». Les Etats-Unis qui, d'un côté considèrent que l'épanouissement de chacun, dans un climat de chance égalitaire, est un bienfait absolu, sont d'autre part disposés à accepter une injustice flagrante

niej granicy II Rzeczypospolitej: sarnieński, kostopolski, rówieński i zdołbunowski. W czerwcu terror rozszerzył się na powiaty dubnieński i łucki, w lipcu na horochowski, kowel-ski i włodzimierski, wreszcie w sierpniu na najdalej wysunięty na zachód pow. lubowelski. Jak widzimy, akcję rozwijano tak, że ludność polska była niejako «spychana» na zachód. Nigdy natomiast terror nie przekroczył granic II Rzeczypospolitej, choć i na wschód od nich działała UPA, a ludność polska była tam liczna. Jednakże ziemie te nie mogły być już przedmiotem sporu polsko-ukraińskiego (Rzeczpospolita wyrzekła się praw do nich w traktacie ryskim), nie był więc potrzebny argument w postaci faktycznej ich depolonizacji.

Akcję antypolską rozpoczynało zazwyczaj ultimatum żądające od Polaków niezwłocznego opuszczenia stron rodzinnych i wyjazdu za Bug. Podkreślmy – stron rodzinnych, gdyż z osadnictwa okresu międzywojennego niemal nikt nie przetrwał terroru sowieckiego, teraz zaś uderzenie spadało na Polaków zasiedziały na Wołyniu od pokoleń. Nieraz już w tej fazie mordowano polskich działaczy narodowych. W wielu wypadkach, zwłaszcza gdy okazało się, że groźby ukraińskie nie są czczone, Polacy podporządkowywali się tym żądaniom. W przy-

padku zignorowania ultimatum Ukraińcy przeprowadzali pacyfikacje wedle wzorów niemieckich, zabijając większą lub mniejszą liczbę mieszkańców wsi (zależać to musiało od skali oporu oraz stopnia zaangażowania lokalnych stosunków narodowościowych) i palili zabudowę, co odcinało Polakom możliwość powrotu.

Wbrew twierdzeniom emigracyjnych autorów ukraińskich fakt ukraińskiej inicjatywy (tj. nie spowodowanego charakteru całej akcji) jednoznacznie potwierdzają dokumenty niemieckie, sporne jest natomiast, która z formacji ukraińskich rozpoczęła mordy. Banderowcy i bułbowcy, jeżeli w ogóle przyznają, że miały one miejsce, oskarżają się wzajemnie. Ma to jednak drugorzędne znaczenie, zorganizowana bowiem «depolonizacja» obciążać musi banderowską UPA – w 1943 r. na Wołyniu jedynie Niemcy i banderowcy byli zdolni do przeprowadzenia takiej operacji.

Szczególne nasilenie terroru przypadło na lipiec 1943 r. «Zbrodnie...» odnotowują w tym miesiącu aż 300 akcji antypolskich z 900 w ciągu całego tego roku. Co więcej – aż 100 z nich miało miejsce między 10 a 15 lipca, w tym 57 akcji 11 lipca, a 22 – następnego dnia. W rzeczywistości liczba ataków na wsie polskie w tych dniach była jeszcze wyższa, wiele bowiem takich akcji

65

TADEUSZ
ANDRZEJ
OLSZAŃSKI
KONFLIKT
POLSKO-
UKRAIŃSKI
1943-1947

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a

parmi les citoyens, allant jusqu'à une pauvreté et une précarité extrêmes.

Il en est autrement en Europe. Il est possible que cette attitude remonte à l'histoire des luttes des classes, à l'expérience acquise par le passé, à la constatation que beaucoup doivent se battre pour espérer obtenir un certaine prospérité, et que par conséquent les acquis sociaux valent la peine d'être défendus. Dans l'esprit européen, l'égalité exige des systèmes sociaux pour tous ceux dont la personnalité ne réussit pas à s'épanouir de manière satisfaisante.

La démocratie sociale est le dénominateur commun des pays d'Europe, et la communauté solidaire est partie intégrante du caractère définissant l'Europe. Du cap Nord à la Sicile, avec bien sûr quelques variantes, et sous des terminologies différentes. N'oublions pas que cette valeur partagée par tous les pays d'Europe définit leur identité en même temps qu'elle renforce cette identité commune.

Elle doit impérativement être consignée dans une grande charte européenne, car elle représente un élément fort de la politique de l'Europe et se situe au-delà des limites du libre échange.

C'est ici que se dessine un compromis historique délicat opposant les nations de type étatique, comme l'Allemagne ou la France, aux nations se référant à la citoyenneté, comme le Royaume-Uni, où la notion de contrat prédomine. On devrait cependant pouvoir arriver à une entente, les nations de type étatique étant de plus en plus convaincues de l'aptitude de l'individu et des groupes sociaux à s'engager dans un contrat, alors que les nations à citoyenneté forte, comme l'Angleterre, sont de plus en plus convaincues de la nécessité de respecter les conventions internationales des droits de l'homme.

N'oublions pas qu'une grande charte européenne ne se contente pas d'introduire une convention, elle a également pour mission de stimuler les Européens en faveur du projet. Ces derniers sont invités à se prononcer au niveau des décisions prises par cette union qui se révèle entre-temps l'objet d'un certain scepticisme. Elle existe avant tout pour consolider la dimension politique de l'Europe, vision et simultanément projet.

Seule une union politique définie par le texte d'une constitution s'appuyant sur une Charte des droits fondamentaux peut réussir à maîtriser les objectifs politiques visés.

nie ma daty dziennej, a tylko miesięczną. W sierpniu takich akcji było 135, podczas gdy jeszcze w czerwcu – 78, a we wrześniu – już tylko 39⁵.

Taka akcja nie mogła być przypadkowa. Turowski pisze o koncentrycznym marszu oddziałów UPA z trzech kierunków⁶, a w jego toku masowo palono wsie i mordowano ludność. Teraz już nie było mowy o ultimatach ani czasu na ucieczkę. Sama UPA nie była w stanie przeprowadzić takiej operacji – musiano w tym celu na wielką skalę zmobilizować pospolite ruszenie chłopów z jak najgorszymi konsekwencjami. Przyczyny jej podjęcia wydają się oczywiste: Polacy coraz bardziej koncentrowali się w samoobronach, a siła AK rosła. Co więcej – zbliżały się żniwa, podczas których nie można było tak łatwo mobilizować chłopów, a i UPA musiała skierować swe siły przeciw Niemcom (tj. głównie *schutzmannschaftom*) wybierającym kontyngent żywnościowy (o zbiory 1943 r. stoczono na Wołyniu formalną kampanię wojenną, w zasadzie korzystną dla Ukraińców), a także przeciw partyzantce sowieckiej, która z głodnego Polesia także wyciągała rękę po zboże Wołynia.

Na «oczyszczonych» terytoriach UPA przeprowadzała reformę rolną, formalnie nadając chłopom ziemie

folwarczną oraz pozostałą po polskich chłopach. Tylko na południowym wschodzie Wołynia do jesieni 1943 r. nadzielono w ten sposób półtora tysiąca gospodarstw. Kolejny to dowód, jak bardzo zależało Ukraińcom na tworzeniu faktów dokonanych. Że wieś wołyńska zaś była przeludniona, a wypędzenie chłopów polskich otwierało możliwość zdobycia tak upragnionej ziemi – trudno się dziwić, że «depolonizacja» cieszyła się masowym poparciem wsi ukraińskiej. Liczny udział chłopów w wystąpieniach antypolskich – razem z oddziałami UPA lub samodzielnie – był też stymulowany przez licznych agitatorów banderowskich, a na północy Wołynia – także przez agenturę komunistyczną.

Utrwalone w polskim stereotypie błogosławienie przez kapłanów prawosławnych broni i narzędzi gospodarskich «na śmierć» udokumentowane jest dotychczas w jednym tylko przypadku⁷, że zaś tego rodzaju akty drastycznego świętokradztwa musiały zyskiwać wielki rozgłos i być zwielokrotniane przez plotkę, mamy prawo domniemywać, że był to przypadek jedyny lub jeden z bardzo nielicznych.⁸ W ten sposób jednak pobudzano do mordów nie żołnierzy UPA czy *schutzmanów*, ale zwykłych chłopów. To im potrzebna była tego rodzaju zachęta i to oni, nie dyspo-

---

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . t v i v . u a

L'EUROPE DOIT IMPOSER LES INTÉRÊTS EUROPÉENS

Les événements historiques récents viennent de nous confirmer que, privée d'une dimension politique, l'Europe ne sera jamais assez puissante pour garantir toute seule liberté et paix sur son propre continent.

Les Européens et l'Europe elle-même ont dû en convenir au moment de la guerre en ex-Yougoslavie, constatation douloureuse, et tribut payé par de nombreux Européens qui y laissèrent la vie.

Dans cette guerre, l'Europe n'avait pas de poids politique. Comme les attitudes au sein de l'Europe divergeaient, il ne lui était pas possible d'intervenir pour différer le cours des choses ou bien stopper la guerre. Comme les intérêts divers des Etats européens ont rendu impossible la mise sur pied d'une prise de position européenne, il n'était naturellement pas question d'envisager une politique commune européenne. Des alliances conclues par le passé entre les nations, laissant des traces encore vivaces – liant la France à la Serbie, l'Allemagne à la Croatie – empêchèrent semble-t-il tout règlement politique du conflit.

Ce manque d'entente eut de très graves consé-

quences. En effet, en s'alliant finalement à la position allemande et reconnaissant l'indépendance de la Croatie, l'Europe perdit la seule chance possible d'espérer pouvoir trouver une solution au conflit des Balkans.

L'on n'avait pas tort d'accepter que les Croates proclament l'indépendance de leur Etat, en souhaitant se séparer de la Yougoslavie. Toute l'erreur provenait en fait de ce que l'on ait simultanément négligé de prendre en compte toute la dimension des problèmes très complexes des minorités. Tels que les frontières entre la Croatie, la Bosnie et la Serbie, également la situation de la République de Krajina, enclave serbe en Croatie, aux prises avec des tensions ethniques diverses, ou bien encore le danger encouru par les Albanais installés au Kosovo sur un sol serbe. Il aurait fallu se pencher avec plus d'attention sur tous ces points des plus sensibles.

On a eu raison de décliner les prétentions ethniques de la nation serbe, par contre, on a eu tort d'accepter celles de la Croatie.

L'Europe aurait dû exiger des garanties juridiques sérieuses en faveur des minorités ethniques, ce qui leur aurait épargné de vivre le sort de populations déplacées, contraintes à la fuite. Il est permis de penser qu'ainsi la

nując bronią palną, używali wideł, kos i siekier. I to właśnie chłopi, prości ludzie, wciągnięci w wydarzenia, których nie rozumieli, głośzący samogonem i wyrafinowanym okrucieństwem, wprost z opowieści o hajdama-kach, niepokój sumień, dokonywali wówczas rzeczy najstraszniejszych, które niezwykle silnie wpisały się w polską świadomość zbiorową. Wydarzeń takich było z pewnością mniej, niż się powszechnie sądzi, jest bowiem oczywiste, że właśnie te makabryczne mordy stawały się najgłośniejsze – nie ma jednak podstaw, by twierdzić, że ich nie było.

Przez Wołyń płynęła na Zachód fala uchodźców. Setki tysięcy Polaków chroniły się za Bugiem, w Galicji Wschodniej i w miastach, wielu z nich uciekało, zanim jeszcze w ich strony dotarli «depolonizatorzy». Wielu uchodźców ginęło po drodze zamordowanych lub po prostu z głodu i wyczerpania, inni padali od kul straży granicznych (Bug był strzeżony przez Niemców), większość zaś ocalałych trafiała na roboty do Niemiec, często na śmierć z wyczerpania lub od alianckich bomb. Nie było bezpiecznie i w miastach. Pewna liczba Polaków szukała ocalenia w polskich wsiach Żytomierszczyzny – o ich losie wiemy najmniej.

Uchodźcy unosili wspomnienia płonących wsi, mordowanych i torturowanych ludzi. Jednocześnie powszechna panika wyolbrzymiała rozmiary wydarzeń – wieś spalona stawała się wyrzniętą w pień, każdy z rozproszonych uciekinierów był święcie przekonany, że jest jedynym ocalałym, w przekazie ustnym liczba ofiar rosła często ponad wszelką miarę. W ten sposób – zwłaszcza na lewym brzegu Bugu – utrwało się przekonanie o ogromie ofiar rzezi, które nie wygasło do dziś i owocuje we współczesnej publicystyce najzupełniej fantastycznymi liczbami.

Nie wszyscy mogli lub chcieli uciekać. W wielu miejscowościach Wołyń powstawały ośrodki samoobrony, grupujące Polaków. Niemcy niejednokrotnie tolerowali je lub nawet wspomagali, bywało jednak i tak, że odbierali im broń, a przywódców aresztowali. Kierująca samoobronami AK krzepła dzięki pomocy z Gubernatorstwa, jak i coraz ściślejszej współpracy z partyzantką sowiecką. Największa z samoobron, Przebraże, przetrwała atak UPA tylko dzięki jej pomocy. Szacuje się, że w samoobronach Wołyń i Galicji Wschodniej przetrwało czas terroru ok 70 000 osób.

Odpowiedzialność za terror obciąża przede wszystkim ukraińskie kierownictwo polityczne, ściślej – ban-

67

TADEUSZ
ANDRZEJ
OLSZAŃSKI
KONFLIKT
POLSKO-
UKRAIŃSKI
1943-1947

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a

guerre qui suivit aurait pu être évitée, tout au moins sans doute le cauchemar de Srebrenica.

L'Europe aurait dû constater le bien-fondé de la constitution d'un nouvel Etat, avant de reconnaître sa création.

L'Europe aurait dû comprendre l'existence d'une souveraineté ethnique, au delà d'une souveraineté nationale, tolérant un engagement au nom du bien-être des hommes, indépendamment des frontières nationales.

La leçon à retenir de tout ceci est plutôt amère, mais d'autant plus importante: les intérêts de

l'Europe ont priorité devant les intérêts réunis des autres Etats. Concrétiser l'idée de grande charte ou de tout autre document définissant les objectifs communs que s'est fixés l'UE, serait un moyen permettant d'affirmer d'emblée la dimension politique de l'Europe. Obligée de réfléchir sur sa raison d'être, l'Europe se dégagerait du cadre étroit des préoccupations administratives.

En confiant à Javier Solana la représentation de ses intérêts en matière de sécurité et de politique extérieure, l'UE a accompli un geste symbolique, malheureusement inopportun: un représentant de l'Europe doit s'appuyer sur sa propre légitimité européenne et pour ce faire être

membre de la Commission – il ne lui suffit pas d'être mis en place par les gouvernements européens.

L'EUROPE A BESOIN D'INSTITUTIONS AU CARACTÈRE DÉMOCRATIQUE RECONNU

Le ministre allemand des Affaires étrangères a prononcé à Berlin, à l'université Humboldt, un discours fort justement remarqué, à l'occasion duquel il évoquait la deuxième exigence devant être remplie par la constitution européenne, outre la mise sur pied de la grande charte européenne: pour pouvoir fonctionner, l'Europe doit non seulement penser à s'élargir, mais également envisager une indispensable réforme de ses structures.

Le bon fonctionnement de l'Europe des 15 est aujourd'hui déjà compromis: le principe de l'unanimité freine toute progression et le pouvoir exécutif européen doit avoir plus de poids que la bureaucratie administrative au service d'intérêts nationaux, le pouvoir exécutif doit être le moteur politique de l'Europe.

Pour ce faire, il faut que le Conseil de l'Europe ne soit plus lié aux pouvoirs gouvernementaux, pouvoirs à transférer à une Commission répondant aux critères

derowską OUN. Jej kierownictwo podjęło szeroko zakrojoną akcję antypolską, a także położyło jej kres, gdy uznało to za stosowne: wyraźne osłabienie terroru jesienią 1943 r. musiało mieć związek z dyrektywami kierownictwa OUN z października tego roku. Wielka odpowiedzialność spada też na Niemców, nie tylko dlatego, że odpowiadali oni jako okupanci za stan bezpieczeństwa na tych terenach i że stymulowali zbrodniczą działalność schutzmannschaftów, ale i dlatego, że dokonywali oni bezpośrednich prowokacji, pozorując działalność to Polaków, to Ukraińców.⁹

Jednakże akcja terrorystyczna o tej skali – zwłaszcza krwawe szaleństwo lipca – nie była możliwa bez masowego poparcia wsi ukraińskiej. Oddziały UPA nie byłyby w stanie podjąć same akcji o tym nasileniu. Nie da się zaprzeczyć istnieniu częstego, a nawet masowego udziału chłopów ukraińskich w akcjach pogromowych i temu, że właśnie ich zachowanie było szczególnie okrutne.

Krwawe szaleństwo gromił metropolita Szeptycki, ale na prawosławnym Wołyniu jego głos nie ważył wiele, a i Gali'ja nie chciała słuchać swego Arcypasterza. Trzeba jednak przypomnieć, że znaczna część Ukraińców

(zwłaszcza starszego pokolenia, słabiej dotkniętego wojenną demoralizacją) zdecydowanie potępiała mordy, choć nie zawsze miała odwagę im się przeciwstawić, a część potępiała także wypędzanie Polaków. I bardzo wielu Polaków ocaliło życie dzięki ostrzeżeniom, a nawet czynnej pomocy swych ukraińskich sąsiadów czy też ludzi zupełnie im obcych. Dane o takich faktach można znaleźć praktycznie w każdej polskiej relacji wspomnieniowej z tych lat. A trzeba wiedzieć, że Ukraińcy wspomagający Polaków narażali się na straszną zemstę swych rodaków.

Rola Sowietów w tych wydarzeniach nie jest dostatecznie wyjaśniona. Wiadomo, że ich partyzantka była nieprzejednanym wrogiem UPA, którą zwalczała intensywniej nawet niż Niemców, brutalnie pacyfikując przy tym wsie ukraińskie i mordując ich ludność. Jednocześnie AK była dla niej jedynie przejściowym, taktycznym sojusznikiem, Polska zaś była dla ZSRR wrogiem. Ponadto usunięcie z Kresów ludności polskiej było na rękę Moskwie, zmniejszyło bowiem przyszłe problemy na ziemiach, których ani myślała ona oddać Polsce po wojnie.

Terenowe organizacje OUN na Wołyniu były niejednokrotnie spenetrowane przez komunistów, a zdaniem

démocratiques. Le Parlement contrôle la Commission et la Cour de justice européenne garantit le respect du droit européen. Les débats auxquels l'Europe fera participer son peuple concerneront la répartition des pouvoirs et la légitimité démocratique.

L'Europe a un besoin urgent de débattre la question de la constitution. L'idée a été lancée par Joschka Fischer et il s'agit maintenant de la poursuivre.

Permettez-moi de vous dire comment l'Europe peut aller de l'avant, comment elle peut éviter de se scléroser et quelles sont ses véritables chances.

J'ai pensé au modèle suivant:

Le pouvoir législatif européen est assuré par deux Chambres. La première, le Parlement européen, est élue directement par le peuple européen. La compétence législative de ce Parlement se présente de telle sorte que toutes les questions touchant aux intérêts de l'Europe y sont débattues et tranchées. Mais pas plus. Autrement dit, le principe de la subsidiarité est respecté à la lettre et tout ce qui ne s'inscrit pas dans le cadre de la compétence européenne est du ressort des parlements nationaux ou régionaux. Cette distinction doit être respectée sans exception.

Comme l'expérience nous permet de le constater, les hommes politique ont la fâcheuse tendance à dépasser le cadre de leurs compétences; il est par conséquent indispensable de les contrôler. Une deuxième Chambre doit, me semble-t-il, pouvoir assurer ce contrôle, en garantissant en quelque sorte le principe de la subsidiarité. Le peuple n'élit pas directement cette seconde Chambre dont les membres sont choisis parmi les représentants des parlements nationaux et régionaux. Conformément au modèle du Sénat américain, la représentation de cette deuxième Chambre serait de type paritaire et non proportionnel. Elle aurait pour mission de représenter les intérêts des divers Etats.

Comprenons bien que ce ne sont pas les gouvernements qui sont représentés aux Parlements, qu'il s'agisse de la première ou de la deuxième Chambre, mais que nous avons affaire exclusivement à des parlementaires élus par le peuple. Situation qui non seulement renforce leur légitimité démocratique, mais reconstitue également l'identification des hommes avec leurs représentants. Il est urgent que, dans l'Europe de demain, les hommes puissent s'identifier plus fortement à leurs institutions et se posent des questions à leur sujet.

wywiadu polskiego to z nich właśnie nader często wychodziły zachęty do mordów. Wiadomo też, że niektóre oddziały partyzanckie występowały jako UPA i mordowały ludność polską, by później, już jako sowieckie, znajdować na tym terenie poparcie Polaków. Wiadomo też o podobnych akcjach NKWD w okresie powojennym, zarówno w Polsce, jak i na Ukrainie, gdzie pseudobanderyowcy mordowali wówczas także Ukraińców. Nie wiemy, czy ci partyzanci nie występowali też czasem jako oddziały polskie przeciw wsiom ukraińskim. Mamy więc prawo sądzić, że pewną część przelanej na Kresach krwi polskiej mają na sumieniu partyzanci sowieccy. Wydaje się też, że ich akcje musiały należeć do najkrwawszych – nie mogli oni bowiem pozostawiać świadków mogących zdemaskować prowokację.

Samoobrony polskie podejmowały także akcje zaczepne – tak prewencyjne, jak i odwetowe. Palono wsie ukraińskie sąsiadujące z samoobronami lub uznawane za «gniazda nacjonalistyczne», niewątpliwie musiało dochodzić przy tym także do mordów na ludności cywilnej¹⁰. Jednakże podawane przez źródła ukraińskie przypadki polskich pacyfikacji wymieniają na ogół liczbę ofiar tak niewielką, że trudno oceniać, czy są to

pomordowani, czy raczej – polegli w walce. Udokumentowane przypadki masowych mordów obciążają niemal wyłącznie schutzmannschaften złożone z Polaków;

Mimo surowych zakazów Polski Podziemnej Polacy dość licznie wstępowali bowiem do schutzmannschaften¹¹. Część z nich szukała w nich ocalenia, część zaś – zemsty za krew swoich bliskich. Ale to ci ostatni, mający silniejszą motywację, musieli nadawać ton. Polskie bataliony policyjne stacjonowały w Kobryniu, Kowlu, Różycach i Klewaniu, Niemcy przerzucili też na Wołyń batalion policyjny z Gubernatorstwa, co – jak to ujął autor meldunku AK – «popelnianym bestialstwom nadaje charakter zemsty polskiej». Te właśnie formacje najgorzej zapisały się w pamięci Ukraińców, tym bardziej że i ich czyny wyolbrzymiała ta sama panikarska plotka, która w polskiej opinii wyolbrzymiała zbrodnie ukraińskie. Niestety, autorzy ukraińscy rzadko tylko rozróżniają kolaborantów od oddziałów AK, pisząc o «Polakach» i «polskich zbrodniach». Podobnie zresztą autorzy polscy wyjątkowo tylko rozróżniają ukraińskie formacje niepodległościowe od kolaboracyjnych.

Kierownictwo Polski Podziemnej nie miało dostatecznego rozeznania w sytuacji na Kresach i wybuch terroru

69

TADEUSZ
ANDRZEJ
OLSZAŃSKI
KONFLIKT
POLSKO-
UKRAIŃSKI
1943-1947

[h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a](http://www.jimagine.viv.ua)

[h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a](http://www.jimagine.viv.ua)

La Cour de justice européenne doit, en sa qualité de dépositaire du pouvoir judiciaire et gardien de la Constitution européenne, pouvoir affirmer sa position de garant de l'ensemble de la construction de l'UE. Elle doit en particulier veiller au maintien de la compétence constitutionnelle au niveau des rapports entre les assemblées, également vis-à-vis des citoyens.

LE GOUVERNEMENT À CHOISIR POUR L'EUROPE

La forme de gouvernement adoptée sera un élément important dans l'Europe de demain.

Le gouvernement européen ne tiendra plus compte des intérêts nationaux des divers Etats membres. Il se consacrerait exclusivement aux intérêts européens. L'exemple de la guerre en Bosnie m'avait permis d'évoquer les conséquences de l'assujettissement de l'Europe aux schémas nationaux: son inévitable chute.

C'est là que réside toute la différence avec l'Europe d'aujourd'hui. En effet le Conseil de l'Europe qui est aujourd'hui de fait le gouvernement de l'UE, n'est qu'un organe représentant les divers intérêts nationaux, et il s'en tient là.

Il est composé de membres du gouvernement

anglais, allemand, italien et français, dont l'objectif premier est de gagner les prochaines élections et de prouver aux électeurs de leur pays qu'ils sont bien maîtres de la question européenne. Prenons un exemple: des décisions complexes et source de contrarité – comme c'est le cas en matière de politique agricole – sont prises au sein du Conseil. Chacun retourne chez soi et les citoyennes et les citoyens entendent dire que «Bruxelles» vient encore une fois de prendre des décisions irraisonnées. «Bruxelles» est cette chose abstraite, cette incarnation de l'«eurocratisme», cette dimension insondable de l'Europe. Ce n'est pas sur de telles bases que l'on peut espérer développer une politique européenne et des intérêts européens.

Une Commission au pouvoir renforcé, assumant la fonction de gouvernement européen, doit par conséquent remplacer le Conseil. Cette Commission devrait véritablement pouvoir penser européen. Elle devrait pouvoir se détacher de cette politique au service de chaque Etat, pour devenir un organe fort, au service de l'Europe.

Cette évolution exige l'introduction de réformes décisives: Il ne faudrait plus que les Commissaires soient

wołyńskiego zaskoczył je zupełnie. Toczące się opornie rokowania między Delegaturą Rządu a banderowską OUN do niczego doprowadzić nie mogły i istotnie nie doprowadziły. Polska musiała stać konsekwentnie na stanowisku integralności terytorialnej II Rzeczypospolitej, to zaś było absolutnie nie do przyjęcia dla banderowców – przedstawicieli wznowionego w 1941 r. państwa ukraińskiego. Także podpisanie w marcu 1944 r. nie wolnego od rozbieżności protokołu polsko-ukraińskiego niczego nie załatwiało – Polska stała jednoznacznie w obozie Aliantów, dokumentując to współpracą z Armią Sowiecką podczas «Burzy», UPA tymczasem wraz z wypieraniem Niemców z ziem ukraińskich zwracała się już tylko przeciw Sowietom, obiektywnie więc stawała po stronie państw Osi.

W Galicji Wschodniej długo panował spokój. Dopiero późnym latem 1943 r. terror ogarnął pograniczne powiaty od strony Wołynia, nie osiągając jednak tamtejszych rozmiarów (poprzednie mordy na tym terenie były częściej aktami kryminalnymi, choć już wiosną 1943 r. zdarzały się zbiorowe mordy na tle politycznym). Dopiero zimą 1944 r. pod naciskiem frontu spływały tu z Wół) nią coraz liczniejsze jednostki UPA, a z nimi nasilał się terror.

Wcześniej jeszcze spokój Galicji zburzył rajd sowieckiej partyzantki Kowpaka, który przedarł się spod Sarn w Karpaty, a podczas odwrotu został zniszczony nie tyle przez Nienców, co przez organizowaną tu właśnie UPA (formalnie jeszcze UNS – Ukraińska Samoobrona Narodowa). W toku tych walk Niemcy masowo pacyfikowali wsie, co w efekcie przyniosło wzrost prestiżu i siły banderowców, upadek zaś – kolaborantów, tym większy, że Niemcy ponosili coraz to nowe klęski, a wojna przybliżała się do granic Galicji.

Z początkiem 1944 r. wystąpienia antypolskie ogarnęły stopniowo całą Lwowszczyznę, a także – choć w nierównie mniejszym stopniu -Stanisławowskie i Tarnopolskie. Jedynie w zagłębiu naftowym nie doszło do wystąpień terrorystycznych – pracowało ono na potrzeby frontu, a Niemcy do końca trzymali je twardą ręką. Także w samym Lwowie miały miejsce liczne zabójstwa Polaków przez spenetrowaną przez OUN policję ukraińską, a także polskie akcje odwetowe. Jedne i drugie były często kierowane przeciw określonym, ogólnie znanym osobom,

Z początkiem 1944 r. UPA postanowiła stworzyć – jeszcze w warunkach okupacji niemieckiej – terytorium

délégués par les gouvernements. Le seul fait d'être nommé ne devrait pas constituer une légitimité suffisante et ils auraient besoin désormais d'une véritable légitimation démocratique.

En effet la situation telle qu'elle se présente aujourd'hui les soumet à un dilemme comparable à celui observé au sein du Conseil: ils sont trop sous le dictat des intérêts nationaux et insuffisamment légitimés et reconnus par le peuple européen.

Faisons un petit retour sur les présidents qui se sont succédés à la Commission. Combien d'entre eux auraient, selon vous, obtenu ce mandat par vote direct ? Tout ce remue-ménage indigne autour de leur désignation respective ne favorise pas l'accueil que les Européens leur réservent et ne contribue pas à renforcer leur légitimité. Il ne résulte pas non plus de tout ceci que les présidents de la Commission réussissent à avoir le dernier mot dans un conflit avec des gouvernements nationaux. Cependant, il faudra bien en arriver à ce résultat, si l'on souhaite que l'Europe arrive à s'affirmer vis-à-vis de ceux-ci.

Je propose par conséquent d'introduire une réforme radicale de la Commission, qui devrait avoir pour mission,

d'un part de consolider le pouvoir du gouvernement de l'UE, et d'autre part de se conformer aux intérêts de l'Europe. Ce gouvernement européen doit également renoncer à exercer une domination administrative, pour remplir une fonction politique.

Une telle Un Gouvernement puissant et actif agissant non sous le dictat des intérêts européens, mais compte tenu de leurs exigences, et se situant au même niveau que les gouvernement nationaux ou au dessus de ces derniers, doit nécessairement obtenir de la part du peuple confirmation de sa raison d'être.

«LADIES AND GENTLEMEN: THE PRESIDENT OF THE UNITED STATES OF EUROPE»

Deux voies devraient, me semble-t-il, permettre d'en arriver là:

Premièrement le vote direct du président de la Commission, consécutif au vote d'un collège électoral dans les Etats-membres respectifs ou bien, deuxièmement, un scrutin européen.

Dans ce contexte, le modèle des Etats-Unis mérite que l'on s'y attarde: le président y est légitimé de manière démocratique, il ne prend pas de décision concernant

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a

DANIEL COHN-
BENDIT
QUO VADIS
EUROPA?

wyzwolone, widomy dla świata dowód istnienia państwa ukraińskiego oraz bazę formowania regularnej armii. Miał się na nie złożyć obszar powiatów bóbreckiego, przemyskiego, rohatyńskiego i brzeżańskiego. Tworzył on – rzecz z pewnością nieprzypadkowa – doskonałą bazę do ataku na Lwów. Niemcy rychło utracili kontrolę nad tym terenem, Brzeżany zostały zablokowane, a jedynym liczącym się przeciwnikiem UPA została AK, w toku walk z którą padły bardzo liczne ofiary spośród ludności polskiej, której większość jednak ratowała się ucieczką (np. w Przemyskiem z 20 000 mieszkających tam jeszcze Polaków zginęło 800, a ok. 15 000 uciekło na zachód, zapewne głównie do Lwowa).

W Galicji Wschodniej także tworzyły się samoobrony, tu jednak na ogół niewielkie i stosunkowo słabe, częściej niż na Wołyniu korzystające z poparcia Niemców, którzy np. w Żółkiewskim wydawali Polakom broń, by choć trochę powściągnąć anarchizację coraz bardziej bezpośredniego zaplecza frontu. Najbardziej znanymi samoobronami na tym terenie były Hanaczów, Biłka Królewska oraz huty: Werchbuska, Brodska i Pieniacka. Część tych samoobron została zniszczona przez UPA bądź przez Niemców (tam gdzie współpracowały one z

partyzantką sowiecką), a w akcjach tych miały swój udział także pododdziały formowanej przez proniemieckie ugrupowania ukraińskie oraz samych Niemców dywizji SS-Galizien¹² – zarówno wywodząca się z pierwszego zaciągu, lecz mająca charakter «policyjny» tzw. Kampfgruppe Beyersdorf¹³, jak też, późną wiosną i latem 1944 r., pododdziały właściwej dywizji. Podobnie cały czas miały miejsce mordy na ludności cywilnej – tak polskiej, jak i ukraińskiej – dokonywane przez oddziały niemieckie.

Odwet polski w Galicji Wschodniej był bardziej zdecydowany i krwawy niż na Wołyniu. Akcja ukraińska rozpoczęła się tu później i nie zastała Polaków nie przygotowanych, a Lwów sprawiał, że AK miała tu możliwości kadrowe, o jakich nawet śnić nie mogła na Wołyniu. Akcje odwetowe były zarówno samorzutne, jak też – nakazane przez dowództwo AK. Z tych ostatnich brutalna wyprawa lwowskiego KEDYWU w kwietniu 1944 r. miała doprowadzić do trwałego zahamowania terroru, przyniosła jednak skutek przeciwny – nowe, nader liczne ofiary polskie, gdy tylko zgrupowanie to powróciło do Lwowa. Fala terroru opadła dopiero w czerwcu wraz ze zbliżaniem się frontu – UPA musiała przygotować się do

71

TADEUSZ
ANDRZEJ
OLSZAŃSKI
KONFLIKT
POLSKO-
UKRAIŃSKI
1943-1947

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a

les affaires des Etats, tout en s'affirmant vis-à-vis de ceux-ci en matière de politique étrangère, de sécurité, d'environnement et de politique sociale.

Certains collèges électoraux élisent le président des Etats-Unis, au moment des élections présidentielles. Leur nombre est déterminé en fonction de chaque Etat. Si l'on souhaitait adapter ce système aux conditions européennes, il faudrait organiser dans chaque Etat-membre un premier tour de vote pour l'élection du collège électoral. Au second tour, celui-ci élirait le président de l'Europe.

Quant aux second modèle évoqué plus haut, il se présenterait ainsi: parallèlement au scrutin traditionnel de listes nationales (concernant la répartition des 600 sièges du Parlement européen) l'on prévoirait une deuxième voix: pour le président.

Cette deuxième voix est donnée à des listes électorales européennes unitaires et par conséquent transnationales. Dans l'une de ces listes les conservateurs auraient choisi un leader, qui pourrait être – et pour ne fâcher personne, choisissons parmi ces politiques un homme du passé européen – Helmut Kohl, par exemple. Pour les sociaux-démocrates, peut-être

Felipe Gonzalez. Pour les Verts ... bon, vous l'avez déjà deviné.

L'ensemble du peuple européen voterait, pour, d'une part, choisir la composition du Parlement, et d'autre part, grâce aux listes européennes, le Président de l'UE . En effet, le candidat de tête de la liste élue devient Président de l'UE.

Il faudrait alors que le Président, après avoir consulté le Conseil, réunisse son gouvernement, pouvoir exécutif, autrement dit la Commission, et propose ce choix au Parlement européen, lequel le confirmerait.

RÉFÉRENDUM: DRAME ET DÉMOCRATIE

Cette démarche renforcerait dans un premier temps les structures européennes vis-à-vis des structures nationales. Ensuite elle créerait la tension dont la politique européenne a besoin, puisqu'en effet la population aurait sa part de responsabilité dans la composition des institutions européennes qui, en contre-partie, gagneraient en légitimité. Les citoyens feraient de l'Europe un sujet de conversation détaché des intérêts nationaux, vu uniquement sous l'angle de sa dimension européenne.

Pour moi il va de soi qu'une telle constitution et ce

zmiany warunków działania, kolaboranci zaś uciekali na zachód.

Z początkiem 1944 r. doszło też do dramatycznych wydarzeń na lewym brzegu Bugu, w powiatach tomaszowskim i hrubieszowskim. Korzenie ich sięgały tragedii Zamojszczyzny, kiedy to Niemcy, wysiedlając zarówno Polaków, jak i Ukraińców, tych drugich osiedlali następnie w wysiedlonych w tym celu polskich wsiach Hrubieszowskiego. Następnie zaś polskie akcje odwetowe skierowane zostały zarówno przeciw kolonistom niemieckim, jak i wsiom ukraińskim. Tu Polacy byli silniejsi i dopiero silne oddziały UPA przerzucone tu jesienią 1943 r. z Wołynia zmusiły AK-BCh do odwrotu na zachód i częściowej ewakuacji ludności polskiej. W marcu 1944 r. ruszyła z kolei ofensywa polska, skoordynowana z walkami 27 Wołyńskiej Dywizji AK za Bugiem. W jej toku masowo palono wsie ukraińskie, a ofiary wśród ludności cywilnej sięgnęły przypuszczalnie kilku tysięcy. Przeciwdziałanie UPA i kolaboracyjnych formacji ukraińskich było jednak bardzo silne i po zaciętych, prowadzonych z obustronnym okrucieństwem walkach Polacy ze znacznymi stratami, także wśród ludności cywilnej, wycofali się za

Huczwę, a niemal cała ocalała ludność polska odeszła razem z nimi.

Dalej na południu panował względny spokój. Na Nadsaniu nie było ani masowych mordów, ani prób «depolonizacji». Była natomiast po stronie polskiej panika i jednocześnie czujność. Odsobnione wypadki mordów politycznych nie zmieniają tej oceny. Dochodziło tu natomiast do dość licznych starć między AK a ukraińskimi schutzmannschaftami, podczas których – jak zawsze, gdy walka toczy się na obszarze miejscowości – padały przypadkowe ofiary. Aż do 1945 r. na tym terenie dominowała jednak – obok terroru niemieckiego – przemoc kryminalna. Wydarzenia na zachód od Bugu i Sanu stanowiły jednak margines, a spotykane czasem (z obu stron) twierdzenia o dziesiątkach tysięcy ofiar na Chełm-szczyźnie nie zasługują na wiarę.

Zmiana okupacji Kresów z niemieckiej na sowiecką nie położyła kresu – wbrew większości dotychczasowej literatury polskiej – ani działalności UPA, ani mordom na ludności polskiej. Sytuacja Polaków znacznie się teraz pogorszyła – samoobrony przestały istnieć, zabrakło oddziałów AK, a nowe wywózki na wschód i mobilizacja uszczupliły najaktywniejsze środowiska polskie. Wraz z

nouveau concept en matière de politique européenne réservent aux institutions et parlements régionaux des droits spécifiques. Je pense en particulier au droit d'initiative parlementaire accordé aux citoyens européens, sous forme de référendum.

Il est primordial de veiller à ce que la nouvelle constitution fasse l'objet de débats dans tous les pays membres et donne lieu à un plébiscite. Je pense à une véritable consultation populaire et non à un vote au sein du parlement, puisqu'en effet l'Europe ne peut évoluer que si les peuples l'adoptent vraiment. Ainsi, les peuples européens seraient en mesure de prendre leur avenir en main.

Supposons qu'un pays rejette cette constitution, il doit alors se retirer. Conséquence triste peu-être, mais incontournable, l'Europe n'étant pas le modèle d'un système prédisposé à violer l'autonomie des peuples.

Ce référendum donnerait non seulement du sens à la situation, mais de plus il permettrait à l'ensemble de la collectivité européenne de faire un grand pas en avant. Ne perdons pas de vue que cet aspect de mise en scène politique des décisions européennes et des votes conditionne l'éclosion d'un peuple européen et que c'est

là où se situe l'impératif nécessaire au fonctionnement de la démocratie européenne.

Il s'agit de prendre dès aujourd'hui les initiatives qui s'imposent pour atteindre cette Europe forte et unie. J'avais déjà eu l'occasion de souligner que cette réforme interne devrait être achevée assez tôt pour permettre l'accueil de nouveaux membres, soit d'ici l'année 2005, afin que l'Europe soit capable de faire face à ses tâches.

Des idées telles que celles qui ont été lancées récemment par le Commissaire Verheugen, compétent en matière d'élargissement de l'UE, ont pour effet non seulement de freiner toute évolution, mais encore d'entretenir un climat absurde, tremplin on ne peut plus favorable à l'éclosion de rancoeurs dangereuses. Les applaudissements qui suivirent, en provenance comme par hasard de l'Autriche, n'on fait que rapidement confirmer ces craintes. La concertation telle qu'elle a été évoquée, au niveau de l'accueil de nouveaux membres, est en contradiction avec l'idée de cette communauté solidaire que se veut être l'Europe. Tout ceci va en l'encontre de l'idée de démocratie directe.

DANIEL COHN-
BENDIT
QUO VADIS
EUROPA?

wojskiem – zwłaszcza z Wołynia – odeszła na zachód wielka liczba ludności cywilnej, jednak wciąż na wschodzie pozostawali liczni Polacy. Tymczasem UPA uniknęła zarówno dekonspi-racji, jak też frontального starcia z Armią Czerwoną, a podczas przewalania się frontów znacznie się dozbroiła i wzmocniła przez dopływ licznych schutzmanów i rozbitków z dywizji «Galizien».

Jesienią 1944 i wiosną 1945 r. rozlała się więc nowa fala antypolskiego terroru, tym razem bezplanowa, nie sterowana. Atakowano zapewne głównie te wsie, które okazywały sympatie dla nowego okupanta (a okazywano je głównie po to, by uniknąć wywózki na Sybir i zyskać ochronę właśnie przed UPA). Tam, gdzie działała jeszcze Armia Krajowa (np. pow. Rawa Ruska), i tam gdzie ludność polska nie okazywała poparcia dla Sowietów – prawdopodobne jest, że znaczna część akcji, o które oskarżana jest UPA, była w rzeczywistości prowokacyjnymi działaniami NKWD. Splotu niewiadomych prawdopodobnie nigdy nie zdołamy rozwikłać.

Władze sowieckie nie dysponowały dostatecznymi siłami dla kontroli głębokiego zaplecza, organizowały więc oddziały pacyfikacyjne¹⁴, zbliżone do niemieckich schutzmannschaftów, choć w większym stopniu złożone z lud-

ności formalnie niezdolnej do noszenia broni. W oddziałach tych, zwłaszcza na Lwowszczyźnie, bardzo duży odsetek stanowili Polacy, których władze sowieckie nie podejrzewały o chęć współpracy z UPA i którzy godzili się na każde warunki, byleby tylko nie być bezbronnymi. Walki między Polakami a Ukraińcami trwały więc nadal, a ich kres przyniosło dopiero wysiedlenie Polaków z Kresów. Ostatnio pojawiły się – na razie niedokładne – informacje o tym, że mordy na Polakach, zwłaszcza tych powiązanych z władzą sowiecką, trwały na Ukrainie do końca działalności UPA, tj. do pierwszych lat pięćdziesiątych. Historia Polaków pod drugą okupacją sowiecką jest jednak dotychczas bardzo słabo znana i wymaga starannych badań¹⁵.

Tak zakończył się pierwszy – najważniejszy i najkrwawszy – etap konfliktu polsko-ukraińskiego lat czterdziestych. Liczba jego ofiar jest sporna, a poszczególni autorzy wysuwają rozbieżne szacunki. Na szacunki jesteśmy skazani, nie ma bowiem żadnej możliwości ustalenia dokładnej liczby ofiar już choćby dlatego, że nikt nie wie, ilu Polaków mieszkało na Kresach w momencie rozpoczęcia «depolonizacji».

Najwyższy z szacunków, który może być traktowany serio, to wysunięta jeszcze w 1944 r. przez Studnickiego

73

TADEUSZ
ANDRZEJ
OLSZAŃSKI
KONFLIKT
POLSKO-
UKRAIŃSKI
1943-1947

h t t p : / / w w w . i i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . i i - m a g a z i n e . l v i v . u a

LE NOYAU DE L'EUROPE, C'EST QUOI AU JUSTE?

Constatons combien ce type de progression est lent en Europe. Bien que l'on ait depuis longtemps compris la nécessité de réformer les structures, trop peu de choses ont été faites et les aménagements s'avèrent lents et pesants. Le processus d'intégration a besoin d'une nouvelle dynamique, et l'on est en droit de se demander qui, en fin de compte, prendra part à ce processus.

La réponse est évidente: tous les membres de l'UE, à condition qu'ils le souhaitent. Etant donné le contexte historique, ce sont les pays du Benelux, la France, l'Italie et l'Allemagne qui viennent immédiatement à l'esprit, tandis que l'on imagine le mal qu'aura la Grande Bretagne à accepter ce développement. Une telle attitude provient peut-être du caractère insulaire du pays – qui expliquerait l'euro-scepticisme des Britanniques face à l'Europe – elle est également ancrée dans la conception historique que l'on y a de la société. Le Royaume-Uni n'a pas de constitution et il s'en passe bien.

Mais il faudra bien, en fin de compte, envisager de remodeler l'Europe sans l'aide des Britanniques. Et si ces derniers ne souhaitent pas, dans un premier temps,

prendre part au travail, il faudra le commencer sans eux. Et, dans ces conditions, je ne me pose plus de question au sujet du noyau de l'Europe. Parce que – en me référant ici à l'expérience acquise au cours de mes nombreuses années d'action politique – effectivement, une initiative ne peut jamais obtenir, d'emblée, l'assentiment de tous. Ce qui n'empêche pas que beaucoup s'y rallient, tôt ou tard. La Grand-Bretagne fera sans doute partie de ce groupe, le jour où nous aurons réussi à surmonter les différences politico-culturelles entre les sociétés des Etats et les sociétés des citoyens.

Ce qui me paraît important, ce n'est pas qu'il s'agisse ou non du noyau de l'Europe, mais

simplement du droit de participer activement à l'amélioration de l'Europe, et ce dès aujourd'hui. Toutefois, il faut absolument une constitution européenne qui prévoit des décisions à l'unanimité.

L'ETHIQUE DE LA SOUVERAINETÉ

Il est effectivement absolument nécessaire que les décisions puissent être prises à la majorité, si l'on tient à troquer la politique d'intérêts et ses dilemmes au profit d'une politique à dimension européenne.

liczba 200 000 ofiar¹⁶ – pojawiające się ostatnio w polskiej publicystyce liczby wyższe, sięgające 400 000, a nawet 600 000, pozbawione zresztą jakiegokolwiek uzasadnienia, nie zasługują nawet na polemikę. Większość poważnych szacunków oscyluje jednak wokół liczby 100 000 poległych i pomordowanych po stronie polskiej, nie będących ofiarami terroru niemieckiego, jednak bez uwzględnienia okupacji sowieckiej.

Do tej ostatniej liczby (mniej niż 100 000, na Wołyniu najwyżej 35 000) przychyła się też najwybitniejszy polski badacz problemu – doc. Torzecki¹⁷, autor nie opublikowanej jeszcze źródłowej monografii omawianego tu tematu. Druga z podanych przez Torzeckiego liczb zgodna jest z rzeczywistością udokumentowaną liczbą ofiar terroru wołyńskiego, wynikającą ze «Zbrodni...». Wprawdzie autorzy tej publikacji nie bez racji zaznaczają, że ich zestawienie nie jest wyczerpujące, jednakże arbitralne zwiększenie liczby ofiar o ponad 100%¹⁸ jest zabiegiem niedopuszczalnym, poważnie osłabiającym zresztą wiarygodność tej cennej publikacji.

Ta liczba obejmuje jednak nie tylko ofiary UPA, pospolitego ruszenia chłopów oraz ukraińskich schutzmannschaftów, ale także sowieckiej partyzantki,

«dzikich» oddziałów i band leśnych, dezertérów i zwykłych kryminalistów. Z pewnością liczni byli też tacy, którym przyszło umrzeć z głodu i wyczerpania na drogach ucieczki. Nigdy nie będziemy w stanie ustalić, ile ofiar obciąża czyje konto.

Po drugiej stronie także padali liczni polegli i pomordowani. Najnowsza monografia walk na Wołyniu podaje ok. 2000 Ukraińców, pomordowanych w akcjach odwetowych (a więc przez AK) oraz kilkuset poległych w 150 walkach między AK i UPA na Wołyniu.¹⁹ Ofiary ukraińskie musiały być wyższe – Wołyn to tylko część ziem objętych tym konfliktem, oprócz AK działały także polskie schutzmannschafty, a dezertérzy, bandyci i sowieccy partyzanci mordowali także Ukraińców. Ale też straty te musiały być znacznie niższe od polskich. Działania polskie, wyjąwszy lewy brzeg Bugu, miały charakter defensywny, a Polacy, strona cały czas słabsza, nie mieli – choćby chcieli – takich możliwości jak Ukraińcy. Z drugiej zaś strony UPA zapewniała ludności ukraińskiej znacznie lepszą ochronę przed «niepolitycznymi» mordercami, że Ukraińcy zaś z zaatakowanych wsi nigdy nie musieli uciekać daleko, praktycznie nie było wśród nich wypadków śmierci z wyczerpania. Wreszcie

Il ne faut pas craindre ici la perte d'une souveraineté nationale. Bien au contraire. C'est en affirmant une souveraineté européenne s'appuyant sur des valeurs communes, que l'on peut espérer progresser vers un niveau de souveraineté nouveau et supérieur. Si la politique européenne se construit sur un fondement éthique tel que le définit la grande charte européenne, l'évolution de la souveraineté nationale est déjà chose assurée.

La souveraineté européenne sera une souveraineté éthique, au service d'idéaux, fondements même de l'union européenne. A savoir la mise sur pied en Europe d'une société sociale, anti-totalitaire et écologique.

Une Europe figée dans ses structures tournerait le dos aux mouvements néo-libéraux du moment. Il ne s'agit pas de remettre en cause l'économie de marché, mais la prédominance du marché et de ses lois.

La nouvelle souveraineté européenne part de l'hypothèse que nous réussirons à obtenir l'intervention du secteur public, d'une part, et que nous serons en outre en mesure de le modeler et de le contrôler. Ce n'est qu'en réussissant à faire des intérêts publics européens un sujet politique d'intervention publique, que

l'on peut espérer canaliser la bureaucratie européenne en crise de croissance.

Soyons bien clair, afin d'éviter tout malentendu. Il n'est pas question de supprimer la souveraineté nationale, mais en fait de l'élargir. Il n'en demeure pas moins que la souveraineté nationale a ses limites. Lorsque, dans un pays, un groupe risque d'être exterminé, c'est alors que doit intervenir une souveraineté éthique supérieure, qui a non seulement le droit mais le devoir de s'interposer face à cette tyrannie résultant de la politique interne du pays.

Un tel consensus nourri de souveraineté éthique, permettrait alors à une Europe ainsi conçue d'intervenir dans des conflits tels que celui de la Yougoslavie, dans un mouvement uni, dans un souci d'apaisement, et surtout avant qu'il ne soit trop tard.

Mais allons plus loin. Il faut absolument que l'aide au Tiers monde par exemple soit désormais pensée en harmonie avec ce consensus et ses critères, loin des exigences des intérêts nationaux.

La dimension «éthique» de la souveraineté européenne permet d'envisager de se fixer de tels objectifs et de faire en sorte de les réaliser, tant en Europe qu'en Afrique par exemple.

po stronie polskiej przed 1945 r. nigdy nie powstał praktyczny projekt «dezukrainizacji» jakiegokolwiek terenu.

Dotychczas nie dysponujemy wiarygodnym szacunkiem ofiar ukraińskich, autor tych rozważań uważa jednak, że nie jest nieprawdopodobne, iż mogła ona sięgać 1/3 ofiar polskich, tj. 30 000 ludzi na całym terenie objętym konfliktem do końca okupacji niemieckiej i z rąk wszystkich kategorii morderców, oprócz otwartego terroru niemieckiego i jawnych, a nie prowokacyjnych, akcji partyzantki sowieckiej. Liczba ta nie stoi też w sprzeczności z szacunkiem Turowskiego. Jednakże w obecnym stanie badań liczby tej, podobnie jak żadnej innej, nie da się przekonująco uzasadnić, podobnie jak nic nie pozwala oszacować wysokości strat polskich z okresu drugiej okupacji sowieckiej.

Wśród autorów polskich dość powszechnie określa się antypolską akcją UPA mianem ludobójstwa. Twierdzenie to nie wydaje się uzasadnione. Jeżeli bowiem ludobójstwem jest – a taka jest, wbrew dziennikarskim kalkom, stosującym to słowo do masakry demonstrantów w Bukareszcie itp., obowiązująca jego definicja – zaplanowana i systematycznie realizowana

akcja, mająca na celu eksterminację (fizyczne wyniszczenie) określonej zbiorowości ludzkiej, to musimy stwierdzić, że ukraińska «depolonizacja» nie miała charakteru akcji ludobójczej. Jej celem było bowiem wygnanie, a nie wymordowanie ludności polskiej. W toku tej akcji niewątpliwie popełniono ogromne zbrodnie i sama ta akcja miała charakter zbrodniczy – nie była jednak aktem ludobójstwa, tak jak ludobójcza była działalność Rzeszy Niemieckiej, stawiającej sobie za cel całkowite wyniszczenie Żydów i Cyganów, a częściowe – narodów słowiańskich. I niewątpliwie formacje kolaboracyjne (wszystkich narodowości) wielokrotnie przykładały rękę do tego niemieckiego ludobójstwa.

Nowy etap konfliktu rozpoczął się na zachód od Sanu i Bugu jesienią 1944 r. UPA działała na tym terenie z siłą poprzednio nie znaną, mając przeciw sobie zarówno NKWD, a później – w coraz większym stopniu – siły zbrojne komunistycznej Polski, jak też polskie podziemie zbrojne. Oczywiście i teraz nie brakowało wszelkiego rodzaju band i bandytów.

Sieć organizacyjna UPA w Polsce sięgała od Kodnia na północy po Wisłok Wik. na południowym zachodzie, nie obejmowała więc całości ukraińskiego terytorium

75

TADEUSZ
ANDRZEJ
OLSZAŃSKI
KONFLIKT
POLSKO-
UKRAIŃSKI
1943-1947

<http://www.jimagine.lviv.ua>

Il est utile de constater que les Etas européens – qu'ils soient grands ou petits – sont de moins en moins en mesure de défendre seuls leur souveraineté nationale. C'est à l'Europe que revient la tâche d'assurer à tous le maintien de leur souveraineté – au nom de la souveraineté européenne – quels que soient les domaines politiques concernés, comme par exemple la sécurité, la monnaie, l'environnement, dans certains cas parfois le social.

ORIENTATION SOCIO-ÉCOLOGIQUE DE LA MONDIALISATION

J'aimerais aborder ce phénomène mondial en pleine croissance qu'est la mondialisation. C'est justement face à ce phénomène inéluctable de globalisation de l'économie de marché, qu'il est urgent de reconsidérer le rôle de l'Europe dans une dimension mondiale. Je crois pouvoir affirmer que l'Europe – autrement dit l'UE – est seule à présenter les critères et la force politique permettant d'intervenir pour structurer et canaliser ce mouvement. Ce dont il s'agit ici, c'est en effet de donner une forme socio-écologique à la mondialisation.

Il va de soi qu'il faut réglementer le marché mondial,

contrôler les transactions financières à échelle mondiale, et ouvrir les marchés aux pays en développement. Nous disposons maintenant de conventions internationales pour la protection du climat. Rio, Kyoto et la Haye marquent les étapes de cette nouveauté mondiale. Nous disposons également de conventions internationales pour la protection de la main d'œuvre, pour assurer l'égalité des sexes et protéger les enfants. Il faut les intégrer toutes dans les accords de la Conférence du commerce internationale (WTO) pour réguler le marché mondial. C'est pourquoi il est important que l'UE présente ses objectifs sociaux et écologiques au moment des négociations de la WTO, laquelle courrait sans quoi le risque de se réduire à un organe au service des grands groupes. Les manifestations à impact mondial – comme par exemple à Seattle – contre la WTO, et la peur de la mondialisation avec ses conséquences d'injustice, sont là pour nous tenir en éveil. Assurer un commerce mondial socialement et écologiquement équitable, c'est bien là l'impératif du jour et l'Europe doit se fixer cet objectif. Il me paraît ici utile d'aborder des sujets se référant à la pratique fair-play du commerce et des fonds d'investissement de la part d'entreprises décidées à respecter

etnograficznego w Polsce. Po odejściu na wschód bardzo licznych zimą 1945 r. oddziałów z Galicji Wschodniej krajowa organizacja UPA liczyła w 1945 r. ok. 2400 ludzi w oddziałach partyzanckich i podobną, lecz stale zmienną liczbę w komórkach samoobrony wiejskiej (kuszczach).

PKWN chciał rozwiązać kwestię ukraińską w Polsce przez całkowite wysiedlenie Ukraińców zgodnie z zawartą w tej sprawie umową z rządem USRS. Dobrowolność tych wyjazdów była jako tako przestrzegana jedynie w początkowej ich fazie, kiedy to opuściło Polskę 150 000 z ogółem 600 000 Ukraińców, którzy znaleźli się w «jałtańskich» granicach Polski. Latem 1945 roku rozpoczęły się przymusowe wysiedlenia pod osłoną wojska, w wyniku których do połowy 1946 r. na Ukrainę wysiedlono ok. 500 000 osób.

W toku tej akcji Wojska Wewnętrzne (późniejsze KBW), podobnie jak WOP, a także oddziały WP dokonywały licznych, nieraz masowych mordów na ludności cywilnej. Miały one przede wszystkim na celu zastraszenie Ukraińców i zmuszenie ich do poddania się wysiedleniu, dokładnie na tej samej zasadzie, jak niemieckie pacyfikacje Zamojszczyzny czy banderowskie – Wołyń. Wielu mordów dokonały w tym

samym czasie polskie formacje niepodległościowe, a także – formowane *ad hoc* bandy, dowodzone często przez funkcjonariuszy MO (skądinąd nieraz byłych akowców). Terror tych lat, do dziś żywy w pamięci Ukraińców i rzutowany wstecz, zniekształca ich widzenie wydarzeń z lat 1942-44 w podobny sposób, jak polskie widzenie zarówno 1939 r., jak i lat 1944-47, zniekształca rzutowanie na nie terroru wołyńskiego.

UPA w miarę możliwości przeciwdziałała przesiedleniom, nie była jednak w stanie sprostać wojsku. Natomiast «samorzutną» akcją terrorystyczną zahamowała w połowie 1945 r. zdecydowana akcja odwetowa, która pociągnęła za sobą liczne ofiary wśród ludności cywilnej, zwłaszcza na Nadsaniu, gdzie właśnie wtedy obustronny terror osiągnął szczyt, a akcja propagandowa i rosnący terror władz komunistycznych w pewnej mierze wpłynęły na zmianę stosunku wsi polskiej do Ukraińców. W 1946 r. mamy już niejednokrotnie do czynienia z pomaganiem ukraińskim sąsiadom w uniknięciu wysiedlenia.

Niewykluczone, że NKWD z początku usiłowało popchnąć UPA do walki z polskim podziemiem niepodległościowym, a dopiero gdy to się nie udało – także w

l'avenir dans sa dimension écologique et sociale; se référant également au ménagement des ressources et aux programmes visant à la protection des climats.

Je souhaiterais ajouter ceci. Qui a dit que nous devons régler en dollars nos factures d'énergie, notre besoin en pétrole et en gaz naturel ? L'UE serait-elle politiquement trop faible pour nous assurer dans le monde un poids économique tel que nous ne puissions imposer à nos partenaires l'euro comme moyen de paiement, à la place du dollar ? Etant de toutes façons dans l'obligation d'apporter un soutien financier à la Russie, nous pourrions payer en euro le gaz et le pétrole que nous lui achetons. Nous pourrions agir de même pour l'Algérie et l'Iran, dans le cadre des contrats de coopération et accords d'association qui se succèdent.

Seule une Europe déterminée, sûre de sa force politique, sachant se choisir des structures adéquates, pourra, à long terme, subsister face à la prédominance culturelle et politique des Etats-Unis.

Fonds de pension, capitaux flottants et spéculateurs, tous vont vers le pôle supposé être dominant. Il faut se dégager de ces idées toutes faites qui subordonnent aux Etats-Unis tout ce qui est politique, économique et

culturel. Nous devons nous donner les moyens de devenir un partenaire à part entière.

A l'échelle mondiale, la démocratie s'appuie d'un part sur un tissu juridique qui est en passe d'envahir le globe – prenons pour exemple la nouvelle Cour pénale internationale de la Haye – et d'autre part sur l'intégration des marchés mondiaux dans un système de liens égalitaires, sociaux et écologiques d'où a été écartée toute prétention de domination.

LES FRONTIÈRES DE L'EUROPE

Nous touchons là à un aspect central des choses. Quels pays pourront bien faire partie de l'Europe, si l'on considère que tout le monde est en droit de revendiquer les valeurs définies plus haut, et qu'il faut de plus poursuivre l'intégration de l'Europe et son expansion ?

Si le poids de l'Europe s'affirme, si elle définit bien son caractère identitaire, elle en arrivera indubitablement à se poser quelques questions sur le problème de son expansion. L'histoire nous avait simplifié les choses: l'Europe s'étendait de l'Atlantique au rideau de fer et, en sa qualité de membre de l'OTAN, la Turquie devait également en faire partie. Cette délimitation a perdu toute

Polsce wystąpiło przeciw niej. Z wielu świadectw wynika też, że z początku, choć atakowane przez UPA, formacje sowieckie odnosiły się do niej z pewną tolerancją. Nie wyjaśniona jest też dotychczas sprawa ewentualnej penetracji przez NKWD kierownictwa OUN-UPA w Polsce, wiadomo zaś, że w późniejszym okresie na Ukrainie sięgnęła ona bardzo głęboko. W tym kontekście warto może wspomnieć, że nazwisko jednego z solennych UPA w Bieszczadach, «Stacha», pozostaje nie znane nawet ukraińskiej literaturze emigracyjnej.²⁰

Trzeba tu też wspomnieć o napadzie wojsk NKWD na Dynów wiosną 1945 r., kiedy wystąpiły one zrazu jako UPA, a dopiero w obliczu zdeterminowanego oporu «ujawniły się» jako oddział sowiecki. Niewykluczone, że akcja ta miała związek z wcześniejszym pogromem poddunowskiej Pawłokomy przez polskie «samoobrony». Fakt ten każe podchodzić ostrożniej do oskarżeń UPA o mordy na ludności polskiej w tym czasie, mogły być bowiem wypadki, gdy prowokacji sowieckiej nie udało się zdemaskować.

Skalę przelewu krwi w tych latach wyolbrzymiała już nie tylko plotka, ale świadoma manipulacja propagandowa. Prawdziwe lub rzekome okrucieństwa UPA

znakomicie odwracały uwagę społeczeństwa polskiego od zbrodni sowieckiego i «polskiego» NKWD, które pochłonęły wielokrotnie więcej ofiar niż działalność UPA na zachód od Bugu i Sanu.

W 1945 r. UPA była w zasadzie panią kontrolowanego przez siebie terenu, z czasem jednak traciła tę kontrolę wobec coraz silniejszego nacisku wojska i wysiedlania kolejnych wsi. Rzecz charakterystyczna, że w tym czasie na ziemiach polskich notujemy niewiele mordów na ludności polskiej – jedynie sporadyczne akcje odwetowe tam, gdzie Polacy uprzednio atakowali wsie ukraińskie, oraz «likwidacje» poszczególnych funkcjonariuszy lub agentów nowej władzy. Kierownictwo UPA, twardszą ręką niż «za Niemca» trzymające zarówno oddziały leśne, jak i ludność cywilna, zainteresowane było teraz montowaniem wspólnego, polsko—ukraińskiego frontu przeciw sowieckiej okupacji. Inna rzecz, że UPA wciąż nie rezygnowała z roszczeń terytorialnych także wobec «jaltańskich» granic Polski.

Kontakty między UPA a AK-WIN, uwieńczone zawarciem taktycznego porozumienia i kilkoma wspólnymi akcjami przeciw NKWD i UBP na Lubelszczyźnie (najgroźniejsza i największa – atak na Hrubieszów 26

77

TADEUSZ
ANDRZEJ
OLSZAŃSKI
KONFLIKT
POLSKO-
UKRAIŃSKI
1943-1947

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a

logique après la chute de l'Empire soviétique. Il convient effectivement de redéfinir les frontières de l'Europe. Dès demain nous allons accueillir des pays de l'Europe de l'Est et de l'Europe centrale. Les négociations pour l'adhésion de ces pays s'achèveront dans les années à venir et ceux-ci seront bientôt membres de l'UE. Et après ? Qu'advient-il de la Roumanie, de la Moldavie, de l'Ukraine et de la Biélorussie ?

Ces pays – à l'exception de la Russie qui couvre toute l'Asie – font géographiquement et culturellement parlant, partie de l'Europe. Mais un tel critère suffirait-il à définir les frontières extérieures de l'Europe ? Il me semble que non. Derrière l'Europe se cache en plus une entité politique forte et la mission de garantir la stabilité géographique.

Le souci de réussite de l'intégration des pays de l'UE explique que l'on doive exclure l'adhésion de la Russie. La Russie est trop grande pour l'Europe, qui serait dépassée par ses problèmes, sa complexité et ses dimensions extravagantes. L'intégration de la Russie représenterait un danger au niveau du fonctionnement des institutions européennes. De plus les prétentions géopolitiques de la Russie rendent impossible son

intégration dans la fédération politique. C'est la raison pour laquelle l'on verra se former d'autres sous-systèmes en plus de l'Europe. La Russie pourrait être le centre de l'un d'entre eux. Autour de la Méditerranée apparaîtront également d'autres sous-systèmes.

Je le dis et j'insiste, il faut que la Russie puisse exister à côté de l'UE. Il faut l'aider à se lancer avec les pays de l'ancienne union (CEI) – dont les handicaps sont comparables – dans un processus d'intégration semblable à celui de l'UE. Ne perdons cependant pas de vue, comme souligné plus haut, que l'on ne peut envisager une adhésion à l'UE – son semblant de puissance et sa taille ferait basculer l'équilibre européen.

COMMUNICATION ENTRE LES SOUS-SYSTÈMES

De tout ceci ressort que l'Ukraine et la Biélorussie doivent actuellement se tenir à l'écart de l'intégration européenne, afin que la Russie ne se trouve pas complètement isolée. Il faut au contraire, comme déjà indiqué, aider ces pays à mettre sur pied une entité propre, en coopération avec la Russie et d'autres anciennes républiques soviétiques. Il faut les aider à assurer à l'Europe centrale et orientale une garantie de

maja 1946 r.) nie miały jednak większego znaczenia. Kierownictwo polskie zmierzało do rozładowania, a nie do rozbudowy oddziałów leśnych, większe jednak znaczenie miało to, że zasadnicze sprzeczności polityczne między polskim a ukraińskim ruchem niepodległościowym pozostawały wciąż nie rozwiązane.

Do końca 1946 r. głównym przeciwnikiem władz komunistycznych było polskie podziemie, a przeciw UPA skierowano siły dalece nie wystarczające do zwalczania zdeterminowanej i dobrze uzbrojonej partyzantki. W dodatku wojsko, zmęczone walkami frontowymi, w którym licznie służyli weterani AK i silne były wpływy WiN, nie kwapiło się do umierania w walkach z «bandami». Dlatego też aż do śmierci gen. Świerczewskiego głównym przeciwnikiem UPA pozostawały WOP i KBW. Ale i one nie umiały walczyć z partyzantką – tym bardziej więc mściły się za swe niepowodzenia na ludności cywilnej.

Jesienią 1946 r. UPA wyraźnie już słabła – zapasy broni i amunicji zaczynały się wyczerpywać, zaś perspektywy III wojny światowej rozwiewały się coraz wyraźniej. Jednakże przed Akcją «Wisła» wojsku nie udało się rozbić ani jednej sotni UPA. Do końca też

ukraińska partyzantka zachowała podziwu godną determinację – dezercje były bardzo nieliczne, a oddawanie się do niewoli, nawet w beznadziejnej sytuacji – wyjątkowe (większość jeńców wziętych przez Polaków to ranni lub schwytani przypadkowo, z zaskoczenia) – zaś samobójstwa, nie tylko oficerów, były nagminne, jak w żadnej armii tej wojny. I choć można różnie oceniać skłaniające do tego pobudki – trzeba oddać ukraińskim żołnierzom, że umieli być bezlitośni nie tylko wobec innych, ale i wobec siebie.

Amnestia 1947 r., podobnie jak poprzednia, nie objęła OUN i UPA, uznanych za sojuszników hitlerowskich Niemiec, przy czym UPA, podobnie jak dywizja SS-Galizen, uznana była za organizację przestępczą – sama przynależność do niej podlegała karze. Wyłączenie to miało ostrze jednoznacznie nacjonalistyczne – Ukraińcy zostali w ten sposób wykluczeni ze społeczności obywatelskiej państwa polskiego oraz z ówczesnego «pojednania narodowego».

Amnestia ta przyniosła praktyczną likwidację polskiego podziemia, czyniąc zarazem z ukraińskiej partyzantki problem numer jeden bezpieczeństwa kraju. Rząd polski nie chciał jednak rozwiązać go metodami

stabilité, afin que dans ces régions règnent la paix et la sécurité.

Il me semble que l'on devrait pouvoir utiliser ce modèle dans d'autres régions du monde où l'on constituerait des unités intégrées – dans un souci d'harmonie économique et politique – qui définiraient leurs intérêts communs et s'entraideraient. Concernant le Bassin Méditerranéen, les pays du Maghreb et toute la partie Est, devraient pouvoir former avec Israël un autre sous-système. Il faudrait les aider, de même que, par exemple en Afrique occidentale, en soutenant l'intégration de la zone CFA avec le Ghana et le Nigeria.

La théorie exposée ici sur la cohabitation de grands sous-systèmes, ne peut être mise en pratique que si nous ne construisons pas de murs le long de nos frontières, mais au contraire nous ouvrons au commerce frontalier de quelque envergure qu'il soit.

Les intérêts nationaux pourraient ainsi passer au second plan, ce qui donnerait plus de force aux souverainetés éthiques et aux caractéristiques régionales. Ce concept serait particulièrement bénéfique à l'Afrique. L'on pourrait enfin se débarrasser des frontières fixées à l'époque coloniale et affirmer la

diversité des identités culturelles, tout en réussissant à mieux maîtriser les conflits régionaux.

LA TURQUIE: BAGDAD OU BARCELONE

Pour la Turquie, un tel processus serait certainement problématique, mais il apporterait en même temps une certaine clarté. Dans le cadre de l'intégration européenne, il faudra que l'Europe respecte sa promesse historique vis-à-vis de la Turquie, à savoir son appartenance à l'Europe. Mais la question à poser est cependant, êtes-vous disposés à partager cette intégration, sachant que, conformément aux valeurs défendues par l'Europe, le respect des droits de l'homme est une obligation absolue ? C'est uniquement en répondant par un «oui» sans condition que l'adhésion de la Turquie pourrait être envisagée. Nous ne pouvons voir là qu'une tentative de solution, dont l'issue est incertaine.

J'imagine l'ambivalence des citoyens turcs qui se demanderaient, mais pourquoi l'Europe ? Pourquoi ne serait-il pas possible d'envisager plutôt pour la Turquie, une union avec l'Est du Bassin Méditerranéen, autrement dit former une union politique comprenant la Turquie, la Jordanie, Israël, la Syrie et l'Égypte ? Une telle union

politycznymi. Mamy bowiem dość powodów, by sądzić, że znaczna część żołnierzy UPA (zwłaszcza nowobrańcy i członkowie samoobron) skorzystałaby z amnestii. W lesie pozostałaby garść nieprzejednanych, a wieś musiałaby teraz liczyć na ochronę wojska przed zemstą «leśnych», a nie – jak dotychczas – odwrotnie. Oszczędziłoby to wiele krwi, tak polskiej, jak i ukraińskiej. Ale w Warszawie – i prawdopodobnie w Moskwie -tego nie chciano.

Wielka operacja przeciw UPA i pozostałej w Polsce ludności ukraińskiej (ok. 150 000) była przygotowywana jeszcze w 1946 r. Wzorców dostarczyła stalinowska szkoła «rozwiązywania problemów narodowościowych», reprezentowana przez licznych instruktorów sowieckich, zwłaszcza w bezpieczeństwie i wojsku. Nim jednak przygotowania do tej operacji zostały zakończone, w zasadce pod Jabłonkami w Bieszczadach poległ gen. Świerczewski, chyba najpopularniejszy wówczas dowódca WP.²¹ Notabene jego inspekcja bieszczadzkiej garnizonów według wszelkiego prawdopodobieństwa była związana właśnie z przygotowaniem do Akcji «Wisła».

W nowej sytuacji operacji tej nadano znaczny rozgłos, przedstawiając ją jako odwet za śmierć Świerczewskiego.

Celem akcji było w pierwszej kolejności wysiedlenie ludności ukraińskiej, a dopiero później – likwidacja partyzantki ukraińskiej. Wysiedlenie prowadzono z wielką brutalnością, popełniając przy tym wiele mordów. Wysiedlonych kierowano na ziemie zachodnie i północne, dążąc – niewątpliwie świadomie – do zerwania więzi parafialnych i sąsiedzkich, a nawet – rodzinnych. Przy okazji zlikwidowano wszystkie istniejące jeszcze formy ukraińskiego życia narodowego. Trudno oprzeć się wnioskowi, że ukrytym celem takiego rozsielenia była likwidacja społeczności ukraińskiej w Polsce przez wymuszoną polonizację *modo sovietico*.

Wiosną 1947 r. UPA liczyła w Polsce jeszcze ok. 1800 ludzi w oddziałach leśnych. Z licznych członków kuszczy zaledwie kilkuset wzmocniło partyzantkę – większość biernie poddawała się wysiedleniu. Przeciw nim rzucono ok. 20 000 żołnierzy, że zaś operację realizowano etapami – przewaga polska była jeszcze większa. Wobec bezcelowości kontynuacji walki po wysiedleniu ludności dowództwo UPA nakazało odejście oddziałów na inne tereny – głównie na Ukrainę lub do Niemiec, pod okupację amerykańską. Straty były jednak ogromne, a jesienią 1947 r. partyzantka ukraińska w Polsce przestała istnieć.

79

TADEUSZ
ANDRZEJ
OLSZAŃSKI
KONFLIKT
POLSKO-
UKRAIŃSKI
1943-1947

h t t p : / / w w w . i i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . i i - m a g a z i n e . l v i v . u a

devrait pouvoir se réaliser en l'espace d'une cinquante d'années et elle changerait tout dans les relations avec le Caucase et la Russie.

Tant en ce qui concerne l'UE que la Turquie, le fait que la candidature ait été souhaitée, ne peut être confondu avec une décision à son sujet. Il faudrait que les parties concernées en parlent ouvertement. Cette candidature représente, ne l'oublions pas, une chance historique à saisir pour introduire une stabilité politique dans tout le Bassin Méditerranéen.

C'est pourquoi la Turquie est en droit d'hésiter entre Bagdad et Barcelone. Les deux voies sont possibles, toutes deux présentent des opportunités favorables et des possibilités.

Pour la Turquie, Barcelone balayerait le fondamentalisme traditionnel kémaliste. Il faudrait que le pays accepte la décentralisation régionale, y compris un renforcement d'une autogestion des Kurdes au sein de l'Etat turc. Bagdad entraînerait, elle, un renforcement du centralisme et de l'autoritarisme kémaliste et par là même serait un refus vis-à-vis de l'Europe.

L'EUROPE A BESOIN D'IMMIGRATION

Permettez-moi une dernière remarque. L'Europe est une terre d'immigration. Elle a besoin d'immigration, tant sur un plan démographique qu'économique, comme nous l'enseigne l'histoire. Sans immigration l'Europe n'ira pas bien loin. L'immigration s'accompagne d'un apport d'énergie. Il s'agit là d'une réalité bien banale que l'histoire nous a permis de constater.

Mais comment pourrions-nous, comment l'Europe pourrait-elle arriver à vaincre ces peurs irrationnelles face à l'immigration ? Comment arriverons-nous à ne pas reproduire les erreurs fatales commises voici une cinquantaine d'années ? A l'époque nous avons demandé de la main-d'œuvre bon marché, par la suite nous avons constaté que l'on nous avait envoyé des êtres humains.

L'immigration est un processus difficile et long, pour les deux parties concernées. L'immigration signifie, doit signifier, et que chacun le comprenne bien, que toutes les personnes qui arrivent – quelle que soit leur origine – deviendront un jour des Européens, seront une partie de l'Europe et le resteront.

Nous avons besoin d'immigrants et non d'informaticiens en possession de la «green-card» de

Jakiś czas jeszcze działali rozbitkowie i resztki siatki konspiracyjnej, a niektórzy desperaci ukrywali się w leśnych «bunkrach» aż do amnestii 1956 r.

Straty w tych walkach nie były wysokie, zwłaszcza jeśli mierzyć je miarą terroru wołyńskiego. Wedle danych oficjalnych ofiarą UPA padło 2200 osób, w tym zaledwie 690 cywilnych (wśród nich była pewna liczba Ukraińców, według niektórych ocen – połowa), zaś po stronie ukraińskiej padło 5500 osób, w tym 1500 w toku Akcji «Wisła». Straty NKWD nie są znane. Dane te nie obejmują Ukraińców poległych w walkach z polskim podziemiem niepodległościowym i przez nie pomordowanych – prawdopodobne jest więc, że łączna liczba ofiar ukraińskich w Polsce wyniosła 8000-10 000, w znacznej większości – ludności cywilnej.

Czy Akcja «Wisła» była rzeczywiście konieczna? Likwidacja partyzantki ukraińskiej – niewątpliwie tak, gdyż żadne państwo nie może tolerować na swym terytorium zbrojnej irredenty. Konieczność ta jednak nie może usprawiedliwić zastosowanych w jej toku metod, a konkretnie – wysiedlenia. Gdyby nawet istotnie niezbędne było usunięcie z terenów objętych walkami ludności cywilnej – należało ludność tę skoncentrować

w silnie strzeżonych wsiach-obożach, a po zakończeniu walk pozwolić na powrót do domów. Jednakże takiej konieczności nie było: w walce «z oddziałem «Ognia», cieszącym się znacznym poparciem ludności i działającym w ciężkim, kto wie, czy nie trudniejszym niż Bieszczady terenie, nie uciekano się do wysiedleń.

Rok 1947 zakończył ostatni krwawy konflikt polsko-ukraiński, a jeszcze przez kilka lat Ukraińcy ginęli w więzieniach. Stracono ogółem ponad 300 osób, a ostatni wyrok wykonano w 1950 r.

Konflikt ten zakończył się straszliwą klęską Ukraińców i bardzo problematycznym zwycięstwem polskim. Tak naprawdę jedynym zwycięzcą była Moskwa. Trzeba jednak powiedzieć, że ostatnim akordem tego konfliktu była ciężka przewina państwa i narodu polskiego. Bo to nie jest tak, że wszystkiemu winni byli komuniści i Stalin, że odpowiedzialność ponoszą tylko Bermanowie, Gomułkowie *et consortes*. Ani jeden głos protestu nie podniósł się, gdy 150 000 naszych współobywateli wyzuto z ojcowizny i zesłano na obce ziemie, na poniewierkę, gdzie rzadko spotykali się choćby z życzliwą obojętnością swych nowych sąsiadów – Polaków. A Wojsko Polskie, choć wykonywało obce rozkazy, składało się jednak z

l'immigrant «utile». Evoquer la notion d'utile en parlant d'immigrants, suggère que les autres sont nuisibles.

Tous les débats autour de l'utilité de l'immigration tels qu'ils se présentent actuellement en Europe, et en particulier en Allemagne, ont un relent de fatalité et d'hypocrisie. Les immigrants ne sont ni bons ni mauvais – que l'on considère en eux l'être humain ou bien la personne effectuant certaines fonctions. Comme toujours chez les hommes, il y en a de bons, il y en a de mauvais, des experts en informatique et des dilettantes. C'est tout.

Ceci fait penser aux affirmations en faveur du peuple juif, selon lesquelles ce dernier ne serait pas mauvais, mais très particulier – la preuve en est que l'on ne compte dans aucun autre peuple un nombre aussi impressionnant de prix Nobel. Ceci est faux, les juifs sont aussi peu un peuple de prix Nobel qu'un peuple de banquiers.

Jean-Paul Sartre a bien compris la chose en notant que l'antisémitisme ne serait vaincu que le jour où l'on prendrait les juifs pour ce qu'ils sont, des êtres humains comme vous et moi, des policiers et des malfrats, des infirmières et des femmes de joie, des prix Nobel et des imbéciles. Et pour ce qui concerne les immigrants, il n'en est pas autrement.

Les immigrants sont confrontés à des situations sociales auxquelles ils sont obligés de s'adapter, tout comme les habitants du pays. Le manque de simultanéité dans les deux groupes est particulièrement important et une organisation s'impose. Cependant une société ne peut arriver à gérer ce temps, que si tout ce dont l'on a besoin est organisé, de l'école maternelle au quotidien professionnel, en passant par le logement.

Je tiens à insister ici tout particulièrement sur un élément. La douleur de l'immigration, la douleur de devoir abandonner sa patrie est quelque chose que personne n'a le droit de sous-estimer. Tout immigrant laisse derrière lui ses amis et son pays, pour tenter sa chance ailleurs. Il lui faut du temps pour retrouver ses repères dans ce nouveau monde culturel. Il doit – il doit absolument – acquérir une langue complètement étrangère à la sienne. Sans cette nouvelle langue, il ne pourra jamais prendre la parole.

Il faudrait bien que l'Europe finisse par comprendre qu'elle ne peut se passer d'immigrants. Elle devrait se conformer à leurs besoins et se tenir prête à les aider.

Parmi les Européens, la droite radicale qui s'attaque avant tout aux Noirs, par peur de l'avenir, ne l'a pas encore

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . t v i v . u a h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . t v i v . u a

DANIEL COHN-
BENDIT
QUO VADIS
EUROPA?

Polaków – od szeregowca do większości generałów (w tym gen. Mossora, dowódcy Akcji «Wisła», przedwojennego oficera zawodowego). I jakkolwiek byłoby to dla nas przykre, nie możemy odrzucić tego ciężaru. Tak samo jak Ukraińcy nie mogą odrzucić ciężaru zbrodni popełnionych na Polakach w latach czterdziestych.

¹ Artykuł ten oparty jest na tekście, ogłoszonym przez niżej podpisanego w «Zeszytach Historycznych» nr 90 (jako Jan Łukaszów). Dlatego też – dla szczupłości miejsca – pomijamy tu aparat naukowy, 21 4 ograniczając się do dokumentowania źródeł udostępnionych już po publikacji owego tekstu.

² Tak sumarycznie nazywamy tu niemieckie formacje pomocnicze rekrutowane z mieszkańców terenów okupowanych. W rzeczywistości nosiły one różne, liczne nazwy.

³ Ukraińska Samostijna Soborna Dertawa (Ukraińskie Niepodległe [i] Zjednoczone Państwo), nazwa państwa ukraińskiego, proklamowanego w czerwcu 1941 r.

⁴ «Zbrodnie nacjonalistów ukraińskich dokonane na ludności polskiej na Wołyniu 1939-1945», Główna Komisja Badania Zbrodni Hillerowskich w Polsce Instytut Pamięci Narodowej (i) Środowisko żołnierzy 27 Wołyńskiej Dywizji Armii Krajowej w Warszawie, Warszawa 1990 (dalej jako «Zbrodnie...»).

⁵ «Zbrodnie...», ss.74-116. oraz Tadeusz Andrzej Olszariski: «Pierwsza próba dokumentacji terroru wołyńskiego (1939-1945)». (w) «Obóz» nr 19/1990, s. 117-118.

81

TADEUSZ
ANDRZEJ
OLSZAŃSKI
KONFLIKT
POLSKO-
UKRAIŃSKI
1943-1947

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

compris. Les Démocrates devraient tous s'attacher à bien lui expliquer que ces étrangers sont des immigrants et qu'ils font maintenant partie de la société. Il serait en outre nécessaire d'insister sur le fait que leur présence ici est souhaitée. Tous les Démocrates doivent adhérer à cette idée fondamentale. Toute personne, en particulier tout politicien mettant la chose en doute, favorise les actes de terrorisme et d'exclusion de la part de l'extrême droite. Au lieu de lui faire comprendre qu'elle s'isole dans la société, on lui fournit des raisons de croire que son attitude est légitime.

Il est au contraire indispensable de donner à l'immigration une orientation responsable. Nous avons besoin de lois claires sur l'immigration, démontrant à l'intérieur du pays, comme à l'étranger, que l'immigration est un facteur décisif pour l'avenir de l'Europe.

En outre et absolument indépendamment de tout ceci, et de toute réflexion intéressée, nous avons besoin d'une harmonisation du droit d'asile. Garantir l'asile politique aux personnes persécutées est un élément de base du consensus de tous les Européens. Cela fait partie de la culture européenne; il faut aborder le droit d'asile politique dans cette dimension et assurer sa protection.

Cette garantie du droit d'asile est une des valeurs les plus importantes, caractéristique de l'identité européenne; elle doit absolument être reprise dans la grande charte et nous assurer, à long terme, une Europe juste et paisible.

Permettez-moi de conclure ici en citant Benjamin Franklin, qui a été l'un des premiers à signer la Déclaration de l'indépendance de l'Amérique, et qui de plus, est l'inventeur du paratonnerre.

Il s'agit ici d'un homme dont l'on pourrait croire qu'il est intelligent, et qui nous permet de prendre conscience de ce que même les gens intelligents peuvent perdre leur capacité intellectuelle et être assaillis par des idées saugrenues, si on les confronte avec le phénomène de l'immigration:

«...»

Mesdames, Messieurs, l'Europe, c'est pour moi une vision, un rêve, je pourrais même dire, une des dernières utopies pour laquelle il vaut la peine de se battre. Je suis convaincu que la notion de patriotisme que cristallise la constitution, pour reprendre une expression de Jürgen Habermas parlant de l'Allemagne, est pleine de

⁶ Józef Turowski: «Pożoga – Walki 27 Wołyńskiej Dywizji AK», Warszawa 1990, s. 48.

⁷ «Zbrodnie...», s. 121, wieś Sztuń powiatu lubomelskiego.

⁸ Wypadki wymienione przez Aleksandra Konuana w broszurze «Pięte przykazanie boskie: nie zabijaj!» (Koło Lwowian Londyn 1990, ss. 8-9 i 34), a dotyczące Galicji Wschodniej i kleru greckokatolickiego, trudno ocenić ze względu na propagandowy charakter prac tego autora.

⁹ Edward Polak: «Baza «Topór» i sowieckie łagry», Wyd. Narodowe Reduta, Świdnica 1991, s. 45 tam o Galicji Wschodniej.

¹⁰ Por. Wincenty Romanowski: «Kainowe dni», IWZZ Warszawa 1990. ss. 82, 147-48, 189-90.

¹¹ Oddziały te przeszły do AK na przełomie 1943/44, więc pod naciskiem frontu – por. Turowski, op. cit» s. 112, Polak, op. cit, s. 30 w przypisie.

¹² Dywizja ta podporządkowana była dowództwu SS podobnie jak inne «Obce Armie – Wschód» pod koniec wojny, nie była jednak jednostką Waffen-SS, a jej żołnierze nie byli – w myśl kryteriów niemieckich – esesmanami.

¹³ Ryszard Torzecki: «Sprawy polsko-ukraińskie podczas II wojny światowej» (wywiad) (w) «Zuстріczy» nr 3-4/1990, zeszyt polskojęzyczny, s. 114.

¹⁴ Dosłownie: niszczycielskie, roś. istriebitielnyc.

¹⁵ «Zbrodnie...» pomijają to zagadnienie, kończąc kalendarium na lipcu 1945 r. i wymieniając ledwie kilkanaście ofiar (ss. 156-7), podczas gdy niektóre opracowania sowieckie mówią, o 2000 polskich ofiarach UPA na Wołyniu po lutym 1944 r.

¹⁶ Niejasności związane z rozmową Studnickiego z Wachterem omówiłem bliżej w artykule wymienionym w przypisie I.

¹⁷ Torzecki, op. cit., s. 114.

¹⁸ «Zbrodnie...», ss. 158,160-165. Por. też Olszariski, op. cit., s. 126.

¹⁹ Turowski, op. cit., s. 513.

²⁰ Gdyby było inaczej, wytknąłby to z pewnością Sztendera w swej recenzji monografii Szczesniaka i Szoty «Droga donikąd» – por. Ewhen Sztendera: «Badania nad dziejami UPA w PRL» (w) «Suczasnist» – zeszyt w języku polskim, lato 1985.

²¹ Niejasności, związane z przebiegiem tej potyczki, skądinąd warte wyjaśnienia, nie mają znaczenia dla naszego tematu.

signification dans le cas de l'Europe. En proposant une constitution européenne, et à condition qu'elle soit digne de ce nom, nous offrons aux peuples européens la possibilité de s'identifier avec cette Europe qui est la leur.

Je suis par conséquent convaincu que les débats autour de cette constitution de même que le scrutin auquel elle donnera lieu représentent la condition indispensable à l'élaboration d'une nouvelle Europe. Les discussions auxquelles chacun est invité à prendre affirment une prise de conscience générale et débouchent sur une identification politique.

C'est en cela que je suis un patriote européen – un défenseur de la constitution.

DANIEL COHN-
BENDIT
QUO VADIS
EUROPA?

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a

P.S.

Autorski komentarz po latach

Powyższy artykuł powstał w 1991 r. Był on oparty na mojej głośnej publikacji w paryskich *Zeszytach Historycznych* (nr 90 z 1989 r., podpisanej pseudonimem Jan Łukaszów), już wtedy jednak musiałem korygować niektóre jego tezy, ze względu na postęp badań nad dziejami stosunków polsko-ukraińskich. W ciągu ostatniego dziesięciolecia postęp ten – zwłaszcza badań nad wojennymi dziejami tych stosunków – był ogromny, co sprawia, że mój artykuł jest dziś tekstem historycznym, dokumentującym nieaktualny już stan wiedzy.

Nie mam tu dość miejsca, by omówić postęp, jaki nastąpił w badaniach nad konfliktem polsko-ukraińskim, przede wszystkim dzięki otwarciu archiwów polskich i ukraińskich i mrówczej pracy licznych historyków w tych archiwach. Uważam natomiast za swój obowiązek ustosunkowanie się do moich poglądów sprzed dziesięciu lat. Niektóre szczegółowe konstatacje tego tekstu zostały skorygowane przez postęp wiedzy o ówczesnych wydarzeniach, natomiast większość zasadniczych, «konceptualnych» tez tego artykułu uważam za aktualne, a nawet – za znajdujące nowe potwierdzenia.

Jest jednak jeden, bardzo istotny wyjątek. W 1991 r. powyższym artykule wyraziłem pogląd, że wielka czystka etniczna na Wołyniu i w Galicji Wschodniej (depolonizacja) z lat 1943-1944 nie miała cech ludobójstwa. Dziś muszę ze smutkiem przyznać, że myliłem się w tej sprawie. Coraz więcej ujawnianych dokumentów świadczy nie tylko o tym, że akcja depolonizacyjna miała charakter zaplanowanej operacji wojskowej i że istniał odpowiedni rozkaz kierownictwa OUN-UPA (choć sam rozkaz wciąż nie został odnaleziony), ale także o tym, że celem tej operacji była fizyczna eksterminacja (wymordowanie) przynajmniej większości ludności polskiej tych ziem, a nie tylko – jak mylnie uważałem – jej wypędzenie. Zatem była to zbrodnia ludobójstwa.

83

TADEUSZ
ANDRZEJ
OLSZAŃSKI
KONFLIKT
POLSKO-
UKRAIŃSKI
1943-1947

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

g eorg grodek trakl

Pod wieczór rozbrzmiewają jesienne lasy
Odgłosem zabójczej broni, złote równiny
I modre jeziora, nad nimi słońce
Żałobnie się starcza; noc przygarnia
Konających wojowników, rozszalałą skargę
Ich potzaskanych ust.

Ale na pastwiskach ciszy gromadzą się
Czerwone obłoki, gdzie gniewny Bóg mieszka,
Lśni krew przelana, księżycowe chłody.
Wszystkie drogi prowadzą w czarną zgniliznę.
Pod złotą gałęzią nocy i gwiazd
Cień siostry przemyka przez zamilkły gaj,
Kłania się duchom bohaterów, krwawiącym głowom;
I cicho dźwięczą w szuwarach ciemne flety jesieni.
O, wyniosły smutku, o spiżowe ołtarze.
Straszliwy ból podsycy dzisiaj gorący płomień ducha,
Nienarodzonych wnuków.

Tłumaczenie Kazimierza Karkowskiego

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

g eorg grodek trakl

Le soir, les forêts automnales résonnent
D'armes de mort, les plaines dorées,
Les lacs bleus, sur lesquels le soleil
Plus lugubre roule, et la nuit enveloppe
Des guerriers mourants, la plainte sauvage
De leur bouches brisées.
Mais en silence s'amasse sur les pâtures du val
Nuée rouge qu'habite un dieu en courroux
Le sang versé, froid lunaire;
Toutes les routes débouchent dans la pourriture noire.
Sous les rameaux dorés de la nuit et les étoiles
Chancelle l'ombre de la sœur à travers le bois muet
Pour saluer les esprits des héros,
les faces qui saignent;
Et doucement vibrent dans les roseaux les flûtes
sombres de l'automne.
Ô deuil plus fier! Autels d'airain!
La flamme brûlante de l'esprit, une douleur puissante
la nourrit aujourd'hui,
Les descendants inengendrés.

Traduction Marc Petit

a **nna**
veronika
 © Anna Veronika Wendland, 1997
wendland
metropolita

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a

sur andrey
cheptytsky
a **nna**
veronika
 © Anna Veronika Wendland, 1997
wendland
le metropolite

Kolosalny, podobny do zamku, twierdzy, ale jednocześni lekki, pełen gracji, prawie polatujący święty Jur. I płynie on nad naszym miastem, i płynie nad naszą młodością, jak weselny okręt ponad chmurami. Szczególnie zachwyca wiosną, wznosząc się nad zielenią parku i kwitnącymi sadami, które na łagodnych zboczach otaczają niewysokie mury soboru.

Owiana wszystkimi zapachami szczodrej lwowskiej primavera, unosi się ta świątynia ku chmurom, jak symbol niebiańskiego tryumfu nad marnościami ziemskiego bytowania...

A tuż obok, na trawie katedralnego wzgórza wesoło rżą konie. Pomyślałem, że są to pewnie konie samego Św. Jura, patrona soboru, odpoczywające na miejskiej łące, ale się pomyliłem. Były to konie ze stajni biskupiej, wożą one pojazd jego ekscelencji metropolity Szeptyckiego, wnuka Aleksandra Fredry.

Józef Wittlin. Mój Lwów, 1946

Colossale, pareille à un château ou une forteresse, mais en même temps légère, gracieuse, presque volante, telle est Saint George. Elle nage au-dessus de la ville et au-dessus de notre jeunesse comme un bateau de noces sur les nuages. Elle est surtout fascinante le printemps, suspendue sur la verdure du parc et des jardins en fleur, qui entourent des murailles pas très hautes de la cathédrale sur les collines douces.

Couverte de tous les parfums généreux du printemps lvivien, cette cathédrale s'étend jusqu'aux nuages, comme le symbole du triomphe céleste sur les maux de l'existence terrienne...

Et juste ici, sur les gazons de la colline de la cathédrale paissent joyeusement des chevaux. J'ai pensé que c'étaient les chevaux de Saint George lui-même, le patron de la cathédrale, qui prenaient des forces dans le pré municipal, mais j'ai eu tort. C'étaient les chevaux de l'écurie épiscopale, ils tiraient l'équipage de Son Eminence le métropolite Cheptytsky, le petit fils d'Alexandre Fredro.

Józef Wittlin: Mój Lwów (1946)

«Mój» Lwów, w którym przeżyłam dobrych półtora roku, dawno już przerósł granice Świętojurskiej góry. Lecz jeśli patrzeć ku centrum miasta z przeciwległej strony, z góry Zamkowej, to mamy przed oczyma ten sam, nakreślony przez Wittlina, obraz: katedra Św. Jura biskupia rezydencja greckokatolickich metropolitów Galicji, wznosi się nad miastem, wciąż jeszcze dystansując się od krzątaniny wąziutkich uliczek śródmieścia. Ten, kto nie będzie zbyt leniwy aby wejść na wzgórze Świętojurskie, znajdzie tutaj jeszcze resztki ogrodów, nad jakimi dominuje wieża wojskowej radiostacji, «podarowana» miastu przez radzieckich władców. Barokowa budowla katedry – symbol *niebiańskiego tryumfu* na obrzeżu miasta – dłuższy czas była symbolem skomplikowanej ziemskiej sytuacji lwowskich Ukraińców: w mieście, które niegdyś założyli, w ciągu stuleci panowania polskich królów i austriackich cesarzy odsunięto ich na peryferię. Jako schizmatykom wolno im było osiedlać się tylko na przedmieściach i nie dozwolano sprawować wyższych urzędów w mieście. Od końca XVI wieku byli oni «unitami», którzy chociaż formalnie podlegali Watykanowi, zachowali wierność prawosławnemu obrządkowi, przez co nie posiadali

równych praw z katolikami. Aż do II wojny światowej ukraińscy mieszkańcy Lwowa byli mniejszością w polskim mieście.

Ale ten polski Lwów, był jednocześnie ich ukraińskim Lwowem, starodawnym miastem książęcym «ich» Wschodniej Galicji, od 1772 r. częścią prowincji Austrii, w której byli oni większością. W procesie stopniowego wzrostu życia religijnego i kościelnego pod koniec XVIII w. Lwów przekształca się w ich bezsprzeczną stolicę, i raz po raz poświadczają oni, że nań pretendują. Tutaj była skoncentrowana cienka warstwa ukraińskiej inteligencji, tu też znajdowały się ośrodki głównych ukraińskich instytucji. W rewolucyjnym 1848 roku nie tylko polscy lecz i ukraińscy patrioci domagali się praw narodowościowych i obywatelskich. Wschodniogalicjyjscy wiejscy kapłani nieśli lwowskie hasła na prowincję, wygłaszali przemówienia przed gromadami wiejskimi, w których wysławiali frankfurcki parlament – co złościło i doprowadzało do rozpaczy panów polskich. Tak więc historia tego niby-to «pozbawionego historii» narodu zaczyna się nie od 1991 roku.

Lwów zawsze był religijnym centrum galicyjskich Ukraińców. W czasach, kiedy warstwa wykształconych

Ca fait déjà longtemps que «mon» Lemberg, la grande ville ukrainienne Lviv dans laquelle j'ai habité pendant plus d'un an et demi, a dépassé les limites du mont Saint George. Mais si l'on regarde du mont du Haut Château le centre de la ville de l'autre côté, on a devant les yeux toujours le même tableau décrit par Wittlin: la cathédrale Saint George, le centre épiscopal des métropolités gréco-catholiques de la Galicie, domine la ville, toujours à l'écart de l'agitation des ruelles étroites du centre-ville. Celui qui prend la peine de monter le mont Saint George, va y retrouver les restes des vergers, dominés pourtant par les antennes du site militaire – offertes à la ville par les gouverneurs soviétiques. Le bâtiment baroque de la cathédrale, «le symbole du triomphe céleste» sur la périphérie urbaine, était pendant longtemps le symbole de la précaire situation terrestre des Ukrainiens de Lviv: dans la ville, autrefois fondée par eux, des siècles de pouvoir des rois polonais et empereurs autrichiens avaient poussé les Ukrainiens à la périphérie. Etant «des schismatiques», d'une confession différente, ils avaient le droit de s'établir seulement aux faubourgs et ne pouvaient pas occuper des postes supérieurs dans la ville. Dès la fin du XVIème

siècle ils étaient «des uniates», qui, bien que formellement dépendants du Pape, restaient fidèles au rite orthodoxe et de ce fait n'avaient pas les mêmes droits que les catholiques. Avant la deuxième guerre mondiale les Ukrainiens étaient une minorité dans la ville polonaise.

Mais ce Lwów polonais était en même temps leur Lviv ukrainien, l'ancienne ville ducale de «leur» Galicie orientale, de cette partie de la province autrichienne où les Ukrainiens étaient en majorité depuis 1772. Au cours du renouveau progressif de la vie religieuse et culturelle à la fin du XVIIIème siècle, Lviv se transformait en leur capitale incontestée, qu' ils revendiquaient sans cesse. C'est ici que la mince couche de l' intelligentsia ukrainien se concentrait, c'est ici que se trouvait le siège des institutions ukrainiennes importantes. C'est ici qu'en 1848, année révolutionnaire, des patriotes non seulement polonais, mais aussi ukrainiens, avançaient leurs demandes de droits sociaux et nationaux. Des prêtres de la Galicie orientale rurale diffusaient des slogans de Lviv dans la province et prononçaient des discours devant la communauté paysanne dans lesquels ils prônaient le Parlement de Francfort provoquant ainsi la fureur et l'horreur des propriétaires fonciers polonais. Donc,

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a

ANNA
VERONIKA
WENDLAND
LE
METROPOLITE

Ukraińców w 90 % składała się z osób duchownych, Cerkiew greckokatolicka, która nazywała się tak od czasów Marii Teresy i Józefa II, odgrywała pierwszorzędną rolę polityczną. Metropolita, będący jednocześnie biskupem lwowskim, był najwyższym przedstawicielem Rusinów, jak nazywano wówczas Ukraińców. Duchowni pełnili ważną rolę w narodowościowym ruchu ukraińskim aż do XX wieku, z początku jako wiodąca siła polityczna, później, gdy świecka inteligencja zaczęła oddzielać się od kleru, przede wszystkim jako szerzyciele idei ruchu w całym kraju. Młode pokolenia ukraińskich aktywistów również wywodziły się z greckokatolickich rodzin kapłańskich. Z tego względu ukraińscy duchowni i kierownictwo Cerkwi często wchodziło w konflikty z rządem oraz galicyjskimi Polakami, którzy najwięcej skorzystali na ogłoszonej w 1867 r. faktycznej autonomii ziemi koronnej Galicji. Antagonizm po raz pierwszy zaostriął się w latach 80. XIX wieku, kiedy to galicyjskie organy administracji krajowej i wiedeńskie centrum oskarżyły politycznie aktywnych ukraińskich działaczy o zdradę ojczyzny, postawili ich przed sądem i wspólnie z Watykanem przeprowadzili w ukraińskiej Cerkwi czystkę na wielką skalę, uzasadniając te kroki koniecznością

walki z «niebezpiecznymi dla państwa» tendencjami rusofilskimi. Szczególnie niepokoiło administrację to, że w ramach Cerkwi powstał ruch, który występował za jawnie wschodniocerkiewną orientacją aby przeciwstawić się wzrastającemu naciskowi ze strony uprzywilejowanego polskiego katolicyzmu. Celem «obrzędowego ruchu», jak go wtedy nazywano, było stworzenie silnej i niezależnej ukraińskiej Cerkwi narodowościowej, która broniła by interesów swoich wiernych, bezprawnych na własnej ziemi. Był to dość dziwny projekt, bo przecież greckokatolicka Cerkiew sama była tworem dwoistym: podporządkowana Kościołowi zachodniemu, a według obrządku – wschodnia; od początku powstała jako dzieło szlacheckiej kontrreformacji Rzeczypospolitej Polskiej, została narzucona ogniem i mieczem prawosławnym wschodnim słowianom; to właśnie przeciwko niej walczyli przodkowie tych wieśniaków i ich kapłanów, którzy teraz trzymali się tej Cerkwi jako ostatniego bastionu narodowościowego. Większość politycznie zaangażowanych Ukraińców, a *propós* nastrojona wówczas raczej antyrosyjsko niż rusofilsko, przyjęła interwencję państwa jako brutalną ingerencję mającą na celu polonizację i latynizację tego bastionu, a wśląd za nim i szkoły, i języka,

87

ANNA
WERONIKA
WENDLAND
METROPOLITA

<http://www.jimagine.lviv.ua>

l'histoire de ce «peuple sans histoire» ne commence pas seulement en 1991!

Lviv a toujours été le centre religieux des Ukrainiens de la Galicie. Aux temps où les Ukrainiens lettrés se composaient à 90 % du clergé, l'église gréco-catholique, qui portait ce nom depuis MarieThérèse et Joseph II, joua un rôle politique central. Le métropolitain, qui était en même temps l'évêque de Lviv, était le représentant suprême des «Ruthènes» comme on appelait les Ukrainiens à l'époque. Le clergé joua un rôle important dans le mouvement national ukrainien même jusqu'au XXème siècle, d'abord comme force politique dirigeante, et plus tard, quand les intellectuels laïques commencèrent à prendre la relève, ils continuèrent, un peu les fantassins du mouvement, à diffuser les idées dans le monde rural. La jeune génération d'activistes ukrainiens était issue à son tour de familles ecclésiastiques gréco-catholiques. Par conséquent, les prêtres ukrainiens et les autorités ecclésiastiques entraient assez souvent en conflit et avec les autorités locales et avec les Polonais galiciens qui avaient le mieux profité de la quasi-autonomie, obtenue par la Galicie en 1867. Ce conflit s'envenima pour la première fois dans les années 1880,

quand les autorités galiciennes et le centre viennois organisèrent un procès accusant les dirigeants politiques de haute trahison, et de concert avec le Vatican firent une purge à grande échelle de l'église ukrainienne. Comme motif de leurs actions ils proclamèrent la nécessité de lutter contre les tendances russophiles, «dangereuses pour l'état». Les autorités furent surtout inquiètes du fait qu'un mouvement s'était formé au sein de l'église, qui se prononçait en faveur d'une tendance ouvertement orthodoxe pour s'opposer à la pression croissante du catholicisme polonais privilégié. Le but du mouvement, appelé à l'époque «rituel», était la création d'une église forte, indépendante, nationale, ukrainienne qui défendrait les intérêts de sa paroisse dépourvue de droits sur sa propre terre. C'était un projet assez ambigu, car l'église gréco-catholique était elle-même une institution transfrontalière: attachée à l'église occidentale, mais de rite orthodoxe. Au départ elle était un produit de la contre-réforme dans la république polonaise, imposé par le fer et par le feu aux slaves orientaux orthodoxes; les ancêtres des paysans et des prêtres qui aujourd'hui soutiennent cette église comme le dernier bastion national luttaient à l'époque contre elle de toutes leurs forces.

i piśmienności. Widziano w tym ogromne zagrożenie w czasach gdy, ukraińskie przedstawicielstwo w parlamencie było minimalne, ze względu na stanowe prawo wyborcze, a samymi wyborami z reguły manipulował bezwstydnym alians wielkich właścicieli ziemskich, policji, justycji oraz biurokracji. Oczywiście, nie na korzyść Ukraińców.

Oto jak wyglądała sytuacja w kraju w czasie gdy hrabia Roman Szeptycki, potomek polskiej rodziny szlacheckiej ukraińskiego pochodzenia, doktor prawa i oficer rezerwy, ku ogromnemu zdumieniu krewnych podjął decyzję zostania kapłanem, do tego jeszcze Cerkwi greckokatolickiej aby powrócić tym sposobem do «wiary przodków». Przodków? Właśnie to wywołało spory w rodzinie Szeptyckich. Matka Romana była córką sławnego dramaturga polskiego Aleksandra Fredry, imię którego i dziś nosi jedna z lwowskich ulic; brat został polskim generałem. Wśród przodków po mieczu jednak miał Roman wspaniałe przykłady do naśladowania: już w XVIII w. rodzina ta dała wybitnych działaczy ruskiej Cerkwi. Później metropolita mówił, że stale żył w dwóch światach: w szanowanej i swojskiej kulturze polskiej w bezpośrednio rodzinnym kole oraz w ukraińskim świecie

wschodniogalicyskiego środowiska i «jego» wiernych. Jednak Ukraińcy, do społeczności których Roman Szeptycki powrócił na skutek swojego nawrócenia, z początku spotkali go nieufnie. «Polski hrabia» nazywali jego, gdy przyjąwszy imię Andrija, rozpoczął swoją karierę w zakonie OO. Bazylianów. Już w wieku 34 lat został on biskupem, i wreszcie w 1901 roku objął urząd metropolity. Później jeden z wpływowych rosyjskich nacjonalistów w Petersburgu napisał w londyńskiej «Times», że galicyjski metropolita jest «byłym oficerem kawalerii». Tytuł i życiorys wspomniano nie przypadkiem. Szeptycki bowiem, wielu wydawał się z początku polskim agentem, którego zadaniem było działając od wewnątrz nadać rozwojowi ukraińskiej Cerkwi kierunek pożądany dla katolików.

Niestrudzenie broniąc ukraińskich interesów, Szeptycki dowiódł, że zdolny jest podejmować decyzje na korzyść swoich wiernych, wbrew rodzinnej oraz stanowej solidarności. Z drugiej strony, jego stosunek do ukraińskiego ruchu narodowościowego przed I wojną światową był nader niejednoznaczny. Metropolita nie chciał swych wartości, ugruntowanych na głębokiej religijności, składać w ofierze idei narodowościowej. Gdy

La plupart des Ukrainiens politiquement engagés, qui par ailleurs étaient plutôt antirusse que russophile, prenaient l'intervention de l'état comme une ingérence brutale dans le but de poloniser et latiniser ce bastion, et par la suite l'école, la langue et l'écriture. C'était considéré comme une grande menace puisque la représentation ukrainienne au parlement était minimale à cause du droit électoral inégal de classes, et que les élections en général étaient manipulées par une alliance peu sainte des grands propriétaires fonciers, de la justice et de la bureaucratie.

Telle était la situation quand le comte Roman Cheptytsky, descendant d'une famille de noblesse polonaise d'origine ukrainienne, docteur en droit et officier de réserve, décida à l'étonnement de sa famille de devenir prêtre et en plus de l'église gréco-catholique, c'est-à-dire de se convertir en «foi de ces ancêtres». Les ancêtres? C'était justement sur cette question qu'il y avait des divergences dans la famille Cheptytsky. La mère de Roman était la fille du célèbre dramaturge polonais Alexandre Fredro dont une des rues lwoviennes porte toujours le nom; un de ses frères était général polonais. Pourtant du côté paternel, Roman pouvait se référer à des modè-

les brillants à suivre: déjà au XVIIIème siècle la famille avait donné des hauts dignitaires à l'église ruthène. Plus tard le métropolite disait qu'il avait toujours habité dans deux mondes: dans la culture polonaise aimée et coutumière à sa famille directe et dans la culture ukrainienne de «sa» paroisse et de son entourage galicien oriental. Mais les Ukrainiens chez qui Cheptytsky revint après sa conversion l'accueillirent d'abord avec méfiance. Ils l'appelaient «le comte polonais» quand Cheptytsky, sous le nom d'Andrey alors, commença sa carrière dans l'ordre des Basiliens. A l'âge de 34 ans, déjà nommé évêque, il finit par occuper le poste de métropolite en 1901. Plus tard un nationaliste russe influant de St.Petersbourg devrait écrire dans «The Times» que le métropolite de la Galicie était «un ancien officier de cavalerie». Ce n'était pas pour rien qu'on mentionnait son titre et sa biographie: Cheptytsky passait au départ pour un agent polonais avec mission, tout en agissant de l'intérieur, de mettre l'église ukrainienne sur le bon chemin, celui des catholiques.

D'une part, en défendant inlassablement et énergiquement la cause ukrainienne, Cheptytsky, ce frontalière éternel, prouva qu'il était prêt à prendre des décisions, en cas de conflit, en faveur de sa paroisse, contre la solidarité

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a

ANNA
VERONIKA
WENDLAND
LE
METROPOLITE

w kwietniu 1908 roku młody ukraiński nacjonalista zastrzelił namiestnika Galicji Andrzeja Potockiego, Szeptycki był jedynym wśród wybitnych Ukraińców, kto naruszył milczenie i nie podzielał ukrytej radości członków partii narodowościowej, co dla wielu stało się powodem, żeby osądzić go jako odszczepieńca. Również decyzje, które podejmował on w sprawach Cerkwi nie zawsze podobały się nacjonalistom: zamiast tego aby wszelkimi sposobami walczyć z tendencjami rusofilskimi, które wciąż jeszcze pozostawały dość silne, szczególnie wśród duchowieństwa starszej generacji, występował on za pojednaniem obozów politycznych i zakazał nacjonalistycznie nastrojonym ukraińskim kapłanom przeciągać na swoją stronę wiernych z parafii duchownych—rusofilów. To również posłużyło powodem krytyki ze strony nacjonalistów. Ta polityka była rezultatem całkiem innego rodzaju przekraczania granicy. Szeptycki nie należał do tych, którzy bezwarunkowo wyklinali wschodni ruch obrzędowy, jako niby-to prorosyjski. We wzmocnieniu wschodniocerkiewnej orientacji swojej Cerkwi widział przyszłą drogę ku temu, by przyciągnąć ku sobie prawosławnych wiernych po drugiej stronie wschodniej granicy Galicji. Jego wielkim marzeniem była odnowienie

jedności Cerkwi na Ukrainie, jakie powinno było poprzedzić zjednoczenie narodu, a prócz tego mogłoby się stać punktem wyjścia dla przezwyciężenia odwiecznego rozłamu między Wschodnią Cerkwią a Kościołem Zachodnim. Określał on swoje «prawosławie» jako prawosławie o treści czysto religijnej, nie mające nic wspólnego z biurokratycznym i państwowocerkiewnym prawosławiem Rosji. Idąc za swoim marzeniem, Szeptycki przekraczał też całkiem realne granice: w 1908 roku on *incognito* pojechał do Rosyjskiego Imperium, żeby szukać tam zwolenników swojej idei. Później przypadło mu w udziale raz jeszcze przeciąć granicę Rosji: we wrześniu 1914 roku rosyjscy okupanci Galicji deportowali go do rosyjskiego klasztoru, bowiem im znana była jego rola duchowego przywódcy Ukraińców i obawiali się że może on dać powód do rozruchów w prowincji.

Dopiero podczas Wielkiej wojny, metropolie udało się rozwiązać ostatnie wątpliwości ukraińskiego ruchu narodowościowego. Wielki cel tego ruchu – zbudowanie niepodległego państwa na zjednoczonych ukraińskich terenach Austro-Węgier oraz Rosyjskiego Imperium – on całkowicie akceptował i popierał. Kiedy, z powodu ilościowej i wojskowo-politycznej przewagi przeciwników,

89

ANNA
WERONIKA
WENDLAND
METROPOLITA

h t t p : / / w w w . i i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . i i - m a g a z i n e . l v i v . u a

familiale et contre sa classe. D'autre part, son attitude envers le mouvement national ukrainien était très ambiguë jusqu'à la Première Guerre mondiale. Le métropolite ne voulait pas sacrifier ses valeurs, basées sur la piété profonde, à la raison d'une idée nationale. Quand en avril 1908 un jeune nationaliste ukrainien abattit le gouverneur de la Galicie Andrzej Pototcki, Cheptytsky fut le seul dignitaire ukrainien à briser le silence et à troubler la joie secrète des membres du parti national, - prétexte pour le stigmatiser comme renégat. Aussi, certaines décisions prises par lui dans les affaires de l'église n'étaient pas toujours au goût des nationalistes: au lieu de lutter de toutes ses forces contre les tendances russophiles, encore assez fortes surtout chez la génération âgée du clergé ukrainien, il se prononça pour la réconciliation des camps politiques et interdit aux prêtres ukrainiens nationalistes de recruter déloyablement des membres des paroisses «russophiles», - nouveau prétexte des nationalistes pour le critiquer sévèrement.

Cette politique était la conséquence d'un passage transfrontalier de toute autre nature. Cheptytsky n'appartenait pas à ceux qui maudissaient le mouvement du rite orthodoxe tel quel comme prorusse, parce que pro-

orthodoxe. Il voyait dans le renforcement de la tendance orthodoxe de son église la voie du rapprochement avec les croyants orthodoxes de l'autre côté de la frontière orientale de la Galicie, donc avec ceux des territoires ukrainiens sous domination russe. Sa grande idée était la restauration de l'unité ecclésiastique en Ukraine avant la réunification nationale. Elle servirait en plus de point de départ pour surmonter le schisme séculaire entre les Eglises de l'Occident et de l'Orient. Cependant, il désignait son «orthodoxie» comme l'orthodoxie du contenu religieux qui n'avait rien en commun avec l'orthodoxie bureaucratique et étatique de la Russie. En suivant son rêve, Cheptytsky traversa des frontières réellement existantes: en 1908 il visita *incognito* l'Empire russe pour propager ses idées. Plus tard il fut obligé de traverser la frontière contre son gré: en septembre 1914 les occupants russes de la Galicie le déportèrent dans un monastère russe, car ils connaissaient son rôle d'inspirateur intellectuel et spirituel auprès des Ukrainiens de la Galicie et ils avaient peur qu'il pût provoquer des troubles dans la province nouvellement acquise.

Ce n'était qu'à cette époque, au temps de la Grande Guerre, que le métropolite réussit à dissiper les derniers

Ukraińcy zostali pokonani, metropolita niezłomie kontynuował rozpoczętą przez siebie dyplomatyczną misję, żeby prawa ich nie zostały zapomniane przez sojuszników. Gdy Naddnieprzańską Ukrainę ogarnęła wojna domowa, a rząd ZRL (Zachodnioukraińskiej Republiki Ludowej) oddawna już przebywał na emigracji, metropolita wciąż wykonywał wzięte na siebie funkcje przywódcy i obrońcy Ukraińców, przekraczające jego cerkiewne kompetencje. Pozostał on wiernym tej roli i wtenczas, gdy II Rzeczpospolita Polska umocniła swą władzę we Wschodniej Galicji i wbrew wszystkim obietnicom pocichu ograniczała prawa ludności ukraińskiej oraz prowadziła swoją politykę środkami przemocy wojskowej.

Jednocześnie Szeptycki stale walczył o pojednanie polsko-ukraińskie. I znów był to «głos wołającego na pustyni», ponieważ nacjonaliści ukraińscy, dokonujący odwetowych aktów terroru szkodzili samej idei, odrzucając wszelkie zasady moralne, jeśli tylko służyło to sprawie narodowościowej. Hasłu OUN «Nacja nade wszystko!» przeciwstawił on przykazanie «Nie zabijaj!».

Lecz właśnie te momenty, kiedy Szeptycki przekraczał granicę i zajmował pozycję jednej ze stron, były

mrocznymi momentami w jego życiu polityczno-religijnym. Nadnarodowościowe myślenie i wiara chrześcijańska nie zawsze jednak chroniły go przed ciężkimi błędami. Szeptycki nie pozwalał politykom wtrącać się do spraw Cerkwi – nie uważając siebie za polityka. Ale, niestety, ku szkodzie swej Cerkwi, nie zawsze trzymał się tej zasady. Dla niego, szlacheckiego konserwatysty, w czasach wojennych i powojennych wróg zawsze był «z lewa», co pobudzało go do zgody na koalicje, mające ciężkie skutki. W 1918 roku poparł na reakcyjny reżym Skoropadskiego, wprowadzony przez niemiecko-austriackie kręgi wojskowe na Ukrainie Naddnieprzańskiej, ponieważ wydawało mu się, że jest to wielce obiecujący początek budowania niepodległości Ukrainy. Nie rozpoznał tego, że reżym ten nie znajdował poparcia wśród ludności. W latach trzydziestych on często wypowiadał się na temat politycznych wydarzeń na «dalekim Zachodzie», ale niepokoił go nie nazizm w Niemczech, ale ten fakt, że antyfaszystowskie siły jednoczą się z komunistami. Reżym Hitlerowski uważał za mniejsze zło. Można to zrozumieć, ponieważ Niemcy były daleko w porównaniu z Radziecką Ukrainą, gdzie reżym Stalinowski wymordował miliony włościan w kłesce

doutes du mouvement ukrainien. Il partageait et supportait sans réserves leur grand but : la construction d'un état indépendant réunissant les territoires des Empires autrichienne et russe. Alors que les Ukrainiens étaient déjà battu au niveau politique et militaire - vu la supériorité des adversaires respectifs, - le métropolitain continua sans relâche sa mission diplomatique pour que les droits ukrainiens ne tombent pas dans l'oubli, notamment chez les alliées. Quand la guerre civile s'enflamma en Ukraine de Dniepr et que le gouvernement de ZUNR (République de l'Ukraine occidentale populaire) se trouvait déjà depuis longtemps en exil, le métropolitain continua à remplir sa fonction de dirigeant et de défenseur des Ukrainiens ce qui dépassait largement le cadre de ses compétences ecclésiastiques. Il resta fidèle à son rôle d'intercesseur quand la Seconde République polonaise, après avoir stabilisé son pouvoir en Galicie orientale et malgré ses promesses, supprimait progressivement les droits de la population ukrainienne et imposait sa politique en recourant à la terreur militaire.

Parallèlement Cheptytsky lutte sans cesse pour la réconciliation polono-ukrainienne. Mais à nouveau c'était «prêcher dans le désert», quand il dénonça publi-

quement les ripostes terroristes des nationalistes ukrainiens qui sacrifiaient toute réserve morale à la cause nationale. Au slogan de l'OUN «La nation est au-dessus de tout», Cheptytsky opposa le commandement de Dieu «Tu ne tueras point».

Mais quand il renonçait au passage frontalier et prenait parti, c'étaient justement les moments sombres de sa vie politique et religieuse. Sa mentalité supranationale et sa foi chrétienne ne le préservaient pas toujours des fautes graves. Cheptytsky avait toujours su fixer des limites aux loyautés politiques, il ne permettait pas aux politiciens de prendre part dans les affaires ecclésiastiques; lui-même, il ne se voyait pas comme un politicien non plus. Mais malheureusement, il ne gardait pas toujours cette ligne ce qui était nuisible pour l'église même. Ainsi, au temps de la guerre et après la guerre, lui, ce conservateur d'origine aristocratique, il voyait l'ennemi principal dans «la gauche», ce qui le poussait à accepter des coalitions fatales. En 1918 il appuya le régime réactionnaire de Skoropadsky instauré par les militaires allemando-autrichiens en Ukraine de Dniepr, car il croyait que ce fût un début prometteur pour la création de l'état ukrainien. Il n'avait pas compris que ce régime

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a

głodowej o niewidzianej skali i unicestwił całe pokolenie ukraińskiej inteligencji – co nie wywarło żadnego wrażenia na lewicowych sympatykach Związku Radzieckiego na Zachodzie. Gdy Niemcy w czerwcu 1941 roku okupowali Wschodnią Galicję, zajęta przez wojska radzieckie w 1939 roku, wszyscy Ukraińcy mogli na własne oczy przekonać się o prawdziwej istocie reżymu faszystowskiego.

Szeptycki, jak i większość ukraińskiej ludności, przywitał Niemców jak wyzwoliciele. Wkrótce jednak przekonał się o tym, że moralne wezwania nie potrafią poruszyć obojętności Ukraińców wobec losu Żydów galicyjskich. Jego gniewne napomnienia o starotestamentowym «Nie zabijaj!» nie przeszkadzały przekształcaniu Ukraińców w «posłusznych wykonawców» niemieckich mordów. Protesty przeciwko wyniszczaniu Żydów i wciąganiu do niemieckich akcji Ukraińskiej Policji, pozostały ryzykownymi lecz nieskutecznymi prośbami. Niewątpliwie zasługi Szeptyckiego w ratowaniu Żydów i Polaków okazały się w cieniu jego prób związania budowy wymarzonej ukraińskiej państwowości i jedności Cerkwi, mimo wszystko, z losami faszystowskich Niemiec. Jego pierwsze awansy wobec okupantów świadczą o mylnej

ocenie, błędzie, którego dopuszczało się wielu Ukraińców, uważając, iż represyjna polityka Niemców na Ukrainie, w tym przymusowe wywozy na roboty, masowe mordy, głód w miastach, płądrowanie wsi, jest tylko nieporozumieniem, które można naprawić, zwracając nań uwagę niemieckiej administracji.

I nawet kiedy sprawy zbliżały się do końca, Szeptycki nie odstępował od swojej pozycji co do konieczności wymuszonej koalicji. Tak więc, cerkiewne błogosławieństwo dla utworzenia dywizji SS «Hałyczyna «przekształconej potem na mięso armatnie, błogosławieństwo uroczyste ogłoszone podczas nabożeństwa u Św. Jura, stało się symbolem iluzji, której uległ również sam wielki metropolita. Jego świat, w którym słowo metropolity jeszcze miało jakąś wagę, zupełnie się rozpadł; ostatnią kroplą była krwawa rzeź w ostatnich miesiącach wojny, kiedy polscy i ukraińscy partyzanci o rozmaitych orientacjach, załatwiali pomiędzy dwoma frontami własne porachunki – ceną tysięcy ofiar wśród cywilnej ludności (tym razem przeważnie polskiej). Szeptycki przeżył jeszcze radziecką okupację Lwowa w lipcu 1944 roku, którą zmuszony był uznać za konieczne zło potrzebne dla wstrzymania krwawej anarchii, podobne

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a

n'avait aucun soutien dans la population éreintée et maltraitée. Dans les années 30 il se prononçait souvent sur les événements politiques de «l'Occident lointain», mais ce n'était pas la montée de l'Allemagne nazie qui le préoccupait, bien au contraire, le fait que des milieux modérés envisageaient une alliance antifasciste avec des communistes, était pour lui, le métropolitain, le danger majeur. Le régime hitlérien représentait un moindre mal. Et c'était encore compréhensible, puisque l'Allemagne était loin comparé à l'Ukraine soviétique où le régime stalinien avait poussé à la mort des millions de paysans ukrainiens pendant la famine organisée d'une dimension inouïe et avait exterminé toute une génération d'intellectuels ukrainiens, atrocités froidement ignorées par les sympathisants gauches de l'Union soviétique en Occident. Pourtant, quand les Allemands envahirent en juin 1941 la Galicie orientale annexée en 1939 par des troupes soviétiques, tous les Ukrainiens ont pu voir de leurs propres yeux la vraie nature du régime hitlérien.

Cheptytsky, à l'instar de la plupart de la population ukrainienne, salua les Allemands comme libérateurs. Très vite il dut comprendre que des appels moraux ne pouvaient pas ébranler l'indifférence des Ukrainiens à

l'égard du sort des Juifs galiciens. Sa supplication furieuse du commandement de l'Ancien Testament «Tu ne tueras point» n'arrêta pas la transformation des Ukrainiens en «exécuteurs dociles» des assassins allemands. Sa protestation contre l'exécution des Juifs et la demande de ne pas utiliser la police ukrainienne dans «les actions» allemandes restaient des tentatives risquées, mais inefficaces. Ses tentatives de relier ses projets d'un état ukrainien indépendant tant désiré et de réunification de l'église, pour le meilleur et pour le pire au sort de l'Allemagne nazie, jettent une ombre sur ses mérites pourtant incontestables concernant le sauvetage des Juifs et des Polonais. Ses premières avances envers les occupants prouvent sa fausse appréciation, partagée aussi par plusieurs Ukrainiens qui pensaient que la politique répressive de l'Allemagne à l'égard de l'Ukraine, avec toutes ces déportations aux travaux forcés, ces meurtres en masse, cette famine dans les villes, ces pillages en campagne, n'était qu'un malentendu qui pouvait être corrigé si l'on s'adressait aux dirigeants allemands.

Quand la défaite s'approcha, Cheptytsky ne changea pas sa position sur la nécessité de la coalition forcée. Ainsi, la bénédiction de la mise sur pied de la division

do tego, jakim było zaprowadzenie polskiego panowania we Wschodniej Galicji po roku 1918. Radziecka okupacja stała się początkiem nowego etapu «etnicznych czystek», które doprowadziły do ostatecznej ruiny pogranicznej strefy Galicji, ojczyzny Szeptyckiego.

Wielki metropolita zmarł w listopadzie tegoż roku, a jego pogrzeb stał się ostatnią wielką publiczną manifestacją jego Cerkwi, która wkrótce została zabroniona przez radziecką administrację. Tysiące ofiar, wywiezionych, represjonowanych podsumowują długi okres prześladowań, który rozpoczął się wówczas i zakończył dopiero kilka lat temu legalizacją greckokatolickiej Cerkwi. Wydarzyło się to mniej więcej w tym samym czasie kiedy ja po raz pierwszy przebywałam we Lwowie. Rosyjski prawosławny kler, który w 1946 roku przejął w spadku cerkiew Szeptyckiego, musiał opuścić budowlę na Świętojurskiej górze; podobnie działo się też w całym kraju, czemu towarzyszyły konflikty między prawosławnymi i greckokatolickimi wiernymi. Zawziętość w chęci posiadania dochodowych obiektów sakralnych i brak świadomości prawa u przedstawicieli rosyjskiego prawosławia, które było posłusznym narzędziem radzieckiej represywnej polityki w Galicji, były charakte-

rystyczne dla tego obozu. Nie mniej nieustępliwi byli greckokatolicy, którzy dopiero co wyszli z katakumb i pragnęli zadośćuczynienia za doznane krzywdy i zniewagi. I tu nie było miejsca dla przekraczających granice, a i obecnie mało co wskazuje na zbliżenie greckokatolickiej i prawosławnej Cerkwi w Galicji. Niekonformistyczne próby Szeptyckiego pokonania tej granicy zostały prawie zapomniane. Dziś «polski hrabia» jest zachodnioukraińską narodowościową ikoną, a jego poważne spory z ruchem ukraińskim pozostają tylko tematem literatury naukowej.

Czasy podwójnej tożsamości oraz istnienia po obu stronach granicy, jak się wydaje, minęły bezpowrotnie. Stare granice upadły w 1989 czy 1991 roku – ale już istnieją nowe i już wykonują swe zadania. W niedalekiej przyszłości wschodnia rubież forticy Europy będzie przebiegać, prawdopodobnie, między Przemyślem a Lwowem, w pobliżu linii demarkacyjnej oddzielającej wschodnią i zachodnią części austro-węgierskiej Galicji. Pośrodku dawnej metropolii Szeptyckiego. Tych, którzy próbują przecinać tutaj granicę, ludzi o własnych losach i historiach, nawet tych którzy nigdy nie słyszeli o Galicji, zatrzymują i odsyłają z powrotem do «bezpiecznych

SS Galicie, envoyée plus tard à la mort comme chair à canon, cette bénédiction proclamée solennellement pendant le service célébré à la cathédrale Saint George est devenue le symbole de l'égarément à laquelle avait succombé même le grand métropolitain. Son monde dans lequel la parole d'un métropolitain avait encore du poids s'était effondré définitivement. Le dernier fanal fut le massacre dans les derniers mois de la guerre, quand des partisans polonais et ukrainiens d'orientation différente réglaient les comptes entre eux – au prix de milliers de victimes parmi la population civile (cette fois plutôt polonaise). Cheptytsky vécut encore l'occupation soviétique de Lviv en juillet 1944, qu'il approuvait en tant qu'un moindre mal pour arrêter l'anarchie sanglante au même titre que l'instauration du pouvoir polonais en Galicie orientale après 1918. L'occupation soviétique déclencha une nouvelle étape dans la série «des purges ethniques», qui entraînèrent irrémédiablement la perte de ce pays frontalier, la Galicie, qui était la patrie de Cheptytsky.

Le grand métropolitain mourut en novembre de la même année, et ses funérailles furent la dernière grande manifestation publique de son église qui peu de temps

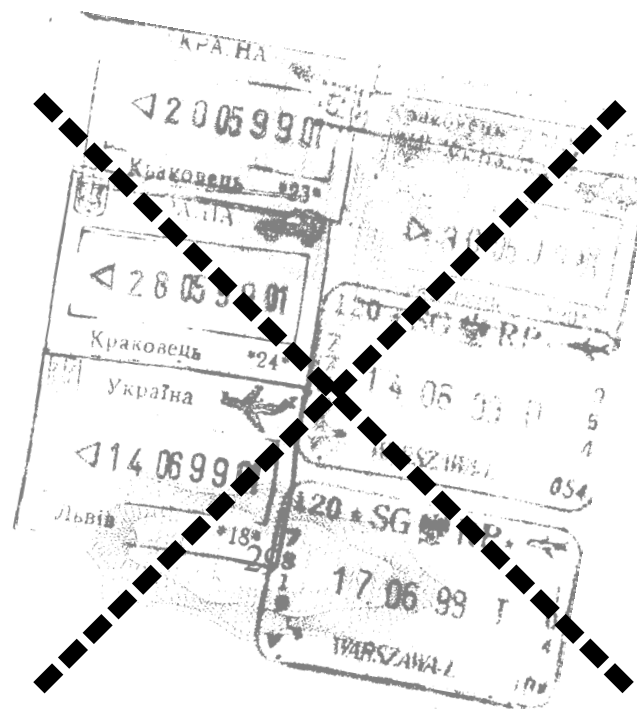
après fut interdite par l'administration soviétique. Des milliers de martyrs, de déportés et d'opprimés fut le bilan de la longue période de poursuites qui commença alors et qui ne s'est terminée qu'il y a quelques années avec la légalisation de l'église gréco-catholique. C'était à peu près à ce moment-là que je suis arrivée à Lviv la première fois. Le clergé russe orthodoxe, qui s'était approprié l'église de Cheptytsky en 1946, venait de libérer sur ordre les bâtiments sur le mont Saint George; le même scénario se déroulait partout en Galicie accompagné de collisions entre les croyants orthodoxes et les gréco-catholiques. L'obstination têtue et pharisaïque vis à vis de ces prébendes chéries et le manque total de sentiment du droit de l'orthodoxie russe, qui s'était laissée faire l'instrument de la politique soviétique répressive en Galicie, caractérisaient le camp des orthodoxes. Les gréco-catholiques étaient à leur tour irréconciliables, car après avoir quitté les catacombes ils voulaient bien sûr prendre leur revanche de l'injustice subie. Et ici non plus, il n'y avait pas de marge pour ceux qui traversent la frontière; même maintenant guère de signes indiquent le rapprochement entre l'église gréco-catholique et l'église orthodoxe russe en Galicie. Les tentatives non-

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a

ANNA
VERONIKA
WENDLAND
LE
METROPOLITE

krajów trzecich». Bardzo trudną sprawą jest nalegać na otwarciu granic w takich czasach. Świat Szeptyckiego już nie istnieje, chyba tylko w wyobraźni i, być może, dziełach niewielu, takich co zawsze będą siedzieć pomiędzy dwóch krzesel. Nie pozostaje im nic innego, jak podobnie do Józefa Wittlina z nostalgią wspominać przeszłość, która nie powróci. Polsko-żydowski pisarz wyobraża sobie dawno już nieistniejących mieszkańców swojego miasta Lemberg-Lwów-Lwiv jako uczestników procesji cieni w alei między teatrem Opery a pomnikiem Mickiewicza: *Pobratani w śmierci, pod rękę, jak przyjaciele... Milczące cienie posuwają się do mostku, skracają i płyną na Akademicką. I tak bez przerwy: tam i z powrotem, tam i z powrotem – do nieskończoności, do końca dni.* Bez trudu poznamy w tłumie ukraińskiego metropolite Andrija, polskiego konwertytę hrabiego Romana Szeptyckiego.

Tłumaczyła Natalia Otko

93

ANNA
WERONIKA
WENDLAND
METROPOLITA

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

conformistes de Cheptytsky de démolir les frontières sont presque oubliées. Aujourd'hui «le comte polonais» est une icône nationale de l'Ukraine occidentale; et ses controverses violentes avec le mouvement ukrainien restent à la rigueur un sujet de la littérature spécialisée.

Le temps de l'identité double et de l'existence double de chaque côté de la frontière semblent fini pour toujours. Des frontières anciennes sont peut-être tombées en 1989 ou en 1991, mais déjà de nouvelles frontières surgissent qui remplissent leur fonction. Dans un avenir proche la frontière orientale de la forteresse européenne passera peut-être entre Przemyśl et Lviv, tout près de la ligne de démarcation entre les parties orientale et occidentale de la Galicie autrichienne, au milieu de l'ancienne métropole de Cheptytsky. Ceux qui essayent de traverser la frontière, des gens avec leurs propres histoire et destinée et qui sans doute n'ont jamais entendu parler de la Galicie, seront arrêtés et expulsés d'ici vers «des tiers pays sûrs». D'insister afin d'obtenir le passage frontalier deviendra une tâche pratiquement insurmontable dans une période pareille. Le monde de Cheptytsky n'existe plus, ou il n'existe que dans l'imagination et peut-être dans les ouvrages de quelques personnes capables de voyager

entre deux camps. Pour eux, il ne reste plus qu'à conjurer l'esprit du passé qui ne reviendra jamais, comme Józef Wittlin le fait. L'écrivain polono-juif a imaginé les habitants de sa ville, de la ville Lemberg – Lwów – Lviv, disparus depuis longtemps, participer à la procession des ombres sur l'allée entre l'Opéra et le monument de Mickiewicz: «Fraternisés par la mort, main dans la main, comme des amis... Les ombres muettes se dirigent vers le théâtre municipal, se retournent et nagent vers la rue de l'Académie. Et comme ça sans arrêt: le va et vient jusqu'à l'infinité, jusqu'aux derniers jours». Sans efforts nous reconnaissons dans la foule le métropolitain ukrainien Andrey, converti polonais, comte Roman Cheptytsky.

Traduction Roman Ossadtchouk

«projekt
ukraina»
podsumowanie
dziesięciolecia

taras

© Taras Wozniak, 2000

wozniak

1. PREDYSPOZYCJE POWSTANIA «PAŃSTWA UKRAINA»

1.2. Kryzys i upadek ZSRR

Bezwarunkową predyspozycją powstania nowego niezależnego państwa o nazwie «Ukraina» stał się głęboki kryzys społeczeństwa sowieckiego, faktyczna porażka, zadana ZSRR oraz jego blokowi w «zimnej wojnie» lub, jak ją nazywają – «trzeciej wojnie światowej», przez USA i ich aliantów. Przyczyny tego są bardzo różne – od braku skuteczności organizacji społecznej do nieuniknionego technologicznego pozostawania w tyle. Ich połączenie doprowadziło do głębokiej erozji nawet szczytków ideologii komunistycznej, totalnego cynizmu, który ogarnął całe społeczeństwo – od góry i do dołu.

Upadek ZSRR był nieunikniony. Jednak przed rządzącymi elitami oraz narodem jako takowym zaistniał problem organizacji społeczeństwa lub społeczeństw na przyszłość. Nomenklatura partyjna musiała też zasta-

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

«le projet
ukraine»
le bilan
de dix ans

tarass

© Taras Woznyak, 2000

vozniak

1. LES CONDITIONS DE LA PARUTION DE L'ETAT UKRAINIEN.

1.1. La crise et la dissolution de l'URSS

Des conditions incontestables de la parution d'un nouvel état indépendant au nom «l'Ukraine» ont été créées par une crise profonde de la société soviétique, une défaite réelle causée à l'URSS et à son bloc par l'USA et leurs alliés au cours de la «guerre froide» ou bien, en d'autres termes, au cours de «la troisième guerre mondiale». Les causes en sont bien diverses: de la non-effectivité de l'organisation sociale au retardement technologique inévitable. Leur ensemble a amené à une grande érosion même de ce qui restait de l'idéologie communiste, au cynisme total enveloppant tout du haut en bas de la société.

La chute de l'URSS était inévitable. Mais le problème de l'organisation postérieure de la société ou des sociétés s'est posé aux élites au pouvoir et au peuple lui-même. De plus, la nomenclature de parti était obligée de réfléchir

nowić się nad kwestią, jak utrzymać władzę i kontrolę nad gospodarką, jak zmienić formy swoich rządów, żeby zachować status quo ante.

Nomenklatura sowiecka toczyła dyskusję wokół kilku zagadnień:

- czy wychodzić z kryzysu za pomocą radykalnej zmiany organizacji socjalnej społeczeństwa (projekt rewolucyjny);

- czy wychodzić z kryzysu za pomocą gwałtownych zmian społecznych na wzór «szokującej terapii»;

- czy wychodzić z kryzysu za pomocą długo trwających stopniowych zmian (projekt ewolucyjny);

- czy wychodzić z kryzysu jako odrębne regiony jedyne państwa na kształt chińskiego szlaku «dwa systemy, jedno państwo» (integracyjny projekt);

- czy wychodzić z kryzysu jako niepodległe państwa i tereny (dezyintegracyjny projekt).

Siły opozycyjne, które nie były zbyt liczne, składały się z dwóch głównych nurtów: tych, którzy występowali za jak najszybszą demokratyzację społeczeństwa (nazwijmy ich przykładowo «demokraci») oraz tych, którzy głównie walczyli za wyzwolenie narodu narodowości ZSRR lub ich samoidentyfikację, jak to było

w przypadku, powiedzmy, Ukraińców lub Rosjan (przykładowo nazwijmy ich «nacionaliści»), chociaż poglądy tych ludzi co do przyszłego systemu politycznego układały się w całym spektrum ideologicznym, od demokracji po totalitaryzm.

Opozycjonistami w stosunku do planowanego transformowania społeczeństwa w owym momencie byli oczywiście, «ortodoksi» komunistyczni, jednak wtedy byli sfrustrowani i nie gotowi ani do skutecznego transformowania, ani do skutecznego przeciwstawienia się zmianom.

Oto były te podstawowe siły polityczne, które w jakiś sposób uświadamiały sobie konieczność i gwałtowność zmian oraz poszukiwały dróg transformacji lub chociażby swego miejsca w tym procesie.

M.Gorbaczow reprezentował projekt ewolucyjnej społecznej i politycznej transformacji w ramach jedyne państwa (projekt ewolucyjnie-integracyjny).

Natomiast przewodnicy nomenklatur narodowościowych z B.Jelcynem włącznie dążyli do objęcia władzy i do niezależności od centrum oraz reprezentowali projekt ewolucyjnej (L.Krawczuk) lub rewolucyjnej (wczesny B.Jelcyn) transformacji społecznej w ramach częściowo

95

TARAS
WOZNIAK
«PROJEKT
UKRAINA».
PODSUMOWANIE
DZIESIĘCIOLECIA

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a

comment maintenir le pouvoir et le contrôle de l'économie, comment changer de formes de sa direction afin de garder *status quo ante*.

Quant à la nomenclature soviétique, la discussion pour elle portait sur quelques questions:

- faut-il sortir de la crise par des changements radicaux de l'organisation sociale de la société (projet révolutionnaire);

- faut-il sortir de la crise par de brusques changements sociaux à l'instar de la thérapie de choc;

- faut-il sortir de la crise par la voie de changements graduels de longue durée (projet évolutif);

- faut-il sortir de la crise par des régions isolées d'un seul pays à l'instar de la voie chinoise- «deux systèmes, un pays» (projet intégratif) ;

- faut-il se désintégrer et sortir de la crise par des Etats et territoires indépendants (projets désintégratif).

Des forces antisoviétiques d'opposition n'étant pas tellement nombreuses, se composaient de deux courants essentiels: ceux qui déclaraient la démocratisation plus large de la société (nous les appelons conventionnellement «démocrates») et ceux qui luttèrent pour la libération nationale des peuples de l'URSS ou bien leur autoidenti-

fication, comme c'était le cas, p. ex., des Ukrainiens et des Russes (nous les appelons conventionnellement «nationalistes») bien que les opinions de ces gens quant au système politique futur se mettaient dans tout le spectre idéologique dès la démocratie au totalitarisme.

Les opposants de la transformation planifiée de la société à ce moment étaient représentés, bien sûr, par les orthodoxes communistes mais à l'époque ils étaient frustrés et pas préparés à quelque transformation effective, ou bien à quelque riposte effective aux changements.

Les forces essentielles politiques comprenant la nécessité et l'urgence des changements qui étaient à la recherche de voies possibles de transformation ou bien, au moins, leur place dans ce processus étaient les suivantes:

M.Gorbatchev représentait le projet de la transformation évolutive sociale et politique dans le cadre d'un Etat unique (projet évolutif et intégral).

De leur côté, les leaders des nomenclatures nationales, y compris B.Yeltsine, brûlaient d'envie au pouvoir et à l'indépendance du centre et représentaient le projet de la transformation sociale évolutive (L.Kravtchouk) ou

lub całkiem niezależnych terenów, gdzie oni by w pełni kontrolowali cały proces (ewolucyjnie / rewolucyjnie dezintegralne projekty).

«Demokraci» usiłowali popierać utopijne projekty reformowania ZSRR (A.Sacharow) w ramach jedyne państwa bądź nie (ewolucyjnie / rewolucyjnie integracyjne / dezintegralne projekty). Nie robili przycisku na problemie dezintegracji, bardziej nalegając właśnie na głębokiej demokratyzacji społeczeństwa. Nieco więcej uwagi udzielano transformacji gospodarczej. Natomiast praktycznie nie było mowy o transformacji administracyjnej. Tak oto głównym problemem została demokratyzacja i reforma gospodarcza, a drogi objęcia i utrzymania władzy zostały pominięte uwagą.

Niektórzy z opozycjonistów przeciwstawiali się państwu jako takowemu, czyli w sednie sprawy przygotowywali grunt, żeby okazać się poza procesem transformacji politycznej. Później okazało się, że jedynie samej walki o prawa człowieka dla dokonania pełnowartościowej transformacji jest zbyt mało. W toku zmian ważnym było ukształtować współczesne formy stosunków społecznych, najnowszy mechanizm społeczny, który miałyby konstituować się w nowej ukraińskiej

państwowości. Ignorowanie tych wyzwań czasu doprowadziło w przyszłości do praktycznego usunięcia z procesu politycznego tych, kogo w kręgach dysydentów można było zaliczyć do «demokratów».

Natomiast «nacionaliści» naturalnie popierali projekt dezintegracji ZSRR, nie bardzo interesując się innymi aspektami transformacji, mianowicie zagadnieniami jak najbardziej szerokiej demokratyzacji lub społecznej i gospodarczej organizacji właśnie jako podstawy do budownictwa nowego skutecznego społeczeństwa (ewolucyjnie / rewolucyjnie dezintegralne projekty). Dla nich te problemy były nie na tyle aktualne, ponieważ rozpatrywane były jedynie jako środek do osiągnięcia niezależności narodowościowej, bądź po prostu były pomijane. Takie właśnie ignorowanie doprowadziło w przyszłości do fiaska tych nurtów jako takowych. Czy nie zasadniczą uwagą w ich projektach darzono zagadnienie objęcia władzy, a nie transformację społeczeństwa narodowościowego w najnowsze, skuteczne pod względem politycznym i gospodarczym. Faktycznie godzili się na objęcie władzy w już istniejącej przestrzeni społecznej oraz budowali projekt wyłącznie etatystyczny. Postawili jedynie celem utworzenie niezależnego

révolutionnaire (le jeune Yeltsine) dans le cadre des territoires relativement ou pleinement indépendants où ils auraient pu contrôler totalement le procès tout entier (des projets désintégratifs évolutionnels/ révolutionnaires).

«Les democrates» essayaient de défendre des projets utopiques de la réforme de l'URSS (A.Sakharov) dans le cadre d'un Etat unique ou non (des projets évolutionnels/ révolutionnaires intégratifs/désintégratifs). N'accentuant pas le problème de l'intégration, ils insistaient plutôt sur une profonde démocratisation de la société. Une attention plus grande était réservée à la transformation économique. Mais il ne s'agissait pas pratiquement de la transformation administrative. Ainsi, le problème essentiel consistait à la démocratisation et à la réforme économique; les voies de la prise du pouvoir et de son maintien restaient hors d'attention.

Certains opposants faisaient face à l'Etat comme tel; c'est-à-dire, ils préparaient, au fond, les conditions pour se trouver hors le processus de la transformation politique. Plus tard, il s'est avéré que la seule lutte pour les droits de l'homme ne suffisait pas afin de réaliser la transformation complète. Il était important de créer au

cours des changements de nouvelles formes des rapports sociaux, un mécanisme social moderne qui devrait se constituer dans la nouvelle structure de l'Etat ukrainien. L'ignoration de ses exigences du temps a abouti dans le futur à l'éloignement pratique du processus politique de ceux qui dans les milieux des non-conformistes étaient considérés comme «démocrates».

De leur côté «les nationalistes», naturellement, déclaraient le projet de la désintégration de l'URSS ne s'intéressant pas trop aux autres aspects de la transformation, c'est-à dire, aux problèmes de la démocratisation la plus large ou bien de l'organisation sociale et économique précisément comme base de la construction de la nouvelle société effective (des projets évolutionnels/révolutionnaires de désintégration). Ces problèmes n'étaient pas tellement actuels pour eux étant considérés comme moyen pour l'aquisition à l'indépendance nationale, ou tout simplement étaient ignorés. Une telle négligence a causé la chute de ces aspiration dans le futur. L'attention presque essentielle dans leurs projets était réservée aux problèmes de la prise du pouvoir et non pas à la transformation de la société nationale à celle moderne, effective du point de vue politique et écono-

h t t p : / / w w w . i - m a g a z i n e . I v i v . u a h t t p : / / w w w . i - m a g a z i n e . I v i v . u a

Państwa Ukraińskiego nie zważając na środki, bardzo szybko porozumieli się z nomenklaturą, myśląc, iż będą mogli ją pokonać, grając według jej reguł na jej własnym polu.

Komunistyczni «ortodoksi» nie byli w stanie zaproponować nic lepszego niż pucz, czym właśnie przyspieszyli proces upadku ZSRR oraz fiasko przejściowego gorbaczowskiego projektu ewolucji w ramach jedyne państwa i gospodarki (projekt konserwatywnie-integracyjny).

Jakie projekty studiowane były na Ukrainie i czy były one związane z innymi istniejącymi w owym czasie projektami?

Zdaje się, że na Ukrainie istniały lub rodziły się dwa projekty oparte o nomenklaturę: integracyjny oraz bardzo umiarkowany dezintegralny. Może drugi nie był od razu uświadamiany jako pełnowartościowa doktryna, a powstawał w zależności od sytuacji. Natomiast integracyjne projekty oparte o nomenklaturę istniały jak w ewolucyjnej (oficjalnej), tak też komunistycznej «ortodoksyjnej» formie (jako swego rodzaju opozycja do oficjalnego gorbaczowskiego projektu). Twórcy tych projektów wyróżniali się tym, że realnie posiadali władzę, chociaż osłabioną. Mogli naprawdę, chociaż z pewnymi zastrzeżeniami, urzeczy-

wistniać swoje na wielką skalę, wszechobejmujące projekty społeczno-polityczne. Mieli możliwość i zasoby administracyjne przygotować się do zasadniczego przegrupowania władzy i własności, a probować pierwsze poligony wolnej przedsiębiorczości na podstawie różnych spółek, na czas przerzucić tam zasoby finansowe i materialne. Zarazem te formy gospodarki związanej z nomenklaturą pozostawały ściśle przywiązane do władzy. W ten sposób przygotowywana była podstawa do wcielenia projektów postsowieckiej nomenklatury.

Konserwatywnie-integralny projekt oparty o nomenklaturę został przekreślony przez pucz GKZP (Państwowy Komitet ds. Stanu Nadzwyczajnego). Dla nomenklatury ukraińskiej nie pozostawało nic innego, jak spróbować urzeczywistnić projekt ewolucyjnie-dezintegralny. Projektu rewolucyjnego w dziedzinie gospodarki nomenklatura ukraińska, nie bacząc na wątpliwe deklaracje o jakichś reformach gospodarczych, nigdy nie zdołała opracować. Najprawdopodobniej ich nie potrzebowała. Konsekwentnie i na czas zrealizowane wprowadzenie gospodarki wolnorynkowej uniemożliwiłoby dla niej przegrupowanie własności na swoją korzyść, jak to sobie ułożyła.

97

TARAS
WOZNIAK
«PROJEKT
UKRAINA».
PODSUMOWANIE
DZIESIĘCIOLECIA

<http://www.jimagine.lviv.ua>

mique. Au fond, ils consentaient à la prise du pouvoir dans le socium réellement existant et élaboraient exclusivement un projet étatique. Prenant pour un seul but la création de l'Etat ukrainien indépendant à l'aide de n'importe quels moyens, ils se sont mis très vite en accord avec la nomenclature en espérant de la supporter en jouant selon ses règles sur son propre terrain.

«Des orthodoxes» communistes n'ont pu rien proposer de meilleur que le putsch en accélérant par la suite le processus de la dissolution de l'URSS et le krach du projet intermédiaire de Gorbatchev de l'évolution dans le cadre de l'Etat et de l'économie uniques (projet conservateur intégratif).

Quels projets étaient, donc, travaillés en Ukraine; étaient-ils liés avec d'autres projets existants à l'époque?

Il est évident qu'en Ukraine il existait ou bien naissait deux projets de nomenclature – intégratif et celui désintégratif très modéré. Peut-être, le second n'était pas considéré comme une doctrine à valeur requise, et apparaissait d'une manière situative. Quant aux projets intégratifs de nomenclature, ils existaient en forme évolutive (officielle) et en forme communiste «orthodoxe» (en guise d'une certaine opposition au projet officiel

<http://www.jimagine.lviv.ua>

de Gorbatchev). Les auteurs de ces projets se distinguaient par ce qu'ils avaient un pouvoir réel quoique bien affaibli. Ils avaient la possibilité réelle d'incarner (bien que sous certaines réserves) leurs projets sociaux-politiques englobant de grande envergure. Ils avaient la possibilité et des ressources administratives pour se préparer à la répartition cardinale du pouvoir et de la propriété, approuver les premiers polygones de l'entreprise libre sur la base de diverses coopératives, d'y transférer à temps des ressources financières et matérielles. En même temps, ces formes de l'économie de nomenclature restaient étroitement liées au pouvoir. C'est ainsi qu'on préparait la base de l'incarnation des projets de la nomenclature postsoviétique.

Le projet conservateur intégratif de nomenclature était barré par le putsch de DKNC. Il ne restait à la nomenclature ukrainienne rien qu'essayer d'incarner le projet évolutif désintégratif. La nomenclature ukrainienne n'a jamais élaboré le projet révolutionnaire dans le domaine de l'économie malgré ses faibles déclarations concernant de certaines formes économiques. Elle, paraît-il, n'en avait pas besoin. La réalisation opportune et successive de l'économie de marché lui aurait ôté la possibilité de

«Demokratów» w czystej postaci na Ukrainie było bardzo mało. W pierwszym etapie transformacji oni zostali przesłonięci o wiele liczniejszymi «nacionalistami».

«Nacionaliści» przez pewien okres po puczu GKCzP byli gospodarzami sytuacji. Ich dezintegralny projekt chwilowo był zgodny z projektem dezintegralnym nomenklatury, która zdążyła zmienić orientację. Jednak nie posiadali żadnych zasobów administracyjnych, nie udzielali dostatecznej uwagi (nawet w tych kilku obwodach, gdzie wygrali wybory) zagadnieniu tworzenia podstawy gospodarczej dla władzy poprzez przegrupowanie własności, zasobów i kapitałów, jak najbardziej aktywnego zaprowadzania nowych form zarządzania gospodarką.

«Nacionaliści» spiesznie zawarli tajną umowę z nomenklaturą w celu utworzenia państwa pod nazwą «Ukraina», nie zapewniając oraz nie tworząc w niej dla siebie żadnych prawdziwych, opartych o rzeczywistość podstawę gospodarczą i polityczną, roli. Tym samym niby oddali jeszcze do niedawna imperialnej i wyraźnie kontraukraińskiej nomenklaturze «sakrament niezależności». Niedługo potem pozwoliło to tej że nomenklaturze całkowicie uzurpować ideę niezależności, zredukować

napięcie polityczne w społeczeństwie, spychając niepowodzenia swych permanentnych dziesięcioletnich rządów w niezależnej Ukrainie na «demokratów» i «nacionalistów», a więc całkowicie usuwając ich ze sceny politycznej oraz usunąć od wielkiego znaczącego przegrupowania własności i władzy.

1.2 Podstawa ukształtowania «państwa Ukraina»

Jedną z predyspozycji skutecznego budowania państwa jest samouświadomienie pewnej grupy ludzi jako całości. Uczucie jedności może być kształtowane na różnych podstawach, lecz zawsze wymaga pewnego czasu. Nie koniecznie elementem konsolidującym powinna być jedność etniczna, chociaż *construct* jedności z czasem może doprowadzić poprzez naturalne długo trwające procesy asymilacyjne do kształtowania nowego lub odnowionego *ethnosu*. Do tego zresztą może też doprowadzić prymitywny podbój jednego ludu przez inny oraz wymuszona bądź dobrowolna asymilacja.

Jaka pod tym względem była sytuacja na Ukrainie? Zdobyte niezależności ze względu na rygorystyczne ograniczenia w ZSRR nie poprzedzał proces trwałego kształtowania odnowionego poczucia jedności konso-

répartir la propriété à son avantage comme elle l'a organisé.

Il y avait peu de «démocrates» en Ukraine en sens net. A la première étape de la transformation ils étaient ombragés par les «nationalistes» qui étaient plus nombreux.

Pour un bref temps «les nationalistes» ont maîtrisé la situation après le putsch de DKNC. Leur projet désintégratif a coïncidé temporairement avec le projet désintégratif de la nomenclature ayant le temps de changer d'orientation. Pourtant, ils ne possédaient aucune ressource administrative, ne prêtaient une attention sérieuse (même dans ces quelques régions où ils ont gagné les élections) au problème de la création de la base économique pour le pouvoir par la répartition de la propriété, des ressources et des finances, de la mise en application la plus active de nouvelles formes de l'économie.

«Les nationalistes» se sont hâtés de conclure un accord non-déclaré avec la nomenclature pour la création de l'Etat au nom «l'Ukraine» sans assurer et sans créer pour eux quelques rôles réels, appuyés sur la base réelle économique et politique. Ainsi, ils ont rendu, pour ainsi dire, à la nomenclature récemment

impériale et ouvertement antiukrainienne «le sacrement de l'indépendance». Avant peu, cela a donné à cette même nomenclature la possibilité d'usurper pleinement l'idée d'indépendance, réduire la tension politique dans la société, en expliquant les pertes de sa dirigeance permanente de dix ans en Ukraine indépendante par les fautes des «democrates» et des «nationalistes», c'est-à-dire, les écarter pratiquement de la scène politique et d'une grande répartition de la propriété et du pouvoir.

1.2. La base de la formation de «l'Etat ukrainien»

Une des conditions de la construction réussie de l'Etat est l'autoconscience d'un certain groupe d'hommes comme unité. Le sentiment de l'unité peut se former sur n'importe quelle base mais il demande toujours un certain temps. L'unité ethnique n'est pas obligatoirement un élément d'une consolidation bien que l'élément composant de l'unité avec le temps puisse amener par à travers de longs processus naturels d'assimilation à la formation d'une nouvelle ethnie ou bien de l'ethnie renouvelée. Du reste, la soumission primitive d'une ethnie par une autre et une assimilation forcée ou bien volontaire peut amener également au même résultat.

lidującej. Mało tego, propaganda sowiecka prowokowała nawet rozłam w narodzie ukraińskim, pomijając resztę ludności USRR. W świadomości społecznej ukształtował się obrazowy *construct*: «zapadency, «banderowcy» (*mieszkający na zachodzie Ukrainy* – przyp. tłum.), «schidniaky» (*mieszkający na wschodzie Ukrainy* – przyp. tłum.), «chochły» (*określenie Ukraińców przez Rosjan* – przyp. tłum.), «moskale» (*określenie Rosjan przez Ukraińców* – przyp. tłum.). Otwarcie i ukrycie na poziomie państwowym wpajano nietolerancję do Tatarów krymskich i Żydów. Faktycznie w przededniu niezależności na Ukrainie nie była ukształtowana wspólnota, którą by można chociażby umownie nazwać ukraińską narodowością polityczną. W znacznej mierze jej ludność łączył jedynie wspólny teren przy zachowaniu różnej mentalności, przynależności do różnych politycznych *constructów* oraz światów kulturowych.

Jedynym mniej więcej konsolidującym elementem oprócz terenowego, była iluzja możliwości szybkiego wyjścia ze stagnacji i kryzysu poprzez odłączenie się od ociężałego ZSRR. Jednak przyszłość tej nowej wspólnoty przez różne grupy ludności widziana była różnie, chociaż miała jedną nazwę znakową – «niezależna Ukraina». W

tym tkwiła wielka iluzja, spłodzona przez referendum o niezależności 1991 r. Wszyscy niby głosowali na jedno i to samo. Formalnie – tak. W sednie sprawy – nie. Tego była świadoma postkomunistyczna nomenklatura na Ukrainie, która po momentalnym zorientowaniu się należycie przeprowadziła referendum, podsycając go zmasowaną propagandą różniącą się w każdym regionie, obiecując tam to, czego ów region pragnął. Wynik został osiągnięty, jednak narodowość polityczna nie została stworzona.

Równocześnie po raz pierwszy założono podwaliny manipulowania wyborami, które osiągnęły swego apogeum na referendum 2000 roku, dotyczącym zmian konstytucyjnych. Podobną technologię podwójnych i potrójnych standardów stosowano na wszystkich wyborach prezydenckich, co nadal umacniało faktyczną heterogenię ludności Ukrainy, nie prowadziło do prawdziwego porozumienia się lub kompromisu w rozwiązywaniu zagadnień kształtowania narodowościowego, a było na usługach jedynie rozwiązywania zadań sytuacyjnych.

Tak oto heterogenia nie tylko stała się w niezależnej Ukrainie faktem dokonanym, ale zaczęła się nasilać.

99

TARAS
WOZNIAK
«PROJEKT
UKRAINA».
PODSUMOWANIE
DZIESIĘCIOLECIA

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a

Comment était la situation en Ukraine à l'égard de cela? A la suite de rudes réglementations idéologiques en URSS l'accès à l'indépendance n'a pas été précédé par une longue formation du sentiment renouvelé de l'unité consolidatrice. Plus encore, la propagande soviétique provoquait une scission même dans l'ethnie ukrainienne sans mentionner le reste de la population de la RSS d'Ukraine. Dans la conscience sociale se sont formées des constructions d'images: «occidentaux», «banderistes», «orientaux», «khokhols», «moskals». Ouvertement et en cachette au niveaux de l'Etat on imposait l'intolérance aux Tatars de Crimée et aux Juifs. Pratiquement, à la veille de l'indépendance de l'Ukraine il manquait l'unité complètement formée qu'on aurait pu appeler conventionnellement «la nation ukrainienne politique». Sa population était réunie en plus grande mesure par un territoire commun, gardant sa propre mentalité, appartenant aux diverses composantes politiques et mondes culturels.

L'élément plus au moins consolidant, outre celui territorial, était l'illusion de la rapide sortie possible de la stagnation et de la crise par la voie de la séparation de l'URSS devenue un Etat bien lourd. Néanmoins, tous les groupes

de la population voyaient différemment le futur de cette nouvelle communauté bien qu'elle eût l'unique nom «l'Ukraine indépendante». Là réside justement une grande illusion née par le referendum pour l'indépendance de 1991. Tous ont voté, paraît-il, pour le même. Formellement – «oui». Mais en réalité – «non». C'est ce qu'a compris la nomenclature postcommuniste en Ukraine qui s'étant bien orientée, a dûment organisé le referendum en le renforçant par une propagande massive qui se diversifiait dans chacune des régions et promettait à chacune d'elles ce à quoi elles aspiraient. Le résultat a été atteint, mais la nation politique ne s'est pas formée.

En même temps, pour la première fois on a mis la base des manipulations électorales qui ont atteint leur apogée au cours du referendum 2000 concernant les changements constitutionnels. La technologie pareille des standards doubles et triples a été exploitée au cours de toutes les élections présidentielles ce qui continuait à raffermir la hétérogénéité factice de la population de l'Ukraine ne menant pas au vrai consensus ou compromis pour la résolution des problèmes de construction nationaux mais servant seulement à la résolution des problèmes situatifs.

Różne regiony praktycznie nie ujawniają chęci do wzajemnego zbliżenia się lub zainteresowania. To dotyczy między innymi jak obszaru kulturowego, tak też sensu gospodarczego. Jednolity organizm gospodarczy na skutek kryzysu w gospodarce i braku chociażby jakiegoś kształtowania jej struktury dzięki różnorodnej polityce ulgowej faktycznie nie powstaje. Zresztą nomenklatury miejscowe w pierwszym etapie nawet opierały się ingerencji centrum do spraw przegrupowania własności w ich regionach.

Region zachodni nie przyjął praktycznie nagminnej i już nieodwołalnej rusyfikacji Południa i Wschodu. Nie odbyła się dyskusja publiczna z tego powodu, nie było refleksji społeczeństwa stosownie realnego stanu spraw. Społeczeństwo nie tylko nie uświadomiło sobie rzeczywistego stanu spraw, lecz również nie opracowało wspólnej, zadowolającej wszystkie (lub przynajmniej większość) części składowe społeczeństwa strategii, a o w przyszłości czynić z proklamowaną niezależnością oraz implikowaną przez to polityczną wspólnotą i jednością.

Nie wiadomo, na czym opierać tę jedność. Na wspólnym losie? Zainteresowaniach gospodarczych? Czy istnieje jednak wspólne ogólnoukraińskie zaintere-

sowanie gospodarcze? Na jakiejś formie konsensusu? Nie ma przecież mechanizmów dyskusji ogólnonarodowościowej, która powinna by go opracować. Społeczeństwo ukraińskie pozostaje rozerwane. Na językowi? Ale jakiemu, czy temu, w którym rozmawia większość? Natomiast nawet oficjalny Kijów nie był w stanie uświadomić sobie konsolidującej roli języka ukraińskiego, nadal odbiera go skrajnie formalnie i chłodno, pomijając prawie nagminnie rosyjskojęzyczne lub raczej sowieckojęzyczne mieszczaństwo kijowskie. To nie dla niego jest fundamentalne twierdzenie politologa rosyjskiego Siergieja Czernyszewa, że Rosja to przede wszystkim język rosyjski, a nie teren, wieloetniczna, wielokulturowa ludność, a tym bardziej nie ta lub inna struktura administracyjna. Natomiast dla administracji «*государства Украина* – państwa Ukraina» aktualne jest jedynie twierdzenie, że państwo to administracja.

Jednocześnie u takiej podzielonej ludności, nie mającej wspólnej przestrzeni językowej (praktycznie rozkrojenie na dwie połowy: rosyjsko / posługująca się melanżem językowym oraz ukraińsko / posługująca się melanżem językowym ludność), wspólnej przestrzeni informacyjnej (którą praktycznie oddano rosyjskim

Ainsi, l'hétérogénéité s'est non seulement affirmée en l'Ukraine indépendante comme un fait réel mais a commencé à s'accroître. Diverses régions ne manifestent pas pratiquement leur volonté au rapprochement ou bien à l'intérêt réciproque. Et avec cela, ce problème touche également l'échelle culturelle et le sens économique. L'unique organisme économique en vertu de la crise de l'économie et du manque de quelque formation de sa structure à cause d'une certaine politique des avantages pratiquement ne se crée pas. Du reste, les nomenclatures régionales à la première étape ont même résisté à l'intervention du centre à la répartition de la propriété de leurs régions.

La région occidentale n'a pratiquement pas accepté la russification massive et constante du sud et de l'est. On n'a pas organisé une discussion de l'opinion publique concernant ce problème, la société n'a pas reflété l'état réel des choses. Et non seulement n'a pas rendu compte de l'état des choses mais également n'a pas formé une stratégie commune acceptable pour tous (ou, au moins, à la majorité) les composants de la société, comment aller avec l'indépendance acquise et avec la communauté et l'unité politiques ainsi impliquées.

On ne sait pas sur quoi faut-il baser cette unité. Sur la communauté des destins? Sur l'intérêt économique? Mais l'intérêt économique commun panukrainien existe-il? Sur quelque forme de consensus? Mais les mécanismes de la discussion nationale universelle pouvant la former n'existent pas. La société ukrainienne reste dissolue. Sur la langue? Laquelle? Parlée par la majorité? Mais l'officiel Kyïv lui-même n'a pas pu se rendre compte du rôle consolidateur de la langue ukrainienne en la prenant complètement d'une manière formelle et froide, sans parler de la petite bourgeoisie kyïviennne pleinement «au parler russe» ou plutôt «soviétique». Pour lui n'existe pas la thèse fondamentale du politologue russe Serguey Tchernychev disant que la Russie c'est premièrement le russe et non pas un territoire, une population polyethnique et polyculturelle, pas plus quelque structure administrative. Et pourtant, pour l'administration du «gossoudarstvo l'Oukraïne» la thèse actuelle est que l'Etat c'est l'administration.

En même temps, une telle population différentielle n'ayant pas son espace linguale commune ne s'identifie pas avec l'Etat réel: la population est pratiquement divisée en celle «du parler russe»/ «du parler russe **sourjyk**»

mediom, i większość obywateli naszego społeczeństwa tak naprawdę żyje w rosyjskiej media i informacyjnej przestrzeni, przejmując się problemami państwa Rosja, dlatego w większym stopniu są «Rosjanami» niż «Ukraińcami» w znaczeniu informacyjnym wyrazu) nie jest formowane utożsamienie się z tym państwem. Trwający z ukraińską niezależnością przez dłuższy okres stan nawet w formalnym sensie nie był uświadamiany przez większą część społeczeństwa (to zawiera w sobie pewne obowiązki i ograniczenia) lub był odbierany jako nietrwały, przejściowy stan lub imitowanie niezależności, lub po prostu był przyjmowany skrajnie wrogo. Projekt państwowy nie stał się ważny dla większej części ludności. Co więcej – ani administracja, ani samo społeczeństwo nie zdołały wyrobić akceptowanego przez większość społeczeństwa «projektu Ukraina», po prostu nie występował. Można mówić o pewnym braku «instynktu państwowego», jeżeli takie określenie jest dogodne dla większości ludności Ukrainy.

Dlatego do kształtowania pewnej wspólnej podstawy bardzo ważnym jest budownictwo na Ukrainie mechanizmów społeczeństwa publicznego. Powinno nim zostać społeczeństwo uświadamiające sobie prawdziwy stan

spraw, trudzące się nad wyrobieniem wizji przyszłości, mogące ogłosić swoją dyskusję, mające realne polityczne i społeczne mechanizmy, żeby wypracowany konsensus wcielić w życie. Szkoda, ale tempo budowania społeczeństwa publicznego na Ukrainie spada, jeżeli w ogóle nie jest w stanie stagnacji. Nastąpiło mocne wykrzywienie w stronę utworzenia oligarchicznego modelu zarządzania z jednoznaczną przewagą jednej gałęzi władzy wcielonej w instytucji prezydenckiej.

Jedną z podstaw, na których można by rozbudowywać państwo, poza wszelką wątpliwością jest gospodarka. Po ZSRR Ukraina odziedziczyła nie cały organizm samowystarczalny lub gospodarkę będącą skutecznie połączoną na zasadzie kooperacji z jakimiś innymi systemami gospodarczymi. Kolaps gospodarki w państwach postsowieckich, praktyczne zlikwidowanie połączenia na zasadzie kooperacji z byłymi państwami RWG, proklamowana, ale nie urzeczywistniona konwersja kompleksu wojskowo-przemysłowego uczyniły gospodarkę Ukrainy fragmentaryczną. Gospodarka Ukrainy stanęła ze względu nie tylko na brak zapotrzebowania lub niezdolność konkurencyjną swoich wyrobów, lecz także dlatego że na terenie Ukrainy zostały tylko

<http://www.jimagine.lviv.ua>

(langage estropié – NdTr) et du parler ukrainien/ «du parler ukrainien sourjyk»; elle ne possède pas de l'espace commune informationnelle (celle-ci est pratiquement cédée au mass-media russe et la plupart des citoyens de notre société vivent réellement dans l'espace media et informationnelle russe se pénétrant des problèmes de l'Etat de Russie étant plutôt «russes» et non pas «ukrainiens» dans le sens informationnel du mot. La situation existant depuis l'indépendance ukrainienne même dans le sens formel n'était pas comprise par la plupart de la société (y compris certains devoirs et limitations) ou bien était prise comme un état instable de passage ou l'imitation de l'indépendance ou tout simplement était comprise d'une manière extrêmement hostile. Le projet d'Etat n'est pas devenu essentiel pour la majorité de la population. De plus, ni l'administration ni la société elle-même n'ont élaboré «le projet Ukraine» accepté pas la majorité de la société; celui-ci n'existe pas. On peut parler d'un certain manque de l'instinct du sentiment étatique si une telle terminologie est convenable pour la majorité de la population de l'Ukraine.

C'est pourquoi il est très important de construire les mécanismes de une société civique afin de former

quelque base commune. Cette société peut être représentée par une société comprenant l'état réel, élaborant la vision du futur, la société qui peut rendre sonore sa discussion, possède des réels mécanismes politiques et publiques pour la réalisation du consensus élaboré dans la vie. Malheureusement, le rythme de la construction de la société civique en Ukraine se ralentit, ou bien plutôt est en stagnation. On a reçu une courbure considérable dans le sens de la création du modèle oligarchique du gouvernement avec une domination indubitable d'une branche du pouvoir incarnée dans l'institut de la présidence.

Une des bases de la construction de l'Etat est sans aucun doute l'économie. L'Ukraine n'a pas hérité de l'URSS un organisme ou bien une économie unique autosuffisant pour être effectivement coopérée avec d'autres systèmes économiques. La collapse de l'économie dans les Etats postsoviétiques, l'annulation pratique de la coopération avec les ex-Etats du Conseil de l'Entraide Economique, une conversion déclarée mais pas réalisée du complexe militaire et industriel ont fragmenté l'économie de l'Ukraine. L'économie ukrainienne s'est arrêtée dans son développement non

części kiedyś jednolitych cykli technologicznych. Złączył je w granicach Ukrainy też się nie udało.

Razem z tym w ostatnich latach aktywnie zachodzi proces rozprzemysłowienia państwa. Zbiegł się z procesami przejścia gospodarki światowej do fazy postindustrialnej oraz tworzenia nowych informacyjnych gospodarek i społeczeństw. Branże surowcowe i przemysł ciężki, które były rozwinięte na Ukrainie, nie mają potencjału eksportowego. Natomiast branże o wysokich technologiach, ukierunkowane głównie na produkcję broni, lotnictwa przewozowego, aparatów kosmicznych etc. napotykają różne eksportowe / importowe ograniczenia oraz polityczne priorytety.

Robi się wrażenie, że tak naprawdę wszyscy «partnerzy strategiczni» Ukrainy nie są zainteresowani, żeby przywrócić jej wysoce skuteczne technologie jak ze względów strategicznych (niebezpieczeństwo przywrócenia potencjału wojennego, z którego może skorzystać nieprzyjaciel), tak też konkurencyjnych (powstania poważnego konkurenta na rynku światowym nie tylko towarów, ale też pracy).

Niezlą podstawą do rozbudowania gospodarki skutecznego państwa może zostać jej «geopolityczny

prześciowy» charakter. Jeżeli w sensie wojennym Ukraina praktycznie znalazła się pomiędzy dwóch aliansów, przeciwstawionych sobie w Europie Środkowo-Wschodniej: NATO i Układem Taszkienckim (będącym źródłem niebezpieczeństwa), to w sensie gospodarczym znalazła się między WE a Rosją z jej faktycznymi satelitami (Rosja+) jako ogromnymi rynkami oraz industrialnymi i surowcowymi zasobami. Przez Ukrainę biegają (lub pobiegają) główne potoki transportowe i ładunkowe Wschód-Zachód (WE – Rosja+ – Azja Centralna – Daleki Wschód), Północ-Południe (WE – Kaukaz – Azja Centralna). Jako możliwy reśurs są proponowane projekty związane z transportowaniem ropy naftowej i gazu ziemnego jak z regionu Kaspjskiego, tak też Europy Północnej lub Bliskiego Wschodu.

Oba nadregiony są zainteresowane jeżeli nie kontrolować, to chociażby brać udział w tym węźle transportowym Europy, który ze względu na swoje geopolityczne znaczenie transportowe ma największe w Europie perspektywy. Wg oceny Instytutu Rendalla, Ukraina posiada najwyższą w Europie transportową tranzytową ocenę (rating) – 3,11 stopni. Nadmienimy, że ościenna Polska ma tylko 2,72 stopnia. Oszacowanie (rating)

pas à cause de l'inutilité ou bien du manque de la capacité concurrentielle mais également à ce fait qu'en Ukraine il ne reste qu'une partie d'anciens cycles technologiques uniques. On a pu les cycler dans les limites de l'Ukraine.

En même temps, ces dernières années on voit un processus actif de la désindustrialisation réelle du pays. Il a coïncidé avec le processus du passage de l'économie mondiale à la phase postindustrielle et de la création de nouvelles économies et sociétés informationnelles. Des branches de matières premières et de l'industrie lourde développées jadis en Ukraine ne possèdent pas de potentiel d'export. D'autres part, des branches à haute technologie orientées principalement à la production de l'armement, de l'aviation de transport, des appareils cosmiques, etc. se heurtent aux diverses limitations d'import/export et aux priorités politiques.

Il paraît qu'en réalité tous les «partenaires stratégiques» de l'Ukraine ne sont pas intéressés au renouveau de ses technologies à haute qualité pour des raisons stratégiques (menace du renouveau du potentiel militaire pouvant être utilisé par l'adversaire) comme pour des raisons de concurrence (l'apparition d'un concurrent

sérieux non seulement des articles mais également de l'emploi sur le marché mondial).

Le caractère «intermédiaire géopolitique» peut devenir une bonne base pour le développement économique de l'Etat effectif. Si dans le sens militaire l'Ukraine s'est trouvée réellement entre deux camps opposés en Europe Centrale-Orientale (l'OTAN et le Traité de Tachkent (étant une source de menace), dans le sens économique elle s'est trouvée entre l'Union Européenne et la Russie avec ses satellites réels (Russie+) étant de marchés importants et bases industrielles et de matières premières. L'Ukraine est traversée (ou sera traversée) par de flux principaux de transports et de marchandises Est-Ouest (UE-Russie+ -l'Asie Centrale – l'Extrême Orient), Nord-Sud (UE-Caucase-l'Asie Centrale). Une ressource possible consiste aux projets liés à la transportation du pétrole et du gaz aussi bien de la région de la mer Caspienne que de l'Europe du Nord et du Proche Orient. Les deux suprarégions sont intéressées sinon à contrôler au moins à participer à ce noeud européen de transport ayant les plus grandes perspectives en Europe grâce à son importance géopolitique de transport. Selon les indices de l'Institut Rendall,

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a

tranzytowe terenu tego lub innego państwa uwzględnią rozwój umieszczonych w nim systemów i sieci transportowych, jak też poziom i stan jej infrastruktury [1].

1.3. Siły opozycyjne

Jednym z czynników wpływających na tworzenie współczesnego społeczeństwa ukraińskiego i «projektu Ukraina», jest struktura sił opozycyjnych. Struktura ta jest nie tylko systemem opozycji, lecz odzwierciedla możliwe w przyszłości przegrupowania władzy lub rozłamy w społeczeństwie i państwie. Przegrupowania władzy w centrum lub w regionach zachodzą wtedy, kiedy wymagania pewnej części społeczeństwa lub nurtu politycznego nie są usatysfakcjonowane. Natomiast jeżeli niezadowolone skupia się w regionach geograficznych, może to doprowadzić do regionalnych autonomistycznych lub nawet separatystycznych tendencji.

Obecnie na Ukrainie zachodzi proces skrajnego koncentrowania władzy. Administracja państwowa z Prezydentem na czele wyciągnęła wnioski z poprzedniego okresu faktycznego dwuwładztwa we wszystkich latach państwowości ukraińskiej – parlamentarnej i prezydenckiej gałęzi władzy. Sądowictwo niestety nie

uwolniło się od opieki władzy państwowej i nie rozwinęło się w samodzielną gałąź władzy. Po sformowaniu w zimie 2000 r. w Radzie Najwyższej większości parlamentarnej w niej zdławiono ogniwo opozycji komunistycznej. Są jednak objawy, że jakiegokolwiek opozycyjności w ogóle. Administracja prezydencka umocniła się, jest zagrożenie, że ona tym samym psuje nie tylko swój wizerunek (image) w oczach partnerów zachodnich, lecz stwarza przesłanki dla własnej niestabilności, nie prezentuje całej wachlarz elit regionalnych.

Administracja prezydencka głównie reprezentuje starą / nową biurokrację kijowską, klan dnipropropetrowski oraz niektórych przedstawicieli lojalnych do nich innych elit regionalnych. Co więcej, formowanie elit władzy i biznesu w regionach nie posiadających przedstawicielstwa w administracji, zachodzi ściśle pod jej kontrolą. Sam system kształtowania dużych kapitałów w regionach praktycznie wyklucza możliwość ich niezależności od władzy. Z jednej strony, oligarchy usiłują objąć władzę jak w regionach, tak też w centrum, ale z innej strony – jest to niemożliwe bez sankcji oraz połączenia się z władzą.

Taka praktycznie całkowita zależność od administracji i Kijowa koniec końców nie może nie zetrzeć się z

h t t p : / / w w w . i i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . i i - m a g a z i n e . l v i v . u a

l'Ukraine possède le plus grand rating européen de transport et de transit (de 3,11 points). Il est à noter qu'en Pologne, voisine de l'Ukraine, ce rating est égal à 2,72 points. Le rating de transit du territoire d'un ou d'un autre pays prend en considération l'état de développement de ses systèmes et réseaux de transport et également le niveau et l'état de ses infrastructures [1].

1.3. Forces d'opposition

Un des facteurs influant la formation de la société ukrainienne contemporaine et «le projet Ukraine» c'est la structure des forces d'opposition. N'étant pas seulement un système d'opposition, cette structure reflète les nouvelles répartitions possibles du pouvoir dans le futur ou bien les transformations dans la société et dans l'Etat. Les répartitions du pouvoir au centre ou dans les régions arrivent se produisent dans ce cas où les exigences d'une partie de la société ou d'une tendance politique ne sont pas satisfaites. D'autre part, dans ce cas où le mécontentement se localise dans les régions géographiques, cela peut aboutir aux tendances régionales autonomistes même celles séparatistes.

En Ukraine d'aujourd'hui on est témoin d'un pro-

cessus de la concentration extrême du pouvoir. L'administration d'Etat avec le Président en tête a tiré des conséquences de la période antérieure de la dualité pratique du pouvoir au cours de toutes les années de l'indépendance d'Ukraine – des branches parlementaire et présidentielle du pouvoir. Le pouvoir judiciaire n'a pas su, malheureusement, se libérer de la tutelle du pouvoir d'Etat et ne s'est pas développé en sa branche indépendante. En hiver 2000, avec la création de la majorité parlementaire à la Verhovna Rada la source de l'opposition communiste y a été étouffée. Mais en même temps il y a des symptômes de la liquidation de toute opposition en général. L'administration présidentielle s'est affermie; il existe une menace de ce qu'elle non seulement gâte son image dans les yeux des partenaires occidentaux mais également réunit des conditions de son instabilité ne représentant pas tout le spectre des élites régionales.

L'administration présidentielle représente, de préférence, l'ancienne / la nouvelle bureaucratie kyïvienne, le groupement de Dnipropetrovs'k et quelques-uns des représentants des élites régionales qui leur sont loyales. Bien plus, la formation des élites régionales de

interesami elit regionalnych, które wyszły z regionalnych nomenklatur. Czas od czasu Prezydent zmuszony jest poskramiać miejscowy separatyzm nomenklatury oraz kierować do regionów swoich protegowanych. Obecnie ten proces można uważać za ukończony. W tym celu dokonano pewnej reformy prawniczej (pod instytut przewodniczących administracji państwowych podprowadzono podłoże konstytucyjne), dokonywano celowej polityki kadrowej: zbudowano ścisły prezydencki wykonawczy pion.

Tak oto na Ukrainie całkowicie ukształtowana została forma oligarchiczna zarządzania, hamująca kształtowanie społeczeństwa publicznego i pozbawiająca perspektywy skutecznego reformowania gospodarkę ukraińską. Oligarchy różnych stopni blokują cywilizowane wejście gospodarki ukraińskiej na rynek światowy.

Niewątpliwą, chociaż na dzień dzisiejszy praktycznie nikczemną ze względu na swoje możliwości, opozycją dla istniejącej struktury władzy po kilkurocznym z nią flirtem stali się dysydenci czasów sowieckich. Przy czym i «nacjonaliści», i «demokraci». Zresztą, w nowym państwie nie ma już dla nich miejsca. Swoją rolę zdaniem postsowieckiej nomenklatury oni już spełnili. Umizgi

epoki Krawczuka już się skończyły. Nomenklatura sukcesywnie przebrnęła przez okres transformacji i już nie potrzebuje żadnej «osłony».

Jawny potencjał opozycyjny posiada Ukraina Zachodnia. Obecnie rozczarowanie i frustracja ludności nie pozwalają temu niezadowoleniu wcielić się w czymś konkretnym. Jednak ono istnieje i nasila się. Żeby usunąć napięcie, administracja dość długo sukcesywnie żonglowała nadpatriotycznymi nastrojami oraz stwarzała iluzję, niby tworzony nowy organizm polityczny to jest wcielenie ideału, jaki Ukraina Zachodnia piastowała w ciągu ostatnich stu lat. Teraz staje im dalej, tym bardziej jasnym, że tak nie jest, że rola tego regionu nie tylko jest nieznaczna, ale sztucznie minimalizuje się w państwie w ogóle.

Podobne procesy zachodzą także w innych regionach. Niezadowolenie hamowane frustracją i posunięciami administracyjnymi, dominuje na Krymie, w Odessie.

Bezwarunkowo opozycyjny potencjał posiadają zdominowane regiony postugujące się językiem rosyjskim / mieszaniną językową, enklawy narodowościowe – tatarski, węgierski, rumuński.

pouvoir et de business qui ne sont pas représentées auprès de l'administration, se fait strictement sous son contrôle. Le système même de la formation de gros capitaux dans les régions exclue pratiquement la possibilité de leur indépendance du pouvoir. D'un côté, «les oligarques» essayent de maîtriser le pouvoir dans les régions et au centre; de l'autre côté, cette chose-là n'est pas possible sans sanctions et alliance avec le pouvoir.

Une telle dépendance pratiquement complète de l'administration et de Kyïv en fin de comptes ne peut pas se heurter aux intérêts des élites régionales issues des nomenclatures régionales. Périodiquement le Président est obligé de dompter le séparatisme local de nomenclature et d'envoyer ses protégés dans les régions. A présent, ce processus est pratiquement achevé. A cette fin on a procédé à la réforme législative bien déterminée (la base constitutionnelle a été posée pour créer l'institution des chefs des administrations d'Etat), à la politique de cadres bien orientée: une stricte verticale exécutive présidentielle a été construite.

De la sorte, la forme oligarchique du gouvernement s'est formée en Ukraine freinant la création de la société

civique et ôtant les perspectives de la réforme effective de l'économie ukrainienne. Les oligarques de tous les niveaux bloquent l'entrée civilisée de l'économie ukrainienne au marché mondial.

Une opposition incontestable à la structure existante du pouvoir s'est formée des dissidents de l'époque soviétique après quelques années de flirt; à présent, cette opposition est pratiquement sans valeur du point de vue de ses possibilités. L'opposition créée par «les nationalistes» et les «démocrates» également. D'ailleurs, la place leur manque dans le nouvel Etat. Ils ont déjà joué leur rôle selon l'idée de la nomenclature post-soviétique.

La coquetterie de l'époque de Kravtchouk a fini. La nomenclature a réussi dans le processus de transformation, elle n'a plus besoin de quelque «faveur».

Un potentiel d'opposition évident se trouve en Ukraine Occidentale. A présent, la déception et la frustration de la population ne rendent pas possible l'incarnation de ce mécontentement dans quelque chose de concret. Pourtant il existe et s'accroît. Afin de relâcher la tension l'administration pendant une longue période manoeuvrait des humeurs hyperpatriotiques en créant l'illusion que le

2. «SKRADZIONA UKRAINA»

Niezależność państwa Ukraina stała się możliwa jako wspólne dziecko postsowieckiej komunistycznej nomenklatury, która najpierw po kryjomu, następnie im dalej tym głośniejsz deklarowała swoje nadzwyczajne pretensje w stosunku do «regionu Ukraina» oraz konserwatywnych lub tradycyjnych patriotów ukraińskich.

Jednym z banałów okresu niezależności stało się powołanie na referendum o niezależności oraz jego wyniki. Pominąwszy jednak metody podliczania głosów, które nie ulegały zmianom na większej części obwodów wyborczych, zastanówmy się, na co wtedy głosowało się naprawdę? Przecież głosowali prawie wszyscy. Ale, jak zwykle podczas rewolucji – nie na to, czego pragnęli i co otrzymali.

Jedni tradycyjnie głosowali na nadzwyczaj wzięte hasła typu «Won nomenklaturę od koryta», nie posiadając ani jednego pozytywnego projektu, oprócz ideologii Szarikowa z powieści M. Bułgakowa *Psie serce*, sprowadzanej do prostej maksymy «Wszystko rozdzielić». Zresztą była to jeszcze jedna próba zrealizowania «raju na ziemi», lecz już nie w ramach nieudanego projektu ZSRR, a w ramach bardziej skromnych – «terenu Ukraina».

Inni głosowali na to samo, jednak w postaci bardziej archaicznej czy konserwatywnej: «raju na osobno wydźrębnionej ziemi o nazwie Ukraina», gdzie od razu, według prognozy Deutschebanku, powinno być zacząć się prosperowanie. W tym przypadku głosowali na jeszcze jedną utopię, myśląc że nie pracą bądź krwią, a zwykłym głosowaniem można osiągnąć raj jeszcze za swego życia tu na ziemi.

Jednocześnie na Ukrainie nie ukształtowała się najnowsza «wspólnota zmyślona (wirtualna)» (wg Benedicta Andersena). Różne grupy i regiony jednak nie skonsolidowały się wokół czegoś jednego, pasującego wszystkim.

3. «ГОСУДАРСТВО УКРАИНА» / PAŃSTWO UKRAINA

Przechwyciwszy hasła narodowe od «patriotów» i «demokratów», nomenklatura zachowała władzę praktyczną na Ukrainie. W ten sposób niby otrzymała swoisty *time out*. Miała więc czas na przedstawienie swoich szyków, przerzucenie kapitałów, zawładnięcie własnością, kiedyś ogólnopaństwową, co było trafnie mianowane «przechwytyzacją», «sprychwytyzacją»

105

TARAS
WOZNIAK
«PROJEKT
UKRAINA».
PODSUMOWANIE
DZIESIĘCIOLECIA

h t t p : / / w w w . i i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . i i - m a g a z i n e . l v i v . u a

nouvel organisme politique créé incarne l'idéal chéri par l'Ukraine Occidentale au cours de la dernière centaine d'années. Il devient de plus en plus évident que ce n'est pas ainsi; le rôle de cette région est non seulement de peu d'importance mais il est en somme artificiellement minimalisé dans le pays.

Des processus pareils se déroulent également dans d'autres régions. Le mécontentement calmé par la frustration et des mesures administratives dominant en Crimée et à Odessa.

Un certain potentiel d'opposition possèdent sans aucun doute des régions russes/sourjyk, des enclaves ethniques – tatare, hongroise, roumaine.

2. «Une Ukraine volée»

L'indépendance de l'Etat ukrainien s'est avérée possible comme création commune de la nomenclature communiste postsoviétique ayant proclamé tout d'abord en cachette puis de plus en plus à haute voix ses prétentions exclusives «à la région l'Ukraine», et des patriotes ukrainiens conservateurs ou traditionnels.

Une des banalités de l'époque de l'indépendance consiste à la référence au referendum pour l'indé-

pendance et à ses résultats. Mettant du côté les méthodes de calcul des voix qui restaient sans changements dans la plupart des bureaux de vote réfléchissons à ce qu'on a voté à vrai dire? Presque tous ont voté. Mais comme il arrive d'habitude pendant la révolution on n'a pas voté ce qu'on voulait et ce qu'on a obtenu.

Les uns votaient traditionnellement les slogans hyperpopulistes à l'instar de «Nomenclature, hors de l'auge!» ne possédant aucun projet positif sinon l'idéologie du Charicov de Boulgakov réduite à une simple maxime «Diviser tout!». D'ailleurs, c'était une tentative de plus de réaliser «le paradis sur la terre» non pas dans les limites du projet manqué «URSS» mais dans les cadres plus modestes du «territoire d'Ukraine».

Les autres votaient le même pourtant dans la forme plus archaïque et conservatrice du «paradis sur une terre isolée au nom l'Ukraine» où, selon le pronostic de «Deutsche Bank», la prospérité aurait dû s'installer tout d'un coup. Dans ce cas-là on a voté une utopie de plus en croyant qu'on peut obtenir le paradis sur la terre de vivant par un simple vote mais non pas par le travail ou le sang.

Całkowicie zawładnęła gospodarką. Przy kierownictwie państwowym pozostała część «starej kadry», lecz spora liczba przeniósła się do biznesu. Ale marną sprawą jest ich oddzielić. Dotychczas pozostają praktycznie jednolitym organizmem. Łącznikiem służy właśnie administracja, kontrolująca wszystko co się dzieje w niby to sprywatyzowanym sektorze gospodarki.

Nie na długo w szeregu głównie zachodnich obwodów kraju jednak udało się zaprowadzić, jako formę przejściową, jakieś słabo rozwinięte i infantylne rządy demokratyczne, które raczej kojarzyły się z brakiem rządów. Dokonywane były przez ukraińskich konserwatywnych patriotów.

W pierwszych latach niezależności Kijów nie za bardzo wtrącał się do spraw regionalnych. Wtedy toczyła się walka o stolicę, a więc o cały kraj w ogóle. Natomiast po dokonaniu strukturyzacji władzy, nagromadzeniu podstawowych kapitałów, marginalizacji elit regionalnych doszło także do utraty władzy przez ukraińskich konserwatywnych patriotów nawet na Ukrainie Zachodniej. Obecnie cała władza praktycznie jest kontrolowana administracją państwową z Kijowa. Chociaż to można uważać również za osiągnięcie, ponieważ położenie

mogło być o wiele gorsze, gdyby władza nie kontrolowała sytuacji w ogóle, jak powiedzmy, w Albanii, doprowadzając tym samym do całkowitej destrukcji społeczeństwa i państwa. Pytanie tkwi jednak w tym, jaką częścią władnych pełnomocnictw powinno dysponować centrum, a jaką – regiony, każda z gałęzi władzy oraz czy nie doprowadzi uzurpowanie całości władzy przez jedną z gałęzi, powiedzmy prezydencką, do autorytaryzmu i czy w końcu nie wyrządzi to szkód tej gałęzi władzy i państwu w całości, lub czy nie doprowadzi skrajnie scentralizowanie władzy do nasilenia się regionalnych bądź separatystycznych nastrojów w regionach?

Problemem jest nie tylko Kijów. Stolica działa metodycznie i pragmatycznie, chociaż wyłącznie ku swej korzyści. Władzy nie zdołali utrzymać tylko wyłącznie «nacjonal-patrioci». Już od samego początku istnienia państwa zaczęła się cicha wojna między dysydencko-patriotycznym skrzydłem i dysydencko-demokratycznym skrzydłem kiedyś jednolitego opozycyjnego ruchu. Ze względu na niby to niezwłoczne potrzeby zachowania państwa w jakiej bądź postaci, doszło do usunięcia z areny politycznej skrzydła dysydencko-demokratycznego, które robiło przymus na prawach człowieka oraz ogólnych

En même temps, «une idéale communauté» moderne, (selon Bénédicte Anderson), ne s'est pas formée en Ukraine. Divers groupes et régions ne se sont pas consolidés autour d'une seule chose admissible pour tous.

3. «GOSSOUDARSTVO OUKRAÏNA»

Ayant intercepté les slogans nationalistes des «patriotes» et des «démocrates» la nomenclature a maintenu le pouvoir pratique en Ukraine. De la sorte elle a obtenu, pour ainsi dire, un certain time-out qui lui a permis de regrouper ses forces en transférant des capitaux et en s'emparant de l'ancienne propriété d'Etat ce qui a été surnommé avec justesse «la prihvisation» (c.-à.-d. «le happement»). Elle s'est complètement emparée de l'économie. Une partie «des cadres anciens» est restée dans l'administration d'Etat, bien d'entre eux ont passé au business. Mais il est bien difficile de les séparer. Ils forment pratiquement jusqu'aujourd'hui un tout. Le lien y est assuré précisément par l'administration contrôlant tout ce qui passe dans le secteur so-disant privatisé de l'économie.

Dans certaines régions du pays, de préférence occidentales, on a su établir pour un certain temps un

gouvernement démocratique infantile faiblement développé en guise d'une forme transitoire qui ressemblait plutôt à l'absence du pouvoir. Là il a été régi pas les patriotes ukrainiens conservateurs.

Les premières années de l'indépendance Kyïv ne s'ingérait pas trop dans les affaires de régions. A l'époque on menait une grande lutte pour la capitale, c.-à.-d. pour l'Etat tout entier. Mais après la structuralisation du pouvoir, l'accumulation de gros capitaux et la marginalisation des élites de régions les patriotes ukrainiens conservateurs ont perdu le pouvoir même en Ukraine Occidentale. Aujourd'hui tout le pouvoir est contrôlé pratiquement par l'administration d'Etat à partir de Kyïv. D'ailleurs, on peut le considérer comme un fait positif voyant la complication de la situation dans ces cas où le pouvoir ne contrôle pas la situation (comme c'était le cas de l'Albanie) en causant la destruction complète de la société et de l'Etat. Le problème se pose ainsi: a) lesquels des mandats de pouvoir doivent retomber au centre et lesquels aux régions, et à chaque branche du pouvoir; b) l'usurpation du plein pouvoir par une branche (p.ex.: présidentielle), ne mènera-t-elle pas à l'autoritarisme causant du préjudice à la branche même et à l'Etat en général; c) la

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . I v i v . u a h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . I v i v . u a

normach demokracji. «Nacional-patrioci» gotowi byli nie tylko oddać w ofierze demokrację, lecz zaczęli kolabować z nomenklaturą. Doprowadziło to ich do całkowitego zwyrodnienia i jako następstwo – do odsunięcia od władzy, przy której obecnie odgrywają rolę chyba że dekoracyjną.

Ogólnym zjawiskiem przestrzeni postsowieckiej stała się kryminalizacja omal nie wszystkich stref życia, zwłaszcza materialnej. Kryminalizacja została wspólnym dzieckiem nomenklatury, która wszczęła nie mające precedensu nie kontrolowane rozdzielanie majątku ogólnonarodowego, oraz tradycyjnego już świata kryminalnego, wykorzystywanego przez nomenklaturę jako narzędzie, który też zgłosił swoje prawa do przeformowywanej własności. Sprzyjało temu także zubożenie najszerzych warstw ludności, która nie otrzymała swego udziału z majątku. Prywatyzacja w postaci certyfikatów została formą odkupienia się od ludu oraz wyzbyła go formalnych podstaw do udziału podczas przeformowania tzw. majątku ogólnonarodowego. Dlatego zubożała ludność przekształciła się w plac do rekrutacji coraz to szerszych warstw społeczeństwa do zamkniętego kręgu kryminalnego.

Oslabienie kontrolowania własności państwowej, zwłaszcza w tradycyjnie zyskowych sferach, doprowadziło na całej przestrzeni postsowieckiej do masowego przywłaszczenia mienia państwowego. W wyniku na Ukrainie złożyła się sytuacja, kiedy «około dwóch dziesiątków «rodzin» (klanów) zawładnęło 4/5 tzw. majątku ogólnonarodowego, pozostawiając reszcie do walki o własną fizyczną egzystencję 1/5 tego majątku» [2]. Nie ma żadnych gwarancji, że ten majątek nie zostanie przeformowany na korzyść tychże dwóch dziesiątków klanów. Jako mylne należy uważać twierdzenie, iż prywatyzacja w postaci certyfikatów zawiodła i nie dała oczekiwanych skutków. Akurat na odwrót – ona na pewno na zawsze zniechęciła do brania udziału w podobnych akcjach większość obywateli Ukrainy, którzy niby to stali się «właścicielami». Tak naprawdę, to większa część ludności prawie za darmo sprezentowała swoje certyfikaty. Od narodu odkupiono się, nic mu nie dawszy, a teraz nadszedł czas rozdzielić jeszcze to co nie było rozdzielone. Są to najbardziej atrakcyjne branże, chociażby, energetyczna.

W harmiderze tego nomenklaturowego rozkradania praktycznie zniszczono lub roztrwoniono za bezcen całe

h t t p : / / w w w . i i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . i i - m a g a z i n e . l v i v . u a

centralisation extrême du pouvoir ne menèra-t-elle pas au renforcement des tendances régionalistes et séparatistes dans les régions?

Le problème ne consiste pas seulement à Kyïv. La capitale agit méthodiquement, du point de vue pragmatique, quoique exclusivement à son avantage. Ce sont des «nationaux-patriotes» qui n'ont pas su maintenir le pouvoir. Dès les premiers débuts de l'Etat une guerre cachée a éclaté entre l'aile dissidente patriotique et celle dissidente démocratique du mouvement d'opposition jadis unique. Motivant, pour ainsi dire, par les besoins urgents de la sauvegarde de l'Etat dans n'importe quelles formes, on a éliminé l'aile dissidente démocratique de l'arène politique, l'aile accentuant les droits de l'homme et les normes générales de la démocratie. Les «nationaux patriotes» étaient prêts non seulement à sacrifier la démocratie mais ils se sont mis à collaborer avec la nomenclature. Ce qui a causé leur pleine dégénération et finalement l'élimination du pouvoir où ils ont commencé à accomplir une fonction décorative.

Ce qui caractérise l'espace postsowieétique en général c'est la criminalisation de presque toutes les sphères de la vie, surtout celle matérielle. La criminalisation est

devenue l'oeuvre commune de la nomenclature qui s'est occupée du partage non contrôlé et sans précédent des biens nationaux, et de la criminalité traditionnelle exploitée par la nomenclature comme instrument déclarant ses propres droits au partage de la propriété. La paupérisation de larges masses de la population n'ayant pas obtenu leur part de la propriété a contribué à un tel état de choses. La privatisation par certificats est devenue «une forme de ferme» du peuple en lui enlevant des raisons formelles pour sa part à la nouvelle répartition de la propriété nationale. C'est pourquoi la population appauvrie s'est transformée au champ de recrutement des couches de plus en plus larges de la société au cercle criminel enfermé.

L'affaiblissement du contrôle de la propriété d'Etat, surtout dans les sphères traditionnellement avantageuses, a mené à une usurpation massive des biens d'Etat à l'échelle de toute l'espace postsowieétique. Comme résultat, une situation s'est créée en Ukraine où «environ deux dizaines de «familles» (clans) ont usurpé une quatre cinquième de la soi-disant propriété nationale en laissant à tous les autres une cinquième de cette propriété afin qu'ils luttent pour leur propre existence

branże gospodarki ukraińskiej. Co tu powiedzieć o rozciąganiu za efemeryczne długi, a faktycznie zniszczeniu Floty Czarnomorskiej? Zakończyły swoje istnienie branże związane z wysokimi technologiami, w tym także z wojskowymi. Praktycznie to doprowadziło do rozprzemysłowienia państwa.

Łączy się z nią ściśle upadek intelektualny Ukrainy. Jako że większa część przemysłu stanęła oraz po dziesięciu latach rozkradania i moralnego zniszczenia nie podlega żadnemu wskrzeszeniu, kadra inżynieryjno-techniczna bądź utraciła kwalifikację, bądź przekwalifikowała się, zasilając z reguły «wszędobylskie» bazy. To samo można powiedzieć o wyzbytej z finansowania i zamówień nauce. Młodzi zdolni uczeni dawno znaleźli swoje miejsce za granicą. Co więcej, niektóre zaprzyjaźnione państwa i partnerzy strategiczni konsekwentnie, poprzez różne programy emigracyjne (na pewno, żeby pomóc Ukrainie) wymywają z Ukrainy potencjał intelektualny, który jeszcze w niej pozostał. Są owszem pewne zdobycze, ale głównie w sferze humanitarnej. Natomiast w sferze badań fundamentalnych (nowych technologii) Ukraina nie figuruje ani na liście państw opracowujących i posiadających je, ani na liście państw

aktywnie wprowadzających przekazane im technologie. Ukraina należy do kręgu państw przebywających poza progresem technicznym [3].

Brak stabilności społecznej prowadzi do ujemnych procesów demograficznych. Słaby bądź w ogóle nie występujący system ubezpieczenia społecznego, chociażby na poziomie sowieckim, doprowadził do gwałtownego obniżenia długości życia ludzkiego, gwałtownego spadku liczby urodzeń, jak też masowej migracji ludności. Migracja spowodowana była w większości przyczynami gospodarczymi, chociaż często brakiem możliwości samorealizacji na Ukrainie. Niektóre nurty migracyjne posiadają zabarwienie narodowościowe (np. żydowski z Ukrainy oraz krymsko-tatarski na Krym), chociaż nie są sprovokowane jakąś ksenofobią na Ukrainie. Zatrważającym podsumowaniem dziesięciolecia stał się fakt, że Ukrainę opuściło około 400 tysięcy kobiet w wieku reprodukcyjnym w poszukiwaniu dla siebie doli czy niedoli za granicą. Jako wynik – na Ukrainie zaszła realna depopulacja. Według różnych oszacowań ludność Ukrainy zmniejszyła się co najmniej o dwa miliony mieszkańców.

Celem utworzenia niezależnego Państwa Ukraińskiego powinno było być zapewnienie rozwoju narodu

physique» (2). On ne donne aucune garantie que cette propriété ne sera pas répartie aux intérêts de ces mêmes deux dizaines de clans. Il est faux de croire que la privatisation par certificats ne s'est pas justifiée et n'a pas donné de résultats convenables. Bien au contraire, elle a désintéressé, semble-t-il, la plupart des citoyens de l'Ukraine devenus «faux-proprétaires» aux pareilles opérations. En effet, la plupart de la population a offert ses certificats de biens à vil prix. On s'est racheté du peuple ne lui donnant absolument rien, et à présent il est temps de partager ce qui n'a pas été partagé. Et il s'agit des branches les plus attrayantes comme, p.ex. l'énergétique.

Mais dans le remue-ménage de ce pillage de nomenclature des branches toutes entières de l'économie ukrainienne ont été pratiquement détruites ou bien vendues à des prix dérisoires. Pour quelle raison a été volée pour dettes éphémères (détruite en réalité) la navigation de la mer Noire? Des branches liées à de hautes technologies, y compris aux technologies militaires, ont cessé d'exister. En pratique cela a amené à la desindustrialisation du pays.

La desintellectualisation de l'Ukraine est directement

liée au précédent phénomène. Comme la plupart de l'industrie a été arrêtée et ne se soumet plus à la restauration dix ans de pillage et de la destruction physique et morale écoulés, des employés, ingénieurs et techniciens se sont déqualifiés ou bien ont changé de profession se fixant, de préférence, aux marchés omniprésents. On peut dire le même de la science privée de financement et de commandes. De jeunes savants perspectifs il y a longtemps ont trouvé leurs places à l'étranger. D'autant plus, certains Etats amis et partenaires stratégiques, orientés vers le but choisi, font refouler de l'Ukraine le potentiel intellectuel qui lui reste encore se servant de divers programmes de l'émigration (apparemment, dans le plan de l'aide à l'Ukraine). On a, sans aucun doute, certaines acquisitions, de préférence, en sciences humanitaires. Et au contraire, dans la sphère des recherches fondamentales et de nouvelles technologies l'Ukraine ne fait partie ni de pays les élaborant et possédant, ni de pays introduisant activement des technologies reçues. L'Ukraine appartient aux pays se trouvant hors le progrès technique (3).

L'instabilité sociale provoque des procès démographiques négatifs. Un faible (et même inexistant) système

ukraińskiego oraz wsparcie innych mniejszości narodowych bądź zapewnienie im praw. Jednak tak naprawdę na Ukrainie, pomijając formalne zapewnienia czerpiących z tego korzyści oraz nie bardzo kompetentnych funkcjonariuszy, nadal w zawrotnym tempie, z wykorzystywaniem nowych zasobów technicznych i środków masowego przekazu, kontynuowane jest wynarodowienie jak Ukraińców, tak też innych narodów. Często nazywane jest rusyfikacją. I tak jest naprawdę, chociaż nie jest to cała prawda. Warto chociażby przejść się ulicą, nie powiem – Sewastopola czy Donecka, lecz naszej stolicy, Kijowa. W dziesiątym roku naszej niezależności mamy praktycznie posługujący się rosyjskim językiem biznes (z tego 1% ludności, w posiadaniu której jest 4/5 majątku, posługujących się językiem ukraińskim jest znikoma ilość), wojsko posługujące się rosyjskim językiem (większość kadry oficerskiej nagminnie korzysta z języka rosyjskiego), media posługujące się językiem rosyjskim (faktycznie większość audycji TV bądź transmitowane są po rosyjsku, bądź retransmitowane z Rosji, rząd ukraiński praktycznie nie kontroluje strategiczną przestrzeń informacyjną), władzę posługującą się językiem rosyjskim.

Taki stan nie może nie być rozpatrywany jako groźny nawet ze względu na bezpieczeństwo państwa. Nie nazywałbym rusyfikacją proces przyswajania sobie elementów jakościowego języka rosyjskiego, wysokiej kultury w tym prawdziwym sensie. Rzeczą zupełnie inną jest praktyczne dominowanie na Ukrainie rosyjskich elektronicznych i tradycyjnych mediów. Rosja czyni co może, żeby nie tylko zachować status quo ante, ale żeby w miarę możliwości proces się pogłębiał. Sedno koncepcji «projektu Rosja» często sprowadza się właśnie do maksymalnego szerzenia strefy użytkowania języka rosyjskiego i rosyjskich mediów, co tak naprawdę jest polityką Federacji Rosyjskiej. Siergiej Czernyszew meldując na posiedzeniu Rady Obrony FR, określając strategię samookreślenia rosyjskiego, widział w przyszłej Rosji «transnarodową wszechświatową korporację Rosja», a nie teren, Rosję-FR, która «odbija się od banalnego twierdzenia, że należy reprodukcja język rosyjski», a dopiero potem można dojść do koncepcji bezpieczeństwa narodowego Rosji [4].

Równoległe siłą (prawie niezauważalną) bezwładnie kontynuowany jest proces sowietyzacji – nieskończonego reprodukcja homo sowietikus'ów. W sposób łatwo

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

de l'assurance sociale, au moins au niveau soviétique, a causé une baisse brusque de la durée de vie, une brusque réduction de la natalité et également la migration massive de la population. Cette dernière a été causée, de préférence, par des problèmes économiques et bien souvent par l'impossibilité de se réaliser en Ukraine. Certains flots de migration sont à la couleur ethnique (p.ex. hébreux de l'Ukraine; de Crimée et tatar en Crimée) bien qu'ils ne soient pas provoqués par quelque xénophobie en Ukraine. Un bilan tragique de la décennie: environ 400 mille femmes d'âge reproductif ont quitté l'Ukraine à la recherche de leur fortune ou de leur malchance à l'étranger; il en résulte la dépopulation réelle en Ukraine. Selon diverses données la population de l'Ukraine a diminué au moins de deux millions d'habitants.

Le but de la formation de l'Etat ukrainien indépendant résiderait dans le développement garanti de l'ethnie ukrainienne et dans l'appui des autres minorités nationales ou bien dans l'assurance de leurs droits. Mais, en réalité, en Ukraine malgré les déclarations formelles des fonctionnaires intéressés et pas trop compétents la dénationalisation pratique des Ukrainiens et d'autres peuples ne cesse pas en allant au rythme forcé

appuyée par de nouveaux moyens techniques et media. Souvent elle porte le nom de «la russification». C'est bien cela, mais ce n'est pas la pure vérité. Il suffit de se promener dans les rues non pas de Sébastopol ou Donetsk, mais de notre capitale Kyiv. La dixième année de l'indépendance ukrainienne nous possédons en réalité un business russophone (d'un pourcent possédant une quatre cinquième de la propriété les ukrainophones représentent la moindre partie), les forces armées russophones (la plupart du corps d'officiers se sert largement du russe), des medias russophones (au fond, la plupart des téléprogrammes sont ou bien diffusées en russe ou bien rediffusées de la Russie, le gouvernement ukrainien ne contrôlant pratiquement pas l'espace stratégique informationnel de l'Ukraine), un pouvoir russophone.

Un tel état de choses est inévitablement considéré comme menaçant au moins du point de vue de la surêté de l'Etat. Je n'aurais pas appelé «la russification» un processus d'assimilation des éléments du russe de qualité, d'une haute culture au sens véridique. Une autre chose compétement c'est la domination pratique des mass-media électroniques et traditionnels russes en

dostrzegalny zaniedbywany jest język ukraiński i inne języki, włącznie z rosyjskim. Nie tylko nie nadażamy o-mówić nowe strefy życia ludzkiego (nowe technologie, nowe fenomeny życia człowieka), ale zatracamy styczność ze starym światem, o-mówionym językiem ukraińskim. Tak oto w świecie / mowie ukraińskiej i rosyjskiej, w jakich my istniejemy, powstały całe «obszary ślepo-głucho-niemoty: istnieje szereg ważnych fenomenów we współczesnym świecie, których bądź nie widzimy, bądź nie posiadamy wyrazów, żeby o nich mówić. Dlatego też język ojczysty – ostatnia placówka samookreślenia – rozplywa się» [4]. Pełznąca sowietyzacją dotknięte są wszystkie grupy narodowe. Na tę klęskę w coraz to większym stopniu nakłada się propagowana przez mas-media amerykanizacja najpodlejszego gatunku.

Od razu po proklamowaniu niepodległości na Ukrainie nie było ustalonej stratyfikacji różnych elit. Struktura starej socjalistycznej gospodarki nie umożliwiała formowania grup elit oraz związków wewnątrz oraz między nimi wg przynależności terenowej. Raczej chodziło o produkcyjną zasadę formowania elit oraz nadterenowe związki między nimi. Dlatego w pierwszym

etapie, po upadku gospodarki socjalistycznej oraz rozerwania więzi nadnarodowościowych zaczęła się zaciekla walka na poziomie regionalnym. Kijów był wtedy zbyt osłabiony i daleki. Powstało kilka klanów terenowych: dniepropetrowski, donbasowski, charkowski, odeski. Szereg regionów jednak nie był w stanie sformować swoich regionalnych klanów. Teraz ten proces w większości został zamknięty. Pozostaje parę większych grup, jednak ogólnie biorąc – sytuację kontroluje Kijów, zdeterminowany przez klan dniepropetrowski oraz starą kijowską nomenklaturę. W dniu dzisiejszym możemy mówić o pewnym skonsolidowaniu się klanów i oligarchów pod jedynym prezydenckim habitem. Nie wyklucza to permanentnych sprzeczek między nimi za większe lub mniejsze łaski Prezydenta oraz administracji w ogóle.

Bardzo istotnym momentem kształtowania się elit jest złącze między administracją, biurokracją oraz niby to wolnym biznesem. Tak naprawdę praktycznie każdy przedsiębiorca jest w ogromnym stopniu uzależniony od władzy. Najpotężniejsi oligarchowie mogą zostać pozbawieni swego majątku za pomocą aparatu administracyjnego oraz represji. Chodzi nie tyle o P.Łazarenkę jako przykład klasyczny tego uzależnienia. Represji

Ukraine. La Russie entreprend tout son possible pour ne pas seulement conserver *status quo ante* mais autant que possible approfondir le dit processus. L'essentiel de la conception «projet Russie» est souvent ramené justement à l'élargissement maximal de la sphère de l'usage du russe et des mass-media russes ce qui fait la politique de la Fédération de Russie. En tenant son rapport au Conseil de la Défense de la FR Serguey Tchernychov traçait la stratégie de l'autodétermination russe en voyant dans la Russie future «une corporation transnationale mondiale de la Russie», et non pas un territoire, la Russie, la Fédération de Russie «partant de la thèse banale de la reproduction du russe» et ensuite, après, de l'élaboration de la conception de la défense nationale de la Russie»(4).

Parallèlement, par inertie (presque pas remarquée) il continue le processus de la soviétisation, de la reproduction des *homo soviétikus*. On voit de ses propres yeux la ruine de l'ukrainien et d'autres langues y compris du russe. Non seulement nous n'avons pas le temps de fixer dans la langue de nouvelles sphères de la vie humaine (nouvelles technologies, nouveaux phénomènes de la vie humaine) mais nous perdons l'apparte-

nance au vieux monde parlé en ukrainien. De la sorte, «des zones entières aveugles-sourdes-muettes se sont créées dans le monde/langue ukrainien et russe: il existe toute une série d'importants phénomènes au monde actuel que nous ne voyons pas ou bien nous manquons des mots pour en parler. Ainsi la langue maternelle, ce dernier abri de l'autodétermination, elle aussi s'érode» (4). La soviétisation grimpant a frappé tous les groupes ethniques. Ce mal s'aggrave de plus en plus à cause de l'américanisation de la qualité la plus basse propagée par les mass-media.

Immédiatement après l'accès de l'Ukraine à l'indépendance il n'y avait pas d'une stratification établie de diverses élites. La structure de l'ancienne économie socialiste ne permettait pas de former des groupes d'élite et des liens intérieurs et entre eux selon la nature territoriale. Il s'agissait plutôt du principe de production de la formation des élites et des liens supraterritoriaux entre elles. De la sorte, avec la chute de l'économie socialiste et la dissolution des liens supranationaux une cruelle lutte a commencé au niveau régional. Kyiv était alors très faible et bien éloigné. Quelques clans territoriaux se sont formés, à savoir de Dnipropetrovs'k,

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a

administracyjnej podlega omal nie każde przedsiębiorstwo, które staje się atrakcyjne i prosperujące, a nie posiada swego dobroczyńcy w strukturze państwowej. W ten oto sposób zachodzi coraz to nowe rozdzielanie oraz mocniej monopolizuje się majątek i moce produkcyjne. W państwie budowany jest beznadziejny pod względem przyszłości model kapitalizmu państwowego opartego o zasoby administracyjne oraz posiadający zapewniony przez władzę monopol.

Oceniając rolę oligarchii w takim nadzwyczaj różnorodnym społeczeństwie jak ukraińskie, można powiedzieć, że ona w etapie obecnym stała się mechanizmem nad wyraz skutecznego hamowania rozwoju jak stosunków wolnego rynku, tak też społeczeństwa publicznego na Ukrainie i zagraża samemu istnieniu Ukrainy jako państwa. Dlatego należy ją oceniać jako grupę skrajnie wsteczną, powodującą permanentne, chociaż powolne zjeżdżanie społeczeństwa ukraińskiego do kapitalizmu państwowego w warunkach skrajnej monopolizacji gospodarki. Dlatego z pełnym prawem tych kilku oligarchów przybliżonych ku władzom na górze, można mianować **stagnarchami**, a formę ich rządów – **stagnarchią**.

4. NARODOWY PROJEKT NA DALSZĄ PRZYSZŁOŚĆ

Niejednokrotnie oraz bardzo znamienne w pierwszej oraz w drugiej kadencji prezydenckiej Leonid Kuczma powtarza jedno i to samo zdanie: «Co my w końcu budujemy?». Chyba to pytanie skierowane jest nie tylko do siebie samego, ale także do społeczeństwa. Pytając się, Prezydent ma absolutną rację, ponieważ kto na Ukrainie dzisiaj zna odpowiedź? A tak naprawdę – co my budujemy? Nagiego proklamowania niezależności absolutnie nie wystarczy. Krótkoterminowe zabawy klanów stagnarchów, do czego sprowadzana jest aktualna polityka na Ukrainie, nie mają nic wspólnego z planem na przyszłość, który mamy wcielić, identycznie, jak nie miały żadnej realnej przyszłości efemeryczne plany nacjonal-demokratów, którzy nie posunęli się dalej od najprostszyc haseł.

Żeby jednak opracować jakiś plan lub projekt, należy nasamprzód określić cele, które należy osiągnąć. Czy istnieje jakiś jeden cel, który pasowałby większości obywateli Ukrainy? Nie skonsolidowanie tej grupy ludzi bez wątplenia przeszkadza należycie uświadomić je sobie, a więc także zasoby, za pomocą których można

111

TARAS
WOZNIAK
«PROJEKT
UKRAINA».
PODSUMOWANIE
DZIESIĘCIOLECIA

h t t p : / / w w w . i i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . i i - m a g a z i n e . l v i v . u a

Donets'k, Kharkiv, Odessa. Un nombre de régions n'a pas pu former ses groupes de clans régionaux. Mais à présent pour la plupart ce processus s'est formé. Il reste encore quelques grands groupements mais en principe c'est Kyïv qui contrôle la situation dominé par le clan de Dnipropetrovs'k et par l'ancienne nomenclature kyïvienne. Aujourd'hui on parle d'une certaine consolidation des clans et des oligarques sous la commune protection présidentielle. Ce qui n'exclut pas, bien sûr, leurs conflits constants pour une approche plus ou moins grande au Président et à l'administration en général.

Un moment bien substantiel de la formation des élites réside dans l'alliance de l'administration, la bureaucratie et du business soi-disant libre. Réellement chaque patron est pratiquement bien dépendant du pouvoir. Des oligarques les plus puissants peuvent perdre leurs propriétés par l'intervention de l'appareil administratif répressif. Il ne s'agit pas seulement de Pavlo Lazarenko comme un exemple classique d'une telle dépendance. Presque toute entreprise devenant attirant et effectif et n'ayant pas son protecteur dans les structures d'Etat est subite aux représsailles administratives. Ainsi, la propriété et les puissances de production sont réparties et de plus

en plus monopolisées. Un modèle absolu sans perspective du capitalisme étatique se forme à l'Etat appuyé sur les ressources administratives et sur la monopole assurée du pouvoir.

En appréciant le rôle de l'oligarchie dans une société tellement différenciée, comme ukrainienne, on peut affirmer qu'il est devenu actuellement un mécanisme extrêmement effectif du blocage aussi bien des rapports de marché libre que de la société civile en Ukraine mettant en cause l'existence même de l'Ukraine comme Etat. De la sorte, elle doit être considérée comme un groupe réactionnaire d'extrême menant au glissement continu, bien que ralenti, de la société ukrainienne au capitalisme d'Etat dans les conditions de la monopolisation extrême de l'économie. C'est pourquoi ces quelques oligarques se trouvant tout près des milieux dirigeants, on peut les appeler *stagnarques* et leur forme de gouverner *la stagnarchie*.

4. UN PROJET NATIONAL DE LA PERSPECTIVE ÉLOIGNÉE.

A maintes reprises, symptomatiquement pendant son premier et second termes présidentiel Léonide Koutchma

te cele osiągnąć. Może celem w pierwszym etapie mogłoby stać się osiągnięcie porozumienia przynajmniej co do zagadnień najbardziej ogólnych. Lecz to porozumienie powinno być rozpracowane i przyjęte przez wszystkich uczestników «projektu Ukraina». Jeżeli ogólnonarodowego porozumienia nie uda się uzyskać, to w każdym z regionów powstaną swoje «podprojekty Ukraina», zaprzeczające jeden drugiemu. Zresztą, w chwili obecnej jest właśnie tak. Władze już nauczyły się umiejętnie z tego korzystać, rozmawiając w każdym z regionów językiem jego «znaków» oraz przyrzekając wcielić właśnie jego «podprojekt Ukraina». Pozwala im to nie dopuszczać skonsolidowania się ludności różnych regionów w jedyny organizm polityczny, naród polityczny mający jeden cel oraz wolę dla jego urzeczywistnienia. A następnie w sytuacji ogólnego braku skonsolidowania się rozwiązywać swoje problemy.

4.1. Rosyjskie widzenie «projektu Ukraina»

Dziwne byłoby, gdyby Rosja nie posiadała własnego «projektu Ukraina». W pierwszym okresie «smuty» po spotkaniu w Puszczy Białowieskiej, w Rosji praktycznie nie istniało żadnej wizji stosownie tego, co należy zrobić

z Ukrainą. Jeszcze nie nadszedł czas dla projektów odwetowych, Rosja ciągle jeszcze była w stanie szoku. Co więcej, B.Jelcyn nawet wykazywał pewne pobłażliwości względem Ukrainy, dlatego że samo uniezależnienie się Ukrainy było jednym z głównych faktorów, które doprowadziły do objęcia władzy w Rosji.

Jednak już w okresie «późnego Jelcyna», okresie wyłonienia się z demokratyzacyjnej mgły (a nie prawdziwej demokratyzacji) Rosja wróciła do odwetowych projektów wskrzeszenia imperium oraz nowych ekspansjonistycznych zakusów względem Ukrainy. W Rosji zaczęły opracowywać własny «projekt Ukraina», który naturalnie powinien byłby odpowiadać narodowym interesom FR. Rosja zaczęła prowadzić bardziej agresywną politykę gospodarczą i informacyjną, co niebawem doprowadziło do omalże całkowitego zatracenia przez Ukrainę niezależności informacyjno-kulturowej, częściowego utracenia niezależności gospodarczej poprzez stałe przywiązanie do rosyjskich źródeł energetycznych, podtrzymywane przez prorosyjsko nastawione naftowo-gazowe lobby na Ukrainie oraz na wszelkie sposoby piastowane przez FR.

Rosyjski «projekt Ukraina» nie koniecznie powinien był przewidywać prymitywne pochłonięcie Ukrainy przez

répète la même phrase: «Donc, qu'est-ce que nous construisons?» Cette question, paraît-il, il la pose non pas seulement à lui-même mais également à la société. En le demandant, le Président a absolument raison: qui est-ce qui en Ukraine d'aujourd'hui saurait y répondre? En effet, qu'est-ce que nous construisons donc? Une simple déclaration de l'indépendance ne suffit pas. Des jeux à court terme des clans de stagnarques auxquels est réduite la politique actuelle de l'Ukraine n'ont rien à voir avec le plan perspectif que nous devons accomplir; de même, des plans éphémères des nationaux démocrates n'allant plus loin des slogans banaux n'avaient aucune perspective réelle.

Afin de créer un plan ou un projet il faut premièrement procéder à l'élaboration des buts à atteindre par ce dernier. Est-ce qu'il existe un but admissible pour la plupart des citoyens de l'Ukraine? La non-consolidation de ce groupe de gens leur empêche sans aucun doute de comprendre leurs buts, par conséquent, les moyens par lesquels on peut les atteindre. Peut-être, à l'étape initiale ce but pourrait consister au consensus concernant au moins des questions les plus générales. Mais ce consensus doit être élaboré et accepté par tous les

participants au «projet Ukraine». Dans ce cas où le consensus de toute la nation ne sera pas atteint, on aura dans chaque région ses propres «sous-projets Ukraine» se contredisant réciproquement. D'ailleurs, on en est ainsi à présent. Le pouvoir a appris de s'en user avec succès en parlant dans chaque région «sa langue de signes» et en promettant de réaliser justement son propre «projet Ukraine». Ce qui lui permet de ne pas admettre la consolidation de la population de diverses régions en un organisme politique uni, en une nation politique au but unique et à la volonté de la réaliser. Et après, résoudre ses problèmes dans la situation de la non-consolidation générale.

4.1. La vision russe du «projet Ukraine»

Il serait étrange si la Russie ne possédait pas son propre «projet Ukraine». Dans la première période postbilovézienne des «troubles» il n'y avait en Russie pratiquement aucune vision de ce qu'il fallait faire de l'Ukraine. Le temps des projets revanchards n'était pas encore arrivé; la Russie n'était pas encore sortie de son état de choc. Bien plus, Yeltzine avait une certaine indulgence pour l'Ukraine car l'indépendance de l'Ukraine

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . t v i v . u a h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . t v i v . u a

Rosję, jak to widzą rosyjscy imperialni odwetowcy. Rosja widzi w Ukrainie swoją strefę zainteresowań i wpływów. Próbuje maksymalnie uzależnić ją od FR jak w dziedzinie gospodarczej, tak też politycznej, bezpieczeństwa bądź nawet samoidentyfikacji. W tym celu skutecznie rozbudowuje swoje grupy wpływu na różnych poziomach oraz w różnych dziedzinach: od mediów po gospodarkę włącznie. Jeżeli zachodzi potrzeba, ona blokuje przedsięwzięcia przeszkadzające temu przywiązaniu. Przykład Odeskiego terminalu naftowego jest bardzo wymowny. Nie mniej wymowny jest praktyczny rosyjski monopol na dostawę nośników energii.

4.2. Amerykańskie widzenie «projektu Ukraina»

Równocześnie stopniowo wyłania się również amerykański «projekt Ukraina». Stany Zjednoczone są bezwarunkowo zainteresowane Ukrainą oraz określają dla niej rolę państwa-zderzaka między NATO i Rosją+ oraz jej satelitami. USA dobrze rozumieją, że nie należą wzmacniać Rosji poprzez aneksję Ukrainy. Co więcej, uważają, że Rosja może stać się demokratycznym (więcej dla USA zrozumiałym i bezpiecznym) państwem, gdy wyzbędzie się ambicji imperialnych.

Na pewno nie warto mówić o wspólnej pozycji Zachodu. Jedynej pozycji ze względu na rozbieżności między USA i WE, wewnątrz WE oraz wewnątrz NATO nie ma. Możliwą drogą zagospodarowania Ukrainy USA widzą w ścisłej współpracy, a w przyszłości – w możliwym członkostwie w NATO, zbliżeniu się (nie jest wykluczone że dzięki poparciu USA) z WE. O członkostwie w WE, odbywać się, nie ma mowy, jednak ruch miałby jasna rzecz w tym kierunku. Taka pozycja USA jest dla Ukrainy bardzo korzystna, ona mogłaby z niej skorzystać, wcielając projekt «europejski» lub «euroatlantycki».

4.3. WE-sowskie widzenie «projektu Ukraina»

Można na pewno mówić o braku WE-sowskiego «projektu Ukraina». WE ma tyle własnych wewnętrznych problemów, tyle kłopotów związanych z rozszerzeniem się w przyszłości, że praktycznie nie widzi «kwestii ukraińskiej». To rzecz jasna, nie znaczy że można zamknąć oczy – i problem zniknie.

Dopiero ostatnio się poszukiwania miejsca dla Ukrainy w tym, co do niedawna nazywano «wspólnym europejskim domem». Okazało się, że dla nas niedwuz-

h t t p : / / w w w . i i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . i i - m a g a z i n e . l v i v . u a

était justement un de ces facteurs essentiels le mettant au pouvoir en Russie.

Pourtant dans la période tardive « postyeltzinienne », période de la sortie du brouillard démocratique (et non pas de la vraie démocratie), la Russie est déjà revenue aux projets revanchards de la restitution de l'empire et de nouveaux attentats expansionnistes contre l'Ukraine. En Russie, on s'est mis à élaborer un propre « projet Ukraine » correspondant, naturellement, aux intérêts nationaux de la Fédération de Russie. La Russie a commencé à réaliser une politique économique et informationnelle plus agressive ce qui a mené à une perte presque complète par l'Ukraine de l'indépendance culturelle d'information, d'une perte partielle économique à cause d'un attachement constant aux sources énergétiques russes approuvé par le lobby prorusse de pétrole et de gaz en Ukraine et couvé de toute manière par la Fédération de Russie même.

«Projet Ukraine» élaboré par la Russie ne devrait pas prévoir obligatoirement une absorption primitive de l'Ukraine par la Russie comme cela se représentent des revanchards russes aux sympathies impériales. La Russie voit en Ukraine sa sphère d'intérêts et d'influen-

ces. Elle essaye de la rendre dépendante au maximum de la Fédération de Russie aussi bien dans la sphère de l'économie que dans celles de la politique, de la surêté de l'Etat et même de l'autoidentification. A ce but elle élargit effectivement ses groupes d'influences à tous les niveaux et dans toutes les sphères – des mass-media à l'économie. S'il est nécessaire, elle bloque des mesures empêchant un tel attachement ce qui a été manifestement prouvé par le cas du terminal pétrolier d'Odessa.

Le monopole pratique russe des ravitaillements en sources énergétiques est également éloquent.

4.2. La vision américaine du «projet Ukraine»

En même temps la vision américaine «projet Ukraine» est petit à petit tracée. Les USA sont incontestablement intéressés à l'Ukraine en lui donnant le rôle d'un Etat tampon entre l'OTAN et la Russie+ avec ses satellites. Les Etats-Unis comprennent parfaitement qu'il ne vaut pas la peine de renforcer la Russie par la voie de l'annexion de l'Ukraine. Plus encore, ils sont d'avis que la Russie peut devenir démocratique (de la sorte comprise et pas dangeureuse pour les USA) si elle se débarasse des ambitions impériales.

nacznie szykuje się miejsce nie w komfortowej WE, lecz «obok», czyli, precyzując, «pomiędzy», pomiędzy WE a FR. Pomimo wszystkie ukraińskie proeuropejskie posunięcia, obecnie WS twardo trzyma się tej pozycji. I ma rację – taki państwowo-monopolistyczny «projekt Ukraina», który stagnuje w kierunku autorytaryzmu, wbudować do «europejskiego domu» jest nie możliwe. Pozostaje otwartym jednak pytanie, czy można w ogóle wyzbyć Ukrainę, a nie «государство Украина / гównopległą Rosję / krypto-Rosję» z perspektywy europejskiej? Dlatego oficjalna pozycja WE polega na tym, że Wspólnota nie zaprzecza europejskiej przyszłości Ukrainy, lecz po zakończeniu dwóch fal rozszerzenia się WE oraz zmian w samej Ukrainie.

4.4. *Oligarchicznie-nomenklaturowe widzenie «прозкта государства Украина» («projektu państwa Ukraina»)*

Wyżej już była mowa o tym, że jedyne «projektu Ukraina» opartego o konsensus ogólnonarodowy nie ma, jak nie ma konsensusu ogólnonarodowego. Natomiast jest kilka dość różnych propozycji do «projektu Ukraina», które nie tylko są odległe jedna od drugiej, ale wręcz

przeciwne. Nie znaczy to jednak, że jeden z projektów nie zostaje wcielany w życie.

Za prawdziwy stan rzeczy na Ukrainie można uważać zakończenie oligarchicznie-nomenklaturowego «projektu Ukraina» w postaci «государства Украина». Stagnarchia już praktycznie wcieliła ten projekt w życie i prawie całkowicie jest z niego zadowolona. Zachowała władzę, zrzeszyła się wokół monopolu państwowego jako jednolity całokształt polityczny, sukcesywnie przeżyła przejście od gospodarki planowanej do państwowo-kapitalistycznej, zaczęła i kończy przeformowanie własności. W zasadzie nie jest zainteresowana ani w likwidacji monopolu państwowego, ani w zaprowadzeniu «społeczeństwa publicznego», które może być dla niej niebezpieczne. Jednocześnie stagnarchia uczyniła wszystko, żeby Ukraina pozbawiona została WE-sowskiej przyszłości, która położyłaby kres projektowi «государства Украина». Stagnarchia nie jest zainteresowana w cywilizowaniu polityki gospodarczej na Ukrainie, dlatego nie należy brać na serio proklamowanie «europejskiego wyboru» Ukrainy.

Jedyny dyskomfort dla stagnarchii to nie godzenie się Zachodu z takim stanem rzeczy, chociaż zdrowy cynizm polityczny partnerów strategicznych pozwala im do

Peut-être, cela ne vaut pas la peine de parler de la position commune de l'Ouest. La position unique à l'intérieur de l'Union Européenne et l'OTAN n'existe pas à cause de la divergence entre les USA et l'Union Européenne. Une voie possible de l'organisation de l'Ukraine les Etats-Unis voient dans la collaboration étroite et dans la participation future possible de l'Ukraine à l'OTAN, dans son rapprochement avec l'Union Européenne (avec le concours des Etats-Unis qui n'est pas exclu). Il ne s'agit pas, bien sûr, de l'appartenance à l'Union Européenne mais la marche à cette direction devrait ce faire. Une telle position des USA est très utile pour l'Ukraine qui pourrait bien en profiter pour la réalisation du projet «européen» ou «euroatlantique».

4.3. *La vision de l'Union Européenne du «projet Ukraine»*

On peut, paraît-il, parler également de l'absence du «projet Ukraine» appartenant à l'Union Européenne. En se heurtant à maints problèmes intérieurs, ayant des tracaseries liées aux perspectives de son élargissement, l'Union Européenne n'aperçoit pas «la question ukrainienne». Mais un problème ne disparaît pas aux yeux fermés.

Ce n'est que dernièrement on s'est mis à chercher une place pour l'Ukraine dans ce qu'on appelait encore récemment « la maison européenne commune». Il s'est trouvé que d'une manière non équivoque on nous réserve une place non pas dans l'Union Européenne de confort mais «à côté», plus précisément «entre» l'Union Européenne et la Fédération de Russie. Malgré toutes les initiatives ukrainiennes proeuropéennes l'Union Européenne tient aujourd'hui fermement sa position. Et non sans raison: il est impossible de monter dans la «maison européenne» un «projet Ukraine», projet administratif monopoliste, stagnant en direction de l'autoritarisme. Mais une question reste ouverte; peut-on priver l'Ukraine en général et non pas «государство Оукраїна / une Russie parallèle / cryptoRussie» de la perspective européenne? C'est pourquoi la position officielle de l'UE consiste à ce que l'Union ne nie pas le futur européen de l'Ukraine mais seulement après l'achèvement de deux vagues de l'élargissement de l'Union Européenne et des changements en Ukraine même.

pewnego czasu przymykać oczy na te drobne braki «государства Украина». Dlatego właśnie projekt «государства Украина» częściowo jest wspierany przez USA ze względów politycznych, antyrosyjskich oraz częściowo anty-WE-sowskich. Dla WE projekt ten jest nie do przyjęcia oraz nie zrozumiały. Z najbliższych sąsiadów jedynie Polska nadal delikatnie nie odgradza się od niego, jak to czynią Czechy lub Słowacja, jako że ma na Ukrainie własne konkretne interesy geopolityczne.

Również częściowo wspierany jest projekt «государства Украина» ze strony FR, co faktycznie toruje drogę dla reintegracji Rosji+ i «государства Украина». Oczywiście, że nie można nie zauważać także innych tendencji. Część ukraińskich stagnarchów nie jest zainteresowana w przeformowaniu władzy i majątku na rzecz mocniejszych oligarchów rosyjskich, dlatego mogą oni sabotować reintegrację z Rosją+ również skutecznie, jak zbliżenie się z WE. Ostatecznej decyzji stosownie kierunku ruchu – na Wschód czy na Zachód – w ramach projektu «государства Украина» być nie może. Sedno projektu tkwi w tym, żeby nie poruszać się nigdzie, ponieważ wtedy powinny zostać zmienione reguły gry dla elit posiadających władzę, konieczne będzie

przeformowanie własności, a więc władzy. Potężny kapitał zachodni lub rosyjski w gnieniu oka zgniecie słabe kapitały ukraińskich «новых русских» (nowych Rosjan).

4.5. Propozycje do «projektu Ukraina»

Pomimo wszystko Ukraina pozostaje problemem. Problemem dla siebie samej, ponieważ dla większości jej obywateli istniejący stan rzeczy jest nie do przyjęcia. Zgodne milczenie wcale nie znaczy zgody z nim. Jeżeli społeczeństwo w dalszym ciągu nie będzie się zmieniać, a jedynie walczyć o własne istnienie, to wcześniej lub później jest skazane i pójdzie na dno. Dlatego należy chociaż by na zasadach koncepcji przemyślać, co należy robić, ponieważ dalej tak żyć naprawdę nie można.

4.5.1. Projekt europejski

Jednym z najbardziej atrakcyjnych dla tak średniego państwa w stosunku światowym jak Ukraina, mógłby stać się projekt europejski. Pod warunkiem, że w dniu dzisiejszym żadne wstąpienie do WE dla Ukrainy nie jest możliwe, ten projekt może polegać na tym, że powinna ona w jak największym stopniu homogenizować

h t t p : / / w w w . i i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . i i - m a g a z i n e . l v i v . u a

4.4. *Vision oligarchique de nomenclature du «projet gossoudarstvo Oukraïna»*

Nous venons de mentionner qu'il n'existe pas le «projet Ukraine» commun fondé sur un consensus national général comme il n'existe pas également un consensus national général. A la place de cela il y a quelques propositions assez différentes au «projet Ukraine» étant non seulement loin les unes des autres mais également directement contraires. Cela ne veut pas dire, néanmoins, qu'en vérité aucune d'elles ne se réalise pas.

L'état réel des choses en Ukraine signifie la réalisation du «projet Ukraine» oligarchique de nomenclature en forme du «gossoudarstvo Oukraïna». La stagnarchie a déjà pratiquement réalisé ce projet en vie et en est presque complètement satisfaite. Elle a gardé le pouvoir, s'est consolidée autour du monopole d'Etat comme une unité politique, a heureusement survécu le passage de l'économie planifiée à celle capitaliste d'Etat, a réalisé et achève la répartition du bien. En principe, elle n'est intéressée ni à la destruction du monopole de l'Etat, ni à la création de «la société civile «qui pulsse la menacer. En même temps, la stagnarchie a tout fait pour priver

l'Ukraine de la perspective de l'Union Européenne pouvant mettre fin au projet du «gossoudarstvo Oukraïna». La stagnarchie n'est pas intéressée à la civilisation de l'économie politique en Ukraine, de la sorte cela ne vaut pas la peine d'interpréter sérieusement la déclaration «du choix européen» par l'Ukraine.

Le seul disconfort pour la stagnarchie est la non-acceptation par l'Ouest d'un tel état de choses, bien que le sain cynisme politique des partenaires stratégiques leur permet jusqu'à un certain temps de fermer les yeux sur ces faibles défauts du «gossoudarstvo Oukraïna». C'est pourquoi le projet «gossoudarstvo Oukraïna» est en particulier soutenu par les USA pour des raisons politiques, antirusse et en particulier antiunionisteuropéennes. Pour l'Union Européenne ce projet est inadmissible et incompris. Des voisins les plus proches c'est la Pologne qui ayant ses propres intérêts géopolitiques concrets ne s'en sépare pas contrairement à la Tchéquie et à la Slovaquie.

En même temps, le projet «gossoudarstvo Oukraïna» est partiellement soutenu par la Fédération de Russie comme un projet frayant la voie à la réintégration de la Russie+ et du «gossoudarstvo Oukraïna». Bien sûr, on

wszystkie dziedziny swego życia ze standardami przyjętymi w WE. Zresztą niedawno Ukraina przyjęła rozliczony na 7 lat program integracji z WE – praktyczne uzgodnienie prawa, gospodarki itd. ze standardami WE. Powinna zbliżyć się z WE przy maksymalnym wsparciu USA, a w najbliższej przyszłości – NRF oraz, możliwe, w aspekcie taktycznym – Polski. Ramki czasowe projektu określane będą skutecznością WE po zakończeniu dwóch fal jej rozszerzenia się, jak też możliwymi kolizjami politycznymi mogącymi przyspieszyć lub przyhamować ten proces.

4.5.2. Projekt Czarnomorsko-Śródziemnomorski

Możliwym kierunkiem rozwoju «projektu Ukraina» (pod warunkiem blokowania rozwoju projektu w kierunku WE oraz komplikacjami jego rozwoju w kierunku FR) może być rozwój stosunków w kierunku basenu obszaru Czarnomorsko-Śródziemnomorskiego. GUUAM (sojusz polityczny (Gruzji, Uzbekistanu, Ukrainy, Azerbejdżanu i Mołdowy) jest swoistą prolegomeną tego projektu. Projekt ów posiada niezłą przyszłość gospodarczą – transportowanie i przetwórstwo produktów ropy naftowej i gazu ziemnego z regionu Kaspijskiego, Kaukazu,

możliwe nawet Bliskiego Wschodu. Nie ma podstaw, żeby mówić o demokratyzujących zasobach tego projektu. Ukraina już praktycznie przewodniczy w tym zrzeszeniu polityczno-gospodarczym i może osiągnąć niezłe stanowisko w Organizacji Czarnomorskiej Współpracy.

4.5.3. Projekt «rosyjskodośrodkowy»

Na pewno nie należy pomijać także «projekt rosyjskodośrodkowy», lecz nie ów, kształtowany przez FR, a właśnie ukraiński. Ukraina może sama próbować układać swoje stosunki z FR według własnego «projektu rosyjskodośrodkowego». Przy pewnych, prawie nierealnych okolicznościach, kiedy obie strony osiągną prawdziwe porozumienie, projekt ten może być bardzo skuteczny. W tym celu powinny się zmienić jak Rosja, tak też Ukraina. Najpierw Rosji należy zrzec się syndromu imperialnego oraz poszukiwać korzyści nie taktycznych, a dalekosiężnych, pod warunkiem że istnieć będzie nie ku-kiełkowe lecz przyjazne Państwo Ukraińskie. A Ukrainie należy wyzbyć się strachu, który (nie bez podstaw) wiąże się z imperializmem rosyjskim, a także wyjść z tego stagnarchicznego ślepego kąta, do którego ona sama siebie zapędziła.

ne peut pas ne pas voir d'autres tendances. Une partie de stagnarques ukrainiens n'est pas intéressée à la répartition du pouvoir et des biens en Ukraine aux intérêts des oligarques russes plus puissants; de la sorte, ils peuvent saboter effectivement la réintégration avec la Russie+ et le rapprochement avec l'Union Européenne. Il ne peut pas exister une résolution définitive quant au sens du développement (à l'Est ou bien à l'Ouest) dans les cadres du projet «gossouidarstvo Oukraïna». Le vrai sens du projet consiste à ce qu'on n'avancera à nulle part; contrairement on sera forcé de changer de règles de jeux pour des élites au pouvoir, de répartir les biens, c.-à-d., également le pouvoir. De gros capitaux occidentaux et russes vont instantanément écraser de faibles capitaux de «nouveaux Russes» ukrainiens.

4.5. Propositions au «projet Ukraine»

Malgré tout l'Ukraine reste un problème. Un problème pour elle-même car l'état des choses actuel pour la plupart de ses citoyens est inadmissible. Un silence en accord ne signifie pas absolument l'accord avec lui. Si la société ne va pas changer et ne fait que subsister elle est vouée tôt ou tard à couler à fond. C'est pourquoi il

faut réfléchir, au moins conceptuellement, à ce qu'on doit faire car. en effet, on ne peut plus vivre ainsi.

4.5.1. Projet européen

Le projet européen pourrait devenir pour l'Ukraine, Etat moyen à l'échelle mondiale, un des projets les plus attrayants. A condition qu'aujourd'hui aucun accès de l'Ukraine à l'UE n'est possible, ce projet peut consister à ce qu'elle doit homoniser en maximum toutes les sphères de sa vie aux standarts acceptés par l'UE. D'ailleurs, l'Ukraine vient d'adopter un programme d'intégration à l'UE pour la période de 7 années consistant à coordonner en pratique sa législation, l'économie etc. aux standarts de l'Union Européenne. En se rapprochant de l'Union Européenne elle doit s'appuyer au maximum aux USA, en perspective plus éloignée en la RFA et, peut-être à la Pologne, en aspect tactique. Les limites temporels du projet seront déterminés par l'effectivité de l'UE après deux vagues de son élargissement et également par des collisions politiques éventuelles pouvant accélérer ou bien ralentir ce procès.

4.5.4. Projekt zderzakowy

Obecnie częściowo urzeczywistnia się mieszanka stagnerichicznego oraz amerykańskiego «projektów zderzakowych», nieśmiało planowanych w Kijowie, nie tylko w Waszyngtonie. Partnerstwo strategiczne z USA i Rosją pozwala stagnerichom ukraińskim wcielić w życie swoją «politykę zderzaka», który nigdzie się nie rusza oraz nie rozwija się jako organizm społeczny. Dla USA zresztą nie taka ważna jest forma reżimu panującego u jego partnera strategicznego, jak zobowiązania polityczne i wojenne, stałość Ukrainy właśnie jako partnera politycznego. To zreżcznie wyzyskuje Kijów. Pasożytuje na swym zasobie geopolitycznym, w ten sposób konserwując istniejący stan rzeczy. Jednocześnie Kijów nie zbyt blisko podchodzi do Rosji+, zapewniając sobie pole do stagnacji również w tym kierunku.

4.5.5. Projekt Bałtycko-Czarnomorski

Prawie nie realny bądź stracony poprzez połączenie się Rosji i Białorusi i bezwarunkowego ukierunkowania państw nadbałtyckich w stronę WE jest «projekt Bałtycko-Czarnomorski». W ten sposób Białoruś została zneutralizowana jako naturalny partner strategiczny Ukrainy.

4.5.2. Projet de la mer Noire – la Méditerranée

Une direction possible du développement du «projet Ukraine» (à condition que le développement du projet au sens de l'UE sera bloqué et celui au sens des USA se heurtera aux difficultés) peut consister au développement des rapports en direction du bassin de la mer Noire – la Méditerranée.

GOUAM (l'alliance politique Géorgie-Ouzbékistan-Ukraine-Azerbaïdjan-Moldavie) présente les prolégomènes de ce projet. Ce dernier a des perspectives économiques assez bonnes: transportation et une transformation possible des produits pétroliers et de gaz arrivant de la région caspienne, du Caucase et, il est possible, du Proche Orient. On n'a pas de motifs de parler des ressources démocratisants de ce projet. L'Ukraine est pratiquement leader de cette alliance politico-économique et pourra occuper de bonnes positions dans l'Organisation de la collaboration de la mer Noire.

4.5.3. Projet russocentriste

Il paraît qu'on ne puisse pas ignorer également le «projet russocentriste» pas celui formé par la Fédération de Russie mais celui ukrainien. L'Ukraine peut essayer

Dlaczegoś o tym prawie wszyscy zapomnieli. Natomiast o Polsce, która według wszystkich swoich parametrów jednak bardziej różni się od Ukrainy, mówi się więcej. Bez względu na to co obecnie dzieje się na Białorusi, zasób białoruski może jednak kiedyś zadziałać.

4.5.6. Temporalny «projekt Ukraina»

Jednym z możliwych projektów może być oczekiwanie na nowe generacje, kiedy wraz z odejściem starej nomenklatury odejdzie także sposób jej myślenia i, naturalnie, sposób podejmowania decyzji. Młodzież powinna by mieć bardziej wyćwiczone «państwowe» i «przedsiębiorcze» doświadczenie. Zresztą, miałyby nieuchronnie zadeklarować o swoich roszczeniach stosownie władzy. Czy piastuje się taką młodzież? Większość boryka się z problemami społeczeństwa w stagnacji. Jednocześnie nomenklatura i stagnerich naszykowali system reprodukcji swoich następców. Sowiecka nomenklatura zrodziła oligarchię i stagnerichów, którzy, swoją drogą, «piastują» następców nie zainteresowanych straceniem swoich pozycji i budownictwem społeczeństwa publicznego. To może zablokować rozwój Ukrainy w ogóle.

elle-même élaborer ses rapports avec la Fédération de Russie conformément à son propre «projet russo-centriste». A certaines conditions, bien que presque irréelles quand les deux parties trouveront une vraie entente, ce projet peut s'avérer très effectif. Mais afin d'y arriver la Russie et l'Ukraine doivent changer. Premièrement, la Russie doit renoncer à son syndrome impérial en cherchant un avantage prévoyant et pas tactique à condition d'existence de l'Etat l'Ukraine, Etat ami, pas Etat fantoche. De son côté, l'Ukraine doit chasser cette peur qui non sans raison est liée à l'impérialisme russe, en même temps sortir de ce coin stagnerichique perdu où elle s'est fait entrée par sa propre initiative.

4.5.4. Projet tampon

A présent, on réalise partiellement un mélange des projets tampon stagnerichique et américain qui sont timidement planifiés à Kyïv, pas seulement à Washington. Les relations en partenaires avec les USA et la Russie permettent aux stagnerichques ukrainiens de réaliser leur «politique tampon» n'avançant nulle part et ne se développant pas en un organisme social. Pour les Etats Unis la forme de régime existant chez leur partenaire

4.5.7. Językowy «projekt Ukraina» / «projekt Ukraina-Mowa»

Mimo to że jest prawie pozbawiony perspektywy w warunkach «государства Украина», ten projekt należy jednak zaanonsować. Język ukraiński jako element konsolidujący potencjalną ukraińską polityczną narodowość może mieć wielką przyszłość. Jednak dotychczas, w postkolonialnym, a tak naprawdę to kolonialnym okresie naszych dziejów doznaje niszczycielskich ucisków już w niezależnej Ukrainie. Dlatego przed społeczeństwem stoi zadanie jak najbardziej szerokiej samoidentyfikacji właśnie z językiem ukraińskim, wytwarzanie właśnie ukraińskiej wizji świata. Nie jest możliwe zbudowanie skutecznej i samodzielnej tożsamości na podstawie realnie istniejącej dwujęzyczności ludności Ukrainy (w warunkach twardej presji ze strony rosyjskiego neoimperialnego dyskursu oraz neorosyjskiej / rosyjskojęzycznej tożsamości).

Otóż pozostaje jedynie trudzić się nad tym oraz, być może, innymi kierunkami uruchomienia «projektu Ukraina».

Za niezależność nowego państwa Ukraina i wcielenie «проекта Украина» faktycznie nie przelano ani kropli

krwi. Dlatego w dosłownym znaczeniu wyrazu jest on bezcenny. Nie ma ceny, nie jest zapłacony, dlatego nie jest należycie ceniony. Przez nikogo. Stagnacja żyje tym, co zdążyła «chwycić» w dniu dzisiejszym. Swoje podstawowe kapitały faktycznie w ciągu całych dziewięciu lat istnienia «государства Украина» ona przezornie trzyma i trzymać będzie za granicą. To kompradorzy, gotowi w każdej chwili opuścić tonący statek. Zubożałym masom, odsetek których w społeczeństwie wciąż się zwiększa, projekt «государства Украина» prawie nic nie dał, dlatego trudno spodziewać się po nich jakiegoś sentymentu do niego. Tak zwana klasa średnia w społeczeństwie oligarchicznie-nomenklaturowym zrodzić się nie potrafi.

Lwów – Sankt Petersburg – Bruksela
2000

Tłumaczyła Natalia Stupko

stratégique est moins importante que des obligations politiques et militaires, la fidélité de l'Ukraine comme partenaire politique. Ce que Kyïv exploite avantageusement. Il utilise en parasite ses ressources géopolitiques en conservant de la sorte l'état des choses existant. En même temps, l'Ukraine ne se rapproche pas trop de la Russie+ en s'assurant un champ de stagnation également dans cette direction.

4.5.5. Projet balte- de la mer Noire

Presque irréel ou bien perdu se présente «le projet balte -de la mer Noire» à la suite de l'union de la Russie et de la Biélorussie et du vecteur unioneuropéiste au sens unique des pays baltes. De la sorte, la Biélorussie a été neutralisée comme un partenaire stratégique de l'Ukraine. Tous l'ont oublié on ne sait pas pour quelle raison. Contrairement, on parle plutôt de la Pologne se distinguant plus de l'Ukraine par tous ses paramètres. Néanmoins, la ressource biélorusse peut se mettre en action un jour malgré tout ce qui se passe à présent en Biélorussie.

4.5.6. Projet temporel Ukraine

Un des projets possibles peut consister à attendre l'arrivée de nouvelles générations quand le mode de penser de l'ancienne nomenclature disparaîtra à la suite de son éloignement et, ainsi, disparaîtra son mode de prendre des décisions. La jeunesse devrait posséder une expérience «étatique» et «d'entreprise» plus développée. D'ailleurs, elle devrait absolument déclarer ses prétentions au pouvoir. Mais une telle jeunesse, se forme-t-elle? La plupart se débat dans les problèmes de la société en stagnation. En même temps, la nomenclature et des stagnarques ont élaboré un système de la reproduction de leurs successeurs. La nomenclature soviétique a mis au monde l'oligarchie et des stagnarques et eux, à leur tour, «forment» des successeurs qui sont intéressés au maintien de leurs positions et ne veulent pas la construction de la société civique. Ce qui peut généralement bloquer le développement de l'Ukraine.

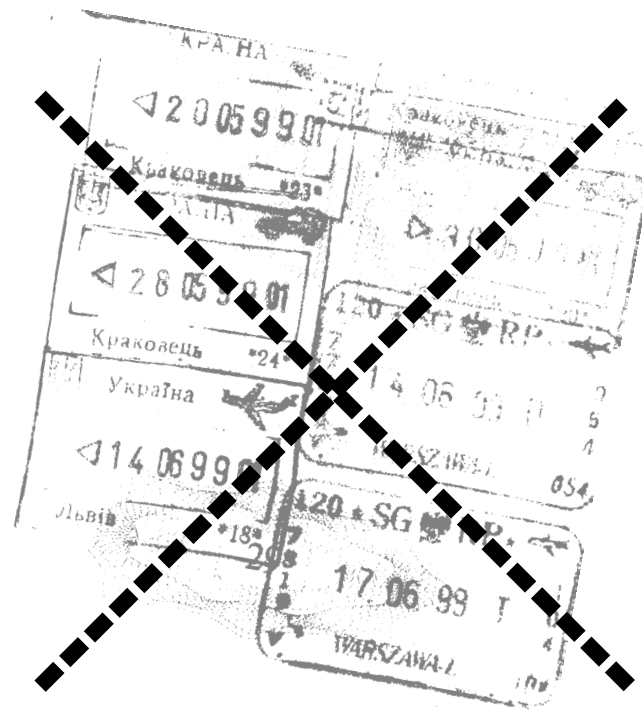
4.5.7. «Projet lingual» Ukraine/ «projet Ukraine – langue»

Malgré un presque plein manque de perspectives de ce projet dans les conditions du «государство

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a

1. Бакаєв О.О., Пирожков С.І., Ревенко В.Л. Міжнародні транспортні коридори – особливий пріоритет України на шляху інтеграції у світову економічну систему // Панорама (Київ). – №1-2. – 1999. {О.Вакajew, S. Pyrožkow, W. Rewenko. Międzynarodowe korytarze transportowe – szczególne pierwszeństwo Ukrainy na drodze integracji do światowego systemu gospodarczego // Panorama (Kijów) – nr 1-2 – 1999}
2. Полохало В. Україна 1991 – 2000: рух у часі, що зупинився // Дзеркало тижня. – №33. – 2000. {W. Połochało. Ukraina 1991 – 2000: ruch w czasie, który się zatrzymał // Dzerkało Tyżnia – nr 33 – 2000.}
3. «Нова карта світу» за Джефрі Саксом // Дзеркало тижня. – а28. – 2000. {«Nowa mapa świata» wg Jeffry'ego Saksа Saxa // Dzerkało Tyżnia – nr 28 – 2000.}
4. Чернышов С. Русское самоопределение // Незалежний культурологічний журнал «І» (Львів). – №13. – 1998. – С. 125. {S. Czernyszew. Rosyjskie samookreślenie // Niezależne kulturologiczne czasopismo «I» (Lwów) – nr 13. – 1998 – S. 125.}

119

TARAS
WOZNIAK
«PROJEKT
UKRAINA».
PODSUMOWANIE
DZIESIĘCIOLECIA

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

Oukraïna» il est important de le mentionner. L'ukrainien comme un élément consolidant de la nation ukrainienne politique potentielle peut avoir une grande perspective. Pourtant jusqu'à présent, dans la période postcoloniale de notre histoire qui est réellement celle néocoloniale, elle continue d'éprouver de représailles féroces déjà en Ukraine indépendante. C'est pourquoi la société se trouve en face du problème d'une large autoidentification justement avec la langue ukrainienne, de l'élaboration de la propre vision ukrainienne du monde. Il est impossible de créer une identité effective et indépendante sur la base du bilinguisme réel de la population de l'Ukraine (dans les conditions d'une pression violente du côté du discours russe impérial et de l'identité néo-russe/russophone).

De la sorte, il ne reste que travailler sur ces directions (et les autres) du développement du «projet Ukraine».

Pas une seule goutte du sang n'a été versée pour l'indépendance du nouvel Etat «l'Ukraine» et l'incarnation du «projet Ukraine», Ainsi lui, il est littéralement inestimable. Il est sans prix, on ne l'a pas payé, de la sorte il n'est pas estimé convenablement. Par personne. La

stagnarchie vit de «la prise» d'aujourd'hui. Au cours de neuf années de l'existence du «gossoustarstvo l'Oukraïna» par précaution elle gardait et garde ses gros capitaux à l'étranger. Ce sont les compradors prêts à quitter le navire à flot à n'importe quel moment. Aux masses paupérisées dont le pourcentage dans la société ne cesse pas d'augmenter le projet «gossoustarstvo l'Oukraïna» n'a presque rien donné; il est inutile d'espérer quelque sentiment à ce projet de leur part. Une soi-disant classe moyenne dans la société oligarchique de nomenclature ne peut pas naître.

Traduction Yarema Kravets

* Comité d'Etat pour des situations exceptionnelles (en russe GKTchP. – NdTr).

W

© Walter Mossmann, 1997

alter mossmann rozmowy z jurkiem

(freiburg/lwów 1997)

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> — <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

Rozmowy z Jurkiem rozciągnęły się – z uwagi na trwałe przerwy w transmisji – na cztery-pięć lat. Za ten czas Jurek zdążył wziąć ślub według obrządku greckokatolickiego, ukończyć swoje drugie studia – z filozofii oraz przetłumaczyć wielkie i skomplikowane teksty Józefa Rotha, Heideggera i Musila dla wydawnictw kijowskich i lwowskich. W tym samym czasie ja, nie bacząc na nic, nauczyłem się układać kilka najprostszych zdań w języku ukraińskim dla użytku domowego i ulicznego: «teper ja je tut» (teraz jestem tutaj), «teper i tut» (teraz i tutaj) i, – przede wszystkim, – «wse bude dobre, duże dobre» (wszystko będzie dobrze, bardzo dobrze).

Ostatnie cztery-pięć lat to czas burzliwy, gorączkowy, pełny niespodzianek. Za ten okres niezwykle zmieniły się w pierwszej kolejności kulisy naszych rozmów – lwowskie knajpy.

Na początku spotykaliśmy się jeszcze w mrocznym, z zaciągniętymi storami barze hotelu «Sputnik», w którym popijaliśmy płyn – namiastkę kawy, herbatę lub wódkę z niezmiennych i niezniszczalnych radzieckich szklanek z

W

© Walter Mossmann, 1997

(fribourg/lviv 1997)

les conversations avec yourko alter mossmann

Les conversations avec Yourko s'étalèrent – par intervalles prolongés – sur quatre, cinq ans. Entretemps Yourko s'est marié selon le rite gréco-catholique, il a poursuivi ses nouvelles études – la philosophie, cette-fois-ci -, et il a traduit de grands textes compliqués de Joseph Roth, Heidegger et Musil pour des maisons d'édition à Kiev et à Lviv. Quant à moi, pendant ce temps-là, j'ai appris tout de même à sortir quelques phrases simples en ukrainien, histoire de me débrouiller dans la vie quotidienne, à la maison ou dans la rue: «tépère ya ye tout» – maintenant je suis ici, «tépère i tout» – ici et maintenant, et «vsé boude douje dobre» – tout ira bien, très bien.

Les dernières quatre, cinq années – une période glissante, dérapante, précipitée, bourrée de surprises. Ce sont surtout les coulisses de nos entretiens – les cafés de Lviv – qui ont changé sensiblement au cours de ces années. Au début nous nous rencontrions dans le bar sombre et voilé de l'hôtel «Spoutnik», où – en buvant du succédané de café, du thé ou de la horilka dans des verres soviétiques, épais, impérissables et «polyvalents» – nous nous laissions flotter mollement et génialement au gré de cette ambiance feutrée, semi-asiatique. Une telle matinée ne coûtait

grubego szkła rznętego o przeznaczeniu uniwersalnym i w rozleniwieniu genialności dawaliśmy się pochwyć i unieść, jak korki w falującej wodzie, przez ten nastrój pół-niemrawy, pół-azjatycki. Kosztować taki dzień to nie kosztował nic, kilka «kuponów», – zabawki dziecinne dla niemieckiego barona markowego. Lub też w jakiejś piwnicznej melinie obserwowaliśmy ekscesy alkoholowe skończonych pijaków i pijaczek z przedmieścia. Lub też spożywaliliśmy czeskie piwo w jeszcze doniedawna kagebowskiemu hotelu, gdzie kelner, niewzruszony i powściągliwy proponował kawior za czterdzieści i dziewczynkę za dwadzieścia dolarów.

Później – pierwsza «prywatna» restauracja gruzińska (w takich zakładach niestety już nie można dostać miejscowego czerwonego wina «Oksamyt Ukrainy», – tylko drogie importowane trunki z Bułgarii lub ohydne pojęcia rzekomo z Włoch). Czy popularna knajpa cyganerii literackiej w Wieży Prochowej – głośna muzyka z Ameryki, ciemny słodkawo-lepki koniak krymski i podniecone debaty o poezji, teatrze, muzyce, wernisazach, wizach i sponsorach, – przede wszystkim o sponsorach. Potem pierwsza pizzeria, prowadzona przez Polaka o nazwisku Castellari, później pierwsze kawiarnie

uliczne, jeszcze później pierwsze prawdziwe cappuccino, – wszystko szło dość szybko, postępowało, szalony postęp nastąpił w cenach, lecz większość moich przyjaciół z każdym dniem coraz bardziej ubożała.

* * *

Nasze pierwsze rozmowy z konieczności wychodziły z punktu zerowego.

– *A co ty w ogóle wiesz o Ukrainie? Co nosisz w swojej niemieckiej głowie?*

– Mało. Zastygłe obrazy – step – Dniepr – złote kopuły Kijowa – barwne, pstrokate zespoły folklorystyczne – wojak niemiecki, uśmiechnięty pośród pola słonecznikowego, być może, mój ojciec, – sarkofag czarnobyliński, – no i Galicja... rabin śpiewa, niemieckie obozy śmierci, zwęglone zwłoki...

– Czy zwróciłeś uwagę na to, że w całej literaturze o holokauście wyraz «UKRAINIEC» jest używany zawsze jako synonim powołania zawodowego? «UKRAINIEC» tam – to zawsze i bez wyjątku gorliwy pomocnik nazistów, nie taki inteligentny jak esesmani, ale bestia, jeżeli chodzi o morderstwa. Nie chcę w ogóle poruszać kwestii tła historycznego, jest nad wyraz skomplikowana – czasem

121

WALTER
MOSSMANN
ROZMOWY
Z JURKIEM
(FREIBURG-
LWÓW 1997)

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a

pratiquement rien, quelques coupons, – quatre sous pour un «Baron du Deutschmark». Ou bien, nous contemplions dans le sous-sol d'un boui-boui quelconque les excès d'alcool des buveurs et des buveuses invétérés des faubourgs. Ou encore, nous consommions de la bière tchèque dans l'ancien hôtel d'Etat et du KGB où le garçon vous proposait froidement du caviar pour précisément 40 dollars et une fille pour 20 dollars.

Plus tard c'était le premier hôtel «privé» géorgien (ces établissements ne servent plus le «velours ukrainien», le vin rouge local, – mais seulement des importations chères de la Bulgarie ou des mixtures infectes soi-disant d'origine italienne). Ou bien le café branché près de la Tour de Poudre: de la musique bruyante de l'Amérique, du cognac foncé et sirupeux de la Crimée et des discussions agitées sur la poésie, le théâtre, la musique, les vernissages, les visas et les sponsors, – surtout sur les sponsors. Puis la première pizzeria d'un polonais au nom de Castelari, plus tard les premiers cafés de rue, ensuite le premier cappuccino, le vrai; – tout allait très vite, tout progressait, les prix galopaient à tout allure, et la plupart de mes amis devenaient de plus en plus pauvres, – de jour en jour.

* * *

Nos premières conversations partirent, bon gré mal gré, de zéro.

«*Qu'est-ce que tu sais finalement de l'Ukraine? Qu'est-ce que tu trimbales dans ta tête allemande?*»

«Peu de choses. Les images gelées: de la steppe, le Dniepr, les coupoles dorées de Kiev, des ensembles de folklore tape-à-l'œil, un troupier allemand riant dans un champ de tournesols, peut-être mon père, – le sarcophage de Tchernobyl -, et puis la Galicie.. 'un wenn der Rebbe singt..', les camps d'extermination allemands, des cadavres carbonisés».

«*Est-ce que tu as remarqué que dans toute la littérature sur l'holocauste le mot 'Ukrainien' s'emploie comme une sorte de dénomination professionnelle? «L'Ukrainien» y apparaît toujours et sans aucune exception comme l'homme de main docile et consentant des nazis, pas aussi intelligent que les SS, mais bestial dans la fureur meurtrière. Je ne veux pas du tout aborder le fond historique, c'est trop compliqué: des fois c'étaient effectivement des nationalistes ukrainiens, des fascistes; des fois des troupes bigarrées de l'Est formées d'Ukrainiens, de Biélorusses, de Baltes, de Roumains, de Croates, de Slovaques – ici même des «Volks-*

byli to naprawdę ukraińscy nacjonaści, faszyci, czasem – samowolnie sformowane oddziały ze Wschodu: Ukraińcy, Białorusini, narodowości bałtyckie, Rumuni, Chorwaci, Słowacy – tu też i «Folksdeutsche», – teraz jednak chodzi mi o coś innego. Mam na myśli to straszliwie zredukowane znaczenie pewnej przynależności narodowej. Kiedy na Zachodzie przedstawiam się: nazywam się Jurek Prochazko, narodowość – Ukrainiec, brzmi to, jak gdybym powiedział: za pozwoleniem, jestem Jurek, narodowość – pomocnik kata.

– A czy moja sytuacja jest lepsza? Co mam powiedzieć, kiedy były SS-man w Brodach mało nie obcałowuje mnie z radości za to tylko, że pochodzę z państwa, które powstało w miejscu Trzeciego Rajchu? Każdy stereotyp narodowościowy jest niezmiernie zredukowany.

– To nie jest to samo. Do Lwowa przyjeżdżasz nie tylko jako spadkobierca nazi. Na Tobie nie tylko wieszają Oświęcim. Przypisują Ci również aurę znanej na całym świecie kultury, pewne tło historyczne. Właśnie tutaj, w Galicji, wiemy dużo o Niemczech, i to od samego początku robi z Ciebie postać interesującą, wcale nie musisz nic dowodzić.

Ale kiedy ja zawędruję do Freiburga, to najpierw trafiam do kategorii «Rosjanin, postradziecki», potem: «aha, nie Rosjanin, – Ukrainiec; aha, separatysta, nacjonalista – pomocnik kata!» Nie przypisują mi w ogóle żadnej aury kulturowej, ponieważ nigdy nie braliście pod uwagę nic, co nas dotyczy: ani Szewczenki, ani Łesi Ukrainki, ani Iwana Franki, ani Wasyla Stusa, – żadnych wierszy, żadnej muzyki, nic kompletnie. Należę do «narodu bez historii», jak lubił nazywać naszego brata Fryderyk Engels. Stereotyp bez żadnej przeciwwagi. Właśnie dlatego gnębi tak nieubłaganie.

– Cóż, pomówmy o Twojej obrazie.

– *Obrazie ukraińskiej.*

– Jest to ukraińskie lamento. Nie jestem w stanie już nawet słyszeć tego, bowiem kulturowe się z takim samozakochaniem, ponieważ przy jego pomocy robi się politykę. Strona odwrotna urazy ukraińskiej – jest to indyferencja, z chwilą kiedy zaczyna się rozmowa o czym innym. Stykam się z tym stale, przede wszystkim u ludzi starszych.

Pytam, powiedzmy, o Deborę Vogel, przyjaciółkę Brunona Schulza. Rozmowa zachodzi o getcie, o ówczesnym obozie koncentracyjnym, Janowskim, w

deutsche» (Allemands ethniques) – mais ce n'est pas mon propos pour le moment. Quand je me présente à l'ouest: Mon nom est Yourko, de nationalité ukrainienne, je pourrais aussi bien dire: Vous permettez, Yourko, nationalité: valet de bourreau».

«Et moi, alors? Quoi dire quand un ancien SS m'embrasse d'allégresse à Brody pour la seule raison que je sors de l'état qui a succédé au Troisième Reich. N'importe quel stéréotype national est effroyablement réducteur».

«Ce n'est pas la même chose. Tu passes à Lviv pas seulement comme le successeur des nazis. On ne te colle pas seulement Auschwitz sur le dos. Tu profites aussi de Schiller et de Goethe, de Heine et de Mozart. Tu es porteur d'une aura culturelle mondialement reconnue, d'une histoire. C'est justement ici, en Galicie, que nous savons beaucoup sur l'Allemagne, ça te rend de prime abord intéressant, tu n'as rien à prouver.

Mais quand moi, je débarque chez vous à Fribourg, je me retrouve d'abord dans la catégorie «Russe», «Post-soviétique», puis: «Ah bon, pas Russe, Ukrainien, ah bon, séparatiste, nationaliste, valet de bourreau!» Aucune aura culturelle ne m'entoure, puisque vous n'avez jamais encore pris connaissance de nous dans quelque domaine que ce

soit: ni Chevtchenko, ni Lesia Oukrainka, ni Ivan Franko, ni Vassyl Stous, – aucun poème, aucune mélodie, rien du tout. J'appartiens au «peuple sans histoire», comme Friedrich Engels aimait nous appeler. Le stéréotype sans contrepoids aucun. Voilà pourquoi ça pèse si lourd».

* * *

«Bon, d'accord, on va parler de ton offense»
«L'offense ukrainienne».

«C'est le lamento ukrainien. Cultivé d'une manière tellement égocentrique et utilisé à des fins politiques, je ne peux et ne veux plus l'entendre. Le revers de l'offense ukrainienne, c'est l'indifférence quand il s'agit des autres. Je vois ça partout, tout d'abord chez les personnes âgées. Je pose par exemple des questions sur Débora Vogel, une amie de Bruno Schulz. La conversation tombe sur le ghetto, sur l'ancien camp de concentration, Yaniv, – à propos, il n'y a toujours pas de mémorial, – on parle de l'extermination de deux cent mille juifs de Lviv, et mon regard croise des visages figés et indifférents. Pas de commentaires. Jusqu'au moment où quelqu'un explose avec un «oui, mais», ce maudit «oui, mais». Tout d'un coup, il s'anime, et visiblement en ébullition, il me montre une cave où «les bolcheviks»

którym, nawiasem mówiąc, dotychczas nie postawiono pomnik, rozmawiamy o wyniszczeniu dwustu tysięcy Żydów lwowskich, – a widzę przed sobą indyferentne niewzruszone twarze. Żadnych komentarzy. Aż póki ktoś wreszcie nie wybuchnie tym oto «TAK, ALE!», tym przeklętym «TAK, ALE!». I nagle z ożywieniem i emocją, z objawami największego napięcia pokazuje mi piwnicę, w której «bolszewicy» mordowali i katowali «Ukraińców», niewinnych ludzi, oczywiście, kobiety i dzieci.

– Tak, ale...

– A widzisz?

– *No to co? Mam prawo mówić co chcę, koniec końców, to jest wolny kraj, od niedawna... Narzekasz na selektywny odbiór starszych ludzi, ale przecież sam robisz to samo. Być może, gdzieś w Twojej podświadomości mocno utkwiała Sprzeczką historyków. A może boisz się, że przypomnienie o ofiarach ukraińskich może doprowadzić do wyliczenia «trup contra trupowi», i to tak, że historia przegotuje się w jakąś zupełną kaszę, «plus-minus-zero», bez przestępstw, bez winy, bez nieczystego sumienia, – tylko los i fatum...*

– Całkiem usprawiedliwiony strach!

– *Tak, ale dokąd prowadzi ten strach? Przeci-*

wieństwem ukraińskiemu «TAK, ALE» jest niemieckie «SZLAKIEM...». Zaczynając od przewrotu 1989 r. Przez Galicję ciągną się całe orszaki turystów z Wiednia czy Berlina czy Frankfurtu, ze spuszczoneymi głowami «szlakiem hebrajstwa galickiego». Wyfantazjowawszy romantyczny «Shtetl» hebrajski, w nabożnym skupieniu obmacują stare kamienie i pozwalają sobie wmówić, że każdy stary ułamek muru to zrujnowana synagoga, z rozkoszą toną w marzeniach o zmianach na lepsze. Nie podnoszą wzroku w prawo lub w lewo, – do teraźniejszości, do nas. A później nawet jeżeli w ich reportażach jest mowa o Ukrainie, to koniecznie o niezmiennym kretynie antysemitach, który przez przypadek wszedł im w drogę. Dla nas jest to zniewaga, oczywiście, lecz z was to robi ślepców, dusza wasza jest ślepa. Odrzucacie jakie bądź poważne badania naszej historii. Mam na myśli nawet nie wielką historię afer państwowych, chodzi mi o małą historię, historię rodzin ukraińskich w jej naściety-sięcznym powtórzeniu. Prawie w każdym małym i zatłoczonym mieszkaniu tego miasta znajdziesz zdjęcia na pamiątkę o dziadku, wujku, cioci, siostrze, bracie, – «ofiarach represji», tak to zwano: rozstrzelanych, zamrożonych, zaginionych w obozach. Tysiące z tych, kogo

123

WALTER
MOSSMANN
ROZMOWY
Z JURKIEM
(FREIBURG-
LWÓW 1997)

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a

auraient torturé et assassiné «les Ukrainiens», des gens innocents, bien sûr, des femmes et des enfants».

«*Oui, mais*».

«*Tu vois?!*»

«*Et bien?! J'ai le droit de dire ce que je veux, nous sommes enfin dans un pays libre depuis peu.. Tu déplores la perception sélective des personnes âgées, mais toi, tu fais pareil. Peut-être n'as-tu toujours pas digéré votre «Historikerstreit», «la polémique des historiens». Peut-être as-tu tout simplement peur que l'objection concernant les victimes ukrainiennes mène à compenser un cadavre par un autre, à tel point que l'histoire s'évapore et qu'il ne reste qu'une bouillie «plus-moins-zéro», pas de crimes, pas de culpabilité, pas de mauvaise conscience, rien que le destin et la fatalité*».

«*Une peur bien légitime*».

«*Oui, mais, cette peur, où vous mène-t-elle ? Le pendant du «oui, mais» ukrainien est la formule allemande «sur les traces de». Après le tournant de 1989, des foules de touristes de Vienne, de Francfort ou de Berlin passent à travers la Galicie, les têtes penchées, «sur les traces des juifs galiciens». Ils imaginent une chimère de Shtetl juif romantique, ils touchent les vieilles pierres, et complaisam-*

ment perdus dans leurs rêveries d'une réparation imaginaire, ils prennent chaque muraille vétuste pour une ancienne synagogue. Il ne soulèvent pas le regard ni à droite, ni à gauche, ni vers le présent, ni vers nous. Et quand plus tard, dans leurs reportages, ils parlent d'un Ukrainien, il s'agira, sans faute, du crétin antisémite éternel qu'ils ont croisé par hasard. C'est bien sûr une offense pour nous, mais cela vous rend aveugles, «seelenblind», (atteint de cécité psychique.) Vous refusez toute occupation sérieuse avec notre histoire. Je ne pense pas à la grande histoire des affaires étatiques, je pense à la petite histoire, l'histoire des familles ukrainiennes dans leur millième répétition. Dans presque chaque petit appartement surpeuplé de cette ville tu trouveras des photos – souvenirs du grand-père, de l'oncle, de la tante, du frère, de la soeur – tous «des victimes de la répression» comme on dit: fusillés, morts de froid, périés en camp. Des milliers de ceux que tu peux rencontrer ici, sur l'avenue de la Liberté, sont nés en exil, en Sibérie ou au Kazakhstan, mais tu refoules tout cela parce que tu es gauchiste. Tu ne veux rien savoir sur les crimes de la gauche».

«*Mon cher Yourko, cela suffit Ce n'est pas aussi simple que cela, tu mets tout dans le même sac. Qu'est-ce que tu sais de la gauche à l'ouest?*»

widzisz tutaj, na Alei Swobody, urodzili się na zesłaniu w Syberii lub Kazachstanie, lecz Ty to wszystko wypychasz ze świadomości, bo jesteś lewicowy. Nie chcesz wiedzieć nic o przestępstwach lewicy.

– Moj drogi Jurku, sięgasz zbyt daleko. Upraszczaś wszystko. I co Ty wiesz o lewicy na Zachodzie?

– Całkiem możliwe. Mnie wystarczy to, co wiedziałem o lewicy na Wschodzie.

– Freiburski SDS, na przykład, to było moje ówczesne zjednoczenie, jako pierwszy organizował demonstracje w roku 1968 przeciwko inwazji do Pragi. Wszyscy moi przyjaciele i znajomi z NRD to byli dysydenci, siedzieli tam po turmach lub po prostu wylecieli z Republiki Robotników i Chłopów. A mnie Ministerstwo Spraw Wewnętrznych jeszcze w 1986 roku zabroniło wjazd do Drezna, ponieważ wiedzieli ci panowie, że tam tak samo nie będę trzymać pysk zamknięty na kłódkę, jak i w domu. Nie, mój kochany, tego sobie narzucić nie pozwolę.

– Słyszałem, jakoby wtedy u was odbywała się taka sobie chińsko-neostalinistowska krytyka NRD, mam na myśli te wszystkie partyjki maoistowskie...

– Były, rzeczywiście. Ale mnie w nich nie było. Wygłaszałem swoje drwiny pod adresem autorytarnych

bürgerów, którzy przebierali się za zmartwychwstałe widmo komunizmu, a oni robili ze mnie «burżuazyjnego zło-czyrnicę», ponieważ z większą przyjemnością obracałem się w różnych inicjatywach społecznych, niż w ich maois-towskich partiach kadrowych. Widzisz, Jurku, jednak wszystko jest nieco bardziej skomplikowane, niż uważasz.

– To znaczy, rękawiczki swoje nie splamiłeś...

– Nie wiem, jeszcze nie zaglądałem do ustawy Gauka.

– Dobrze, usprawiedliwiamy was w kwestii dotyczącej kolaboracji z władzą marksistowsko-leninowską. Wydaje mi się jednak, że przynajmniej jedno oko przymykałście. Nie chcieliście wiedzieć naprawdę o wszystkim. Nawet nie usiłowaliście dowiedzieć się o naszej rzeczywistej sytuacji.

– A jak miałem się dowiedzieć? Przecież nie miałem możliwości przyjechać, w każdym razie swobodnie.

– W Chile też nigdy nie byłeś, jak również w Argentynie czy Brazylii. Tym nie mniej pisałeś, przemawiałeś, protestowałeś. Zasięgałeś informacji o najdrobniejszych szczegółach i wydarzeniach w jakichś przedmieściach Santiago lub Buenos-Aires, albo o sukcesach chłopskich związków zawodowych w Boliwii. Otóż nie możesz zrzucić wszystko na ograniczone możliwości wjazdu do Związku Radzieckiego.

«Cela se peut. J'ai connu la gauche de l'est, cela m'a suffi».

«Le SDS ('Sozialistischer Deutscher Studentenbund'-Fédération Allemande d'Etudiants Socialistes) de Fribourg, par exemple, c'est-à-dire mon association d'alors, a été le premier à protester contre l'invasion de Prague. Tous mes amis et mes relations de la RDA étaient des dissidents. Ils y étaient en tôle ou tout simplement expulsés de la 'République des ouvriers et des paysans'. Et le ministre des affaires intérieures m'a interdit l'entrée à Dresde encore en 1986, car ces Messieurs savaient bien que je n'allais pas la fermer ni là-bas, ni chez moi. Non, mon cher, je n'ai pas à encaisser ceci, je ne porte pas ce chapeau».

«J'ai entendu dire que vous aviez alors une sorte de critique chino-néostalinienne vis à vis de la RDA, je pense à toutes ces groupuscules maoïstes, les partis marxistes-léninistes».

«Elles existaient effectivement, mais je n'y ai pas adhéré. Je me moquais de ces petits bourgeois autoritaires déguisés en fantôme ressuscité du communisme. Eux, de leur côté, me traitaient de «criminel bourgeois», puisque je préférais m'affairer dans le milieu des initiatives des citoyens, plutôt que dans leurs partis maoïstes de nomenclature. Voilà,

Yourko, tout est quand même en peu plus compliqué que tu ne le penses».

«Tu es alors blanc comme neige».

«Je ne sais pas, je n'ai pas encore consulté mon dossier chez Gauck» (- l'autorité qui s'occupe des dossiers de Stasi) (note de trad.).

«D'accord, nous vous réhabilitons en ce qui concerne la collaboration avec le pouvoir marxiste-léniniste. Mais, . il me semble que vous n'y avez pas regardé de trop près. Vous ne vouliez pas savoir. Vous n'avez même pas essayé de vous informer sur notre situation».

«Et comment aurais-je pu m'informer? Je n'avais pas de possibilité d'y aller, en tout cas pas librement».

«Tu n'as jamais été au Chili, ou en Argentine, ou au Brésil. Et néanmoins, toi, tu as écrit, parlé, protesté. Tu t'es renseigné en détails sur les conditions et les événements les plus minimes de tel ou tel faubourg de Santiago ou de Buenos-Aires ou sur les progrès du syndicat agricole en Bolivie. Donc, les possibilités limitées d'entrée en Union Soviétique ne sont pas en cause. J'insiste, tu n'as pas voulu connaître les vérités fâcheuses sur notre condition de vie, par peur de perdre tes quelques vérités fondamentales, d'être désorienté»

Twierdzą, że nie chciałeś znać niewesołej prawdy o naszym życiu dlatego, że się bałeś, iż podważone zostaną jakieś Twoje podwaliny prawdy.

– Nie możesz sobie wyobrazić, jakie kreatury u nas na Zachodzie chodziły, głosząc «prawdę ze Wschodu» i w jakim celu. Czasem miałem wrażenie, że cały system radziecki został stworzony w jednym jedynym celu: stworzyć kontrastowy obraz «zła» celem legitymacji władzy «dobra» na Zachodzie.

Rozumiesz, kiedy rząd polski kazał gromić strajkujących robotników przy pomocy o-ta-akich długich kijów drewnianych, wtedy w naszej telewizji występowali możnowładcy, którym oburzenie z rozwartych ust aż przyskało, lecz którzy w tym samym czasie oddawali rozkazy o rozpędzaniu demonstracji przeciwko budownictwu stacji atomowych lub «Startbahn West» przy pomocy takich samych długich i twardych kijów...

Wtedy bytowało takie powiedzonko, które było bardzo charakterystyczne dla starej Republiki Federalnej: «Dlaczego sam nie wyjedziesz TAM?» Intonacja, z którą to mówiono, była przeważnie szydercza, podła, uniestwiająca. I pytanie to wynurzało się za każdym razem, kiedy gdzieś zjawiała się krytyka lub niespokój,

lub zamieszki. Wszyscy którzy się nie zgadzali, krytykowali, zaprzeczali, szukali alternatywy, rozwijali jakieś pomysły, wszyscy ci przekłęci mąciociele spokoju są bez wątpienia ukrytymi komunistami, muszą więc «wyjechać TAM», do NRD.

Możliwe, że to głupie powiedzonko było lepszą reklamą dla komunistów, niż wszystkie grube marksistowsko-leninowskie foliandy razem wzięte.

– To coś niecoś wyjaśnia, nie daje jednak dostatecznej podstawy dla waszego niezainteresowania naszą rzeczywistością.

– Nie, to jest tylko wyjaśnienie, nie uzasadnienie.

* * *

– Zawsze tak dziwnie się uśmieszasz, kiedy opowiadam, co myśmy, «lewi», wyrabiali.

– Mnie to wydaje się po prostu jakimś naiwnym przechwalaniem się nalepkami.

– To znaczy, że mnie nie wierzysz?

– Ależ nie, wierzę w Twoje historie. Tylko że w moim języku są to wcale nie «lewe» historie. Znasz przecież słynny wiersz Ernsta Jandla o СПЛАВА І ЗРІВА І ПЕ-ЛЕПРУТАННЯ. Widzisz, «lewe» ma u nas całkiem inne

125

WALTER
MOSSMANN
ROZMOWY
Z JURKIEM
(FREIBURG-
LWÓW 1997)

h t t p : / / w w w . i i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . i i - m a g a z i n e . l v i v . u a

«Tu ne peux pas t'imaginer ni le genre d'individus qui colportaient 'des vérités de l'Est' chez nous à l'ouest, ni leur intention. Parfois on avait l'impression que tout le système soviétique avait été créé dans le seul but de fournir l'image contraste du mal pour légitimer le pouvoir du bien dans l'Occident.

Tu comprends, quand le gouvernement polonais p.ex. donnait l'ordre de rouer les ouvriers en grève de coups de matraques bien longues, inéluctablement nos dirigeants faisaient leur apparence à la télé, débordant d'indignation qui giclaient de leurs bouches en cœur. N'empêche, qu'en même temps, ils ordonnaient de nous disperser pendant les manifestations contre les centrales nucléaires ou contre la «Startbahn West» (construction d'une nouvelle piste de décollage à Francfort) avec les mêmes matraques longues et dures.

Une phrase était symptomatique pour l'ancienne RFA: 'Pourquoi ne vas-tu pas de l'autre côté?' prononcée en général sur un ton sarcastique, aigri, écrasant. Et cette phrase tombait impitoyablement chaque fois que la critique, le trouble ou la révolte s'annonçaient quelque part. Tous ceux qui n'étaient pas d'accord, qui critiquaient, protestaient, cherchaient des alternatives, développaient des idées

divergentes, en somme tous ces trouble-fête, étaient sans doute des communistes masqués, ils n'avaient qu'à aller de l'autre côté, en RDA.

Peut-être cette phrase stupide était-elle la publicité la plus efficace pour le communisme, plus efficace que tous les volumes et pavés marxistes-léninistes dans leur ensemble».

«Cela explique des choses, mais ne justifie pas suffisamment votre désintérêt par rapport à notre réalité».

«Non, ce n'était qu'une explication, pas une justification».

* * *

«Tu as l'air de ricaner quand je parle de ce que nous avons fait, nous, 'les gauchistes'».

«Cela me fait l'effet d'une démonstration naïve de fraude au label».

«Donc, tu ne me crois pas?»

«Si, si, je crois tes histoires. Mais pour moi, dans mon langage, ce ne sont pas des histoires 'gauches'. Tu connais le poème célèbre d'Ernst Jandl 'Groite et dauche' vouée à «foncusion». Tu sais, chez nous «gauche» a un tout autre sens. «Gauche» est synonyme de «conservateur», avec

znaczenie. «Lewe» – jest synonimem «konserwatywnego», z «lewym» kojarzymy: stagnację, uciemiężenie, publiczne kłamstwo, niewolniczy język, korupcję, karierowiczostwo, terror, zagładę masową...

– Hej-hej, a czy nie można brać nie tak wysoko?

– Kiedy pytam Niemca, co jemu się kojarzy z rokiem 1933, odpowiedź jest jasna i jednoznaczna: początek dyktatury nazistowskiej, zagarnięcie władzy przez Hitlera, początek epoki, która się kończy drugą wojną światową i holokaustem. Niemcowi stosownie roku 33-go, z pewnością nic innego nie przychodzi na myśl.

Lecz kiedy zapytasz o to w Ukrainie, usłyszysz całkiem inną odpowiedź: rok 1933 – to rok Wielkiej Kłęski Głodu. Miliony ludzi w Ukrainie Radzieckiej zginęły śmiercią głodową, w swoich wioskach, na ulicach, podczas ucieczki do dużych miast. Oddziały partyjne zabierały ostatnią swinie i ostatni worek z ziarnem z zagrody i zostawiali ludzi po prostu zdychać. Potem masowe deportacje na Syberię, do obozów skazańców, «czystki» w partii, procesy, wyniszczenie inteligencji ukraińskiej. W 1933 roku zaczęła się nasza katastrofa, 1933 znaczy koniec wszystkich iluzji.

Niektórzy nazywają Kłęskę Głodu genocydem, inni

mówią, że powziąwszy decyzję o przymusowej kolektywizacji, partia świadomie pogodziła się z tym, że miliony ludzi w Ukrainie zginą z głodu. Lewica na Zachodzie wtedy milczała lub podawała rozmach katastrofy jako niewinny, wielu natomiast paplało, powtarzając propagandowe kłamstwa z Moskwy. Było to niepojęte, po prostu niepojęte.

– Często uśiłowalem to pojąć. Wydaje mi się, że tamci intelektualiści byli więźniami sytuacji «albo-albo». Uważali, że muszą zrobić wybór na korzyść Związku, żeby nie zostać współwinowajcami faszyzmu. Dylemat.

– *Do diaska z tymi piekielnymi historiami «albo-albo»! Jeżeli nie pozbędziemy się ich, nigdy nie potrafiemy robić to co chcemy.*

– Ale co się dzieje dzisiaj, po 60-u latach? W 1993 roku Kłęska Głodu 33-go była panującym tematem w Ukrainie: teatry, festiwale muzyczne, filmy, książki, przemówienia, przede wszystkim głośne przemówienia. Ówczesny głód świętowano jako ponury atut. Albowiem nowi możnowładcy faktycznie zmieniali ówczesne ofiary na tych, w imię kogo tworzono dzisiejsze państwo narodowe. Ale czy naprawdę ci ludzie umarli z głodu za przyszłe ukraińskie państwo narodowe? Wydaje mi się, że jest to ohydne, chociaż zwykle nadużycie. Ofiary

«gauche» nous associons la stagnation, l'oppression, le mensonge public, la langue des esclaves, la corruption, le carriérisme, la terreur, les exterminations en masse».

«Il n'y a pas de peinture plus petite?»

«Quand je demande à un Allemand ce qu'il associe à l'an 1933, la réponse est claire et nette: le début de la dictature nazie, la prise du pouvoir par Hitler, le début de l'époque qui se terminera par la guerre mondiale et l'holocauste. Rien d'autre, aucun autre événement lui vient à la tête à propos de 1933. Quand tu demandes la même chose en Ukraine, tu reçois une réponse complètement différente: 1933 c'est l'année de la Grande Famine. Des millions d'hommes et de femmes en Ukraine Soviétique sont morts de faim: dans leurs villages, sur la rue, durant la fuite vers les grandes villes. Des commandos du parti ont réquisitionné des fermes, le dernier porc et le dernier sac de blé et ont laissé les gens crever, tout simplement. Ensuite les déportations en masse vers la Sibérie, dans les camps d'extermination, 'les purges' dans le parti communiste, les procès, l'extermination de l'intelligentia ukrainienne. En 1933 notre catastrophe a commencé. L'an 1933 signifie la fin de toutes les illusions. Certains nomment la Grande Famine un 'génocide', d'autres disent qu'une fois

prise la décision sur la collectivisation forcée, le parti était prêt à accepter que des millions d'hommes et de femmes en Ukraine allaient mourrir de faim. La gauche de l'Occident restait alors muette, ou encore minimisait l'ampleur de la catastrophe, beaucoup de militants de gauche qui répétaient même machinalement les mensonges propagandistes de Moscou. C'était incompréhensible, absolument incompréhensible».

«J'ai souvent réfléchi à cela, essayé de comprendre. Il me semble que ces intellectuels d'alors étaient piégés dans une situation inextricable «ou – ou». Ils croyaient qu'ils devaient faire le choix en faveur de l'URSS pour ne pas devenir des complices du fascisme. Un dilemme».

«Au diable avec toutes ces histoires «ou – ou»! Si nous ne nous en débarrassons pas, nous ne pourrons jamais faire ce que nous voulons».

«Mais qu'est-ce qu'il se passe aujourd'hui, 60 ans après? En 1993 la Grande Famine était le thème principal en Ukraine, des théâtres, des festivals musicaux, des films, des livres, des discours, surtout des grands discours. La famine d'alors était célébrée sombrement et triomphalement. Car les dirigeants nouveaux n'hésitent pas à s'approprier les morts de la famine, à les faire passer pour martyrs de l'état national

wielkich przestępstw byłej władzy zawsze są wykorzystywane jako instrument (instrumentalizowane) dla zbudowania i umocnienia nowej władzy.

– *Tak, są rzeczywiście instrumentalizowane. Ale to nie przeszkodzi mi mówić o tym na swój sposób. Koniec końców, to, że w tym kraju o takich sprawach można mówić otwarcie, jest zjawiskiem dość nowym. Przeszło pół wieku wymuszonego milczenia...*

A u was? Czy lewica zachodnia chociaż wspominała o wydarzeniach 1933-go roku w Ukrainie? Czy były publikacje, posunięcia, dyskusje? Czy mężczyźni antystalinieści znów zadowolili się legendą o Machnie? O tak! Gdyby ten romantyczny anarchista wtedy zwyciężył! Projekcyjne życzenie, bajki dzieciinne, jak również legendy o bohaterach Trzeciego Świata. Ta przecież Piotr Arszynow opowiedział wtedy tę legendę o Machnie nie dla szerzenia prawdy, lecz żeby uwiecznić korzystną dla walki anarchistów postać, która uskrzydla marzenia.

– A radziecka anty-postać? Postać rozbójnika i czarnego pijaka, gwałciciela i mordercy, warlorda Machna, po cóż była stworzona? Widocznie też nie po to, żeby przysłużyć się poszukiwaniu prawdy, lecz po to, żeby odstraszać marzenia.

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

actuel. Mais tous ces gens sont-ils vraiment morts pour le futur état national ukrainien? Il me semble qu'il s'agit là d'un abus répugnant, courant, hélas! Les victimes des grands crimes de l'ancien pouvoir sont toujours instrumentalisées pour la construction du nouveau pouvoir».

«*Oui, elles sont vraiment instrumentalisées. Cela ne m'empêche pas d'en parler à ma manière. C'est en tout cas assez nouveau qu'on puisse parler ouvertement des événements pareils dans ce pays. Plus d'un demi-siècle de silence forcé. Et chez vous? Est-ce que la gauche occidentale a au moins mentionné les événements de 1933 en Ukraine? Est-ce qu'il y a eu des publications, des manifestations, des discussions? Ou ces braves antistalinieus se contentent-ils toujours de la légende sur Makhno? Oui, bien sûr! Si cet anarchiste romantique avait gagné à l'époque.? Une projection, un conte pour enfants, du même niveau que les légendes sur les soi-disant héros du Tiers-Monde. A l'époque, Peter Archinov n'a pas raconté cette histoire de Nestor Makhno dans l'intérêt de diffuser des vérités, mais pour créer une image utile à la lutte des anarchistes, une image qui donne des ailes aux rêves.*

–» Et le pendant soviétique de l'image de Warlord Mackhno? Celle du voleur, du soûlard, du violeur et assassin,

* * *

– Przyminasz? Kiedy spotkalismy się po raz pierwszy, do naszego stolika podszedł jakiś stary pijaczyna i wyrzekł: « Czarnobyl – to symbol rosyjskiej bolszewickiej polityki i jej pochodów krzyżowych przeciwko narodowi ukraińskiemu». Od tej pory ciągle słyszę te bzdury.

– A jednak coś w tym jest.

– Co-co? Co może być w tej głupocie?

– *Zakreśl wyraz «rosyjska» i «pochody krzyżowe». Zostaje: «Megalomaniacznym industrialnym projektem Czarnobyl jest wcieleniem bolszewickiej polityki». I w tym twierdzeniu coś jednak jest.*

Wydaje mi się, że całe to przedsięwzięcie pod nazwą «stalinizm» było niczym innym, jak gigantycznym projektem industrializacji w zacofanym kraju. Bolszewicka polityka rozwoju przewidywała, że ten kraj w najkrótszym czasie dogoni i wyprzedzi bogate rozwinięte państwa. Właśnie stąd wynika cała reszta.

Bo taki gatunek polityki rozwojowej wymagał niezliczonej ilości ofiar, to było jasne dla wszystkich. Potrzebował więc religii, która potrafiłaby w sposób dostateczny zmobilizować gotowość do ofiarności, oraz kościoła po-

dans quel intérêt a-t-elle été créée? Certainement pas pour servir à la découverte de la vérité, plutôt pour couper les ailes aux rêves, pour dissuader».

* * *

«Tu te rappelles, quand nous nous sommes rencontrés la première fois, un vieil ivrogne s'est approché de notre table et a proclamé: 'Tchernobyl, c'est le symbole de la politique russo-bolchevique et de ses croisades contre le peuple ukrainien'. Depuis, je n'arrête pas d'entendre cette connerie-là».

«*Et pourtant, il y a du vrai là-dedans.*

«Pardon? Qu'est-ce qu'on peut bien y trouver, dans une débilite pareille?»

«*Tu barres le mot 'russe' et les croisades. On arrive à: 'Le projet industriel mégalomane de Tchernobyl est l'incarnation de la politique bolchevique'. Voilà une thèse qui exprime un problème réel. Il me semble que toute cette entreprise sous le nom 'stalinisme' n'était rien d'autre qu'un projet gigantesque d'industrialisation d'un pays arriéré. La politique de développement des bolcheviques prévoyait le rattrapage et le dépassement des pays riches dans des délais les plus courts. Ce qui suit en est la conséquence logique.*

127

WALTER
MOSSMANN
ROZMOWY
Z JURKIEM
(FREIBURG-
LWÓW 1997)

wszechnej pokuty z globalną pretensją – mianowicie partii komunistycznej i Międzynarodówki Komunistycznej. Powiązanie to dość dobrze rozpoznali i opisali już w końcu lat 20. tacy ukraińscy radzieccy pisarze jak Chwyłowy czy Mykoła Kulisz, o tym jednak również nie wiecie.

Dalej: Industrializacja na wielką skalę wymaga z konieczności radykalnej standaryzacji, o to zatroszczyły się totalna biurokracja miernoty oraz powszechna obowiązkowość norm. Takie chwasty, jak, powiedzmy, tendencje emancypacyjne w Ukrainie lub w Gruzji, wykorzeniano; były to siły odśrodkowe, otóż – precz z nimi.

I, wreszcie, taki proces rozwojowy mógł się odbywać wtedy tylko pod kierownictwem władzy absolutnie scentralizowanej. A więc właśnie dyktatury. I błogosławieństwo dyktatura ateistyczna bierze także z tradycyjnego mesjanizmu chrześcijańskiego.

Otóż Stalin został spadkobiercą zarówno cara, jak patriarchy Kościoła Prawosławnego i zmodernizował tę specyficzną z niesłychaną energią.

– Lecz coż w tym wszystkim jest komunistycznego?

– Szczerze mówiąc, nic. Ideologia bolszewicka, a mianowicie ta nowa religia ze starego materiału, akurat była do ich dyspozycji. Spójrz-no na jaką bądź dzisiejszą

«dyktaturę rozwoju» w nurcie fundamentalizmu w tak zwanym Trzecim Świecie – religia jest dowolna, byleby można ją było wykorzystać w celu industrializacji.

– I od jakiego czasu stało się to wszystko dla ciebie jasne jak słońce?

– Od chwili, kiedy zaczęliśmy pić tę cudownie miękką, miodową, przeznaczoną właściwie wyłącznie na eksport wódkę i ciągle oglądać nowy plakat FORDA na ścianie naprzeciwko i wiedzieć, że tamci, po tamtej stronie Wielkiej Wody, zmierzają do tego samego celu, chyba że warunki mają nieco korzystniejsze i czasu więcej, i mogli dać ludziom większą swobodę dla manewru.

* * *

– Jurku, czego ja nie rozumiem, to waszych czarownych słów «nacja» i «prywatny». Mnie te wyrazy nie bardzo smakują, lecz u tych, którzy biorą je do ust tutaj, od razu zapalają się oczy.

– No, to też się zmienia, ale spokojnie możemy o tym pomówić.

– Koniec końcem, to jest wolny kraj, od niedawna.

– Właśnie. A przedtem był nie wolny, stąd właśnie czarowne słowa.

Car, une telle politique de développement exigeait des victimes innombrables, c'était évident pour tout le monde. D'où le besoin d'une religion mobilisant la disposition au sacrifice nécessaire et le monopole global d'une église qui seule procure le salut – à savoir le Parti Communiste et le Comintern. Ce lien de causalité a été décrit assez précisément par des auteurs ukrainiens soviétiques comme Khvylovy ou Mykola Koulich, et ceci déjà vers la fin des années 20, mais, il est vrai, vous ne les connaissez pas non plus. Continuons: L'industrialisation à grande échelle demande forcément la standardisation radicale. C'était la tâche de la bureaucratie totale, mise au pas, et l'universalité des normes. De mauvaises herbes comme, par exemple les tendances émancipatrices en Ukraine ou en Géorgie, devaient être arrachées, c'étaient des forces centrifuges, des obstacles, donc, à balayer! Et, pour en finir, un tel processus de développement ne pouvait se faire que sous la direction du pouvoir absolu centralisé. Donc sous la dictature. Pour la consécration de ses ordres majeurs, la dictature athéiste recourt au messianisme chrétien traditionnel. Staline a ainsi recueilli l'héritage et du tsar et du patriarche de l'église orthodoxe, héritages qu'il a modernisés par la suite avec une énergie incomparable».

«Et le communisme là-dedans?»

«Nulle part. L'idéologie bolchevique, c'est-à-dire cette nouvelle religion, fabriquée du matériau ancien, était ce qu'ils avaient à leur disposition. Prends, à l'heure actuelle, du soi-disant Tiers-Monde n'importe quelle «dictature de développement» intégriste – quelle que soit la religion, peu importe – le tout est qu'elle puisse servir à l'industrialisation».

«Depuis quand, pour toi, tout cela est clair comme le jour?»

«Depuis que nous buvons cette horilka merveilleuse, douce, traitée au miel, au fond destinée exclusivement à l'exportation, et depuis que nous fixons de notre regard constant le panneau publicitaire de FORD sur le mur en face, tout en sachant que ceux-là, de l'autre côté de l'Océan, ont visé le même but quoique sous des conditions plus favorables, ils avaient plus de temps, et ils pouvaient laisser une marge de manoeuvre plus large aux gens».

* * *

«Yourko, je ne comprends pas vos mots magiques 'la nation' et 'privé'. Ils ne me plaisent pas tellement, mais ceux qui les prononcent ici ont tout de suite les yeux brillants».

«Ca change quand même. Mais nous pouvons bien en parler».

– «Wolna» nacja może swoich obywateli okropnie nie wolnymi, Niemcy mają w tym pewne doświadczenie.

– «Nacja» w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych była hasłem bojowym opozycji przeciwko dyktaturze partii, przeciwko standaryzacji, przeciwko centralnej władzy w Moskwie. Być może, dla starych nacjonalistycznych polityków znaczyło to coś innego niż dla mnie. Lecz dla mnie «Ukraina» znaczyła po prostu «my». My, ludzie, którzy tu mieszkają, którzy nie chcą żyć według cudzych wskazówek i cudzego przeznaczenia. Mówić w języku ukraińskim – oczywiście to też było potężnie idealizowane! – znaczy dla mnie autentycznie wyrażać siebie, moje rzeczywiste życzenia i pomysły, a nie tylko mówić wyłącznie to, czego po tobie się spodziewają.

– A dlaczego wtedy «my», a nie «ja»?

– «Ja» wyglądało dla nas jako zbyt śmiało, w taki sposób byliśmy wychowani.

– «Ja» wydawało się dla was zbyt śmiało, ale przecież nawet obraz Ukrainy jako niepodległego państwa narodowego był jak najbardziej surowo zabroniony?

– Tak, był zabroniony, ale było porozumienie,

wszędzie w kąciach oczu innych ludzi tkwiło owo porozumienie, i tu już nie byłeś samotny.

A kiedy śpiewali pieśni do słów Szewczenki, dla wszystkich było zrozumiałe, co znaczy «Ukraina»: wyzyskiwany kraj, uciskany naród, chłopci pańszczyźniani, dziewczęta imieniem Kateryna, którym carscy Kozacy robili dzieci, i które potem, znieważone, leżały przy drogach bądź topiły się w sadzawkach.

Albo spójrz, w wierszach Wasyla Stusa – umarł już w 1985 r. w obozie dla recydywistów politycznych Kuczyno 36-1, – dla niego Ukraina jest synonimem miejsca straconego dzieciństwa, szczęścia, zaufania, gdzie można było swobodnie wykrzyknąć ból i swobodnie mówić, stracone miejsca, zakatowane dusze...

– A kogo wykluczał ten obraz Ukrainy? Kto z niego wypada?

– Być może, gnębciele, gospodarze zakazów. Ale jeszcze nie cudzoziemcy, nie inni. To zjawia się dopiero wtedy, kiedy w grę wchodzi władza. A jak u Ciebie, czy u Ciebie też znajdują się takie same barwy dla obrazu Niemiec, jakie ja mam dla obrazu Ukrainy?

– Nie. Z Niemcami jako państwem stykałem się zawsze jako z uosobieniem władzy. Albo jako przeciwnik,

129

WALTER
MOSSMANN
ROZMOWY
Z JURKIEM
(FREIBURG-
LWÓW 1997)

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a

«Finalement c'est un pays libre, depuis peu».

«Exactement. Et avant, il n'était pas libre, d'où les mots 'magiques'».

«Une nation 'libre' peut opprimer ses citoyens terriblement. L'Allemagne en possède une certaine expérience».

«La nation était, dans les années 70 – 80, le mot d'ordre de l'opposition dans la lutte contre la dictature du parti, contre la standardisation, contre le pouvoir central de Moscou. Cela avait peut-être une autre signification pour les anciens politiciens nationalistes. Pour moi «l'Ukraine» signifiait tout simplement 'nous'. Nous, les gens qui vivent ici, qui refusent d'être commandés et manipulés à distance. 'Parler ukrainien', – c'était évidemment fortement idéalisé, signifiait pour moi 'm'exprimer de manière authentique', exprimer mes vrais désirs et idées et non seulement dire ce qu'on attendait de moi».

«Et pourquoi donc 'nous' et pas 'moi'?»

«Le 'moi' nous semblait trop risqué, c'était notre éducation».

«Le 'moi' vous paraissait trop risqué, mais l'idée de l'Ukraine comme état indépendant était aussi strictement interdite, n'est-ce pas?»

«Bien sûr, c'était interdit, mais il existait un consensus

qui était présent, se manifestait partout, dans des clins d'œil des autres, ainsi tu n'étais pas seul. Et quand on chantait des chansons de Chevtchenko tout le monde comprenait ce que signifiait 'l'Ukraine': un pays opprimé, des gens opprimés, des paysans-serfs, des filles qui s'appelaient Cathérine, lesquelles étaient engrossées par les cosaques tsaristes, ces filles échouaient méprisées au bord du chemin ou se suicidaient dans des étangs. Ou bien, prends les poèmes de Vassyl Stous (il est mort seulement en 1985 dans un camp pour des récidivistes politiques, Koutchino 36-1) – pour lui l'Ukraine est le synonyme des lieux de l'enfance perdue, du bonheur et de la confiance, des lieux où l'on peut librement marcher à grands pas et parler librement, des lieux perdus, des âmes torturées».

«Et qui était exclu de cette image de l'Ukraine? Qui reste dehors?»

«Peut-être les oppresseurs. Bien sûr, les maîtres des interdictions. Mais pas encore les étrangers, pas les autres. Cela n'émerge qu'au moment où le pouvoir est en place. Et pour toi, c'est comment? As-tu aussi des couleurs pareilles pour ton image d'Allemagne, comme moi pour l'Ukraine?»

«Non, j'ai rencontré en Allemagne toujours la figure du pouvoir. Ou comme adversaire, ou comme complice, comme

albo jako współdziałacz, była to pokusa dla moich własnych władczych fantazji. Nie, nie mam takiego miękkiego obrazu Niemiec, dla mnie to zawsze było państwo agresywne, zniewalające, gotowe wyruszyć marszem.

Ale w ostatnich czasach widzę w Ukrainie całą kupę nacjonalistycznych grup, neonazistów o wszystkich możliwych kolorach, czarnokoszulowców, paramilitarne bractwa, zastraszającą retorykę...

– *Tak. Teraz jest państwo narodowe. Jest władza, która spekuluje na uczuciach ludzi, która podaje swoje własne korzyści jako dobro ogólne. Stus, być może, był ostatni, który jeszcze miał prawo mówić o wymarzonim, przepięknym, męzczyńskim obrazie Ukrainy.*

– A przedtem tego nie dostrzegałeś, mam na myśli zniewalającą, rozdzielającą stronę tej idei?

– *A Ty, latający internacjonalisto, nigdy nie dostrzegałeś niebezpieczeństwa tych wszystkich NARODOWOŚCIOWYCH frontów wyzwoleniczych, które wyście wspierali, zaopatrywali i wystawiali? Czemuż jesteście tacy krytyczni na Wschodzie i tacy niekrytyczni w Trzecim Świecie?*

* * *

– Sprawy się posuwają, to znaczy posuwa się prywatyzacja. Rzeczywiście, jest dobre cappuccino, ale zbyt drogie. Prywatyzują domy mieszkaniowe, a mieszkańcy wyrzucają za drzwi, bo nie są już w stanie płacić. Prywatyzują przedsiębiorstwa, a załogę pracującą pozostawiają za burtą. Prywatyzacja kroczy pewnie, zubożenie również. Większość ludzi, których tutaj znam od czterech-pięciu lat, stopniowo spadają, szczebel po szczeblu. Dla was jednak, zwłaszcza dla młodych, «prywatyzacja» to był czarowny wyraz.

– *Tak, to był czarowny wyraz. I znaczył on coś w rodzaju tego, co dla was znaczy niepodległość, samodzielność, pełnoletnie, autonomia... Piękny wyraz.*

Dawniej to też był piękny wyraz, dawniej znaczył pewną wnękę, schowek, miejsce, w którym mogłeś sam sobie coś majstrować, niepostrzeżony i niekontrolowany. Rozumiesz, system radziecki usiłował skasować przestrzeń prywatną i stworzyć przestrzeń publiczną, a osiągnął coś całkiem przeciwnego. Publiczne – to było kłamstwo, obłuda, propaganda, publiczne było ukształtowane całkiem jednowymiarowo, zastygłe. A więc prawdziwe życie odbywało się w tych malutkich miesz-

séduction pour mes propres fantasmes du pouvoir. Non, je n'ai pas une image tellement 'douce' de l'Allemagne, pour moi elle était toujours agressive, violente, prête à se mettre en marche. Mais, ce dernier temps j'ai rencontré en Ukraine pas mal de bottes, de groupuscules nationalistes, des néonazis de toutes couleurs, des chemises noires, des associations d'hommes paramilitaires, la rhétorique horrible».

«*Oui, il existe maintenant, l'état national. Il existe un pouvoir qui spéculé sur les sentiments des gens et représente ses propres intérêts comme ceux du commun. Maintenant on délimite et on écarte, maintenant on redresse l'Etat et on dresse la haine, maintenant les règles du jeu d'antan n'ont plus cours. Stous était sans doute le dernier qui pouvait se permettre d'évoquer – sans heurter – l'image d'une Ukraine souffrante, belle et triste.*»

«Et avant, tu ne l'as jamais remarqué, je parle du côté violent et excluant de l'idée?»

«*Et toi, l'internationaliste flottant, tu n'as jamais remarqué le danger de tous ces Fronts Nationaux de la Libération qui bénéficiaient de votre soutien, et qui étaient fournis et acclamés par vous? Pourquoi êtes-vous tellement critiques à l'Est et sans aucun esprit critique dans le Tiers-Monde?»*

* * *

«Les choses progressent, c'est-à-dire la privatisation progresse. Il y a du cappuccino vraiment bon, mais il est trop cher, des maisons ont été privatisées et leurs habitants se retrouvent dans la rue, incapables de payer le loyer. Des entreprises sont privatisées, et la moitié des effectifs se retrouvent licenciés. La privatisation est en marche, l'appauvrissement aussi. La plupart des gens que je connais ici depuis quatre, cinq ans dégringolent graduellement vers le marasme. Mais pour vous, surtout pour les jeunes, la «privatisation» faisait partie de ces mots magiques».

«*Oui, c'était un mot magique. Il a signifié en quelque sorte ce que pour vous étaient l'indépendance, l'autonomie, la maturité, la liberté d'action.. Un beau mot. Autrefois, c'était déjà un beau mot. Autrefois, il avait pour corrélatif la niche, la cachette, le lieu où tu pouvais bricoler sans être surveillé et contrôlé. Tu comprends, le système soviétique a essayé de détruire le secteur privé et de créer l'espace public, il a abouti exactement au résultat contraire. La sphère publique, c'était le mensonge, l'hypocrisie, la propagande; elle était à cent pourcent uniforme et figée, à une dimension. C'est pourquoi la vraie vie se déroulait dans ces appartements minuscules et toutes les initiatives – surtout en temps de*

kankach, i wszelkie inicjatywy, szczególnie w okresie stagnacji gospodarczej, gromadziły się na tych przestrzeniach prywatnych. Potem nastąpił przewrót, a razem z nim – wreszcie szansa rozwijania inicjatyw poza granicami tej wnęki, na własne ryzyko, na własną odpowiedzialność, perspektywy wydawały się wprost fantastyczne.

– Ale większość z nich dotychczas pozostała tylko perspektywami. Większość prywatnych handlarzy wzdłuż ulic i dziś uprawia rzemiosło handlarzy, a kierują nimi szefowie bardzo podejrzanych sieci handlowych, więc, co się zmieniło? To dotyczy inicjatywy, odpowiedzialności, samookreślenia!

– Nic z tego nie wyszło, to prawda. Oprócz nowobogackich i mafii, jednak i oni znowu są uwikłane w całkiem inną zależność.

– A Ty?

– A my siedzimy na kroplówce dewizowej, i kapie dość słabo. Na pensję nauczyciela lub pracownika naukowego dziś w Ukrainie nie wyżyjesz, nawet jeżeli wypłata w końcu miesiąca w ogóle dojdzie do odbiorcy. A to się staje teraz coraz rzadziej. Otóż dbamy o dewizy i robimy do ludzi z Zachodu piękne oczka. Jeżeli im wydaje się

coś dobre i ważne, wtedy my też mówimy «tak, ale oczywiście», po to, żeby sfinansowali jakiś projekt. Kiedy, powiedzmy, jakiś posłaniec wraca z Brukseli i ogłasza, że właśnie projekty ekologiczne i feministyczne mają pierwszeństwo, wtedy my wszyscy natychmiast zostajemy ekologami i feministami. Voilà, wszystko jak za starych dobrych czasów.

– Powiedzmy tak, – oportunizm?

– Powiedzmy tak, – konieczność. Praktyczna klepka.

* * *

– Maleńkie miasteczko Brody, niedaleko stąd, w ostatnich latach zmieniło się na coś w rodzaju miejsca pielgrzymek, ponieważ szerokiej czytającej publiczności na Zachodzie znane jest jako miasto, w którym urodził się Józef Roth. Dawniej to miasto znajdowało się na nieosiągalnej odległości, po tamtej stronie Żelaznej Kurtyny, ale teraz można swobodnie podróżować, a więc podróżują. Właściwie, Brody nie należą do tych miejsc, gdzie można dużo przeżyć, w najlepszym przypadku można tam dotkliwie odczuć, dlaczego Józef Roth z jak największą chęcią go opuścił.

Ale jak by tam nie było, ludzie przyjeżdżają, z Austrii

131

WALTER
MOSSMANN
ROZMOWY
Z JURKIEM
(FREIBURG-
LWÓW 1997)

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a

stagnation économique – s'entassaient dans ces espaces privés. Puis, il y a eu le tournant de 1989, et dans ses bagages, enfin, la chance de développer des initiatives en-dehors de ces niches, à son propre risque, en étant seul responsable, c'étaient des perspectives absolument fantastiques».

«Mais pour la plupart des gens, ce sont bien restées des perspectives. Tous ces négociants privés au coin de la rue travaillent aujourd'hui comme des revendeurs, menés à la baguette par des chefs de réseaux commerciaux bien louches. Qu'est-ce qui a donc changé? L'initiative, la responsabilité, l'autodétermination, mon œil!»

«Cela n'a pas marché, c'est vrai. Mis à part pour les nouveaux riches et la mafia, et encore, ils se sont bien emparés dans d'autres dépendances».

«Et toi?»

«Nous sommes branchés au goutte-à-goutte de devises, et les gouttes tombent chichement. Aujourd'hui, le salaire d'un maître d'école, d'un professeur ou d'un employé scientifique ne suffit plus pour survivre en Ukraine, si tant est que le salaire arrive chez le destinataire à la fin du mois, fait qui se produit de plus en plus rarement. Nous nous mettons donc à la chasse de devises en faisant des beaux yeux aux

gens de l'Occident. S'ils trouvent quelque chose bon et important, nous disons à notre tour oui, bien sûr, c'est bon et important, pour qu'ils assurent le financement de tel ou tel projet. Si, par exemple, un émissaire vient de Bruxelles et annonce que surtout des projets écologiques et féministes sont de la plus grande priorité, nous devenons tous, sur le champs, des écologistes et des féministes. Voilà, tout comme au temps passé».

«Disons – de l'opportunisme».

«Disons – le besoin. L'intelligence pratique».

* * *

«La petite bourgade Brody, pas loin d'ici, s'est transformée ces dernières années en une sorte de lieu de pèlerinage, en tant que ville natale de Joseph Roth, elle est connue par un large public des lecteurs en Occident. Autrefois, cette ville s'est trouvée dans le lointain inaccessible, au delà du Rideau de Fer, mais aujourd'hui on peut voyager librement, et on voyage. A vrai dire, Brody n'appartient pas aux lieux qui inspirent, dans le meilleur des cas, on peut comprendre pourquoi Joseph Roth l'a quitté avec un tel plaisir. Quoi qu'il en soit, les gens arrivent d'Autriche, d'Allemagne et, bien sûr, il s'est trouvé quelqu'un qui y a

i z Niemiec, i naturalnie znalazł się ktoś, kto urządził tam małe muzeum Józefa Rotha i oprowadza miastem wycieczki. Jakaś ukraińska nauczycielka odczytuje pielgrzymom pasaż z Józefa Rotha i pokazuje na jakieś okno czy bramę, czy jakiś sklepik na rogu ulicy i mówi: «Proszę uważnie spojrzeć, właśnie to okno, lub tę bramę, lub ten sklepik opisał Józef Roth w tej książce». A pielgrzymi patrzą w tym kierunku, kiwają głowami z jakimś niezrozumiałym wewnętrznym wzruszeniem.

I to jeszcze nie wszystko. Albowiem nazwa «Brody» jest również symbolem wydarzeń końca wojny, kiedy niemieckie dowództwo naczelne rzuciło na żer armatni połowę dywizji SS-«Hałyczyna». Ta dywizja składała się z Ukraińców, którzy z różnych przyczyn koniecznie chcieli walczyć z Armią Czerwoną. A ci, którzy przeżyli, – ci później na emigracji – po naszymu to się nazywa «diaspora» – sformowali sojusz pamięci. I logiczne jest, że ci starcy też chcą odwiedzić Brody i przejść się polem walk, i logiczne jest, że ktoś urządził w Brodach muzeum akurat naprzeciwko muzeum Józefa Rotha.

Teraz wyobraź sobie taki mniej więcej obrazek: z dala słychać dźwięk silników, aha, zachodni autokar! Natychmiast wysyła się na zwiady dzieci: skąd autokar?

Oho, z Wiednia, prędzej, ludzie, otwierajcie muzeum Józefa Rotha! Ależ nie, fałszywy alarm, autokar wcale nie z Wiednia, autokar z Londynu, nadjeżdża diaspora! Otóż otwierajcie muzeum dywizji SS-«Hałyczyna», a inne z powrotem zamykajcie. Bo wszyscy pielgrzymi chcą, żeby obsługiwano ich poprawnie, a popyt określa podaż. Pojąłeś?

– Pojąłem. Wellcome in the club!

© Walter Mossmann. Opublikowano w TARSAN – WAS NUN?, Hamburg 1997.

Poprzednia publikacja (z niewielkimi skrótami) w TAGES-ZEITUNG, Berlin.

monté un petit musée de Joseph Roth et qui organise des excursions guidées en ville. Une maîtresse d'école ukrainienne lit pour les pèlerins des passages des romans de Joseph Roth, montre sur quelque fenêtre ou une porte, ou un magasin au coin de la rue et dit: «S'il vous plaît, regardez attentivement ici, c'est cette fenêtre, ou cette porte, ou ce magasin que Joseph Roth a décrit dans tel ou tel livre». Les pèlerins regardent là-bas, et, quelque part émus en leur for intérieur, ils font signe de tête.

Mais ce n'est pas tout. Le nom «Brody» est aussi le symbole d'une bataille atroce à la fin de la guerre, où l'Etat Major allemand a envoyé la moitié de la division SS «Galicie» à la mort, comme chair à canon. Cette division s'est composée d'ukrainiens qui, pour des raisons différentes, voulaient à tout prix lutter contre l'Armée Rouge. Il y a des survivants, qui, plus tard dans l'émigration (appelée «diaspora» chez nous) ont créé une association commémorative. Il est logique que ces vieillards veulent visiter Brody et parcourir le champ de combat. Il est logique que quelqu'un a organisé un musée à Brody, juste en face du musée de Joseph Roth. Et maintenant, imagine la situation: des bruits de moteurs viennent de loin, ha, ha, un car de l'Occident! On envoie

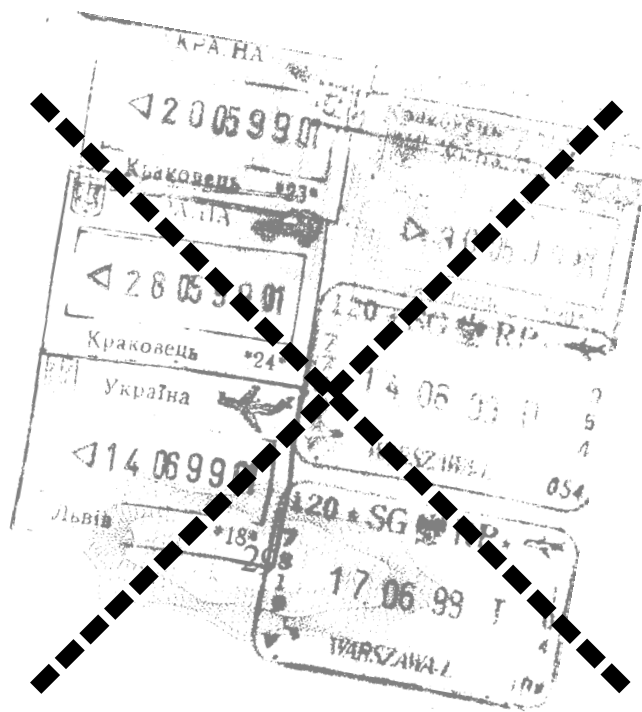
tout de suite les enfants: D'où vient ce car?. Oho, de Vienne! Les gars, vite, on ouvre le musée de Joseph Roth. Non, fausse alerte, l'autocar n'est pas du tout de Vienne, il vient de Londres, la diaspora s'approche! Bo n, on ouvre le musée de la division SS «Galicie» et on ferme l'autre. Car tous les pèlerins veulent être servis correctement, on se plie à la demande qui règle l'offre. Pigé ?»

«Pigé. Wellcome in the club».

Traduction Roman Ossadtchouk

WALTER
MOSSMANN
ROZMOWY
Z JURKIEM
(FREIBURG-
LWOW 1997)

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a   h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a

Taras Chevtchenko (1814-1861) – poète, peintre, fondateur de la langue ukrainienne littéraire moderne. Elevé comme serf en Ukraine, affranchi pour aller à St. Petersburg, dix ans d'exil. L'œuvre géniale immense d'un diapason très large: des poèmes simples qui sont devenues des chansons populaires, aux attaques politiques contre le tsarisme («Caucase») et des grands poèmes épiques. Dans le poème épique 'Maria' il renonce tout naturellement non seulement à l'Immaculée Conception, mais aussi à la Résurrection – 150 ans avant Drewermann (philosophe et théologien allemand contemporain).

Lessya Oukrainka (1871-1913) – classique des modernes ukrainiens, lyrique, drame. Elle a vécu en Ukraine russe et a publié à Lviv, alors autrichien.

Ivan Franko (1856-1916) de Lviv – écrivain, scientifique, journaliste, a laissé une oeuvre quasiment encyclopédique en plusieurs langues, p. ex. en allemand.

Vassyl Stous (1938-1985) – poète le plus important de la génération des années 60. Camps pénitentiaires en Mordovie (1973-1977), puis Kolyma (1977-1979), puis Koutchino, l'Oural du Nord (1980-1985). Les oeuvres complètes en 7 volumes sont récemment publiées par la maison d'édition 'Prosvita' à Lviv.

Bruno Schulz (1892-1942) – un des plus importants écrivains de prose polonaise des années 30 («Les boutiques de cannelle», «Le

sanatorium de la nécrologie»), a vécu à Drohobytch en Galicie Orientale, fusillé dans la rue par un soldat de SS.

Deborah Vogel (1902-1942) – philosophe, poète (yiddish et polonais), fusillée dans le camp de concentration de Yaniv. En correspondance avec elle Schulz a développé les thèmes principaux de «Les boutiques de cannelle».

Mykola Khvylovy (1893-1933) – théoricien de littérature et auteur de nouvelles, s'est suicidé en 1933. Yourko mentionne sa satire «Ivan Ivanovitch» de 1930.

Mykola Koulich (1902-1938) – dramaturge de l'avant-garde de Kharkiv dans les années 20, tué dans un camp pénitentiaire soviétique au bord de la Mer Blanche. Yourko mentionne son beau drame «Narodny Malakhiv» (1928/1929). Traduction allemande fin des années 30 par Ossyp et Roman Rosdolsky (manuscrit pas publié).

Horilka – boisson alcoolisée qui s'appelle «Schnaps» en Allemagne et «vodka» en Russie.

Wolfgang heidenreich moja alemania

© Wolfgang Heidenreich, 1998

<http://www.ji-magazine.tviv.ua> <http://www.ji-magazine.tviv.ua>

© Michael Emerson, 2001

michael emerson three options for schengen and the enlarging eu's borderland

Jeszcze zanim się dowiedziałem, że moją fryburską ojczyznę można zaliczyć do językowego i kulturowego krajobrazu imię jakiemu Alemania, gdzie bez tłumaczy, omijając wszelkie granice i bez wyjaśniania tożsamości narodowej, mogą się porozumiewać po alemańsku językowo spokrewnieni sąsiedzi z pięciu ziem (francuskiej Alzacji, niemieckojęzycznej Szwajcarii, helwecko-retyckiego Lichtensteinu, przedgórskiej Austrii oraz szwabsko-alemańskiej krainy południowo-zachodnich Niemiec), do «mojej Alemanii» należało jedno miasto, a raczej nie: – tylko ta obsadzona drzewami i zaludniona przez dzieci ulica fryburskiego przedmieścia, na której wyrosłem. Śpiewna bryzgowijska alemańska gwara mojej mamy, w której pomimo wpływu miasta zachowało się jeszcze dosyć dużo wiejskiej soczystości, nadawała domowy przytulny ton językowemu światu naszej rodziny, gdzie słychać było współbrzmienia i współgłosy przodków. Wiekami byli oni rybakami i szkiperami na jeziorze Bodeńskim, włościanami i rzemieślnikami w Breisgau (regionie, który w ciągu 400 lat należał do Wiednia jako Przednia Austria). Ma się rozumieć,

It is becoming clear from a growing number of policy studies¹ that pressures from the EU for a mechanical application of the standard Schengen *acquis* by the central and eastern European accession candidate countries is going to pose two serious problems:

- A) that of making cross-border movements of people more difficult at the new outer frontier of the EU;
- B) that of cost of upgrading the new east border services to Schengen standards.

The Justice and Home Affairs (JHA) policy of the European Union in the enlargement negotiations is only clear at a first general level, namely that applicants are expected to adopt the *acquis* of both the EU and Schengen. However important issues of timing, transition and detail are not yet the subject of clear policy positions. The general impression given from EU documents is that the quicker the candidate states conform to the *acquis* the better, even in advance of accession, and with as few demands as possible for derogations or lengthy post-accession transitions (in general derogations are viewed more negatively than transitional delays).

austriackie stulecia wniosły do rodziny alpejskie i południowo-tyrolskie geny. Prócz tego, z franko-pfalckiej rodziny mojej babki ze strony ojca wyzierało kilka francuskich twarzy. Z tego rodzinnego świata zniknęły, zatoneły w zawierusze wojny, po nauczycielsku odszlifowane lecz skłonne do kalamburów i przekomarzań intonacje ojca, który przysyłał z początku pełne pewności zwycięstwa, później tęskne listy z Francji, Rosji, póki nie zamikł, kiedy za wielkie niemieckie szaleństwo zapłacił swoim mizernym, ale jedynym swoim, obcym dla mnie życiem.

Kiedy poszedł on z wojskami Hitlera, aby z początku podbijać a później umrzeć, ja zetknąłem się jeszcze z dwoma językami, wcześniej mi nie znanymi: językiem szkoły głoszącej dzieciom mojego wieku, że pojawiły się na świecie w roku wyzwolenia (1933); i językiem radia z jego propagandowymi fanfarami. Poza tym był jeszcze język codziennej gazety, która nazywała się *Aleman* i była mieszczańsko-zjadliwym napastliwym piśmem nazistów. Wrzaskliwa, buńczuczna patetyka, polemiki zatrutej wojną prasy, a ponadto język szkoły, gdzie powarkiwaly militaryzowane intonacje komendy, tworzyły umundurowany świat języka, który wyrzucał rozkazy, slogany, hasła.

Należał doń również język cywilnych nazistowskich nauczycieli, którzy nam, dzieciom, stawiali wymagania *być szybkimi jak charty, mocnymi jak rzemienie i twardymi jak stal Kruppa*, abyśmy prawem dzieci rasy panów i niezwykniętych żołnierzy w niedalekiej przyszłości przejęli zarządzanie wszystkimi podbitymi krajami – trudno byłoby to realizować posługując się domoroślą serdecznie-rubaszną gwarą. Ten nieżołnierski język słyszałem w podwórzach i warsztatach przy mojej ulicy, podczas dziecinnych zabaw i bijatyk z watahami chłopców z innych ulic, a niebawem, kiedy do naszych domów przyszedł głód, usłyszałem go od skąpych chłopów z podmiejskich okolic, poznawanych przy rozmaitych operacjach wymiennych (dywany na ziemniaki), którzy okazywali się niemile grubiańscy i bezwzględni w stosunku zarówno do ludzi, jak i do bydła.

Mając dwanaście-trzydzieści lat mogłem być świadkiem upadku nazistowskiej Alemanii, demontażu językowych rynsztunków, z poza których wyłaniały się smutek, hańba, obłuda, rozpadające się figury bohaterów. Tylko przestarzałe koła gwary poskrzypywały sobie, tak jakby nie miała ona nic wspólnego z tym szaleństwem «jedności ziemi i krwi», jakby nie była zdyskredytowana

h t t p : / / w w w . i i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . i i - m a g a z i n e . l v i v . u a

The external policy of the EU declares the intention to avoid creation of new barriers in the new post-Communist Europe, and certainly not to create «new Berlin walls». There is awareness in EU policy circles that perceptions of exclusion in the future new border states, in particular those resulting from new policy actions of the EU or accession candidate states, can run counter to this objective of EU external policy. There are good reasons for this, given the precarity of the transition process in many of the future new border states, and the importance of their identification with modern Europe as part of the motivation and support for sustaining the transition towards societies based on modern European norms and values.

In particular the introduction of visa requirements for travel across frontiers which have hitherto been visa-free is one of the most sensitive issues. Some such frontiers are particularly sensitive because of they cut across co-ethnic communities which understandably wish to have continued ease of personal contact and travel, or because of the importance of cross-border shuttle trade, or both (Russian communities in the Baltic states and Kaliningrad, Ukraine and Belarus frontiers with Poland and the Baltic

states, Moldova in relation to Romania, Hungarian communities in Serbia and Romania etc.).

The question therefore is whether there are policy options open to the EU other than putting pressure on candidate states to apply the Schengen-EU *acquis* as quickly as possible. At the strategic level three options may be identified (here the Polish-Ukraine frontier is taken as an example):

1. «EU-Schengen orthodoxy». On day 1 of accession to the EU the new member state completes introduction of the EU visa regime and also the Schengen frontier is moved to the East (e.g. from the German-Polish frontier to the Polish-Ukraine frontier). This means that Ukrainian citizens would now need a visa to enter Poland, but could then travel freely across all Schengen frontiers, as for Polish citizens, since there would not have even be a frontier check for passing into Germany.

2. «Canal lock system». This would be a hybrid regime. At the time of Polish accession to the EU the Schengen frontier would stay for the time being on the German-Polish frontier, but the Polish citizen would only need to show his passport on crossing the frontier. The

ustami piewców nazizmu, samowolnie ogłaszających ją energicznym prajęzykiem narodu o niemieckich korzeniach. I oto teraz poczęła ona układać wiersze o wybawionej ojczyźnie, tak jakby nigdy nie zajmowała miejsca przy wspólnym stole na tym krwawym weselu.

A dla dzieci rozbitych agresorów rozpoczęły się lekcje francuskich oddziałów wychowawczych, które weszły w nasze szkoły z ersatz-szybami do rozbitych okien, żeby z bezlitosnymi nutkami w głosie przywieść nas do nowej kwadratowej i ciężkiej łby nad książkami aby pozbyć się skłonności do ciemnoty i barbarzyństwa. A będzie nam przewodził lekko i elegancko bystry intelekt francuskich zwycięzców, prowadząc w przyszłość z nowym subordynacyjnym porządkiem gdzie światły romański rozum potrafi zademonstrować germańskiej tępawej woli jaką drogą idzie się od barbarzyństwa do kultury. Taką pozostała w mej pamięci zwycięska pyszałkowatość panującego języka, przed którym L'Allemagne powinna była pokornie klęczeć, zanim znów pozwoli się jej uczyć chodzić wyprostowanej.

Długo jeszcze przy wspomnieniach o tej nauce moja pamięć, poniżana przez pyszałkowatych komisarzy

gorzała rumieńcem wstydu. Moja Alemania pokutowała za hańbę swojej imienniczki *de L'Allemagne* i wszystkie języki, którymi u nas rozmawiano lub pisano, niosły na sobie piętno klęski i niedołęstwa, a już tym bardziej gwara.

Dlatego też potrzebne mi były niezwykle wysiłki abym studiując język niemiecki i literaturę potrafił odnaleźć moją Alemanię jako obszar godności własnej, a moją alemańską gwarę jako język przyjaznego porozumiewania się z sąsiadami. Przesiadywałem nad książkami, odkrywałem w naszym regionie genialne przekłady średniowiecznych mnichów, epicką i liryczną wirtuozerię minezengerów, renesansową żywiołowość, humanistyczny, powołany do przekraczania granic oświeceniowy optymizm. Otwierały się przede mną widnokreśli wielkich przełomów i nadziei, swobodne życie i aktywna działalność poetów, drukarzy i wydawców książek, kaznodziejów, artystów i obywateli okolic Mediolanu, Bazylei, Kolmaru, Fryburga, Sztrasburga, Mainzu i Kolonii. Była to przestrzeń życiowa w jakiej rozkwitały i zaczynały znajdować zastosowanie w dziedzinach kultury języki ludowe, z którymi, pod niosącymi natchnienie wiatrami Alemanii, nasi przodkowie uczyli się obchodzić wolno-myślnie i z miłością, uczenie i z humorem.

Ukrainian citizen would still be able to enter Poland visa free, but would need to obtain a Schengen visa to pass through into Germany.

3. «Double perimeter defences». The argument is sometimes heard that while the EU might require implementation of the EU visa rules before or on day 1 of accession, it might be unwilling to move the Schengen frontier to the new Eastern outer frontier until later, «until it is absolutely convinced that the quality of that border is fully up to existing Schengen standards». This could lead to the situation that the Ukrainian (for example) wishing to travel through Poland into Germany would need to obtain both a Polish visa (which he does not need today) and a Schengen visa, with controls at both frontiers. The Polish citizen would have to show his passport at the Polish-German Schengen frontier, but of course would not need a visa. This policy would indeed entrench perceptions of a «fortress Europe» policy on the part of the EU.

mentioned a 7 year transition for EU labour market and residence rights of the new member states. But whether there might be a similar transition for visa policies and/or shifting of the Schengen frontier is so far unstated.

Supposing there is a political will to minimise adverse consequences for traditional border movements, there are three instruments that could help:

A) *graduation of the non-member states on to the visa-free list.* This may apply first to accession candidate countries, such as Bulgaria (recently decided), Romania (process engaged), and may advance elsewhere. There could be a policy rule that accession candidate states should not be expected to introduce new visa requirements for fellow candidate states which may be lower in the queue for accession. This seems to be the suggestion made by the EU Commission to Slovenia regarding some other South East European states. Such a principle could also be used with regard to states recognised by the EU to have a perspective of being accession candidates such as in other South East European states. This could be the solution to the problem of Hungary otherwise having to introduce visas for both Romania and FR Yugoslavia, with co-ethnic communities of importance in both cases.

As far as we know the EU has not determined its position on what to request of the accession candidates as regards transition periods. Chancellor Schroeder has

Wyruszałem więc na otwarte morza na *Okręcie błaznów* Sebastiana Brandta (1457-1521), śpiewałem razem z Erazmem świecką, napisaną w ciągu trzech dni gościny u Tomasza Morusa w Anglii *Pochwałę głupoty* (1511). Te cudaczne, a głęboko przemyślane dzieła niezależnych i nieuprzedzonych umysłów oswobadzały poglądy, wyostrzały słuch, oddalały od marności świata, przydawały godności i znaczenia ziemi, na której powstały.

Lecz nie tylko nad książkami moja Alemania opamiętywała się od poniżenia i zniewagi. Już w połowie lat 50. znów pojawiła się możliwość podróżować z pogranicznego rejonu do Szwajcarii oraz Alzacji, poznawać ojczyznę w perspektywie historycznej. Wyruszyliśmy na rowerową pielgrzymkę przez zbombardowany Breisach do Kolmaru, żeby zobaczyć Isenheimski ołtarz – sztuka o światowym poziomie pomagała nam stwarzać swój obraz świata. W muzeach Bazylei widzieliśmy zaskakujące dzieła współczesnych malarzy i rzeźbiarzy, których naziści uważali za degeneratów i ukrywali przed nami. Poznawaliśmy romańską Alzację i gotyckie katedry, szukaliśmy na Sztrasburskim Münsterze «autografu» młodego Goethego. Alemania zwracała nam swoje bogactwa

i wszystkie armie, wszyscy podżegacze do mordów w wojnach o spuściznę, wszyscy napadający na obrazy, wojskowi pobrzękujący szablami mogliby najwyżej tylko unicestwić te skarby, ale nie wyrwać ich u właścicielki – tej innej, i mam nadzieję, prawdziwej Alemanii.

W pamięci pozostała też całkiem inna historia. Będąc studentem pracowałem w górach Jury Szwajcarskiej – razem z majstrami i wieśniakami rozwiązywaliśmy problem zaopatrzenia w wodę jednej z górskich wiosek. Codziennie zasiadałem tu do stołu wraz z liczną rodziną, członkowie której ani rusz nie mogli zrozumieć, że człowiek uczony, za jakiego mnie mieli, może własnoręcznie babrać się w kamienistej ziemi gór Jurajskich. Nie było to życiem na dalekiej obczyźnie, ale doświadczeniem sąsiedztwa, możliwości wysławiania się swoją mową i bycia zrozumianym, gościnnie przyjmowanym przez krewnych z jednej rodziny językowej, rozmawiających cierpko i smakowicie.

Tak więc, «moja Alemania» wzbogacała się dźwiękami mowy, coraz to nowymi myślami, skarbami sztuki, biografiami, odczuciem wspólnoty życia z sympatycznymi krewniakami oraz wielkim potencjałem dusz miłujących pokój, wyrozumiałych, zdolnych do kultury życia i

<http://www.ji-magazine.lviv.ua>

B) *special «friendly» visa regimes for selected border populations*. For example Estonia and Russia have agreed on the issue of a considerable quantity of long-term, multi-entry, cost-free visas for residents of certain border regions (e.g. Narva-Ivangorod). It remains to be seen whether such arrangements could be devised for Kaliningrad, with needs for the Kaliningrad authorities to cooperate over crime control. The biggest case in terms of numbers of cross-border movements is the Polish-Ukrainian frontier, across which there are a million movements per month at the present time. Also the Romanian-Moldovan frontier sees large-scale movements of Moldovans in and out of Romania. Here the prospect of Romanian EU accession and visa requirements for Moldovans has already resulted in quite large numbers of applications by Moldovans for Romanian citizenship (for which Romanian law prescribes acceptance).

C) *transition periods*, as already suggested. This would allow time for the new member state to improve its policing of its Eastern frontier, and for the neighbouring states to improve their qualifications for the visa-free list. During the transition the model could be the «canal lock system» described. The citizens of the new member states would

retain rights to visa-free movement into the EU. The length of transition for labour market and residence rights begins to be discussed, and there would be a case for the Schengen frontier to be moved east after a similar transition. By then the neighbouring non-member states might have graduated onto the visa-free list.

Conclusion. At the general level of EU policy the following proposals are made:

– There should be a change (or clarification) of attitude/strategy/tactics on the part of the EU in negotiations with accession candidate states. There should be an end to the perception that a candidate state wishing to accede as soon as possible to the EU should not request any transition period for applying EU visa restrictions on its eastern neighbours, or suggest any transition before eastward movement of the Schengen frontiers. Candidate states face today a dilemma or moral hazard in their negotiations with the EU: either they damage relations with their eastern neighbours, or they damage their chances of rapid EU accession.

– The EU should move to the position of being positively interested, for reasons of its own external as

współzycia; potencjałem – jak ufałem wtenczas i ufam do dziś – który może być silniejszy niż groza spustoszących wojen, nienasyconość i żądza władzy panujących. Jakie skutki miały zachłanność i nieustępliwość, raz po raz rozpalające się z całą mocą, szarpiące granice tam i z powrotem, mogłem przekonać się na przykładzie nadreńskiego miasta Breisach, położonego na skale zaludnionej od pradawnych czasów. Wyrwali go sobie Habsburgowie i Francja, niejednokrotnie było palone do szczętu, na nowo odbudowywane i znów obracane w perzynę. Była to reńska Troja, odstraszący przykład rujnowania której powinien stać się pokazową lekcją europejskiej historii. Obywatele miasta zrozumieli tę naukę i wydobyli, jak Schlimann ze zgliszcz Troi, ze swych wspomnień i cierpień logiczny wniosek: stali się pierwszą europejską społecznością obywatelską, która głosowała za utworzeniem zjednoczonej Europy, żeby położyć kres wojennej zarazie. Przemówiła tutaj z trudem nabyta mądrość ludzi doświadczonych nieszczęściem, która jest również mądrością całej mojej Alemanii.

Po ukończeniu studiów pozostałem w tych stronach, pracowałem w radiu, fale którego nie znają granic. Razem z przyjaciółmi z Bazylei i Sztrasburga stworzy-

liśmy i nadawali z Fryburga przez dziesiątki lat pierwszą ponadgraniczną wspólną francusko-szwajcarsko-niemiecką audycję, będącą niewielkim medialnym forum praktycznego współzycia. Rezultatem doświadczenia tej zbiorowej pracy nie była euforia, a realistyczny pogląd na stan rzeczy: – nie wszędzie pomiędzy brzegami Renu łatwo otwierają się objęcia. Alzacja staje się coraz bardziej francuska, zauważalnie ewoluuje w prawo, marzy o karierze w Paryżu, studiuje literacki język niemiecki zapominając swej gwary, a dzieci między sobą rozmawiają po angielsku. Szwajcarska samoświadomość nie jest alemańska lecz helwecko-retycko-romańskotessineryjska, zachowując dystans wobec Szwajcarii romańskiej. Szwajcarskie spojrzenie na grubego niemieckiego sąsiada w żadnej mierze nie da się określić jako przyjazne. Patrząc na siebie w lustro, Szwajcar, nie zważając na swą miliardową cenę, a nawet właśnie dzięki bezmyślnej solidności biznesu drwiącego sobie z prawdziwej neutralności, odczuwa niejaką niepewność co do samego siebie i swego jutra. Tymczasem w Niemczech duch czasu dba raczej o europejskość, nie zwracając uwagi na jawne zamilknięcie nie tylko gwary ale i zanik kultury w ogóle, odsuniętej przez mass-media

well as JHA policy, in solving the problems that its enlargement threatens for the movements of persons across its future new frontiers. As the paper has remarked above, there exist possible mechanisms for doing this, consistent with the objectives of its emerging JHA policy. As of today the desirable harmony and mutual support of external and JHA policies has not yet been adequately designed. The time has come to do this, since the adverse effects of a mechanical application of existing EU visa and Schengen rules by the candidate states are becoming obvious and serious. The EU embraces the principle «flexibility» now in its system at the level of the Treaties, and there is a case for an application here.

MICHAEL
EMERSON
THREE
OPTIONS
FOR
SCHENGEN
AND
THE
ENLARGING
EU'S
BORDERLAND

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . t v i v . u a h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . t v i v . u a

1. EU-Schengen orthodoxy

<i>Germany</i>	<i>Poland</i>	<i>Ukraine</i>
<i>no frontier</i>	<i>hard frontier</i>	
EU &	..... Polish citizens	
		Ukraine citizen
<i>no frontier</i>	<i>hard frontier</i>	

2. Canal lock system

<i>Germany</i>	<i>Poland</i>	<i>Ukraine</i>
<i>soft frontier</i>	<i>hard frontier</i>	
EU citizens &	..... Polish citizens	
		Ukraine citizen
<i>hard frontier</i>	<i>soft frontier</i>	

na margines. A klasa polityczna, która już nie jest w stanie pobudzić kapitalizm, zwyrodniała w procesie globalizacji i niedbała wobec obowiązku socjalnej sprawiedliwości, do zapewnienia ludziom pracy a społeczeństwu podatków, tym bardziej nie znajduje ani sekundy czasu dla tak błahych kłopotów jak zanik kompetencji dotyczących języka lub dialektu czy wymieranie językowych biotopów. W czasach kiedy niepokażne niemieckie stolice wraz z prowincjalnym parwieniuszowskim Berlinem zajęte są rozkładaniem piór w konkurencjach weselnych tańców, regiony na miedzach, takie jak moja Alemania, nie znajdują w sobie dość energii by spodziewać się roli nowego środka pomiędzy krajami Europy. A może strefa takiego środka znajduje się gdzieś w Polsce? Czy może na Ukrainie?

Co do mojej Alemanii: być może Internet stanie się międzynarodowym okrętem błaznów, zdolnym wlać życie w młodych alemańskich głupców, podtrzymać ich peryferyjne istnienie poprzez szczerze alemańską *Homepage*. Zanim pozwolę swemu sceptycyzmowi skondensować się w kwas, zżerający moją pełną nadziei alemańską krainę, przekształcając ją w zepchniętą na pobocze, ekologicznie wyniszczoną, kulturalnie

bezkształtną MacDonaldezowaną prowincję o starzej własnej pamięci, chciałbym ukazać ku obronie «mojej Alemanii» kilka ważnych dodatkowych obrazów. Z nich każdy przedstawia coraz to inną Alemanię, ujęte razem mogą budzić wątpliwość co do istnienia mojej utopijnej krainy z właściwą sobie mentalnością i kulturą. Być może, zresztą, że właśnie te próby zwątpienia pomogą znowu przywrócić jej życie i dzielność.

Warto dziś przyglądać się Alemanii, jaką widzieli ideolodzy plemienia. Okres rozkwitu tych poglądów przypada na początek XIX wieku, kiedy Herder, Fichte, Görres głosili, że duchowe i wspólnotowe życie plemion było źródłem, gdzie ukształtował się *Volksgeist* – duch narodu. Niestety, odbywał się przy tym nie tylko nawrót pieśni, baśni, tradycji. Stąd niebawem wzięły początek mroczne czasy szowinistycznych fantomów. Kult Germanów i alemanofilia staną się tym biologicznym, rodowym korzeniem, z którego później – jako zjawisko ogólnoeuropejskie – wypączkowała rasistowska ideologia i nacjonalistyczna ojczyzniana sztuka, kiedy to (jak właśnie było w Niemczech) *przemysłowo wysokorozwinięty, niezwykle przemieszany rasowo naród dorobił sobie aryjskich przodków oraz bardzo szybko uzależnił życie i*

WOLFGANG HEIDENREICH
MOJA ALEMANIA

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a

3. Double perimeter defences

<i>Germany</i>	<i>Poland</i> <i>soft frontier</i>	<i>Ukraine</i> <i>hard frontier</i>
EU &	..... Polish citizens	
		Ukraine citizen
	<i>hard frontier</i>	<i>soft frontier</i>

¹ Amato G. and J. Batt [1999], «*The Long-Term implications of EU Enlargement: The Nature of the New Border*», Final Report of Reflection Group, Robert Schuman Centre for Advanced Studies, European University Institute, Florence, with Forward Studies of the European Commission, November.

Emerson M. [1998]. «*Redrawing the Map of Europe*», Macmillan.

Grabbe G. [2000], «*The Sharp edges of Europe: Security Implications of extending EU Border policies Eastwards*», Occasional Paper of the WEU Institute for Security Studies, January.

Kempe I. And W. van Meurs eds. [1999], «*Strategies of Direct Neighbourhood of the Baltic Sea Region and Northwestern Russia*», Working Paper of the Center for Applied Policy Research, Munich, June.

Kempe I., W. van Meurs and B. von Ow eds. [1999], «*Die EU-Beitrittsstaaten und ihre oestlichen Nachbarn*», Verlag Bertelsmann Stiftung, Guetersloh.

śmierć oddzielnych indywiduów w całej okupowanej i sterroryzowanej Europie od faktu czy są oni potomkami Zygryda czy nie. Masowa psychoza była szczególnie przychylna pewnemu rodzajowi ojczyźnianej literatury o rasowym podłożu (Robert Minder, *Dichter in der Gesellschaft – Poeta w społeczeństwie*, Frankfurt am Main, 1966, s. 238 i dalej). Groteskowym, a pamiętając o tzw. «czystkach etnicznych» niedawnej przeszłości wręcz rozpacz budzącym, zajęciem jest czytanie wierszy, takich, jakie bez cienia ironii pisał Feliks Dan (1834-1912):

*Powiedzieć, jakie niemieckie pleię
Wstąpiło tutaj w bój ciężki i długi,
W bitwę olbrzymów z Rzymem,
Krwią zraszając rzeki i doliny?...
Krainę tę wywalczyli zwycięzcy,
Jodły szlachetne Schwarzwaldu,
Wzniosli Alemanowie...*

To, że podobne rzeczy służyły nie tylko folklorystyczną przyprawą narodowego życia duchowego, taką sobie heroiczną maskaradą zdezorionowanego przemysłowego społeczeństwa cierpiącego na kryzys tożsamości, a mogły prowadzić bezpośrednio do propagandy hitlerowskiej ideologii panującej rasy, chcę zilustrować niewesołym przykładem alemana Hermana

Burte (1879-1960). Wszechniemiecki czeption-ateleta, zdolny malarz i literat piszący gwarą, ambitnie i buńczucznie-narodowościowo wziął kurs od prowincjalnej alemańskiej popularności ku karierze ogólnonarodowej. Udało mu się to dzięki antysemitkiej powieści *Willfeber, wieczny Niemiec*, przesiąkniętej fantazjami w duchu Nitzschego i nacjonalizmu. Trafił tym w samo sedno niemieckiego narodowościowego kiczu oraz imperialistycznej pruskiej pychy. W 1912 r. otrzymał za ten chorobliwy utwór poważną nagrodę Kleista, udało mu się więc wrzucić nie tylko dusze mieszcuchów, ale i narodowościowe koła konserwatystów. Kariera zaprowadziła go – jako autora dramatów, które w klasycznie kiczowatej formie wychwalały absolutny porządek i podległość osoby decyzjom państwa – na reprezentacyjną trybunę nazistów w Weimarze (koło Buchenwaldu). Tam w 1940 r., postępując się groteskowymi argumentami, przedstawił «europejskie przesłanie niemieckiej poezji» jako bezpośredni szlak od Goethego do Hitlera. W 1942 r. na tejże trybunie doszedł w swej wypowiedzi do krwiożerczej pochwały prowincjonalnego rasistowskiego barda Adolfa Bartelsa, który wznosił się ze świata Goethego do reichu Hitlera, gdzie *niemiecka*

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a

rupnik acques

la nouvelle
carte de
l'europa

© Liberation 06.11.1999

spuścizna niezmiennie jest panująca, a strugi mniej wartościowej krwi powinny jej służyć... Rozstapcie się przed Germanami, bo inaczej umrzecie! (Herman Burte *Siedem przemówień*, Sztrasburg 1943). Czyżby naprawdę tak niepohamowana żądza przewodzenia i ujarzmiania, wywołana uderzeniem do głowy krwi germańskiego i alemańskiego szaleństwa, była owocem kultury mojej Alemanii, w końcu nawet jeśli był to tylko smutn produkt «Alemanii ideologów plemienia»? Tego poetę Hermana Burte, który przestał rozumieć świat industrialnego społeczeństwa i oportunistycznie szukał obrony u silnego człowieka, moglibyśmy spokojnie zepchnąć w Orkus niepamięci, jeśli by nie istniały dotychczas ulice nazwane jego imieniem, a jego rękopisy nie były przechowywane jak relikwie w nawiedzonych «patriotyzmem» hotelach aż do dnia dzisiejszego. Wciąż jeszcze są tacy, którzy czują się dobrze w jego obecności i pragną nostalgicznie marzyć o ojczyźnie, nieświadomie i ślepo, jak w wierszu Burte z 1957 roku: *Pracujemy sobie dalej – nic nas nie dotyczy.*

Przejdźmy teraz do bardziej racjonalnych dziedzin i spójrzmy na obraz, który chciałbym nazwać «Alemanią archeologów i antropologów». Dziś jeszcze ze szkolnych

podręczników i poradników rozbrzmiewa swojego roszażu opera Wagnera, opowiadająca o potędze alemańskiego ludu, który zorganizowany w jeden oddział bojowy rozpoczyna z terenu Dolnej Elby szturmując rzymski *limes* (obronną rubież cesarstwa). Surowo kierowane zdyscyplinowane wojsko alemanów, forsuje *limes*, następnie, bez przesady «babarzyńską burzą», zmiata poza nim rzymską kolonię Dekumatlandię uwalniając kraj od rzymskich okupantów. Dotychczas nawet w *Leksykonie niemieckich starożytności* łatwo można przekonać się jak kreślił obraz dziejów spragniony bohaterów duch XIX wieku: *Zadziwiająca siła uderzeniowa Alemanów – czytamy tutaj – złączonych w jedno plemię, pokonała limes*. Oczywiście, rzymianom również było wygodnie stwarzać stereotypy i stylizować swych niepiśmiennych germańskich przeciwników, jacy w III wieku sprawiali coraz więcej kłopotów, na «szlachetnych», choć stojących o wiele niżej pod względem cywilizacji, dzikusów i zadziwiających wojowników. Główne tezy historyków zniewolonych duchem czasu były podane w wątpliwość, sprostowane i odrzucone dzięki nieomal detektywistycznym odkryciom archeologów i wynikom badań antropologicznych. Przytoczę tutaj niektóre przykłady.

141

WOLFGANG
HEIDENREICH
MOJA
ALEMANIA

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a

Directeur de recherches au Ceri (Centre d'études et des recherches internationales), Jacques Rupnik est spécialiste de l'Europe de l'Est. Il dresse le bilan de ces dix années de transition.

Dix ans après la chute du Mur, on sent une certaine désillusion. Pourquoi?

Une sorte de blues post-totalitaire hante les pays de l'ancien bloc soviétique. Beaucoup rêvaient d'une réinvention de la démocratie concrétisant les idées que défendaient depuis des années les dissidents, celles d'une «politique antipolitique» fondée sur des valeurs éthiques et sur la société civile. Partout avaient surgi des «forums civiques», expression de ce désir de construire à partir de zéro. Or, il y a eu un processus d'imitation. La scène politique de ces pays donne aujourd'hui l'impression d'être aussi banale et prosaïque

qu'en Occident, tout aussi marquée par des pratiques de corruption et d'affairisme. Elle est même souvent pire, car ces institutions démocratiques plus récentes et plus fragiles ont donné la part belle à des populistes en tous genres. Le bilan n'en est pas moins pour l'essentiel positif, bien que les pays post-communistes ne constituent pas un ensemble homogène. Hormis la Yougoslavie, la transition a été partout peu ou prou pacifique. Elle a créé un cadre institutionnel pour la démocratie et permis une reconversion économique. Elle a surtout instauré des sociétés infiniment plus libres que celles qui les précédaient.

Les processus de transition ont eu des rythmes très différents, faisant apparaître de nouvelles divisions à l'est du continent. Quelles sont-elles?

Une nouvelle carte politique de ce qui fut l'Europe de l'Est est en gestation, où il est possible d'identifier trois entités aux contours encore imprécis. D'abord l'Europe centrale, qui est la relative réussite de la transition. Ce sont des pays comme la Pologne, la Hongrie, la République tchèque, et même la Slovaquie qui, après

«Natarcie Alemanów» jest fikcją. Z początku pojawiały się niezbyt spójne grupy tak zwanych *allemani*, to jest *zbieraniny ludzi wszelkich* (nazwa ta po raz pierwszy wspomniana jest w 213 r.), mające na celu rozbój i łupiestwo. Napadały one na gallo-romańską ludność mordując ją zupełnie nieszlachetnymi sposobami (znane są znaleziska, które zdumiewają okrucieństwem i świadczą, że napastnicy dosłownie rozczłonkowali swoje ofiary). W 259 roku limes można było po prostu przechodzić, ponieważ armię rzymską odwołano w związku z wojną domową między gallami a niesprzyjającym im cesarzem, tak więc nie ma co rozprawiać o *Überrennen – zdobywaniu*. Początkowo na wpół osiedli Alemani stopniowo, w okresie rozciągniętym na całe pokolenia, z łaski Rzymian zasiedlają Dekumatlandię. Układają kontrakty, dostarczają zboże, konie, bydło; przyswajają sobie rzymski sposób życia, dochodzą do porozumienia z celtycko-romańską ludnością i mieszają się z nią. Tak więc, nawet mowy być nie może o jakimś zwycięskim i systematycznym «podboju» przez zjednoczony lud. Można raczej mówić o jakiejś, nie pozbawionej problemów, a jednak uporządkowanej formie współistnienia. Prócz tego brak *jakichkolwiek*

kryteriów, pozwalających na określenie tych przybyszów jako «plemienia» w sensie wspólnoty rodowej, bo nie istnieją żadne oznaki zbiorowej samoświadomości plemiennej, mity o wspólnym pochodzeniu lub o wspólnocie językowej (patrz: Dieter Geunich, w książce *Alemani*, wyd. Archäologischen Landesmuseum Baden-Württemberg, 1997). Znaczna liczba Alemanów idzie służyć do armii rzymskiej, dochodzi nieomal do germanizacji rzymskiego wojska i na odwrót – do wysokiego stopnia romanizacji górnej warstwy germano-alemańskiego ludu. Tymczasem zaludniają oni dobrze zagospodarowane urodzajne ziemie, przy lub na porzuconych majątkach, w których często stawiają dodatkowe alemańskie drewniane budynki. Poza tym osiedlano się tutaj nie w rozproszeniu a «wysepkami», co jest świadectwem obecności przedstawicieli wielu plemion, które jednoczyły się tylko w razie nagłej potrzeby, i w ciągu pokoleń żyły razem z rzymskimi wspólnotami. Czy odbywała się wówczas ta alemańska etnogeneza, w jakiej wiek XIX dopatrywał się dominacji plemienia o czystej krwi? Odpowiedź antropologów brzmi dziś następująco: *Jeszcze w okresie rzymskiej kolonizacji spotykamy w naszym kraju populacje mieszane, po*

un écart, revient dans le giron. Dans le même groupe se rangent la Slovénie et les Pays baltes. Là, la sortie du communisme a abouti à des démocraties consolidées où l'enjeu d'une élection n'est pas le régime mais le gouvernement. Sera-t-il social-démocrate ou conservateur, sera-t-il plus à gauche ou plus à droite?, etc. La transition vers l'économie de marché y est aussi la plus achevée. Le deuxième groupe est celui des pays du Sud-Est, avec une démocratie plus fragile comme en Roumanie ou en Bulgarie, où l'alternance a commencé il y a à peine trois ans, et avec des dérives autoritaires et nationalistes dans les républiques issues de l'ex-Yougoslavie ou en Albanie. Ces pays partageaient de beaucoup plus bas ou ont été ravagés par la guerre. Le poids du passé y est plus lourd. Le troisième groupe est représenté par la Russie et des ex-républiques soviétiques où la transition est hypothéquée par des pouvoirs semi-autocratiques, voire totalement autocratiques, responsables d'immenses détournements de fonds publics. Mais, en même temps, la Russie a connu la plus longue période d'ouverture démocratique de son histoire.

Pourquoi ces différences?

D'abord les choix politiques faits par les nouvelles élites arrivées au pouvoir au moment de la chute du communisme. Certaines ont misé sur des réformes rapides, une thérapie de choc, d'autres ont joué le gradualisme. Certaines ont opté pour des systèmes très parlementaires, d'autres ont privilégié le présidentielisme. Les pays les plus avancés sont ceux qui ont misé sur le parlementarisme et une transition accélérée. Mais ces choix différents correspondent aussi à un héritage différent du communisme. Le régime n'était pas le même en Hongrie ou en Pologne qu'en Bulgarie ou en Roumanie. Dans les premiers, des élites modernes s'étaient créées en périphérie du système. Ces espaces de liberté relative étaient le résultat de crises précédentes comme 1956 en Hongrie, 1968 en Tchécoslovaquie, 1980 en Pologne. Il s'agissait, selon la définition du Polonais Adam Michnik, d'«un totalitarisme aux dents brisées». Dans ces pays, les trois grandes crises de 56-68-80 avaient posé la question de la démocratie et de la société civile. Dans les Balkans, il y eut aussi trois grandes crises – en 1948 la rupture du Yougoslave Tito avec Moscou, en 1961 celle

upadku limesu konglomerat rozdrobnionych alemańskich plemion zderza się z romanizowanymi celtyckimi, a później gallo-romańskimi grupami. Zaś co dotyczy długotrwałości i zakresu zjawisk integracji lub asymilacji czy nawarstwienia możemy wnioskować tylko spekulatywnie (Joachim Wahl, Ursula Wittwer-Kunter, Manfred Kunter *Alemannen im Blickfeld der Anthropologie – Alemanni z punktu widzenia antropologii*, ibid.).

A dlatego: napiszemy na nowo szkolne podręczniki, zamieniając krwawe obrazy podbojów, przemocy, rabujących łupy zwycięzców i wymazywanych z pamięci zwyciężonych na wielokształtne modele współżycia, etnicznej, kulturowej różnorodności i konkurencji – myślę, że tym właśnie sposobem na obszarze Górnego Renu powstało coś mało podobnego na operę Wagnera, bliskie natomiast temu, co przedstawił w jednej ze swych historii badeński poeta i znany twórca kalendarzy-almanachów Johan Peter Hebel (ur. w 1760 w Bazylei, zm. w 1826 w Schwetzingen koło Karlsruhe). Takie nastawienie ducha, który otwiera się naprzeciw innym i wyrozumiale, z zainteresowaniem poznaje bliskich i dalekich sąsiadów – a naprawdę, na naszej małej błękitnej planecie już nie ma cudzoziemców, przecież nasz ciasny ludzki świat na

długo przed tzw. globalizacją rozwiązywał problemy życia i współżycia z sąsiadami – taka mentalność nie nadaje się zbyt dobrze do zakładania państwa, ze wszystkimi formami przejawów władzy, ale za to sprzyja ona tworzeniu kultury, w dobrym pierwotnym znaczeniu tego słowa; pasuje ona raczej do cierplivej pracowitości włóścian i ogrodników, do sadzenia, pielęgnowania i zbierania urodzaju, niż do wrogości wojowników i polityków, którzy tylko odbierają wszędzie tam gdzie coś wyrosło. Zanim jednak przybliżę się do ideologii, którą zazwyczaj błędnie określają jako prostacki humanizm oraz neo-biedermeier, chcę zmałostkować swoją małą szkatułkę alemańskiej deheroizacji, żeby potem zapełnić ją kilkoma imionami, myślami, historiami, które reprezentują «Moją Alemanię».

Żeby nie wiedzieć jak dokładnie przetrząsał zdobycze myśli XIX wieku nie potrafię znaleźć w okresie powstawania germańskich państw żadnej imperialnej alemańskiej struktury. Co więcej, dochodzę do wniosku, że tzw. Alemanni, ten policentryczny, luźny konglomerat krewnych, nie zebrali swoich sił wokół jednego centrum, a regionalizowali je czyli, mówiąc ideologizowanym językiem historyków, *rozproszyli swe siły* (Karl Friedrich

143

WOLFGANG
HEIDENREICH
MOJA
ALEMANIA

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a

de l'Albanais Enver Hoxha, et en 1968 celle du Roumain Ceausescu –, mais elles avaient éclaté au nom de l'autonomie d'un appareil communiste face à l'URSS, et la rupture se doublait dans les deux derniers cas d'un renforcement du totalitarisme interne. D'autres raisons sont encore plus anciennes. Un des éléments essentiels d'une transition réussie est l'Etat de droit. Cette tradition existait en Europe centrale comme héritage de l'empire des Habsbourg. On peut aussi s'interroger sur le facteur religieux. Pendant le communisme, l'Eglise catholique a représenté un contre-pouvoir qui a favorisé l'émergence d'une société civile alors que l'Eglise orthodoxe n'a pas joué ce rôle.

La question des nationalités n'a-t-elle pas eu un poids dans ces différences?

La transition a mieux réussi là où il y avait des Etats relativement homogènes. Ailleurs, comme dans les Balkans, elle a été surdéterminée par la question nationale et les problèmes des minorités. Quand on est dans la logique de la construction d'un Etat-nation, la transition vers la démocratie et l'économie de marché

devient une question secondaire. Les pays de l'Europe centrale n'ont pas eu à affronter ces problèmes parce que la Mitteleuropa multiculturelle et multiethnique avait déjà été détruite par les efforts conjugués de Hitler et de Staline. Le premier a exterminé les juifs et le second a chassé les Allemands de ces pays après la guerre en même temps qu'il en changeait les frontières.

D'anciens leaders de la dissidence, comme le président tchèque Vaclav Havel, le ministre polonais des Affaires étrangères Borislav Geremek ou son homologue roumain Andrei Plesu, ne cachent pas une certaine amertume vis-à-vis des Quinze. Pourquoi?

Le grand espoir de 1989 était celui d'un retour à l'Europe. Pour presque tous, l'Europe signifiait l'Union européenne. Dix ans après la chute du Mur, les plus avancés des ex-pays du glaciis – Pologne, Hongrie, République tchèque – viennent de rentrer non dans l'UE mais dans l'Otan. Le rêve d'intégration se réalise donc d'abord par la défense et sous le parrainage américain. D'où la frustration vis-à-vis des Quinze qui les laissent

Stroheker, w: *Die Alemannen in der Frühzeit – Wczesny okres Alemanów* Pod red. W. Hübener, Publikacje Alemańskiego Instytutu we Fryburgu Nr 34, 1974). *Najgłębszej przyczyny tego szukać należy w słabej strukturze plemienia, które nigdy, i to na pewno nie z przyczyn geograficznych, nie zdołało stać się realną jednostką polityczną. Widocznie od samego początku Alemanom o wiele bardziej odpowiadała regionalna samodzielność* (ibid., s.26).

Zderzenie z frankońskim systemem centralistycznej władzy królewskiej, która stara się przeskoczyć poza Alpy na rzymski tron cesarski i toleruje wszelkie lokalne siły i autorytety wyłącznie jako wasali frankońskich waszmości, staje się katastrofą dla alemańskiej arystokracji. W 746 roku tzw. *krwawa noc w Canstatt* unicestwia wszystko co, według franków, za wysoko podnosiło głowę. Jednak wiadomości z wcześniejszej i późniejszej Alemarii nie są tylko wieściami z krainy umarłych. Przyspieszając bieg czasu możemy prześledzić jak rozwija się tutaj kultura niewojowniczej osiadłości, w której klasztory (takie jak Weissenburg, Reichenau, St. Gallen) oraz miasta (takie jak Konstancja, Chur, Bazylea, Fryburg, Kolmar, Sztrasburg) rozrastają się ponad

mnóstwem rozproszonych ludzkich osiedli, tworząc sieć atrakcyjnych kulturotwórczych ośrodków. Najbardziej zadziwiającą wspólną cechą tej międzyregionalnej przestrzeni, położonej w środku Europy jest ograniczone do tego terytorium rozpowszechnienie dialektu – języka alemańskiego. Dziś jeszcze można wyróżnić region, gdzie jest on używany; granice jego wyznaczył około 500 lat temu Chlodwig, wsłuchując się w charakterystyczne dźwięki mowy. Dawne granice obejmują obszar między górami Wogezami, miastem Murg, podgórzem Alp oraz rzeką Iller; sam mieszkam właśnie na jednej z jego granicznych linii: na południe od niej mówią «Chind», a na północ – «Kind»; tak więc, znany ze Szwajcarii gardłowy dźwięk daje się słyszeć już parę kilometrów na południe od Fryburgu.

Obfite strumienie życiodajnej mowy, płynące z soczystą konkretnością poprzez stulecia historii Górnego Renu, przenikały w ciągu ponad tysiąclecia do mnóstwa twórczych dusz: – mnichów-tłumaczy, kaznodziejów, minezengerów i miejskich pieśniarzy, majsterzengerów. Ale było to prawie wyłącznie bogactwo oralne. Zaslugę wierszowanego zapisu ustnego dialektu i nazwania go «alemańskim» – imieniem, odrzuconym przez literaturę i

dans la salle d'attente à apprendre les 80000 pages de l'acquis communautaire. A Prague, comme à Varsovie ou à Budapest, on a le sentiment que l'UE a continué à gérer ses affaires sans comprendre l'importance historique de l'effondrement du communisme et cette chance d'une réunification du Vieux Continent. Aux yeux des élites de l'ex-Est, les dirigeants occidentaux font une Europe d'épiciers.

język oświecony – ma (wspominany już powyżej) Johan Peter Hebel, którym zachwycali się Goethe, Tolstoj, Czechow, Kafka i Kleist, Walter Benjamin i Ernst Bloch, Kurt Tucholski i Heinrich Böll. W badeńskim Karlsruhe, tęskniąc za badeńskim południem okolic Bazylei, oddalonym na śmieszną dziś odległość 170 km, bardzo szybko, w ciągu kilku miesięcy, napisał zbiorek wierszy, które nazwał alemańskimi. Hebel, wybitny znawca łaciny, chciał sprawdzić czy potrafi jego mowa ojczysta przybrać metryczne szaty poezji Katulla lub Horacego. Rezultatem tego nostalgicznego wersyfikacyjnego eksperymentu stał się wydany w 1803 r. nieduży tomik, którego nieoczekiwany literacki sukces do dziś pozostaje nieprześcignięty. Te doprawdy trudne do zrozumienia i nietatwe w wymowie teksty zebrały recenzje i pochwały od najwybitniejszych współczesnych, deklamowali je na europejskich scenach najlepsi recytatorzy. Zrozumieć ten wspaniały przykład historii recepcji poezji można tylko na tle rozbudzonego przez Herdera zainteresowania «głosami narodów» oraz ich «naturalną pierwotną pięknoscia». Po siedmiu latach (w 1811 r.) poeta dialektu Hebel zajął się układaniem kalendarzy i opowiadaniem historii, stał się twórcą środków informacji dla swoich czasów, produkcję którego

czytały i miały w poważaniu setki tysięcy ludzi. Ilość jego czytelników wzrasta do dziś, jest to zadziwiający sukces regionalnych publikacji pisanych na aktualne bieżące tematy. Jedno z najbardziej czarujących wydarzeń dotyczące tych *Kalendarzowych historii* opowiedział Elias Canetti. W 1926 roku we Wiedniu jego gościem był sławny recytator Ludwig Hardt, podróżnym talizmanem którego był egzemplarz *Schatzkästleins (Skarbczyka)* Hebela. «To najdroższe, co posiadam» – powiedział, a potem pokazał dedykację, która czyniła tę książeczkę tak rzadką i cenną: *Dla Ludwiga Harta, żeby cieszyć Hebła, od Franza Kafki*. Był to własny egzemplarz Kafki, rozczulonego mistrzowską deklamacją Hardta, a zarazem i gawędziarskim talentem Hebela, który do głębi duszy poruszył Kafkę.

Próby intepretacji wyjątkowości i ponadczasowej wartości dzieła Hebela zapełniają całą bibliotekę – jednak najważniejsze dla mojego własnego odbioru i mojej pracy myśli o tym młodym a starodawnym Heblu zawdzięczam Alzatkycowi Robertowi Minderowi, który Hebła, pobożnego szerzyciela oświaty i niezależnego obserwatora głównych tendencji swoich czasów, nazwał *klasykiem współlistnienia*. Do tego Ernst Bloch dodał swój

145

WOLFGANG
HEIDENREICH
MOJA
ALEMANIA

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a

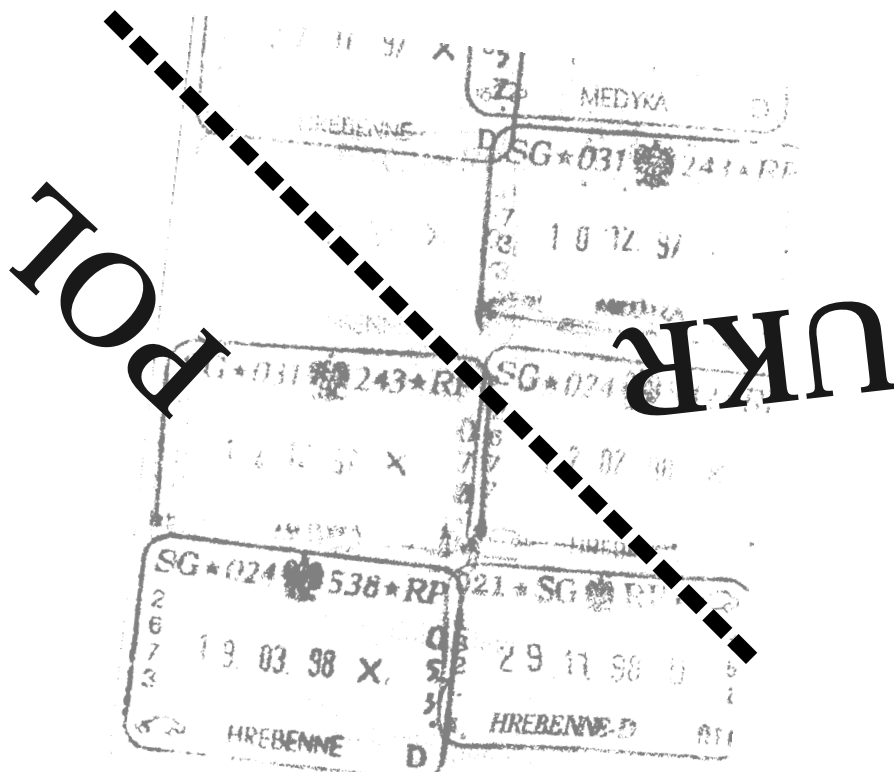
Analyse des citoyens Hebel (Analizę postawy obywatelskiej Hebela), który w badeńskiej historii, jako obywatel i członek parlamentu z przekonania pozytywnie odnoszący się do postępu, zajął ważne miejsce wśród wielu aktywnych demokratów światowej klasy, a nie pozostał tylko staromodną, miłą sylwetką z czasów martwoty epoki biedermeieru.

Drodzy czytelnicy, spróbowałem przedstawić wam «moją Alemanię» jako europejską krainę, która zachęca nas do tego aby przeciwstawić historii pisanej «z góry», historię pisaną «z dołu», zwracając przy tym więcej uwagi na warunki i formy owocnego współlistnienia, niż na zgiełk i ryk podbojów i rabunków w historii wojennej oraz państwowej. Ale nie dałem wam jeszcze okazji zajrzeć do mojej «skarbczyka» imion, które mogą być wielce użyteczne w takim sposobie życia. Tutaj przy wspaniałym barokowym aktorze Abrahamie a Sancta Clara (1644-1709) jest dwujęzyczny w życiu i sztuce dadaista i rzeźbiarz Hans (Jean) Arp (1886-1966). Tuż obok, dwujęzycznie elegancki René Schickele (1883-1940), który porównał nasz krajobraz nad Renem z dwoma stronami otwartej księgi, i Sulzburksi orientalista Gustav Weil (1808-1889), pierwszy kto w całości przetłumaczył

na niemiecki z arabskich źródeł *Historie 1001 nocy*, wielojęzyczny prekursor porównawczej kulturologii, pierwszy Żyd na katedrze badeńskiego uniwersytetu.

Widzę, że zacząłem wliczać imiona, które utworzą długi łańcuszek zanim dojdę do dni dzisiejszych, kiedy to ogromne maszyny obrazkowych i dźwiękowych massmediów dokładają wszelkich starań, żeby przepotężnym potokiem banałów i byle czego stłumić myśli o prawie regionalnych kultur na samookreślenie i własne oblicze, sprowadzając opinię do poziomu najprymitywniejszego indyferentyzmu. Cóż możemy temu przeciwstawić w naszych regionach, czy można zrobić coś w naszych społecznościach, w naszej kulturze codziennej, zwracając na siebie uwagę żywotnością, uporem i przezwy- ciężaniem bezwładu? Liryk Peter Rühmkorf pisał: *Oczywiście, długo i bezpiecznie można bujać w obłokach ze swymi politycznymi iluzjami, przez to na parterze społeczeństwa nawet parkiet nie drgnie* (w książce: *Die Jahre, die Ihr kennt – Znane wam lata*, wyd. Rowohlt, 1972). Trudno temu uwierzyć, ale zatrzęsa się nie tylko podłoga, ale cała masa politycznie i ekonomicznie nieprzemysłanych planów budowy zakładów przemysłu jądrowego w Wyhl, kiedy «Ludowy Uniwersytet Wyhls-

<http://www.ji-magazine.tviv.ua> <http://www.ji-magazine.tviv.ua>

kiego Lasu» razem z pieśniarzem Walterem Mossmannem roztrąbił swój protest w duchu tutejszego zdrowego rozsądku. Stało się to w latach 70., a na zakończenie chciałbym przytoczyć jeszcze dwa przykłady z dnia dzisiejszego, które świadczą o żywotności mojej Alemalii: ponadgraniczne niepokorne czasopismo *Allemende*, i jeszcze – śmieszną książkę, w której grupa młodzieży przetłumaczyła *Przygody Huckelberry Finna* Marka Twaina na współczesną alemańską gwarę, lub, jak wyrazili się sami, «przeszmuglowali» tekst w alemańszczyznę (Wendelinus Wurth, wyd. Drey, Gutach, 1997). Jak widzicie, u nas wciąż jeszcze można się twórczo obchodzić z granicami.

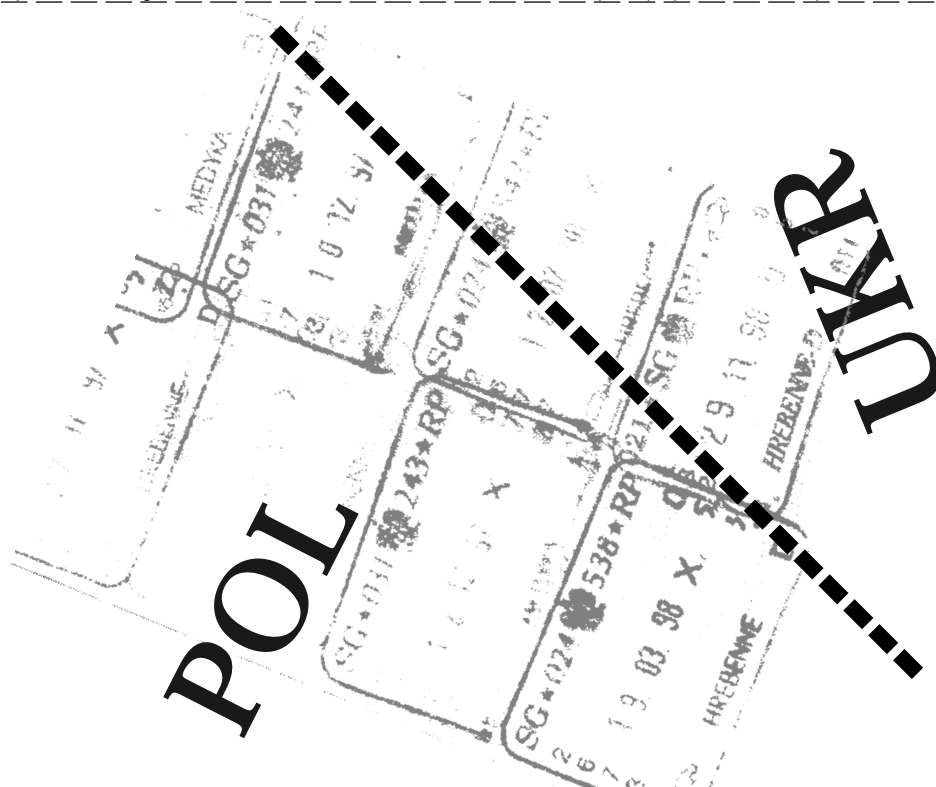
Tłumaczyła Natalia Otko

147

WOLFGANG
HEIDENREICH
MOJA
ALEMANIA

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

Johann
Peter
Hebel

© Johann Peter Hebel, 2000

huzar w nysie

<http://www.ji-magazine.tviv.ua> <http://www.ji-magazine.tviv.ua>

le hussard de neisse

© Johann Peter Hebel, 2000

Johann
Peter
Hebel

Kiedy osiemnaście lat przedtem Prusacy, wojując z francuzami, szabrowali prowincję Szampanię, nie mogło im przyjść do głowy, że karta się może odwrócić i Francuzi już w 1806 roku zawitają do Prus w odwecie z nieproszoną wizytą. Nie każdy się też prowadził na terytorium przeciwnika jak przystało uczciwemu żołnierzowi. Pewien brunatny pruski huzar, człowiek zły, wdarł się do domu spokojnego gospodarza, zrabował tam wszystko aż do ostatniego grosza i nawet piękne łóżko z nową bielizną pościelową, znieważając małżonków. Ośmioletni chłopczyk błagał go na kolanach, żeby chociaż łóżko oddał. Ale huzar tylko odepchnął jego brutalnie. Córka pobiegła za nim, złapała za poły dołmana prosząc o zlitowanie, lecz on schwycił ją i wrzucił do studni, unosząc swój łup.

Minęły lata, służba dobiegła końca i on osiadł w śląskim miasteczku Nysie, ani razu w myślach nawet nie wracając do zła, które zdążył popełnić, wyobrażał sobie chyba, iż dawno już wszystko trawą niepamięci porosło. Cóż jednak dzieje się w roku Pańskim 1806?

Lorsque, au début de la Révolution française, les Prussiens étaient en guerre avec les Français et traversèrent la région de Champagne, ils ne songeaient pas que la chance pourrait tourner et que les Français viendraient dès 1806 en Prusse et leur rendraient la visite subie. Car tout le monde ne se conduisit pas comme le devrait un brave soldat en pays ennemi. Entre autres, un hussard brun de l'armée prussienne, un être méchant, pénétra dans la maison d'un homme paisible, lui prit tout son argent comtant et beaucoup de valeurs, enfin son beau lit avec une garniture flambant neuve et maltraita le mari et la femme. Un garçon de huit ans le supplia à genoux de vouloir bien rendre au moins le lit à ses parents; le hussard le repoussa sans pitié. La fille de la maison le rattrape, le retient par son dolman et implore sa pitié; il la prend et la jette dans le puits de la cour et se sauve avec son butin. Plusieurs années après, il obtient son congé, s'établit à Neisse en Silésie, et ne songe plus à ce qu'il a commis autrefois, s'imaginant que tout est enterré depuis longtemps. Or que se passe-t-il en l'an 1806 ? Les Français font leur entrée à Neisse; un jeune sergent est logé chez une brave femme qui le traite bien. Le sergent lui

Francuzi wchodzą do Nysy, młody sierżant zostaje zakwaterowany u ładniutkiej gospodyni, której nie jest, jak widać, obojętny. Dzielnym sierżantem umie zachować się jak przystoi. Ale następnego ranka sierżant nie zjawia się na śniadanie. Młoda kobieta myśląc, że może jeszcze śpi wstawia jego kawę z powrotem do pieca. Kiedy jednak nie ma go dłużej, wchodzi do jego pokoju aby spytać czy nie potrzeba mu czegoś.

Młodzieniec siedział tam na łóżku wznosząc dłonie i ciężko wzdychając, jak gdyby spotkało go straszne nieszczęście, albo napadła tęsknota za rodzimym domem czy stało się coś podobnie złego, zupełnie nie zauważając obecności postronnej osoby. Kobieta wówczas cichutko podeszła i zapytała: «Co jest z Wami panie sierżancie, czemuście tak zasmuceni?» Młodzieniec spojrzawszy na nią ze łzami w oczach i opowiedział, że pościel, na której spał tej nocy, osiemnaście lat temu należała do jego rodziców w Szampanii, gwałtem obrabowanych wtedy do cna i oto teraz wszystko znów stanęło mu przed oczyma — aż serce się kraje. Bo był to syn pokrzywdzonego gospodarza z Szampanii, który dobrze pamiętał bieliznę, na której dotychczas zachowały się czerwone

monogramy, wyhaftowane niegdyś przez jego matkę. Młoda kobieta złękła się nie na żarty, zapewniając że kupiła bieliznę u brunatnego huzara, który mieszka tutaj w Nysie, a sama w niczym nie zawiniła. Francuz wstał i poszedł prosto do huzara. Odrazu go poznał.

«Wy pamiętacie — mówił do huzara — jak to osiemnaście lat temu odebraliście u niewinnego gospodarza w Szampanii cały jego majątek i wszystkie sprzęty, bieliznę nawet nie powstydziliście się chapnąć, a wasze serce nawet nie drgnęło gdy ośmioletni chłopczyk błagał o zmiłowanie; pamiętacie moją siostrę?» Stary grzesznik z początku próbował wykręcać się, mówiąc, że na wojnie nigdy nie jest dobrze, a co zostawi jeden, to odrazu zabierze ktoś inny, więc i brać wtedy należy samemu. Kiedy jednak poznał w sierżancie tego samego dawnego chłopczyka, którego rodziców obrabował i znieważył, przypomniał sobie jego siostrę, to całkiem stracił głos ze strachu, padł przed Francuzem na kolana i nie mógł wydusić z siebie niczego prócz «pardon!», nie wierząc, że może to pomóc.

Być może łaskawy czytelnik pomyśli: «Teraz Francuz zarąbie huzara» i będzie się z tego cieszyć. Ale naprawdę było nieco inaczej. Bo kiedy serce jest

149

JOHANN PETER
HEBEL
HUZAR W NYSIE

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a

aussi est brave, se conduit bien et à l'air de bonne humeur. Le lendemain matin, le sergent ne paraît pas au déjeuner. La femme se dit: «Il dort sans doute encore» et lui met son café au four. Comme il ne vient toujours pas, elle monte dans la chambre et ouvre doucement la porte pour voir si quelque chose ne va pas.

Voilà que le jeune homme était réveillé, assis dans son lit, les mains jointes, et poussait des soupirs comme si un grand malheur lui était arrivé, ou qu'il eût le mal du pays ou quelque chose de ce genre, et ne s'apercevait pas qu'il y avait quelqu'un dans la pièce. Alors la femme s'approcha doucement et demanda: «Que vous est-il arrivé, sergent, et pourquoi êtes-vous si triste?»

Alors l'homme la regarda avec un regard plein de larmes et lui dit que les draps dans lesquels il avait dormi cette nuit avaient appartenu, il y a dix-huit ans, à ses parents en Champagne, qui avaient tout perdu pendant la guerre et avaient été réduits à la misère; et que maintenant, il pensait à tout cela et que son cœur était plein de larmes. Il était en effet le fils de l'homme victime du pillage en Champagne et il reconnaissait les draps; car les initiales rouges dont sa mère les avait marqués y étaient encore. La brave femme prit peur et dit qu'elle avait

acheté cette literie à un hussard brun qui vivait encore ici, à Neisse et qu'elle n'y était pour rien. Alors le Français se leva et se fit conduire dans la demeure du hussard et le reconnut.

«Y pensez-vous encore», dit-il au hussard, «comment vous avez emporté, il y a dix-huit ans, tout le bien et finalement même le lit d'un homme innocent, et n'avez eu aucune pitié lorsqu'un petit garçon de huit ans vous a supplié de les épargner; et vous rappelez-vous ma sœur?»

Tout d'abord le vieux coupable voulut s'excuser, disant que, comme on sait, à la guerre tout ne se passait pas comme il faudrait et que ce que l'un laissait, un autre l'emportait quand même et qu'il valait donc mieux le prendre soi-même. Mais quand il s'aperçut que le sergent était l'homme dont il avait dépouillé et maltraité les parents et qu'il lui rappela sa sœur, de remords et de terreur, la voix lui fit défaut, et il tomba sur ses genoux tremblants devant le Français et ne put rien sortir d'autre que: «Pardon!» Mais il pensait: «Cela ne servira pas grand-chose».

Le bienveillant lecteur se dit peut-être aussi »À présent, le Français va massacrer le Prussien», et il s'en

wzburzone i ból przygniata człowieka nie pragnie on odwetu. Pomsta jest zbyt mała i znikoma, zaczyna rozważać: jesteśmy w ręku Boga, po cóż płacić złem za zło. Tak też uważał Francuz, więc powiedział: «To, żeś mnie skrzywdził, przebaczam. To, żeś znieważył i puścił z torbami w świat moich rodziców przebaczą ci sami moi rodzice. To, żeś wrzucił moją siostrę do studni, skąd więcej nie wyszła, niech ci przebaczy Bóg!» — z tymi słowami odszedł precz, nawet palcem nie tknąwszy huzara, i na sercu zrobiło mu się lżej. Za to huzar poczuł się jak na Sądzie Ostatecznym, gdzie nie potrafi się usprawiedliwić. Stracił on spokój od tej chwili i po czterech miesiącach umarł.

Pamiętaj: Nie czyni na obczyźnie tego, co nie uchodzi czynić u siebie.

Pamiętaj: Są przestępstwa, które nie porastają trawą.

Tłumaczyła Natalia Otko

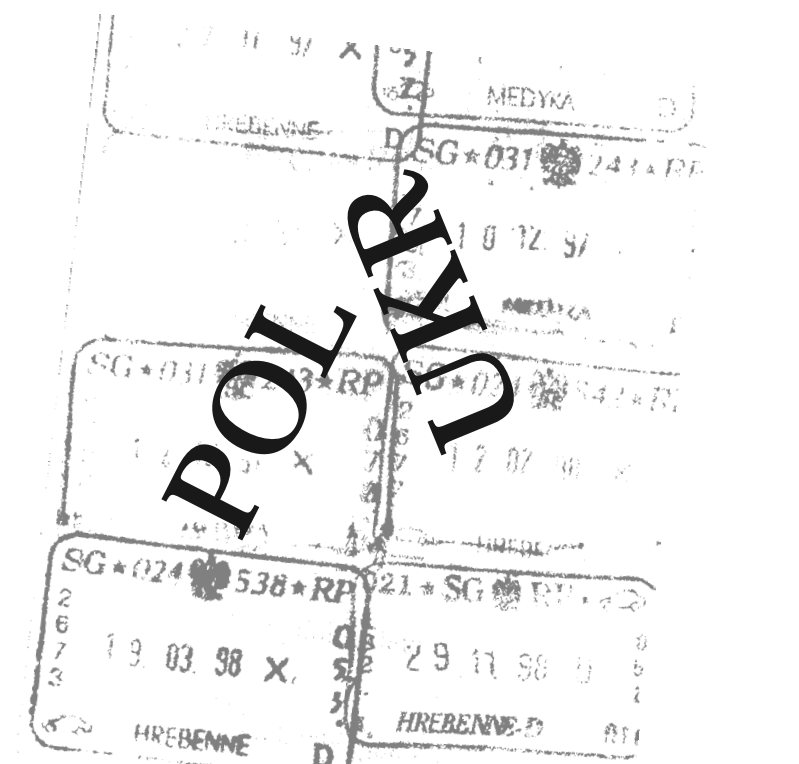
h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a

réjout déjà. Mais cela ne serait pas conforme à la vérité; car quand le cœur est ému et veut presque se briser de douleur, l'homme ne songe pas à se venger. Alors le vengeance lui paraît trop mesquine et trop méprisante et il se dit: «Nous sommes tous entre les mains de Dieu»; et il ne pense pas à rendre le mal pour le mal. Ainsi pensa aussi le Français et il dit: «Que tu m'aies maltraité, cela je te pardonne. Que tu aies maltraité et réduit à la misère mes parents, cela mes parents te le pardonneront. Que tu aies jeté ma sœur dans le puits, et qu'elle n'en soit plus jamais revenue, que Dieu te le pardonne!» — À ces mots, il partit sans faire le moindre mal au hussard, et il se sentit le cœur soulagé. Mais le hussard avait, après cela, l'impression d'avoir passé au Jugement dernier et de ne pas avoir reçu un verdict favorable, car, à partir de ce jour, il n'eut plus un instant de repos et l'on dit qu'il mourut trois mois après.

Note bien: Il ne faut rien faire à l'étranger que l'on ne puisse assumer chez soi.

Note bien: Il y a des méfaits qu'on ne peut oublier.

Traduction René Radrizzani

JOHANN PETER
HEBEL
LE HUSSARD DE
NEISSE

j jean jacques rettig © Jean Jacques Rettig, 1998 regionalizm w latach 70.

(górnny ren -
wzorcowy region
ruchu ekologicznego)

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

j jean jacques rettig_{le} © Jean Jacques Rettig, 1998 regionalismes des annees 70

Oczywiście, moi czytelnicy wiedzą – podobnie jak ich rodzice – czym jest cierpienie. Mieszkańców Galicji często pozbawiali ich granic i narzucali im inne. Kilka lat temu na Ukrainie rozpoczęło się kształtowanie nowego, świata o innych wartościach. My wszyscy często zachowujemy się nie jako dorośli, myśląc, że jesteśmy wyjątkowi, że nasze szczęście, nasze nieszczęście, przeżyta przez nas niesprawiedliwość, nowe hasła, które się zjawiają (lub są narzucane) są jedyne i niepowtarzalne. Lecz unikatowe i niepowtarzalne można znaleźć także w każdym innym miejscu, nawet jeśli o tym nie wiemy. W całym świecie osoby i grupy, żadne władzy i wzbogacenia się, usiłują przez zawsze utrzymać naród w stanie niedojrzałości, żeby łatwiej nim manipulować.

Ja pochodzę z Alzacji. Teraz jestem obywatelem Francji. Mój rodzimy region jest bardzo piękny: bogaty w materialnym i kulturalnym sensie. Lecz historia jego rozpoczynała się bardzo niedobrze. Pod tym względem Alzacja mogłaby być siostrą Galicji. Karol Wielki miał trzech wnuków, którzy podzielili jego królestwo. Ludwik Niemiec otrzymał Wschód, Karol Łysy – Zachód, Lotar – długie pasmo między nimi od Schlezwig-Holsteinu do

151

Mesdames, Messieurs, Chers Amis,

Vos parents et vous-mêmes avez sûrement souffert. On vous a souvent pris vos repères, vos frontières. On Vous a imposé d'autres. A nouveau, depuis quelques années, un autre monde, avec d'autres valeurs, se construit pour vous. Le risque est grand, pour nous tous, de vivre les choses en adolescents, de penser que nous sommes uniques, que notre malheur, notre bonheur, que l'injustice subie, que les nouveaux slogans proposés (ou imposés) sont uniques. Or l'unique se retrouve ailleurs, même si nous ne le savons pas. Et dans le monde entier, des individus et des groupes avides de pouvoir et de profit, cherchent à maintenir les populations dans un état d'adolescence, tout au long de leur vie, pour mieux réussir à les manipuler.

Je viens d'Alsace. Pour le moment, je suis donc citoyen français. Ma région est très belle; elle est riche matériellement et culturellement (encore). Mais son histoire a très mal commencé. En cela elle pourrait être la soeur de la Galicie. Charlemagne avait trois petits-fils qui se partagèrent son empire. Louis le Germanique eut l'Est, Charles le Chauve l'Ouest et Lothaire la longue bande du

Neapolu. Karol i Ludwik podpisali w 842 r. umowę Strasburską (układ o nieagresji i gwarancję wzajemnej pomocy: wielce przypominający układ Hitlera–Stalina), a potem oni kawałek za kawałkiem «zjedli» królestwo swego brata Lotara. Alzacja została niemiecką. Trochę później król francuski Ludwik XIV, żądny sławy, zechciał ustanowić proste i «naturalne» granice. Więc podbił Alzację i wygłosił z wyżyny Col de Saverne: «Cóż to za cudowny ogród!». W 1870–71 nasz region podbili Niemcy, w 1918 – Francuzi, w 1939 – Niemcy, w 1945 – Francuzi, a w 1970... – przemysł jądrowy.

Jak radziła sobie moja mała rodzina w wirze tych geopolitycznych – militarnych – ideologicznych – obłudnych – paranoidalnych intryg, w których tak niewiele było ludzkiego?

Mój dziadek Emil, rzeźbiarz w kamieniu, był protestantem, a jego najlepszymi przyjaciółmi byli zakonnicy kapucyni z katolickiego klasztoru naprzeciwko. Często brał kogoś z nich jako modela dla swoich rzeźb, które wyrabiał dla katedralnych kościołów Drezna, Meisena, Strasburga, Zurychu, Berna. Siostra jego małżonki wyszła za mąż za badeńczyka (Niemca), który przywędrował tutaj w 1870 roku. W 1918 byli oni

zmuszeni emigrować do Niemiec. Dziadek Emil zmarł na Zachodzie Francji, dokąd uciekł w 1939 przed Wermahem. Drugi mój dziadek, też Emil, ślusarz z zawodu, potrafił z niczego i ze wszystkiego robić zabawki swym dzieciom, mówił im o szerokim świecie, wymyślał i opowiadał historie w czasie spacerów nad rzeką. Będąc protestantem, obcował z rabinem, katolickim księdzem oraz pastorem protestantem – i nie było to czymś nadzwyczajnym.

Mój ojciec, również Emil, urodził się w 1896; bardzo wcześniej został internacjonalistą. Wbrew woli wciągnięty w I wojnę światową, on, żołnierz niemiecki, był zraniony w 1917 kulą rosyjską, ale właśnie państwo francuskie wypłacało mu aż do śmierci w wieku 90. lat emeryturę inwalidzką. Czyż to nie wspaniały przykład uniwersalności? Bardzo wcześnie zrozumiał on, że interesy pewnych ludzi mających władzę, na przykład magnatów przemysłu zbrojeniowego, są ponadnarodowymi, a więc takimi co przekraczają granice. Kula z jego mogiły, ten mały kawałek metalu 2 cm od jego serca, w ciele co stało się prochem, przesyła nam filuterne ale i poważne ostrzeżenie. Moja rodzina była skłonna ku francuzczyźnie, lecz chcieliśmy rozmawiać także po alzacku i zacho-

milieu qui allait du Schleswig-Holstein jusqu'à Naples. Charles et Louis signèrent le SERMENT DE STRASBOURG en 842 (Non-aggression et assistance mutuelle: cela fait penser à Hitler et Staline!) ... et «bouffèrent» peu à peu le royaume de leur frère Lothaire. L'Alsace fut incorporée à la Germanie. Plus tard, Louis XIV, Roi de France rêvant de gloire, voulut des frontières plus droites et plus «naturelles». Il conquiert donc l'Alsace et constata, du haut du Col de Saverne: «Quel beau jardin!» En 1870-71, notre Région fut reprise militairement par les Allemands, en 1918 par les Français, en 1939 par les Allemands, en 1945 par les Français... et en 1970 par l'industrie nucléaire.

Que vient faire ma petite famille dans les tourbillons de ce mic-mac géopolítico – militaro – idéologico – hypocrito – parano – et si peu humano – veridique?

Mon grand-père Emile était sculpteur sur pierre, protestant de confession et avait ses meilleurs amis parmi les moines Capucins du monastère catholique d'en face. Très souvent il prenait l'un ou l'autre comme modèle pour ses sculptures réalisées sur les cathédrales de Dresden, Meissen, Strasbourg, Zürich, Berne... Sa belle-soeur avait épousé un Badois (Allemand) immigré après 1870. En

1918, elle dut partir avec lui en Allemagne. Le grand-père Emile est mort dans l'Ouest de la France, où il s'est réfugié devant l'avancée de la WEHRMACHT allemande, en 1939. L'autre grand-père, encore un Emile, ferblantier de son état, savait faire de tout et de rien des jouets pour ses enfants et leur expliquait le monde en inventant des histoires, des contes, et en se baladant avec eux le long de la rivière. D'origine protestante, il avait sous entrée chez le rabbin, le curé et le pasteur du village. A cette époque, ce n'était pas rien.

Mon père, né en 1896, de prénom également Emile, est devenu très tôt un internationaliste. Enrôlé malgré lui comme soldat allemand, durant la première guerre mondiale, il a été blessé par une balle russe, en 1917, et c'est l'état français qui lui a versé une pension d'invalidité partielle jusqu'à sa mort, à l'âge de 90 ans. Bel exemple d'universalité! Très tôt il a compris que les intérêts de certains puissants, dont par exemple les magnats de l'industrie de l'armement, étaient transnationaux, donc transfrontaliers. Au fond de sa tombe, sa balle, ce petit bout de métal logé à 2cm du coeur, dans le corps en train de retourner à la poussière, nous interpelle profondément – - et avec malice. Dans ma famille, on préférait être

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a

JEAN JACQUES
RETTIG:
LE
REGIONALISME
DES ANNEES 70.

wywać naszą własną kulturę w połowie drogi między Francją a Niemcami. W czasie totalitaryzmu zawsze wyraźnie odróżnialiśmy Niemców od nazistów.

Matka moja Fryderyka urodziła się w 1901 roku, uczęszczała do szkoły tylko do 14. lat. Miała niewiarygodną siłę woli. Pobudzana humanistycznym entuzjazmem wymogła od nazistów pozwolenie na codzienne gotowanie posiłku dla 60. więźni politycznych obozu Schirmeck. Więźniowie pracowali w latach 1943–44 na budowie kolei. Przy okazji – oczywiście, w tajemnicy – nawiązała ona kontakt między więźniami i ich rodzinami, dostarczała im lekarstwa i prowiant, urzędowała z pomocą przewodników ucieczki większych lub mniejszych grup.

Mój brat Pierre (koniec z Emilami!) uczył się w gimnazjum strasburskim. W 1943 roku, gdy miał 15 lat, Gestapo zabrało wszystkich chłopców z klasy. Wywieźli ich do Niemiec gdzie zostali żołnierzami wojsk obrony przeciwlotniczej. Mój brat był strzelcem wyborowym, on i jego koledzy dbali o to, by pociski eksplodowały zanim osiągną brytyjskiego, amerykańskiego czy kanadyjskiego wojskowego samolotu. Pozostały mu blizny na goleni i pośladkach, w miejscach gdzie on sam sobie wprowadzał ślinę w ostatnie miesiące wojny, żeby mu

zrobili zabieg chirurgiczny, po którym już nie mógł brać udziału w śmiercionośnym szaleństwie.

Jestem wdzięczny wszystkim moim domownikom i krewnym, którzy swoim przykładem nauczyli mnie mówić «nie» temu, co jest niedopuszczalne, niehumanistyczne, niesprawiedliwe. Jestem wdzięczny im za to, że nauczyli mnie być krytycznym i wyrozumiałym. Jestem wdzięczny im za to, że nauczyli nas samodzielnie myśleć i jakiegokolwiek wnioski robić z wyjątkową ostrożnością. Jestem wdzięczny im za to, że wskazali nam drogę ku temu, jak zetrzeć granice między ludźmi, nie tylko zastygłe granice państwowe, ale i granice myśli i serc.

Często państwa mają błędne wyobrażenie o swoim narodzie – lub chcą mylić się co do niego, ponieważ tak im wygodniej. Na przykład, w czasie okupacji hitlerowskiej nam pod groźbą więzienia zabraniano rozmawiać i śpiewać po francusku. Wszystkie książki francuskie zebrano i zniszczono. W 1945 roku Alzacja znów została francuską i rząd Francji wywierał na Alzaczyków pewien nacisk aby wyrzekli się swego dialektu. W miejscach publicznych i autobusach można było widzieć nalepki z napisem «Mówić po francusku – to szyk!»; w szkołach panował surowy zakaz rozmawiania po alzacku, nawet

153

JEAN JACQUES
RETTIG
REGIONALIZM
W LATACH 70.
(GÓRNY REN –
WZORCOWY
REGION RUCHU
EKOLOGICZ-
NEGO)

<http://www.jimaginee.lviv.ua>

français, mais on voulait pouvoir parler l'alsacien et garder notre culture propre, à mi-chemin entre l'Allemagne et la France. Durant cette époque totalitaire, nous faisons toujours nettement la différence entre l'Allemand et le Nazi.

Ma mère Frédérique, née en 1901, n'a fréquenté l'école que jusqu'à 14 ans. Elle était dotée d'une volonté terrible et d'une puissance d'action remarquable. Mue par un élan humanitaire, elle a obtenu des Nazis l'autorisation de faire chaque jour la cuisine à une soixantaine de prisonniers politiques du camp de SCHIRMECK, qui travaillaient le long de la voie ferrée, durant les années 1943-44. C'était l'occasion, évidemment en cachette, de les mettre en relation avec leurs familles, de les fournir en médicaments et en nourriture supplémentaire et, avec l'aide de certains passeurs, d'organiser des évasions. J'ai vécu mes premières années dans cette ambiance de résistance, de tension souvent extrême et de danger, tout en ignorant, à l'époque, une partie des activités de ma mère et de mon oncle.

Mon frère Pierre (fini avec les Emile!) allait au lycée à Strasbourg. En 1943, alors qu'il avait 15 ans, la GESTAPO allemande est venue chercher tous les garçons de la classe pour les emmener en Allemagne et les enrôler dans

l'artillerie anti-aérienne. Mon frère devint pointeur et, comme beaucoup de camarades alsaciens, faisait éclater les obus avant qu'ils ne puissent atteindre l'avion anglais ou américain ou canadien. A l'heure actuelle, il porte encore quatre cicatrices aux mollets et aux cuisses provenant des piqûres intramusculaires qu'il s'était faites avec sa propre salive, durant les derniers mois de la guerre, afin de devoir être opéré et de ne plus participer à la folie meurtrière.

Je remercie tous les membres de ma famille de m'avoir appris, par leur exemple, à dire NON à l'inacceptable, à l'inhumain, à l'injustice. Je les remercie d'avoir cultivé l'esprit critique en même temps que l'esprit de tolérance. Je les remercie de nous avoir appris à réfléchir par nous-mêmes et d'être extrêmement prudents avant de formuler des conclusions. Je les remercie de nous avoir montré le chemin pour faire éclater les frontières entre les humains, non seulement celles, rigides, des Etats, mais aussi celles de la pensées et du coeur.

Souvent les Etats se trompent au sujet des populations – ou veulent se tromper, parce que ça les arrange. Ainsi, chez nous en Alsace, sous Hitler, il était défendu de parler ou de chanter en français, sous peine d'emprisonnement.

podczas przerwy. Germańskie dziedzictwo kulturowe musiało zniknąć. Jakobińskie państwo francuskie dopiero w latach 1990–91 zrozumiało, że prawdziwa dwujęzyczność w Alzacji jest dla kraju nie tylko kulturowym, lecz komercyjnym oraz ekonomicznym atutem.

A oto inny przykład braku zrozumienia: po II wojnie światowej moi rodzice wraz z rodziną trafili według klasyfikacji państwa francuskiego do kategorii «patriotów», właśnie w sensie nacjonalistycznym, ze względu na ich postawę oraz działalność antynazistowską. Wskutek tego, gdy w latach 1960–62 zabrali mnie na wojnę do Algieru, zostałem wcielony do jednostki łączności (oddział szpiegostwa telefonicznego oraz cenzury prasowej), ponieważ wychodzono z tego, że Rettigowie będą służyć Francji za wszelką cenę.

Ale co do tego rządzące zakate łby myliły się. Moi rodzice i brat działali z własnych humanistycznych bądź antytalitarnych przekonań, a w żadnym wypadku nie w imię miałkiego i tępego nacjonalizmu. W rezultacie w Algierze uważałem, że mam obowiązek sabotować moją robotę, opuszczałem wiele informacji, którą miałem cenzurować, nie wydałem żołnierzy-fellachów, których

złapałem w czasie podsłuchiwania. Przekazywałem tylko informacje o przygotowaniu zamachów. Dla mnie były to niełatwe decyzje. Motywacja moja była taka sama, jak u mego ojca lub brata.

Największą przeszkodą dla nieuczciwego państwa – państwa oportunistycznego, wojowniczo przebiegłego, faszystowskiego, państwa mającego skłonności totalitarne lub do rujnowania demokracji itd (to tylko spis przykładów, ponieważ Francja nie posiadała wszystkich tych cech jednocześnie), państwa awanturniczego – jest pasywna niezgadzanie się z jego decyzjami lub aktywne przeciwdziałanie własnej ludności.

W ten sposób zbliżamy się do tematu, który podałem w tytule: regionalizm oraz ruch ekologiczny. Najpierw chciałbym pokazać, że radość, ból, uczynki, reakcje ludzkie – to elementy nie izolowane w czasie i przestrzeni. Alzacja i Galicja są spokrewnione, być może o wiele bliżej niż nam się wydaje. Postawy naszych rodziców i naszego otoczenia określają nas, kształtują nas w większym stopniu niż myślimy. Wszystko to tworzy ogniwa jednego łańcucha – warto pamiętać o tym. Nalegam na fakcie, że bardzo często narody były wprowadzane w błąd (przypomnijmy chociażby jugosławską, bośnijską

Tous les livres français furent ramassés et passèrent au pilon. Mais quand, en 1945, l'Alsace redevint française, le Gouvernement central parisien exerça également une pression certaine sur les Alsaciens pour qu'il abandonnent leur dialecte. On vit fleurir, dans tous les lieux publics et dans les bus, des pancartes disant C'EST CHIC DE PARLER FRANÇAIS, alors que dans les écoles il était strictement interdit de parler l'alsacien, même dans la cour. L'héritage culturel germanique devait disparaître. L'Etat jacobin français a mis jusqu'en 1990-91 pour comprendre qu'un vrai bilinguisme en Alsace était un atout non seulement culturel mais également commercial et économique pour le pays.

Autre exemple d'incompréhension: Après la guerre de 1939-45 l'Etat français classa mes parents et ma famille en général dans la catégorie des patriotes, c'est-à-dire dans le sens nationaliste inconditionnel, vu leur attitude et leurs agissements antinazis. Aussi, au moment où je fus appelé à participer à la guerre d'Algérie, pendant 25 mois, de 1960 à 1962, me versa-t-on dans un service de renseignement (espionnage téléphonique et censure de la Presse) étant donné que les Rettig servaient la France à n'importe quel prix.

Or, les Grosses Têtes dirigeantes s'étaient trompées. Mes parents et mon frère avaient agi par réflexion personnelle, humanisme et antitotalitarisme et non pas au nom d'un nationalisme bêlant et obtus. Ainsi, en Algérie, je me suis vu obligé de saboter mon travail par ma réflexion et mes choix, j'ai laissé passer beaucoup d'informations que normalement il fallait censurer, et je n'ai pas signalé les fellaghas, les soldats de libération de l'Algérie, que j'avais repérés par les écoutes téléphoniques. Je ne signalais que les préparatifs directs d'attentats. Des choix pas toujours faciles. Mes motivations étaient les mêmes que celles de mes parents et de mon frère.

Ainsi le plus grand handicap, pour un Etat malhonnête, aventurier, colonialiste, opportuniste, belliqueux, fasciste, à tendance totalitaire ou antidémocratique, etc - - - - (Ce n'est qu'une liste d'exemples, car la France n'était pas tout cela à la fois), c'est la non-adhésion passive et active de sa propre population.

Venons-en plus précisément aux thèmes annoncés dans le titre de mon exposé: le régionalisme et le mouvement écologique. Je tenais simplement à montrer, dans un premier temps, que les joies, les peines, les actions, les réactions humaines ne sont pas des éléments

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . t v i v . u a h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . t v i v . u a

JEAN JACQUES
RETTIG:
LE
REGIONALISME
DES ANNEES 70.

tragedię), oszukiwane, naszczuwane jedne na drugich, choć były one i są zainteresowane w tym, by się spotkać, poznać język innego, obcować, wspólnie pracować, pomagać sobie, wzajemnie szanować swoje osobliwości.

Przytoczę tu dwa przykłady tych fałszywych wartości, które kosztowały tak wiele krwi i nieszczęść: honor narodowy oraz pojęcie odwiecznego wroga. W XIX i pierwszej połowie XX w. te idee wykorzystywali i nadużywali intelektualiści, politycy, wojskowi, a nawet przemysłowcy. «Niech nie zabrudzi naszą rolę krew nieczysta!» – śpiewano w hymnie narodowym Francji. «Germania nade wszystko!» – było hasłem Niemiec. A maleńka Alzacja znajdowała się między nimi, niby między rozwiedzionymi rodzicami, którzy chcą odebrać jedno drugiemu wspólne dziecko.

Dlaczego – do wszystkich diabłów!, nie jesteście zdolni podnieść spojrzenie od swojej miski? Czyż nie potraficie pozbyć się swych tępych i śmiercionośnych idei? De Gaulle pragnął Europy od Atlantyku do Uralu. Wraz z Adenauerem pracował on nad pojednaniem między Niemcami a Francją. Wtedy istniał wspólny wróg – Związek Radziecki, przeciw któremu trzeba było się zjednoczyć. Lecz subiekty pojednania, obydwa narody – czy spotkały

się one? Czy nauczyły się obcować ze sobą? Czy robiły cośkolwiek wspólnie, z własnej woli, poza uważnym oficjalnym nadzorem? Czy wzięły one jako sąsiedzi los w swoje ręce? Odpowiedź, niestety, jest negatywna.

Był «Maj '68», który ogarnął ogniem całą Europę Zachodnią – z jego błędami, oczywiście, lecz i z jego żywymi problemami, jego zrozumieniem udziału, jego krytyką gołych, drętwych autorytetów, paternalizmu, wyzyskiwania robotników, ideałów życiowych, proponowanych nam przez kapitalistyczne przemysłowe społeczeństwo z jego nieokiełznanym liberalizmem. Młodzi i jeszcze młodszy zaczęli marzyć o rewolucji humanistycznej. De Gaulle po długich wahaniach pojechał do Baden-Baden, żeby zapewnić sobie poparcie ze strony generała Massu, który kierował wojskiem stacjonującym w Niemczech. Partia komunistyczna Francji oraz jej związek zawodowy nastraszyli się, że mogą ich wyprzedzić z lewa i dogadali się z rządem. «Maj '68» żył, a my znów stanęliśmy do pracy.

Polityczny aspekt myślenia nie zniknął. Od 1970 zarysował się aspekt ekologiczny. Stawało się coraz bardziej oczywiste, że nasza rola nie będzie zraszana nieczystą krwią, ponieważ była już ona zanieczyszczona

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a

isolés dans l'espace et le temps. L'Alsace et la Galicie sont plus soeurs qu'éventuellement vous ne le soupçonnez. L'attitude de vos parents, de notre entourage nous conditionne, nous façonne plus que nous ne le pensons. Tout est maillon d'une chaîne, d'une interaction. Il est bon de s'en rappeler. J'aimerais insister sur le fait que très souvent les populations ont été induites en erreur (regardez le drame yougoslave ou bosniaque!), trompées, excitées les unes contre les autres, alors qu'elles avaient et ont toujours intérêt à se rencontrer, à apprendre la langue de l'autre, à se parler, à coopérer, à s'entraider, à se respecter dans leurs particularités.

Je ne citerai que deux exemples de ces fausses valeurs qui ont fait couler tellement de sang et généré tellement de malheur: L'HONNEUR NATIONAL et L'ENNEMI HÉRÉDITAIRE. Au 19e et dans la première moitié du 20e siècle, les intellectuels, les politiques, les militaires et même les industriels en ont usé et abusé. «*Qu'un sang impur abreuve nos sillons*», lançait la France dans son hymne national. Et «*Deutschland über alles*», annonçait l'Allemagne. Et la petite Alsace se trouvait entre les deux, comme entre deux parents divorcés qui s'arrachent leurs enfants.

Mille bon sang de sabord, n'étiez-vous pas fichus de voir plus loin que votre front borné?! Ne pouviez-vous pas vous défaire de vos idées étriquées et meurtrières?! De Gaulle voulait une «*Europe de l'Atlantique à l'Oural*». Avec Adenauer il travailla à la réconciliation de l'Allemagne et de la France. Et puis il y avait l'ennemi commun, l'Union Soviétique, contre qui il fallait serrer les coudes. Mais la base, les deux populations se rencontraient-elles? S'apprivoisaient-elles? Faisaient-elles des choses en commun, spontanément, en dehors de la surveillance et du cadre officiels? Prenaient-elles leur destin de voisins en main? La réponse est malheureusement négative.

Il y eut «*Mai 68*» qui déferla sur l'Europe de l'Ouest, avec ses maladresses certes, mais aussi avec ses questions vitales, sa notion de participation, de critique de l'autorité pure et dure, de paternalisme, de l'exploitation des travailleurs, de l'idéal de vie que nous proposait la société industrielle du capitalisme libéral à outrance. Les Jeunes et beaucoup de moins Jeunes se mirent à rêver d'une révolution humaniste. De Gaulle, après beaucoup d'hésitation, alla à Baden-Baden s'assurer de l'appui de Général Massu, chef des armées françaises stationnées en Allemagne. Le Parti Communiste français, et son

nawozami chemicznymi, pestycydami, herbicydami, ciężkimi metalami, odpadami radioaktywnymi. A «Germania nade wszystko» musiała trąbić odwrót, bowiem dawne problemy nabrały wymiarów planetarnych! Trzeba było ratować morza, lasy, zbiorniki wodne, powietrze, tropikalne lasy deszczowe, fundusz genetyczny (i trwa to do dziś). Jeszcze trzeba było walczyć z groźbą przeludnienia.

Otóż, na przykład, ta zatruta i ohydna kloaka, która nazywała się Renem, była szwajcarską, francuską, niemiecką i holenderską. Już nie wystarczyło tego, żeby czynniki oficjalne każdego z tych narodów przerzucały sobie nawzajem piłkę odpowiedzialności: wszyscy musieli zakasać rękawy i wziąć się do działań praktycznych. Komuny, przemysłowcy, rybacy, wieśniacy, wszyscy, którzy eksploatowali otaczające środowisko i byli zaniepokojeni jego losem, zmuszeni byli obcować ze sobą i szukać rozwiązania. To nigdy nie jest łatwo, ponieważ ich krótkoterminowe interesy często nie pokrywają się. Trzeba było katastrofy nazwanej Czerno-Bale, kiedy to zakład chemiczny w Bazylei (Szwajcaria) zatrął całą rzekę – żeby ludzie, jakby pod wpływem elektrowstrząsu, zwrócili się do energicznych działań.

Alzacja zawsze była silnie związana z przyrodą. Lecz Alzarczyk z natury jest uprzejmy i dobrze wychowany. Musiał on nauczyć się stosować krytykę polityczną (nie zawsze negatywną), podnosić głos, brać własny los w swoje ręce (on i tak dosyć często zmieniał swych «panów»). Narodowi oraz brukselscy technokraci planowali w swej zachłanności przekształcić całą dolinę Renu – od Rotterdamu do Bazylei – w strefę przemysłową, a zamieszkiwane rejony przesunąć w góry (Wogezy, Schwarzwald). Niezbędna dla tego energia miała być produkowana w olbrzymich «parkach» reaktorów jądrowych. Po wszystkim, czego dowiedzieliśmy się o niebezpieczeństwie chemicznego i radioaktywnego zanieczyszczenia środowiska, zrozumieliśmy: nadszedł moment, kiedy trzeba zdecydować się, działać, informować ludność i walczyć przeciwko tym demonicznym, szaleńczym projektom.

Poza tym, Ren łączył te wszystkie projekty, dając okazję badeńczykom, Alzarczykom i Szwajcarom do przeprowadzenia całkiem nowych spotkań. Były założone komitety, powstały rozmaite incjatywy społeczne. Ludzie informowali się nawzajem, zajmowali i okupowali w dzień i w nocy place budowy, prowadzono procesy sądowe

syndicat la CGT, eurent peur de se faire dépasser sur leur aile gauche et composèrent avec le Gouvernement. «*Mai 68*» avait vécu... et l'on se remit au travail.

Pourtant la dimension politique de la réflexion ne fut pas perdue. Et à partir de 1970 elle s'enrichit d'une dimension écologique. Il devint de plus en plus clair que «*nos sillons*» n'avaient plus besoin de s'abreuver «*du sang impur*», puisqu'ils étaient déjà saturés d'engrais chimiques, de pesticides, d'herbicides, de métaux lourds, de retombées radioactives. Et le «*Deutschland über alles*» dut battre en retraite, puisque les problèmes étaient devenus planétaires! Il fallait sauver les mers, les océans, les forêts, les cours d'eau, l'air, les forêts tropicales, le Capital génétique (et cela continue à l'heure actuelle). Il fallait lutter contre la menace de la surpopulation.

Par exemple le cloaque hyperpollué et nauséabond qu'était devenu le Rhin était à la fois suisse, français, allemand, néerlandais. Il ne suffisait plus que les officiels nationaux se renvoient la balle des responsabilités; il fallait que les riverains retroussent les manches et mettent en place des dispositions pratiques. Les communes, les industries, les stations de pompage, les pêcheurs, les agriculteurs, tous les intéressés et utilisateurs devaient

se parler et chercher des solutions. Cela n'a jamais été facile, car les intérêts à court terme étaient souvent divergents. Il fallut la catastrophe nommée TCHERNO-BÂLE, où une usine chimique de Bâle (en Suisse) empoisonna tout le fleuve, pour donner à tout le monde l'électrochoc nécessaire à la prise de décisions draconiennes.

L'Alsace avait toujours une forte relation à la Nature. Mais l'Alsacien est «gentil» et «correct» par essence. Il lui a fallu apprendre à se hisser au niveau de la critique politique (pas toujours négative), à hausser le ton, à prendre lui-même son destin en main (il a tellement souvent changé de «maître!»). Des technocrates nationaux et bruxellois planifiaient d'industrialiser à outrance le couloir rhénan, de Rotterdam à Bâle, et de déplacer les zones d'habitation dans les montagnes (Vosges, Forêt Noire). L'énergie, pour faire tourner ces usines, devait être produite par d'immenses parcs des réacteurs nucléaires. Avec ce que nous savions sur les méfaits de la pollution chimique, de la pollution radioactive, c'était maintenant qu'il fallait oser, qu'il fallait agir, qu'il fallait informer les populations et s'opposer aux projets démoniaques et mégalomanes.

Comme le trait d'union de ces projets était le Rhin, ce fleuve devint aussi occasion de nouvelles rencontres entre

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . t v i v . u a h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . t v i v . u a

JEAN JACQUES
RETTIG:
LE
REGIONALISME
DES ANNEES 70.

przeciw firmom i państwu, doświadczaliśmy prawdziwej współpracy, która przekracza granice...; i wszyscy odkryli, obudzone realnością ekologiczną, wspólne interesy mieszkańców regionu, często kulturowe, czasem językowe, a zawsze ludzkie. Ruch ekologiczny nie ma na celu rujnowania państwa i niweczenia kultury, przekształcenia ziemi w amorficzną magmę bez smaku, bez tradycji, bez więzi społecznych. Na odwrót! On zawsze występował za systemowe podejście do problemów i rozwiązań. Żeby skończyła się czcza gadanina i zaczęło się ratowanie rzek i wód podziemnych, lasów, atmosfery i zdrowia ludzkiego, państwa muszą wyjść z odrętwienia i poważnie się zająć skutkami swych działań dla ludzi, sąsiadów i Ziemi. Francji, państwu w którym mieszkam, trzeba pod tym względem zrobić jeszcze wiele kroków.

W toku naszej walki ci, którzy jeszcze tego nie odczuli, dowiedzieli się, że prawdziwymi granicami nie są te, ustalone przez struktury władzy, pomiędzy narodami naszych krajów, a te które istniały, i wciąż jeszcze istnieją, często niewidzialne, wewnątrz kraju między ludnością a «lobby», między grupami o różnych interesach. Wspominam pewnego badeńskiego (a więc niemiec-

kiego) winiarza, który po miesiącach wspólnych akcji i okupacji placów budowy – to znaczy po miesiącach wymiany zdań i obcowania z Alzatzykami – wykrzyknął: «Odkryłem, że jesteśmy braćmi, nauczyliśmy się żyć razem, politykierzy i wielcy wodzowie przeszłości oszukiwali nas. Jak pomyślę o tym, że kiedyś strzelaliśmy do siebie przez Ren! Cóż za szaleństwo! Jeśli wielcy panowie z Bonn i Paryża pewnego dnia znów zechcą zmalować coś podobnego, powiemy «Nie!», nie będziemy więcej maszerować, bowiem przeżyliśmy coś innego!». Niechaj te dobre zamiary szerzą się po całej planecie (jest ona taka malutka). Niechaj nie zgaśnie to wspomnienie.

Opiszę tutaj sześć przypadków walki, prowadzonej na Górnym Renie. Będę mówić o okresie mniej więcej lat 1970–1980, chociaż poszczególne akcje odbywały się także po 1980 r.

W lipcu 1970 r. stało się wiadomo, że około Fessenheimu w Alzacji ma być zbudowana elektrownia jądrowa o dwóch reaktorach. Był to jedyny projekt na Górnym Renie, który został zrealizowany. Budowie trzeciego i czwartego reaktora udało się zapobiec. Walka przeciwko pierwszemu i drugiemu jest kontynuowana i

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a

les populations badoises, alsaciennes et suisses. On créa des comités, des associations de défense. On informa; on occupa des terrains de construction, nuit et jour; on mena des procès contre les firmes, contre l'Etat; on vécut une coopération transfrontalière réelle...; et tout le monde découvrit la communauté d'intérêts des populations de la Région, mesurée aux réalités écologiques, souvent culturelles, parfois linguistiques et toujours humanitaires. Le mouvement écologique ne veut pas abolir l'Etat, dissoudre les cultures, les pays dans un magma informe, sans saveur, sans traditions, sans cohésion sociale. Bien en contraire! Mais il a toujours plaidé pour une vision d'ensemble des problèmes et des solutions à apporter. Pour que les discours creux soient dépassés, pour que les fleuves, les nappes phréatiques, les forêts, les tols, l'air, la santé des gens soient sauvés, il faut que les Etats abandonnent une bonne partie de leur rigidité et se soucient sincèrement des conséquences de leurs actes sur les populations et les pays voisins. La France, le pays où j'habite, à bien des égards, a encore beaucoup de progrès à réaliser.

A travers nos luttes, ceux qui en avaient encore besoin ont découvert que les vraies frontières n'étaient pas celles

que les puissants avaient placées entre les populations de nos pays respectifs mais celles qui existaient et existent encore, souvent invisibles, à l'intérieur de chaque pays, entre les populations et les lobbies, les groupes d'intérêts. Je me rappellerai toujours de ce vigneron badois (donc allemand) après des mois d'action et d'occupation communes de terrain – donc aussi des mois d'échanges et d'appropriation avec une foule d'Alsaciennes et d'Alsaciens – , qui lança: «*J'ai découvert que nous sommes des frères, que nous sommes faits pour vivre ensemble, que les politiques et les grands meneurs du passé nous ont menti. Quand je pense que nous avons tiré les uns sur les autres par-dessus le Rhin! Quelle folie! Si nos grands messieurs de Bonn et de Paris veulent remettre cela un jour, nous dirons NON, nous ne marcherons pas, car nous avons vécu autre chose.*» Puissent ces bonnes résolutions s'étendre au monde entier (elle est tellement petite, notre planète!). Puisse la mémoire ne pas être défaillante. Je vais maintenant essayer de résumer 6 cas de lutte dont la Région du Rhin Supérieur a été le théâtre. Je vous parle donc d'une période qui s'étend, grosso modo, de 1970 à 1980, avec un certain nombre de prolongements durant les années 80.

skończy się dopiero z ich zamknięciem, kiedy odejdziemy od francuskiej polityki jądrowej.

Wiosną 1971 r. rząd ziemi Baden-Württemberg ogłosił, że na prawym brzegu Renu w Breisach mają być zbudowane cztery reaktory. W maju ludność miejscowa zupełnie niespodziewanie wystąpiła z protestem – ciągle wzrastającym – przeciw temu projektowi.

Latem 1974 r. niemiecka firma «Zakłady Chemiczne-Monachium» chciała zbudować koło Marckolsheim, na brzegu alzackim 15 km od Breisachu zakład chemiczny, wykorzystujący związki ołowiu. Wcześniej projekt odrzuciły trzy inne francuskie i niemieckie wspólnoty. Pięciomiesięczna okupacja obiektu przez ludność położyła kres tym planom.

W końcu 1973 r. «święcił» swe odrodzenie projekt jądrowy w Wyhl (Baden) między Breisachem i Strasburgiem. Projekt w swoim czasie zaznał porażki w Breisachu. Manifestacje, debaty przy okrągłym stole, poważna konfrontacja z policją, ponad roczna okupacja obiektu, procesy sądowe i coraz silniejszy opór ludności doprowadziły do tego, że firma «Badenwerk» i rząd Baden-Württembergu musiały ustąpić. Żadnej elektrowni jądrowej w Wyhl!

Od 1966 r. firma «Motor Columbus A.G.» usiłuje zbudować elektrownię jądrową w Kaiseraugst, 19 km od Bazylei na szwajcarskim brzegu Renu. Rozpoczęły się bardzo liczne zebrania i «kontr-zebrania», głosowania oraz dyskusje – na jakie tylko pozwala szwajcarska konstytucja. W 1970 Alzatzycy i Badeńcy dowiedzieli się o szwajcarskim projekcie jądrowym. Początek budowy – 24 marca 1975 r., a 1 kwietnia prace budowlane zostały zablokowane, plac budowy okupowała ludność i utrzymała do 19 maja 1975 r. Do dziś elektrownia jądrowa nie jest zbudowana.

W tych czasach istniał spis miejscowości nad Renem, gdzie potencjalnie mogły być budowane elektrownie jądrowe. W grudniu 1976 r. «Électricité de France» wniosła około Gerstheimu (Alzacja) między Wyhlem a Strasburgiem maszt meteorologiczny – wyraźny znak, że będzie tu prowadzona budowa. I rzeczywiście, burmistrz miał już plany budowy 4 reaktorów – każdy o mocy 1300 MW. Okupacja terenu budowy trwała 7 miesięcy. Maszt demontowano. Projekt, który stał się znany społeczności, odrzucono.

Te sześć przykładów walki i zaangażowania ekologicznego były, jak już mówiłem, szkołą życia, świadomości

1 En juillet 1970 est rendu publique la construction de 2 réacteurs nucléaires à FESSENHEIM en Alsace. C'est le seul projet du genre qui a pu être réalisé dans la Plaine du Rhin Supérieur. Les réacteurs 3 et 4, prévus également pour ce site, ont pu être évités. La lutte contre 1 et 2 continue et se terminera par leur fermeture, avec l'amorce de la sortie du nucléaire français.

2 Au printemps 1971, le Gouvernement de Baden-Württemberg annonce la construction de 4 réacteurs à BREISACH, sur le rive droite du Rhin, en Pays de Bade. Une opposition grandissante et inattendue de la population a raison du projet, en mai 1973.

3 En été 1974, les CHEMISCHE WERKE MÜNCHEN, une firme allemande, veut implanter à MARCKOLSHEIM, du côté alsacien, à 15 km en aval de BREISACH, une usine de stéarates de plomb. Ce projet a été refusé auparavant par trois autres communes allemandes et françaises. Une occupation du terrain de construction, par la population, pendant 5 mois, met fin au projet.

4 Fin 1973, le projet nucléaire, avorté à BREISACH, resurgit à WYHL (Pays de Bade), entre BREISACH et STRASBOURG. Des manifestations, des conférences-débats, la confrontation massive avec la police, l'occupation du

terrain (plus de 1 an), des procès – – – et une pression populaire inlassable arrivent à faire plier la BADENWERK A.G. et le Land de Baden-Württemberg. Pas de centrale nucléaire à WYHL!

5 Dès 1966, MOTOR COLUMBUS A.G. veut installer une centrale nucléaire à KAISERAUGST, en Suisse, à 19 km en amont de BÂLE, sur le Rhin. Beaucoup de réunions, de contre-réunions, de votes et de discussions, comme la tradition et la Constitution suisses le permettent. Ce n'est qu'en 1970 que les populations alsaciennes et badoises prennent connaissance du projet nucléaire suisse. Le 24 mars 1975, début des travaux. Le 1er avril 1974 blocage des travaux et occupation du terrain par les populations et les comités, jusqu'au 19 mai 1975. Aujourd'hui la centrale n'est toujours pas construite.

6 A cette époque, il existe toute une liste de sites envisageables, sur le Rhin Supérieur, pour des centrales nucléaires. En décembre 1976, ÉLECTRICITÉ DE FRANCE (EDF) fait dresser, sur un terrain de GERSTHEIM (Alsace), entre WYHL et STRASBOURG, un mât météorologique, signe avant-coureur de l'implantation d'une centrale nucléaire. En effet, chez le Maire et son premier Adjoint se trouvent des plans avec 4 réacteurs de 1300 Megawatts électriques

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a

obywatelskiej, osobistej oraz kolektywnej odpowiedzialności, uświadomienia głównych wartości, osobistego rozwoju i udoskonalenia. Kasta tych, którzy podejmują decyzje, zaznała oporu ze strony ludności – wynalazczej, trzeźwo myślącej, dzielnej, wolnej od przemocy i cywilizowanej. Technokraci i utopiści hyper-postępu zmuszeni byli liczyć się ze zdrowym rozsądkiem uczciwych ludzi.

Akcje te były, i będą kontynuowane w przyszłości; będą wykraczać poza granice – nawet jeśli nacjonalistom oraz tym wszystkim, kto sieje nienawiść i rozbrat, to się nie podoba. Miłość i szacunek ku żywiom (ziemi, wodzie, powietrzu, przestrzeni) są niezbędnymi warunkami godnego życia, które włącza w siebie miłość i szacunek do sąsiadów, udział w ich kulturze, gotowość uczyć się ich języka. Odpowiedzieliśmy homeryckim śmiechem, gdy pan Sicurani, prefekt regionu Alzacja, chciał zabronić Niemcom z prawego brzegu Renu przekraczać granicę, by dopomóc nam, Alzaczynom, w walce przeciw niemieckiemu projektowi budowy zakładu wykorzystującego związek ołowiu. Most odrazu wspólnie okupowali Niemcy i Francuzi, ruch transportu został wstrzymany. Prefekt zmuszony był ustąpić, trafił on w

pułapkę własnej niesprawiedliwości. Pieniądze i zniszczenie środowiska nie znają granic. Dlaczego więc ludność ma się dzielić?

W tamtej epoce temat ekologii był całkowicie nowy, i nasz protest przeciw zbrodnicy projektowi, zagrażającym zdrowiu społecznemu, był też nieoczekiwany. Przede wszystkim – informacja o naszej działalności i same akcje doprowadziły do tego, że narodziło się myślenie ekologiczne. W ciągu lat wszystkie idee i inicjatywy przychodziły od dołu. Żadna z partii politycznych nie zajmowała się na serio tymi problemami, nie mówiąc już o jakimkolwiek zaangażowaniu. Komuniści, na przykład – zorientowani na Moskwę, jak również ci zorientowani na Pekin – chcieli wziąć udział w proteście, lecz równocześnie musieli chwalić przemysł jądrowy w swoich ojczyznach, Pekinie lub Moskwie... W ogóle, można powiedzieć, że nasi politycy – od burmistrza do posła – byli bardzo słabo poinformowani o problemach ekologicznych. Przez dłuższy czas one i tak nie miały znaczenia, dlatego więc stawiać siebie w trudną sytuację, przeciwstawiając się oficjalnym tezom? Politycy, jeśli ich nie kopnąć, pozostają w przeważającej masie klasycznymi politykami, to znaczy karierowiczami.

159

JEAN JACQUES
RETTIG
REGIONALIZM
W LATACH 70.
(GÓRNY REN –
WZORCOWY
REGION RUCHU
EKOLOGICZ-
NEGO)

<http://www.jimagine.viv.u>

chacun. Occupation du terrain pendant 7 mois. Démontage du mât. Le projet nucléaire est maintenant connu de tous. Les populations sont entraînées. Le projet est refusé.

Ces six champs de lutte et d'engagement écologiques ont été, comme dit plus haut, une école de vie, de civisme, de responsabilisation individuelle et collective, de prise de conscience des valeurs de base, de développement des capacités de chacun. La caste des décideurs et de ceux qui disposent généralement de la vie et du destin des gens a été confrontée à des populations éveillées, inventives, pétillantes, courageuses, profondément non-violentes et citoyennes. Les technocrates et utopistes du développement à outrance ont dû tenir compte du bon sens des populations honnêtes.

Ces actions ont été et à l'avenir continueront à être transfrontalières, n'en déplaise aux nationalistes et autres justifiés des éléments naturels (eau, air, sols, espace ---), conditions nécessaires d'une existence viable, incluent l'amour et le respect du voisin, le partage des sa culture, l'apprentissage de sa langue. Nous avons répondu par un grand éclat de rire au Préfet de la Région Alsace, Monsieur Sicurani, qui voulait interdire aux Allemands de la rive droite du Rhin de passer la frontière pour nous

aider à lutter, en Alsace, contre le projet allemand (!) d'une usine à plomb. En un rien de temps, le pont sur le Rhin a été occupé et bloqué par les Français et les Allemands, ne laissant passer plus aucun trafic. Le Préfet dut faire marche-arrière, pris au piège de sa propre injustice. L'argent et la pollution ne connaissent pas de frontières. Pourquoi les populations se laisseraient-elles séparer?!

A cette époque, le thème de l'écologie était tout à fait nouveau, et nos rebellions contre des projets criminels, mettant la santé publique en danger, ont été inattendues. Ce sont les événements relatés et nos actions qui ont fait entrer la réflexion écologique dans la conscience des gens. Pendant des années, toutes les idées et initiatives venaient d'en bas. Aucun parti politique ne s'était penché sérieusement sur la question – et encore moins engagé. Les communistes, par exemple, orientés vers Pékin ou vers Moscou, voulaient bien participer à la popularité de la révolte, ici, à l'Ouest, mais étaient obligés de se montrer favorables au nucléaire de leur patrie idéologique. Dans l'ensemble, nos hommes politiques, du Maire jusqu'au Député, ont été très peu au courant des questions écologiques. Pendant longtemps cela ne payait pas; et puis pourquoi se mettre en difficulté vis-à-vis des thèses

Z pośród trzech krajów, o których mowa, we Francji najbardziej trzeba walczyć ze swoistą polityką gabinetową. Dać ludowi możliwość «pogadać», ale za wszelką cenę zrealizować to, co za kulisami przygotowały wielkie umysły z Ecole Nationale de l'Administration, Polytechnique i Servis des Mines. Wszystkie decyzje, które dotyczą, na przykład, polityki jądrowej, podejmowane są poprzez dekrety państwowe, a nie przez parlament. Nie myśl, podpisz i siedź cicho! Podczas wieloletniej walki my – inicjatywy obywatelskie, a także badeńska, szwajcarska i alzacka ludność – wiele nauczyliśmy się.

Dla nas ogromne znaczenie miało to, że udało się zjednoczyć w swych akcjach różnych ludzi, młodych i starszych, mieszkańców miasta i wsi, intelektualistów i włościan, naukowców i artystów, ponieważ nasi wrogowie byli zainteresowani w dzieleniu ludności – by łatwiej nią kierować i realizować swoje projekty. Wzajemne zaufanie budowało się bardzo stopniowo, proces ten wymagał maksymalnej wrażliwości oraz cierpliwości. Każdy się uczył, każdy otwierał się przed innymi i weryfikował swoje wartości. Tak zwany komunista, już nie wyglądał jak czart (problem Niemców); wieśniak i winiarz stawali się

poniekąd studentami; student odkrywał dla siebie pole, nauczył się posługiwać widłami do gnoju i siekierą... i prościej rozmawiać.

W ramach wyhlskiej historii była założona «Szkoła Narodowa-Wyhlski Las», która dbała z początku o kulturę w miejscach akcji okupacyjnych, później, w ciągu lat – i w okolicznych wioskach. Różnorodne były tematy oraz prelegenci, nie tylko Niemcy i Francuzi, lecz i amerykańscy uczeni, Hindusi, mnisi buddyjscy, lekarze Persowie, ekolodzy z Brazylii. Pragmatyczne i płodne bractwo.

W przeciwstawieniu do układu Strasburskiego – wspominałem o nim na początku – 60 gmin wokół Gerstheimu, niemieckich i francuskich, podpisało pakt o wzajemnej pomocy, by stać na przeszkodzie projektowi jądrowemu. W odróżnieniu do Karola Łysego i Ludwika Niemieckiego nie mieliśmy utajonych myśli i kamienia w zanadrzu; działaliśmy w interesach mieszkańców tego regionu i ich potomków. Był to pakt ludu Gerstheimu. Oprócz tego, zrozumieliśmy, że jedne sukcesy pociągają za sobą następne. Wielu ludzi przychodzi dopiero wtedy, kiedy widzą zwycięstwo.

Walka we Fessenheim, która wciąż jeszcze trwa, ujawniła nam, że zawsze trzeba mieć po swojej stronie

officielles?! Les politiques, s'ils ne sont pas poussés aux fesses par la base, restent pour la plupart très classiques et carriéristes.

Des trois pays dont nous parlons, c'est la France qui a le plus à lutter contre la politique du secret. Laisser «discutailier» le peuple, mais réaliser, coûte que coûte, ce que les grands esprits de l'ÉCOLE NATIONALE DE L'ADMINISTRATION, de POLYTECHNIQUE et du SERVICE DES MINES concoctent dans les coulisses. En matière de nucléaire, par exemple, toutes les décisions se prennent par décrets gouvernementaux et non par votes au Parlement. Ne pense pas, accepte et tais-toi! Durant ces années de lutte, nous, associations et populations badoises, suisses et alsaciennes, avons pu apprendre une foule de choses.

Il a été de la plus haute importance que nous ayons réussi à unir, dans les mêmes actions, Jeunes et Vieux, gens de la ville et habitants des campagnes, intellectuels et manuels, scientifiques et artistes ---, car nos adversaires avaient intérêt à diviser les populations, à créer des scissions, afin de mieux régner et faire passer leurs projets. Cette confiance réciproque a dû être construite avec doigté et beaucoup de patience. Chacun a appris, chacun a dû s'ouvrir et relativiser ses valeurs propres. Le soi-

disant Communiste est devenu moins diabolique (problème pour les Allemands); le paysan et vigneron est devenu un peu étudiant; l'étudiant a goûté le terroir, a appris à manier la fourche et la hache--- et à parler plus simplement.

Dans le cadre de l'affaire de Wyhl a été créée l'Universitaire Populaire WYHLER WALD, qui animait culturellement d'abord le terrain occupé, puis, pendant des années, les communes des alentours. Richesse des thèmes abordés, diversité des intervenants, non seulement Allemands et Français, mais également des scientifiques américains, des Indiens d'Amérique, des moines bouddhistes, des médecins de l'Iran, des écologistes du Brésil. Une fraternité pragmatique et fertile.

A l'opposé du SERMENT DE STRASBOURG, signé en 842, et dont je vous ai parlé au début, dans le cadre de la lutte de Gerstheim, 60 communes ont souscrit, devant les médias français et allemands, un pacte d'entraide et d'assistance mutuelles pour mettre en échec le projet nucléaire. Contrairement à Charles le Chauve et Louis le Germanique, nous n'avions pas d'arrière-pensées inavouables; nous agissions dans l'intérêt des habitants de cette Région et de leurs descendants. Ce fut le SERMENT

chciałby część mieszkańców gminy, których osobiście dotyka ten czy inny problem. Nie wystarczą manifestacje tysięcy ludzi, przybyłych z innych miejsc. Z tego powodu i przemysł chciałby podkupić ludzi w takiej gminie. Nie wystarczy pozostawać wśród współbojowników i ekologów. Trzeba budzić zaciekawienie wszystkich grup ludności, inaczej znajdziemy się na poboczu. Tysiące ludzi w naszym regionie mogli z bliska zobaczyć gotowość technokratów i «specjalistów» do szerzenia kłamstwa i półprawdy, wynikającą z poczucia dyscypliny zawodowej, rządzący zysku, lub po prostu dlatego, że należą oni do szczególnej kasty. Ale zwyczajni ludzie już nie pozwalają wciskać sobie bajek, nie mają już takiego poczucia podporządkowania – potrafią mówić otwarcie i demaskować «sprzedawczyków».

Czy trzeba wspominać o tym? W sensie finansowym nasze akcje nie dawały żadnego zysku. Na odwrót, bardzo dużo ludzi wspierało nasz ruch z własnej kieszeni w miarę swoich możliwości. Jak i narodziny, śmierć, miłość, wschód słońca... – nasza sprawa była i pozostanie bezinteresowną. Lecz całkiem naturalnym jest to, że coraz więcej ludzi zarabia pieniądze na budowie słonecznych kolektorów, generatorów wiatrowych, izolacji

itd. Chcemy nie tylko mówić «Nie». Nasze zadanie – to wskazać także alternatywę. Na przykład, turbiny gazowe mogły by całkiem nieźle zastąpić reaktory Czarnobyla, nawet jeżeli «Framatôme», «Siemens», «Électricité de France» za wszelką cenę chcą sprzedawać elektrownie jądrowe. Nie łudźcie się: nie wszystko co błyszczy na Zachodzie – to złoto! Jeśli czekać na to, że za ratunek gałęzi, na której siedzisz, zapłacą ci – może się to źle skończyć.

Acha, omal nie zapomniałem! Pewnego dnia jeden profesor historii i polityk z Alzacji opublikował w gazecie artykuł, w którym twierdził, że my jesteśmy przeciwnikami przemysłu jądrowego i że oplaca nas KGB. Pozwaliliśmy go do sądu za oszczerstwo i wygraliśmy proces.

Zasadą naszej walki zawsze było nieużywanie przemocy. Dlaczego? Przede wszystkim dlatego, że nasi przeciwnicy mieli znacznie więcej środków nacisku. Posyłali innych wykonywać brudną robotę. Po drugie, jesteśmy przekonani, że przemoc nie zmienia ludzi. Jeśli będziemy praktykować przemoc, to damy naszym wrogom możliwość usprawiedliwić użycie jeszcze większej przemocy ze swej strony. I na odwrót, wybierając inną drogę, dajemy im możliwość pomyśleć i zmienić się,

161

JEAN JACQUES
RETTIG
REGIONALIZM
W LATACH 70.
(GÓRNY REN –
WZORCOWY
REGION RUCHU
EKOLOGICZ-
NEGO)

<http://www.ji-magazine.lviv.ua>

POPULAIRE DER GERSTHEIM. Nous avons aussi appris que la réussite appelle d'autres réussites. Car beaucoup de gens ne vous rejoignent que s'ils voient qu'on peut être gagnant.

Par ailleurs, la lutte de Fessenheim, toujours en cours, nous a clairement montré que, pour avoir des chances de gagner, il faut avoir une partie, au moins, des habitants de la commune concernée avec soi. Il ne suffit pas de manifester par milliers de personnes venant de l'extérieur. C'est la raison pour laquelle les industriels cherchent à acheter les gens de la commune d'implantation. Ceci devrait aussi être vrai chez nous. Il ne suffit pas non plus de tourner en vase clos, entre écologistes. Il faut réveiller et intéresser toutes les composantes d'une population, sinon on est marginalisé. Des milliers de personnes de notre région ont pu toucher du doigt que les technocrates et des «spécialistes» sont prêts à répandre des mensonges et des demi-vérités, par discipline professionnelle, par appât du gain, par simple appartenance à une caste. Ces personnes du peuple ne s'en laissent plus conter; elles n'ont plus de sentiment d'infériorité; elles savent maintenant parler en public et démasquer les «vendus».

Est-il besoin de le dire? Il n'y avait rien à gagner finan-

cièrement à travers nos actions de longue haleine. Au contraire, énormément de gens y ont mis de l'argent de leur poche, selon leurs moyens. Comme la naissance, la mort, l'amour, la joie, le lever du soleil, le paysage agréable... notre démarche était et reste gratuite. Mais il est normal que de plus en plus de personnes gagnent, à l'avenir, leur vie en fabriquant des capteurs solaires, des éoliennes, des installations photovoltaïques, des installations de cogénération, des isolants, etc.... Car nous ne voulons pas uniquement savoir dire NON. Notre rôle est aussi de proposer autre chose à la place. Ainsi, par exemple, des turbines à gaz remplaceraient avantageusement les réacteurs de Tchernobyl, même si FRAMATÔME, SIEMENS, ELECTRICITÉ DE FRANCE veulent absolument vous rendre de nouveaux réacteurs nucléaires. Ne soyez pas dupes: TOUT CE QUI BRILLE A L'OUEST N'EST PAS OR! Si l'on attend d'être payé pour sauver la branche sur laquelle on est assis, cela ira très mal.

Ah, j'allais oublier! Un jour, un professeur d'histoire et homme politique d'Alsace a publié un article de journal, où il disait que nous, les antinucléaires, étions payés par le KGB. Nous lui avons intenté un procès en diffamation... et avons gagné.

albo, jeśli będą trwać w swej tępotcie, pozwalamy im ukazać swe prawdziwe oblicze całej zbiorowości i ostatecznie utracić przychylność ludzi. Minister-prezydent ziemi Baden-Württemberg, Hans Filbinger, wyniósł to doświadczenie z historii w Wyhl. Jego kłamstwa i policyjna samowola złamały mu kręgosłup. On nie chciał się zmienić.

Metoda działań bez przemocy nie ma nic wspólnego z naiwnością czy ospałością, na odwrót, wymaga ona dokładnej analizy, twórczej inwencji, ruchliwości, umiejętności czytania w ludzkich duszach, męstwa i ducha solidarności. W żadnym wypadku nie zabrania wykorzystywać siłę wroga, aby ją, w miarę, możliwości zneutralizować. Zawsze jednak lepiej jest szukać dialogu. Trzeba zostawiać przeciwnikowi jakieś wyjście. Naszym celem nie jest nienawiść, lecz prawda i sprawiedliwość. Uzasadniony gniew też ma swoje miejsce w tym procesie, gdyż chłodny rozum nie zawsze działa kiedy trzeba przeskoczyć rów między myślą a czynem. Ale gniew ten musi siebie przewyciężyć i nie ma prawa tracić z oczu celu. Można też powiedzieć jeszcze: czym większa jest liczba aktywnych uczestników, tym trudniej przeciwnikom zignorować taki ruch. I ostatni wniosek:

praktyka wykazała przewagę podejmowania działań w wielu kierunkach (informacja, dialog, akcje bezpośrednie, okupowanie, procesy, udział w wyborach itd.), a nie tylko w jednym, ponieważ przeciwnik zawsze próbuje iść na was na wprost lub jakoś obejść.

Na tym kończę. Chociaż przeżyliśmy znacznie więcej, niż mogłem przekazać czytelnikom w tym swoim wykładzie.

Tłumaczyła Natalia Otko

Un des principes de nos luttes a toujours été la non-violence. Pourquoi? D'abord parce que nos adversaires ont plus de moyens pour être vraiment violents. Ils envoient d'autres pour exécuter la sale besogne. Ensuite parce que nous pensons que la violence ne transforme pas les humains. Si nous sommes violents, nous fournissons à l'adversaire toutes les justifications pour l'être encore plus que nous. Par contre, si nous choisissons l'autre voie, nous lui offrons l'occasion de réfléchir et de se transformer ou, s'il persiste, de révéler publiquement son vrai visage d'injustice et de perdre peu à peu la sympathie des gens. Le Ministre-Président de Baden-Württemberg, Hans Filbinger, à travers l'affaire de Wyhl, en a fait l'expérience. Ses mensonges et sa violence policière lui ont brisé la nuque. Il n'a pas voulu se transformer.

La démarche non-violente exclut cependant la naïveté et la mollesse; au contraire, elle fait appel à la finesse d'analyse, à la créativité, à la mobilité, à la psychologie, au courage lucide, à l'esprit de solidarité. Il n'est pas interdit d'exploiter la force de l'adversaire pour éventuellement arriver à la neutraliser. La recherche du dialogue est toujours conseillée. On a intérêt à ménager une porte de sortie à l'adversaire. Notre but n'a pas à être la haine

mais la vérité et la justice. La juste colère a sa place dans un tel processus, car la seule froide raison ne peut pas faire franchir à tout le monde le fossé qui existe entre la pensée et l'acte. Mais cette colère doit rester maîtresse d'elle-même et ne jamais oublier le but ultime. On peut dire également que plus le nombre de participants actifs est grand, moins il est aisé pour l'adversaire de passer outre au mouvement. Enfin, la pratique a révélé qu'il vaut toujours mieux avancer sur deux ou plusieurs voies (information, dialogue, actions directes, occupation, procès, participation à des élections, etc. ...) que sur une seule, car l'adversaire cherchera toujours à nous contrer ou à nous contourner.

Je m'arrête là. Et pourtant le vécu a été à la fois bien plus astreignant et bien plus riche que ce que j'ai pu essayer de vous faire entrevoir à travers mon exposé.

Je vous remercie de votre attention.

róże kroczą
po ulicach
z porcelany

**hans
arp**

Na skraju bajki noc tka sobie róże.
Odwija się motek bocianów owoców harf faraonów.
Śmierć wypcha swój klekocący bukiet pod korzeń
pustki.

Bociany kłokocą na kominach.
Noc jest wypchaną bajką.

Róże kroczą po ulicach z porcelany
i z kłębu swych lat wypruwają jedną gwiazdę
po drugiej.

Między gwiazdami śpi owoc.
Puste kraje wypchane lata śmiejące się kufry tańczą.
Bociany pożerają faraonów.
Z kominów wyrastają róże.

Śmierć pożera rok po roku.
Faraonowie pożerają bociany.
Wśród owoców śpi gwiazda. Czasem śmieje się
we śnie

cichutko jak porcelanowa harfa.

163

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

configurations
strasbourgeoise

**hans
jean
arp**

1

je suis né dans la nature. je suis né à Strasbourg. je
suis né dans un nuage. je suis né dans une pompe. je
suis né dans une robe.

j'ai quatre natures: j'ai deux choses. j'ai cinq sens.
sens et non-sens. nature est sans-sens. place à la
nature. la nature est un aigle blanc. place dada à la
nature dada.

je me modèle un livre à cinq boutons. le tour de
force du sculpteur est une sombre bêtise.

2

la nymphe s'applique à vivre.
le général a un rôle essentiel dans la nature.
la pompe des pyramides a quatre boutons et deux
trous. dans la nature la pompe des pyramides pompe
des oiseaux noirs. je pompe la nature. tu pompes l'art.
strasbourg est dans un nuage.

cinq balais sont à terre. quatre balais sont assis.
deux balais sont debout.

tu sais la nature est un bouton. tu sais la nature est
un trou noir. tu sais l'art est un trou noir. un nuage

Klekoczące bajki tkające ulice kufrujące bociany
tańczą. Korzenie faraonów są z róż.
Bociany pakują swe kominy w kufry
i ciągną do kraju faraonów.

Tłumaczenie Kazimierza Karkowskiego

<http://www.ji-magazine.tviv.ua>

dans chaque trou. modèle un trou dans chaque trou et
dans ce trou deux trous et dans chacun de ces deux
trous quatre trous et dans chacun de ces quatre trous
cinq trous.

c'est avec joie que des robes la pompe des nues
pompe des nues. la pompe des nues pompe contre la
robe d'artifice de la nymphe.

3

je suis né à strasbourg.

j'ai publié cinq livres de poèmes. les titres de ces
livres sont der vogel selbdritt – die wolkenpumpe – der
pyramidenrock – weisst du schwarz du – vier knöpfe
zwei löcher vier besen.

en 1916 à zurich dada est né dans la joie. dada est
pour le sans-sens ce qui n'est pas le non-sens. dada
est sans sens comme la nature et la vie. dada est
pour la nature et contre l'art. comme la nature dada
veut donner à chaque chose sa place essentielle.

en outre je m'adonne tantôt assis tantôt debout à la
sculpture. personne ne peut me prouver que j'aie
jamais modelé une nymphe un général ou un aigle.

4

tu sais personne ne peut me prouver que je ne suis
pas un aigle. l'aigle s'adonne à la vie. tu sais l'aigle a
cinq vies et quatre natures. tu sais l'aigle a en outre un
titre. tu sais le général a cinq titres cinq boutons à ses
deux sens et quatre trous dans ses joies. mais la
nature et moi somme contre ces joies et les choses
nées. la nature s'adonne à la vie qu'elle soit par terre
assise ou debout.

le nuage noir dans la robe blanche met au monde
dans la joie une chose-oiseau.

(1932)

HANS JEAN ARP
CONFIGURA-
TIONS
STRASBOUR-
GEOISE

Y
 noc
 jest
 naszą
 szorstką
 skorupą
yvan goll

Noc jest naszą szorstką skorupą
 Tkwimy w niej białe migdały
 Krew nasza krąży jak księżyc

Czas wędruje przez twoje oczy
 Upiera się daremnie przy swym testamencie
 Broniącym się jak przerażony ptak

Sen gór jest niespokojny
 Sen ma tysiąc twarzy
 Która spośród nich jest twoja

Z wody podnosi się zapomnienie
 Na wietrze dygoce prawda
 Śpiesz się przed brzaskiem wypowiedz swe imię

Tłumaczenie Kazimierza Karkowskiego

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> — <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

Y
 la
 huttede
 cendres
yvan goll

Nous n'eûmes pas de maison comme les autres
 au flanc sûr de la montagne
 Toujours nous dûmes continuer d'errer
 Dans la neige qui n'était ni sel ni sucre
 Le long des cônes arrondis de la lune

Tu appelas tes oiseaux tutélaires
 Qui très haut dans l'éther volaient vers les
 tombes d'Afrique
 La route de l'oubli faisait de grands lacets
 Et nulle pâle fleur ne rêvait sur le talus

Vers minuit se trouva une route de cendres
 On entendait les aboiments riens des loups
 Avec des torches je les maintins au loin
 Et dans le ruisseau aux orties je pêchai un
 poisson d'huile

Qui nous réchauffa longuement
 Immense était le lit ciselé dans la neige

Et alors s'accomplit le miracle:
 Ton ventre d'or resplendit comme un soleil
 nocturne

Traduction Claude Vigée

© Emilia Ohar, 1998

e milia
ohar
do pytania
o współczesnej
sytuacji językowej
w ukrainie

Dzisiaj możemy ze smutkiem konstatować, że proces «ukrainizacji» społeczeństwa, który się rozpoczął po proklamowaniu suwerenitetu państwowego, z połowy lat 90. XX w. zaczął w widoczny sposób zgasnąć. Dość iluzoryczna wydaje się dziś nadzieja pierwszych «niepodległych» lat na to, że pod wpływem przemian społeczno-politycznych, wskutek powszechnego i ciągłego studiowania języka ukraińskiego, które masowo ogarnie rodaków, monolit rosyjskojęzyczności stopniowo będzie «rozmyty», że zdecydowana większość rosyjskojęzycznych Ukraińców oraz obywateli Ukrainy, należących do innych narodowości, staną się bardziej lojalni do swego języka państwowego i niedługo poprawne posługiwanie się językiem ukraińskim będzie wskazane ze względów prestiżowych.

Z jednej strony de jure język ukraiński wchodzi w nowe tysiąclecie, mając wreszcie przez długi czas wywalczony honorowy status języka niepodległego państwa, jako język narodowy, drugi pośród języków słowiańskich według ilości posługujących się nim osób,

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

© Emilia Ohar, 1998

e milia
ohar
le bilinguisme
en ukrainie
d'aujourd'hui

L'espoir des premières années d'indépendance, que tous les citoyens, sous l'influence de transformations socio-politiques, s'appliqueraient à des études régulières de la langue ukrainienne, que le monolithe russophone serait progressivement effrité, que la majorité des Ukrainiens russophones et des citoyens ukrainiens d'autres nationalités développeraient une loyauté envers leur langue officielle et qu'enfin la maîtrise de la langue ukrainienne deviendrait une question de prestige, cet espoir semble aujourd'hui très illusoire.

Certes, la langue ukrainienne «de jure» entre dans le nouveau millénaire avec un statut d'honneur – acquis par une longue lutte – comme langue officielle; comme langue nationale d'un état indépendant; comme la deuxième des langues slaves (d'après le nombre d'utilisateurs); avec un standard littéraire; avec un orthographe codifié et avec un nombre convenable de maisons d'éditions en langue ukrainienne (même si elles ne sont pas très nombreuses). Pourtant, elle n'est pas devenue

ze sformowaną normą literacką, kodyfikowaną pisownią, z odpowiednim (choć niezbyt licznym) zabezpieczeniem wydawniczym – naukowym i informacyjnym – w dziedzinie szkolnictwa ukraińskojęzycznego.

Z innej strony, w ciągu tych wszystkich lat po zdobyciu niepodległości język ukraiński jednak de facto nie został językiem większości społeczeństwa ukraińskiego.

Charakterystyczną cechą *sytuacji językowej*, która się wytworzyła we współczesnym społeczeństwie ukraińskim, jest i zostaje ukraińsko-rosyjska zbiorowa oraz indywidualna dwujęzyczność. Pierwsza, rozpowszechniona prawie na całym obszarze kraju, jest asymetryczna: w niektórych przypadkach kończy się prawie kompletnym wyparciem jednego z tych języków, a więc jednojęzycznością, w innych – zmienia się w dygłosję (kiedy równowaga funkcjonalna, istniejąca między dwoma językami, zostaje naruszona na rzecz jednego z nich, rzekomo bardziej potężnego, a więc zdolnego do obsługi wyższych funkcji życia społecznego, inny język jako «słaby» otrzymuje miejsce tylko w niektórych sferach funkcjonalnych, powiedzmy, w sferze komunikacji osobistej, użytku codziennego).

Rozwarstwienie regionów, a zwłaszcza maksymalna polaryzacja zachodu (Galicja) oraz wschodu (Donbas) i południa w przeciwstawieniu językowym odbywa się nie tylko zgodnie ze statusem i przewagą jednego z dwu języków, a nawet zgodnie ze strategią i taktyką regionalnej polityki językowej. Na terenach obwodów donieckiego, ługańskiego, odeskiego i mikołajowskiego w pierwszej połowie 1994 r. faktycznie został proklamowany status oficjalny języka rosyjskiego. W Republice Autonomicznej Krym języki rosyjski, ukraiński oraz krymsko-tatarski współistnieją jako trzy języki państwowe, w charakterze oficjalnego zaś występuje język rosyjski.

Język ukraiński nadal zostaje językiem mieszkańców ukraińskiej wsi (chodzi o regiony dwujęzyczne) Co się tyczy środowiska urbanistycznego, jest ono ukraińskojęzyczne tylko w regionach zachodnich. W wielkich miastach wschodu, południa, częściowo centralnej części Ukrainy język ukraiński jest praktycznie «nieobecny». W charakterze jego nielicznych nosicieli mogą tu występować przedstawiciele inteligencji, przeważnie ze środowiska literackiego, niektórzy działacze kultury i sztuki, naukowcy z dziedziny nauk humanistycznych lub działa-

h t t p : / / w w w . i i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . i i - m a g a z i n e . l v i v . u a

la langue de la majorité «de facto» dans la société ukrainienne.

La situation linguistique dans l'Ukraine d'aujourd'hui est surtout empreinte du bilinguisme russo-ukrainien (collectif et individuel). Le bilinguisme collectif s'étend sur presque tout le territoire de manière asymétrique: Une fois il passe en diglossie (= une coexistence déséquilibrée de deux langues, l'une devient «la plus forte» et sert dans les sphères plus élevées de la société, l'autre «la plus faible» est désignée à l'usage restreint comme la vie quotidienne) – d'autres fois une de deux langues est complètement évincée: le monolinguisme.

L'extrême polarisation linguistique quant au statut et l'utilisation des deux langues entre l'Ukraine de l'Ouest (la Galicie) d'un côté et l'Est (Donbas) et le Sud (la Crimée) de l'autre, n'est pas seulement le résultat d'une évolution historique. Elle est également et toujours le produit de la stratégie et tactique de la politique linguistique régionale. La langue russe fut déclarée langue officielle début 1994 dans les régions de

Donetsk, Lougansk, Odessa et Mykolaiv. Dans la Crimée coexistent trois langues d'Etat (russe, ukrainien, tartare de Crimée), le russe est reconnu comme langue officielle.

Le milieu rural des régions bilingues reste en majorité ukrainophone ce qui – pour le milieu urbain – n'est le cas qu'en Ukraine de l'Ouest. Dans les grandes villes du Sud, de l'Est et en partie du Centre, la langue ukrainienne est pratiquement absente, parlée uniquement par des représentants de l'intelligentsia, surtout des écrivains, quelques créateurs culturels et artistes, des scientifiques, quelques militants des mouvements sociaux ou des partis politiques à l'orientation nationale ukrainienne. Ces derniers sont en général opposés aux représentants russophones des partis de gauche.

Traditionnellement, c'est dans les villes que se crée le produit intellectuel, informationnel et culturel et le régime linguistique y régnant influence considérablement le produit final. Dans la conscience collective de la population des villes orientales et méridionales, russifiées depuis longtemps, la lan-

cze odpowiednich ruchów społecznych, partii politycznych o ukraińskiej orientacji narodowościowej. Tym ostatnim zazwyczaj przeciwstawiają się rosyjskojęzyczni przedstawiciele partii o ukierunkowaniu lewicowym.

A przecież wiadome jest, że właśnie w mieście jest wytwarzany główny produkt intelektualny, informacyjny i kulturalny. Reżim językowy tego procesu ma istotne znaczenie dla wyniku końcowego. W świadomości masowej nie wczoraj zrusyfikowanej ludności miast wschodnich i południowych język ukraiński wciąż jeszcze pozostaje gwarą wieśniaczą. Istnieje mnóstwo barier psychologicznych w kontaktach obyczajowych oraz oficjalnych, które wielu z ludzi nie są w stanie pokonać.

Na razie nie został język ukraiński także językiem roboczym «władzy», która niegdyś obwieściła o jego oficjalności i obowiązkowości. Gwoli sprawiedliwości należy nadmienić, że nasz parlament w czasach zapoczątkowania suwerenitetu i niepodległości demonstrował proukraińską orientację językową. Lecz w ciągu ostatnich lat ukrajinizacja systemu władzy została w sposób widoczny przyhamowana, głównie z powodu – ostrożności polityki państwowej w sferze językowej,

unikania przedsięwzięć radykalnych (powiedzmy, kiedy znajomość języka ukraińskiego miałaby być obowiązkowym warunkiem dla objęcia stanowiska w aparacie państwowym, otrzymania obywatelstwa ukraińskiego itd.); braku protekcjonizmu kulturalno-językowego dla języka ukraińskiego oraz dla produkcji drukowanej w języku ukraińskim (realizowanego, przypuśćmy, przy pomocy środków polityki podatkowej), stosowania kary pieniężnej itp., braku specjalnych organów państwowych, wytyczających zasady polityki językowej i pilnujących ich przestrzegania¹.

Gdyby język ukraiński zaczął funkcjonować na najwyższych szczeblach społeczeństwa i stał się symbolem władzy oraz sukcesu społecznego, gdyby posługiwać się nim jęła «śmietanka władzy», wtedy dopiero język ten mógłby zostać potężnym czynnikiem w formowaniu społecznej świadomości językowej, a zwłaszcza – w społeczeństwie totalitarnym lub post-totalitarnym, w którym rola wszytkiego, co jest związane z władzą, jest hipertrofowana.

Wskutek dość formalnej postaci państwowej polityki językowej, w wyniku biernego sabotowania lub bezpośredniego hamowania uchwalonego ustawodawstwa

que ukrainienne reste la langue vulgaire des paysans. Ceci explique les barrières psychologiques innombrables, aussi bien dans la communication quotidienne que dans la vie commerciale, que beaucoup de personnes n'arrivent tout simplement pas à surmonter.

Aussi, la langue ukrainienne, bien que déclarée officielle et obligatoire, n'est en aucune manière devenue la langue du pouvoir. Pour être juste, il faut rajouter que notre parlement montrait «une orientation pro-ukrainienne» tout au début de la souveraineté.

La soi-disante ukrainisation s'est sensiblement ralenti au cours des dernières années. L'Etat prenait ses «précautions» dans la politique linguistique et voulait à tout prix éviter des mesures radicales. On renonçait à certaines conditions exigées, maîtriser la langue ukrainienne, par exemple, pour occuper des postes d'état ou pour obtenir la nationalité ukrainienne. Un protectionisme politique et culturel en faveur de la langue ukrainienne, avant tout des maisons d'éditions ukrainiennes, se faisait attendre, et il n'existait

aucune structure d'état particulière qui aurait pu élaborer et surveiller une politique linguistique.

Si la langue ukrainienne s'était imposée tout en haut de l'échelle sociale, elle aurait pu évoluer et devenir un symbole du pouvoir et du succès social. Si l'élite du pouvoir parlait ukrainien, cela aurait stimulé, de manière non négligeable, la formation d'une conscience linguistique collective. Ceci est d'autant plus valable pour les sociétés totalitaires et post-totalitaires, dans lesquelles tout ce qui touche au pouvoir prend une importance hypertrophiée.

Mais, suite au caractère purement théorique de la politique linguistique de l'Etat et du sabotage passif ou actif de la réalisation de la loi linguistique, il reste peu de lieux où la langue populaire ukrainienne vive véritablement – la famille, les belles-lettres, ainsi que quelques mass-médias nationaux et régionaux.

Malheureusement, le fait que nos mass-médias écrivent ou parlent l'ukrainien n'est aucunement un garant de qualité. Nombreux sont les journalistes de la capitale pour qui la langue ukrainienne

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a

językowego – nikt przecież za to nie ponosi żadnej odpowiedzialności – dotychczas jako dziedziny *realnego funkcjonowania* ogólnonarodowego języka ukraińskiego pozostają: obcowanie rodzinno-obyczajowe oraz literatura piękna, a także pewna część centralnych i regionalnych mas-mediów. Wprawdzie fakt posługiwania się językiem ukraińskim naszych środków masowego przekazu – w formie pisemnej bądź ustnej – nie zawsze znaczy, że posługiwanie się to jest doskonałe i wysoce kulturalne. Przecież dla wielu, powiedzmy, stołecznych dziennikarzy język ukraiński jest takim sobie językiem obcym, przy którego pomocy są oni zmuszeni zarabiać na chleb. Niemało błędów słyszymy również w języku mówionym lwowskich mediów.

Opozycja konfesyjna w Ukrainie idzie w parze z opozycją językową: rosyjskojęzyczny jest Ukraiński Kościół Prawosławny Patriarchatu Moskiewskiego, natomiast Ukraiński Kościół Grecko-Katolicki a także, częściowo, Ukraiński Kościół Prawosławny Patriarchatu Kijowskiego i Ukraiński Autokefaliczny Kościół Prawosławny – są ukraińskojęzyczne.

Co prawda, można mówić również o pewnych zmianach na korzyść języka ukraińskiego – zachodzą w

sytuacji dwujęzyczności rodzinnej, a raczej wiekowej. Jeżeli dawniej przedstawiciele starszego pokolenia, które wyszło ze wsi, na codzień posługiwali się językiem ukraińskim, a ich dzieci – pierwsze pokolenie urodzone w mieście – starały się mówić wyłącznie po rosyjsku, teraz, po zaprowadzeniu obowiązującego nauczania w języku ukraińskim w ukraińskiej szkole średniej, urzeczywistnia się dokładnie odwrotny scenariusz. Wnuki uraińskojęzycznych Ukraińców, dzieci ich rosyjskojęzycznych dzieci, zaczynają wracać do języka swojej narodowości: języka dziadków i babek.

Byłoby dobrze, wprawdzie, gdyby dynamika ukrainizacji oświaty średniej w Ukrainie odznaczała się nie tylko wysokimi wskaźnikami ilościowymi, lecz również przekonującymi wskaźnikami jakościowymi. Przecież w wielu «nowo narodzonych» ukraińskojęzycznych szkołach miast rosyjskojęzycznych lub dwujęzycznych (nam osobiście znane jest doświadczenie szeregu szkół Kijowa, Czernihowa, Czerkas, Czerniowiec) naprawdę panuje sztuczna dwujęzyczność: tak dla uczniów, jak dla większości nauczycieli ukraińskojęzyczna jest tylko lekcja (nie poruszamy tutaj kwestii normy używanego języka).

h t t p : / / w w w . i i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . i i - m a g a z i n e . l v i v . u a

est une langue étrangère dont ils se servent contre leur gré pour gagner leur pain. Même les mass-médias de Lviv grouillent de fautes de langue.

Les antagonismes confessionnels en Ukraine sont accompagnés par l'antagonisme linguistique: d'une part, il existe l'Eglise Ukrainienne Orthodoxe du patriarcat de Moscou presque entièrement russophone, d'autre part, l'Eglise Ukrainienne Gréco-Catholique (catholiques uniates) qui est ukrainophone et l'Eglise Ukrainienne Orthodoxe du patriarcat de Kiev ainsi que l'Eglise Ukrainienne Orthodoxe Autocéphale qui sont toutes les deux avantageusement ukrainophones.

Si l'on peut constater un changement en faveur de la langue ukrainienne, cela sera dans la famille et pour être plus précis il convient de parler d'un «bilinguisme de générations»: la génération des aînées, sortie de la campagne, continue en ville de parler ukrainien dans la vie quotidienne tandis que leurs enfants préfèrent déjà parler russe. L'introduction de l'emploi obligatoire de la langue ukrainienne au collège a permis d'inverser le scénario: les petits enfants des Ukrainien ukraïno-

phones, les enfants des parents russophones peuvent revenir à leur langue nationale, la langue de leurs grands-parents.

Il serait bien – en ce qui concerne la dynamique de l'ukrainisation au collège – que les indices de quantité se transforment en indices de qualité. Dans les écoles ukrainiennes nouvellement créées dans les villes russophones (nous connaissons l'expérience de quelques écoles de Kiev et Tchernivtsi) règne en vérité un bilinguisme artificiel: les élèves ainsi que les enseignants parlent ukrainien uniquement pendant la leçon. On sent qu'il manque des enseignants qualifiés qui utilisent et transmettent la langue ukrainienne. Surtout parmi les instituteurs, on trouve très peu de vrais ukrainophones. Pourtant, il est évident que les instituteurs jouent un rôle essentiel dans l'éducation d'une culture linguistique, d'où le besoin, notamment dans l'enseignement primaire, de fortes personnalités, ukrainophones en occurrence.

L'expérience scolaire de la langue ukrainienne, réservée à la leçon, ne sort pas de la salle de classe, ne trouve aucun soutien en dehors, puisque l'en-

Daje się odczuć brak pedagogów, którzy łączyliby w sobie wysoki profesjonalizm z doskonałym władaniem językiem ukraińskim. Wśród nauczycieli klas początkowych bardzo niewielu jest realnych nosicieli języka ukraińskiego. Nie jest takie trudne pojąć, że rola nauczyciela 1-4 klas w wychowaniu kultury językowej i obyczajów językowych jego podopiecznych jest arcyważna, że musi on być osobistością naprawdę silną, reprezentującą normę językową. Doświadczenie w posługiwaniu się językiem ukraińskim nabyte przez dzieci w szkole, która znajduje się w mieście rosyjskojęzycznym lub głównie rosyjskojęzycznym, nie ma praktycznie żadnego podparcia, przedłużenia w środowisku pozaszkolnym – ponieważ socjum, które otacza ucznia, nie jest ukraińskojęzyczne, a czasem wręcz «wojowniczo rosyjskojęzyczne».

W tym sensie warunki opanowania języka ukraińskiego przez dzieci z rodzin rosyjskojęzycznych w szkołach lwowskich są znacznie bardziej komfortowe: wiedza otrzymana podczas lekcji w jakościowym wykonaniu językowym, i nie tylko w zakresie języka ukraińskiego, lecz również z innych dyscyplin szkolnych, ma szansę utrwalenia się w przeważnie ukraińskojęzycznym

środowisku pozaszkolnym oraz organicznego przekształcenia się w odpowiednie umiejętności i nawyki językowe, trwałe przyzwyczajenia mowne.

Co prawda i tutaj na młodych obywateli czyha niebezpieczeństwo. Albowiem ziemią ukraińską pewnie «kroczy» melanz językowy, przy czym tą chorobą «infekowany» jest nie tylko wschód i południe Ukrainy, jak się powszechnie uważa. «Zostawmy wschodniaków w spokoju. Pomówmy o naszym rodzinnym Piemencie, tym bastionie wszystkiego, co jest super-ultra-radycznie-nacjonalistyczne... Wydawałoby się, że pomijając resztę z językiem ukraińskim wszystko tu powinno być w porządku. Lecz niestety...» Okazuje się, że czystość języka ukraińskiego w Galicji naprawdę jest mitem. W awangardzie użycia melanzu «idzie wieś galicyjska – wieś na wsi oraz sproletarizowana i zlumpenizowana wieś w mieście. Każdy 4-6 wyraz (!) u tej kategorii ludności Ziemi Lwowskiej jest rosyjski»¹.

Wydawałoby się, że już nie jedno pokolenie dzieci urodziło się w nowej niepodległej Ukrainie. Skąd więc to zrusyfikowanie żargonu u dzieci, podlotków i młodzieży – z jego «ładno», «tipa», «rieczko», «karoczje», «priwiet», «pńkoł», «woopcze», «naoborot»? («ладно»

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a vironnement social des enfants reste russophone.

En contraste indéniable avec les écoles de Kiev et Tchernivtsi se trouvent les écoles de Lviv qui ont introduit la langue ukrainienne comme langue d'enseignement aux élèves russophones seulement depuis peu de temps. L'apprentissage de l'ukrainien est beaucoup plus adapté: les matières sont enseignées en bon ukrainien, les enfants jouissent en dehors de l'école d'une formation linguistique supplémentaire dans un entourage ukrainophone; les connaissances acquises à l'école finissent ainsi par s'affermir dans l'usage de la langue courante ukrainienne.

Dans la rue les jeunes gens sont encore confrontés à un autre phénomènes, le «surzhyk» (à comparer à l'ouest avec le «franglais» décrié), qui se répand avec rapidité. Ce virus n'a pas seulement infecté le Sud et l'Est, comme on aurait pu supposer tout d'abord, mais aussi l'Ouest. «... Parlons de notre Piemont, ce bastion de tout ce qui est supra-ultra-radical-nationaliste... Au fond, tout devrait y être en ordre concernant la langue ukrainienne. Hélas...».

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a Il se trouve que le mythe de la pureté de la langue en Galicie n'est en fait qu'un mythe. Sous forme d'une «avant-garde», «le village galicien, le village dans le village et le sous-prolétariat issu du village sont venus en ville. Chaque quatrième ou cinquième mot de cette catégorie de la population dans la région de Lviv est un mot russe». (Illia Lemko)

Une grande partie des locuteurs de la langue ukrainienne ne maîtrise pas la langue littéraire, parce que la plupart ne parle pas cette langue dès leur enfance, mais ils sont issus soit de la langue ukrainienne non littéraire (dialectes, patois), soit de la langue russe. Beaucoup n'ont pas de pratique linguistique adéquate en dehors de la famille ou du lieu de travail. Il s'y rajoute la difficulté de faire le bon choix (normatif) dans la palette colorée des variantes possibles.

La variante officiellement reconnue de la langue ukrainienne littéraire est utilisée seulement par une petite partie de la population ukrainophone. Des milieux divers des locuteurs de la langue ukrainienne montrent des attitudes divergeantes par

«тіпа», «резко», «кароче», «привет»; «прикол», «вооче», «наоборот»)?

Nie mało dorosłych mówców w naszym społeczeństwie posługuje się językiem ukraińskim nie od dziecka, lecz po przejściu z ukraińskiej podstawy nieliterackiej (dialektu, gwary ludowej) lub z języka rosyjskiego. A więc o istnieniu u dorosłej ludności masowego, automatycznego nawyku władania językiem literackim nie ma nawet mowy. Wielu wyraźnie brakuje należytej praktyki językowej w użyciu języka poza obrębem rodziny czy pracy. Poza tym często dla człowieka – nie filologa – trudne jest dokonanie prawidłowego (normatywnego) wyboru z dużej ilości rozmaitych form równoległych.

Należy nadmienić również, że oficjalnie przyjętą w Ukrainie wersją języka literackiego posługuje się niewielka część ukraińskojęzycznej ludności. Różne koła nosiciele języka ukraińskiego różnie odnoszą się do pewnych jego norm jako naprawdę ukraińskich i ogólnych, czasem ostrożnie, czasem z nieufnością. Aktywizacja procesów językotwórczych i językoodnowczych (masowy powrót do praktyki językowej lat 20-30., do języka ukraińskiej diaspory zachodniej), czasem zbyt burzliwych

i niezbyt wyważonych, oprócz wielu pozytywnych zmian, spowodowała także rozluźnienie stylistycznych i ortograficznych norm języka literackiego, niestabilność, a zatem – brak autorytatywności i obowiązkowości (znamienny jest przykład litery?, wznowionej jeszcze w 1990 r. i prawie całkiem nieobecnej w tekstach drukowanych), spadek poziomu kultury językowej w ustnej i pisemnej formach komunikacji.

Podczas gdy dookoła pisowni ukraińskiej w ciągu dziesięciu lat toczą się gorące dyskusje, wydawcy według własnego uznania i gustu wykorzystują w tekstach swoich publikacji elementy pisowni z lat 1960, 1990 - 1993, a nawet 1928. Słowniki terminologiczne wydane w ciągu ostatnich pięciu-sześciu lat w Ukrainie, z powodu ich orientacji na różne terminologiczne tradycje językowe (skrajny puryzm i rezygnacja ze wszelkich zapożyczeń, nawet ze starożytnych greki i łaciny; hiperpoprawność stosownie zapożyczeń i kalek z języka rosyjskiego; internacjonalizacja i «europejskość» oraz inne) czasem nie potrafią wykonywać swoich bezpośrednich, informacyjno-pomocniczych funkcji. Niektóre z nich przypominają raczej historyczne wywiady terminologiczne, niż wydania leksykograficzne.

h t t p : / / w w w . i i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . i i - m a g a z i n e . l v i v . u a

rapport à certaines normes (des fois ils hésitent, des fois ils chancèlent ou bien ils désespèrent). Impossible de dire ce qui est en dernier ressort «le vrai ukrainien» ou la forme correcte. L'activation de processus linguistiques – de création et de conservation – (recours à la langue ukrainienne des année 20-30 ou à la langue de la diaspora ukrainienne) processus qui se sont déroulées assez souvent d'une manière impétueuse et pas assez réfléchie, n'ont pas produit que des changements positifs. Ils ont également attribué à des fluctuations dans l'orthographe de la langue littéraire, à une indécision générale (exemple de la lettre r est significatif, cette lettre a été renouvelée encore en 1990, mais elle est presque entièrement absente dans les textes imprimés) et à l'altération de la culture linguistique dans la communication orale et écrite

Pendant que de violentes discussions durent depuis 10 ans autour de l'orthographe, les éditeurs agissent à leur gré en utilisant des éléments orthographiques de 1960, 1990-1993 et même de 1928. Les dictionnaires apparus ces dernières

années en Ukraine ne remplissent pas leur tâche. Ils s'orientent vers des traditions linguistiques différentes, comme par exemple l'extrême purisme et le refus d'emprunts quelconques (à part grecs et latins) ou bien la position du «politiquement correct» à outrance contre le russe, ou envers l'internationalisation, l'euphémisation, etc. Quelques-uns ont plutôt le caractère d'une étude historico-terminologique que d'un dictionnaire.

Et tout cela a lieu dans des conditions d'une dure concurrence entre la langue russe et la langue ukrainienne, en opposition sur l'échelle des valeurs culturelles de la société, parfois sous forme extrême. Beaucoup de stéréotypes élaborés au cours des siècles impérialistes apportent de l'eau au moulin des préjugés russes, (que la langue russe est plus ancienne que toutes les autres langues-sœurs slaves; qu'elle est une langue particulièrement «intelligente», etc.). Dans la conscience collective, cependant, la langue ukrainienne reste toujours une sorte de langue artificielle, une langue des écrivains ou encore une langue vulgaire et rurale; une langue qui est incapable

I to wszystko w warunkach dość ścisłej konkurencji między językami ukraińskim i rosyjskim, ich przeciwstawienia w skali wartości kulturalnych społeczeństwa, niekiedy w skrajnych postaciach. Tak, na «młyn» języka rosyjskiego leje się woda wielu stereotypów wypracowanych w ciągu kilku stuleci istnienia imperium (na przykład, stereotyp starszeństwa względem innych wschodniosłowiańskich «języków bratnich» albo szególnej «inteligencji»), ukraiński natomiast w świadomości masowej wciąż pozostaje językiem w pewnym sensie umownie sztucznym, lub też językiem artystów słowa; językiem, który nadal uparcie traktują jako «wiejski», jako «gwarę ludową», językiem, który nie potrafi werbalnie wcielić (z powodu braku odpowiednich środków) skomplikowane abstrakcyjne obrazy i kategorie et cetera.

Z goryczą mówi znany kulturolog M. Riabczuk o «rozdzieleniu – segmentowości i atomizacji – społeczności ukraińskiej». Nazywając Ukrainę «kulturalnym odłamkiem imperium», zaznacza on: «Ten odłamek składa się z regionów, które na razie na poziomie kulturalnym, oprócz kolonialnej «małorosyjskości», łączy niewiele: rozmawiają one w różnych językach, –

i to nie tylko w bezpośrednim znaczeniu tych słów, lecz, co gorsza, w przenośni: posługują się różnymi semiotycznymi kluczami systemowymi, mają różne mity historyczne i kulturalne; czytają różne książki, słuchają różnej muzyki, oglądają różne programy telewizyjne, prenumerują różne czasopisma, – i nie to jest złe, że «różne», lecz to, że nie ma «takich samych», nie ma nic wspólnego, co by łączyło, tworzyło wspólny dyskurs, wspólny klucz kulturowy, bez którego, właściwie, nie ma pełnowartościowego narodu. Jak dotąd są różne regiony, różne miasta i wsie, które w różnym czasie i w różnych okolicznościach znalazły się w Ukraińskiej SRR, połączone bardziej radzieckością niż ukraińskością». Faktycznie dotychczas nie mogą one wytworzyć wspólnej kulturalnej, a nawet informacyjnej przestrzeni, żyjąc w swoich «tutejszych» światach i rozmawiając jeżeli nie w różnych językach, to przynajmniej z różną częstotliwością dźwiękową»¹.

Badania socjologiczne ostatnich lat wykazują pewien postęp w świadomości politycznej ludności ukraińskiej, która «coraz bardziej utożsamia się z Ukrainą i coraz mniej – z «Rosją» i «ZSRR». A jednak «czy transformuje się kiedyś ta polityczna «ukraińskość» w kulturalną,

de véhiculer des images et concepts abstraits, car il lui manque les moyens.

Mykola Riabchtchouk s'est exprimé avec justesse et amertume sur la segmentation et l'atomisation de la société ukrainienne. Il désigne l'Ukraine comme un «fragment culturel de l'Empire» et écrit: «Ce fragment se compose des régions qui, au niveau culturel, ne sont réunies que par la conscience de la petite-Russie, «malorussie», coloniale: les gens parlent différentes langues, pas seulement au sens propre mais ce qui est pire, au sens figuré: ils utilisent d'autres systèmes de codes sémiotiques, d'autres mythes historiques et culturels, ils lisent d'autres livres, écoutent une autre musique, regardent d'autres programmes télévisés, sont abonnés à d'autres journaux. Le problème n'est pas que tout est «différent», c'est plutôt qu'il n'y a pas de «pareil». Il n'y a rien de commun qui pourrait rassembler, créer un discours commun, un code culturel sans lequel, au fond, une vraie nation ne peut exister. Aujourd'hui nous avons des différentes régions, des villes et des villages, qui ont été rattachés à l'URSS à des

moments différents et sous des conditions bien distinctes, et qui sont réunis plutôt par le soviétisme que par l'ukrainisme. Effectivement, ils ne peuvent former un espace culturel et informationnel, ils vivent dans leurs propres univers sans se retrouver sur la même longueur d'ondes.

Finalement citons encore une fois M. Riabchtchouk. En parlant des recherches sociologiques de ces dernières années qui montrent un progrès dans la conscience politique de la population ukrainienne, qui «de plus en plus souvent s'identifie à l'Ukraine et moins à la Russie», l'auteur soulève la question: «Cette ukrainisation politique deviendra-t-elle un jour également culturelle?». Essayons de continuer cette pensée et posons la question de telle manière: «La politique et la culture en Ukraine deviendront-elles un jour ukrainophones? Nous connaissons l'exemple de l'Irlande, nous connaissons le scénario irlandais, selon lequel la langue de la métropole reste la langue de l'ancienne colonie.

Traduction Marija Kamis'ka

Klaus Bachmann

© Klaus Bachmann, 2000

ukraina,
polska
i debata
o przyszłości ue
czy polski pomost
prowadzi donikąd?

<http://www.i-magazine.lviv.ua>

Klaus Bachmann

© Klaus Bachmann, 2000

l'ukraine,
la pologne
et les débats
sur l'avenir
de l'ue - le pont
polonais mène-t-il
nulle part?

W maju tego roku brzeska firma marketingowa Logos przeprowadziła w obwodzie brzeskim sondaż o stosunku miejscowej ludności do Polski. Wyniki były zaskakujące: Brześć jest miastem przygranicznym, uprzemysłowionym, na którym zarówno wojenne i powojenne migracje i przesiedlenia zostawiły swoje piętno jak i wymuszone odgórnie uprzemysłowienie w Związku Radzieckim. Mimo, że tak wykorzenione społeczeństwo powinno być bardzo podatne na oficjalną Łukaszenkowską propagandę, to okazało się, że ponad połowa ankietowanych do Polski ma bardzo pozytywny stosunek, uważa polski model transformacji za wzorzec dla Białorusi i jest zdania, że Polska wybrała właściwy kierunek rozwoju – również w znaczeniu geopolitycznym. Tylko 20% ankietowanych obawia się konsekwencji wstąpienia Polski do NATO.

W Brześciu promocja Polski okazała się sukcesem. To jednak wniosek sięgający zbyt krótko. W Brześciu zwyciężyła też promocja Europy, ponieważ wartości, które wyznała większość ankietowanych, to gospodarka rynkowa, państwo prawa, prawa człowieka i liberalna demokracja – wartości, na których budowana jest idea

Cette année 2000, au mois de mai, la société biélorusse de marketing «Logos» de Brest (anc. Brest-Litovsk) a fait un sondage sur l'attitude de la population de la région de Brest envers la Pologne. Les résultats étaient très surprenants: Brest est une ville frontalière industrialisée qui a gardé les traces des migrations et des transferts de populations pendant et après la guerre ainsi que de l'industrialisation imposée d'en haut à l'époque de l'Union Soviétique. Mélangée ainsi, la population aurait pu se laisser influencer par la propagande de Loukachenka. Néanmoins, plus de la moitié des personnes interrogées avaient une attitude assez positive envers la Pologne, considéraient le modèle polonais de transformation comme exemple à suivre pour la Biélorussie et approuvaient la voie de développement de la Pologne, y compris son orientation géopolitique. Seulement 20% des personnes interrogées avaient peur des conséquences de l'adhésion de la Pologne dans l'OTAN.

Le modèle de la Pologne promu à Brest, ainsi que celle de l'Europe, se sont avérés positifs. La plupart des personnes interrogées se sont prononcées pour l'économie de marché, l'état de droit, les droits de l'homme et la démocratie libérale, valeurs, sur lesquelles est fondée

integracji europejskiej a które stoją w sprzeczności z celami reżimu Łukaszenki. Podobne sondaży na zachodniej Ukrainie a być może też w obwodzie kaliningradzkim dałyby podobne rezultaty. Na tych terenach język polski jest swoistą lingua franca, często posługują się nią nawet młodzi ludzie, którzy nigdy nie mieli kontaktu z Drugą Rzeczpospolitą. Polska jest tam uważana za część zachodu, ale nie tylko: ten «polski zachód» różni się «zachodu amerykańskiego», który Ukraińcy i Białorusini wpuszczają do swoich domów w postaci seriali telewizyjnych, produkcji hollywoodzkich, i sitcomów, za których popularnością kryje się chęć nadrobienia konsumpcji, od których system radziecki ich odgrodził. MacDonald, Arnold Schwarzenegger i Rambo wchodzą w kulturową pustkę postsowiecką, Polsat, TVP i retransmitowane programy Polskiego Radio wchodzą w ciekawą tkankę narodowych tradycji, które przetrwały próby sowietyzacji. To zachód bliski, bardziej swojski.

CZY POLSKA JEST POMOSTEM NA WSCHÓD?

Na początku lat dziewięćdziesiątych polskie urzędy i polscy politycy starali się wypromować Polskę jako «pomost na wschód». Kraj był pogrążony w recesji,

wydawał się mało stabilny i mało atrakcyjny dla inwestorów zagranicznych. A na zachodzie jeszcze utrzymywał się poradziecki mit wielkiej Rosji, która lada dzień podnosi się z marazmu ekonomicznego i znów stanie się «wielkim rynkiem.» Ów mit szybko przysł, po perestrojce przyszło rozczarowanie, za to Polska stała się coraz bardziej atrakcyjna.

Legenda o polskim pomoście na wschód jednak przetrwała. Wynik sondażu w Brześciu, fakt, że polska transformacja stała się wzorcem – przeważnie niedościgniętym – w krajach na wschód od Polski zdają się potwierdzić starą tezę o «polskim pomoście». Ale tylko pozornie.

Stara teza o «polskim moście», po którym zachodni inwestorzy ruszą na wschód aby zdobywać bogaty rynek rosyjski okazała się fałszywa. Ani ten rynek nie jest bogaty, ani Polska nie jest pomostem prowadzącym do niego. Jedyna branża, w której istnieje jakaś statystyczna korelacja między nakładami zagranicznych inwestorów i eksportem jej produkcji na wschód, to przetwórstwo rolno-spożywcze – ale i tu ciężkim ciosem okazał się kryzys rosyjski 1998 roku, po którym ten eksport zaczął się dramatycznie skurczyć. Duże inwestycje zagraniczne w

175

KLAUS
BACHMANN
UKRAINA,
POLSKA
I DEBATA
O PRZYSZŁOŚCI
UE CZY POLSKI
POMOST
PROWADZI
DONIKAD?

h t t p : / / w w w . i i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . i i - m a g a z i n e . l v i v . u a

l'idée de l'intégration européenne et qui entre en opposition avec les objectifs du régime de Loukachenka. Les mêmes enquêtes menées en Ukraine Occidentale et éventuellement dans la région de Kaliningrad auraient pu donner des résultats semblables. Dans ces régions le polonais est d'une certaine façon une «lingua franca» utilisée par les jeunes qui n'ont jamais eu de contacts avec la Deuxième République de Pologne. La Pologne y est considérée comme une partie de l'Ouest, mais cet «Ouest polonais» est différent de «l'Ouest américain» qui a fait son entrée chez les Ukrainiens et les Biélorusses à travers les feuilletons et différents spectacles télévisés hollywoodiens dont ils étaient privés par le système soviétique. MacDonald, Arnold Schwarzenegger et Rambo remplissent le vide culturel post-soviétique tandis que la Polsat, la TVP et les programmes retransmis de la radio polonaise sont bien enlacés dans le canevas des meilleurs traditions populaires biélorusses qui ont survécu au zèle de la soviétisation. Cet «Ouest polonais» leur est plus proche et compréhensible.

LA POLOGNE EST-ELLE UN PONT VERS L'EST?

Au début des années 90, les autorités et les hommes politiques polonais essayaient de présenter la Pologne

comme «un pont vers l'Est». Le pays était dans un état de régression, semblait instable et peu attrayant pour des investisseurs étrangers. Le mythe de la grande Russie qui surmontera le marasme économique d'un jour à l'autre pour redevenir un grand marché, était encore présent en Europe Occidentale. Ce mythe s'est vite dispersé, les gens étaient déçus de la «perestroïka» (restructuration), la Pologne redevenait attrayante tandis que la légende du pont polonais vers l'Est existait toujours. Les résultats du sondage à Brest ainsi que le fait que la transformation polonaise devenait un modèle pour les pays à l'Est de la Pologne, – modèle le plus souvent inaccessible –, semblent confirmer cette ancienne thèse «du pont polonais». Mais seulement à première vue.

La thèse «du pont polonais», utilisé par les investisseurs occidentaux pour aller à la conquête du riche marché russe, s'est avérée fausse. Ce marché n'est pas riche, et la Pologne n'est pas non plus la voie qui mène vers ce marché. Le seul secteur, présentant une corrélation statistiquement significative entre les investissements de capitaux étrangers et l'exportation de la production à l'Est, est l'industrie agro-alimentaire. Et encore, ce commerce a subi un coup dur, suite à la crise

Polsce nie inwestowały tu, aby zdobywać rynki wschodnie, lecz po to, aby zdobyć rynek Polski, lub zdobyć rynek europejski po przystąpieniu Polski do UE. Dlatego Fiat większą część swojej produkcji w Polsce reeksportuje do UE a Daewoo nawet nie próbował eksportować swoich wozów na Ukrainę, lecz założył tam własną montownię w Zaporozżu. PKB Rosji równa się dziś połowy PKB krajów Beneleksu, częste, nieprzewidywalne zmiany w polityce celnej, groźba ponownej skokowej dewaluacji Rubla, mało skoordynowane, często antyrynkowe polityki gospodarcze poszczególnych państw postradzieckich czynią te rynki atrakcyjne jedynie dla spekulantów. Jeżeli Polska jest tu pomostem, to pomostem donikąd.

Polska nie jest też politycznym pomostem między zachodem i wschodem. Ona łączy wschód z zachodem, w odwrotnym kierunku ruch niewiele się dzieje. Nastawienie Stanów Zjednoczonych i Europy zachodniej do Ukrainy nie zmieniła polska dyplomacja (mimo, że się starała) lecz rezygnacja z broni nuklearnej i gotowość do zamykania elektrowni czernobylskiej. Polska jest adwokatem Ukrainy wobec UE, ale propozycje, aby włączyć Ukrainę do Konferencji Europejskiej i dać jej

podobny do obszaru bałkańskiego «perspektywy członkostwa», wywołuje coraz więcej irytacji w dyplomacji niemieckiej i francuskiej. Tam się uważa, że szczyt w Helsinkach rozstrzygnął sprawę granic wspólnej Europy na następne dziesięciolecia. Ankieta wśród członków elit polskich i niemieckich z 1998 roku ujawniła, że najbardziej obie grupy dzieli stosunek do ewentualnej integracji Ukrainy w NATO i UE. Jeżeli są zachodnioeuropejscy zwolennicy przystąpienia Ukrainy do obu organizacji, to skłania ich do takiego poglądu przede wszystkim jeden motyw: Aby zapobiec dalszemu pogłębieniu integracji i sprowadzić UE z powrotem do strefy wolnego handlu. Nie jest to towarzystwo, które przysporzy kandydatowi do UE wielu zwolenników w stolicach największych krajów członkowskich UE.

PRZYSTĄPIĆ CZY WPAŚĆ DO UNII EUROPEJSKIEJ?

Podczas negocjacji o wspólnej polityce zagranicznej UE Polska nie miała żadnych zastrzeżeń do przejęcia dorobku prawnego z tego zakresu. Szkopuł w tym, że duża część tego dorobku powstał dopiero później i że nie polega on tylko na enigmatycznych wspólnych

russe de 1998, amenant une diminution considérable du volume d'exportation. Les investissements importants dans l'économie polonaise n'étaient pas destinés à la conquête du marché de l'Europe de l'Est, mais à la création du marché polonais dans le contexte du marché européen après son adhésion à l'UE. Ainsi, la société Fiat réexporte la majorité de sa production dans l'UE et la société Daewoo n'a même pas essayé d'exporter ses voitures en Ukraine mais a préféré créer sa propre usine de montage à Zaporijia. Le PIB de la Russie est aujourd'hui égal à la moitié du PIB des pays du Benelux; les changements fréquents et imprévisibles dans la politique douanière, le danger d'une nouvelle dévaluation brusque du rouble, la politique désorganisée et dirigée souvent contre l'économie de marché pratiquée par certains pays post-soviétiques ne rendent leurs marchés attrayants que pour des spéculateurs et des revendeurs. Si la Pologne sert ici comme voie, c'est une voie qui ne mène nulle part.

La Pologne n'est pas non plus le pont entre l'Ouest et l'Est. Elle lie l'Est avec l'Ouest mais il y a peu de mouvements dans le sens inverse. L'attitude des Etats-Unis et de l'Europe Occidentale a changé non pas grâce à la diplomatie polonaise (qui faisait pourtant des efforts),

mais suite à la décision de l'Ukraine de renoncer à l'arme nucléaire et de fermer la centrale de Tchernobyl. La Pologne joue effectivement le rôle d'avocat de l'Ukraine dans l'UE, mais les propositions de joindre l'Ukraine à la Conférence Européenne et de lui attribuer, de la même façon qu'aux pays des Balkans, «une perspective de pays-membre» provoquent de plus en plus l'irritation des diplomates allemands et français. Ils considèrent que le Traité d'Helsinki a bel et bien défini les frontières de la Communauté Européenne pour les prochaines décennies. Le sondage organisé en 1998 parmi les intellectuels polonais et allemands a montré que les deux groupes ont des positions bien distinctes en ce qui concerne l'adhésion éventuelle de l'Ukraine à l'OTAN et à l'UE. Si, parmi les habitants de l'Europe, il existe des partisans de l'adhésion de l'Ukraine à ces organisations, ils n'ont qu'un seul motif: créer une zone de commerce libre dans l'UE sans se soucier de l'intégration. Mais même ce milieu ne détermine pas l'opinion publique dans les capitales des grandes puissances, membres de l'UE.

MEMBRE ADHÉRENT OU SEULEMENT «ADOPTÉ»?

Durant les négociations sur la politique extérieure commune de l'UE, la Pologne a pu adopter sans aucune

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . t v i v . u a

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . t v i v . u a

KLAUS
BACHMANN
L'UKRAINE, LA
POLOGNE ET
LES DÉBATS SUR
L'AVENIR DE
L'UE - LE PONT
POLONAIS
MÈNE-T-IL
NULLE PART?

strategiach wobec Ukrainy i Rosji, ale i na niepisanych regułach i obyczajach. Akurat ten element, który na Białorusi, w Rosji i na Ukrainie jest najsilniej i najbardziej nieprzyjemnie kojarzony z polityką zagraniczną UE przez eurokratów jest zaliczony do polityki wewnętrznej! Kiedy nikt w Polsce się jeszcze nie zastanawiał, co oznacza wpisanie dorobku prawnego z Schengen do Traktatu Amsterdamskiego, to w ukraińskich wioskach przygranicznych ludzie już wiedzieli, że granica będzie zamknięta. «Wspólna strategia UE wobec Ukrainy», hucznie ogłoszona, wywołała w ukraińskiej prasie reakcje tylko przez jeden dzień – dopóki stało się jasne, że kraj znów nie uzyskał statusu kandydata do członkostwa. O skutkach stosowania reguł z Schengen na polsko-ukraińskiej granicy dyskutuje się na Ukrainie od lat. Powstały tam nawet koncepcje, jak unikać sytuacji, w której granica wizowa stałaby się jednocześnie granicą dobrobytu i biedy – poprzez tworzenie specjalnego obszaru buforowego, w który byłyby inwestowane zarówno środki rządu centralnego, jak i UE z pomocą programów pomocowych, których zasięg nie kończyłby się na granicy państwowej. Między Lwowem i Łuckiem dużo ludzi wie, że problem współpracy regionalnej może

znaleźć rozwiązanie nie szkodzące stosunkom polsko-ukraińskim tylko wtedy, kiedy Polska i Ukraina sami przejmą inicjatywę, zgłoszą pomysły i nie odkładają tego na okres po rozszerzeniu UE.

Jeżeli rozszerzenie UE ma być czymś więcej niż przyjmowanie kolejnych państw do tej samej UE, jeżeli ma się stać zaczątkiem rzeczywistego zjednoczenia kontynentu i przewyciężenia podziału na wschód i zachód, to nie może ono polegać na tym, że ta sama polityka będzie prowadzona jak dotąd, tylko z udziałem większej liczby państw, które się temu podporządkowują. Wymaga to otwartej Unii, znacznie większego zaangażowania i zainteresowania Europą środkowo-wschodnią i porzucenia wiele wygodnych mitów i stereotypów, jak chociażby legendy, że Kosowo może się zdarzyć wszędzie i że rozszerzenie UE to sposób na eksport zachodnioeuropejskiego modelu dobrobytu na wschód i na stabilizację «tego regionu». Jeśli zjednoczenie kontynentu ma być sukcesem, to nowi członkowie muszą rzeczywiście przystąpić do UE a nie «zostać przyjęci», wpaść do niej lub pewnego dnia się obudzić i ze zdumieniem odnotować, że są wewnątrz. Wymaga to aktywnej polityki, dobrego przygotowania i włączenia się

<http://www.jimagine.lviv.ua>

réserve les normes juridiques dans ce domaine. Les problèmes de cette politique se posaient plutôt au niveau des stratégies secrètes concernant l'Ukraine et la Russie, mais également au niveau des règles et coutumes non-écrites. Les problèmes qui provoquent une réaction très négative en Biélorussie, en Russie et en Ukraine sont attribués par les eurocrates à la politique intérieure de l'UE! A l'époque où personne en Pologne ne se souciait des conséquences résultants de l'accord de Schengen inclu au Traité d'Amsterdam, dans les villages frontaliers ukrainiens les habitants savaient déjà que la frontière serait fermée. La stratégie commune de l'UE au sujet de l'Ukraine, proclamée à haute voix, a provoqué une réaction dans la presse ukrainienne seulement pendant une journée, avant qu'il ne soit clair qu'une fois encore l'Ukraine n'allait pas recevoir le statut de candidat aux pays-membre. Les discussions sur l'application des accords de Schengen à la frontière polono-ukrainienne durent déjà des années. De nouvelles conceptions ont vu le jour en Ukraine: comment éviter que les frontières exigeant des visas deviennent également des barrières entre la prospérité et la misère, comment créer une zone intermédiaire à l'aide d'investissements provenant du gouvernement polonais ainsi que des capitaux de l'UE

dans le cadre des programmes d'assistance qui ne s'arrêteront pas à la frontière. Beaucoup de gens entre Lviv et Loutsk savent que les problèmes de la coopération régionale trouveront seulement une solution qui ne nuise pas aux relations polono-ukrainiennes, si la Pologne et l'Ukraine manifestent leur bonne volonté, prennent en main l'initiative et l'échange d'opinions n'attendant pas uniquement l'extension de l'UE.

Si l'extension de l'UE veut représenter plus qu'un simple rattachement des nouveaux pays à la Communauté elle devra commencer une véritable réunification et renoncer à cette politique de division en Orient et en Occident. Cela nécessite que cette Union soit ouverte, manifeste un intérêt plus considérable envers l'Europe Centrale et de l'Est, refuse plusieurs mythes et stéréotypes comme, par exemple, cette légende que le drame du Kosovo pourrait se répéter n'importe où et que l'extension de l'UE serait un moyen de transfert du modèle européen de la prospérité et de la consommation à l'Est afin de stabiliser ainsi cette région. Pour que l'unification de la région se concrétise avec succès, il faut que les nouveaux membres y adhèrent et ne soient pas «adoptés» ou «reçus», qu'ils entrent consciemment en UE et pas qu'ils se réveillent un beau matin en

w unijne debaty. Udane członkostwo, to nie tylko przyjęcie «acquis» , silna gospodarka i umiejętnie prowadzone negocjacje, to też prestiż, dobra marka i to, co ekonomiści nazywają «komparatywną przewagą»: W wolnej konkurencji każdy kraj ma przynajmniej jeden produkt, który umie wytworzyć lepiej niż inni. Czy może nim być polska polityka wschodnia?

ODWRÓCIĆ SIĘ DO WSCHODU PLECAMI?

Czasami wydaje się, jakoby polski adwokat Ukrainy stanął na rozdrożu: Nie udało się dotrzymać dawnych obietnic, że po przystąpieniu do UE granica wschodnia będzie «tak otwarta jak dotychczas» (prezydent Kwaśniewski w Kijowie). Za zamknięcie granicy, wprowadzenie wiz, wyposażenie Straży Granicznej w noktowizory, Landrovery i najnowocześniejsze środki łączności będą płacić Bruksela i najbardziej tym zainteresowane kraje członkowskie. Za ponowne uchYLENIE tej kurtyny w postaci tanich wiz, budowy większej ilości konsulatów, zatrudnienie dodatkowego personelu będzie płaciła Polska.

Polska opowiadała się za dalszym rozszerzeniem NATO i UE, ale czy można od niej żądać utrzymania

tego stanowiska, jeżeli zacznie on szkodzić szybkiej integracji?

POLSKA – DRUGA AUSTRIA?

Taki wariant i w Polsce jest możliwy. Tym co dziś jest Polska dla kontaktów wschód-zachód w latach osiedziestych była Austria. Utrzymywała otwarte, bezwizowe granicy z wielu państwami «bloku wschodniego», pośredniczyła w dialogu politycznym, służyła jako neutralne miejsce spotkań dla biznesmenów, naukowców, polityków, zwaśnionych stron wojen domowych i szpiegów. Austriackie ośrodki badawcze były znane w Europie a austriaccy politycy byli uważani za szczególnie kompetentnych w sprawach bałkańskich, węgierskich, rumuńskich. Gdzie inni dostrzegali jedynie «blok wschodni», Austriacy odkrywali ślady po imperium habsburskim, po wielowiekowym panowaniu tureckim, spuścizny Pierwszej Rzeczypospolitej i Królestwa Węgierskiego. Potem komunizm upadł, żelazna kurtyna otworzyła się i Jugosławia się rozpadła. Nagle okazało się, że wcale nie jest nakazem chwili, aby wykorzystać przez lata zdobyte zaufanie, kontakty i wiedzę dla budowy nowego ładu, lecz ochrona przed migracją i obawa,

réalissant qu'ils sont à l'intérieur de cette structure. Cela exige une politique active, une bonne préparation et participation aux débats de l'Union. Une affiliation réelle ne veut pas seulement dire atteindre une standardisation, ni obtenir une économie forte et le savoir négocier, cela veut aussi dire du prestige, une bonne image de marque et ce que les économistes appellent «l'avantage comparé» : dans des circonstances favorables de la libre concurrence chaque pays a au moins un produit qu'il sait fabriquer mieux que les autres. La politique polonaise en matière de l'Europe de l'Est pourrait-elle être ce produit?

TOURNER LE DOS À L'EST?

Parfois il semble que la Pologne, l'avocat de l'Ukraine, s'est arrêté à un carrefour (ou entre deux alternatives). Elle était dans l'incapacité de rester fidèle à ses anciennes promesses de laisser les frontières de l'Est ouvertes après son adhésion à l'UE (Président Kwasniewski à Kiev). La fermeture des frontières, l'introduction des visas, l'équipement des gardes frontières par des installations modernes d'éclairage et de communication et par des voitures tout-terrains seront financés par Bruxelles et les pays les plus intéressés de l'UE. Toutefois, la Pologne devra financer elle-même la

construction de nouveaux consulats, la création d'emplois, l'introduction de visas bon marché pour réouvrir le rideau. La Pologne s'est prononcée pour l'extension de l'OTAN et de l'UE, néanmoins, peut-elle continuer à soutenir cette idée même au détriment d'une adhésion assez rapide?

LA POLOGNE, PEUT-ELLE JOUER LE MÊME RÔLE QUE L'AUTRICHE?

Ceci est tout à fait possible. Dans les années 80 l'Autriche jouait le même rôle que la Pologne aujourd'hui dans les contacts entre l'Orient et l'Occident. Ses frontières étaient ouvertes pour plusieurs pays «du bloc Oriental», elle était aussi intermédiaire dans le dialogue politique et servait de territoire neutre pour les rencontres d'hommes d'affaires, de scientifiques, d'hommes politiques, aussi ceux qui étaient en mauvais termes l'un avec l'autre pendant la guerre civile et, last not least, d'espions. Les centres de recherches autrichiens étaient connus en Europe et les hommes politiques autrichiens avaient une réputation de compétence dans les affaires balkaniques, hongroises et roumaines. Lorsque certains pays ne voyaient que «le bloc de l'Est», les Autrichiens y découvraient les traces de l'Empire des Habsbourg, de

KLAUS
BACHMANN
L'UKRAINE, LA
POLOGNE ET
LES DÉBATS SUR
L'AVENIR DE
L'UE - LE PONT
POLONAIS
MÈNE-T-IL
NULLE PART?

czy zardzewiałe austriackie lotnictwo będzie w stanie przeciwstawić się naruszeniom przestrzeni powietrznej ze strony jugosłowiańskich migów bombardujących niepodległą Słowenię. Coś się popsuło: Austria wprowadziła wizy dla Polaków, zaostriła prawo dla cudzoziemców, poddała się naciskowi Bawarii i w ekspresowym tempie przejęła przepisy Schengen, chroniąc granicę regularnym wojskiem. Radosną wiosną ludów, zwycięstwo własnej wizji Mitteleuropa (która nie miała nic wspólnego z niemiecką koncepcją z początku wieku) Austria przyjęła jak powtórka tureckiego najazdu na Wiedeń. Jej politolodzy i historycy przez wieki badali konflikty narodowościowe na Bałkanach, austriacki dorobek o mniejszościach etnicznych w Jugosławii do dziś jest pokażniejszy niż jugosłowiański (!), ale kiedy Jugosławia wykrwawiła się w czystkach etnicznych, bitwach granicznych i wzajemnych najazdach, Austria stała bezzradnie z opuszczonymi rękoma. Misję rozjemcze i negocjacje prowadzili politycy szwedzcy, hiszpańscy i amerykańscy, których wiedza o tle historycznym konfliktu i stosunkach etnicznych często okazała się znikoma. To, że rola UE w Jugosławii jest dziś oceniona jako pasmo niekończących się kłęsk i niepowodzeń, to nie tylko

konsekwencja braku spójności europejskiej polityki zagranicznej i słabości militarnej UE – to też wynik braku kompetencji.

W te ślady może wejść Polska i wcale nie trzeba dużo zmienić, aby do tego doprowadzić. Polska będzie długo beneficjentem netto z budżetu, jej korytarze tranzytowe są w opłakanym stanie a to, czym niektórzy polscy politycy chcieli uraczyć Europę zachodnią – nową ewangelizacją i chrześcijańską moralnością – wywołuje tam raczej mieszane uczucia. Pozostaje fakt, że Polska jest większym rynkiem od Austrii, ale korzyści z tego płynące zostały już dawno zakonsumowane przez unijnych eksporterów. Co będzie polskim wkładem do UE? Czy można sobie wyobrazić, aby Polska jako członek UE odgrywała wobec Ukrainy i Białorusi podobną rolę jak Hiszpania wobec Ameryki Łacińskiej, Francja na północy Afryki, Wielka Brytania wobec Stanów Zjednoczonych?

EUROPEJSKI WSCHÓD CZY POLSKIE KRESY?

W Polsce jest kilka dobrych instytucji naukowych i kilkanaście wydziałów akademickich zajmujących się wschodem. Jedna konferencja o stosunkach polsko-

179

KLAUS
BACHMANN
UKRAINA,
POLSKA
I DEBATA
O PRZYSZŁOŚCI
UE CZY POLSKI
POMOST
PROWADZI
DONIKĄD?

<http://www.jimagine.lviv.ua>

la domination séculaire des Turcs, de la dévastation de la Première République de Pologne et de l'Empire Hongrois. Puis le communisme et le rideau de fer sont tombés et la Yougoslavie s'est désagrégée. Soudain, il était évident que l'on ne pouvait plus utiliser la confiance, gagnée pendant de longues années, ni la connaissance, ni les contacts pour construire le nouvel ordre social, mais qu'il fallait se protéger de l'immigration et des phobies. Et les avions rouillés autrichiens ne pouvaient pas empêcher les violations de l'espace aérien par les MIGs yougoslaves qui allaient bombarder la Slovaquie indépendante. Quelque chose s'est détériorée: l'Autriche a introduit des visas pour les Polonais et des règles plus strictes pour les étrangers, et, sous la pression de la Bavière, s'est très vite jointe aux accords de Schengen, protégeant ses frontières avec l'armée. Pour l'Autriche, le printemps joyeux des peuples, sa propre vision de l'Europe Centrale (qui n'avait rien de commun avec la conception allemande du début du siècle) étaient alors plutôt perçus comme une nouvelle version de l'assaut des Turcs sur Vienne. Ses politologues et historiens ont étudié les conflits nationaux séculaires dans les Balkans. L'étude des Autrichiens sur les minorités yougoslaves est plus capitale que celle qui a été faite en Yougoslavie.

Néanmoins, quand la Yougoslavie perdait son sang pendant les épurations ethniques, conflits frontaliers et agressions réciproques, les Autrichiens ont baissé les bras d'un air impuissant. C'étaient des hommes politiques suédois, espagnols et américains qui menaient des négociations et missions de paix, connaissant très peu les racines historiques des conflits et des relations ethniques. Le rôle de l'UE en Yougoslavie est considéré aujourd'hui comme une série d'échecs et de défaites infinies. Ceci est dû non seulement aux erreurs de la politique extérieure européenne mal organisée et à la faiblesse militaire de l'UE, mais surtout au manque de compétence.

La Pologne pourra suivre cet exemple et il faudra peu de choses pour que cela se passe de cette façon. La Pologne devra bénéficier longtemps du budget net de l'UE, ses «couloirs» de transit sont dans un état lamentable, la nouvelle évangélisation et morale chrétienne catholique proposées à l'Europe par les hommes politiques polonais provoquent plutôt des réactions mitigées. Il est évident que le marché polonais est plus grand que celui de l'Autriche. Ces avantages sont déjà étudiés depuis longtemps par les experts de l'UE. Qu'est ce que la Pologne peut donc apporter à l'UE?

ukraińskich goni drugą, a na półkach księgarni naukowych sterczą stopy prac o historii kresów, walkach polsko-białoruskich, polsko-ukraińskich i o odkłamaniu historii wzajemnych kontaktów. Ale duża część autorów i dziś uważa za swój cel uzasadnienie słuszności polskich dążeń kilka wieków wstecz i zdemaskowanie ukraińskich, rosyjskich i białoruskich knoń zamiast chłodnej analizy przyczyn i skutków konfliktów. Nawet autorzy odbiegający od tego schematu nie są w stanie obejść się bez przyzmatu narodowo-etnicznego i różnią się od swoich adwersarzy tylko tym, że stosują ten klucz odwrotnie, pisząc książki bardziej przychylnie ówczesnym dążeniom ukraińskim, białoruskim lub litewskim. Pomijajmy, że duża część prac poświęconych Białorusi, Ukrainie i Rosji w istocie swych jest pracami zajmującymi się wyłącznie tym, co na kresach było i jest polskie i co dla lepszego zrozumienia dzisiejszej Ukrainy i Białorusi ma znaczenie co najwyżej pośrednie.

Prawdziwy problem tkwi gdzie indziej: Instytut zachodni bada Niemców, lubelskie ośrodki uniwersyteckie zajmują się Ukrainą i Białorusią – ale kto połączy oba w jedną całość? Kto zajmuje się Ukrainą i Białorusią w kontekście integracji europejskiej? Kto w Polsce jest w

stanie opracować kompleksową strategię połączenia polskiego «know how» na temat wschodu i wpisania go w kontekst Europejskiej Polityki Zagranicznej i Bezpieczeństwa? Czy powstała – choć w zarysie – jakaś polska koncepcja przyszłości obwodu kaliningradzkiego po rozszerzeniu UE na Litwę i Polskę? Kto oblicza, jaki skutek dla pozycji Polski miałyby te różne, dyskutowane obecnie modele podziału głosów w Radzie Europejskiej po reformie Traktatu? Każdy kraj członkowski posiada po kilka takich ośrodków, dostarczających aktualne analizy, doradzające politykom. Polski Instytut Spraw Międzynarodowych co parę lat ulega kolejnej restrukturyzacji i z trudem jest w stanie z opóźnieniem przedstawić stanowiska innych państw wobec najbardziej palących kwestii europejskich.

Ośrodek Studiów Wschodnich nie publikuje prawie żadnych prac po angielsku lub francusku a jego strona internetowa pochodzi z czasów przedpotopowych internetu. Mimo to jego wyważone, często idące w poprzek publicznej dyskusji bieżące analizy cieszą dużym uznaniem zagranicą. Gdzie jest polski «Ośrodek Studiów Europejskich», reagujący na bieżąco na kolejne decyzje na szczytach UE?

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . t v i v . u a

Peut-on s'imaginer que la Pologne en tant que membre de l'UE pourrait jouer pour l'Ukraine et la Biélorussie le même rôle que l'Espagne a joué pour l'Amérique Latine, la France pour l'Afrique du Nord et la Grande Bretagne pour les Etats-Unis?

L'Est de l'Europe ou une banlieue polonaise?

Il existe en Pologne quelques instituts scientifiques et chaires universitaires réputés qui étudient l'Europe de l'Est. Les conférences sur les relations polono-ukrainiennes se succèdent, sur les rayons des librairies scientifiques on trouve des tas d'ouvrages sur l'histoire des régions frontalières, les conflits polono-biélorusses, polono-ukrainiennes et la disparition des mensonges et des tabous dans leurs relations. Néanmoins il y a un grand nombre d'auteurs qui ont pour objectif de justifier les aspirations impériales polonaises existantes depuis des siècles et de dévoiler les mauvaises intentions russes, ukrainiennes et biélorusses au lieu d'analyser d'une manière neutre les causes et les conséquences des conflits. Même les auteurs qui s'écartent de ce schéma, se servent du prisme national et ethnique et se distinguent de leurs opposants seulement par une attitude plus compréhensible envers les aspirations des Ukrainiens, des Biélorusses et des Lituaniens de

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . t v i v . u a

l'époque. D'autant plus que la majorité des ouvrages consacrés à la Biélorussie, à l'Ukraine et à la Russie analysent seulement les phénomènes polonais, qui sont de peu d'importance pour une meilleure compréhension de l'Ukraine et la Biélorussie d'aujourd'hui.

Le vrai problème est ailleurs: l'Institut Occidental de Pologne étudie l'Allemagne, les Centres Universitaires de Lublin font des recherches sur l'Ukraine et la Biélorussie, mais qu'est ce qui les unit? Qui s'occupe de l'Ukraine et de la Biélorussie dans le contexte de l'intégration européenne? Qui, en Pologne, peut élaborer une stratégie complexe de l'intégration du «savoir-faire» polonais en matière de l'Europe de l'Est en association avec la politique extérieure et de sécurité européenne? Existe-t-il, même à titre de thèse, une conception polonaise de l'avenir de la région de Kaliningrad après l'adhésion de la Lituanie et de la Pologne à l'UE? Qui pourra calculer les conséquences pour la position polonaise, qui étudiera les modèles du partage des voix dans le Conseil de l'Europe après la réforme? Chaque pays-membre de l'UE a plusieurs centres de recherche qui fournissent aux hommes politiques une information actuelle, des résultats des recherches et des conseils pratiques. L'Institut Polonais des Affaires Etrangères est

KLAUS
BACHMANN
L'UKRAINE, LA
POLOGNE ET
LES DÉBATS SUR
L'AVENIR DE
L'UE - LE PONT
POLONAIS
MÈNE-T-IL
NULLE PART?

POPŁOCH W MSZIE

Od lat jesteśmy świadkami tego samego powtarzającego się scenariusza: Polska dyplomacja stanowczo żąda możliwość ustosunkowania się do kolejnej konferencji międzyrządowej, włączenia UZE do UE, implementacji Paktu Stabilizacyjnego dla Bałkanów lub opracowania strategii dla Ukrainy. Potem prezydencja UE pyta o polskie stanowisko, wywołując popłoch w MSZ, gdzie pospiesznie i w wąskim gronie są opracowane enigmatyczne listy, których treść jest potem znana 15 rządóm, 15 kancelarióm MSZ, premierów, prezydentów, ambasadoróm wszystkich krajów UE, członkom komisji spraw zagranicznych, integracji europejskiej, niezliczonym urzędnikom Komisji Europejskiej i Parlamentu Europejskiego – z wyjątkiem polskich wyborców, a często nawet posłów. W ten sposób polska polityka europejska powstaje w podwójnej izolacji: Odcięta od kompetentnego doradztwa i od opinii publicznej w kraju. Nic dziwnego, że na pomysły Jacques Delors, Helmuta Schmidta i Giscarda d'Estaing nawet polski minister spraw zagranicznych i prezydent reagowali zdawkowo, z kilkumiesięcznym opóźnieniem i dopiero wtedy, kiedy te teksty zostały przetłumaczone przez Gazetę Wyborczą.

Przykład: Pierwszy raz niemiecki minister spraw zagranicznych, Joschka Fischer, przedstawił swoją koncepcję «Europejskiej Federacji» z dwuizbowym parlamentem pod koniec 1998 w tygodniku «Der Spiegel.»

Oba elementy ogólnoeuropejskiej debaty o przyszłości UE są ze sobą ściśle powiązane, na co ostatnio zwrócił uwagę Jerzy Łukaszewski: Czy można domagać się «jak najszerzego rozszerzenia UE» oponując jednocześnie przeciwko podziału UE na «twardą rdzeń» i (jak to nazywali Giscard i Schmidt) «przestrzeń europejską»? Nawet jeśli ktoś uważa, że już za kilka lat, kiedy Polska będzie członkiem UE, Ukraina też będzie w stanie osiągnąć wewnętrzny konsensus co do jednoznacznie prozachodniej orientacji, przejąć całość unijnego «acquis» i zostać pełnoprawnym członkiem UE – to zostaje problem finansowania jej przyjęcia, problem, dodajmy, nie Polski, lecz tych członków UE, którzy jako płatnicy netto do budżetu UE muszą najpierw finansować rozszerzenie o 10 krajów a potem jeszcze dalsze rozszerzenia. Tak czy owak, rozszerzenie o kraje o tak dużych różnicach gospodarczych musi pociągnąć za sobą ustanowienie zróżnicowanych kategorii członkost-

181

KLAUS
BACHMANN
UKRAINA,
POLSKA
I DEBATA
O PRZYSZŁOŚCI
UE CZY POLSKI
POMOST
PROWADZI
DONIKĄD?

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a

soumis régulièrement à la restructuration et publie avec beaucoup de retard des informations sur l'attitude des autres pays envers les problèmes les plus actuels de l'Europe.

Le Centre d'Etudes Orientales ne publie presque aucun ouvrage en anglais ou en français, sa page «web» date de l'époque de l'apparition de l'internet. Malgré tous ces défauts, les commentaires sérieux de ce Centre, souvent différents de l'opinion publique officielle, sont très appréciés à l'étranger. Mais où est donc le Centre d'Etudes Européennes qui puisse réagir instantanément aux décisions prises par les autorités de l'UE?

LA PANIQUE AU MINISTÈRE DES AFFAIRES ETRANGÈRES

Depuis plusieurs années nous sommes témoins du même scénario: la diplomatie polonaise cherche des possibilités pour pouvoir participer aux conférences internationales concernant la mise en vigueur d'un pacte de stabilisation pour les Balkans et une stratégie pour l'Ukraine. Cependant les autorités de l'UE veulent connaître l'attitude de la Pologne envers ces problèmes. Ceci provoque une panique au Ministère des Affaires Etrangères où le cercle restreint des autorités élabore

des lettres secrètes. Ensuite, un tiers du contenu de ces lettres est porté à la connaissance des quinze Gouvernements, Ministères des Affaires Etrangères, Premiers Ministres, Présidents, Ambassadeurs de tous les pays membres de l'UE, Membres des Commissions des Affaires Etrangères et de l'Intégration Européenne, fonctionnaires des autres Commissions et du Parlement Européen. Enfin, bref, tout le monde est informé, sauf les électeurs et des fois même les Ambassadeurs polonais ne sont pas informés. Ainsi, la politique européenne polonaise se trouve isolée et de ses propres conseillers compétents et de son opinion publique. Il n'est pas étonnant que le Ministère des Affaires Etrangères et le Président de la Pologne aient réagi superficiellement et avec quelques mois de retard aux déclarations de Jacques Delors, d'Helmut Schmidt et de Giscard d'Estaing, après que celles-ci furent traduites par le journal Gazeta Wyborcza. Encore un exemple: Joschka Fischer, Ministre des Affaires Etrangères, a présenté sa conception de la «Fédération Européenne» et d'un «Parlement de Deux Chambres» dans l'hebdomadaire «Der Spiegel» à la fin de l'année 1998. Jerzy Łukaszewski a souligné un lien existant entre les deux aspects des discussions sur l'avenir de l'Europe. Peut-

wa. Co jest lepsze dla takich kandydatów jak Rumunia i Bułgaria, albo – w przyszłości – Albanii i Macedonii: Odłożenie członkostwa na kilkanaście lub kilkadziesiąt lat, lub stopniowa integracja? Umowy stowarzyszeniowe dają pewien dostęp do rynku (i za zwyczaj deficyt handlowy z UE), umiarkowane wsparcie z unijnej kasy, ale nie dają żadnego wpływu na sprawę UE. Stopniowa integracja daje możliwość współdecydowania, dany kraj z obiektu unijnej polityki staje się subjektem. Ale w Polsce ci sami politycy, którzy zabiegają w Berlinie i Paryżu o dalsze rozszerzenie UE i przyznanie Ukrainy statusu kandydata po przeczytaniu Gazety Wyborczej mogą głosić, że koncepcja «Europy dwóch prędkości» jest niebezpieczna i skazuje Polskę na «członkostwo drugiej kategorii». Tu widać jak na dłoni, jak bardzo brakuje w Polsce instytucji, która byłaby w stanie strukturyzować publiczną debatę. Jeżeli nie uda się połączyć polskiej kompetencji w sprawach wschodnich z wiedzą na temat integracji europejskiej, jeżeli elitarna, zakulisowa polityka zagraniczna nie będzie zakotwiczona w opinii publicznej i w solidnych przygotowaniach kompetentnych instytucji, polska polityka wschodnia, polska wiedza o wschodnich sąsiadach zostanie zmarnowana. Ewentualne kryzysy

na Białorusi, Ukrainie, nad Bałtykiem lub Morzem Czarnym będą rozwiązywać Szwedzi, Duńczycy, Portugalczycy za pomocą instytutów włoskich, niemieckich lub francuskich, a polityka UE wobec Ukrainy i Białorusi będzie opracowana w Londynie, Rzymie lub w Helsinkach.

Kto jeżeli nie Polska ma wypracować w przyszłej UE koncepcje współpracy z Białorusią na wypadek zmian demokratycznych o rynkowych w tym kraju? Kto jest najbardziej zainteresowany pokojowymi przeobrażeniami największego rosyjskiego lotniskowca, jakim jest enklawa kaliningradzka w strefę wolnego handlu i rozwijający się pomost do Rosji jeżeli nie Polska i Litwa? Istnieje już koncepcja specjalnego statusu w ramach systemu Schengen, który pozwoliłby mieszkańcom Kaliningradu dalej bez wiz podróżować i handlować w Polsce. Ale ona powstała w Komisji Europejskiej – a nie na Litwie lub w Polsce. W debacie o przyszłości UE stawką nie jest członkostwo dla Ukrainy, lecz możliwe elastyczne podejście piętnastki do współpracy regionalnej między przyszłymi członkami UE (Polską, Węgrami i Słowacją) a ich sąsiadami na wschodzie, niezależnie od tego, czy mają one status kandydata lub nie. Trudno znaleźć

on se prononcer pour l'extension de l'Europe niant en même temps la division de l'UE en «noyau fort» (d'après H.Schmidt et G.d'Estaing) et «espace européen»? Admettons même que dans quelques années, quand la Pologne fera partie de l'UE, l'Ukraine trouvera un consensus à l'intérieur du pays concernant son orientation occidentale et acceptera les exigences des normes européennes, il restera toujours le problème de financement de son adhésion. Ce ne sera pas le problème de la Pologne, mais celui des pays membres de l'UE qui seront obligés de financer cette extension de leur budget net en augmentant les impôts de leurs citoyens. De toute façon, l'extension de l'UE aux pays qui ont un niveau de développement économique aussi divergent demande de distinguer différentes catégories de membres potentiels. Qu'est-ce qui sera le mieux pour les pays comme la Roumanie et la Bulgarie, et plus tard, pour l'Albanie et la Macédoine : de remettre leur adhésion à plusieurs années ou d'accepter une intégration successive? L'adhésion à l'Union permet un certain accès au marché commun (vu le déficit du commerce), une aide financière mesurée de l'UE sans pouvoir influencer sa politique pour autant. Une intégration successive donne la possibilité de participer à la prise de décisions, ainsi

ces pays passent de la catégorie d'objets de la politique de l'UE à la catégorie de sujets. Après avoir lu l'article dans le journal Gazeta Wyborcza, les mêmes hommes politiques qui, à Paris et à Berlin, se prononcent pour l'extension de l'UE et l'attribution du statut de pays candidat à l'Ukraine peuvent constater que l'idée de «l'Europe à deux vitesses» condamne la Pologne à être membre «de la deuxième catégorie». Il est donc évident que la Pologne n'a pas d'institution capable de structurer les débats dans la société. Dans ce sens, si l'on n'arrive pas à rassembler la compétence de la Pologne en matière de l'Europe de l'Est avec ses connaissances sur l'intégration européenne, si sa politique extérieure élitare se fait dans les coulisses et reste toujours à l'écart de l'opinion publique et des recherches solides des institutions compétentes, cette politique polonaise envers l'Est et ses connaissances de ses voisins orientaux seront vaines. Les Suédois, les Danois, les Portugais avec le concours des instituts italiens, allemands et français s'occuperont des problèmes éventuels. La politique concernant l'Ukraine et la Biélorussie ou la région de la Mer Noire se fera à Londres, à Rome et à Helsinki.

Qui, si ce n'est la Pologne, pourra élaborer dans un avenir proche la conception de la coopération avec la

KLAUS
BACHMANN
L'UKRAINE, LA
POLOGNE ET
LES DÉBATS SUR
L'AVENIR DE
L'UE - LE PONT
POLONAIS
MÈNE-T-IL
NULLE PART?

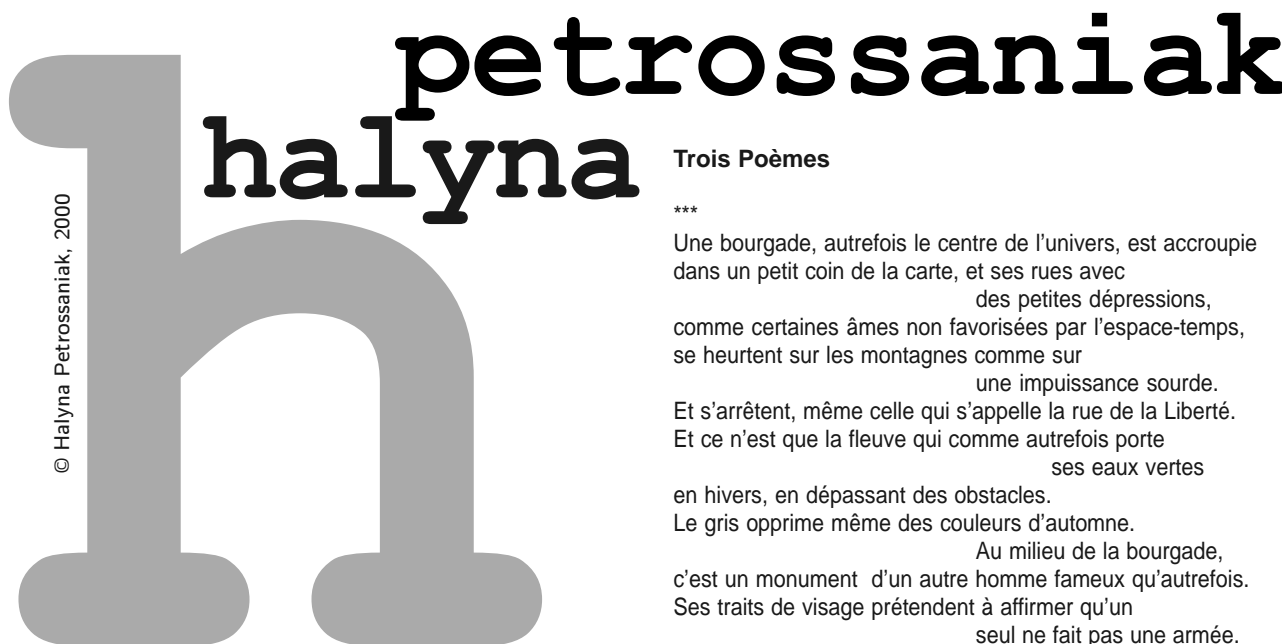

© Halyna Petrosaniak, 2000

petrosaniak hałyna

Przekroczyliśmy granicę. Zrywaliśmy kwiaty na cudzych łąkach,
wymawiając cicho słowa języka usłyszanego po raz pierwszy,
nocowaliśmy pod gołym niebem, i ojczyzna w naszych smach
zjawiała się co raz rzadziej – zimowe, prawie zawsze,
jej widoki: surowe, majestatyczne miejsca,
pieczęcią niezmienności naznaczone. Zapominaliśmy
skąpe głosy jej ptaków, zapach domostwa, i ta
zdolność wydawała się raczej pożyteczną niż zawadzała.
Wybrany przez nas kraj całkiem już swojskim wydawał się.
Zachwycenie pobylem tutaj sięgało swego apogeum.
Jednak czasem w niewinnych rozmowach peszyło nas imię
starca dziwnego z Itaki, niepojętego Odyseusza.

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

© Halyna Petrossaniak, 2000

petrossaniak halyna

Trois Poèmes

***

Une bourgade, autrefois le centre de l'univers, est accroupie
dans un petit coin de la carte, et ses rues avec
des petites dépressions,
comme certaines âmes non favorisées par l'espace-temps,
se heurtent sur les montagnes comme sur
une impuissance sourde.
Et s'arrêtent, même celle qui s'appelle la rue de la Liberté.
Et ce n'est que la fleuve qui comme autrefois porte
ses eaux vertes
en hivers, en dépassant des obstacles.
Le gris opprime même des couleurs d'automne.

Au milieu de la bourgade,
c'est un monument d'un autre homme fameux qu'autrefois.
Ses traits de visage prétendent à affirmer qu'un
seul ne fait pas une armée.

Krajobrazów nieznanych spokój koi świadomość chorą,
znieważonej kiedyś ciszy wartość znam dopiero teraz.
Niespodziewane ciepło obcego przytułku w bohemskich
górach
(triumf odległości wielkich). Znak milczenia jak dar.
Na ziem moich mapę pstrokatą nanoszę zarysy *terra
incognita*: klimat, fauna, flora, rzek jej doliny...
Lecz fale tych gór się rozbijają o błękitny brzeg nieba
i w oddaleniu wyłoni się obraz znajomej równiny.

Wieczór jesienny w skromnym miasteczku...

J. Brodski

Miasteczko, które było niegdyś centrum wszechświata,
teraz się tuli

w samym kąciku mapy, i jego ulice
u czasoprzestrzeni w niełasce, wyboiste jak dusze niektóre,
niby na głuchą bezradność natykają się na góry.
I urywają się, nawet ta, co zwie się ulicą Swobody.
Tylko rzeka, jak przedtem, swoje zimą zielone wody
niesie, omijając przeszkody.

Szarość przynębia nawet barwy jesieni. Na Rynku nie temu
pomnik, co kiedyś, człowiekowi sławnemu.

Wyraz jego twarzy jakby mówi, że jeden – nie wojownik
w polu.

W parku ławeczki pomalowane na błękitny i żółty kolor.
Rankami, zwłaszcza w niedziele, do miasta schodzą się
górale

(przeważnie Marusie i Iwany, lub Wasyle i Anie).
Na targ, rzadziej – do cerkwi za duszę postawić świeczkę.
Mężczyźni, z reguły, do tak zwanej kawiarni «Smericzki».
Nigdy byś tu nie wracała, nie mając poczucia winy,
ale coś mocno trzyma – chyba pępovina.
Szarpniesz się silniej – i za tobą
pociągną się własne wnętrzności, jak za lizską.

Tłumaczyła Natalia Otko

185

HAŁYNA
PETROSANIAK

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a

Les bancs dans un parc peintes en bleu et en jaune.
Le matin, surtout le dimanche les montagnards entrent en ville
(Ils s'appellent Maryka ou Ivan, ou bien Hanna ou Vassyl).
Ils se dirigent vers le marché, rarement vers l'église
pour mettre une bougie.
Les hommes, comme d'habitude, vers le café «Sapin».
Tu ne reviendras ici sans que tu sens ta peine,
mais quelque chose tient fort, une sorte de cordon
ombilical, tu pousses trop fort, et tes propres tripes vont
sortir comme sur la ligne une poisson.

***

Nous avons traversé la frontière. En cueillant des fleurs
dans les champs étrangers,
nous prononcions doucement des paroles d'une langue
jamais entendue avant,
nos nuits étaient en plein air, et la patrie venait
dans nos rêves toujours trop rarement,
et ses paysages presque
toujours hivernaux – des parages rudes et grandioses
marqués par une signe d'immobilité. Nous oublions
des voix épargnées des oiseaux,
une odeur de chez soi, et cette

faculté paraissait plutôt naturelle que gênante.
Ce pays élu par nous était déjà comme le nôtre.
L'enchantement de l'être arrivait ici à son apogée.
Mais parfois, dans des conversations anodines
un nom nous faisait mal,
le nom d'un vieillard étrange d'Ithaque,
de cet Ulysse inconcevable.

***

Le calme des paysages inconnus guérit
une conscience malade.
Le silence négligé autrefois, je sais l'apprécier maintenant.
La chaleur imprévue d'un abri en montagnes bohémiennes
(une triomphe des longues distances).
Le silence comme un don.
Sur la carte bariolée de mes terres je dessine
une silhouette de terra
incognita: climat, faune, flore, la coulée de ses fleuves...
Mais des ondes de ces montagnes vont se briser
contre le bord azur de ce ciel,
et de loin la douceur des plaines familières va apparaître.

Traduction Roman Ossadtchouk

myśli
nieuczesane

Stanisław
Jerzy
Lec

© Noir sur Blanc,1996

Nie bójcie się, moje myśli są takie malutkie, że będą je i po śmierci rzucał wam na płatkach śniegu spadających z nieba. A w lecie? Namyśle się! Przecież nie umieram jeszcze.

Zdarza się, że jeden pchnięty kamyczek rodzi lawinę z dołu do góry.

Myśmy uczcili Węgry bardziej niż Zachód. Tam była minuta milczenia. U nas ogólne milczenie.

Koniec współczesnej bajki: «A jeśli nie zostali zrehabilitowani, to żyją do dzisiejszego dnia».

Sprawa była tak przezroczysta, że wszyscy sobie o nią łeb rozwalili.

Dziwne – pies nie wie, że nie wolno wznosić anteządowych okrzyków, a jednak ich nie wznosi!

Z każdą papugą znajduje się szybko wspólny język.

Wróżenie z kartotek.

Zbrodnia rośnie bardzo dziwnie. Korzenie tkwią czasem bardzo wysoko, zaś owoce w ziemi...

Ślepy, głuchoniemy obywatel jest błogosławieństwem dla państwa.

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> — <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

extrait
de nouvelles
pensees echevelees

Stanisław
Jerzy
Lec

© Noir sur Blanc,1996

Les puritains devraient avoir des feuilles de vigne sur les yeux.

Même un tyran ne bénéficie pas de la liberté d'opinion.

A-t-on le droit de se considérer comme l'auteur de pensées qu'on n'a pas souhaitées?

Même le pendule va avec son temps.

Celui qui, après sa mort, ne remarque aucune différence ne mérite pas d'être venu au monde.

La lutte pour le pouvoir se mène contre lui.

Dans la lutte des idées, ce sont les hommes qui périssent.

Même un manque de fruits produit des ferments.

Les uns aimeraient bien comprendre ce à quoi ils croient, les autres croire à ce qu'ils comprennent.

Un véritable ennemi des hommes ne les fuit pas.

La vie humaine ne cesse de retrecir comme une peau de chagrin, évincée par les commentaires qu'on fait sur elle.

«Pan podgryza ustrój!» – krzyczał na mnie przedstawiciel władzy. «Zauważył to pan po mnie, czy po ustroju?» – zapytałem ciekawie.

Nie wlecz się w ogonie postępu, bo przy odwróceniu oskarżą cię, że jesteś przywódcą dezercji.

Nie poznają tych ludzi. Na barykadach byli wyżsi.

Biada jego sąsiadom, kiedy naród graniczy z rozpaczą!

Młotem możesz człowieka zabić i sierpem możesz człowieka zabić. A co dopiero młotem i sierpem.

Wolę narody, które są sumą «ja», niż członków narodów, którzy są częścią «my».

Gorszy od «kultu jednostki» jest «kult zera».

Pieski podlewają latarnie, a te nie rosną. Ale pieski nie ustają ich podlewać w swej bezgranicznej wierze. Bierzmy przykład z nich, i my podlewajmy latarnie naszego marzenia.

Są tacy, co nie mają żadnych uprzedzeń narodowych. Mogą bić się z każdym.

I z gęsi, które uratowali Kapitol, były na pewno świetne skwarki.

Gdyby miłość była wieczna, z czego żyłyby pozostałe kobiety?

Ci, co są na ustach tłumy, są wkrótce na jego języku, a potem na zębach.

Niektórzy, jadąc w tramwaju «socjalizm», wysiedli na przystanku «niepodległość». Niektórzy zajechali za daleko. Lecz z powrotem nie kursuje.

Ta kobieta była jak moneta, szła z ręki do ręki, ale nie straciła na wartości.

Czasem odkrywamy pełni dumy jakiś dziwiczny ład myśli. Ale w końcu widzimy gdzieś w lesie opakowanie środka antykoncepcyjnego.

Z opozycji można się wylizać.

Kropla deszczu, która pada na łajno, długo przygotowywała się na to w błękitach.

Stół w czasie obrad przestępował niecierpliwie z nogi na nogę.

Śmieszne, ile trudu zadają sobie zwierzęta, by urozmaicić jadłospis człowieka.

Słyszałem, jak mówił pewien kat: «FACH trzeba mieć, proszę pana, a nie bawić się polityką albo filozofią o życiu i śmierci».

On nadaje się do tłuczenia kamieni filozoficznych.

187

STANISŁAW
JERZY LEC
MYŚLI
NIEUCZESANE,
ODCZYTANE
Z NOTESÓW
I SERWETEK PO
TRZYDZIESTU
LATACH

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a

Les faux prophetes realisent eux-memes leurs propheties.

La conscience nait parfois de ses remords.

Les conversations sur la pluie et le beau temps deviendront interessantes quand apparaitront les premiers signes de la fin du monde.

L'homme ne joue dans sa propre vie qu'un miserable petit role.

A qui donner la liberte en mariage pour qu'elle puisse procreer?

L'opinion publique devrait etre alertee sur son inexistence.

Pour faire le bilan de ta propre sagesse, ajoute avec precaution la betise des autres.

L'homme a decouvert les outils de facon successive. Mais, depuis les temps les plus recules, l'homme a toujours ete un outil pour l'homme.

Les hommes naissent sur commande sociale passee aupres des particuliers.

Sur le chemin qui mene a la gloire, gardez l'incognito.

La betise ne depasse jamais les bornes, ou qu'elle pose le pied, la est son territoire.

Parfois, ce n'est qu'en quittant la scene qu'on peut savoir quel role on a joue.

Quelles choses donnent de la tragedie, lesquelles de la comedie? C'est avec le temps qu'on le decouvre.

La discipline de l'art exige de la liberte.

Nos jours sont comptes: par des statisticiens.

Quand le mythe se transforme en realite, a qui revient la victoire: aux materialistes ou aux idealistes?

Celui qui a une bonne memoire a plus de facilites pour oublier beaucoup de choses.

Pour remonter a la source, il faut nager a contre-courant.

Meme pour jouer son propre role, il faut se maquiller.

Ne se suffisent a eux-memes intellectuellement que les genies et les cretins.

Lorsqu'on crie: «Vive le progres!», demande toujours: «Le progres de quoi?»

A chaque troupeau sa brebis galeuse!

Ce n'est qu'une fois transposee en action qu'on voit ce qu'une mise en scene peut faire d'une idee.